

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**GÖKÇEADA’NIN KÜLTÜREL PEYZAJ DEĞERLERİNİN BELİRLENMESİ
VE KORUNMASINA YÖNELİK İLKELER**

DOKTORA TEZİ

Ayşe Ceren GÜLER

Mimarlık Anabilim Dalı

Restorasyon Programı

KASIM 2018

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**GÖKÇEADA’NIN KÜLTÜREL PEYZAJ DEĞERLERİNİN BELİRLENMESİ
VE KORUNMASINA YÖNELİK İLKELER**

DOKTORA TEZİ

**Ayşe Ceren GÜLER
(502122201)**

Mimarlık Anabilim Dalı

Restorasyon Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Yegân KÂHYA

KASIM 2018

İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü'nün 502122201 numaralı Doktora Öğrencisi Ayşe Ceren GÜLER, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “GÖKÇEADA’NIN KÜLTÜREL PEYZAJ DEĞERLERİNİN BELİRLENMESİ VE KORUNMASINA YÖNELİK İLKELER” başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Prof. Dr. Yegân KÂHYA**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Prof. Dr. K. Kutgün EYÜPGİLLER**
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Cengiz CAN
Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. İclal DİNÇER
Yıldız Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Zeynep ERES
İstanbul Teknik Üniversitesi

Teslim Tarihi : **05 Ekim 2018**
Savunma Tarihi : **22 Kasım 2018**

Aileme,

ÖNSÖZ

Doğa ve kültür arasındaki etkileşime dikkat çeken kültürel peyzaj kavramı, doğal çevrenin getirdiği belirli fiziksel koşullar altında, sosyal, ekonomik ve kültürel etkilerle şekillenen, kültürün ve yerleşmelerin gelişim süreçlerini anlatan alanların tanımlanması ve korunması için kullanılmaktadır. Kültürel peyzaj kavramı, insanın ve doğanın ortaklaşa katkılarıyla oluşan çevrelerin bütüncül bir bakış açısıyla korunmasının yanı sıra gelişimlerini ve değişimlerini yöneten sürdürülebilir bir yaklaşım sağlamaktadır.

Ada olmasından kaynaklanan sınırlı fiziksel koşullar ve kültürel etkenlerle Gökçeada, geçmişten bugüne insan ve doğa arasındaki ilişkiyi yansıtan kültürel peyzaj değerlerine sahiptir. Ancak son yıllarda değişen fiziksel, ekonomik ve sosyal dengeler bu değerlerin zarar görmesine ve hatta yok olmasına neden olmaktadır. Bu yok oluşun nedeni kültürel peyzaj değerlerine yönelik koruma anlayışının günümüze dek yeterince gelişmemiş olması ve koruma bilincindeki yetersizliklerdir. Tez çalışması kapsamında; Gökçeada'nın doğal ve kültürel miras değerleri, bu değerlerin tüm bileşenlerine yönelik bütünlük bir bakış sağlayan kültürel peyzaj kavramı kapsamında ele alınmış ve tanımlanmıştır.

Böyle bir çalışmanın gerekliliğini en başından öngörerek konuyu öneren, yönlendiren ve süreç boyunca destekleyen, birlikte çalışabilme şansına sahip olduğum için kendimi her zaman çok şanslı hissettiğim danışmanım Prof. Dr. Yegân KÂHYA'ya, sadece tez çalışması ile sınırlı kalmayan desteklerinden dolayı sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Konuya olan özel ilgileri, bilgileri, çok değerli eleştirileri ve yönlendirmeleriyle tezin oluşma sürecine katkıda bulunan tez izleme komitesi üyeleri Prof. Dr. K. Kutgün EYÜPGİLLER ve Prof. Dr. Cengiz CAN'a içtenlikle teşekkür ederim.

Brandenburg Teknik Üniversitesi'nde geçirdiğim bir yıllık araştırma sürecinde yerinde görme fırsatı bulduğum örnekler konusunda yönlendiren Prof. Dr. Leo SCHMIDT'e ve kendisiyle tanışma fırsatı sunan değerli hocam Prof. Dr. Zeynep KUBAN'a teşekkür ederim.

Gökçeada'da gerçekleştirdiğim alan çalışmalarım sırasında bana evlerini açan, benimle bilgi ve düşüncelerini paylaşan ada sakinleri başta olmak üzere, arşivlerini araştırmaya açarak çalışmaya katkı sağlayan Çanakkale Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Gökçeada Belediyesi ve Gökçeada ve Bozcaada Metropolitliği'ne teşekkür ederim.

Çalışmalarım boyunca desteğini esirgemeyen Prof. Dr. İclal DİNÇER ve Doç. Dr. Zeynep ERES ile İTÜ Mimarlık Fakültesi Restorasyon Programı'ndaki hocalarıma ve çalışma arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak, her zaman olduğu gibi tez çalışmalarım da bana yardımcı olan sevgili ailem ile iniş çıkışlarla dolu bu sürecin başından sonuna her konuda yanımda ve destek olan sevgili eşim Koray GÜLER'e teşekkür ederim.

Kasım 2018

Ayşe Ceren Güler
(Yüksek Mimar)

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xiii
SEMBOLLER	xv
ÇİZELGE LİSTESİ	xvii
ŞEKİL LİSTESİ	xix
ÖZET	xxv
SUMMARY	xxix
1. GİRİŞ	1
1.1 Amaç ve Kapsam	2
1.2 Yöntem	6
2. GÖKÇEADA	11
2.1 Coğrafi Özellikler	11
2.1.1 Konum ve ulaşım	11
2.1.2 Topoğrafya	12
2.1.3 Depremsellik	18
2.1.4 İklim ve bitki örtüsü	19
2.2 Tarihsel Gelişim	20
2.3 Demografik Özellikler	29
2.4 Ekonomik Özellikler	36
2.5 Yerleşimler	42
2.5.1 Geleneksel yerleşimler	42
2.5.1.1 Kaleköy	42
2.5.1.2 Dereköy	46
2.5.1.3 Zeytinliköy	52
2.5.1.4 Bademliköy	54
2.5.1.5 Tepeköy	56
2.5.1.6 Gökçeada-Merkez	59
2.5.2 Planlı yerleşimler	62
2.5.2.1 Şahinkaya	62
2.5.2.2 Uğurlu	63
2.5.2.3 Yenibademli	65
2.5.2.4 Şirinköy	66
2.5.2.5 Eşelek	67
2.6 Geleneksel Mimari	68
2.6.1 Yerleşim şekilleri, sokaklar ve meydanlar	68
2.6.2 Geleneksel yapı türleri	71
2.6.3 Konutların plan özellikleri	98
2.6.4 Konutların cephe özellikleri	101
2.6.5 Yapım sistemi ve malzeme özellikleri	103
2.7 Yasal Durum	111

2.7.1 Yasal koruma statüsü	111
2.7.2 Planlama kararları	117
2.6.3 Cittaslow birliğine katılım.....	124
3. KÜLTÜREL PEYZAJ	129
3.1 Kavram ve Tanımlar.....	130
3.1.1 Kültürel peyzaj alanlarının sınıflandırılması.....	135
3.1.2 Kültürel peyzaj alanı değerlendirme ölçütleri.....	140
3.2 Dünya'da Kültürel Peyzaj Koruma Çalışmaları	144
3.2.1 Ülkelerin geliştirdikleri yaklaşımlar.....	160
3.2.1.1 A.B.D. - Milli Park Servisi.....	160
3.2.1.2 Kanada - Parks Canada	166
3.2.1.3 İngiltere - Historic England, Natural England	169
3.2.2 Ada yerleşimlerine yönelik koruma yaklaşımları	178
3.2.2.1 Semadirek (Samothraki-Samothrace)	181
3.2.2.2 Limni (Lemnos).....	188
3.2.2.3 Taşoz (Thassos).....	193
3.2.2.4 Midilli (Lesbos-Lesvos-Mytilene)	198
3.2.2.5 Sakız (Chios)	206
3.2.2.6 Bara (Paros).....	215
3.2.2.7 Mikonos (Mykonos).....	223
3.2.2.8 St.Kilda.....	230
3.3 Türkiye’de Kültürel Peyzaj Koruma Çalışmaları.....	234
3.3.1 Kültürel peyzaj koruma çalışmaları	234
3.3.2 Ada yerleşimlerine yönelik koruma yaklaşımları	243
3.3.2.1 Bozcaada	243
3.3.2.2 Marmara Adası	247
3.4 Koruma Yaklaşımlarına Yönelik Genel Değerlendirme	250
4. GÖKÇEADA’NIN KÜLTÜREL PEYZAJ DEĞERLERİ.....	267
4.1 Yaşam Şekli ve Arazi Kullanımlarının Sürekliliği, Geleneksel Yerleşimler	268
4.2 Arkeolojik Değerler.....	270
4.3 Tarım ve Çiftçilik Faaliyetleri	281
4.4 Orman Alanları, Göl ve Göl Manzaraları, Deniz ve Deniz Manzaraları.....	282
4.5 Özel Fauna ve Flora Türleri	286
4.6 Özel Jeolojik Oluşumlar	287
4.7 Dini, Mitolojik, Gelenek ve Göreneklerle İlgili Referanslar.....	288
4.7.1 Dini kültür	289
4.7.2 Çeşme ve çamaşırhane kültürü.....	290
4.7.3 Kahvehane kültürü	290
4.7.4 Yemek kültürü.....	291
4.8 Ender Olma Özelliği.....	292
4.9 Korunan Bölgeler	293
5. GÖKÇEADA’NIN KÜLTÜREL PEYZAJ DEĞERLERİNE YÖNELİK DEĞERLENDİRME.....	295
5.1 Kültürel Peyzaj Değerlerine Yönelik Tehditler.....	295
5.1.1 Demografik ve kültürel tehditler	296
5.1.2 Yasal ve yönetsel tehditler	298
5.1.3 Yapısal tehditler	310
5.1.4 Çevresel tehditler.....	313
5.2 Koruma Yaklaşımı.....	317
6. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	327

6.1 Demografik ve Kültürel neriler	330
6.2 Yasal ve Yönetsel neriler	333
6.2.1 Kentsel sit alanlarına yönelik neriler	337
6.2.2 Arkeolojik sit alanlarına yönelik neriler	341
6.2.3 Turizm alanlarına yönelik neriler.....	342
6.2.4 Doğal sit alanlarına yönelik neriler	345
6.3 Yapısal neriler	346
6.4 Çevresel neriler.....	347
KAYNAKLAR	349
EKLER.....	361
ÖZGEÇMİŞ.....	403

KISALTMALAR

BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
COE	: Avrupa Konseyi
FAO	: Food And Agriculture Organization of the United Nations (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü)
GEEAYK	: Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu
GIAHS	: Globally Important Agricultural Heriyage Systems (Uluslararası Öneme Sahip Tarımsal Miras Sistemleri)
GMKA	: Güney Marmara Kalkınma Ajansı
HLC	: Historic Landscape Characterisation (Tarihi Peyzaj Karakterizasyonu)
ICCROM	: International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property
ICOMOS	: International Council on Monuments and Sites (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi)
IFLA	: International Federation of Landscape Architects (Uluslararası Peyzaj Mimarlığı Federasyonu)
ISCCL	: International Scientific Committee on Cultural Landscapes
IUCN	: International Union for Conservation of Nature (Uluslararası Doğa Koruma Birliği)
KAİP	: Koruma Amaçlı İmar Planı
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
KTVKK	: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu
KUDEB	: Koruma Uygulama ve Denetim Bürosu
KVKBK	: Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu
KVKK	: Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu
LCA	: Landscape Character Assessment (Peyzaj Karakter Değerlendirmesi)
NTOG	: National Tourism Organization of Greece
ÖDA	: Önemli Doğa Alanı
PPS	: Planning Policy Statement (Ulusal Planlama Kararları)
PPG	: Planning Practice Guidance (Ulusal Planlama Rehberleri)
SWOT	: Strengths, Weakness, Opportunities and Threats (Güçlü Yönler, Zayıf Yönler, Fırsatlar, Tehditler)
TİGEM	: Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü
TKTVYK	: Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu
TÜDAV	: Türk Deniz Araştırmaları Vakfı
UN	: United Nations (Birleşmiş Milletler)
UNEP	: United Nations Environmental Program (Birleşmiş Milletler Çevre Programı)
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler, Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu)
WWF	: World Wide Fund for Nature (Dünya Doğayı Koruma Vakfı)

SEMBOLLER

C	: Santigrat
k	: Kilometre
km²	: Kilometrekare
m²	: Metrekare

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 2.1 : Yüzölçümleri 100km ² 'den büyük olan Ege Adaları.	13
Çizelge 2.2 : Geçmişten günümüze Gökçeada çevresinde gerçekleşen depremler. ...	18
Çizelge 2.3 : 19. yüzyıl başlarında Gökçeada ve çevresindeki Ege Adaları'nın nüfusu.	30
Çizelge 2.4 : Gökçeada'nın 1927 tarihinden itibaren nüfus verileri.	31
Çizelge 2.5 : Gökçeada okulları 1909-1910 istatistik tablosu.	34
Çizelge 2.6 : Cumhuriyet dönemiyle birlikte Gökçeada yerleşimlerinin nüfus dağılımı.	47
Çizelge 2.7 : Gökçeada sit alanlarına ilişkin alınan kararlar.	116
Çizelge 2.8 : Dünyada ülkelere göre Cittaslow sayıları.	125
Çizelge 3.1 : Kültürel peyzaj kategorilerinin Dünya Mirası ölçütleriyle ilişkisi.....	141
Çizelge 3.2 : 1992-2007 yılları arasında düzenlenen uzman toplantıları.	147
Çizelge 3.3 : Adalarda kitle turizminin etkileri ve sürdürülebilir gelişim hedefleri.	260

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1 : Gökçeada'nın konumu.	11
Şekil 2.2 : Gökçeada ulaşım haritası.....	12
Şekil 2.3 : Gökçeada'nın topoğrafyası.....	14
Şekil 2.4 : Gökçeada Barajı.	14
Şekil 2.5 : Gökçeada çevresel değerleri ve topoğrafik haritası.	15
Şekil 2.6 : Sualtı Milli Parkı; habitat yapısı, genel görünümü.	17
Şekil 2.7 : Kaşkaval Burnu'ndaki kaya oluşumları.	17
Şekil 2.8 : Piri Reis'in 16. yüzyıl İmroz(Gökçeada) haritası.....	25
Şekil 2.9 : Otele dönüştürülen Dereköy ve Bademli okulları.....	35
Şekil 2.10 : Gökçeada'da zeytincilik.....	37
Şekil 2.11 : Gökçeada'da hayvancılık.	39
Şekil 2.12 : Gökçeada'da denizcilik ve süngercilik.....	41
Şekil 2.13 : Kaleköy'ün konumu.....	42
Şekil 2.14 : Kaleköy hava fotoğrafı.....	43
Şekil 2.15 : Kaleköy, 2014.	43
Şekil 2.16 : Kaleköy genel yerleşim dokusu, 2015	44
Şekil 2.17 : Dereköy'ün konumu.....	46
Şekil 2.18 : Pirgos; yağlıboya tablosu, eski ve günümüz fotoğrafları.....	48
Şekil 2.19 : Dereköy hava fotoğrafı.....	50
Şekil 2.20 : Dereköy genel yerleşim dokusu, 2015.	50
Şekil 2.21 : Dereköy, 2017.	51
Şekil 2.22 : Zeytinliköy'ün konumu.....	52
Şekil 2.23 : Zeytinliköy, 2013.	52
Şekil 2.24 : Bademliköy'ün konumu.....	54
Şekil 2.25 : Bademliköy genel yerleşim dokusu, 2015.	54
Şekil 2.26 : Bademliköy, 2013.	55
Şekil 2.27 : Bademliköy'den Kaleköy ve Semadirek'in görünümü, 2015.....	55
Şekil 2.28 : Tepeköy'ün konumu.	57
Şekil 2.29 : Tepeköy hava fotoğrafı.....	57
Şekil 2.30 : Tepeköy, 2013.....	58
Şekil 2.31 : Gökçeada-Merkez'in konumu.....	59
Şekil 2.32 : Gökçeada-Merkez'in eski fotoğrafları.....	60
Şekil 2.33 : İlçe merkezinin mahalleleri.....	60
Şekil 2.34 : Gökçeada-Merkez; hava fotoğrafı, günümüz fotoğrafları, Yeni Mahalle ve arkasında Cumhuriyet Mahallesi.	61
Şekil 2.35 : Şahinkaya'nın konumu.....	62
Şekil 2.36 : Şahinkaya, 2017.	63
Şekil 2.37 : Uğurlu'nun konumu.	64
Şekil 2.38 : Uğurlu, 2013.....	64
Şekil 2.39 : Yenibademli'nin konumu.....	65
Şekil 2.40 : Yenibademli, 2015.	65

Şekil 2.41 : Şirinköy'ün konumu.	66
Şekil 2.42 : Şirinköy, 2013.	67
Şekil 2.43 : Eşelek'in konumu.	67
Şekil 2.44 : Eşelek, 2013.	68
Şekil 2.45 : Yerleşimlerin genel dokusu; Dereköy, Tepeköy, Bademliköy ve Yeni Mahalle.	69
Şekil 2.46 : Gökçeada geleneksel köylerinde sokak dokusu.	70
Şekil 2.47 : Dereköy Panagia ve Agia Marina, Kaleköy Ayia Marina, Merkez Panagia, Bademliköy Kimisis Theotoku, Yeni Mahalle Agia Varbara ve Zeytinliköy Ayios Georgios Kiliseleri.	73
Şekil 2.48 : Tepeköy Evangelismos Theotoku Kilisesi; soldan sağa yapının eskiden yeniye durumu.	74
Şekil 2.49 : Kaleköy'deki Ayia Marina Kilisesi.	76
Şekil 2.50 : Dereköy yakınlarında bir manastır, 2017.	77
Şekil 2.51 : Kaleköy Limanı'ndaki Ayios Nikolas Şapeli ve Dereköy yakınlarında bir şapel.	78
Şekil 2.52 : Şapeller.	78
Şekil 2.53 : Çınarlı mahallesinde bulunan Merkez Camisi.	79
Şekil 2.54 : Dereköy; 1914 tarihli okul, 1961 tarihli okul ve otel.	82
Şekil 2.55 : Özel Zeytinliköy İlkokulu; eski ve günümüz fotoğrafları.	83
Şekil 2.56 : Tepeköy ilkokulu, anaokulu ve lojmanlarını gösteren vaziyet planı ile ilkokulun planı.	83
Şekil 2.57 : Tepeköy anaokulu ve lojman binaları.	84
Şekil 2.58 : Tepeköy Özel Rum Ortaokulu; eski, 2013 ve 2017 tarihli fotoğrafları.	84
Şekil 2.59 : Bademliköy zeytinyağı işliğı, 2013.	86
Şekil 2.60 : Dereköy zeytinyağı işliğı, 2013.	87
Şekil 2.61 : Ada'nın çeşitli yerlerinde bulunan değirmen kalıntıları.	88
Şekil 2.62 : Değirmenler ve Kaleköy yerleşimi.	88
Şekil 2.63 : Ada'da geçmişte bulunan değirmenlere bir örnek.	89
Şekil 2.64 : Zeytinliköy, Kaleköy, Bademliköy ve Yeni Mahalle çeşmeleri.	89
Şekil 2.65 : Çamaşırhaneler; Çınarlı Mahallesi, Yeni Mahalle, Bademliköy ve Tepeköy.	90
Şekil 2.66 : Dereköy çamaşırhanesi; günümüz fotoğrafları ve planı.	91
Şekil 2.67 : Bademliköy çamaşırhanesi; günümüz fotoğrafları, planı ve kesiti.	92
Şekil 2.68 : Ticarethaneler.	92
Şekil 2.69 : Kahvehaneler.	93
Şekil 2.70 : Damlar; eski ve günümüz fotoğrafları.	94
Şekil 2.71 : Dam yapılarına örnek; vaziyet planı ve kesit.	95
Şekil 2.72 : İki katlı dam örneklerinin kesitleri.	96
Şekil 2.73 : Taş köprü.	97
Şekil 2.74 : Konut dokusu.	98
Şekil 2.75 : Avlulu konut plan şeması örneğı.	99
Şekil 2.76 : Zeytinliköy'de bir evin zemin kat ve birinci kat planı.	100
Şekil 2.77 : Eski yapıyla aynı sahanlığı kullanarak ve merdivenin içeri alınmasıyla gelişen konut plan tipleri.	101
Şekil 2.78 : Cephelerdeki söveler.	102
Şekil 2.79 : Yapılardaki köşe pahları.	102
Şekil 2.80 : Ada'da bulunan farklı konut tiplerine örnekler.	103
Şekil 2.81 : Hasar gören yapılarda görülebilen yapım sistemi detayları.	104
Şekil 2.82 : Ahşap cumbalı yapı örnekleri.	105

Şekil 2.83 : Yapım sistemi detayı.	105
Şekil 2.84 : Geleneksel yerleşimlerdeki çatı biçimlenişleri.	106
Şekil 2.85 : Geleneksel bir yapının çatısı.	106
Şekil 2.86 : Çatıda ışıklık olarak kullanılan kiremitler.	107
Şekil 2.87 : Geleneksel yapılarda baca tipleri.	107
Şekil 2.88 : Geleneksel yapılarda bacalar.	108
Şekil 2.89 : Pencere ve kapı tipleri.	109
Şekil 2.90 : Ahşap strüktürlü balkon izleri.	110
Şekil 2.91 : Metal ve betonarme strüktürlü balkon tipleri.	111
Şekil 2.92 : Geleneksel konutların avlularında yer alan ocak örneği.	111
Şekil 2.93 : Türkiye’de yer alan Cittaslow’lar.	126
Şekil 3.1 : Carl O. Sauer’e göre kültürel peyzaj bileşenleri.	131
Şekil 3.2 : Washington Ebey’s Landing Ulusal Tarihi Rezervi’nde kullanılan tescil fişi.	163
Şekil 3.3 : LCA yönteminin farklı ölçeklerde uygulandığını gösteren şema.	172
Şekil 3.4 : Natural England’ın LCA yöntemi.	173
Şekil 3.5 : LCA çalışmalarında kullanılan tespit formu.	175
Şekil 3.6 : Tarihi Peyzaj Karakterizasyonu çalışmasına bir örnek; Southwest HLC.	178
Şekil 3.7 : Ege Denizi’nde bulunan adalar ve ada grupları.	181
Şekil 3.8 : Semadirek Adası’nın konumu.	182
Şekil 3.9 : Chora ve Kamariotissa yerleşimleri.	183
Şekil 3.10 : Louvre Müzesi’ndeki Zafer Heykeli.	183
Şekil 3.11 : Ada’nın güney ve kuzey kesimlerinin farklı doğal ve fiziksel özellikleri.	185
Şekil 3.12 : Limni Adası’nın konumu.	188
Şekil 3.13 : Mirina-Kastro’nun eski ve günümüz fotoğrafları.	189
Şekil 3.14 : Fanaraki koyu, Pahies Ammoudies kumulu, Filoktitis mağarası ve Ada’da yetişen geyikler.	190
Şekil 3.15 : Sulak alanlar; Natura 2000 ve WWF koruma bölgeleri.	191
Şekil 3.16 : Hephaista, Kavirio Tapınağı ve Poliochni.	192
Şekil 3.17 : Kaspakas, Plati, Kontias, Katalakko, Thanos.	193
Şekil 3.18 : Taşoz Adası’nın konumu.	194
Şekil 3.19 : Maries şelalesi ve Giola lagünü.	194
Şekil 3.20 : Geleneksel mimariden örnekler.	195
Şekil 3.21 : Panagia, Potamia, Kazaviti ve Theologos.	196
Şekil 3.22 : Limenas’da tarihi agora ve tiyatro ile Alyki antik mermer ocakları ve Palataki madencilik yönetim binası.	197
Şekil 3.23 : Midilli Adası’nın konumu.	198
Şekil 3.24 : Molyvos.	200
Şekil 3.25 : Molyvos.	201
Şekil 3.26 : Plomari ve Agiassos.	202
Şekil 3.27 : Mytilene.	203
Şekil 3.28 : Geleneksel konut tipleri; konaklar, kent evleri, kır evleri.	205
Şekil 3.29 : Natura 2000 (solda) ve IUCN (sağda) koruma bölgeleri.	206
Şekil 3.30 : Sakız Adası’nın konumu.	207
Şekil 3.31 : Kambos Bölgesi’nde yer alan konutlar.	210
Şekil 3.32 : Kalamoti, Mesta ve Prygi hava fotoğrafları, 1934.	212
Şekil 3.33 : Pirgi, Mesta ve Valissos.	213
Şekil 3.34 : Anavatos ve Avgonyma.	214

Şekil 3.35 : Bara (Paros) Adası'nın konumu..	216
Şekil 3.36 : Parikia; Kastro mahallesinin kent planındaki yeri ve görünümü ile Frenk dönemi surları ve geleneksel mimari.....	217
Şekil 3.37 : Naousa.	218
Şekil 3.38 : Marpissa'da kapalı merdivenli yapı, Parikia'da kapalı balkonlu yapı ile Parikia Katapoliani'deki neoklasik yapılar.....	220
Şekil 3.39 : Paros Adası'nda artan turizm baskısı.	221
Şekil 3.40 : Mikonos Adası'nın konumu.	224
Şekil 3.41 : Chora kentsel gelişim planları; 17. yüzyıl ortası, 18. yüzyıl ortası, 1940, 1966.	226
Şekil 3.42 : Chora'nın genel görünümü ve geleneksel mimariden örnekler.	228
Şekil 3.43 : Mikonos'ta kitle turizminin etkileri.....	229
Şekil 3.44 : St. Kilda Adası'nın konumu.	231
Şekil 3.45 : St. Kilda Adası eski ve yeni fotoğrafları.	232
Şekil 3.46 : St. Kilda Adası ve koyunları.	233
Şekil 3.47 : St. Kilda Adası'nın genel görünümü.	234
Şekil 3.48 : Bozcaada'nın konumu.	243
Şekil 3.49 : Bozcaada geleneksel dokusundan örnekler.	245
Şekil 3.50 : Marmara Adası'nın konumu.....	248
Şekil 3.51 : Saraylar yakınındaki maden ocakları.	249
Şekil 3.52 : Asmalı Köyü genel görünümü.....	250
Şekil 3.53 : Semadirek Adası'nda yaşanan aşırı otlatma ve erozyon problemleri. .	261
Şekil 3.54 : UNESCO'nun tanımladığı kültürel peyzaj alanları yönetim çerçevesi.	264
Şekil 4.1 : Tepeköy yerleşimi, çevresinde bulunan tarım arazileri, zeytinlikler ve Gökçeada Barajı.	269
Şekil 4.2 : Dereköy yerleşimi ve çevresinde bulunan tarım alanları.	269
Şekil 4.3 : Kaleköy Kalesi'ndeki yazıt ve Ada'da devşirme olarak kullanılan eserler.	270
Şekil 4.4 : Roksado.	271
Şekil 4.5 : Prehistorik döneme ait kalıntılar.	271
Şekil 4.6 : Yenibademli höyüğü.	272
Şekil 4.7 : Gökçeada'da bulunan kaya oyma lahit mezarlar.....	272
Şekil 4.8 : Kuzey yönünden Kaleköy Kalesi ve arkasında Kaleköy yerleşimi.....	273
Şekil 4.9 : Kaleköy Kalesi.	274
Şekil 4.10 : Kaleköy Kalesi krokisi.	274
Şekil 4.11 : Palaiokastro.	275
Şekil 4.12 : Kaleköy (sol üst), Arassia (sol alt), Palaiokastro (sağ üst), Palaiokastraki (sağ alt) kaleleri planları.	275
Şekil 4.13 : Pargos Kalesi.....	276
Şekil 4.14 : 1/25.000 Gökçeada Haritası'nda belirtilen eski yerleşim yerleri.	278
Şekil 4.15 : Gökçeada Fiziki Haritası'nda belirtilen eski yerleşim yerleri.	279
Şekil 4.16 : I. Dünya Savaşı sırasında Gökçeada'nın Kefalos Koyu.....	280
Şekil 4.17 : Kaleköy Kalesi'nin I. Dünya Savaşı dönemindeki durumu ile aynı açıdan günümüz fotoğrafları.	280
Şekil 4.18 : Ressam Horace Moore-Jones'un savaş dönemine ait Gökçeada tabloları ve aynı dönemden bir fotoğraf.....	281
Şekil 4.19 : Gökçeada'nın iç bölgelerindeki yeşil alanları ve ormanları.	282
Şekil 4.20 : 1995 tarihli Tepeköy-Spilya mevkiindeki (solda) ve Bademliköy çamaşırhanesi yanındaki (sağda) tescilli çınar ağaçları.....	283

Şekil 4.21 : Pirgos (Yuvalı) (sol üst), Aydıncık (Kefalos) Plajı (sağ üst ve orta), Gizli Liman ve Uğurlu Plajı (sol orta), Laz Koyu.	284
Şekil 4.22 : Yıldız Koyu ve Mavi Koy.	285
Şekil 4.23 : Marmaros plajı ve şelalesi.	285
Şekil 4.24 : Tuz Gölü.	286
Şekil 4.25 : Kaleköy Limanı ve Yıldız Koyu'ndaki jeolojik oluşumlar.	287
Şekil 4.26 : Mavi Koy'da Yelken Kaya olarak adlandırılan doğal kaya oluşumu. .	288
Şekil 4.27 : Meryem Ana Panayırı günümüz ve eski fotoğrafları.	289
Şekil 4.28 : Dereköy'ün çarşısının canlılığını koruduğu dönemdeki ve günümüzdeki durumu.	290
Şekil 4.29 : Gökçeada sosyal yaşamında önemli bir yeri olan kahvehaneler.	291
Şekil 4.30 : Aydıncık Plajı'nda rüzgar sörfü.	292
Şekil 4.31 : Tuz Gölü'nde sağlık turizmi ve kuş gözlemciliği olanakları.	293
Şekil 5.1 : Büyük bölümü terk edilmiş Dereköy'den bir görünüm.	297
Şekil 5.2 : Zeytinliköy'de bir yapının restore edilmeden önceki ve sonraki durumu.	301
Şekil 5.3 : Niteliksiz onarımlara örnekler; Çınarlı Mahallesi (sol) ve Zeytinliköy (orta ve sağ).	301
Şekil 5.4 : Niteliksiz onarımlara Tepeköy'den örnekler.	302
Şekil 5.5 : Planlı köylerden Şirinköy'ün mevzi imar planı ve genel görünümü.	304
Şekil 5.6 : Pirgos Burnu'nun önceki ve sonraki durumu.	305
Şekil 5.7 : Adalet Bakanlığı Tesisleri.	305
Şekil 5.8 : Bademliköy sit alanı sınırındaki Masi Otel.	306
Şekil 5.9 : Kaleköy sahilindeki otel yapısı.	307
Şekil 5.10 : 1995 ve 2015 tarihli Çevre Düzeni Planları'nda Tuz Gölü ve çevresi.	309
Şekil 5.11 : Pirgos Kalesi'nde bitki, kaya oyma lahit mezarda liken oluşumu.	313
Şekil 5.12 : Dereköy'de bakımsızlık ve dış etkenlerden zarar gören yapı.	314
Şekil 5.13 : Dış etkenlerden zarar gören yapılar.	314
Şekil 5.14 : Tepeköy Kilisesi ile Bademliköy zeytinyağı işliğinin 2014 depremi öncesi ve sonrası durumu.	316
Şekil 5.15 : 2014 depremi sonrası tarihi sivil mimarlık örneklerinin durumu.	316
Şekil 5.16 : Kültürel peyzaj değerlerine yönelik önerilen koruma yaklaşımı.	318
Şekil A.1 : F. Piacenza'nın Lembro (Gökçeada) haritası, 1688.	363
Şekil A.2 : G. Choiseul-Gouffier'in Ege Adaları ve Imbros (Gökçeada) haritası, 1809.	364
Şekil A.3 : H. Kiepert'in Imbros (Gökçeada) haritası, 1842.	365
Şekil A.4 : E. Oberhummer'in Imbros (Gökçeada) haritası, 1898.	365
Şekil A.5 : C. Fredrich'in Imbros (Gökçeada) haritası, 1908.	366
Şekil A.6 : 1/100.000 ölçekli Gökçeada haritası, 1984.	366
Şekil A.7 : 1/2000 ölçekli Gökçeada-Çınarlı Planı.	367
Şekil A.8 : 1984 tarihli Gökçeada Bütünü Nazım İmar Planı.	368
Şekil A.9 : 1995 tarihli Gökçeada Çevre Düzeni İmar Planı.	369
Şekil A.10 : Balıkesir-Çanakkale bölgesi 1/100000 ölçekli Çevre Düzeni Planı.	370
Şekil A.11 : I.Dünya Savaşı Gökçeada Kefalos Koyu haritaları.	371
Şekil A.12 : I. Dünya Savaşı dönemine ait Gökçeada haritası.	372
Şekil B.1 : Kaleköy kentsel sit alanı.	373
Şekil B.2 : Dereköy kentsel sit alanı.	374
Şekil B.3 : Zeytinliköy kentsel sit alanı.	375
Şekil B.4 : Bademliköy kentsel sit alanı.	376
Şekil B.5 : Tepeköy kentsel sit alanı.	377

Şekil B.6 : Gökçeada-Merkez kentsel sit alanı.	378
Şekil B.7 : Gökçeada sit alanları haritası.	379
Şekil B.8 : Gökçeada kültürel peyzaj değerleri bileşenleri haritası.	380
Şekil B.9 : Gökçeada kültürel peyzaj değerlerine yönelik tehditler haritası.	381
Şekil B.10 : Kaleköy-Bademliköy analizi, 1975.	382
Şekil B.11 : Kaleköy-Bademliköy analizi, 1995.	383
Şekil B.12 : Kaleköy-Bademliköy analizi, 2015.	384
Şekil B.13 : Kaleköy-Bademliköy tehditler haritası.	385
Şekil B.14 : Kaleköy-Bademliköy koruma ilkeleri haritası.	386
Şekil B.15 : Dereköy kültürel peyzaj değerleri bileşenleri haritası.	387
Şekil B.16 : Tepeköy kültürel peyzaj değerleri bileşenleri haritası.	388
Şekil B.17 : Zeytinliköy yerleşimi ve çevresi.	389
Şekil B.18 : Dereköy yerleşimi çevresindeki dam yapıları.	389
Şekil B.19 : Tepeköy yerleşimi çevresindeki dam yapıları.	390
Şekil B.20 : Gökçeada ilçe merkezindeki sit sınırı ve çevresindeki yeni yapılaşma.	390
Şekil C.1 : Gökçeada’da bulunan antik dönem mezar taşları ve kitabeler.	391
Şekil C.2 : Gökçeada’da bulunan antik dönem mezar taşları ve kitabeler.	392
Şekil C.3 : Gökçeada’da bulunan antik dönem mezar taşı.	393
Şekil C.4 : Gökçeada’da bulunan antik dönem sikkeleri.	393
Şekil C.5 : Gökçeada’da bulunan mermer parçalar.	394
Şekil C.6 : Kaleköy limanı.	394
Şekil C.7 : Kaleköy yerleşimi ve kale.	395
Şekil C.8 : Gökçeada’da bulunan arkeolojik eserler.	395
Şekil C.9 : Tepeköy 136 ada 1 parseldeki yapının onarım öncesi ve sonrası fotoğrafları.	396
Şekil C.10 : Tepeköy’de bir yapının birinci kat planı rölöve ve restorasyonu.	396
Şekil C.11 : Tepeköy’de bir yapının A-A kesiti rölöve ve restorasyonu.	396
Şekil C.12 : Tepeköy Spilya mevkii çevresindeki dağınık halde bulunan dam yapıları.	397
Şekil C.13 : Tepeköy yerleşimi çevresinde terk edilmiş bir dam yapısı.	397
Şekil C.14 : Dereköy yerleşimi çevresinde terk edilmiş, önünde harman yeri ile bir dam yapısı.	398
Şekil D.1 : FAO tarafından GIAHS alanları için önerilen koruma modeli.	399
Şekil D.2 : English Heritage’ın kültürel peyzaj alanlarının korunması için önerdiği HLC yöntemi.	400
Şekil D.3 : İrlanda-The Heritage Council’in kültürel peyzaj alanlarının korunması için önerdiği HLC yöntemi.	401

GÖKÇEADA’NIN KÜLTÜREL PEYZAJ DEĞERLERİNİN BELİRLENMESİ VE KORUNMASINA YÖNELİK İLKELER

ÖZET

Gökçeada, Çanakkale İli’nin bir ilçesi ve yüz ölçümü bakımından Türkiye’nin en büyük adasıdır. Kuzey Ege Denizi’nde, Saros Körfezi’nin ve Çanakkale Boğazı’nın girişinde yer almaktadır. Asya ve Avrupa kıtaları arasında bir bağlantı noktası olan Ege Denizi’ndeki stratejik konumu nedeniyle Gökçeada Taş Devri’nden itibaren kesintisiz olarak iskan edilmiş ve Ada’nın egemenliği tarihte çok sık el değiştirmiştir. Antik kaynaklarda Ada’nın ilk olarak Pelasgların egemenliğinde olduğundan bahsedilmektedir. Pelasgların ardından Ada ve çevresinin egemenliğini Persler almıştır. Sonraki yıllarda birçok kez el değiştiren Ada; Atinalılar, Romalılar, Bizanslılar, Cenevizliler, Venedikliler ve Osmanlıların egemenliğine girmiştir. Osmanlı İmparatorluğu uzun yıllar egemenliğinde bulundurduğu Gökçeada’yı Balkan Savaşları’nın ve I. Dünya Savaşı’nın yaşandığı 1912-1918 yılları arasında kaybetmiştir. Kurtuluş Savaşı’nın ardından, 1923 Lozan Antlaşması ile Ada’nın yönetimi Türkiye Cumhuriyeti’ne bırakılmıştır.

Ada tarih boyunca farklı uygarlıkların egemenliğinde bulunsa da yerli halkın çoğunluğunu Rumlar oluşturmuştur. Osmanlı İmparatorluğu döneminde de bölgenin kültürel, dini ve etnik yapısı, büyük oranda değişmeden sürmüştür. Türkiye Cumhuriyeti döneminde ise Ada’nın nüfusunda büyük bir artış yaşanmamış, ancak demografik yapısı değişmiştir. Bu süreçte uygulanan nüfus politikaları kapsamında Anadolu’dan gelen nüfus Ada’da ilk kez 1945 yılında iskan edilmiştir. 1960’lardan sonra gelenler ise devlet tarafından kurulan planlı köylere yerleştirilmiştir. Kıbrıs Sorunu ve her ne kadar Gökçeada sürecin dışında tutulsa da Lozan Antlaşması’na dayanan mübadele süreciyle değişen politik, ekonomik ve sosyal dengeler, Ada’da uzun yıllardır yaşamını sürdüren Rum nüfusun azalmasında etkili olmuştur.

Geçmişten bu yana sosyal, ekonomik ve kültürel etkenler, Ada’nın doğal ve fiziksel strüktürünün parçası olmuştur. Bu nedenle bu koşullardaki değişim fiziksel çevreyi de etkilemiş, sosyal ve kültürel çeşitliliğin kaybı uzun yıllar bu etkenlerle şekillenen fiziksel çevreye zarar vermiştir.

Son yıllarda yeniden değişen sosyal, ekonomik ve politik dengelerle Gökçeada yeni bir değişim süreci içindedir. Geçmişte Ada’yı terkeden nüfus özellikle yaz dönemini ve önemli günleri Gökçeada’da geçirmeye başlamış, bu süreçte bir bölümü geri dönüş yapmıştır. Gelişen turizm potansiyeliyle birlikte büyük şehirlerden ve bölgeden Ada’ya olan talep gün geçtikçe artmakta ve yaz aylarında nüfusta büyük bir artış yaşanmaktadır. Bu durum fiziksel çevre, doğal kaynaklar ve kültürel değerler üzerindeki baskıyı arttırmaktadır. Yaşanan değişimlere rağmen, Ada günümüzde hala özgün kırsal dokusunu korumaktadır.

Gökçeada’nın değerlerinin sürdürülmesi konusunda atılan en erken adımlar geleneksel yerleşimler ve bu yerleşimlerdeki anıtsal yapılara yönelik olmuştur. Tekil tescil

kararlarının yanı sıra Koruma Kurulları'nın Ada'nın doğal ve kültürel değerlerinin korunmasına yönelik doğal, arkeolojik ve kentsel sit alanı kararları aldığı bilinmektedir. Alınan bu kararların Ada'nın geleneksel kırsal karakterinin korunmasında yeterli olmadığı görülmektedir. Korumaya bakış sit alanları ile sınırlı kalmış, yapıların veya yerleşimlerin doğayla olan, doğanın ise kültürle olan sürekli ve bütünleşik ilişkisi göz ardı edilmiştir.

“Doğa” ve “kültür” arasındaki etkileşime dikkat çeken “kültürel peyzaj” kavramı, doğal çevrenin getirdiği belirli fiziksel koşullar altında, sosyal, ekonomik ve kültürel etkilerle şekillenen, kültürün ve yerleşmelerin gelişim süreçlerini anlatan alanların tanımlanması ve korunması için kullanılan bir kavramdır. Kültürel peyzajlar, geleneksel yöntem, teknik, bilgi birikimi ve pratiklerle üretilmiş alanları içerdiği gibi geleneksel üretim tekniklerinin yakın zamanda değiştiği bölgeleri de içeren, dinamik, yaşayan ve değişen çevrelerdir. Kültürel peyzaj tanımı, insanın ve doğanın ortaklaşa katkılarıyla oluşan bu çevrelerin bütüncül bir bakış açısıyla korunmasının yanı sıra gelişimlerini ve değişimlerini yöneten sürdürülebilir bir yaklaşım sağlamaktadır.

Gökçeada, ada olmasının getirdiği sınırlı fiziksel koşullar ve kültürel etkenlerle şekillenen, geçmişten bugüne insan ve doğa arasındaki ilişkiyi yansıtan kültürel peyzaj değerlerine sahiptir. Ancak son yıllarda değişen fiziksel, ekonomik ve sosyal dengeler bu değerlerin zarar görmesine ve hatta yok olmasına neden olmaktadır. Bu yok oluşun en önemli nedenlerinden biri koruma konusundaki farkındalığın henüz yeterince gelişmemiş olmasıdır. Çalışma kapsamında, Gökçeada'nın doğal ve kültürel miras değerleri, bu değerlerin tüm bileşenlerine yönelik bütüncül bir bakış sağlayan kültürel peyzaj kavramı kapsamında ele alınmış ve tanımlanmıştır.

Kentsel ve kırsal dokuların bütüncül olarak korunması gerekliliğini kabul eden 1964 tarihli Venedik Tüzüğü ile “bütüncül koruma” kavramını gündeme getiren 1975 tarihli Amsterdam Bildirgesi, doğa ve kültürün etkileşimi ile oluşan alanların korunması konusunda önemli ve erken tarihli metinlerdir. 1979 tarihli Burra Tüzüğü, 1982 tarihli Floransa Tüzüğü ve 1992 tarihli Rio Deklarasyonu gibi çok sayıda metin, kırsal alanların ve peyzajların somut ve somut olmayan tüm unsurlarıyla birlikte korunmaları gerektiğine dikkat çekmektedir. 1992 yılında UNESCO tarafından Dünya Mirası Sözleşmesi'ne kültürel peyzaj tanımının eklenmesi, bu alanların korunması konusunda bir dönüm noktası oluşturmuştur. 1992'den itibaren Dünya Mirası Listesi'ne giren kültürel peyzaj örnekleriyle birlikte dünyada benzer özellikler taşıyan alanların korunması konusunda farkındalık artmış, listeye eklenen örneklerin sayısı çoğalmıştır. Bunun yanı sıra, uluslararası kurumların kültürel peyzaj alanlarının korunması konusunda ilkesel metin hazırlama çalışmaları da hız kazanmıştır.

Gökçeada'nın kültürel peyzaj değerlerini tartışmadan önce kültürel peyzaj kavramının Dünyadaki gelişimi ele alınmıştır. Kültürel peyzaj kavramının koruma gündemine girmeden önce ortaya çıkışından koruma gündemine girdikten sonra bu alanda çalışan uluslararası ve ulusal kurumların yaklaşımlarına kadar bir değerlendirme yapılmıştır. Kültürel peyzaj alanlarının korunması konusunda çalışmaların hız kazandığı, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren uluslararası kurumların yayınladıkları bildirme, tüzük ve tavsiye kararları üzerinden koruma yaklaşımlarının gelişimi çalışma kapsamında incelenmiştir.

Bunun yanı sıra, Gökçeada'nın ada yerleşimi olmasından yola çıkılarak Dünyadan ve Türkiye'den belirli kriterler çerçevesinde seçilen ada örnekleri üzerinden kültürel peyzaj değerlerinin korunması konusundaki mevcut yaklaşımlar değerlendirilmiştir. Bu noktada ele alınan örneklerde, kültürel peyzaj koruma yaklaşımlarından çok doğal

ve kültürel değerlerin korunmasına yönelik tehditlerin giderilmesi üzerine geliştirilen yaklaşımların olduğu görülmüştür.

Yapılan incelemelerden sonra, Gökçeada'nın kültürel peyzaj değerleri UNESCO ile Madran ve Uysal'ın değerlendirmelerinden yola çıkarak, Ada'nın kendine özgü değerlerine yönelik geliştirilen bir sistem kullanılarak sınıflandırılmıştır. Belirlenen kategoriler altından Ada'nın değerleri detaylı olarak açıklanmıştır. Bunun yanı sıra, bu değerleri mevcut konumları, çevre ilişkileri ve korunmuşluk durumları ile birlikte görmeyi sağlayan Kültürel Peyzaj Değerleri Bileşenleri Haritası hazırlanmıştır.

Kültürel peyzajlar insan müdahalesinin sürmesiyle birlikte değişmeye ve dönüşmeye devam eden alanlardır. Ancak, bu değişimler iyi yönetilemediği durumlarda kültürel peyzaj değerlerini yok olma tehdidi ile karşı karşıya bırakan faktörlere dönüşebilmektedir. ICOMOS ve IFLA'nın birlikte hazırladıkları "Kırsal Peyzaj Mirasına Yönelik İlkeler" başlıklı metinde, kırsal peyzaj ve kırsal peyzaj mirası kavramlarının yanı sıra kırsal alanların ve peyzajların değişimine neden olan karşı karşıya kaldıkları tehditlere de dikkat çekilmektedir. Gökçeada'nın kültürel peyzaj değerlerinin korunmasına yönelik tehditler söz konusu metinden yola çıkarak değerlendirilmiş ve Ada'ya özgü yorumlanan farklı kategorilerde ele alınmıştır. Kültürel peyzaj değerleri bileşenlerini gösteren harita üzerinden bu değerlerin korunmasına yönelik tehditlere dikkat çeken Ada geneline ait bir harita daha hazırlanmıştır.

Kültürel peyzaj değerlerinin korunmasına yönelik önerilere geçmeden önce; Ada içerisindeki konumu, mevcut değişim baskıları ve değerleri göz önünde bulundurularak seçilen bir bölgede, farklı kurumların haritaları üzerinden bir değerlendirme yapılarak arazi kullanımının zaman boyutundaki analizi ve plan etki analizi üzerine bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmanın verilerinden yola çıkarak ele alınan bölge için geliştirilen öneriler bu alana özel olmakla birlikte Gökçeada ve Türkiye'de kültürel peyzaj niteliği taşıdığı düşünülen alanlar için genellenebilir nitelikte ve önemlidir. Bu çalışmanın sonuçlarının ardından çalışmanın son bölümünde, Ada genelinde kültürel peyzaj değerlerinin korunmasına yönelik önerilere ise yine tehditlerden yola çıkarak benzer kategorilerde yer verilmiştir.

DETERMINATION OF CULTURAL LANDSCAPE VALUES OF GÖKÇEADA AND PRINCIPLES FOR THE CONSERVATION

SUMMARY

Gökçeada, which is the biggest island of Turkey with regard to the surface area, is situated at the the entrance of Dardanelles (Strait of Canakkale) in the north of the Aegean Sea which is the connection point between Asia and Europe. Because of its strategic position, the island has been continuously inhabited since the Stone Age. According to the ancient sources, the island was first ruled by Pelasgians. After the Pelasgians, Persians took the sovereignty of the island and its surroundings. The island has changed hands many times in the following years and has entered the dominion of the Athenians, Romans, Byzantines, Genoese, Venetians and Ottomans. The Ottoman Empire lost Gökçeada, which had been under its rule for many years, between the years 1912-18 during the Balkan Wars and World War I. After the War of Independence and with the Treaty of Lausanne in 1923, the governance of the island was left to the Republic of Turkey.

Although the island has been ruled by different civilizations throughout the history, Greeks have been the majority of the local people of the island. The cultural, religious and ethnic structure of the region has remained largely unchanged during the Ottoman Empire. In the period of the Republic of Turkey, the population of the island has not experienced a large increase, but its demographic structure has changed. Within the scope of population policies implemented in this period, inhabitants from Anatolia were first settled in 1945 to the island. Those who arrived after the 1960s were settled in the newly planned villages. The changes of political, economic and social balances caused by the Cyprus Problem and the process of population exchange based on the Treaty of Lausanne, even though Gokceada was excluded from the process, have been effective in reduction of Greek population that has been living on the island for many years.

From past to present, social, economic and cultural factors have been part of the natural and physical structure of the island. For this reason, the change in these conditions has also affected the physical environment, and the loss of social and cultural diversity has damaged the physical environment that has been shaped by these factors for many years.

Nowadays, Gökçeada is in a new process of alteration with the rechanging social, economic and political balances. Inhabitants who had left the island over the past years started to show interest in coming back. They began to spend especially summer and important religious days in Gökçeada, and a part of them returned permanently to the island in this process. Along with the developing tourism potential, the demand for the island from big cities and from the region is increasing day by day. As a result, there is a big increase in the population of the island during the summer season. Therefore, the pressure on the physical environment, natural resources and cultural values increases. Despite the changes, Gökçeada still preserves its authentic rural fabric.

The earliest measures taken regarding the preservation of Gökçeada's values are directed towards traditional settlements and monumental structures in these settlements. It is known that apart from the individual registration decisions, Conservation Boards have taken natural, archaeological and urban site decisions to protect natural and cultural values of Gökçeada. However, it seems that the decisions are inadequate to protect the traditional rural character of the island. The approach to the conservation is limited to site decisions, and also the continuous and integrated relation of structures or settlements with nature and nature with culture has been ignored.

The concept of cultural landscape, which draws attention to the interaction between nature and culture, is used for defining and preserving the areas that reflect the improvement processes of culture and settlements shaped by social, economic and cultural influences under certain physical conditions brought by the natural environment. Cultural landscapes are dynamic, living and changing environments, which include the areas where traditional production techniques have recently changed, as well as the areas created by traditional methods, techniques, knowledge and practices. The concept of cultural landscape provides both an integrated approach for conserving the areas formed by the joint contributions of mankind and nature; and a sustainable approach for managing their improvement and change.

As a result of being an island settlement Gökçeada was shaped by the limited physical conditions and cultural influences. Therefore, it has distinctive cultural landscape values that reflect the relationship between mankind and nature from past to present. However, recent changes in physical, economic and social balances cause these values to be damaged or even destroyed. One of the most important reasons for this destruction is the lack of adequately developed awareness of conservation. In this thesis, it is aimed to discuss and define the natural and cultural heritage values of Gökçeada in the context of cultural landscape concept that provides an integrated approach to all components of these values.

The Venice Charter (1964), which recognizes the necessity of integrated conservation of urban and rural textures and the Amsterdam Declaration (1975) that brought the concept of “integrated conservation” to the agenda are the important and early documents about the conservation of the areas formed by the interaction of nature and culture. The numerous doctrinal texts such as Burra Charter (1979), Florence Charter (1982) and Rio Declaration (1992) drew attention to the need for the preservation of rural areas and landscapes with all of their tangible and intangible elements. The addition of the definition of the cultural landscape to the World Heritage Convention by UNESCO (1992) constituted a milestone in the conservation of these areas. Since 1992, cultural landscape examples added to the World Heritage List raised awareness to preservation of the areas with similar characteristics around the world. Accordingly, the number of cultural landscape examples in the List has increased. In addition, international institutions’ efforts to prepare doctrinal texts about the conservation of cultural landscape areas have accelerated.

First of all, the development of the concept of cultural landscape in the world is discussed before the cultural landscape values of Gökçeada. An evaluation about the emergence of the concept of cultural landscape in the conservation field and also the approaches of international and national institutions working in this field to the cultural landscape concept, has been carried out. Within the scope of this study, also the development of conservation approaches has been examined through the declarations,

regulations and recommendations made by international institutions since the second half of the 20th century, when the works on the conservation of cultural landscapes have been accelerated.

In addition, current approaches to the preservation of cultural landscape values have been evaluated over the island samples selected according to certain criteria from the world and Turkey on the grounds that Gökçeada is an island settlement. At this point, it is seen that there are approaches developed on the elimination of threats to the protection of natural and cultural values rather than cultural landscape conservation approaches.

After the examinations, a classification system specialized on the values of the island has been developed based on the UNESCO's and Madran and Alptekin's (2009) assessments in order to define the cultural landscape values of the island. Under the specified categories, the cultural landscape values of Gökçeada are explained in detail. In addition, a map of the Components of Cultural Landscape Values has prepared to see these values together with their current location, environmental relations and conservation status.

Cultural landscapes are the areas that continue to change and transform with the persistence of human intervention. However, these changes can be transformed into factors that confront the cultural landscape values with the threat of extinction, when they cannot be managed well. The text titled Principles Concerning Rural Landscapes as Heritage, which is prepared by ICOMOS and IFLA in 2016, draws attention to the rural landscape and rural landscape heritage concepts as well as the threats they face that cause changes in rural areas and landscapes. In the fifth part of the thesis, threats to Gökçeada's cultural landscape values have been evaluated based on the text in question and are addressed in different categories that are specific to the island. Also, a second map of the whole island, which draws attention to the threats to cultural landscape values, has prepared according to the map showing the components of the cultural landscape values.

Before the recommendations for conservation of Gökçeada's cultural landscape values, a study was conducted on the time dimension analysis of land use and plan impact analysis by making an assessment on the maps of different institutions in a selected region in the island by taking into consideration the location, current change pressures and values. While the recommendations developed with this analyses seems to be specific to the selected region in the island, they are also generalizable and important for the other areas that are considered to have cultural landscape qualities in Gökçeada and also in Turkey. Following the conclusion of this study in the final part, recommendations for the conservation of Gökçeada's cultural landscape values have been given in similar categories according to the categories of the threats.

1. GİRİŞ

Türkiye'nin yüz ölçümü bakımından en büyük adası olan Gökçeada, Kuzey Ege Denizi'nde, Saros Körfezi ve Boğazların girişinde yer almaktadır. Ada, stratejik olarak önemli bir konumda bulunması nedeniyle antik dönemden itibaren iskan edilmiş ve egemenliği tarihte çok sık el değiştirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu uzun yıllar elinde bulundurduğu Gökçeada'yı, Balkan Savaşları'nın ve I. Dünya Savaşı'nın yaşandığı 1912-1918 yılları arasında kaybetmiştir. Kurtuluş Savaşı'nın ardından, 1923 Lozan Antlaşması ile Ada tekrar Türkiye Cumhuriyeti'ne bırakılmıştır.

Ada tarih boyunca farklı uygarlıkların egemenliğinde bulunsa da yerli halkın çoğunluğunu Rumlar oluşturmuştur. Osmanlı döneminde de bölgenin kültürel, dini ve etnik yapısı büyük oranda değişmeden sürmüştür.

Türkiye Cumhuriyeti döneminde ise Ada'nın nüfusunda büyük bir artış yaşanmamış, ancak demografik yapısı değişmiştir. Bu süreçte uygulanan nüfus politikaları kapsamında Anadolu'dan gelen nüfus Ada'da ilk kez 1945 yılında iskan edilmiştir. 1960'lardan sonra gelenler ise devlet tarafından kurulan planlı köylere yerleştirilmiştir. Kıbrıs Sorunu ve her ne kadar Gökçeada sürecin dışında tutulsa da Lozan Antlaşması'na dayanan mübadele süreciyle değişen politik, ekonomik ve sosyal dengeler, Ada'da uzun yıllardır yaşamını sürdüren Rum nüfusun azalmasında etkili olmuştur.

Geçmişten bu yana sosyal, ekonomik ve kültürel faktörler, Ada'nın doğal ve fiziksel strüktürünün parçası olmuştur. Bu nedenle bu koşullardaki değişim fiziksel çevreyi de etkilemiş, sosyal ve kültürel çeşitliliğin kaybı uzun yıllar bu etkenlerle şekillenen fiziksel çevreye zarar vermiştir.

Son yıllarda yeniden değişen sosyal, ekonomik ve politik dengelerle Gökçeada yeni bir değişim süreci içindedir. Geçmişte Ada'yı terk eden nüfus özellikle yaz dönemini ve önemli günleri Gökçeada'da geçirmeye başlamış, bu süreçte bir bölümü geri dönüş yapmıştır. Gelişen turizm potansiyeliyle birlikte büyük şehirlerden ve bölgeden Ada'ya olan talep gün geçtikçe artmakta ve yaz aylarında nüfusta büyük bir artış yaşanmaktadır. Bu durum fiziksel çevre, doğal kaynaklar ve kültürel değerler

üzerindeki baskıyı arttırmaktadır. Yaşanan değişim sürecine rağmen, Ada günümüzde hala özgün kırsal dokusunu korumaktadır.

Gökçeada'nın değerlerinin sürdürülmesi konusunda atılan en erken adımlar tarihi geleneksel yerleşimler ve bu yerleşimlerdeki anıtsal yapılara yönelik olmuştur. Tekil tescil kararlarının yanı sıra Koruma Kurulları'nın Ada'nın doğal ve kültürel değerlerinin korunmasına yönelik doğal, arkeolojik ve kentsel sit alanı kararları aldığı bilinmektedir. Ancak, alınan bu kararların Ada'nın geleneksel kırsal karakterinin korunmasında yeterli olmadığı görülmektedir. Ada'da korumaya bakışta yapıların veya yerleşimlerin doğayla olan, doğanın ise kültürle olan sürekli ve bütünleşik ilişkisi göz ardı edilmiştir.

Böyle bir dönemde değişim sürecinin henüz başında iken Gökçeada'nın tarihi, doğal, sosyal, kültürel ve mimari değerlerinin koruma sorunlarını belirleyerek bütüncül olarak geleceğe aktarılabilmesi için koruma yaklaşımı geliştirmek son derece önemlidir. Bu noktada koruma gündemine 20. yüzyıl ile birlikte giren ve tartışılmaya başlanan kültürel peyzaj kavramı ön plana çıkmaktadır. Doğa-insan etkileşimlerinin ortaya çıkardığı alanların tanımlanması için kullanılan kültürel peyzaj alanları, geleneksel yöntem, teknik, bilgi birikimi ve pratiklerle üretilmiş alanları içerdiği gibi geleneksel üretim tekniklerinin yakın zamanda değiştiği bölgeleri de içeren, dinamik, yaşayan ve değişen çevrelerdir. Bu anlamda kültürel peyzaj tanımı, bu alanların değerlerinin bütünleşik olarak korunmasının yanı sıra gelişimlerini ve değişimlerini yöneten sürdürülebilir bir yaklaşım da sağlamaktadır.

1.1 Amaç ve Kapsam

Günümüze kadar Gökçeada'yı konu edinen çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiş olmakla birlikte, Ada'nın bütününe ele alarak kültürel mirasın değerlendirilmesi ve korunması adına bir çalışma yapılmamıştır.

1845 yılında yayımlandıktan sonra 2010 yılında yeniden basılan “*İmroz Tarihi Üzerine Bir İnceleme: Gökçeada*” isimli yayın, Ada'nın tarihi hakkında yazılmış ilk kapsamlı kitap sayılabilir (Moustoksidis ve Bartolomeos, 2010). Bu konudaki diğer verilere erken tarihli birkaç yayın (Homeros, 1999; Herodotos 2004; Dukas, 1956, Orhonlu, 1972) dışında, Ada'daki gözlemlerini aktaran seyyahların notlarından (Piri Reis, 1973; Evliya Çelebi, 2011; Piacenza, 1688; Conze, 1860; Cuinet, 1892; Fredrich, 1908; Miller, 1921) ulaşılmaktadır. Tarihsel gelişime ışık tutan diğer kaynakları, yüzey

araştırmaları ve Ada'da belirli bir tarihten sonra başlayan sistematik arkeolojik kazılar konusundaki yayınlar oluşturmaktadır (Ousterhout ve Held, 1997; Ousterhout ve Held, 1999; Ousterhout ve Held, 2000; Erdoğu, 2012; Hüryılmaz, 2002; Hüryılmaz, 2006; Hüryılmaz, 2012). "İmbros, Archäologie einer nordostägäischen Insel" ise güncel bir çalışma olarak dikkat çekmektedir (Ruhl, 2018).

Ada'nın jeolojik ve coğrafi özellikleri konusundaki bilgilere bu konudaki birkaç kapsamlı yayından (Akartuna, 1950; Yücel, 1968) ulaşılmaktadır. Demografik yapısıyla ilgili ise sınırlı da olsa yayınlar (Kahraman, 2005; Kahraman, 2006) bulunmaktadır.

Gökçeada, sosyal ve kültürel yapısı nedeniyle sosyoloji çalışmalarının da konusu olmuştur. Aziz'in 1973 yılına ait araştırması bu konudaki erken tarihli yayınlardandır. Yakın dönemde de Ada hakkında benzer araştırmalar gerçekleştirilmiştir (Babül, 2003; Erginsoy, 2006).

Ada'nın ekosistemi içerisinde çok sayıda endemik bitki ve hayvan türü bulunması sebebiyle biyoloji, botanik, deniz bilimleri ve su ürünleri hakkında yapılan çalışmalar bulunmaktadır (Gönülal, 2008). Bu yayınlar Ada'nın fiziksel özelliklerini ve doğal değerlerini anlatması bakımından önemlidir ve Ada'daki doğa ve kültür ilişkisinin anlaşılması için araştırılması gereklidir. Gökçeada ile ilgili turizm alanında yapılan çalışmalar da son yıllarda bu yönde yaşanan gelişmeleri ortaya koymaktadır. Mimarlık alanında Ada'da gerçekleştirilen çalışma sayısı ise oldukça kısıtlıdır. Bu çalışmalarda adanın sivil mimarlık örneklerine ilişkin cephe biçimlenişleri (Turhan, 1997) gibi konular üzerinde durulmuştur. Doğrudan kültür varlıklarının korunmasına yönelik güncel bir çalışma olarak ise; tarihi cittaslow yerleşimlerinde koruma ilkelerini örnek yerleşimler üzerinden ele alan ve Gökçeada'yı konu edinen bir araştırma (Özmen, 2006) mevcuttur.

Tezin amacı, tekil olarak korunmasından çok birlikte bir anlam ifade eden, Ada'nın tarihi, arkeolojik, doğal ve kültürel değerlerinin bütüncül olarak korunması adına bir yaklaşım geliştirmektir.

Bu amaçla yola çıkılan çalışmanın içeriği; "Giriş", "Gökçeada", "Kültürel Peyzaj", "Gökçeada'nın Kültürel Peyzaj Değerleri", "Gökçeada'nın Kültürel Peyzaj Değerlerinin Korunmasına Yönelik Değerlendirme" ve "Sonuç ve Öneriler" başlıkları altında yer alan altı bölümden oluşmaktadır.

Tezin birinci bölümünde; çalışma konusu tanımlanarak, amacı ve kapsamı açıklanmıştır. Çalışmanın içeriği hakkında temel bilgilerin yer aldığı bölümde, bu çalışmanın hangi yöntemler kullanılarak yapıldığı tariflenmiştir.

Tez çalışmasının giriş bölümünün hemen ardından ikinci bölümünde, öncelikle çalışma konusu Gökçeada'nın mevcut durumunun ayrıntılı olarak analiz edilmesi gerekli görülmüştür. Mevcut durumun anlaşılması için Ada'nın tarihi, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerinin incelenmesi planlanmıştır. Bu özellikler; *Coğrafi Özellikler* olarak tanımlanan konum ve ulaşım, topoğrafya, depremsellik başlıklarının yanı sıra *Tarihsel Gelişim*; *Demografik Özellikler*; *Yerleşimler*; *Geleneksel Mimari* ile yasal koruma statüsü, planlama kararları ve cittaslow birliğine katılımı inceleyen *Yasal Durum* başlıkları altında incelenmiştir. Yerleşimler başlığı altında, Ada'daki mevcut yerleşimler tarihsel gelişim süreçleri içerisinde ele alınarak geleneksel yerleşimler ve planlı yerleşimler olarak incelenmiştir. Ada'nın geleneksel mimari özelliklerinin ise; yerleşim şekilleri, sokaklar ve meydanlar, geleneksel yapı türleri, konutların plan özellikleri, konutların cephe özellikleri, yapım sistemi ve malzeme özellikleri başlıkları altında tanımlanarak ayrıntılı olarak ortaya konulması hedeflenmiştir. Ayrıca Yasal Durum başlığında, doğal ve kültürel değerlerin mevcut durumdaki yasal koruma statüleri araştırılarak, tarihsel gelişim süreci içerisinde Ada'nın değerlerinin korunmasına yönelik alınan tekil tescil ve sit alanı kararları ile planlama kararlarının gelişimi incelenmiştir. Yapılan incelemeler günümüze kadar alınan koruma kararlarının Ada'nın değerlerinin korunması konusunda yeterli olmadığını göstermiştir.

Kültürel değerleriyle olduğu kadar doğal değerleriyle de ön planda olan yerleşimlerin korunması konusunda güncel bir yaklaşım olarak dünyada kültürel peyzaj tanımının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu çalışmada da Gökçeada'nın doğal ve kültürel değerlerine, bu değerlerin korunmasına bütüncül bir yaklaşım sağlayan kültürel peyzaj kavramı çerçevesinden bakılması amaçlanmıştır. Bu amaçla tez çalışmasının üçüncü bölümünü Gökçeada'nın değerlerinin sürdürülmesi konusunda bir araç olarak ele alınan kültürel peyzaj kavramı oluşturmaktadır. Bu bölümde öncelikle kültürel peyzaja yönelik kavram ve tanımlar açıklanmıştır. Kültürel peyzaj kavramının farklı uzmanlık alanlarında ortaya çıkışından koruma gündemine girene kadar geçen süreçte gelişimi, koruma alanına girdikten sonra çeşitli ulusal ve uluslararası kurumların bu konudaki kendine özgü bakış açılarıyla geliştirdikleri tanımlar incelenmiştir. Kültürel peyzaj

konusunda farklı tanımların yanı sıra farklılaşan sınıflandırma teknikleri ve değerlendirme ölçütleri de bulunmaktadır. Bir bölgenin kültürel peyzaj alanı olarak nitelendirilebilmesi için farklı kurumlar tarafından belirlenen değerlendirme ölçütleri ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Kültürel peyzaj konusunda yapılan kavramsal değerlendirmeden sonra, Dünya’da gelişmiş ülkelerde ve ada yerleşimlerinde kültürel peyzaj değerlerinin korunması konusunda geliştirilen yaklaşımlar incelenmiştir. Dünya’daki durum incelendikten sonra benzer şekilde; Türkiye’de kültürel peyzaj koruma çalışmaları ve ada yerleşimlerinde geliştirilen koruma yaklaşımları ele alınarak, bölüm sonunda Dünya’da bu alandaki gelişmeler ile karşılaştırma olanağı bulunmuştur. Böylece kültürel peyzaj değerlerinin korunması konusundaki kuramsal altyapının zaman içerisindeki değişimi ve gelişimi irdelenerek, Dünyadaki gelişmelerin Türkiye’ye yansımalarının yanı sıra kültürel peyzaj olarak tanımlanabilecek alanlardaki günümüz koşulları ve sorunları da anlaşılmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölüm içerisinde kültürel peyzaj kavramının, sınıflandırma yöntemlerinin ve değerlendirme ölçütlerinin ayrıntılı olarak ortaya konulmasının ardından tezin dördüncü bölümünde; Gökçeada’nın değerlerinin kültürel peyzaj olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceği tartışılmıştır. Bu kapsamda, bir önceki bölümde ele alınan kültürel peyzaj değerlendirme ölçütlerinden yola çıkılsa da Gökçeada’nın kendine özgü koşullarına göre geliştirilen sınıflandırma yöntemi kullanılmış ve Ada’nın kültürel peyzaj değerleri bu sınıflandırmaya göre tanımlanmaya çalışılmıştır. Buna göre Gökçeada’nın kültürel peyzaj değerleri; *yaşam şekli ve arazi kullanımının sürekliliği, geleneksel yerleşimler; arkeolojik değerler; tarım ve çiftçilik faaliyetleri; orman alanları, göl ve göl manzaraları, deniz ve deniz manzaraları; özel fauna ve flora türleri; özel jeolojik oluşumlar; dini, mitolojik, gelenek ve göreneklerle ilgili referanslar; ender olma özelliği ve korunan bölgeler* olmak üzere 9 grupta sınıflandırılmıştır. Belirlenen bu başlıklar altında Ada’nın kültürel peyzaj değerleri olarak nitelendirilebilecek özelliklerinin ayrıntılarına yer verilmiştir.

Gökçeada’nın kültürel peyzaj değerlerinin korunabilmesi için öncelikle bu değerlerin sürdürülmesi konusundaki problemlerin neler olduğunun anlaşılması gereklidir. Bu amaçla, Ada’nın kültürel peyzaj değerlerinin korunması konusundaki önerilere geçmeden önce tezin beşinci bölümünde, bu değerlere yönelik tehditler irdelenmiştir. Ada’nın kendine özgü değerleri olduğu gibi bu değerlere yönelik tehditler de alanın

özellikleri ve potansiyeli bağlamında özelleşmektedir. Ada'nın kültürel peyzaj değerlerinin korunmasına yönelik tehditler, ICOMOS ve IFLA tarafından hazırlanan “Kırsal Peyzaj Mirasına Yönelik İlkeler (Principles Concerning Rural Landscapes as Heritage)” isimli güncel metinde dikkat çekilen kırsal alanlar ve peyzajlara yönelik tehditlerden yola çıkarak değerlendirilmiş ve “demografik ve kültürel”, “yasal ve yönetsel”, “yapısal” ve “çevresel” olmak üzere dört başlık altında incelenmiştir. Tezin önceki bölümlerinde ele alınan Ada'nın yasal koruma statüsü ve planlama kararları bu bölümün girdilerini oluşturmaktadır. Bu bölümde ayrıca, Gökçeada'nın kültürel peyzaj değerlerinin korunmasına yönelik bir yaklaşım geliştirmek amacıyla yapılan araştırmanın sonuçlarına da yer verilmiştir. *Koruma Yaklaşımı* başlığı altında; dünyada uygulanan ya da önerilen koruma yaklaşımlarının genel çerçevesi belirlenmeye çalışılmış, kültürel peyzaj niteliği taşıdığı düşünülen herhangi bir alanın değerlerinin sürdürülmesi konusunda uygulanabilecek, genel strüktürü, temel aşamaları ve adımlarıyla bir “yaklaşım önerisi” geliştirilmesi hedeflenmiştir. Geliştirilen bu yaklaşımın Gökçeada üzerinde uygulanabilirliği de değerlendirilmiştir.

Sonuç ve Öneriler olarak adlandırılan altıncı ve son bölümde ise bir önceki bölümde irdelenen Gökçeada'nın kültürel peyzaj değerlerine yönelik tehditlerden yola çıkılarak, bu tehditlerin önlenmesi amacıyla önerilerin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Geliştirilen önerilere, tehditler bölümündeki sınıflandırmaya karşılık gelen “demografik ve kültürel”, “yasal ve yönetsel”, “yapısal” ve “çevresel” olmak üzere dört başlık altında yer verilmiştir. Yasal ve yönetsel öneriler; kentsel sit alanları, arkeolojik sit alanları, turizm alanları ve doğal sit alanlarına yönelik öneriler olmak üzere dört alt başlıkta sınıflandırılmıştır.

1.2 Yöntem

Gökçeada'nın kültürel peyzaj değerlerinin tanımlanmasını ve bu değerlerin korunmasına yönelik uygun bir yaklaşım geliştirmeyi hedefleyen tez çalışmasının gerçekleştirilmesi için; literatür taraması, arşiv araştırması, alan araştırması, belgeleme, sözlü görüşme yöntemlerine başvurulmuş ve bu yöntemlerden elde edilen bilgiler derlenmeye çalışılmıştır.

Literatür taramasında öncelik Gökçeada ile ilgili olanlara verilmiş, Ada'nın tarihi, arkeolojik, coğrafi, doğal ve kültürel özelliklerine yönelik kısıtlı sayıdaki yayının tamamı değerlendirilmiştir. Ada'nın tarihsel gelişimi ile ilgili bilgiler; bu konudaki

yayınlar ile yabancı seyyahların ve araştırmacıların notları da göz önünde bulundurularak derlenmiştir.

Koruma yaklaşımının geliştirilmesi adına bir araç olarak kullanılan kültürel peyzaj kavramı ve kültürel peyzaj alanlarının korunması konularında da ayrıntılı kaynak araştırması yapılmıştır. Kültürel peyzaj, 20. yüzyıl ile birlikte dünya koruma gündeminde ağırlıklı yer tutmaya başlayan, Türkiye için ise henüz yasal mevzuatta yer bulamayan bir kavramdır. Bu konuda literatürde yer alan Türkçe yayın sayısı ise oldukça kısıtlıdır. Bu nedenle kültürel peyzaj konusunda Dünya’da yayımlanan kitaplardan, süreli yayınlardan, tezlerden, uluslararası politika, kanun, yönetmelik ve sözleşmelerden, bu alanda etkin çalışan UNESCO, IUCN, COE, ICOMOS, IFLA, FAO gibi uluslararası kurum ve kuruluşların bildiri, tüzük ve deklarasyonları üzerinden araştırmanın derinleştirilmesi gerekmiştir. Bu incelemede elde edilen verilerin tarihsel dönemleri de dikkate alınmış, böylece öncelikle kültürel peyzaj kavramı daha sonra kültürel peyzaj alanlarının korunması konusunda Dünya’daki yaklaşımlar ve bu yaklaşımların tarihsel gelişimi incelenerek bunların Türkiye’ye ve Türkiye’deki yasal mevzuata nasıl yansıdığı konusu tartışılmıştır.

Gökçeada’nın ada yerleşimi olmasından yola çıkarak, Dünya’dan kültürel peyzaj karakteri taşıdığı gerekçesiyle seçilen ada yerleşimleri, tarihi, doğal, kültürel değerleri, koruma sorunları ve bu sorunlar için geliştirilen koruma önerileri konusunda literatürde yer alan kaynaklar üzerinden incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Örnek yerleşimlerin belirlenmesi aşamasında, konum, anakaraya uzaklık, nüfus, yüz ölçümü, sosyal ve ekonomik gelişim gibi özellikleri bakımından Gökçeada ile benzerlik gösteren adalara öncelik verilmiştir. Bu sebeple en başta Gökçeada ile aynı coğrafyayı paylaşan, tarih boyunca yakın ilişkiler kuran ve benzer bir gelişim süreci yaşayan Ege Adaları ele alınmıştır. Daha sonra Gökçeada ile fiziksel, sosyal, ekonomik, kültürel benzerlikler gösterdiği düşünülen diğer ada yerleşimleri incelenmiştir. Son olarak Gökçeada ile benzerlik göstermese de kültürel peyzaj değerlerinin korunması konusunda örnek oluşturabilecek ada yerleşimlerine yer verilmiştir. Dünya’dan kültürel peyzaj karakteri taşıyan ada yerleşimlerinin ele alınmasının ardından, Türkiye’den seçilen örnekler de Dünya’dakilere benzer şekilde tarihi, doğal, kültürel değerleri, koruma sorunları ve koruma önerileri konusunda ele alınmıştır. Uygulanan yöntemlerin olumlu veya olumsuz sonuçlarını görmek açısından ele alınan bu örnek ada yerleşimleri, son derece önemlidir. Gökçeada’nın mevcut durumu üzerinden tespit

edilemeyecek kimi fırsatlar incelenen yerleşimlerde ön plana çıkmakta ya da öngörülemeyecek tehditler, yine bu yerleşimler üzerinden tespit edilebilmekte ve tüm bu değerlendirmeler Gökçeada için örnek oluşturmaktadır. Türkiye’den ve Dünyadan ele alınan örnekler karşılaştırma olanağı sunarken, kültürel peyzaj karakteri taşıyan ada yerleşimleri için benzer doğal ve kültürel değerlerden, bu değerleri tehdit eden unsurlardan söz edilip edilemeyeceği konusunda da fikir vermektedir. Ada yerleşimlerinde uygulanan yaklaşımlardan yola çıkarak, kültürel peyzaj değerlerinin korunması konusunda önerilebilecek tek bir koruma yaklaşımının varlığından söz edilip edilemeyeceği konusu irdelenme olanağı bulmuştur.

Literatür araştırması dışında arşiv araştırmaları da tez çalışmasının gerçekleştirilmesi için kullanılan yöntemlerden biridir. Arşivlerde yer alan belgeler Ada’nın geçmişi ve bugününe ışık tutmaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) ve Cumhuriyet Arşivi’nde yapılan araştırmalar sonucu Ada’nın Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerine ait önemli fiziksel, sosyal ve ekonomik veriler elde edilmiştir (BOA, 1519; BOA, 1530; BOA, 1569). Ada ile ilgili olarak alınmış olan koruma kararlarına yönelik analizler, Çanakkale’nin ve dolayısıyla Gökçeada’nın sırasıyla yetki alanı içerisinde kaldığı Bursa, Edirne ve Çanakkale Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları’na ait arşivlerden ulaşılan belgeler derlenerek gerçekleştirilmiştir. Gökçeada ve Bozcaada Metropolitliği arşivinden de Ada ile ilgili yayınlara ulaşılmıştır .

Literatür ve arşiv araştırmalarından elde edilen verilerin yanında çalışmanın en önemli alt yapısını fiziksel durumun saptanması adına gerçekleştirilen alan incelemesi ve belgelemesi çalışmaları oluşturmaktadır. Bu çalışmalarla, Gökçeada’nın kentsel ve kırsal dokusu ve mimari özellikleri tespit edilmiştir. Kentsel ve kırsal dokunun geçmişten bugüne nasıl geliştiği ve değiştiği kaynaklardan edinilen bilgiler ve geçmiş planlama kararlarından elde edilen verilerden sonra yerinde yapılan incelemelerle daha net bir şekilde anlaşılmıştır. Ada’ya ait bu değerleri tehdit eden mevcut fiziksel, sosyal, ekonomik ve yasal problemler saptanmıştır. Adanın günümüzde merkezi haline gelen yerleşimiyle birlikte geleneksel ve planlı köyleri; yerleşim dokusu, mimari özellikleri, yapım tekniği ve malzemesi, sosyal ve ekonomik özellikleri bağlamında karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Alan araştırmaları sırasında gerçekleştirilen bir diğer çalışma da sözlü görüşmelerdir. Bu görüşmelerden elde edilen bilgiler, deneyimler ve düşünceler, Ada’nın kültürel

peyzaj değerlerinin tespiti aşamasına katkı sağladığı gibi bu değerlerin korunması konusunda önerilecek yaklaşım hakkında da fikir verici nitelikte olmuştur.

Çalışma kapsamında kullanılan yöntemlerle öncelikle; Gökçeada'nın tarihsel gelişimi, doğal, fiziksel, sosyal, kültürel ve ekonomik özellikleri analiz edilerek genel çerçevesi ile ortaya konulduktan sonra, Gökçeada'nın doğal ve kültürel değerlerinin, dünyada benzer alanların seçiminde ön plana çıkan ölçütlerle karşılaştırıldığında, kültürel peyzaj olarak nitelendirilip nitelendirilmeyeceğı tartışılmıştır. Bu değerlendirmenin sonucunda; Gökçeada'nın kültürel peyzaj olarak tanımlanabilecek değerlerine, Ada'nın kendine özgü koşullarına göre geliştirilen bir sınıflandırma yöntemi kullanılarak yer verilmiştir. Söz konusu sınıflandırmanın geliştirilmesinde UNESCO'nun Dünya Mirası Listesi'ne giren kültürel peyzaj alanlarının sahip olduğu nitelikler üzerinden yapılan bir araştırmanın yanı sıra Madran ve Uysal'ın kültürel peyzaj alanlarının seçimi için ön plana çıkan ölçütler konusunda yaptığı değerlendirme de etkili olmuştur (Fowler, 2003; Madran ve Uysal, 2009). Gökçeada'nın kültürel peyzaj değerlerinin ayrıntılı olarak açıklanmasından sonra bu değerleri oluşturan bileşenler harita üzerinde de işaret edilmiştir (şekil B.8). Söz konusu haritada kültürel peyzaj değerleri bileşenlerini mevcut konumları, çevreleri ve koruma statüleriyle birlikte görmek ve değerlendirmek mümkün olmaktadır. “Gökçeada'nın Kültürel Peyzaj Değerleri Bileşenleri” olarak adlandırılan harita bu değerlerin ele alındığı yazılı metin ile bir bütündür. Benzer şekilde; beşinci bölümde ele alınan kültürel peyzaj değerlerine yönelik tehditlere referans veren, farklı kurumların farklı haritaları ele alınarak, ancak özellikle güncel bir plan olması nedeniyle 2015 yılında Çevre ve şehircilik Bakanlığı tarafından onaylanan Çevre Düzeni Planı incelenerek, “Gökçeada'nın Kültürel Peyzaj Değerlerine Yönelik Tehditler Haritası” hazırlanmıştır (şekil B.9). Bu haritada mevcut değerler ve bu değerlerin koruma statülerini gösteren harita üzerine Çevre Düzeni Planı'ndan gelen ve tehdit olarak ele alınan veriler işlenmiştir. Gökçeada'nın kültürel peyzaj değerlerine yönelik tehditler ise; ICOMOS ve IFLA'nın kırsal peyzajlarla ilgili yayınladığı metinden yola çıkarak, bu metinde altı çizilen kırsal peyzajların sürdürülebilirliğini tehdit eden unsurlar referans alınarak sınıflandırılmıştır.

Çalışmanın sonuç bölümüne geçmeden önce, üçüncü bölümde ele alınan kültürel peyzaj değerlerinin korunması konusunda UNESCO, ICOMOS, IUCN, FAO gibi uluslararası kurumların tavsiyeleri, yayınladıkları tüzük ve deklarasyonlar, English

Heritage, Natural England, National Park Service gibi ulusal kurumların uygulamaları, Dünya'dan ve Türkiye'den ada yerleşimlerinin geliştirdikleri yaklaşımlardan yola çıkarak “Kültürel Peyzaj Değerlerine Yönelik Koruma Yaklaşımı” önerilmiştir. Tezin başından itibaren konunun ele alınış yöntemine bakılarak önerilen koruma yaklaşımının ilk iki aşamasının çalışma kapsamında tamamlandığı, diğer aşamalar için ise çalışma bütününde altlık oluşturulduğu söylenebilir. Ayrıca koruma yaklaşımının açıklandığı beşinci bölümde; dünyada uygulanan yöntemlere ve koruma yaklaşımının aşamalarından biri olan analiz sürecine referans verecek şekilde, Gökçeada'nın Kültürel Peyzaj Değerleri Haritası'na ek olarak detaylı analiz çalışmaları da gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada; Ada'nın tamamını ele alan ölçekten daha detaylı bir ölçeğe geçilerek, konumu ve değişim tehdidinin daha yoğun olması nedeniyle seçilen Kaleköy-Bademliköy bölgesinde, malzeme olarak farklı kurumların farklı haritaları ve hava fotoğrafları kullanılarak *arazi kullanımının zaman boyutundaki değişim analizi ve plan etki analizi* gerçekleştirilmiştir (Şekil B.10-B.13).

Sonuç bölümünde, tüm dünyada kültürel peyzaj alanları ve ada yerleşimlerinin kendine özgü değerlerine ve koruma sorunlarına yönelik geliştirildiği görülen koruma önerileri gibi Gökçeada'nın kültürel peyzaj değerlerinin korunması adına, bu değerlere yönelik tehditlerden yola çıkarak koruma ilkeleri geliştirilmiştir. Bu bölümde, koruma ilkelerine bir önceki bölümde kültürel peyzaj değerlerine yönelik tehditler için kullanılan benzer bir sınıflandırma yöntemiyle yer verilmiştir. Ayrıca, bir önceki bölümde gerçekleştirilen Kaleköy-Bademliköy analiz çalışmasından yola çıkarak bu bölümde bölgeye özgü geliştirilen önerilere de yer verilmiştir (Şekil B.14). Geliştirilen öneriler bu alana özel olmakla birlikte, bu alandan ve bu çalışmadan yola çıkılarak hem Gökçeada için hem de Türkiye'de kültürel peyzaj niteliği taşıdığı düşünülen bölgeler için genellenebilir niteliktedir. Gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda, Gökçeada'nın kültürel peyzaj değerlerini oluşturan doğal ve kültürel özellikleri ortaya konularak bu değerlerin kendine özgü koşullarına uygun olarak sınıflandırılması ve korunmasına yönelik ilkelerin geliştirilmesi tez çalışmasının en önemli ve özgün çıktısını oluşturmaktadır.

2. GÖKÇEADA

2.1 Coğrafi Özellikler

2.1.1 Konum ve ulaşım

Çanakkale Boğazı'nın girişinde, 25°40'06" - 26°01'05" doğu boylamları ile 40°05'12" - 40°14'18" kuzey enlemleri arasında konumlanan Gökçeada, Semadirek, Limni, Bozbaba, Bozcaada ve Tavşan Adaları'nın da bulunduğu Boğazönü adalar grubu içerisinde yer alır¹ (Kurumahmut, 1998, s. 4; Şekil 2.1).

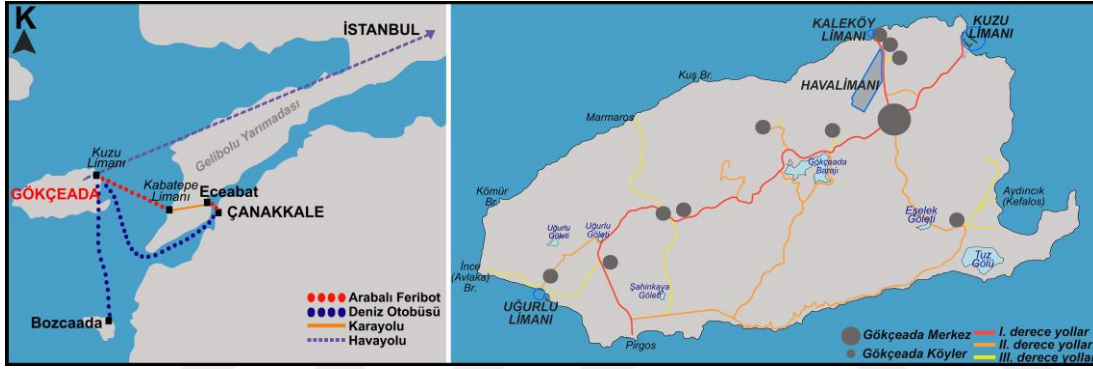
Şekil 2.1 : Gökçeada'nın konumu.

Kuzey-güney uzunluğu 13 km, doğu-batı uzunluğu 29.5 km olan Gökçeada, 279,2 km² yüzölçümü ile Türkiye'nin en büyük adasıdır (Erinç ve Yücel, 1988, ss. 9,41). Aynı zamanda Avlaka (İnce) Burnu ile Türkiye'nin en batı ucunu oluşturmaktadır (Şekil 2.2). Ada günümüzde Çanakkale İli'ne bağlı bir ilçe konumundadır ve Yunanistan'ın

¹ Bazı kaynaklarda Gökçeada, Bozcaada, Limni ve Bozbaba adaları ile Çanakkale (Hellespont) adaları olarak, Semadirek adası Taşoz ile birlikte Trakya adaları olarak geçmektedir (Erinç ve Yücel, 1988, s. 41).

egemenliğindeki komşu adalar olan güneybatı yönündeki Limni Adası'na 10, kuzeybatı yönündeki Semadirek Adası'na ise 12 mil uzaklıkta yer alır.

Gökçeada, anakara ulaşımın sağlandığı Kuzu Limanı'ndan Gelibolu yarımadasındaki Kabatepe Limanı'na 14 mil, Çanakkale'ye ise 33 mil uzaklıktadır. Adaya ulaşım Çanakkale Merkez'den kalkan deniz otobüsü seferlerinin yanı sıra Eceabat'tan 10 km uzaklıktaki Kabatepe Limanı'ndan kalkan feribot ile de sağlanabilmektedir (Şekil 2.2). Bununla birlikte yaz dönemlerinde haftanın iki günü, 2011 yılında hizmete açılan Kaleköy yakınındaki havaalanı kullanılarak Gökçeada-İstanbul uçak seferleri yapılmaktadır. Yine turizmin yoğun olduğu yaz aylarında Bozcaada ve Gökçeada arasında da deniz otobüsü seferleri düzenlenmektedir.

Şekil 2.2 : Gökçeada ulaşım haritası.

Ada içerisinde ise ulaşım minibüs seferleri ile gerçekleştirilmektedir. Yerleşimlerin tamamı küçük ve kendi içlerinde ulaşım yaya olarak kolaylıkla sağlanıyor olsa da birbirlerine olan mesafeleri oldukça fazladır. Bu durum yerleşimler arası ulaşımında araç kullanımını zorunlu kılmaktadır. Kuzu Limanı'ndan merkeze ve Kaleköy'e sıklıkla yapılan minibüs seferlerinin yanında merkezden köylere minibüs seferleri de gerçekleştirilmektedir.

2.1.2 Topoğrafya

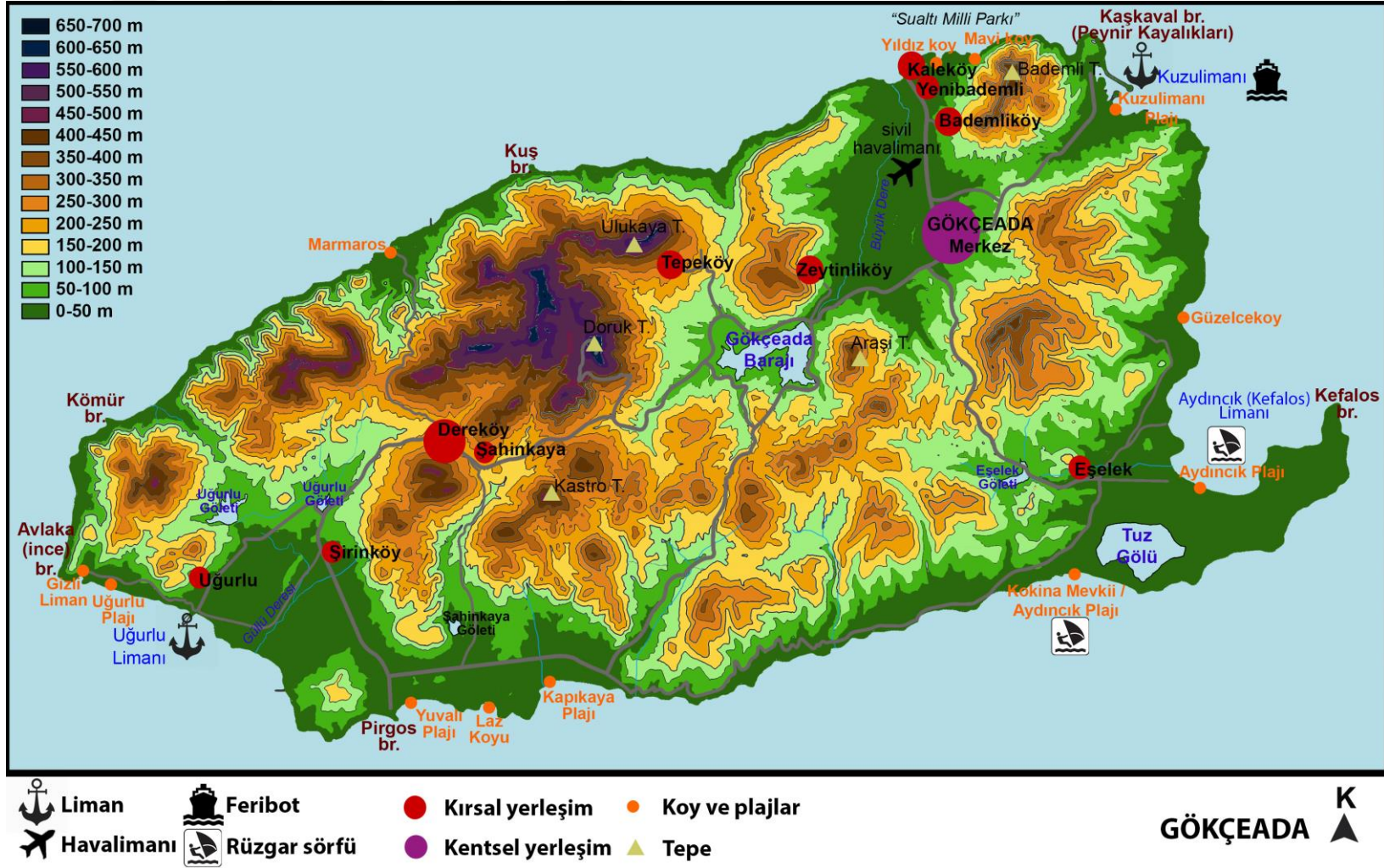
Günümüzde Ege Denizi olarak adlandırılan Anadolu ve Yunanistan arasında kalan alan, üçüncü jeolojik zamanın sonunda yerkabuğunun fay hatları boyunca kırılıp çöktüğü ve sonuç olarak Akdeniz suları altında kalan bölgeden oluşmaktadır (Erinç ve Yücel, 1988, s. 14). Deniz sularının üstünde kalabilmiş irili ufaklı birçok kara parçası ise Ege Denizi'nde çok sayıda bulunan adaları oluşturmaktadır. Bu adalardan yüz ölçümü 100 km²'den büyük olanlar 24 adet olup daha küçük olanlarla birlikte toplam

yüz ölçümleri 23.000 km² civarındadır. Gökçeada da, Ege Denizi'nde yer alan önemli büyüklükteki adalar arasındadır (Çizelge 2.1).

Çizelge 2.1 : Yüz ölçümleri 100 km²'den büyük olan Ege Adaları (Erinç ve Yücel, 1988, s. 9).

Ada ismi	Yüz ölçümü (km ²)	Ada ismi	Yüz ölçümü (km ²)
Girit	8258,6	Gökçeada	279,2
Eğriboz	3653,8	Kitira	278
Midilli	1630,4	İkarya	255,2
Rodos	1398	Skiros	209,5
Sakız	841,6	Paros	194,4
Sisam	476,1	Tinos	194,2
Limni	475,6	Semadirek	178
Nakşa	428	Milos	150,6
Andros	379,7	Kea	130,5
Taşoz	378,8	Amorgos	121
Kerpe	301,1	Kalimnos	111,1
İstanköy	290,2	İos	107,8

Gökçeada coğrafi yapısı bakımından tek ve yüksek bir dağdan oluşan Semadirek ve düz bir oviden oluşan Limni adalarından farklı olarak oldukça dağlık ve engebeli bir yapıya sahiptir (Şekil 2.3; Şekil 2.4). Topraklarının %77'si dağ, %12'si engebe, %10'u ova ve %1'i göllerden oluşmaktadır (Aziz, 1973, s. 89). Ada volkanik kütlelerle kesintiye uğramasına rağmen, güneydoğuya doğru gittikçe gençleşen ve alçalan farklı dayanıklılıklara sahip üçüncü jeolojik zaman tortullarından oluşmaktadır (Erinç ve Yücel, 1988, s. 98). Adadaki çok sayıdaki akarsu, yataklarındaki yumuşak depoları kazıp süpürdükçe, üst bölümlerde kumtaşlarından oluşan sert depolar falezler oluşturmaya başlamışlardır (Erinç ve Yücel, 1988, s. 98). Böylece adanın akarsu yatakları ile kesintiye uğrayan ve güneydoğu yönüne doğru alçalan topoğrafyası oluşmuştur (Erinç ve Yücel, 1988, s. 98). Kuzeydoğuda bulunan 13 km uzunluğundaki Büyük Dere (İmroz Deresi) ile güneybatıda bulunan 8 km uzunluğundaki Güllü (Aporatos, Hrapo) Deresi adanın iki önemli akarsuyudur (Akartuna, 1950, s. 9; Şekil 2.3; Şekil 2.5). Bu akarsular adayı kuzeybatı ve güneydoğu olmak üzere iki bölgeye ayırmaktadır. Kuzeybatı bölgesinde Goro dağları ve uzantıları, güneydoğu bölgesinde ise Kastro dağları ve uzantıları yer almaktadır (Şekil 2.3). Adanın en yüksek noktaları Goro dağları ve uzantılarında yer alan 672 metre ile Doruk Tepesi (Aya İlyas) ve 635 metre ile Ulukaya (Aya Dimitris)'dir (Yücel, 1968, s. 69). Kastro dağları ve

Şekil 2.5 : Gökçeada çevresel değerleri ve topoğrafik haritası.

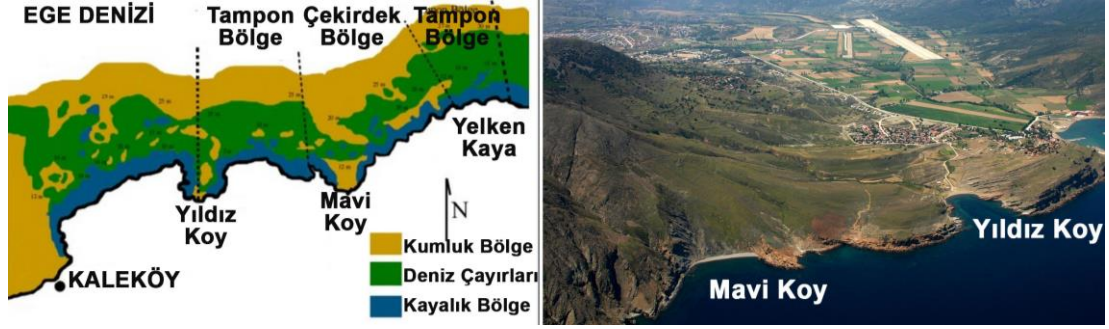
Ada'nın güneydoğu ucunda yer alan Kefalos Burnu'nun önceleri bağımsız bir ada iken, bölgenin zamanla dolması ve birleşmesi sonucu Tuz Gölü'nün oluştuğu düşünülmektedir (Cuinet, 1892, ss. 485-486; Yücel, 1968, s. 68). Deniz sızıntılarıyla beslenen gölden I. Dünya Savaşı'na kadar tuz üretimi için faydalanılmıştır (Yücel, 1968, s. 69; BOA, 1849). Günümüzde ise göçmen kuşlara barınma ve beslenme olanağı sağlamaktadır. Sığ göl sularında meydana gelen aşırı buharlaşma sebebiyle deniz suyundan daha tuzlu olan Tuz Gölü'nün suyundan içme veya kullanma suyu olarak faydalanılamamaktadır. Büyük Dere (İmroz Deresi) ile Güllü (Aporatos, Hrapo) derelerinin suladığı vadiler adanın en verimli topraklarını oluşturmaktadır (Yücel, 1968, s. 68). Kuzeydoğu ve güneybatıdaki bu ovalar dışında adanın kuzeyinde ve güneyinde de Yuvalı Ovası, Dikmen Ovası, Aydınçık Ovası gibi ovalar mevcuttur.

Ada genel olarak kıyıya dik inen kayalıklarla çevrilmiş olsa da yer yer doğal limanlara da rastlanmaktadır. Kuzeyde Kaleköy, kuzeydoğuda Kuzu Limanı, doğuda Kefalos, batıda ise Gizli Liman belli başlı doğal limanlardır (Şekil 2.5). Adanın kuzey kıyıları ile güney kıyıları birbirinden oldukça farklı özellikler göstermektedir. Güney kıyıları kuzey kıyılarına göre daha girintili ve çıkıntılı bir yapıya sahiptir (Şekil 2.5). Yükseltinin arttığı kesimler burunları oluştururken, bunlar arasında birikim alanları olmalarından da kaynaklanan geniş ve devamlı plajlar yer almaktadır. Kefalos (Aydınçık) Plajı, Kokina Plajı, Laz Koyu, Yuvalı Plajı, Uğurlu Plajı ve Gizli Liman Koyu adanın güney kesiminde yer alan plajları arasındadır.

Güney kıyılarına kıyasla daha yüksek ve dik bir kıyı yapısına sahip olan kuzey kıyılarında geniş ve devamlı plajlar bulunmamakta, ancak az sayıda küçük koy yer almaktadır (Şekil 2.5). Sedimenter kayalar ve kumtaşlarından oluşan adanın kuzeydoğu kesimi rüzgarın ve denizin aşındırıcı etkilerine karşı gösterdiği direnç farklılıkları sebebiyle daha girintili ve çıkıntılı bir yapıya sahiptir. Kaleköy ile Kuzu Limanı arasında kalan bu bölümde çok sayıda burun ve koy yer almaktadır. Yıldız Koyu ve Mavi Koy bu koylar arasındadır. Aynı zamanda bu bölgenin Yıldız Koyu ve Yelken Kaya arasındaki bölümü 1 Şubat 1999 tarih ve 23618 sayılı Resmi Gazete'de yayınlandığı üzere Türk Deniz Araştırmaları Vakfı (TÜDAV) tarafından “*Sualtı Milli Parkı*” ilan edilmiştir (Şekil 2.6; TÜDAV Gökçeada Sualtı Milli Parkı Kararı, 1999).

Bu alan, 18 Ağustos 2012 tarih ve 28388 sayılı Resmi Gazete'de yayınlan kararla Yıldız Koyu ve Çiftlik Koyu arasını kapsayacak şekilde genişletilmiştir (TÜDAV

Gökçeada Sualtı Milli Parkı Kararı, 2012). Adanın kuzeydoğu ucunda yer alan Kaşkaval Burnu'ndaki kayaçlarda direnç farklılıkları sebebiyle meydana gelen kaya oluşumları oldukça ilgi çekicidir. Üst üste dizilmiş peynir kalıplarını andıran kayalıklar halk tarafından “*Peynir Kayalıkları*” olarak adlandırılmaktadır (Şekil 2.7).

Şekil 2.6 : Sualtı Milli Parkı; habitat yapısı (sol, Url-27), genel görünümü (sağ, Gökçeada Kaymakamlığı Arşivi).

Volkanik serilerden oluşan adanın kuzey ve kuzeybatı kesimi ise yer yer akarsuların denize döküldüğü noktalarda bulunan girintiler dışında daha düzgün bir kıyı hattı oluşturmaktadır. Büyük Dere'nin denize döküldüğü Kaleköy Limanı'nın batısında bulunan yerde meydana gelen küçük bir yay şeklindeki çakıllı plaj adanın kuzey kesiminde bulunan tek plajdır. Adanın kuzey kesiminde yer alan Marmaros Koyu ise bu bölgede denize girilebilecek nadir koylardandır.

Adanın doğu kıyılarında volkanik rölyeflerin önünde burunlar meydana gelmiştir. Akarsuların denize döküldüğü noktalarda ise birikimler sebebiyle oluşmuş küçük düzlükler, doğu kıyılarındaki Güzelcekoy gibi hafif çakıllı plajları oluşturmaktadır. Adanın kuzeydoğu ucunda akarsu ağzında yer alan Kuzu Limanı da hem bir plaj hem de liman olarak kullanılmaktadır.

Şekil 2.7 : Kaşkaval Burnu'ndaki kaya oluşumları (Gökçeada Kaymakamlığı Arşivi).

2.1.3 Depremsellik

Gökçeada'nın konumu, Saros körfezine kadar uzanan Kuzey Anadolu fay hattına oldukça yakındır. Bu nedenle deprem konusunda yüksek riskli bir bölgede yer almaktadır. Günümüzde Ada'da yürütülmekte olan arkeolojik kazılar, prehistorik dönemden itibaren yaşanan depremler konusundaki kanıtları ortaya koymaktadır (Hüryılmaz, 2012, ss. 1-3). Tarih boyunca Ada'nın bulunduğu çevrede, etkili depremlerin yaşandığı çeşitli kaynaklarda aktarılmaktadır (Ambraseys ve Finkel, 2006; Koral ve diğ., 2009; Ergin ve diğ., 1967; Çizelge 2.2). Ada merkezli ise yalnızca bir deprem bilgisine ulaşılmıştır (Çizelge 2.2).

Çizelge 2.2 : Geçmişten günümüze Gökçeada çevresinde gerçekleşen depremler².

Tarih	Şiddet / Magnitüd	Konum
M.S. 93	VI	Gelibolu Yarımadası
138	VI	Çanakkale
176/7	VII	İzmir ve Ege Adaları
1354/56	VIII	Gelibolu, Bolayır, Malkara
1509	IX	İstanbul
1653	X	Batı Anadolu
1668	IX	İzmir
1762	VI	Çanakkale
1831	VI	Çanakkale, Sisam Adası
1835	VI	Çanakkale
1846	VI	Gelibolu
1847	VI	Gelibolu
1859	IX	İmroz
1862	VI	Çanakkale, Bursa
1864	VI	Gelibolu, Çanakkale
1865	VIII	Midilli, Çanakkale civarı
1868	VI	Çanakkale
1870	VI	Saros Körfezi civarı
1870	VI	Çanakkale, Balıkesir
1872	VI	Gelibolu, Çanakkale
1873	VII	Semadirek Adası
1875	VII	Çanakkale
1875	VI	Çanakkale
1876	VI	Çanakkale
1881	VI	Gelibolu, Edirne
1893	VII	Semadirek Adası
1912	X / 7.5	Mürefte, Şarköy
1917	VI	Midilli Adası
1922	VI	Limni Adası
1952	VI	Ege Denizi, Semadirek
1955	VI / 5.3	Çanakkale, Şile, Ayvalık
1956	VI	Ege Denizi
1975	V-VI / 5.6	Gelibolu, Saros Körfezi
1999	VI / 5.0	Ege Denizi
2008	VI / 5.2	Ege Denizi
2013	VI / 5.3	Ege Denizi
2014	VIII / 6.5	Ege Denizi

² Tablodaki bilgilerden; 1975 tarihine kadar olanlar Türkiye ve Civarının Deprem Kataloğu'ndan (Ergin ve diğ., 1967), 1975 tarihli olan Türkiye ve Çevresi Deprem Kataloğu'ndan (Güçlü ve diğ., 1986) ve sonrası Kandilli Rasathanesi resmi internet sitesi (Url-34) üzerinden VI ve üzeri şiddetteki depremler dikkate alınarak derlenmiştir.

1354 ve 1875 depremleri bu bölgede gerçekleşen geçmiş yüzyıllardaki etkili depremler arasında sayılmaktadır (Ambraseys ve Finkel, 2006). Bunların 1354/56 tarihinde Gelibolu, Bolayır ve Malkara'yı etkileyen deprem ile 1875 tarihli Çanakkale depremi olduğu anlaşılmaktadır (Çizelge 2.2).

Erken tarihli depremlerin Gökçeada üzerindeki etkileri konusunda ayrıntılı bilgiye ulaşılamasa da, çeşitli kaynaklardan Ada'daki kimi yerleşimlerin depremler nedeniyle terk edildiği ve yok olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Geçmişte Ada'yı ziyaret eden Piacenza'nın (1688, ss. 440-442), 17. yüzyılda yaşanan depremler sonrasında terk edildiği bilgisini verdiği Lusina (Lysini) yerleşiminin, 1653 Batı Anadolu depreminden etkilendiği tahmin edilmektedir. 1859 tarihli depremin de Gökçeada üzerinde etkili olduğu ve büyük bir yıkıma neden olduğu bilgisi aktarılmaktadır (Ergin ve diğ., 1967, s. 149; Schmidt, 1881, s. 67). O tarihte Gökçeada'da bulunan Schmidt (1881, s. 67), depremin can kaybına neden olmadığı, ancak Ada'nın tüm yerleşimlerinde birçok evin ve kilisenin yıkılmasına neden olduğunu aktarmaktadır.

Yakın dönemde yaşanan etkili depremlere ise; 1912, 1922, 1955, 1975, 2013 ve 2014 tarihli olanlar örnek verilebilir (Ergin ve diğ., 1967; Güçlü ve diğ., 1986; Url-34). Özellikle 2014 yılında gerçekleşen deprem Gökçeada'da, geleneksel yerleşimler ve bu yerleşimlerdeki yapılarda etkili olmuştur. Depremin etkileri, öncesi ve sonrasında yerinde yapılan gözlemlerle birlikte ayrıntılı olarak incelenmiş ve çalışma kapsamında beşinci bölümde, çevresel tehditler başlığı altında açıklanmıştır.

2.1.4 İklim ve bitki örtüsü

Gökçeada Akdeniz iklim bölgesi içerisinde yer almakla birlikte, Ege Denizi'nin kuzey sınırında ve Trakya bölgesine yakın olması sebebiyle iklim özellikleri Ege'nin güney bölgelerine göre biraz daha farklıdır (Yücel, 1968, s. 71). Bu bölgede kışlar daha sert, yazlar ise daha serin ve yağışlı geçmektedir (Yücel, 1968, s. 71). Özellikle kuzey bölgelerinde Marmara Bölgesi'nde gözlenen geçiş iklim tipi hakimdir.

Ada'daki en yüksek sıcaklıklar ortalama 29-29,5°C ile Temmuz ve Ağustos aylarında yaşanmaktadır (Url-11). Haziran ve Eylül ayları da oldukça sıcak geçmekte ve bu aylarda ortalama sıcaklık 17.3°C'nin altına düşmemektedir (Url-11). Ocak ve Şubat ayları ise adada en soğuk geçen aylardır ve ortalama en düşük sıcaklık 4.3 °C'dir (Url-11).

Ada'da hakim rüzgarlar, kuzeydoğu ve güneydoğu yönünden esen rüzgarlardır (Yücel, 1968, s. 71). Adada esen hakim rüzgarların yönü ve kuvveti zaman zaman yaşam koşullarını zorlaştırsa da, deniz sporları için aranan ideal koşulları sağlamaktadır. Bu sebeple adanın özellikle güney sahilleri deniz sporları ile ilgilenenlerin merkezi haline gelmiştir.

Ada'da en yaygın bitki örtüsü Akdeniz ikliminde sıkça görülen makidir (Yücel, 1968, s. 72). Dere boylarında genellikle zakkum ve hayıtlar makinin hakim türleridir (Yücel, 1968, s. 72). Bunların arasına az miktarda kavak ve çam ağaçları da karışmaktadır. Vadi tabanlarından yamaçlara doğru çıkıldıkça pırnal meşelerini ve bunların alt kısımlarını kaplayan kekikleri görmek mümkündür. Pırnal meşelerinin yanında yer yer defne, keçiboyunu, akçaağaç ve kızıl çam da mevcuttur.

Ada tarımında önemli bir yeri olan zeytin, Akdeniz ikliminde 900 metreye kadar yetişebiliyor olmasına karşın Gökçeada'da kış aylarında don olaylarının yaşanması sebebiyle ancak 200 metre yüksekliğe kadar olan alanlarda bulunmaktadır (Yücel, 1968, s. 70). Zeytinin yanı sıra üzüm adada en çok yetişen ürünlerden biridir. Ayrıca meyve-sebze çeşitleri, buğday, arpa, yulaf gibi tahıllar ve yem bitkileri de geçmişten günümüze Ada'da yetiştirilen önemli ürünler arasında yer almaktadır (Conze, 1860, s. 101; Url-12).

2.2 Tarihsel Gelişim

Boğazönü adalar grubu içinde boğazlara ulaşan deniz yollarında önemli bir yere sahip olan Gökçeada, stratejik konumu sebebi ile tarih öncesi çağlardan itibaren çevresinde bulunan önemli uygarlıklardan etkilenmiş ve çeşitli kavimler tarafından iskan edilen bir yer olmuştur (Kahraman, 2005, s. 39). Adanın, diğer Ege adalarında da olduğu gibi Asya ve Avrupa arasında köprü görevi üstlenmesi sebebiyle tarihte sürekli el değiştiren bir geçit merkezi olduğu görülmektedir (Çağaptay, 2012, s. 34). Antik kaynaklar ve gezginlerin notları Gökçeada tarihi hakkında önemli bilgiler sunmaktadır (Choiseur-Gouffier, 1809; Conze, 1860; Cuinet, 1892; Oberhummer, 1898; Herodotos, 2004; Homeros, 1999; Miller, 1921; Piri Reis, 1973). Son yıllarda yapılan araştırmalar ve elde edilen arkeolojik buluntular ile birlikte adanın zengin kültür tarihi ortaya çıkmaktadır (Ousterhoud ve Held, 1999; Harmankaya ve Erdoğan, 2001; Hüryılmaz, 2012; Erdoğan 2012).

Ada'da sistematik arkeolojik araştırmaların yapılmaya başlaması 1990'lı yılları bulmuştur. Yapılan alışmalar Ada'nın tarih öncesi devirleri ve gelişimi hakkında önemli bilgiler ortaya koymaktadır. Bu çalışmaların ilki Ada'daki ilk sistemli arkeolojik çalışma olan Yenibademli Höyüğü'nde yapılan kazıdır (Hüryılmaz, 2002, s. 75). 1996 yılında başlatılan kazı çalışmaları sonucu elde edilen buluntular buradaki yerleşimin M..3000'lere dayandığını göstermektedir (Hüryılmaz, 2012, s. 4). Prof. Dr. Halime Hüryılmaz'ın başkanlığında yürütülen Yenibademli Höyüğü kazı çalışmaları, buradaki yerleşimin mimari özelliklerinin aynı dönemdeki Ege adaları ve Batı Anadolu yerleşmelerindeki mimari özellikler ile benzerlik gösterdiğini ortaya koymaktadır (Hüryılmaz, 2006, s. 70).

Ada'daki bir diğer önemli arkeolojik çalışma ise 2009 yılından bu yana, Uğurlu-Zeytinlik bölgesinde Prof. Dr. Burçin Erdoğu tarafından sürdürülen çalışmalardır (Erdoğu, 2012, s. 1). Yapılan kazılar sonucu elde edilen buluntulara göre buradaki yerleşmenin Doğu Ege adalarında saptanabilen en erken yerleşme olduğu ve M.. 6500'lere kadar dayandığı anlaşılmaktadır (Erdoğu, 2012, s. 1). Ada'ya ilk yerleşenlerin ise kuzeybatı Anadolu'dan gelen ilk tarım toplulukları olduğu düşünülmektedir (Erdoğu, 2012, s. 9).

Antik ağda İmbros olarak tanınan Gökçeada'nın isminin Luwi dilinde 'Yüce Ana Tanrıça' anlamına gelen 'İmaura' sözcüğünün Helen dilinde önce *İmuros*, daha sonra *İmbros*'a dönüşmesinden geldiği düşünülmektedir (Umar, 1993, s. 340). İmbros'un adı yazılı olarak ilk kez Homeros tarafından M.. 8. yüzyılda yazıldığı tahmin edilen İlyada destanında geçmektedir (Homeros, 1999, s. 32). İlyada destanı M.. 13. yüzyılda olduğu düşünülen Troya Savaşı'nı ayrıntıları ile ele alan bir metindir. Mitolojik tanımlamaların çokça yer aldığı metinde Homeros Poseidon'un kanatlı atlarını Tenedos ile İmbros arasında kalan bir mağaraya bağladığından bahseder (Homeros, 1999, ss. 32-35). Homeros, Gökçeada'nın kendine özgü dağlık coğrafyasını ise Yunanca'da dalgalı anlamına gelen '*pepaloesa*' sıfatıyla tanımlamakta ve adanın denizciler için önem taşıyan düzenli bir kent olduğunu belirtmektedir (Homeros, 1999, ss. 77-79). Daha geç bir antik yazar olan Stephanus ise Gökçeada'yı; "...bir Trakya adası, Kabeiroi ve Kariyalıların Imbramos dedikleri Hermes'in kutsal yeri, halkına Imbroslular denenen bir kent..." olarak anlatmaktadır (zbek, 2008, s. 60).

Gökçeada'dan bahseden bir diğer önemli antik kaynak ise tarihin babası kabul edilen ve Halikarnas'ta doğan Yunanlı tarihçi Herodotos'un Herodotos Tarihi'dir.

Herodotos, Limnos (Limni) gibi İmbros'un da Helenler gelmeden önce Pelasgların vatanı olduğunu söyler (Herodotos, 2004, s. 366). Oberhummer de bu yöndeki düşüncelerini M.Ö. 6. yüzyılda Limnos'da bulunmuş, Helen alfabesi ile Pelasg dilinde yazılmış bir yazıtı kanıt göstererek öne sürmektedir (Oberhummer, 1898, s. 293; Özbek, 2008, s. 60).

Pelasgların ardından İmbros adası da Küçük Asya ve çevresi gibi Pers egemenliğine girer (Mellink, 1988, s. 214). Tarihte Gökçeada'ya dair en eski kayıt M.Ö. 512 yılında Pers kumandan Otanes'in Limnos ile beraber İmbros adasını da ele geçirmesi hakkındadır (Mellink, 1988, s. 214; Özbek, 2008, s.60). Herodotos da aynı olaydan, Pers Kralı Dareios'un yurduna dönerken ordu birliklerinin başına Otanes'i geçirdiği, onun da Midillilerden sağladığı gemiler ile Pelasgların elinde bulunan Limni ve Gökçeada'yı ele geçirdiği şeklinde bahseder (Herodotos, 2004, s. 366). Atinalılar Persler ile verdikleri mücadele sırasında Gökçeada'nın stratejik önemini fark ederler ve M.Ö. 494 yılında Ada'yı egemenliği altına alırlar (Herodotos, 2004, s. 366). Atina devleti Ada'da egemenlik kurduktan sonra buraya *Kleruhos (klerukhoi)* kolonisini yerleştirir ve böylece ada Atina "*klerukhluğu*"³ olur (Özbek, 2008, s. 60; Moustoksidis ve Bartholomeos, 2010, s. 81).

Sonraki yüzyıllarda birçok kez el değiştiren Gökçeada, M.Ö. 215-168 yılları arasında Atinalılar ile Romalılar arasında yaşanan Makedonya Savaşları sonunda Roma İmparatorluğu'nun egemenliğine girer (Aziz, 1973, s. 86). Bu dönemde Kiklad adaları ve Yunanistan Anadolu konsülünün idaresinde iken Limni, Gökçeada ve Semadirek İlyria konsülünün idaresine bırakılmıştır (Moustoksidis ve Bartholomeos, 2010, s. 123). İlyria, Makedonya ve Dakya adında iki eyaletten oluşan, Roma İmparatorluğu'nun dört ana bölgesinden biridir (Moustoksidis ve Bartholomeos, 2010, s. 123). Makedonya'nın altı alt bölgesi bulunmaktadır ve Selanik metropolitlik merkezidir. Limni, Semadirek ve Gökçeada da Roma İmparatorluğu döneminde buraya bağlıdır (Moustoksidis ve Bartholomeos, 2010, s. 123). Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasından sonra ise Taşoz ve Semadirek Bizans

³ Klerukh kelime anlamı olarak fakir vatandaşların yaşaması için oluşturulan yerleşimi veya koloniyi ifade etmektedir (aktaran; Özbek, 2008, s.60).

Moustoksidis ve Bartholomeos (2010, s. 81) klerukhoi'yi; "...Atina devletinden başka bölgelere gönderilenlere verilen isim ile İmroz'a gelenlere de klerukhoi deniliyordu..." şeklinde açıklamakta ve Klerukhoiler'in gittikleri yerlerden topraktan pay (kleros) aldıklarını ama Atina'daki vatandaşlık haklarını koruyup ait oldukları demos'un (bölge) adını taşımaya devam ettiklerini belirtmektedir.

İmparatorluğu'nun 7. Eyaleti olan İlyria'ya bağlanırken Gökçeada 10. eyalet olan Yunanistan'a (Akhaia) bağlanır (Moustoksidis ve Bartholomeos, 2010, s. 123). Dördüncü Haçlı Seferleri sırasında Bizans'ın Latinler tarafından istilasından sonra Gökçeada, 1204-1261 yılları arasında Latin İmparatorluğu'nun, 1261-1453 yılları arasında ise yeniden Bizans İmparatorluğu'nun egemenliğine girer (Orhonlu, 1972, s. 15). Bizans'ın son dönemlerinde Ada stratejik önemi sebebiyle Ege ve Karadeniz'de ticari faaliyetlerini arttıran Venedik ve Cenevizlerin ilgi odağı haline gelmiştir (Orhonlu, 1972, s. 17). Bu dönemde Cenevizli Gattilusio ailesi elinde bulundurduğu diğer Ege adaları gibi Gökçeada üzerinde de egemenlik kurmaya çalışmıştır (Orhonlu, 1972, s. 15).

İstanbul'un fethinden sonra Gökçeada halkı buraya da bir saldırı olacağı düşüncesiyle endişeye kapılarak adayı terk etmek istemiştir (Kritovulos, 2007, s. 23; Küçük, 1998, s. 34). İmroz doğumlu ünlü tarihçi Kritovulos (Kritobulos), bu durumu engellemek adına Gelibolu sancakbeyi ve donanma komutanı olan Hamza Bey'e haber göndererek adalara hücum edilmemesi üzerine anlaşma sağlamıştır (Kritovulos, 2007, s. 23). Ardından Hamza Bey'in de aracılığıyla, Enez hakimi Palamede Gattilusio ile birlikte başpiskopos ve cemaat ileri gelenlerinden oluşan bir elçi heyeti, Fatih Sultan Mehmet ile görüşerek adanın şimdiye kadar olduğu gibi idare edilmesini, yıllık verecekleri bir vergi karşılığında tayin edilen bir kişinin adanın yönetiminden sorumlu olmasını talep etmiştir (Miller, 1921, ss. 333-334). Fatih Sultan Mehmet, Osmanlı Devleti'ne ödenecek yıllık 1200 altın karşılığında Limni, Midilli ve Gökçeada'nın yönetiminin Enez hakimi Palamede Gattilusio'ya verilmesini kabul etmiştir (Dukas, 1956, s. 203). Palamede Gattilusio aynı yıl vefat edince yerine oğlu Dorino Gattilusio geçmiş, ancak onun adına adada Joannes Laskaris Rhyndakenes valilik yapmıştır (Miller, 1921, s.339). Bu durumdan memnun olmayan Osmanlı Devleti adanın idaresini Kritovulos'a devretmiştir (Miller, 1921, s. 339). Daha sonra Kritovulos, Osmanlı Devleti ile Mora'daki Mistra despotu Demetrius Paleologos arasında aracılık yaparak 1462 yılında adanın yönetiminin Demetrius Paleologos'a verilmesini sağlamıştır (Miller, 1921, s. 339). Gökçeada 1466 yılında Venediklilerin eline geçse de 1470 yılında Osmanlılar tarafından tekrar geri alınmıştır (Orhonlu, 1972, s. 17).

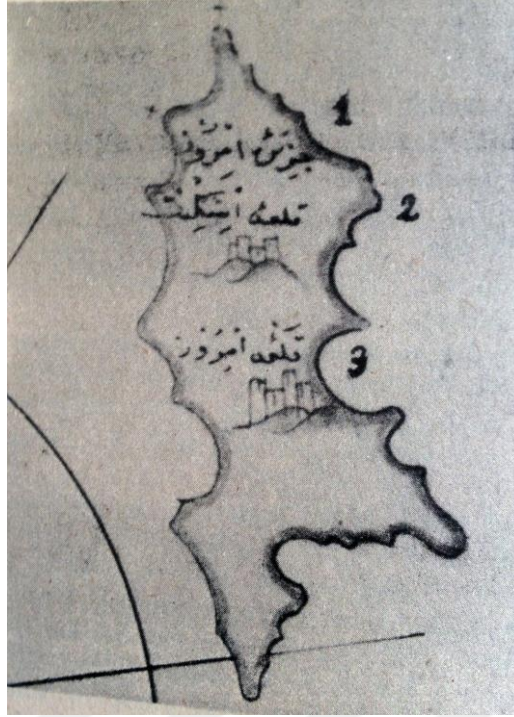
Uzun yıllar Osmanlı egemenliğinde bulunan Gökçeada, ilk olarak Limni, Bozcaada, Semadirek ve Taşöz ile birlikte Gelibolu Sancağının idaresi altında toplanmıştır (Küçük, 1998, s. 73). 16. yüzyılda, Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos'u

fethetmesinden sonra, Ege'deki tüm adaların yönetimini düzene sokmak için idari yapı yeniden düzenlenerek Kaptan Paşa yönetimi altında Cezayir-i Bahr-ı Sefid eyaleti kurulmuştur (Küçük, 1998, s. 74). Ege adaları da bu eyaletin bir parçası olarak varlığını sürdürmüştür (Küçük, 1998, s. 74). Eyaletin ilk merkezi Gelibolu olmuş, bu durum zaman zaman değişse de XIX. yüzyıla kadar devam etmiştir (Küçük, 1998, s.74). 16. yüzyılda adanın statüsünde önemli bir değişiklik yaşanmış ve daha önce Kasım Paşa'nın hasları arasında yer alan Gökçeada, Süleymaniye Vakfı'na dahil edilmiştir (Kürkçüoğlu, 1962, s. 30). 1556 tarihli vakfiyesinde⁴ de yer aldığı üzere Gökçeada'nın bütün gelirleri Süleymaniye (Kanuni) Vakfı'na ait olup Ada'da kalmaktaydı (Kürkçüoğlu, 1962, s. 30). Bu dönemde adanın vergileri kendine özgü ekonomik ve demografik özelliklerine göre belirlenmiş, böylece bazı vergilerden muaf tutulmuştur (Küçük, 1998, s. 75).

Osmanlı egemenliğinin kesin olarak kurulduğu XVI. yüzyılın ilk yıllarına ait en önemli kaynaklar, Osmanlı Devleti'nin kayıt (tescil, kadastro) defterleri olan “Tahrir Defterleri” ile Piri Reis'in kaleme aldığı “Kitab-ı Bahriye”dir. Bu kaynaklarda Ada'nın, Antik dönemden gelen ismi İmbros'un değiştirilerek İmroz olarak anılmaya başlandığı görülmektedir (BOA, 1519; BOA, 1530; BOA, 1569; Piri Reis, 1973, ss.119-120). Piri Reis eserinde Gökçeada'nın bir haritasına yer vererek adadaki iki kale yerleşimini ön plana çıkarmıştır. Harita üzerinde kale görseliyle betimlenen bu yerleşimler, Kal'a-i İmroz (3) ve Kal'a-i İskinit (2) olarak adlandırılmıştır (Şekil 2.8).

1519 ve 1530 yıllarına ait defterler Gökçeada'daki yerleşim hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir (BOA, 1519; BOA, 1530). 1519 tarihli Tahrir Defteri'ne göre adada iki kasaba özelliği gösteren kale yerleşimi, iki de köy olmak üzere dört yerleşim mevcuttur (BOA, 1519, ss. 237-238). Kale-kasaba yerleşimlerinden adanın merkezi konumda olanına bağlı birbirinden kopuk on üç mahalle vardır. Kayıtlarda bu tarihte merkeze bağlı mahalle olarak adlandırılan bazı yerleşimlerin daha sonraki yıllarda köy olarak belirtildiği görülmektedir. 1569 tarihli kayıtlara göre Ada'daki köy sayısının altıya ulaştığı anlaşılmaktadır (BOA, 1569, ss. 422-440).

⁴ BA, TD, nr. 490. Süleymaniye Vakfiyesi 1962 yılında Kemal Edip Kürkçüoğlu tarafından yayımlanmıştır.

Şekil 2.8 : Piri Reis'in (1973, s. 120), 16. yüzyıl İmroz (Gökçeada) haritası.

Ada'nın XVII. ve XVIII. yüzyıllarına ait çok fazla bilgiye ulaşılamamaktadır. XVII. yüzyılda Evliya Çelebi'nin adayı uzaktan gördüğü ve adada iki kale yerleşimi ile bir limanın varlığından bahsettiği bilinmektedir (Evliya Çelebi, 2011, s. 266). XVII. yüzyılın sonlarına doğru adayı ziyaret eden Piacenza ise, limanın yanında, kale ile tahkim edilmiş yerleşimden bahsederek küçük bir şehir olduğunu ve aynı zamanda piskoposluk merkezinin burada bulunduğunu belirtmektedir (Piacenza, 1688, ss. 440-446). Piacenza ayrıca bu şehrin çevresinde bulunan küçük köylerden de söz etmekte ve haritasında yer vermektedir (Piacenza, 1688, s. 440; Şekil A.1). XVII. yüzyıl ortalarında Girit savaşları sebebiyle yaşanan Osmanlı-Venedik mücadeleleri Ada'nın tehdit altına girmesine yol açmıştır (Emecen, 2002, s. 60). 1655 yılında Osmanlı donanması ile Venedik donanması Gökçeada önlerinde karşı karşıya gelmiş, bu mücadeleden her iki taraf da sonuç alamamıştır (Orhonlu, 1972, s. 17). 1698 yılında Venedik'in Gökçeada'ya asker çıkardığı haberi üzerine Osmanlı donanması adaya yönelmiş ancak Venedik kuvvetleri Osmanlı donanması gelmeden geri çekilmiştir (Orhonlu, 1972, s. 17). Sonraki dönemde Ada herhangi büyük bir tehlike yaşamasa da korsan saldırıları sürmüştür (Emecen, 2002, s. 60).

1831 yılında yapılan Osmanlı nüfus sayımında Ada'nın Biga sancağına bağlı bir kaza konumunda olduğu görülür (Kara, 1997, ss.16-211). Tanzimat'ın ilanından sonra ise eyaletin yapısında önemli değişiklikler meydana gelmiştir (Örenç, 2003, s.32). Bu

değişikliklerin sonucunda, Bozcaada, Limni, Midilli, Sakız, Sisam, Rodos ve Kıbrıs Cezayir-i Bahr-ı Sefid eyaleti altında kaymakamlıklar haline gelirken, 1849'dan itibaren çevresindeki adalar, müdürlük olarak bu adalara bağlandılar (Örenç, 2003, s. 32). 1864 yılında Vilayet Kanunu ile birlikte Cezayir-i Bahr-ı Sefid vilayet olmuştur (Örenç, 2003 ss. 111-112). 1867 yılında yapılan düzenlemeler ile birlikte ise İmroz, Bozcaada, Semadirek ve Limni, Kal'ay-ı Sultaniye (Çanakkale) vilayetinin merkezi konumunda olan Biga sancağına dahil edilmiştir (Küçük, 1998, s. 74). Bir süre sonra Biga sancağı bu vilayetten çıkarılarak, Limni sancak haline getirilmiş ve İmroz ile Bozcaada Limni'ye bağlı kazalar durumuna gelmiştir (Küçük, 1998, ss. 74-75). 1908-1912 yılları arasında ise Gökçeada ve Bozcaada Limni Müstakil Mutasarrıflığı'na bağlanmıştır (Çanakkale İl Yıllığı, 1967, s. 33).

XIX. yüzyılda Gökçeada, merkezi yönetime bağlı kaza statüsündedir (Barkan, 1945, ss. 237-238). 1864 yılında Vilayet Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ile birlikte Cezair-i Bahr-i Sefid (Akdeniz Adaları) vilayetine bağlı Limni Mutasarrıflığı'nda İmroz ve Bozcaada kazaları adı altında iki idari bölge oluşturulmuştur (Barkan, 1945, ss. 237-238). Bu durum XX. yüzyıla kadar devam etmiştir (Barkan, 1945, ss. 237-238).

Bu dönemde Gökçeada birçok gezgin tarafından ziyaret edilmiş ve topoğrafyası, fiziksel ve sosyal durumu, kültür tarihi gibi bilgiler bu kişilerin yayınladıkları raporlarda yer almıştır (Choiseur-Gouffier, 1809; Conze, 1860; Cuinet, 1892; Oberhummer, 1898; Fredrich, 1908; Şekil A.2-A.5). Bugün Ada'nın tarihi ile ilgili ulaşılabilen yazılı kaynakları, çoğunlukla 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında adayı ziyaret eden seyyahların notları oluşturmaktadır. Gökçeada öncelikle Choiseul-Gouffier'in çalışmalarına konu olmuş ve Choiseul-Gouffier kitabında adanın bir haritasına yer vermiştir (Choiseur-Gouffier, 1809, s. 97). 1845 yılında Korfulu tarihçi arkeolog ve filolog Moustoksidis ile İmrozlu muallim ve keşiş Kutlumuşlu Bartholomeos'un ortak çalışması, Ada'nın antik çağdan 19. yüzyılın ortalarına kadar tarihi geçmişini anlatan ilk kapsamlı çalışma olmuştur (Moustoksidis ve Bartholomeos, 2010)⁵. 1858 yılında Ada'yı ziyaret eden Conze raporunda ada üzerinde gözlemlediği arkeolojik eserleri tanıtmıştır (Conze, 1860, ss. 75-103). Gökçeada'nın sosyal, ekonomik ve coğrafi özelliklerine Cuinet, 1892 yılında

⁵ "İmroz Tarihi Üzerine Bir İnceleme" isimli Yunanca yayın, Türkçe'ye ve İngilizce'ye çevrilerek 2010 yılında yeniden basılmıştır.

yayınladığı “La Turqie d’Asie” adlı eserinde yer vermiştir (Cuinet, 1892, ss. 484-487). 19. yüzyıl sonunda Oberhummer Ada’nın tarihi ve coğrafi özelliklerine, 20. yüzyıl başında Fredrich kültür tarihine ışık tutmuştur (Oberhummer, 1898, ss. 277-304; Fredrich, 1908, ss. 81-112).

1912 yılında Osmanlı Devleti ile Balkan Devletleri arasında Balkan Savaşları sürerken, Gökçeada ve Bozcaada Yunanistan’ın işgaline uğramıştır (Küçük, 1998, s. 42). Trablusgarb Harbi sırasında İtalya’nın işgal ettiği Menteşe Bölgesi’ndeki 16 ada ile birlikte Cezair-i Bahr-i Sefid vilayetindeki birçok ada da bu dönemde Yunanistan egemenliğine girmiştir (Küçük, 1998, ss. 41-43). I. Balkan Savaşı’nı sona erdiren Londra Barış Antlaşması’nda Ege Adaları’nın durumu da görüşülmüş, ancak bu konuda büyük devletlerin karar vermesi üzerine anlaşılmıştır (Karal, 1996, ss. 347-348). İngiltere, Fransa, İtalya, Rusya, Almanya ve Avusturya’nın katılımıyla gerçekleştirilen *Süfera Konferansı*’nda bu konu görüşüldüyse de devletler arasında net bir anlaşmaya varılamamıştır (Küçük, 1998, ss. 47-60). Görüşmeler sonucu Gökçeada, Bozcaada ve Meis dışındaki Ege Adaları’nın Yunanistan’ın egemenliğine verilmesi kararı ağırlık kazanmıştır (Küçük, 1998, s. 52). Ancak, Doğu Ege adalarındaki Yunan egemenliğini kabul etmeyen Osmanlı Devleti antlaşmayı onaylamamış, bu süreçte I. Dünya Savaşı’nın patlak vermesi sebebiyle de savaş sonuna kadar adaların yönetimi Yunanistan’da kalmıştır (Alexandris, 1980, ss. 7-8). Savaş sırasında Ege adalarının stratejik açıdan önemi daha belirgin hale gelmiştir (Alexandris, 1980, ss. 7-8). İngiliz komutanı Gelibolu’da gerçekleştirdiği deniz hareketini, Gökçeada’da bulunan Kefalos limanı ve Limni’de yer alan Mondros limanındaki karargahlarından yönetmiştir (Url-20; Alexandris, 1980, s. 8). Savaş sonrası adaların durumu Paris Barış Konferansı’nda tekrar görüşülmüştür (Küçük, 1998, s. 62). Yapılan görüşmeler sonrasında 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanan Sevr Antlaşması’na göre; Semadirek, Midilli, Limni, Sakız, Sisam, Ahikerya adalarının yanı sıra Süfera Konferansı’nda Osmanlı’ya bırakılması düşünülen Gökçeada ve Bozcaada’nın da Yunanistan’a bırakılması kararlaştırılmıştır (Küçük, 1998, s. 63; Şekil 2.1). Ancak Türkiye Cumhuriyeti bu antlaşmayı hiçbir zaman tanımamıştır (Küçük, 1998, s. 65).

Kurtuluş Savaşı’ndan ve Yunanistan’ın mağlubiyetinden sonra Lozan Barış Antlaşması ile birlikte adaların durumu bir kez daha gündeme gelmiştir (Meray, 2002, ss. 84-95). 24 Temmuz 1923 yılında imzalanan antlaşma ile Gökçeada ve Bozcaada’nın yönetiminin Türkiye’ye bırakılması, Rum ve Türk halkların

mübadelesinde kararlaştırılacak hükümlerin Batı Trakya Türkleri ile İstanbul, Gökçeada ve Bozcaada'da yaşayan Rumlara uygulanmaması kararları alınmıştır (Meray, 2002, ss. 56-57). Bununla birlikte adalarda yarı özerk bir statüye sahip yerel yönetimin uygulanması öngörülmektedir (Meray, 2002, ss. 56-57). Anlaşmanın 14. maddesine göre; *“Türk egemenliği altında kalan İmroz adasıyla Bozcaada, yerel (mahalli) yönetim ile can ve mal güvenliği bakımından, Müslüman olmayan yerel halka gerekli bütün güvenceyi (garantiyi) sağlayan, yerel unsurlardan kurulu özel bir yönetim örgütünden yararlanacaktır. Bu adalarda düzenin korunması, yukarıda öngörülen yerel yönetim örgütünün aracılığıyla yerli halktan seçilmiş ve bu örgütün emrinde bulunan bir polis kuvvetince sağlanacaktır. Rum ve Türk halkların mübadelesine ilişkin olarak Türkiye ile Yunanistan arasında kararlaştırılmış ya da kararlaştırılacak olan hükümler, İmroz ve Bozcaada halkına uygulanmayacaktır”* (Meray, 2002, ss. 56-57).

1927 yılında Türkiye Cumhuriyeti, 1151 sayılı, *“Bozcaada ve İmroz Kazalarının Mahalli İdareleri Hakkında Kanun”* isimli, adaların özel statüsünü düzenleyen bir yasa yürürlüğe koymuştur. Buna göre; Bozcaada ve İmroz adaları Çanakkale iline bağlı birer *“nahiye”* konumundadır. Adanın yerel işlerini yürütmekle yükümlü *“Nahiye Müdürü”*nün idaresinde bir *Nahiye Meclisi”* bulunur. Bu meclis, yerel seçim ile belirlenen on kişiden oluşur ve iki sene süreyle görevlidir. İller İdaresi Kanunu ile İl Genel Meclisleri'ne verilen yönetim görevleri bu yasa ile Nahiye Meclisi'ne bırakılmaktadır. İl Özel İdareleri ve belediyelere ayrılan gelirler ise bu yasa ile adaların mahalli idarelerinin gelirlerini oluşturmaktadır. Ada memurlarının öncelikle ada halkından seçilmesi koşulu getirilmiştir (1151 Sayılı Kanun, 1927). Aynı şekilde adada güvenlikten sorumlu memurlar, kolluk kuvvetleri de ada halkından oluşmalıdır (1151 Sayılı Kanun, 1927). Kolluk kurulu, ada genelinde ve sahilinde, adliye, belediye, sağlık, çalışma hayatı ve vergi ile ilgili işlerde sorumlu olmak üzere jandarma tüzüğüne uygun olarak düzenlenmelidir (1151 Sayılı Kanun, 1927). Adalarda belediye yönetimi, belediye meclisi, köy idareleri, köy ihtiyar heyetleri kaldırılmış, bunlara ait taşınır ve taşınmazlar ile görev ve sorumluluklar yerel yönetime devredilmiştir (1151 Sayılı Kanun, 1927).

1936 yılında imzalanan Montrö Antlaşması ile Türkiye Cumhuriyeti'nin adalar ve Boğazlar üzerindeki egemenliğini kesinleştirmiştir (Pazarcı, 1990, s. 82). II. Dünya Savaşı sonuna kadar Gökçeada ve Bozcaada'da sakin bir durum hakim ise de 1942

tarıhli Varlık Vergisi Kanunu, 1955 yılı 6-7 Eylöl olayları ve özellikle 1963 yılında patlak veren Kıbrıs olaylarından sonra gerek Yunan egemenliği altında yaşıyan Türkler, gerekse Türkiye’de bulunan Rum vatandaşlar için sıkıntılı geçen dönemler yaşanmıştır (Alexandris, 1980, s. 25). Yaşanan olayların sonuçları, Yunan egemenliği altındaki Türkleri olduğu gibi Ada’da ve Türkiye’nin diğer bölgelerinde yaşıyan Rumları da doğrudan etkilemiştir. Günümüzde sayıları iyice azalmış Gökçeada’lı Rumların çoğu terk edilmiş köylerinde yaşamlarını sürdürürken, devletin nüfus politikaları doğrultusunda Ada’da sayısı zamanla artan Türk nüfusun çoğunluğu ise ilçe merkezinde ve 1964-2000 yılları arasında kurulmuş Ada’daki yeni yerleşim bölgelerinde yaşamaktadır.

1151 sayılı “*Bozcaada ve İmroz Kazalarının Mahalli İdareleri Hakkında Kanun*” bugün hala yürürlüktedir. Ancak zaten kanun başlığında “kaza” yani “ilçe” olarak belirtilen adalar, kanunun içeriğinde belirtildiği gibi hiçbir zaman “nahiye” konumunda olmamış, yasanın yürürlüğe konuduğu tarihten bu yana nahiye müdürü belirlenmemiş, mülki amir olarak her zaman kaymakam görev yapmıştır. Nahiye meclisi de günümüze kadar oluşturulmamış, yerine ilçe meclisi işlevsel olarak yer almıştır. Kanunda yer alanın aksine adalarda geçmişten bu yana belediye teşkilatı bulunmaktadır (Url-13; Kahraman, 2006, s. 29). Bugün Gökçeada, Çanakkale İli’ne bağlı ilçe konumundadır.

2.3 Demografik özellikler

Gökçeada’da nüfus ile ilgili ulaşılabilen ilk veriler 15. yüzyıla tarihlenmektedir (Miller, 1921, s. 350). Venedik kayıtlarına göre 1470’li yıllarda Ada’da yaklaşık 3000 kişinin yaşadığı belirtilmektedir (Miller, 1921, s. 350). Osmanlı döneminde ise ilk nüfus verilerine 16. yüzyılda Tahrir Defterleri’nden ulaşılabilir. 1519 ve 1530 tarihli Tahrir Defterleri’ne göre adanın nüfusu 2500-3000 civarında iken 1569 yılında nüfus artış göstererek yaklaşık 5000’e yükselmiştir (BOA, 1519, ss 119-132; BOA, 1530, ss. 42-50; BOA, 1569, ss. 422-440).

Gökçeada’nın 17. ve 18. yüzyıl nüfus verilerine dair herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde ise Osmanlı belgelerinde ada hakkındaki veriler çoğalmaktadır (Çizelge 2.3).

Çizelge 2.3 : 19. yüzyıl başlarında Gökçeada ve çevresindeki Ege Adaları'nın nüfusu (Karal, 1997, ss. 156-211).

Ada ismi	İslam nüfusu	Reaya nüfusu	Kıpti ⁶ nüfusu
Gökçeada	-	2505	-
Bozcaada	439	793	-
Limni	511	4937	43
Semadirek	3	420	-

II. Mahmut döneminde yapılan 1831 tarihli “*İlk Osmanlı Nüfus Sayımı*”na göre adada 2505 erkek nüfus bulunmaktadır (Karal, 1997, ss. 156-211). Gökçeada'nın nüfusu bu dönemde tamamen *reaya*⁷ yani Rum olarak tanımlanmış, “İmroz Ceziresi sağır ve kebir reayası 2505 neferendir” şeklinde belirtilmiştir (Karal, 1997, s. 211). Aynı dönemde Gökçeada'nın yakınındaki Ege adalarında ise; reaya ile birlikte İslam nüfusu da görülmektedir (Çizelge 2.3). 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Ada'nın nüfusunun arttığı ve 1886 yılında 9500 kişilik nüfusun kayıtlı olduğu görülmektedir (Saib, 1886, s. 273; Orhonlu, 1972, s. 227). 1895 yılında ise Ada'da 9116 (1686 hane) kişilik nüfus vardır (Cevad, 1895, s. 137; Orhonlu, 1972, s. 227).

Ada'nın Yunan egemenliğinde bulunduğu 18 Aralık 1920 tarihinde Yunan Hükümeti tarafından yapılan sayıma göre nüfus toplam 6992'dir (Kahraman, 2005, s. 45; Boutaras, 2012, s. 128). Lozan Antlaşması'nın hemen öncesinde ise Venizelos'un ifadesi ile nüfus 9207⁸'dir (Aziz, 1973, s. 91). 1922 yılına tarihleyebileceğimiz bu sayıda sadece Rum nüfus değerlendirmeye alınmıştır (Aziz, 1973, s. 91). Aynı tarihte Vital Cuinet tarafından Ada'nın nüfusu 9116 olarak verilmektedir.

Cumhuriyet dönemi ile birlikte düzenli olarak yapılmaya başlanan nüfus sayımlarına göre Gökçeada'nın nüfusuna ait bilgiler Çizelge 2.4'de verilmiştir. Adanın doğum ve ölüm oranlarını gösteren istatistiklere de bakıldığında, doğum oranının ölüm oranından daha fazla olduğu Gökçeada'da bu dalgalanmaların sebebinin gerçekleşen iç ve dış göçler ile açıklanabileceği düşünülmektedir (Url-14). Bu göçlerin sebeplerinin ise Ada'nın tarihinde yaşanan siyasi gerginlikler ve farklı dönemlerde

⁶ Kıpti kelimesi Çingene nüfusu tanımlamak için kullanılan bir tanımlamadır (Kahraman, 2005, s. 52).

⁷ Osmanlı'da önceleri vergiye tabi kırsal halkı tanımlayan reaya kelimesi 19. yüzyılda anlam değiştirerek gayrimüslim halkı (Bulgar ve Rum) tanımlamak için kullanılmıştır (Kahraman, 2005, s. 52).

⁸ 25 Kasım 1922 tarihinde gerçekleşen Lozan Barış Görüşmeleri'nde Yunan Delegesi Venizelos tarafından Ege Denizi'ndeki adalar ile ilgili görüşmeler esnasında verilen sayıdır (Aziz, 1973, s. 91).

farklı alanlarda yürütülen devlet politikaları olduğu anlaşılmaktadır (Kahraman, 2005, ss. 46-52).

Çizelge 2.4 : Gökçeada'nın 1927 tarihinden itibaren nüfus verileri (Url-14).

Yıllar	Toplam Nüfus	Rum	Türk	Kent Nüfusu	Kır Nüfusu
1927	6762	6605	157	2099	4663
1935	6348			1856	4492
1940	6446			1991	4455
1945	6359			2004	4355
1950	6326			2000	4326
1955	6234			1936	4298
1960	5776	5487	289	1846	3930
1965	5941			2721	3220
1970	6605	2576	4029	4549	2056
1975	6001			4470	1531
1980	5978			4802	1176
1985	7610	472	7138	5434	2176
1990	7948	300	7648	6074	1874
1997	8670			7008	1563
2000	8875	254	8621	7254	1621
2007	8672			6801	1871
2009	7057			4971	2086
2010	7074			4885	2189
2011	8210			5937	2273
2012	8288			5943	2345
2013	8830			6454	2376
2014	8644			6229	2415

Cumhuriyet'in ilanı sonrasında 1927 yılından günümüze dek düzenli olarak yapılan nüfus sayımına göre; 1927-55 yılları arasında adanın nüfusu önemli bir değişiklik göstermemiş olup dış göçlere bağlı olarak düşüş eğilimindedir. 1955-65 yılları arasında ise nüfusta büyük bir düşüş yaşandığı görülmektedir. 1970-75 yılları arasında da nüfus düşme eğilimindedir. Bu düşüşlerin, 1955 yılında İstanbul'da gerçekleşen 6-7 Eylül olayları, 1963-1964 yıllarında Kıbrıs'ta Türkler ile Rumlar arasında yaşanan çatışmalar ve 1974 Kıbrıs Harekatı ile bağlantılı olarak oluşan gerginlikler sonucu Rum nüfusun adayı terk etmesi sebebiyle oluştuğu söylenebilir (Kahraman, 2005, s. 47).

Rum nüfus azalmasına rağmen Ada'nın toplam nüfusu iç göçler nedeniyle uzun yıllar değişmeden kalmıştır. Erken yıllardan itibaren mübadil ve muhacirlerin yanı sıra Türkiye'nin farklı bölgelerinden getirilen afetzedeler ve arazileri yatırım amaçlı kamulaştırılan ailelerin devlet eli ile Gökçeada'ya yerleştirildikleri bilinmektedir. 1921 yılında Rodos ve İstanköy gibi bazı Ege adalarından 23 mübadil muhacir ile Kırım, Hopa, Sürmene, Konya ve Çanakkale'den gelen 147 muhacir Gökçeada ilçe

merkezine yerleştirilmiştir (Kahraman, 2005, s. 46). Cumhuriyet döneminde de devlet, Ada'yı nüfuslandırmak için Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden gelen aileleri yerleştirmeye devam etmiştir. Bu amaçla ilk olarak 1945 yılında Trabzon Sürmene'den gelen 45 aile Gökçeada'ya yerleştirilmiştir (Aziz, 1973, s. 93). Bu dönemde devletin iskan politikalarıyla 1965-70 yılları arası nüfus artış eğiliminde olsa da, özellikle 1970'lerden sonra Ada'da dış göçün arttığı görülmektedir (Çizelge 2.4; Kahraman, 2005, s. 47). 2000'li yıllara kadar farklı dönemlerde devletin Ada'yı nüfuslandırma çalışmaları devam etmiştir. Bu süreçte özellikle 1980-85 yılları arasında adada eskiden beri var olan köylere yerleştirilen nüfus dışında devletin Ada'da yeni iskan köyleri kurduğu ve Anadolu'dan getirilerek bu köylere yerleştirilen çok sayıda aileyle birlikte nüfusta önemli bir artışın yaşandığı görülmektedir (Kahraman, 2005, s. 47).

1980'li yıllardan günümüze dek Ada'ya yerleştirilen Türk nüfusun bir bölümü uyum sağlayamayarak geri dönse de nüfusta önemli değişimler meydana gelmemiştir (Aziz, 1973, s. 93). Ancak Gökçeada'nın geçmişte çoğunluğunu oluşturan Rum nüfusunun zaman içinde oldukça azaldığı görülmektedir. 1927 yılında 6605 Rum 157 Türk'ün oluşturduğu nüfus, 1960 yılında 5487 Rum 289 Türk, 1970 yılında 2576 Rum 4029 Türk, 1985'de 472 Rum 7138 Türk, 1990'da ise 300 Rum 7648 Türk olarak değişiklik göstermiştir (Url-14). Bu sayı 2000 yılında 254 kişiye kadar düşmüştür (Url-14). Adayı terk eden Rum nüfusun dil, din, ırk gibi sebeplerle gitmeyi tercih ettikleri yer öncelikle Yunanistan olmuş, bunu Afrika, Avusturalya, Amerika⁹ gibi yerler izlemiştir (Yücel, 1968, s. 79).

Yaşanan bir diğer önemli değişim ise kır-kent nüfusu oranları konusundadır. 1965 yılından itibaren Gökçeada'nın kent nüfusunda belirgin bir artış gerçekleşirken, kır nüfusu ise eskiye oranla oldukça azalmıştır (Çizelge 2.3). Bu durum, geçmişte köylerde yaşayan kırsal nüfusun göç etmesiyle açıklanabileceği gibi, 1965 yılı sonrasında ilçe merkezine yapılan kamu yapıları ve lojmanlarının kent nüfusunu arttırmasına da bağlanabilir. Başlangıçta adanın idare merkezi olarak anılan yerleşim, kentten daha çok köy konumunda iken, ilerleyen yıllarda buraya yapılan çok sayıdaki

⁹ Ada'dan göç eden Rum nüfusun gittikleri ülkelerde adayı hatırlatan isimlerle yeni yerleşimler oluşturdukları görülmektedir (Aziz, 1973, s. 93).

devlet kurum ve kuruluşları ile bunlara ait lojmanlar ve askeri birliklerle birlikte nüfusu oldukça artmış ve kent boyutuna gelmiştir (Çizelge 2.3).

Ada'nın nüfus özelliklerini etkileyen temel unsurlardan birinin de geçmişten bu yana değişen eğitim yapısı olduğu görülmektedir. Günümüzde Gökçeada'da; anaokulu, ilkokul, ortaokul, lise ve üniversite düzeyinde eğitim kurumları bulunmaktadır. Burhanettin Kurt Anaokulu, Cumhuriyet İlkokulu, Yeni Bademli İlkokulu, Uğurlu İlkokulu, Özel Gökçeada Rum İlkokulu, Gökçeada Ortaokulu, Gökçeada Atatürk Anadolu Öğretmen Lisesi, Gökçeada Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Gökçeada Anadolu Lisesi, Özel Gökçeada Rum Ortaokulu ve Lisesi adada bulunan eğitim kurumlarıdır (Url-19). Ayrıca Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'ne bağlı Gökçeada Meslek Yüksek Okulu ve Gökçeada Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu ile İstanbul Üniversitesi Su Ürünleri Fakültesi'ne bağlı Gökçeada Deniz Araştırmaları Birimi de Ada'da üniversite düzeyindeki kurumlardır.

Ada'nın tarihi incelendiğinde büyük çoğunluğu Rum asıllı olan Ada halkının eğitim faaliyetlerinin geçmişte, Osmanlı topraklarındaki diğer Rumlar gibi İstanbul Patrikhanesi'ne bağlı olarak yürütüldüğü görülmektedir. Ada'da 19. yüzyılın ortalarına kadar ilk ve orta seviyede okul bulunmamaktadır (Boutaras, 2012, ss. 114-115). Köylerde kilise metinlerinin ezberletildiği, okuma yazmanın ve aritmetiğin dört işleminin öğretildiği mekanlar vardır (Boutaras, 2012, ss. 114-115). İlk düzenli okullar 1860 yılında önce Merkez'de (Panayia) daha sonra Dereköy'de (Shinudi) açılmıştır (Boutaras, 2012, s. 114). Bu okullarda okuma yazma ve aritmetiğin dört işlemin yanı sıra temel bilimler, dil bilgisi, din bilgisi, tarih ve coğrafya eğitimleri de verilmektedir (Boutaras, 2012, s. 114).

20. yüzyılın başlarına gelindiğinde Gökçeada'da hemen hemen her köyde bir veya iki cemaat okulunun olduğu, bu okullarda genellikle Rumca eğitim verildiği, çok sayıda Rum asıllı öğrencinin bu okullarda öğrenim gördüğü bilinmektedir (Çizelge 2.5; Boutaras, 2012, s. 115). Bu sayı, öncelikle Kurtuluş Savaşı yıllarında Yunanlıların yenilgiye uğraması sonucu Ada'da oluşan gergin ortam sebebiyle Ada'yı terk edenlerle birlikte ciddi oranda düşmüştür. İmroz Metropolitliği Arşivi'nde yer alan İmroz Merkez Okulu öğrenci kayıtlarına göre, 1912-1920 yılları arasında İmroz Merkez Okulu'na ortalama her yıl 95 öğrenci kayıt olurken, 1920-1923 yılları arasında bu sayı 73 öğrenciye düşmüştür (Boutaras, 2012, s. 132).

Çizelge 2.5 : 1909-1910 yıllarında Gökçeada'daki okullar (Boutaras, 2012, s. 123).

Köy	Okul	Öğretmen	Öğrenci
Panayia (Merkez)	7 sınıflı okul	7	200
Panayia (Merkez)	Kız okulu	2	100
Shinudi (Dereköy)	6 sınıflı okul	4	240
Shinudi (Dereköy)	Kız okulu	2	86
Agridia (Tepeköy)	4 sınıflı ilkokul	2	110
Gliki (Bademliköy)	4 sınıflı ilkokul	1	80
Ayii Theodori (Zeytinliköy)	İlkokul	1	100
Kastro (Kaleköy)	4 sınıflı ilkokul	1	50
Evlambio (Merkez, Yeni Mahalle)	4 sınıflı ilkokul	1	50
Toplam		21	1116

1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması ile Gökçeada ve Bozcaada'nın yönetimi tamamen Türkiye Cumhuriyeti'ne bırakılırken antlaşmaya Türk Hükümeti'nin gayrimüslim halkın anadillerinde eğitimleri konusunda kolaylık sağlaması, gerekli tedbirleri alması ve bunun için devlet bütçesinden pay ayrılması gerekliliği konusunda maddeler eklenmiştir (40 ve 41. Maddeler).

1927 tarih, 1151 sayılı “*Bozcaada ve İmroz Kazalarının Mahalli İdareleri Hakkında Kanun*”un 14. maddesi eğitim ile ilgili düzenlemeleri içermektedir. Kanunda; eğitimin Türkçe olması gerektiği, çocuklarına kendi dilini ve dinini öğretmek isteyen gayrimüslim halkın, hükümet tarafından onay verilen kişilerden, okul binalarında, ancak ders saatleri dışında, ücretini karşılamak koşulu ile yararlanabileceği belirtilmektedir (1151 sayılı Kanun, 1927). Ayrıca köy idareleri tarafından karşılanan Türk öğretmenlerin maaş durumlarının da iyileştirilmesi gerektiği uyarıları yapılmıştır (Boutaras, 2012, ss. 133-134). 1926-27 eğitim yılında bu şartları sağlayabilen iki Rum okulu; Panayia (Merkez) İlkokulu ve Gliki (Bademli) İlkokulu eğitime devam edebilmiştir (Boutaras, 2012, s. 134). Şartları sağlayan okul sayısı az olduğu için mali durumu iyi olan aileler çocuklarını Semadirek ve Limni adalarına göndermeye başlamışlardır (Boutaras, 2012, s. 134).

Sonraki yıllarda özellikle İmroz Diasporası'nın mali destekleri ile köylerde bulunan Rum okullarında eğitim sürdürülmüştür (Boutaras, 2012, ss. 136-137). 1936-37 eğitim yılına gelindiğinde köy idarelerinin mali sıkıntıları gerekçesi ile Panayia (Merkez) ve Kastro (Kaleköy) okulları kapatılmıştır (Boutaras, 2012, s.135). Daha sonra Panayia (Merkez) Okulu onarılarak devlet okuluna dönüştürülmüştür (Boutaras, 2012, s. 135). 1936-37 eğitim yılında Schnudi (Dereköy), Agridia (Tepeköy) ve Ayii Theodori'de

(Zeytinliköy) 5 sınıflı, Glikı'de (Bademli) 3 sınıflı bir okul, toplamda yaklaşık 617 öğrenciye Rumca eğitim vermeye devam etmiştir (Boutaras, 2012, s. 135).

1951 tarihine gelindiğinde 1151 sayılı yasanın 14. Maddesi, 5713 sayılı yasa ile yürürlükten kaldırılmıştır. Eğitim yeniden yarı özerk bir yapıya sahip olmuştur. Ada'daki Türk öğretmenlerin ve müdürlerin maaşları hükümet tarafından karşılanmaya başlamıştır (Boutaras, 2012, s. 139). Bu tarihten 1960'lı yıllara kadar geçmişte maddi yetersizlikler sebebiyle kapatılan okulların çoğu tekrar açılmış, Adalıların da sağladığı mali destekler ile birlikte yeni okullar inşa edilmiştir (Boutaras, 2012, ss. 139-144).

1964 yılında ise 502 sayılı karar ile 1151 sayılı kanunun 14. maddesi yeniden yürürlüğe sokularak Rum okulları tamamen kapatılmıştır. Merkez ve köylerde bulunan bütün eğitim tesisleri Milli Eğitim Bakanlığı'nın hizmetine devredilmiştir (Boutaras, 2012, s. 147). Merkezdeki binalar devlet okulları olarak kullanılmaya devam ederken, köylerdeki okulların bir bölümü harap olmuş, Shinudi (Dereköy) ve Glikı (Bademli) okulları ise devlet tarafından kiraya verilerek otel ve restorana dönüştürülmüştür (Şekil 2.9).

Şekil 2.9 : Otele dönüştürülen Dereköy ve Bademli okulları.

Rumca eğitim veren bu özel okulların uzun yıllar kapalı kalması, çocuklarına anadilinde eğitim aldirmek isteyen ailelerin Ada'yı terk etmesinde ve Ada'nın nüfusunun azalmasında önemli bir etken olmuştur. Son yıllarda bu konuda Ada'da önemli gelişmeler yaşanmakta olup, 5580 sayılı “*Özel Öğretim Kurumları Kanunu*” kapsamında ilk olarak 2013 yılında Zeytinliköy'deki okul restore edilerek “*Özel Gökçeada Rum İlkokulu*”, ardından 2015 yılında Tepeköy'de bulunan okul restore edilerek “*Özel Gökçeada Rum Ortaokulu ve Lisesi*” olarak eğitim-öğretime başlamıştır. Günümüzde bu iki özel okul, az sayıda da olsa köylerde yaşayan Rum asıllı ailelerin çocuklarına eğitim vermeye devam etmektedir. Okulun açılması ile birlikte Ada'ya geri dönmeye karar veren ailelerin sayısı artmaktadır.

Son yıllarda Ada'nın nüfusu, artan turizm potansiyeli ve adaya geri dönenler ile birlikte artış göstermektedir. 2014 yılında yapılan son adrese dayalı nüfus sayımına göre Gökçeada'nın nüfusu ilçe merkezinde 6229, köylerde 2415 olmak üzere 8644 kişidir (Url-14).

Bununla birlikte, Gökçeada'nın yaz-kış nüfus oranları da değişim göstermektedir. Kışın burada bulunan eğitim kurumları sebebiyle Ada'ya gelen önemli bir öğrenci nüfusu vardır. Öğrenciler genellikle ilçe merkezi veya köylerde bulunan pansiyonlarda kalmakta, ancak pansiyonculuğun yaygın olmadığı köyler bu dönemde oldukça boşalmaktadır. Yaz döneminde ise gerek yurt içinden adaya tatil yapmak için gelen kişiler, gerekse adayı terk eden Rum nüfusun yazın tatillerini geçirmek için aileleriyle birlikte köylerine gelmeleriyle Ada'nın nüfusu oldukça artmaktadır. Özellikle Rumların gelenek ve göreneklerine göre önemli olan 15 Ağustos *Meryem Ana Panayırı* 'nda Ada'da olmak isteyen Rumlar ve etkinlikleri görmek isteyen turistler sebebiyle bu dönemde Gökçeada en hareketli günlerini geçirmektedir. Son dönemde onaylanan üst ölçekli bölge planları, yapılan yatırımlar ve geliştirilen projelerle birlikte nüfusun daha da artacağı öngörülmektedir (TC Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2015).

2.4 Ekonomik özellikler

Nüfus kayıtlarında da görüldüğü üzere Gökçeada'nın nüfusunun büyük bölümünü ilçe merkezinde yaşayanlar oluşturmakta, köylerde ise günümüzde az sayıda insan yaşamını sürdürmektedir. İlçe merkezindeki yoğunluğu genellikle burada bulunan kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan işçi ve memurlar oluşturmaktadır. 1964 yılında ilçe merkezine yakın bir konumda kamulaştırılan alana kurulan Jandarma Er Eğitim Taburu da Ada'nın nüfusunu ve sosyal yaşantısını etkileyen bir kuruluştur (Aziz, 1973, s. 103). Büyük çoğunluğu merkezde bulunan eğitim kurumlarıyla birlikte ilçe merkezi her dönem değişen, yerleşik nüfusuna oranla yoğun bir geçici nüfusa sahip olmaktadır. Ada'daki yerleşik halkın temel geçim kaynakları arasında tarım ve hayvancılığın yanı sıra balıkçılık, bağcılık, seracılık, arıcılık ve son yıllarda gelişen ev pansiyonculuğuna dayanan turizm sektörü yer almaktadır.

Tarım, geçmişten günümüze verimli topraklara sahip Gökçeada'da önemli bir geçim kaynağı olmuştur. Günümüzde hala Ada'da yaşayan halkın büyük bir kısmı tarımla uğraşmaktadır. Buğday, mısır, yulaf gibi tahıl grupları Ada'da en çok üretilen tarım ürünleri arasındadır (Yücel, 1968, ss. 81-82). İklim şartları tahıl grubu için uygun

olmamasına rağmen geçmişte, Ada'nın anakara ile bağlantısının zayıf olması sebebiyle bu ürünler en çok yetiştirilen ürünler arasında yer almaktaydı (Yücel, 1968, ss. 81-82, Conze, 1860, s. 101). Geleneksel olarak yetiştirilen zeytin ise, adalıların ana üretimini oluşturmaktaydı (Şekil 2.10).

Şekil 2.10 : Gökçeada'da zeytincilik (Url-15).

Genellikle yıl boyu ailelerine yetecek kadar üreten Adalılardan bazıları bu ürünlerin fazlasını ada dışına da ihraç etmekteydi. Özellikle verimli geçen yıllarda Ada'da bulunan imalathanelerde 500-600 ton kadar zeytinyağı elde edilmekte ve fazlası İstanbul'a ve Anadolu'ya ihraç edilmekteydi (Yücel, 1968, s. 84). Günümüzde de zeytin Ada'daki en önemli ürünlerden biri olmaya devam etmekte, üreticilere sağlanan desteklerle organik olarak yetiştirilmeye çalışılmaktadır.

1960'lı yıllarda tarım alanında Ada'da önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bunlardan ilki 1965 yılında adanın güneybatısına *Gökçeada Tarım Açık Cezaevi*'nin kurulması ve sonrasında tarım yapılabilecek toplam 24.355¹⁰ dekar alanın kamulaştırma yolu ile halktan alınmasıdır (TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 1984). İkinci gelişme ise 1966 yılında çalışmaya başlayan, Merkez ovasında 10.310 dekar, Kefalos bölgesinde ise 3.750 dekar olmak üzere toplam 14.060¹¹ dekar verimli toprağın kamulaştırılması ile kurulan *Devlet Üretim Çifliği*'dir (TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 1984).

Açık Cezaevi'nin temel faaliyeti öncelikle tarıma yönelik olmuştur. Genel olarak Ada'nın iklimine uygun buğday, arpa, meyve ve sebze üretilmiştir (Aziz, 1973, s. 97). En çok üretilen ürün ise kamulaştırma sırasında zaten topraklarda hazır bulunan

¹⁰ Aysel Aziz (1973, s.97) bu sayıyı 22.555 olarak belirtmektedir.

¹¹ Aysel Aziz (1973, s.100) bu sayıları Merkez ovasında 8144, Kefalos bölgesinde 5300, toplam 13444 olarak belirtmektedir.

yaklaşık 18.000 ağaçtan elde edilen zeytindir (Aziz, 1973, s. 98). Hayvancılık, cezaevinin diğer temel faaliyetleri arasında yer almıştır (Aziz, 1973, s. 98). Çok sayıda küçük ve büyükbaş hayvan cezaevinde bulunan hükümlüler tarafından yetiştirilmiştir. Tarım ve hayvancılık dışında hükümlüler cezaevinde var olan atölyelerde halı, giysi ve ayakkabı da üretmişlerdir (Aziz, 1973, s. 97). Özel sektörde işçi ya da cezaevine ait yerlerde kasap veya şoför olarak görevlendirilen hükümlüler de olmuştur (Aziz, 1973, s. 99). Cezaevi 1991 yılında kapatılmıştır (Kahraman, 2005, s. 46). 1000 kişi kapasiteli olan Açık Cezaevi Ada'daki varlığını sürdürdüğü yıllarda sosyal yaşantıda oldukça etkili olmuştur (Aziz, 1973, s. 97). Cezaevinin, kurulması için köylülerin geçim kaynakları olan tarım alanlarının kamulaştırılması sonucu ekonomik olarak yarattığı zor durumun yanı sıra suç oranının artması gibi olumsuz etkileri Adalıların köylerini ve evlerini terk etmesine sebep olmuştur (Kahraman, 2005, ss. 49-50). Eski cezaevi binaları Ada'nın güneybatısında yer alan Şirinköy'ün yakınında bulunmaktadır. Günümüzde bu yapıların bir bölümünde organik gıda ve şarap üreten firmalar faaliyet göstermektedir.

Tarım Bakanlığı'na bağlı olarak 1966 yılında çalışmaya başlayan Gökçeada Devlet Üretme Çiftliği'nin de temel faaliyet alanları tarım ve hayvancılık olmuştur (Aziz, 1973, ss. 99-100). Tarım alanında genel olarak ada iklimine uygun olan zeytin, üzüm, buğday, arpa, meyve ve sebze üretilmiştir (Aziz, 1973, s. 100). Hayvancılık konusunda da yine Ada'nın engebeli yapısına uygun olan küçükbaş hayvan büyükbaş hayvana oranla daha fazla yetiştirilmiş, bunun yanında tavukçuluk ve arıcılık da yapılmıştır. Tarım Bakanlığı'na bağlı olarak çalışmaya devam eden Devlet Üretme Çiftlikleri'nin adı, 1984 yılında Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM)¹² olarak değiştirilerek Gökçeada Tarım İşletmesi Müdürlüğü adını alan kuruluş günümüze kadar adadaki varlığını sürdürmüştür. 2003 yılında, TİGEM Yönetim Kurulu'nun 08.08.2003 tarih 204 sayılı kararı ile Türkiye'de bulunan 11 diğer tarım işletmesi ile birlikte Gökçeada Tarım İşletmesi'nin de 30 yıllığına özel sektöre kiraya verilmesi kararı alınmıştır. İşletme 2004¹³ yılında Elta Elektrik Taahhüt İnşaat Ltd. Şirketi'ne tahsis edilmiştir. Şirket günümüzde Ada'da organik tarım ve hayvancılık faaliyetlerini sürdürmektedir.

¹² Devlet Üretme Çiftlikleri 8 Mayıs 1984 tarih 233 sayılı KHK ile TİGEM adı altında Kamu İktisadi Kuruluşu olarak faaliyetlerine devam etmiştir.

¹³ TİGEM Yönetim Kurulu'nun 08.08.2003 tarih 204 sayılı kararı ile 30 yıllığına kiralanan Gökçeada Tarım İşletmesi 09.11.2004 tarihinde Elta Elektrik Taahhüt İnşaat Ltd. Şirketi'ne teslim edilmiştir.

Son yıllarda Gökçeada, Türkiye’de organik tarımın yapıldığı önemli merkezlerden biri haline gelmiştir. Gökçeada, ada olmasının getirdiği, tarım alanlarının daha korunaklı ve kontrolünün kolay olması, uzun yıllardır tarım alanlarında kimyasal ilaç ve gübrenin kullanılmamış olması gibi avantajlar ile organik tarım için ideal koşullara sahiptir. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı da 1993 yılından itibaren ‘*Gökçeada ve Bozcaada Tarımsal Kalkınma ve İskan Projesi*’ kapsamında Gökçeada’da faaliyetlerini sürdürmekte olup, organik tarıma destek vererek adada tarımsal faaliyetten elde edilen verim ve geliri arttırmaya çalışmakta ve sonuç olarak Ada’da faal ve yerleşik nüfusun oluşturulmasını, artırılmasını hedeflemektedir (Url-16). Gökçeada Kaymakamlığı’nın yürüttüğü projeler ile birlikte organik tarım alanında öncelik zeytin ve zeytinyağı, bal, sofralık ve şaraplık üzüm üretimine verilmiştir (Url-16). İlk olarak 2002 yılında organik zeytinyağı, 2003 yılında ise bal ve üzüm üretimi yapılmıştır (Url-16). Devam eden destekler ile birlikte adada organik tarım oldukça gelişmiştir. Tarımda olduğu gibi ada için geçmişten günümüze geçim kaynağı olarak önemini sürdüren hayvancılık konusunda da destekler mevcuttur (Şekil 2.11).

Şekil 2.11 : Gökçeada’da hayvancılık (Url-15).

Eşelek köyü sınırları içerisinde 4000 dönümlük merada organik hayvancılık yapılmaktadır (Url-17). Organik küçükbaş ve büyükbaş hayvanların, özellikle adaya özgü İmroz koyununun yetiştirilmesi konusunda Bakanlık tarafından destek sağlanmaktadır (Url-16). Günümüzde Gökçeada’da zeytin, zeytinyağı, bal ve üzümün yanında süt, yoğurt ve peynir üreten firmalar bulunmakta ve bu firmalar¹⁴ ürünlerini Türkiye geneline pazarlamaktadırlar.

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’nın verdiği desteklerin yanı sıra Ada’da organik tarımın gelişmesine olanağı sağlayan en önemli girişimlerden biri de adanın 2006

¹⁴ Ekozey, Etis, Ezey ve Elta Tarım İşletmesi adında dört firma organik sertifikalı zeytinyağı üretimi yapmaktadır.

yılında kaliteli ve iyi yemeği, yerel ürünleri ve gelenekleri teşvik etmek konusunda uluslararası platformda faaliyetlerini sürdüren, yavaş yemek anlamına gelen “*Slow Food*” ağına katılması olmuştur (Url-23). Bu durum eko-turizm, agro-turizm faaliyetlerinin ve olanaklarının da adada tanınmasına ve uygulanmasına olanak sağlamıştır. 2011 yılına gelindiğinde ise dünyada Slow Food hareketini temel alarak yayılan yavaş şehir anlamına gelen “Cittaslow” uluslararası ağına üye olan Gökçeada, organik tarım ve hayvancılık konusundaki gelişimini sürdürmektedir (Url-23).

Gökçeada halkının geçim kaynaklarından biri de son yıllarda adada gelişimini hızla sürdüren turizm sektörüdür. Önceki yıllarda özel güvenlik bölgesi olması sebebiyle Çanakkale Valiliği’nden özel izin ile girilebilen Ada’da, 1993 yılından itibaren bu gerekliliğinin kaldırılması ile birlikte turizm de gelişmeye başlamıştır (Kahraman, 2005, s. 49). Adadaki turizm genellikle ev pansiyonculuğuna dayanmaktadır ve adaya sonradan yerleştirilen Türk nüfusun yaşadığı planlı köylerde yoğunlaşmaktadır. Tarım amaçlı iskan edilen köylerin çoğunda turizmin oldukça geliştiği ve yaşayan yerli halkın geçim kaynağı olarak tarımdan çok turizme yöneldiği görülmektedir. Bununla birlikte, Rum nüfusunun büyük çoğunluğunu kaybeden ve günümüzde Anadolu’dan gelerek yerleşenlerin oluşturduğu Kaleköy halkı da, geçmişte köyün en önemli geçim kaynaklarını oluşturan tarım, hayvancılık ya da balıkçılık yerine, ağırlıklı olarak turizm ile geçimini sağlamaktadır. Ada’da deniz turizmi ile birlikte kırsal turizmin de yer aldığı, insanların doğaya yakın olmak, yürüyüş, tırmanış, kamp, bisiklet gibi faaliyetler için de Gökçeada’ya gelmeyi tercih ettiği görülmektedir. Ayrıca sörf ve dalış gibi su sporları da özellikle yurtdışından turistleri adaya çekmektedir. Ada’nın güney sahillerinde hava koşulları ve rüzgarın uzun bir dönem bu sporu gerçekleştirmeye uygun koşullar sağlaması her geçen yıl bu bölgeye daha fazla sayıda turist çekmektedir.

Süngercilik geçmişte Ada’daki önemli geçim kaynaklarından biri olmakla birlikte günümüzde bu durum değişmiştir (Şekil 2.12). Geçmiş yıllarda Gökçeada, Türkiye’de süngerciliğin yapıldığı önemli bölgelerden biridir (Yücel, 1968, s. 85). Ancak 1964 yılında süngerlerde oluşan bir hastalık bu faaliyeti kısa süreli de olsa durdurmuştur (Yücel, 1968, s. 85). Daha sonra 1986 yılına kadar devam eden sünger avcılığı, 1986 yılında Akdeniz ile birlikte Türkiye’de de etkili olan bir bakterinin sebep olduğu hastalık Gökçeada’daki sünger yataklarına büyük zarar verince tamamen sona ermiştir

(Gönülal, 2008, s. 129). Günümüzde sualtı milli parkının olduğu ve koruma altında olan Yıldız koyu ve çevresinde çeşitli sayıda süngere rastlanmaktadır.

Şekil 2.12 : Gökçeada’da denizcilik ve süngercilik (Url-15).

Balıkçılık geçmişte olduğu gibi bugün de Ada’daki önemli geçim kaynaklarından biridir. Ancak 1971 yılında çıkan Su Ürünleri Kanunu’nun¹⁵ getirdiği kısıtlamalardan dolayı Ada’da bir dönem balıkçılık yapılması mümkün olmamıştır. Sonraki yıllarda Ada’ya yerleştirilen aileler ve nüfusun artması ile birlikte kısıtlamalar kaldırılmış ve Ada halkı balıkçılık ile uğraşmaya devam etmiştir. Özellikle Ada’ya Karadeniz bölgesinden gelen aileler balıkçılık ile uğraşmaktadırlar. Gökçeada, balıkçılık için çok verimli bir bölgedir. Ada çevresinde çok sayıda ve çeşitli balık türünü görmek mümkündür. Ada’da Kaleköy ve Kuzulimanı’nda olmak üzere iki adet balıkçı barınağı ile Uğurlu’da bir adet mendirek-liman bulunmaktadır.

Gökçeada’nın bir devlet hastanesi, bir toplum sağlığı merkezi ve iki eczaneden oluşan sağlık kuruluşlarının hepsi ilçe merkezinde yer almaktadır. 25 yatak kapasiteli Gökçeada Devlet Hastanesi 8 poliklinik, 14 hekim ve 47 yardımcı personel ile hizmet vermektedir. Hastane koşullarının yetersiz kaldığı durumlarda acil hastalar, Sahil ve Hudutlar Sağlık Genel Müdürlüğü’nün hizmeti olan ambulans feribot ve ambulans helikopter ile Çanakkale Devlet Hastanesi’ne ulaştırılabilmektedirler.

¹⁵ Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. 1380 sayılı Su Ürünleri Kanunu, TC Resmi Gazete 13799, 4 Nisan 1971.

2.5 Yerleşimler

Gökçeada’da ilçe merkezi dışında adları Kaleköy, Dereköy, Zeytinliköy, Bademliköy, Tepeköy olan beş tarihi geleneksel köy yerleşimi ve 20. yüzyılın ortalarından itibaren devletin planlı iskan politikaları ile kurulmaya başlayan Eşelek, Şirinköy, Uğurlu ve Yeni Bademli adlarında dört yeni köy olmak üzere toplam 9 köy vardır. Günümüzde Dereköy’e bağlı bir mahalle konumunda olan Şahinkaya da Ada’ya iskan ile yerleştirilenler için kurulmuş planlı bir köydür. Tüm bu köyler ve Ada merkezi ile beraber Gökçeada’da toplam on bir yerleşim bulunmaktadır. Bu başlıkta Ada’da bulunan yerleşimler geleneksel yerleşimler ve planlı yerleşimler olarak sınıflandırılarak ve kuruluş tarihlerine göre eskiden yeniye doğru sıralanarak ele alınacaktır.

2.5.1 Geleneksel Yerleşimler

2.5.1.1 Kaleköy

Gökçeada’nın en eski yerleşim yerlerinden biri, adanın kuzeydoğu tarafında yer alan ve ilçe merkezine uzaklığı 4 km olan Kaleköy’dür (Kastro) (Şekil 2.13).

Şekil 2.13 : Kaleköy’ün konumu.

Kaleköy, Yukarı Kaleköy ve Aşağı Kaleköy olarak adlandırılan iki bölgeden oluşmaktadır (Şekil 2.14). Yukarı Kaleköy, iki doğal liman yapısı arasında yükselen, tepe üzerinde yer alan kale ile kalenin arka bölgesinde gelişmiş kilise, konut gibi yapıları barındıran yerleşim bölgesidir (Şekil B.1).

Şekil 2.14 : Kaleköy hava fotoğrafı (Gökçeada Kaymakamlığı Arşivi).

Aşağı Kaleköy ise kalenin güney yönündeki eteklerinde ve batı yönündeki liman bölgesi etrafında gelişmiş restoran, gazino, kilise, balıkçı barınakları ve az sayıda konut yapısının yer aldığı bölgedir. Ayrıca burada askeriyeeye ait tesisler ve İstanbul Üniversitesi Su Ürünleri Fakültesi'ne bağlı bir araştırma merkezi de bulunmaktadır. Kaleköy, Gökçeada'da bulunan geleneksel yerleşimler arasında deniz kenarında bulunan tek yerleşimdir (Şekil 2.15; Şekil 2.16).

Şekil 2.15 : Kaleköy, 2014.

Ada'ya ismini veren antik dönem *Imbros* kentinin bugün Kaleköy'ün bulunduğu alanda olduğu düşünülmektedir (Ousterhout ve Held, 2000, s. 62). Bu dönemde şehrin surları yerleşimin doğu ucundaki eğimli kıyıdan başlayıp kentin bulunduğu tepenin etrafını sararak batıdaki limana kadar uzanmakta ve Yenibademli'de bulunan höyük

alanını da içine almaktadır (Ousterhout ve Held, 2000, s. 62). Denizden bakıldığında kot farkı sebebiyle görülemeyen ve surlar ile korunan yerleşim, antik dönemden itibaren denizden gelebilecek saldırılara karşı güvenli olması sebebiyle yerleşim bölgesi olarak kullanılmış ve gelişmiştir. Ada M.Ö. 5. yüzyıldan itibaren Atinalıların egemenliğine girdikten sonra buraya gönderilen Kleruhoslar¹⁶ antik İmbros kentinin bulunduğu alana yerleşerek burayı daha da geliştirirler (Ousterhout ve Held, 2000, s. 62). Kleruhoslar, Atina kent devleti modeline göre limanlar, tiyatro, çarşı, belediye gibi kamu yapılarının da yer aldığı organize bir yerleşim oluştururlar (Hüryılmaz, 2006, s. 72).

Geç Bizans döneminde Palaipolis olarak adlandırılan Kaleköy, erken 15. yüzyılda İoannes Eugenikos tarafından Ada'nın iyi tahkim edilmiş iki şehrinden biri olarak anlatılmaktadır (Ousterhout ve Held, 2000, s. 128). Cenevizliler döneminde yapıldığı düşünülen kale Geç Bizans döneminde de kullanılmaya devam edilmiştir (Ousterhout ve Held, 2000, ss. 128-129). Üzerinde bulunan yazıtlardan kalenin Geç Bizans döneminde birkaç kez onarım geçirdiği anlaşılmaktadır (Ousterhout ve Held, 2000, ss. 128-129). Uzun yıllar Kastro olarak adlandırılan Kaleköy adını burada bulunan kaleden almaktadır (Moustoksidis ve Bartholomeos, 2010, s. 153).

Şekil 2.16 : Kaleköy genel yerleşim dokusu, 2015.

16. yüzyılda Piri Reis'in haritasında gösterdiği iki kale yerleşiminden biri olan Kaleköy, o dönemki ismiyle Kal'a-i İmroz, haritanın kenarında yer alan açıklamaya

¹⁶ Kleruhoslar ve klerukhluk için bkz s. 59, dipnot 3.

göre kayalık üzerinde sahile yakın bir konumda ve önündeki körfeze küçük gemilerin yanaşabildiği bir yerleşim olarak tanımlanmaktadır (Şekil 2.6; Piri Reis, 1973, s. 119).

Osmanlı Tahrir Defterleri'nde de Kaleköy ile ilgili önemli bilgiler yer almaktadır (BOA, 1519; BOA, 1539; BOA 1569). Kayıtlarda varlığından bahsedilen iki kale-kasaba yerleşiminden biri Balyanbolu (Balabanlu) olarak adlandırılan ve adanın merkezi konumunda olan Kaleköy'dür (BOA, 1519, s. 119). 1519 tarihli Tahrir Defteri'ne göre birbirinden kopuk durumda on üç mahallesi ile adanın en kalabalık yerleşimi olan Kaleköy'de Müslüman 2 hane ve 5 bekar erkek ile gayrimüslim 240 hane ve 190 bekar erkek bulunmaktadır (BOA, 1519, s. 119). 1530 tarihli Tahrir Defteri'ne göre de toplam nüfus 260 hane, 149 bekar erkek ve 108 dul kadından oluşmaktadır (BOA, 1530, ss. 42-50). Kasabanın ve aynı zamanda adanın ticaret alanı, iş merkezi ve pazar yeri Lonca mahallesi adını da taşıyan Balyanbolu iskelesidir. 1519 ve 1530 tarihli tahrir defterleri beraber değerlendirildiğinde o dönemde Balyanbolu'nun nüfusu 2000 olarak düşünülebilir (Emecen, 2002, s. 57). 1569 tarihli Tahrir Defteri'ne göre ise Balyanbolu'nun nüfusu azalmış ve 486 erkek yani yaklaşık 1500 kişiye düşmüştür (Emecen, 2002, s. 58). Bu gerilemenin kıyı yerleşiminin dışarıdan gelebilecek tehlikelere açık olması ve korsan saldırılarından etkilenmesi sebebiyle yaşandığı düşünülmektedir (Emecen, 2002, s. 58). Bu dönemden sonra adanın iç kesimlerindeki yerleşimlerin gelişme gösterdiği anlaşılmaktadır. Nüfusu azalsa da önemli bir yerleşim yeri olarak Kaleköy'ün 19. yüzyılda da varlığını sürdürdüğü ve bu dönemde piskoposluk merkezinin de Yukarı Kaleköy'de bulunan Aya Marina Kilisesi'nde yer aldığı bilinmektedir (Moustoksidis ve Bartholomeos, 2010, s. 155).

Kuzulimanı inşa edilmeden önce Ada'nın ulaşımı uzun yıllar Kaleköy'de bulunan liman ile sağlanmıştır. 20. yüzyılın başlarında buharlı gemi Kaleköy limanına haftada bir kez uğrardı (Yurtseven, 2012, ss. 42-45). Büyük gemilerin yanaşmasına uygun olmayan limandan yolcular ya da eşyalar, tekne ve kayıklar ile açıkta duran gemilere taşınırlardı (Yurtseven, 2012, ss. 42-45). Haftada bir gün yaşanan bu hareketlilik adaya canlılık getirir, gelen gemiyi ve insanları izlemek için sadece Kaleköylüler değil tüm ada halkı limanda toplanırdı (Yurtseven, 2012, ss. 42-45). Günümüzde Kaleköy'de bu eski limanın yerinde yeni bir mendirek ve liman bulunmaktadır.

20. yüzyılın başlarında Kaleköy'ün nüfusu 150 kişi kadardır (Url-14). Bu sayı 1975'de 24 kişiye kadar düşmüştür (Çizelge 2.6). 2014 yılına ait adrese dayalı nüfus verilerine

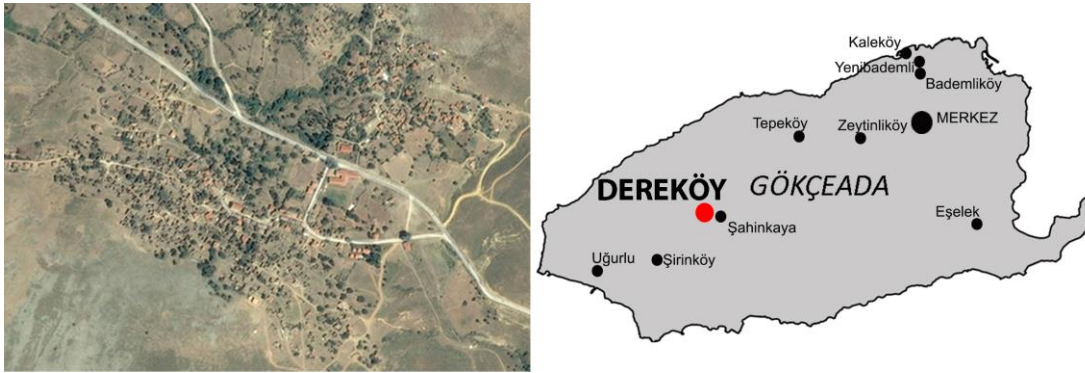
göre ise Kaleköy’de 140 kişi bulunmaktadır (Url-14). Yerli halkının çoğunu kaybeden köyün, son yıllarda merkezi bir konumda ve deniz kenarında yer almasının etkileriyle birlikte turizm amaçlı kullanımı artış göstermiştir (Şekil 2.16).

Köyün geleneksel mimarisinin özelliklerini taşıyan taş evleri, taş kaplı dar sokakları, organik dokusu, tarihi kilise ve şapelleri, çeşmeleri, liman bölgesinde yer alan kafe ve restoranları ve ayrıca Yukarı Kaleköy’deki Ceneviz ve Geç Bizans dönemi özellikleri taşıyan kalenin varlığı da turistleri Kaleköy’e çekmektedir. Ancak konutlarının büyük çoğunluğu pansiyon, bir kısmı restoran olarak kullanılan köyün özgün dokusu bu turizm baskısı karşısında tehlike altındadır.

2.5.1.2 Dereköy

Gökçeada’nın Kaleköy’den sonra en eski yerleşimlerinden biri, adanın batı kesiminde yer alan ve merkeze uzaklığı 14 km olan Dereköy’dür (Shinudi). Köy dağlık bir bölgede ve yüksek bir konumda yer almaktadır (Şekil 2.17). Karşılıklı iki dağın eteklerine yerleşen köyü ortasından geçen yol ikiye ayırmaktadır (Şekil B.2).

1960’lı yıllara kadar yaklaşık 1950 hane ile Türkiye’nin en büyük köyü olan Dereköy’de, o yıllarda çok sayıda kahve, taverna, bakkal, terzi ve berber dükkanı ile iki sinema ve zeytinyağı imalathanesinin bulunduğu aktarılmaktadır (Şekil 4.28; Kamarinopoulou, 2011, s. 10; Kahraman, 2005, s. 37). Adanın en büyük çamaşırhanesi yine bu köyde yer almakta ve günümüzde ziyaret edilebilmektedir (Şekil 2.56).

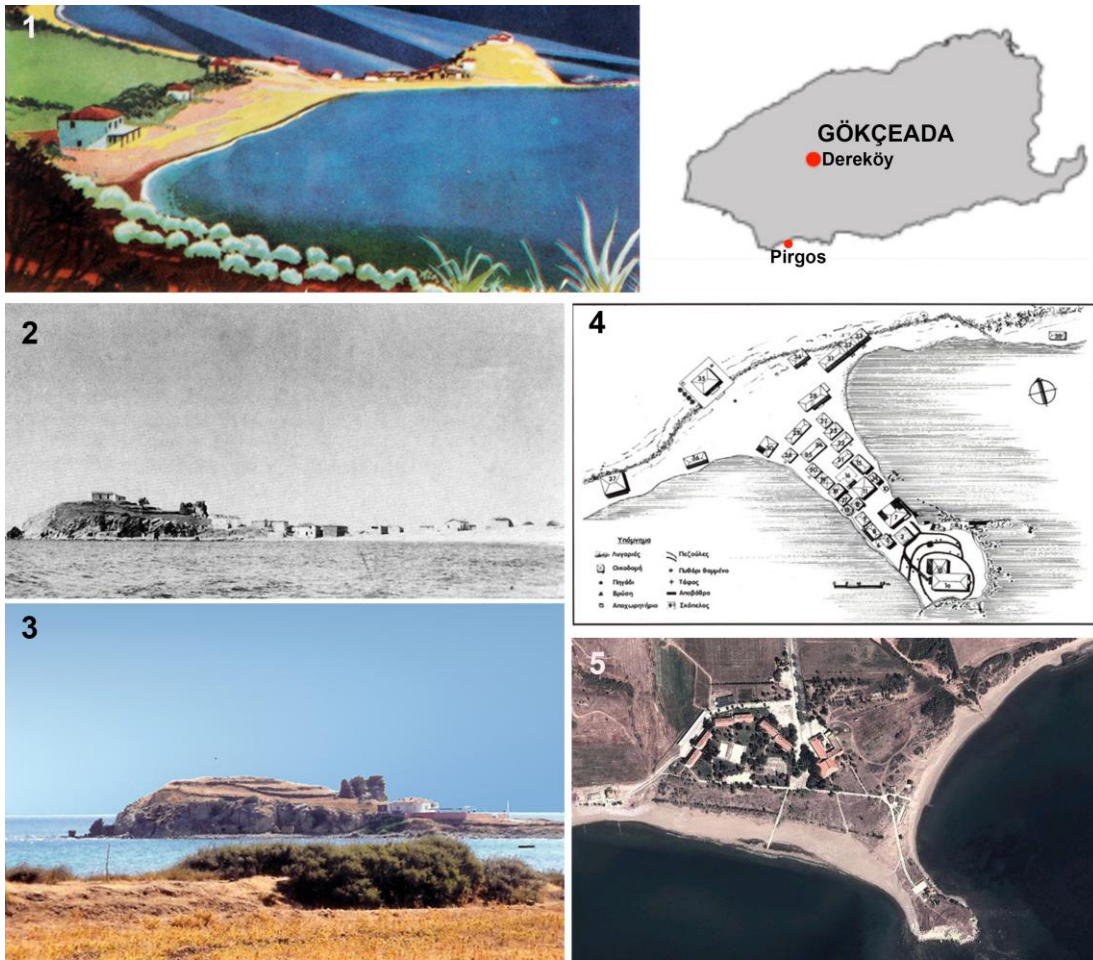
Şekil 2.17 : Dereköy’ün konumu.

Çizelge 2.6 : Cumhuriyet dönemiyle birlikte Gökçeada yerleşimlerinin nüfus dağılımı¹⁷ (Url-14).

Yerleşim Adı	1927	1935	1940	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1997	2000	2014
Kaleköy	-	153	136	121	150	176	132	110	75	24	128	94	105	86	89	140
Dereköy	--	1989	1987	1899	1878	1824	1727	1496	742	781	539	705	336	228	196	314
Zeytinliköy	-	825	830	817	802	801	691	640	533	388	271	238	155	84	88	126
Bademliköy	-	463	438	443	420	419	401	293	199	61	43	47	51	28	28	76
Tepeköy	-	1062	1064	1075	1076	1078	979	681	507	277	195	216	77	39	44	114
MERKEZ	2099	1856	1991	2004	2000	1936	2845	2721	4549	4470	4802	5434	6074	7008	7278	6229
Uğurlu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	460	490	477	401	530
Yenibademli	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	416	660	639	581	759
Şirinköy	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	189	219
Eşelek	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	152	137
TOPLAM	6762	6348	6446	6359	6326	6234	5776	5941	6605	6001	5978	7610	7948	8670	8894	8644

¹⁷ Şahinkaya köyünün nüfusu, Dereköy'e bağlı bir mahalle olarak kurulması nedeniyle Dereköy nüfusunun içerisinde hesaplanmaktadır.

Dereköy'ün stratejik olarak güvenli bir bölgede yer alması ve Pirgos (Pyrgos) gibi önemli bir ticaret alanı olan liman yerleşimine sahip olması geçmişte bir yerleşim merkezi olarak gelişmesine neden olan en önemli etkenlerdir. Dereköy'e yakın olan Pirgos limanı 16. yüzyılda adanın kuzey güney sahil şeridinde gemilerin güvenle yük alıp boşaltabildiği tek bölgedir (Piri Reis, 1973, s. 119; Moustoksidis ve Bartholomeos, 2010, s. 163). Bu sebeple adada Kaleköy limanından sonra ticaretin geliştiği en önemli liman bölgesi burası olmuştur. Pirgos eskiden denizcilerin ihtiyaçlarını karşılayabilmek için birkaç dükkan yapısının bulunduğu bir yer iken zamanla Dereköy'ün yazlık yerleşimi haline gelmiştir (Şekil 2.18).

Şekil 2.18 : Pirgos; yağlıboya tablosu (1; Url-15), eski (2,4; Url-15) ve günümüz (3, 5; Gökçeada Kaymakamlığı Arşivi) fotoğrafları.

Dereköy'de yaşamlarını sürdüren Ada'nın eski sakinleriyle yapılan görüşmelerde, köyün önceden Pirgos limanının bulunduğu alanda kurulduğu, ancak sonradan güvenlik gerekçeleriyle bugünkü konumuna taşındığından söz edilmiştir. Bu bilgiyi geçmişte Gökçeada'da araştırma yapan Talip Yücel (1968, s. 74) de benzer şekilde

aktarmaktadır. Fıratlı da 1964 yılında adanın güney kesiminde yer alan “Pürgos” köyünün varlığından söz eder (Fıratlı, 1964, s. 9). Ancak Pürgos bölgesinde yer alan bu yerleşimin izleri yakın zamanda silinmiş ve yerine Adalet Bakanlığı’nın dinlenme tesisleri inşa edilmiştir (Şekil 2.18). Günümüzde bölgede Ortaçağ dönemine ait kule kalıntıları ile Ayia Anna adı ile anılan küçük bir kilise kalıntısı hala varlığını sürdürmektedir (Ousterhout ve Held, 2000, s. 129; Url-15; Şekil 2.18).

16. yüzyılda Piri Reis’in haritasında gösterdiği ikinci kale yerleşimi Kal’a-i İskinit adı ile anılan Dereköy’dür (Şekil 2.6; Piri Reis, 1973, s. 119). 1519 ve 1530 tarihli Tahrir Defterleri’ne göre İskinit (Dereköy), Balyanbolu’ya (Kaleköy) göre daha az gelişmiş bir yerleşimdir (BOA, 1519; BOA, 1530). Nüfusu 1519’da 62 hane, 54 bekar erkek; 1530’da ise 74 hane, 28 bekar erkek ve 8 dul kadından yani yaklaşık olarak 350-400 kişiden oluşmaktadır (BOA, 1519, ss. 119-132; BOA, 1530, ss. 42-50). Bu dönemde Dereköy’de mahallelerin oluşmadığı, toplu halde bir nüfus kaydının bulunduğu görülmektedir. 1569 yılına ait Tahrir Defteri’ne göre ise nüfus 377 erkek olmak üzere yaklaşık 1200 kişiden oluşmaktadır ve bu dönemde Dereköy’de üç mahallenin oluştuğu görülmektedir (BOA, 1569, ss. 422-440). Nüfustaki bu artışın, adanın iç kesimlerinin o dönemde korsan saldırılarına karşı daha güvenli olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

19 yüzyılda Dereköy’ün Halakas, Vunari ve Ayia Eleni adları ile anılan üç mahallesinin olduğu bilinmektedir (Moustoksidis ve Bartholomeos, 2010, s. 163). Halakas mahallesi, kuzeyde yer alan Madaros dağının eteklerinde, Yunanca “*halikia*” olarak adlandırılan çakıl taşlarıyla kaplı bir bölgedir ve isminin buradan geldiği düşünülmektedir (Moustoksidis ve Bartholomeos, 2010, s. 163). Bu bölge o dönemde köyün en büyük mahallesidir ve mahallede mağazalar, dükkanlar, kahveler, iş yerleri ve yönetim büroları bulunmaktadır. Halakas Mahallesi’nin karşısında yer alan Vunari Mahallesi ise adını bulunduğu mevkiinden, Yunanca dağ anlamına gelen “*vuno*” sözcüğünden almaktadır (Moustoksidis ve Bartholomeos, 2010, s. 163). Günümüzde yolun geçtiği iki mahallenin arasında 19.yy’da geniş ve yemyeşil bir ovanın uzandığı söylenmektedir (Moustoksidis ve Bartholomeos, 2010, s. 163; Şekil 2.19; Şekil 2.20).

Ayia Eleni Mahallesi ise diğer iki mahallenin kuzeybatı tarafında, yarım saatlik bir mesafede, ulaşımı pek kolay olmayan bir bölgede yer almaktadır (Moustoksidis ve Bartholomeos, 2010, s. 163). Bu üç mahallenin ortak adı olan “*Shinudi’nin* (Schoinouidi)” ise bölgede yetişen sazlıklardan (Yunanca *shini*) geldiği ve sazlı köy

anlamına geldiği tahmin edilmektedir (Moustoksidis ve Bartholomeos, 2010, s. 163). Köyün girişinde Ayia Marina Kilisesi, mezarlık ve okul yer almaktadır. Köyün güney bölümündeki çarşıda ise Panagia Kilisesi bulunmaktadır.

şekil 2.19 : Dereköy hava fotoğrafı (G k çada Kaymakamlığı).

şekil 2.20 : Dereköy genel yerleşim dokusu, 2015.

Günümüzde Dereköy, nüfusunu büyük oranda kaybetmiş ve evlerinin büyük çoğunluğu terkedilmiş durumda olup, köyüne geri dönen eski sakinleri ve köye Anadolu'dan gelip yerleşen aileler ile birlikte 50-60 haneden oluşmaktadır (Şekil 2.21). 2007 yılında 214 olan köy nüfusu, 2014 yılı verilerine göre 314 kişiden oluşmaktadır (Çizelge 2.6).

Şekil 2.21 : Dereköy, 2017.

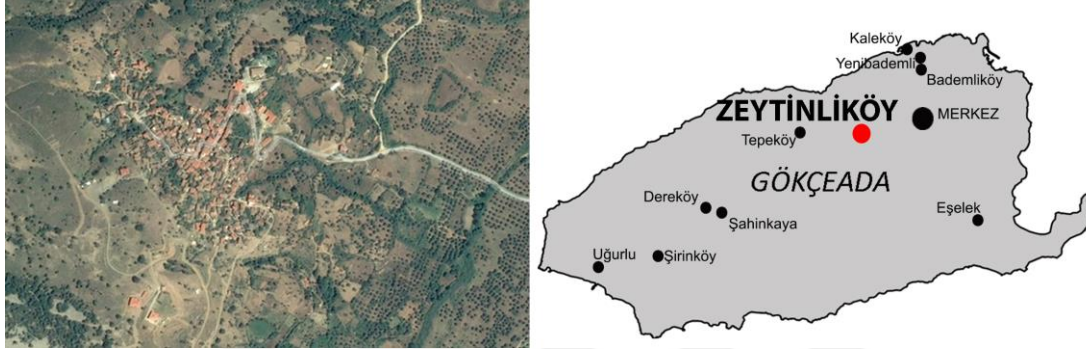
Ancak bu nüfusun içerisinde köyün hemen yakınında iskan ile sonradan oluşturulan ve günümüzde Dereköy'ün mahallesi konumunda olan Şahinkaya'nın da nüfusunun olduğunu belirtmek gerekir.

1950'lerde Türkiye'nin en büyük köyü olan Dereköy'den geriye kalan boş yapılar oldukça bakımsız durumda olup, dış hava koşullarına ve geçen zamana karşı ayakta durmaya çalışmaktadır. Ancak köy, taş konut yapıları, dükkanları ve kahveleri, kiliseleri, çamaşırhanesi, zeytinyağı fabrikaları, taş kaplı dar sokakları, organik yerleşim dokusu ile geleneksel mimarinin özelliklerini büyük oranda korumaya devam etmektedir. Yaz aylarında Ada'nın diğer köyleri gibi Dereköy de canlanmaktadır. Özellikle Meryem Ana Panayırı'nın kutlandığı Ağustos ayında köyde etkinlikler düzenlenmektedir. Merkez'den ve deniz kenarından uzak bir konumda olan Dereköy, adada son yıllarda gelişmekte olan turizmden çok fazla etkilenmemiştir. Dereköy'de

pansiyona dönüştürülen konut sayısı sadece bir adet ile sınırlı olmakla birlikte köyün eski okul yapısı otel olarak işletilmektedir.

2.5.1.3 Zeytinliköy

Gökçeada'nın doğusunda, merkeze yaklaşık 4 km uzaklıktaki Zeytinliköy (Agia Theodoroi), Karadoğan (Kastri) dağının eteklerine yerleşmiş bir köydür (Şekil 2.22; Şekil 2.23).

Şekil 2.22 : Zeytinliköy'ün konumu.

Adını burada bulunan Ayios Theodoros Kilisesi'nden alan köy, adanın eski yerleşim yerlerinden biridir (Moustoksidis ve Bartholomeos, 2010, s. 161). Dağın etekleri ekilidir ve zeytin ağaçları, meyve ağaçları, bahçeler ve bağlar yer almaktadır. Adanın en eski kiliselerinden olan Ayios Georgios Kilisesi de bu köyde yer almaktadır (Karas, 2012, s. 65; Şekil B.3).

Şekil 2.23 : Zeytinliköy, 2013.

1519 tarihli Tahrir Defteri'ne göre Ada'da bulunduğu bahsedilen iki köy yerleşiminden biri Zeytinliköy'dür (BOA, 1519, ss. 119-132). Köyün nüfusu 1519'da 52 hane, 47 bekar; 1530'da ise 72 hane, 44 bekar, 32 duldan yani yaklaşık olarak 300-400 kişiden oluşmaktadır (BOA, 1519, ss. 119-132; BOA, 1530, ss. 42-50). 1569 yılına ait Tahrir Defteri'ne göre ise köyün nüfusunun arttığı ve yaklaşık 600 kişiye ulaştığı görülmektedir (BOA, 1569, ss. 422-440). Nüfustaki bu artışın sebebinin önceleri Gelibolu sancakbeyi ve sonra Kaptan Paşa'nın hasları içinde yer alan Ada'nın 1556 yılında vakıf statüsüne ulaşması olduğu düşünülmektedir (Moustoksidis ve Bartholomeos, 2010, s. 139). 1556 tarihli vakfiyede¹⁸ Süleymaniye Camisi'nin vakıfları arasında görünen Gökçeada'da gelir kaynaklarının denetim altına alındığı, tarımdan alınan verimin artırılması amacıyla da Ada'nın iç kesimlerindeki yerleşimin teşvik edildiği düşünülmektedir. 16. yüzyıldan sonra Ada'daki güvenlik tehditlerinin azalmasıyla birlikte köy gelişmeye devam etmiştir.

20. yüzyılın ilk yarısında 800 kadar nüfusa sahip olan Zeytinliköy, Ada'da yaşanan gelişmeler sonucunda diğer köylerde olduğu gibi nüfusunun büyük çoğunluğunu kaybetmiştir (Url-14). 1997 nüfus verilerine göre köyde yaşayanların sayısı 84 kişiye kadar düşmüştür (Url-14). Köyün yer aldığı dağın eteklerinde çok sayıda zeytin ağacı dikkati çeker. Zeytin ağaçlarının bulunduğu alanda dağınık biçimde bulunan genellikle tek katlı olan yapılar önceleri zeytin depoları olarak da kullanılan damlardır (Şekil B.17). Ancak köyde genç nüfusun azalması ile birlikte zeytincilik ile uğraşanların sayısı da azalmış, dam yapıları bu köyün veya civar köylerin ihtiyacına yönelik olarak hayvan ağıllarına dönüştürülmüştür.

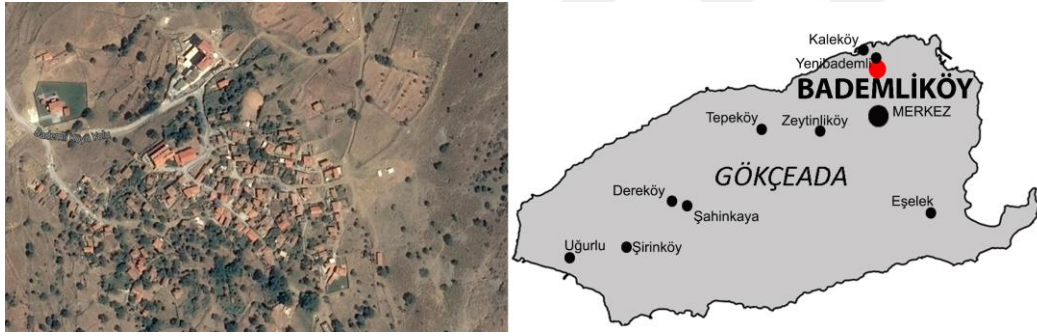
2014 yılı verilerine göre 126 kişinin yaşadığı Zeytinliköy'de nüfusun son yıllarda artış eğiliminde olduğu söylenebilir (Çizelge 2.6). Köyün adanın merkezine yakın konumda ve ulaşımının kolay olması turizmin bu köyde Ada'da bulunan diğer köylere göre daha çok gelişmesine sebep olmuştur. Son yıllarda restore edilerek kullanılan veya pansiyon olarak yeniden işlevlendirilen yapıların sayısı artmaktadır. Rum nüfusun bir bölümünün Zeytinliköy'de yaşamaya devam etmesi ve onlarla birlikte devam eden köy hayatı, kahvehaneler, kiliseler, çeşmeler, çamaşırhaneler, taş kaplı dar sokaklar, evler, az da olsa üretilmeye devam eden geleneksel tatlar, Ada'yı ziyarete gelen

¹⁸ 1156 tarihli vakfiye E. K. Kürkçüoğlu tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (Kürkçüoğlu, 1962).

turistleri bu köye çekmektedir. Son dönemde bu talebi karşılamak üzere köyde kafeteryaların açıldığı görülmektedir. Ayrıca, yerleşimin girişindeki yeniden açılan Özel Gökçeada Rum İlkokulu da köy hayatına canlılık getiren diğer bir etkidir. Zeytinliköy, Ekümenik Patrik I. Bartholomeos'un doğduğu köy olarak da bilinmektedir. I. Bartholomeos önemli etkinlikler dışında senede birkaç kez adaya gelmekte ve burada bulunan evinde konaklamaktadır. Bartholomeos'un girişimleri ile Ada'da kurulan Gökçeada'yı Koruma, Yardımlaşma, Geliştirme ve Yaşatma Derneği binası da Zeytinliköy'de yer almaktadır.

2.5.1.4 Bademliköy

İlçe merkezinin yaklaşık 4 km uzağında bulunan Bademliköy (Gliki), Gökçeada'nın eski yerleşim yerlerinden biridir (Şekil 2.24). 1569 tarihli kayıtlarda geçen Ada'daki altı adet köy yerleşiminden biri Bademliköy'dür (Gliki) (BOA, 1569, ss. 422-440).

Şekil 2.24 : Bademliköy'ün konumu.

Bademliköy, adanın kuzeydoğusunda bulunan Bademli (Yıldız) dağının yamacında yüksek bir mevkide kurulmuş, ova ve deniz manzarasına hakim, organik dokulu bir yerleşimdir (Şekil 2.25; Şekil 2.26; Şekil B.4).

Şekil 2.25 : Bademliköy genel yerleşim dokusu, 2015.

Şekil 2.26 : Bademliköy, 2013.

Buradan adanın kuzeybatı yönünde yer alan Semadirek adasını, köyün aşağısında yer alan Büyükdere ovasını, karşı tepesinde kurulmuş Kaleköy’ü, kaleyi ve Kaleköy limanını görmek mümkündür. Manzarası sebebiyle köy, ‘adanın balkonu’ adıyla anılır (Şekil 2.27).

Şekil 2.27 : Bademliköy’den Kaleköy ve Semadirek’in görünümü, 2015.

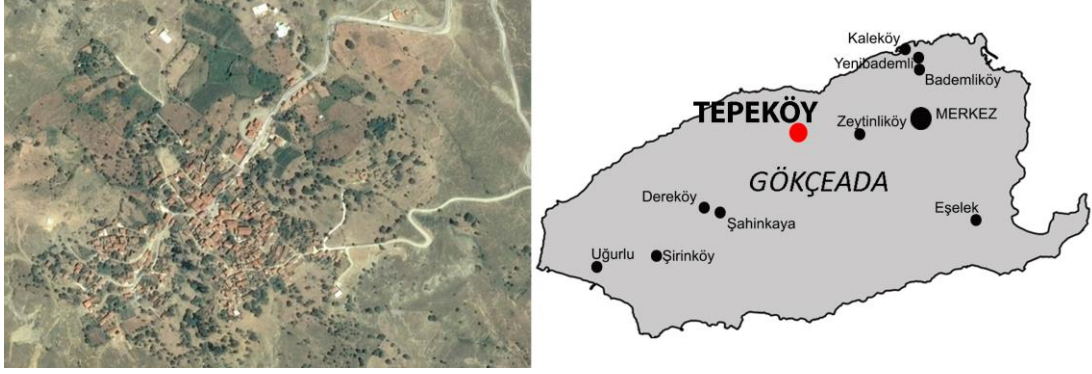
20. yüzyılın ilk yarısında yaklaşık 450 kişilik nüfusa sahip olan köy, adadaki diğer köyler gibi nüfusunun büyük çoğunluğunu kaybetmiş, 2000 yılına ait verilere göre köyde yaşayanların sayısı 28 kişiye kadar düşmüştür (Url-14). Ancak son yıllarda Ada'nın eski sakinlerinin geri dönüşleri ve büyük şehirlerden Ada'ya gelerek yerleşen insanlarla birlikte Bademliköy'ün nüfusu da artmaya başlamıştır. 2010 yılında 55 kişi olan nüfus, 2014 yılına ait verilere göre 76 kişiye kadar çıkmıştır (Çizelge 2.6). Ada'nın diğer yerleşimlerinde de olduğu gibi kış aylarında boşalan köy yaz aylarında canlanmaktadır. 15 Ağustos Meryem Ana Panayırı için köy meydanında masalar kurulmakta, eğlenceler düzenlenmektedir. Bu dönemde Ada'da olmak isteyen köyün eski sakinleri ve etkinliklere katılmak isteyen yerli ve yabancı turistler ile birlikte köy kalabalıklaşmaktadır.

Geçmişte köyün kurulduğu tepenin altında ovaya kadar ekili alanlar, bağlar, bahçeler bulunmaktadır. Bahçelerde çok sayıda meyve çeşidi, üzüm ve özellikle badem yetiştirildiği söylenmektedir (Yücel, 1968, s. 84). Ancak köyün verimli arazileri adada jandarma birliği kurmak adına kamulaştırılmıştır (Aziz, 1973, s. 103). Günümüzde ise köyün bulunduğu alanda ekili tarım alanı neredeyse hiç kalmamıştır. Köyde yaşayan az sayıda insan hayvancılıkla uğraşmaktadır. Bununla birlikte köyde yavaş yavaş gelişen turizme hitap eden otel ve pansiyonlar ile az sayıda dükkan yapısı bulunmaktadır. Köyün girişinde Kimisis Theotoku Kilisesi ve bahçesinde Rum mezarlığı vardır. Kilise ile aynı avluda, günümüzde otel olarak kullanılan köyün eski okulu yer almaktadır. Köyde yarı açık iki adet çamaşırhane vardır. Çamaşırhanelerden büyük olanı, ortasından akan kaynak suyu ve hemen yanında bulunan anıt çınar ağacıyla birlikte oldukça etkileyicidir. Yine çamaşırhaneye yakın konumda günümüzde sadece beden duvarları kalan zeytinyağı fabrikası görülebilmektedir.

Nüfusunu önemli ölçüde kaybeden Bademliköy, bütünselliğini koruyan tek veya iki katlı konut yapıları, dükkanları ve kahvehaneleri, çeşme ve çamaşırhaneleri, kilise ve şapelleri, zeytinyağı işlikleri, dar ve organik dokulu taş kaplı sokaklarıyla özgün dokusunu korumakta, geleneksel mimarinin özelliklerini günümüzde de sürdürmektedir.

2.5.1.5 Tepeköy

İlçe merkezinin yaklaşık 11 km uzağında bulunan Tepeköy (Agridia) adanın eski yerleşim yerlerinden biridir (Şekil 2.28-2.30).

Şekil 2.28 : Tepeköy'ün konumu.

Köyün adı, Yunanca tarla anlamına gelen “*agros*” kelimesinden gelmektedir ve “küçük tarla” anlamını taşımaktadır (Moustoksidis ve Bartholomeos, 2010, s. 161). Volkanik Ulukaya (Aya Dimitri) dağının güney yamacında kurulmuş olan köy, Ada'daki en yüksek yerleşim yeridir. Merkezden uzak bir konumda olması, dar ve eğimli yollarının köye ulaşımı zorlaştırması nedeniyle son yıllarda Ada genelinde gelişen turizmden oldukça az etkilenmiştir (Şekil B.5).

Şekil 2.29 : Tepeköy hava fotoğrafı (Gökçeada Kaymakamlığı Arşivi).

1569 tarihli Tahrir Defteri'nde Ada'da varlığından bahsedilen altı köyden biri de Tepeköy'dür (BOA, 1569, ss. 422-440). Köyün, Ada'da sıklıkla yaşanan korsan

saldırıları sonucu yerleşimlerin iç ve yüksek kesimlere çekildiği bilinen¹⁹ 16. yüzyılın ikinci yarısında, böylesi yüksek bir konumda kurulmuş olabileceği düşünülmektedir.

Tepeköy'ün 18. yüzyılda, günümüzdeki toplu yamaç yerleşimi halini almadan önce, çevresinde dağınık halde birçok dam yapısının bulunduğu bir yerleşme olduğundan bahsedilmektedir (Theoharis, 2013, ss. 13-17; Yücel, 1968, s. 78). Temel geçim kaynakları tarım ve hayvancılık olan köy halkı, damları sezonluk olarak kullanmaya devam etseler de kış dönemlerini geçirdikleri ikinci evlerini genellikle Tepeköy'ün içinde edinmeye başlamıştır (Theoharis, 2013, ss. 13-17). Zamanla dağınık halde bulunan bu yerleşmelerin ticaret merkezi halini alan ve diğer yerleşmelere göre daha güvenli konumda olan Tepeköy oldukça gelişmiş ve kalabalıklaşmıştır (Theoharis, 2013, ss. 13-17).

Şekil 2.30 : Tepeköy, 2013.

20. yüzyılın ilk yarısında 1000 kişi kadar nüfusa sahip olan köyde 2014 nüfus verilerine göre 114 kişi yaşamaktadır (Çizelge 2.6). Tepeköy de adadaki diğer köyler gibi günümüze kadar Rum nüfusunun büyük çoğunluğunu kaybetmiştir. Köyde bulunan evlerin çoğu boş ve bakımsız bir haldedir. Buna rağmen Tepeköy, tek ya da

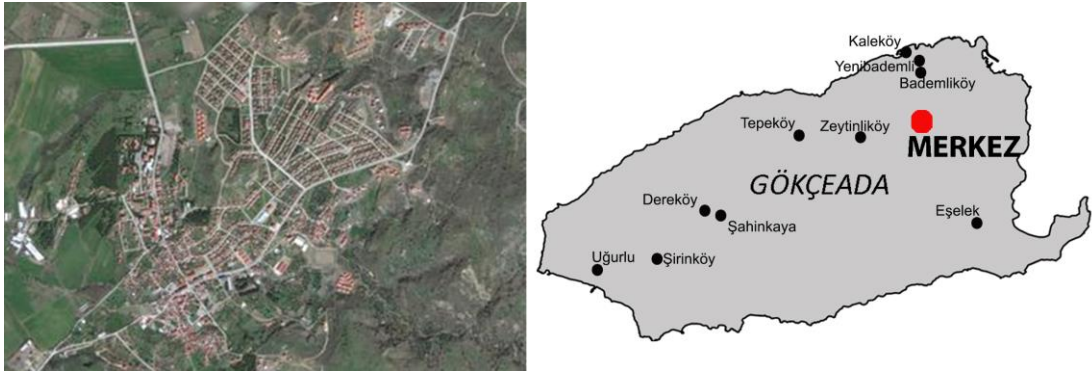
¹⁹ Kahraman (2006, s.28), Ada'da yerleşimlerin korsan saldırıları sonucunda iç ve yüksek kesimlere çekildiğinden söz etmektedir.

iki katlı taş evlerden oluşan, organik dokulu geleneksel mimarisinin özelliklerini günümüzde de taşımaya devam etmektedir.

Tepeköy, Ada'da yaşamaya devam eden en fazla Rum nüfusu barındıran köydür. Yaz aylarında köylerine gelenlerle birlikte 15 Ağustos'ta en kalabalık ve en hareketli Meryem Ana Panayırı etkinlikleri, Tepeköy'de ve burada bulunan Evangelismos Teotoku Kilisesi'nde gerçekleştirilmektedir. Panayır etkinliklerinin gerçekleştirildiği bir diğer yer de köyün girişinden devam eden toprak yol takip edildiğinde ulaşılan *Spilia (İspilya)* mevkiidir. Akan suyun ve asırlık çınar ağaçlarının bulunduğu alanda Rumlar, 16 Ağustos günü yemekli eğlenceler düzenlerler. Günümüzde burası Çınaraltı piknik alanı olarak adlandırılmaktadır. Köyün girişinde yer alan eski okul binasının 2015 yılında "Özel Gökçeada Rum Ortaokulu ve Lisesi" olarak tekrar eğitim vermeye başlaması, köye yeni bir hareketlilik katmıştır.

2.5.1.6 Gökçeada-Merkez

Adanın en kalabalık yerleşimi aynı zamanda ilçenin merkezi konumunda olan ve Çınarlı olarak da anılan Gökçeada-Merkez'dir (Şekil 2.31). Bir dönem Panayia olarak bilinen yerleşimin adı, "Panayia Taksidiani" isimli eski bir kiliseden gelmektedir (Moustoksidis ve Bartholomeos, 2010, s. 159). Yerleşim diğer geleneksel köylerden farklı olarak ovaya kurulmuş oldukça düz bir yerleşimdir (Şekil B.6).

Şekil 2.31 : Gökçeada-Merkez'in konumu.

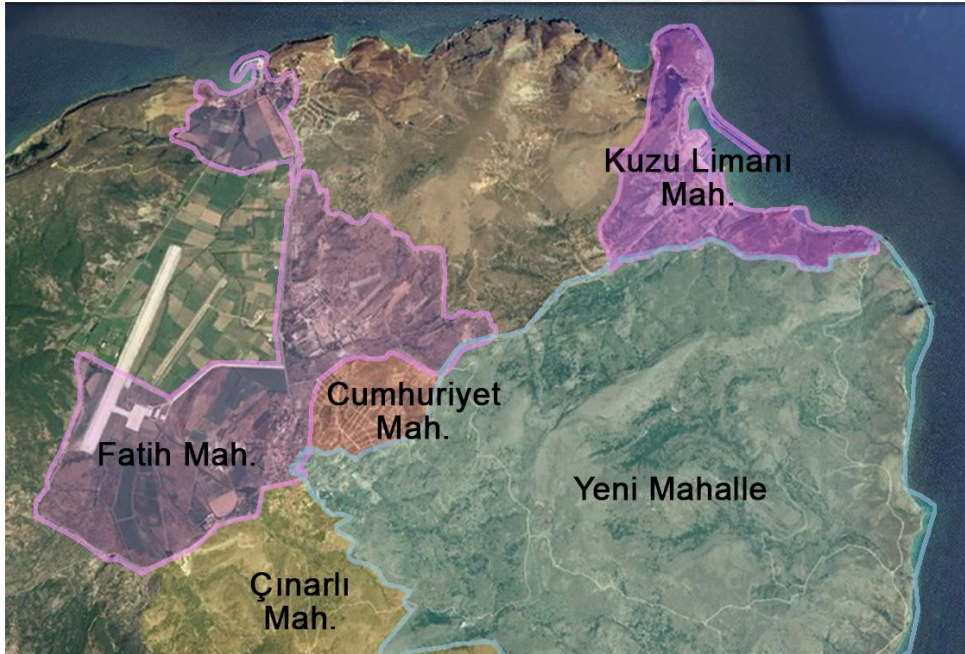
1530 tarihli tahrir defterlerinde o dönemde Ada'nın merkezi olan Balyanbolu'ya (Kaleköy) bağlı mahalle konumundaki Panayia, 19. yüzyıla gelindiğinde oldukça gelişmiş ve kalabalıklaşmıştır (BOA, 1530, ss. 42-50; Emecen, 2002, s. 60; Şekil 2.32). Balyanbolu'nun adı unutulmuş ve yerini yeni merkez olarak Panayia almıştır (Emecen, 2002, s. 60). Bu dönemde Panayia, doğu tarafında 10 dakika uzaklıkta yer alan

Evlambio ve güney tarafında aralarında sel yatağı bulunan Franci mahallesi ile birlikte üç mahalleden oluşmaktadır (Moustoksidis ve Bartholomeos, 2010, s. 159).

Şekil 2.32 : Gökçeada-Merkez'in eski fotoğrafları (Url-15).

19. yüzyıldan itibaren adanın merkezi konumunda olan yerleşim gelişmeye ve kalabalıklaşmaya devam etmiştir. Günümüzde yönetim ve kamu yapılarının bulunduğu merkez yerleşimi Çınarlı, Fatih, Yeni Mahalle, Cumhuriyet Mahallesi ve Kuzulimanı Mahallesi olmak üzere beş mahalleden oluşmaktadır (Şekil 2.33; Şekil 2.34).

Şekil 2.33 : İlçe merkezinin mahalleleri.

Çınarlı Mahallesi, geçmişte Panayia olarak adlandırılan Ada'nın 19. yüzyıldan itibaren merkezi konumunda olan yerleşimdir. Yerleşime ismini veren Panayia Taksidiani Kilisesi ile Merkez Camisi bu mahallede yer almaktadır. Zamanla adadaki kırsal nüfusun azalması ve kent nüfusunun artması ile birlikte oldukça kalabalıklaşan Çınarlı,

etrafında bulunan küçük yerleşimler ile bir araya gelerek merkez yerleşimini oluşturmuş ve mahalle olarak anılmaya başlanmıştır. Yönetim ve kamu yapıları çoğunlukla bu mahallede yer almaktadır. Çınarlı, yığma taş konut yapıları, kiliseleri, camisi, çamaşırhaneleri ve çeşmeleri ile geleneksel mimari yapısını büyük oranda korumaya devam etmektedir.

Fatih Mahallesi, merkezden Kaleköy'e doğru giden yolun iki yanına kurulmuştur. Burada da Çınarlı'da olduğu gibi çok sayıda kamu yapısı ve dükkan bulunmaktadır. Merkezin kalabalıklaşmasının ardından artan ihtiyaca yönelik inşa edilen kamu yapılarına ait lojmanlar çoğunlukla bu mahallede yer alır. Gökçeada Metropolitliği ve Kilisesi de bu mahallededir.

Yeni Mahalle, Çınarlı'nın doğusunda yer alan, 19. yüzyılda Evlambio olarak anılan yerleşimdir (Moustoksidis ve Bartholomeos, 2010, s. 159). Ayia Varvara Kilisesi burada yer almaktadır. Günümüzde hala organik yerleşim dokusunu ve özgün mimarisini korumaktadır. Bu mahalle geçmişte merkezden biraz uzak ve kopuk durumda iken günümüzde merkez yerleşimi, yeni oluşan mahalleleri ile buraya kadar genişlemiştir.

Şekil 2.34 : Gökçeada-Merkez; hava fotoğrafı (1), günümüz fotoğrafları (2,3,4), Yeni Mahalle ve arkasında Cumhuriyet Mahallesi (5).

Cumhuriyet Mahallesi, son dönemlerde gelişerek mahalle haline gelen yerleşimlerden biridir. Burada son yıllarda çok sayıda yeni yapı inşa edildiği görülmektedir. Mahalle genel olarak, artan nüfusun ve turizm talebinin ihtiyacına yönelik olarak inşa edilen yazlık sitelerden meydana gelmektedir.

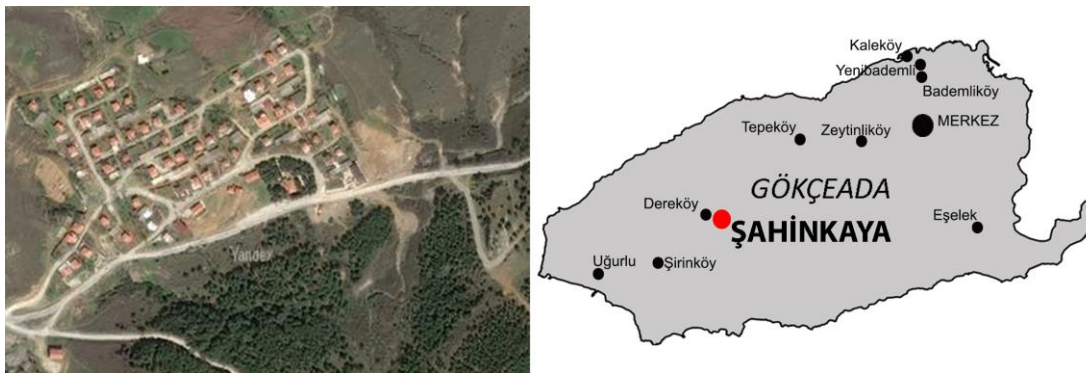
Kuzulimanı Mahallesi, 2015 yılında alınan karar doğrultusunda oluşturulmuş yeni mahallelerden biridir. Günümüzde Ada'nın deniz ulaşımının sağlandığı tek liman olan Kuzulimanı, Gökçeada'da turizm ile birlikte gelişen yerlerden biri olmuştur. Limanın etrafında bulunan yazlık konut sayısı artmış, limanın yanında yer alan plaj daha çok kullanılır hale gelmiştir. Bu gelişmeler sonucunda önceleri Yeni Mahalle'ye bağlı olan yerleşim, mahalleye dönüşmüştür.

Gökçeada yerleşimlerine baktığımızda köy nüfuslarının gün geçtikçe azaldığı merkezdeki nüfusun ise arttığı görülmektedir (Çizelge 2.6). 2014 yılı nüfus verilerine göre Gökçeada Merkez yerleşimini oluşturan beş mahallede toplam 6229 kişi yaşamaktadır (Url-14). Bu sayı Ada'daki toplam nüfusun %72'sini oluşturmaktadır.

2.5.2 Planlı yerleşimler

2.5.2.1 Şahinkaya

Şahinkaya Gökçeada'nın devlet eli ile kurulmuş ilk planlı köyüdür (Şekil 2.35). Köye, 1973 yılında Trabzon'un Çaykara İlçesi'nin Şahinkaya Köyü'nden gelen aileler yerleştirilmiştir (Aziz, 1973, s. 93).

Şekil 2.35 : Şahinkaya'nın konumu.

Trabzon'un Şahinkaya Köyü'nde yaşanan sel ve erozyon nedeniyle toğrağını kaybeden ailelerden seçilen toplam 312 kişilik 61 aile Dereköy'ün bir mahallesi olarak 500 metre ilerisinde bir dağ yamacına kurulan Şahinkaya'ya getirilmiştir (Aziz, 1973, ss. 93-94; Şekil 2.36).

Şekil 2.36 : Şahinkaya, 2017.

Adanın güneybatı yönünde, 1965 yılında kurulmuş olan Tarım Açık Cezaevi'nin topraklarından 358.3 hektarlık bir alan Şahinkaya Köyü'nün kullanımı için ayrılmıştır (TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 1984, s. 6). Ada'ya bu göçün gerçekleşmesinden önce Köy İşleri Bakanlığı ve İmar İskan Bakanlığı Toprak-İskan Genel Müdürlüğü'nün ortak çalışmaları ile Şahinkaya yerleşimine, aile büyüklüklerine göre iki ve dört yatak odalı evler, cami, mandıra, fırın, kooperatif binası, köy odası, çeşme gibi gerekli binalar yapılmış, tarım arazisi olarak da 47 dekar toprak ekilerek hazırlanmıştır²⁰(Aziz, 1973, s. 94).

Şahinkaya'da yaşayanların sayısı, genç nüfusun köyü terk etmesi sebebiyle günümüzde 25 haneye düşmüştür (Kahraman, 2005, s. 47). Kış aylarında bu sayı daha da azalmakta, yazları ise nüfus artmaktadır. Köyün soğuk rüzgarlara açık ve elverişsiz bir konumda yer almasının göç vermesine sebep olduğu söylenmektedir (Kahraman, 2005, s. 47). Köyden ayrılanların bir bölümü Ada dışına göç ederken bir bölümü de Ada'nın merkezine yerleşmiştir (Kahraman, 2005, s. 47). Ancak son yıllarda Ada genelinde gelişen turizmle birlikte Şahinkaya köyünde de bir canlılık yaşandığı gözlenmektedir (Çizelge 2.6).

2.5.2.2 Uğurlu

1984 yılında kurulan bir diğer planlı köy de Uğurlu'dur (Şekil 2.37; Şekil 2.38). Uğurlu köyünün kurulabilmesi için Tarım Açık Cezaevi'ne ait topraklardan 764.7 hektarlık bir alan köyün kullanımına ayrılmıştır (TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 1984, s. 6).

²⁰ Devletin ayrıca göçmenleri desteklemek adına hane başına 46 koyun ile 5 arı kovanı verdiği, bir yıl boyunca her ay karşılıksız olarak büyüklere 200, küçüklere ise 100 TL para yardımı yaptığı bilinmektedir (Aziz, 1973, s. 94).

Şekil 2.37 : Uğurlu'nun konumu.

Köy, 1985-86 yılları arasında Muğla, Isparta ve Burdur illerinden getirilen 100 haneden oluşan toplam 457 kişiyle kurulmuştur (Kahraman, 2005, s.47). Muğla-Yatağan'ın Eskihisar köyü ile Muğla-Milas'ın Sek köyü de termik santral kurulması gerekçesiyle boşaltılarak köy sakinlerinin bir bölümü Gökçeada'ya yerleştirilmiştir (Kahraman, 2005, s. 47).

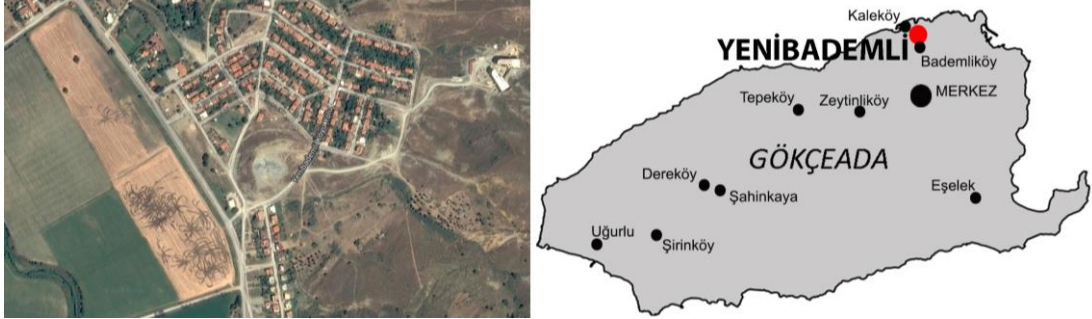

Şekil 2.38 : Uğurlu, 2013.

2014 yılı adrese dayalı nüfus verilene göre Uğurlu köyünde 530 kişi yaşamını sürdürmektedir (Çizelge 2.6). Ada'nın güneybatısında, verimli tarım arazilerinin yakınında yer alan köy, denize de oldukça yakın konumdadır. Köyün güneyinde, Ada'nın güney sahillerinde bulunan tek limanı olan Uğurlu limanı yer almaktadır. Gökçeada'daki turizmin gelişmesinden Uğurlu köyü de oldukça etkilenmiştir. Köy sakinleri evlerini pansiyon olarak işletmekte ve köyün nüfusu yaz aylarında neredeyse iki katına çıkmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim ve Dinlenme Tesisleri ile Sağlık Bakanlığı İdari ve Mali İşler Daire Başkanlığı Eğitim ve Dinlenme Tesisleri Uğurlu köyünün sınırları içerisinde, Ada'nın güney kesiminde bulunan Pirgos (Yuvalı) mevkiinde yer almaktadır (Şekil 2.5).

2.5.2.3 Yenibademli

Yenibademli köyü, Bademliköy ile Kaleköy arasında yer alan, tarım açısından verimli toprakların yer aldığı ovaya yerleşmiş planlı bir köydür (Şekil 2.39; Şekil 2.40).

Şekil 2.39 : Yenibademli'nin konumu.

1984 yılında kurulan köye Isparta İli'nden getirilen, 93 haneden oluşan toplam 409 kişi yerleştirilmiştir (Kahraman, 2005, s. 47). Daha sonra Karadeniz bölgesinden, Samsun, Trabzon, Ordu ve Giresun illerinden, 25 balıkçı ailesinden oluşan 125 kişi daha buraya iskan ettirilmiştir (Kahraman, 2005, s. 47). Ada'nın kuzeydoğu kesimindeki Devlet Üretme Çiftliği'ne ait topraklardan 315.25 hektarlık alan köyün yerleşimi için ayrılmıştır (TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 1984, s. 2). Bu verimli topraklar, tarımsal amaçlı iskan edilen köye yerleştirilen ailelere dağıtılmıştır (Kahraman, 2005, s. 47; Aziz, 1973, s. 94).

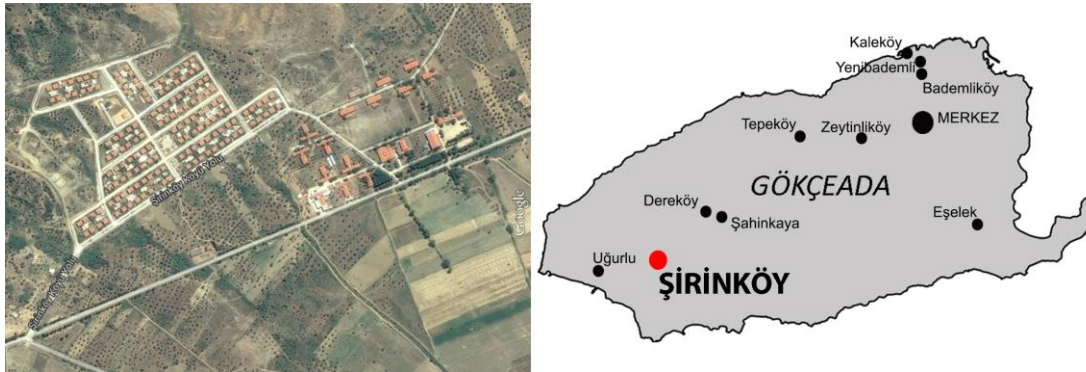
Şekil 2.40 : Yenibademli, 2015.

2014 nüfus verilerine göre köyde toplam 759 kişi yaşamaktadır (Çizelge 2.6). Yenibademli köyü gerek merkeze gerekse deniz kenarı yerleşimi olan Kaleköy'e yakın mesafede bulunması sebebiyle son yıllarda adada gelişmekte olan turizmden oldukça etkilenmiş durumdadır. Tarımsal amaçlı iskan ile kurulan köyde günümüzde çok sayıda pansiyon yer almaktadır. Bu sebeple yaz aylarında köyün nüfusu oldukça artmaktadır. Merkeze yakın oluşu sebebiyle köy kış aylarında ise öğrenciler tarafından konaklama amaçlı tercih edilmektedir.

2.5.2.4 Şirinköy

Şirinköy, devlet tarafından 1989 yılında Türkiye'ye gelen Bulgaristan göçmenlerinin yerleştirilmesi için kurulan planlı köydür (Şekil 2.41; Şekil 2.42). 1992 yılında inşasına başlanan köy, 1999 yılında tamamlanarak 2000 yılında yerleşime açılmıştır (Kahraman, 2005, s. 47).

Şirinköy aynı zamanda Türkiye'nin en yeni köylerinden biri sayılmaktadır (Kahraman, 2005, s. 47). Köy yeni kurulduğunda, yerleşimi teşvik etmek amacıyla her haneye bir evle birlikte 30 dönüm arazi verilerek, bunlar için 5 yıl ertelemeyle 5 yıllık geri ödeme planı tasarlandıysa da başlangıçta köydeki evlerin tamamına yerleşilmemiştir (Kahraman, 2005, s. 48). Bugün, köy nüfusunun büyük çoğunluğunu 40 haneden oluşan Bulgaristan göçmenlerinin yanı sıra Yatağan'dan gelen 6 hane ile Erzurum'dan gelen 40 hane halkı oluşturmaktadır (Kahraman, 2005, ss. 47-48).

Şekil 2.41 : Şirinköy'ün konumu.

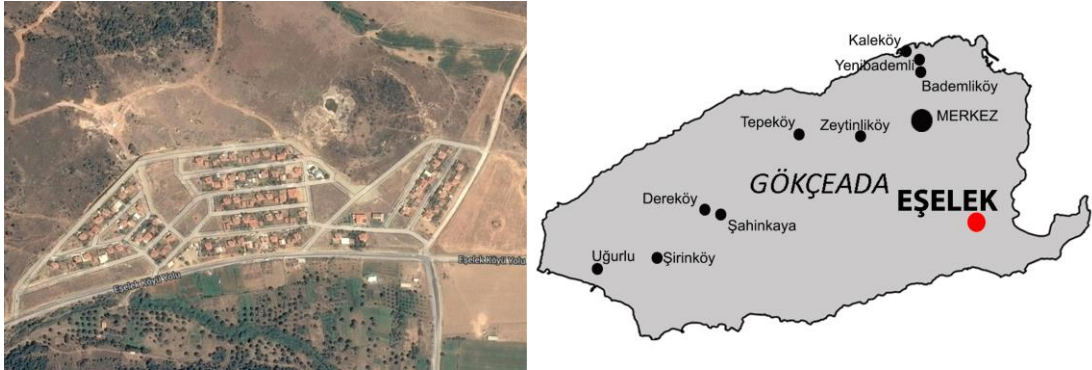
2007 yılı verilerine göre 173 olan köyün nüfusu, 2014 verilerine göre ise toplam 219 kişidir (Çizelge 2.6). Son yıllarda Ada'da gelişmekte olan turizmden Şirinköy de güney sahillerine yakın bir konumda bulunması nedeniyle etkilenmiş durumdadır. Köyde çok sayıda pansiyon yer almaktadır. Turizm, organik tarım ve hayvancılık olanaklarıyla köy nüfusunun artış eğiliminde olduğu söylenebilir.

Şekil 2.42 : Şirinköy, 2013.

2.5.2.5 Eşelek

Eşelek, Gökçeada’da 2000 yılında kurulan bir diğer planlı köydür (Kahraman, 2005, s. 48). Çanakkale’nin Biga İlçesi’nin Eşelek Köyü’ne DSİ tarafından yapılan Bakacak Barajı sebebiyle arazilerinin kamulaştırılmasından etkilenen toplam 170 kişiden oluşan 55 hane, Gökçeada’nın Çınarlı Mahallesi Aydıncık mevkiinde tarımsal iskan projesi kapsamında, yine Eşelek adıyla kurulmuş olan köye iskan edilmiştir (Kahraman, 2005, s. 48). Biga’daki Eşelek Köyü’nde bulunan tarihi caminin minaresi de Gökçeada’ya taşınmış ve köyde yeni yapılan caminin yanına eklenmiştir (Şekil 2.43; Şekil 2.44).

Şekil 2.43 : Eşelek’in konumu.

2014 nüfus verilerine göre Eşelek’de günümüzde toplam 137 kişi yaşamaktadır (Çizelge 2.6). Adanın güney kesiminde yer alan Aydıncık ve Kefalos sahillerine yakın olması sebebiyle Eşelek Köyü, gelişen turizm ile birlikte yaz aylarında konaklama amaçlı tercih edilen bir yerleşim halini almıştır. Köylülerin birçoğu da evlerini pansiyon olarak kiralamaktadırlar. Bununla beraber köylüler organik tarım ve hayvancılık ile de uğraşmaktadırlar.

Şekil 2.44 : Eşelek, 2013 .

2.6 Geleneksel Mimari

Gökçeada'nın geleneksel yerleşimleri Kaleköy, Dereköy, Bademliköy, Zeytinliköy, Tepeköy ve Gökçeada-Merkez (Çınarlı Mahallesi ve Yeni Mahalle), Ada'da erken yıllardan itibaren varlığını sürdüren ve ortak bir tarihi geçmişe sahip olan yerleşimlerdir. Her köy, bulunduğu konum ve sahip olduğu potansiyel bağlamında geliştirdiği kendi özgün karakterine sahiptir. Bununla beraber, uzun yıllardır Ada'da yaşamını sürdüren insanların yaşam biçimleri, maddi ve manevi değerleriyle bulundukları çevreyi şekillendikleri, bu durumun ortak bir kültüre sahip geleneksel yerleşimlerin tümünde benzer sonuçlar ortaya çıkardığı gözlenmektedir. Köylerin mevcut durumları ve yapısal özellikleri incelendiğinde, bu kültürün mimariye yansımaları olan yerleşim şekilleri, sokak dokuları, köylerde bulunan geleneksel yapı türleri, kullanılan yapım teknikleri ve malzemeler arasındaki ortak noktalar görülebilmektedir.

2.6.1 Yerleşim şekilleri, sokaklar ve meydanlar

Ada'da bulunan geleneksel yerleşimlerin büyük bölümü adanın iç kesimlerine ve burada bulunan dağların denizden görülmeyen yamaçlarına kurulmuştur (Şekil 2.45). Bunun sebebinin öncelikle geçmişte Ada'da önemli bir tehdit olan korsan saldırılarından korunmak amacıyla güvenlik olduğu düşünülmektedir (Kahraman, 2005, s. 31).

Bizans döneminde kaleyle korunan küçük yerleşimler, nüfusun artmasıyla birlikte kale eteklerine yayılmış, korsan saldırılarının arttığı dönemde iç kesimlere çekilerek, küçük ve dağınık yamaç yerleşimlerine dönüşmüştür (Ousterhout ve Held, 2000, s. 128; Kahraman, 2005, s. 28). Osmanlı egemenliğiyle Ada'da güvenlik önlemlerinin

arttırılmasının ardından, dağınık yerleşimler biraraya gelerek büyük yerleşimleri oluşturmuşlardır. Ada'nın deniz kenarındaki tek geleneksel yerleşimi olan Kaleköy de kale ile korunan bir tepenin denizden görülmeyen güney yamacında kurulmuş ve gelişmiştir. Ovada kurulan tek yerleşim olan ilçe merkezi ise 16. yüzyılda Kaleköy'e bağlı Panagia (Çınarlı) ve Evlambio (Yeni Mahalle) adlarında iki küçük mahalle iken Ada'da güvenliğin artmasıyla birlikte gelişmiş ve kalabalıklaşmış bir yerleşimdir.

Şekil 2.45 : Yerleşimlerin genel dokusu; Dereköy (1), Tepeköy (2), Bademliköy (3), Yeni Mahalle (4).

Yamaç yerleşimlerinin bir diğer sebebinin ise Ada'da varlığı sınırlı olan verimli topraklardan tarım amaçlı olarak daha fazla yararlanmak olduğu söylenebilir. Bu sebeple Tepeköy, Dereköy, Zeytinliköy, Bademli ve Kaleköy yerleşimleri verimli toprakların yer aldığı Büyükdere ovasını çevreleyen tepelerin yamaçları üzerinde yer almaktadır (Şekil 2.14; Şekil 2.27; Şekil 2.29; Şekil 2.45). Yerleşimlerin bulunduğu tepelerin eteklerinde teraslama yöntemi ile bağcılık ve zeytincilik yapılmış, bu sayede erozyona karşı da önlem alınmıştır.

Güvenlik ve tarım alanları dışında, iklim de yerleşimlerin oluşması üzerinde etkili olmuştur. Kış aylarında kıyılarda daha sert esen rüzgarlar, yerleşimler için iç kesimlerin tercih edilmesine sebep olmuştur. Genellikle kuzey ve kuzeydoğudan esen

adanın hakim rüzgarlarına karşı, yerleşimlerin kurulması için tepelerin güney ve güneybatı yamaçları tercih edilmiştir.

Bakı faktörü de güneşten yararlanmak isteyen yerleşimlerin, tepelerin güney yamaçlarına kurulmalarında etkili olmuştur. Ayrıca, su kaynakları bakımından oldukça zengin olmasına rağmen, Ada'da yerleşimlerin kaynaklara yakın, özellikle tarım alanları için kolayca yararlanabilecek şekilde dağılmış olmaları olasıdır.

Gökçeada köyleri, eğimli bir araziye kurulmuş olmalarına rağmen genellikle toplu yerleşimlerdir (Şekil 2.45). Köylerde topoğrafya ile uyumlu olarak gelişmiş konut dokusunun arasında organik olarak gelişmiş, dar ve taş kaplı sokaklar yer alır (Şekil 2.46). Bu toplu yerleşimlerde yapıların birbiri ile oldukça uyumlu ve saygılı bir ilişki kurduğu görülmektedir. Konutlar birbirinin güneşini engellemeyecek şekilde eğimli arazide konumlandırılır. Sokakların kesiştiği yerlerde geçişi kolaylaştırmak adına yapıların köşeleri pahlı olarak tasarlanır (Şekil 2.79).

Şekil 2.46 : Gökçeada geleneksel köylerinde sokak dokusu.

Konutlar arasında bulunan bu dar sokaklar yer yer önemli toplanma mekanları olan meydanlara açılır. Meydanlar köylerin sosyal hayatlarının çok önemli bir parçasıdır.

Köyün ihtiyaçlarına cevap veren ticari, sosyal ve kültürel mekanların genellikle meydan ve çevresinde yer aldığı, önemli kutlama ve törenlerin yine buralarda gerçekleştirildiği görülmektedir. Bir yerleşmede genellikle birden fazla meydan yer alır. Bu meydanlardan biri muhakkak adadaki her köyde bulunan anıtsal bir yapı olan kilise ve çevresinde oluşan meydandır. Bir diğeri ise dükkan, kahvehane gibi yapıların bir arada bulunduğu bir meydan olabilir. Geleneksel olarak taş kaplanan sokaklarda yağmur suyu yapıların içine girmeden, yolun ortasından akıp gidecek şekilde kaplamaya eğim verilir (Şekil 2.46). Yapılar dışında yol kenarlarında bulunan ve sokağın kontürlerini belirleyen bahçe duvarları da genellikle taş malzeme kullanılarak yapılmaktadır.

Toplu yerleşimler olan geleneksel köyler dışında ada genelinde dağınık halde veya en fazla 15-20 adedi bir arada bulunan, tarımsal amaçlı iskan edilen dam yerleşmeleri de mevcuttur (Şekil 2.70-2.72). Tarım ve hayvancılık ile geçimini sağlayan Ada halkının çoğunlukla sezonluk olarak yaşamını sürdürdüğü bu yerleşimler, Ada'nın nüfusunun azalmasından sonra birçoğu bakımsız kalarak yok olan dam yapılarının ayakta kalan örneklerini geçmişte tarımsal amaçlı yararlanılan toprakların çevresinde, ada genelinde görmek mümkündür.

2.6.2 Geleneksel yapı türleri

Gökçeada geleneksel yerleşimlerini oluşturan yapı türleri; konut yapıları ile beraber yerli halkın ortak ihtiyacına, kullanımına, gelenek ve göreneklerine yönelik olarak var olan kiliseler, manastırlar, şapeller, camiler, okullar, işlikler, değirmenler, çeşme ve çamaşırhaneler, ticarethaneler, köprüler ve damlardır. Her biri ada hayatının sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda bir parçası olan, halkın yaşam şeklini ve kültürünü yansıtan yapılardır. Bu başlık altında yapı türlerinin genel özellikleri ele alınacaktır.

Dini yapılar

1960'lı yıllara kadar Gökçeada'nın nüfusunun büyük çoğunluğu Ortodoks Hristiyan olan Rumlardan oluşmaktaydı (Url-14). Geleneksel yerleşimlerin her birinde, halkın gelenek ve göreneklerine uygun olarak, bir veya daha fazla sayıda kilise bulunmaktadır. Bununla beraber ada sınırları içerisinde çok sayıda şapel ve manastır da yer almaktadır.

Gökçeada'nın dini tarihi ile ilgili özellikle erken dönemlerine ait yazılı kaynak bulunmamaktadır. 14. yüzyıl sonlarına kadar Limni adasına bağlı olan Gökçeada, bu tarihten sonra bağımsız olarak başpiskoposluk ilan edilmiştir (Karas, 2012, s. 51). 15. yüzyılın ortalarından itibaren ise metropolitlik ilan edilmiştir (Karas, 2012, s. 53). 16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlı egemenliğinde bulunan Gökçeada, sık sık Venedikliler'in ve korsanların saldırılarına uğramış, bu dönemde kilise, manastır ve diğer din kurumları yağmalanmıştır. 18. yüzyılın ortalarına kadar Kaleköy'de kale içerisinde bulunan metropolitlik binası bu dönemden sonra merkezdeki yerine taşınmıştır (Moustoksidis ve Bartholomeos, 2010, s. 193). 19. yüzyıl ile birlikte Ada'da kiliselerin faaliyetlerinin geliştiği görülmektedir (Karas, 2012, s. 54). Bu yüzyıl içerisinde adanın köylerinde yeni kiliseler inşa edilmiştir (Karas, 2012, s. 54). Bu gelişmelerin 1839 yılında Tanzimat Fermanı ve 1856 yılında Islahat Fermanı'nın yayımlanmasından sonra, Müslüman ve gayrimüslim halkın yasalar önünde ve toplumsal yaşamda eşit olduğunun kabul edilmesi ile yakından ilişkili olduğu görülmektedir (İlter, 1994, s. 1988). 19. yüzyılın ilk yarısında etkili olan bu yeni yönetim anlayışının meydana getirdiği yeni oluşumların topluma ve sonrasında mimarlığa yansması azınlıkların çoğunlukta olduğu bölgelerde yeni kilise yapılarının inşa edilmesi ile sonuçlanmıştır. Resmi kayıtlara göre Gökçeada'da 19. yüzyılın sonlarında 8 adet kilise olduğu bilinmektedir (Moustoksidis ve Bartholomeos, 2010, s.179; Ali Cevad, 1896, s. 137). 1930 yılında Ada'da 9 manastır, 8 kilise, 280 şapel, 1951 yılında ise 10 kilise ve 232 kır kilisesi vardır (Karas, 2012, s. 62).

• Kiliseler

Günümüzde Gökçeada'nın köylerinde bulunan kiliselerin neredeyse tamamı 19. yüzyıldan kalan yapılardır (Şekil 2.47). Dereköy'de bulunan Agia Marina Kilisesi ise Ada'daki en eski kilisedir ve 18. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir (İlter, 1994, s. 1992). Zeytinliköy'de bulunan Ayios Georgios Kilisesi'nin de adanın en eski kiliselerinden olduğu ve 1780 yılında inşa edildiği düşünülmektedir (Url-18; Karas, 2012, s. 65; Moustoksidis ve Bartholomeos, 2010, s. 193).

Kaleköy'de bulunan Agia Marina Kilisesi'nin de Ada'daki erken tarihli kiliselerden olduğu ve 1762-1785 yılları arasında inşa edildiği düşünülmektedir (Karas, 2012, ss. 66-67). Tepeköy'de bulunan Evangelismos Theotoku Kilisesi 1834, Gökçeada Merkez'de bulunan Panaghia Kilisesi 1835, Ayia Varvara (Barbara) Kilisesi ise 1838 yılında inşa edilmiştir (İlter, 1994, ss.1990-1992; Karas, 2012, ss. 65-70).

Bademliköy’de bulunan Kimisis Theotoku Kilisesi’nin yine 1838 yılında açıldığı bilinmektedir (Moustoksidis ve Bartholomeos, 2010, s. 201). Kesin tarihleri bilinmeyen Zeytinliköy Kimisis Theotoku, Dereköy Panaghia kiliselerinin de Ada’daki diğer kiliselerle benzer tarihlerde inşa edildiği düşünülmektedir (Karas, 2012, ss. 60-65).

Şekil 2.47 : Dereköy Panagia (1) ve Agia Marina (2), Kaleköy Ayia Marina (3), Merkez Panagia (4), Bademliköy Kimisis Theotoku (5,6), Yeni Mahalle Agia Varvara (7) ve Zeytinliköy Ayios Georgios (8) Kiliseleri.

Plan özellikleri:

Gökçeada kiliseleri Ada’nın anıtsal ve özgün mimarisini oluşturmaktadır ve plan şeması, öğeleri, örtü biçimlenişi gibi genel özellikleriyle birbirine benzeyen tipte yapılardır (Şekil 2.39). Bu yapıların aynı dönemde inşa edilen İstanbul ve Anadolu Rum Kiliseleri ile de benzerlik gösterdiği düşünülmektedir²¹. Kiliseler, genellikle Ada’dan elde edilen malzemelerle ön cepheleri daha özenli olacak şekilde kesme taş veya kaba yonu taş, yan cepheleri ise moloz taş kullanılarak inşa edilmiştir. Bazilikal plan özellikleri gösteren yapıların birçoğu üç nefli ve narteksli bir düzenlemeye sahiptir. Ana giriş kapısının bulunduğu batı cephesinde yer alan narteks bölümünün

²¹ Bu konuda detaylı bilgi için bkz: Pekak, 1999; İltter, 1994; Özcan, 2007; Karaca, 2006.

Zeytinliköy Ayios Georgios Kilisesi'nde olduğu gibi dışarıda veya Dereköy Panaghia Kilisesi gibi içeride çözüldüğü örnekler vardır. Naos bölümünde orta nefler yan neflerden ahşap sütunlarla ayrılmıştır. Naos bölümünün doğu aksında yer alan apsisler yarım daire şeklinde dışa çıkmaktadır. Yapılar genellikle dışarıdan ahşap kırma çatıyla, içeriden ise daha geniş olan orta nef basık tonoz, yan nefler ise eğimli çatıyla örtülüdür. Dışarıdan oldukça sade olan kilise yapıları içeride değerli ikonalarla süslüdür. Ada kiliselerinin bir diğer özelliği ise çan kulelerinin genellikle güney batı yönünde yapıdan ayrı bir biçimde konumlandırılmış olmasıdır. Bu durumun, birçok kilisede çan kulesinin yapıların onarımları sırasında sonradan eklenmiş olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bir bölümü metal konstrüksiyonla inşa edilen bu kulelerin yapım tekniği de sonradan yapıya eklendiklerini kanıtlar niteliktedir (Şekil 2.47).

Yapım teknikleri ve geçirdikleri onarımlar :

Tepeköy'de bulunan Evangelismos Theotoku Kilisesi, köyün üst kısmında bir avlunun içerisinde yer almaktadır (Şekil 2.48). Avlunun kuzey yöndeki giriş kapısının solunda, kilisenin hemen yanında, rahip evi olarak yapılan, ancak sonraları okul olarak kullanılan yapı yer almaktadır. Kilise ile aynı yerde köyün kurulduğu zamanlardan kalan küçük bir kilise varken 19. yüzyılda bu yapı yıkılarak yerine daha büyük olan günümüzdeki yapı inşa edilmiştir (Karas, 2012, s. 67). Kilise iç kapısı üzerindeki yazıya göre 1928 tarihinde ise onarım geçirmiştir.

Şekil 2.48 : Tepeköy Evangelismos Theotoku Kilisesi; soldan sağa yapının eskiden yeniye durumu (sol ve orta t.y., sağda 2014 depremi sonrası).

Günümüzdeki kilise yapısı, naos bölümü beşer ahşap sütun ile üç nefe ayrılmış 11.5 metreye 21.5 metre boyutlarında dikdörtgen planlı bir yapıdır. Giriş cephesi olan batı cephesi ve yapının köşeleri kesme taşla, diğer cepheler moloz taşla inşa edilmiştir. Ahşap olan çatının orta nef bölümü yan neflerden daha yüksek tutulmuş ve içeriden basık tonozla örtülmüştür. Yapının onarımı sırasında narteks bölümünün yeniden

yapıldığı, pencere ve kapı takılarak kapatıldığı ve duvarlarının sıvandığı görülmektedir. 2014 yılında yaşanan deprem sonrası yapının çatısı ve ön cephesi zarar görmüştür (Şekil 2.48).

Dereköy’de biri köyün güney yönünde yol kenarında diğeri ise kuzey yönünde ve iç kesimde bulunan iki adet kilise vardır (Şekil 2.47). Kuzey yönündeki kilise Panagia Kilisesi’dir. Avlu içerisinde yer alan yapıya, batı cephesindeki ana giriş dışında, avludan merdivenlerle ulaşılan ve yapının güneybatı cephesinde yer alan çan kulesinin altından bir giriş daha bulunmaktadır. Ana girişin yer aldığı batı cephesi daha özenli bir biçimde kaba yonu taş ile örülmüş, iki kat pencere düzeni, pencere söveleri, kat silmeleri ve üçgen bir alınlığa sahiptir. Diğer cepheler ise moloz taşla örülmüştür ve tek kat pencere düzeni üzerinde yuvarlak tepe pencereleri bulunmaktadır. Narteks bölümü yapının içerisinde iki kat olacak şekilde çözülmüştür. Kilise, 20.6 metreye 10.2 metre boyutlarında, ahşap sütunlar ile ayrılan üç nefli plan tipine sahiptir. Yapının çatısı içeriden orta nef basık tonozla, yan nefler ise düz çatı ile örtülüdür.

Dereköy’ün güney yönündeki diğer kilisesi ise Agia Marina Kilisesi’dir (Şekil 2.47). Kilisenin plan tipi adadaki diğer çoğu kiliseyle benzer şekilde üç nefli ve narteksli olarak tasarlanmıştır. Yapının dışında tek katlı olarak yer alan narteks bölümü 1954 yılında onarılmıştır (Karas, 2012, s. 66). Ahşap olan örtü sistemi yapının içinden naos bölümü beşik tonoz, yan nefler ise düz örtülüdür. Çan kulesinin yapının onarımı sırasında yenilendiği anlaşılmaktadır.

Gökçeada Merkez’de Fatih Mahallesi’nde bulunan Panagia Kilisesi ile Yeni Mahalle’deki Agia Varvara Kilisesi de ada kiliselerinin plan tipine benzer biçimde naos bölümleri ahşap desteklerle üç nefe ayrılmış, narteksli yapılardır (İlter, 1994, s. 1992; Şekil 2.47). Apsisleri doğu cephesinden yarım daire biçiminde çıkmaktadır. Ahşap kırma çatıları vardır. Panagia Kilisesi Ada’nın günümüzdeki Metropolitan Katedrali’dir. Başlangıçta yerinde daha küçük bir yapı yer alırken daha sonra günümüzdeki yapı inşa edilmiştir (Karas, 2012, s. 66). Yapının 1947 yılında ve son olarak 2008 yılında onarım geçirdiği bilinmektedir. (Karas, 2012, s. 66). Ayia Varvara Kilisesi ise giriş cephesinin iki yanında, kuzeybatı ve güneybatı yönlerinde bulunan ikiz çan kuleleri ile özel bir örnektir. Batılılaşma etkileri olduğu düşünülen bu ikiz çan kulesinin benzerleri aynı dönemde yapılan İstanbul ve Anadolu Rum kiliselerinde de görmek mümkündür (Özcan, 2007, ss. 37-39).

Zeytinliköy Ayios Georgios Kilisesi köyün girişindeki meydanda yer almaktadır (Şekil 2.47). Köşelerde kesme taş, diğer bölümlerde moloz taş kullanılarak yığma olarak inşa edilen yapının duvarları sıvasızdır. Yapı ahşap kırma çatıyla örtülüdür. Narteks bölümünün yapıya 1820 yılında eklendiği düşünülmektedir (Karas, 2012, s. 65). Güneybatı yönündeki metal konstrüksiyonlu çan kulesinin de yapıya yakın bir dönemde eklendiği anlaşılmaktadır. 1950-1963 yılları arasında yapının onarım geçirdiği bilinmektedir (Karas, 2012, s. 66). Son olarak 2014 yılındaki depremde de zarar gören yapı onarılarak yeniden ibadete açılmıştır.

Bademli'deki Kimisis Theotoku Kilisesi, köyün girişinde yer alan Rum mezarlığı ile aynı bahçede yer almaktadır (Şekil 2.47). Yapı ahşap kırma çatıyla örtülüdür. Batı yönünde sütunlarla sınırlandırılmış narteks bölümü yer almaktadır. Doğu cephesinde ise dışarıya taşan apsisi görülmektedir. Yığma taşla inşa edilen yapının duvarları sıvalıdır. Güneybatı yönünde yapıya sonradan eklenen metal konstrüksiyonlu çan kulesi yer almaktadır. 1952 yılında onarım geçirdiği bilinmektedir (Karas, 2012, s. 68).

Kaleköy'de yer alan Ayia Marina Kilisesi ise tek nefli planıyla Ada'daki diğer kiliselerden ayrılmaktadır (Şekil 2.49). Naosun doğu aksında yarım daire biçiminde çıkıntı yapan apsisi yer alır. Batı yönündeki narteksi mermer sütunlar ile sınırlandırılmaktadır.

Şekil 2.49 : Kaleköy'deki Ayia Marina Kilisesi, 2014.

Yapıda sütun, sütun başlığı, mermer levha, kilise girişindeki döşeme, apsisteki yazıt gibi Bizans dönemine tarihlenen çok sayıda devşirme malzeme kullanıldığı görülmektedir (Osterhout ve Held, 1997, ss. 64-65). Ahşap kırma çatılı yapı içeriden ahşap beşik tonozla örtülüdür. Yığma taşla inşa edilen yapının cepheleri sıvalıdır. Ayia Marina Kilisesi aynı zamanda adanın eski Metropolitan Katedrali'dir (Moustoksidis ve Bartholomeos, 2010, s. 155). Önceleri kale içerisinde yer alan Metropolitan

Katedrali daha sonra kale dışında şimdiki yerine, orada bulunan Ayia Theodori Kilisesi'nin yakınına inşa edilmiştir (Moustoksidis ve Bartholomeos, 2010, s. 155). Kilisenin 1881-1902 yılları arasında onarım geçirdiği aktarılmaktadır (Karas, 2012, ss. 66-67). Kale içerisindeki eski Ayia Marina Kilisesi ile Ayia Theodori Kilisesi ise günümüze ulaşamamış, bugün yerlerinde yalnızca kalıntıları bulunmaktadır (Karas, 2012, s. 67).

- **Manastırlar**

Köy cemaatlerine ait olan ve köy merkezlerinde bulunan kiliseler dışında Ada'da geçmişte çeşitli vakıflara bağlı olan günümüzde ise köy kiliselerine bağlanan manastırlar bulunmaktadır (Şekil 2.50). Adalıların eğitimleri ile ilgili çalışmaların ilk olarak bu manastırlarda başladığı düşünülmektedir (Karas, 2012, s. 62). Vakıflar kapatıldıktan sonra manastırlar kır kilisesi olarak kullanılmaya devam edilmiştir (Karas, 2012, ss. 63-65).

Şekil 2.50 : Dereköy yakınlarında bir manastır, 2017.

- **Şapeller**

Ada sınırları içerisinde, dağınık bir biçimde, şapel olarak da adlandırılan çok sayıda küçük kır kilisesi yer alır (Şekil 2.51; Şekil 2.52). Ada genelinde bu yapılar, Kaleköy limanında olduğu gibi yerleşimlere oldukça yakın bir konumda veya köy merkezlerine uzak yerlerde bulunabilmektedir. 19. yüzyılda Kaleköy'de 35, Bademliköy'de 28, Zeytinliköy'de 46, Tepeköy'de 26, Dereköy'de 86, Merkez'de ise 57 olmak üzere

Ada'da toplam 278 kır kilisesi bulunduğu aktarılmaktadır (Moustoksidis ve Bartholomeos, 2010, s. 181).

Şekil 2.51 : Kaleköy Limanı'ndaki Ayios Nikolas Şapeli (solda) ve Dereköy yakınlarında bir şapel (sağda).

Geçmişte şapellerin anahtarları köylerde farklı ailelerde bulunur, bu aileler yapıların bakımından ve temizliğinden de sorumlu olurlardı. Ancak 1960'lardan sonra Rum nüfusun oldukça azaldığı Gökçeada'da şapel ve manastırların büyük çoğunluğu günümüze ulaşamamış, ulaşabilenler ise genellikle bakımsız kalmışlardır. Ada'da yaşamını sürdürenler ile yaz aylarında Ada'ya gelenler özel günlerde ayin yapmak üzere bu kilise ve manastırlarda toplanmaya devam etmektedir.

Şekil 2.52 : Şapeller.

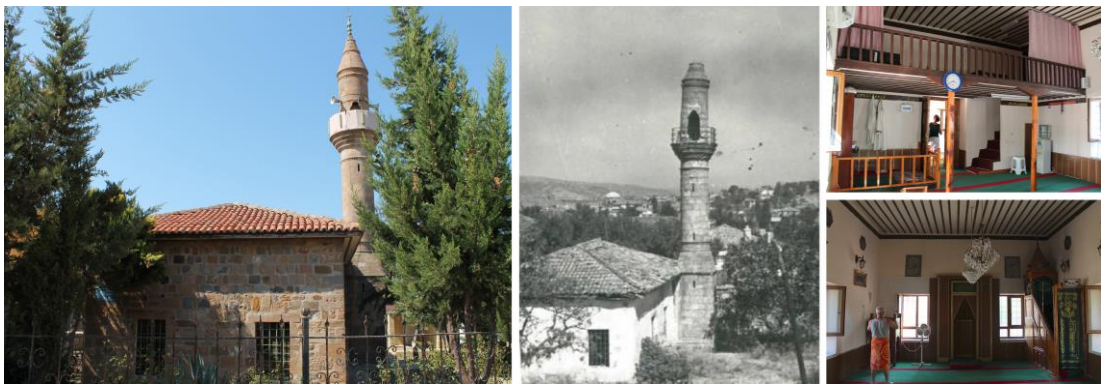
Manastırlar ve kır kiliseleri de mimari anlamda kiliseler ile oldukça benzer yapılardır. Adadan elde edilen taş malzemeyeyle yığma olarak inşa edilmişlerdir. Genellikle boyutları kiliselerden oldukça küçük olan bu yapılar tek nefli, kırma ahşap çatılı

mekanlardır. Batı yönünde bulunan, kiliselerdeki gibi anıtsal olmayan küçük bir kapıdan mekana giriş yapılır. Doğu cephesinde yarım daire biçiminde dışarı taşan apsis mekanı bulunmaktadır. Yapının kuzey ve güney yönlerinde bulunan pencereler iç mekanı aydınlatmaktadır.

- **Camiler**

Demografik yapısı ile bağlantılı olarak Gökçeada'da, Çınarlı'da bulunan Merkez (Eski) Camisi dışında Osmanlı dönemine ait cami bulunmamaktadır (Şekil 2.53). 1960'lı yıllardan sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin nüfuslandırma politikaları doğrultusunda Ada'daki Türk nüfusu artmasıyla yeni cami yapıları inşa edilmiştir. Günümüzde Ada'da bulunan Fatih ve Harput camileri 20. yüzyıla ait yapılardır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü mülkiyetinde ve tescilli olan Merkez Camisi'nin yapım tarihi bahçesinde yer alan panoya göre 1813'tür. Ancak Osmanlı arşiv belgelerine göre bu tarih tartışmalıdır²². 1870 ve 1876 salnamelerinde İmroz Nahiyesi'nde Müslümanlara ait cami veya mescit kaydı bulunmamaktadır (Özlü, 2008, ss. 1181-1882). Ada'da caminin bulunduğu dair en erken tarihli kayıt 1878²³ yılına aittir ve yapıdan “*Hamidiye Camii*” olarak bahsetmektedir. 1907²⁴ yılında ise zarar gören caminin yerine yeni bir yapı inşa edildiği belirtilmektedir. Arşiv kayıtlarında adı geçen caminin günümüzde Merkez Camisi olarak anılan camiyle aynı yapı olduğu ve 1876-1878 yılları arasında Sultan Abdülhamid adına inşa edildiği düşünülmektedir (Dündar, 2015, s. 407).

Şekil 2.53: Çınarlı mahallesinde bulunan Merkez Camisi.

²² Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. BOA DH.MTK 1611/96, BOA İ.DH 1013/79965, BOA Y.MTV 108/5, BOA Y.MTV 293/39.

²³ BOA, DH.SAİD.d., 141/175.

²⁴ BOA , Y.MTV, 304/113.

Merkez Camisi dikdörtgen planlı, ahşap kırma çatılı, küçük bir camidir. Yapı kaba yonu taş kullanılarak inşa edilmiştir. Pencere boşluklarında yer alan kesme taş söveler dışında yapının duvarlarında herhangi bir bezeme yoktur. Yapıya giriş kuzey cephesinde yer alan ve son cemaat yeri olarak kullanılan bölümün batı yönündeki kapısından, harim bölümüne giriş ise bu bölüme açılan kapıdan sağlanmaktadır. Son cemaat yerinin betonarme olarak yapıya sonradan eklendiği anlaşılmaktadır. Harim mekanı içeriden ahşap düz tavan ile kaplıdır. Mihrabın yer aldığı fayans ile kaplı güney duvarı dışındaki duvarları sıvalıdır. Zeminden pencere alt kotuna kadar tüm duvarlar ve ayrıca mihrap ahşap kaplıdır. İç mekanda yer alan ahşap mahfil ve minberin yapılan onarımlar sırasında yenilendiği anlaşılmaktadır. İki ahşap ayak üzerine oturan mahfil katına harim bölümünde yer alan ahşap merdiven ile ulaşılmaktadır. Mahfil katının doğu yönüne açılan küçük kapıdan ise yapının kuzeydoğu ucundaki minareye çıkılmaktadır. Ana yapıdan farklı olarak, düzgün kesme taşla inşa edilen minarenin yapıya farklı bir dönemde eklendiği anlaşılmaktadır. Merkez Camisi, Cumhuriyet döneminde de çeşitli onarımlar geçirerek günümüze ulaşmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1963-64, 1975 ve 1992-93 yıllarında caminin onarımının yapıldığı bilinmektedir²⁵. Bu onarımlarda yapının çatısının yenilendiği, sıvalı olan dış duvarlara raspa yapıldığı, bozulmuş olan taşların aslına uygun olarak yenilendiği, derz onarımı yapıldığı, minare külahının ve şerefe korkuluğunun yenilendiği görülmektedir.

Okullar

19. yüzyılın ortalarına kadar düzenli okulların bulunmadığı Gökçeada'da, köylerde okuma yazma, aritmetik ve din eğitimi verilen çeşitli mekanlar bulunduğu bilinmektedir (Boutaras, 2012, s. 114). İlk düzenli okullar 1860 yılında önce Merkez'de daha sonra Dereköy'de açılmıştır (Boutaras, 2012, s. 114). 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde her köyde bir ya da daha fazla sayıda okul bulunmaktadır (Boutaras, 2012, s. 123). Bu dönemde artan öğrenci sayısına yönelik olarak köylerde yeni okullar açılmıştır (Boutaras, 2012, ss. 124-129). 1950'li yıllarda ise yine kilise vakfına yapılan maddi yardımların artması ve köylerde artan öğrenci sayıları dikkate alınarak yeni okul yapıları inşa edilmiştir (Boutaras, 2012, s. 139). Günümüze ulaşan okul yapılarının çoğu 20. yüzyılın başlarında inşa edilmiştir (Şekil 2.54-2.58).

²⁵ VGM.AYID.YDF.Ds. No 39, VGM.AYID.YDF.Ds. No 42.

Okul yapıları da köylerde bulunan diğer anıtsal ve sivil mimarlık örnekleri gibi geleneksel yapım teknikleri kullanılarak taş malzeme ile yığma olarak inşa edilmişlerdir (Şekil 2.54-2.58). Genel olarak tek katlı ve dikdörtgen planlı olan bu yapılar, ahşap kırma çatı ile örtülüdürler. Cephenin ortasında bulunan ve merdivenler ile ulaşılan giriş kapıları ya içeriye çekilerek ya da iki sütunun desteklediği üçgen alınlıklı giriş saçakları kullanılarak vurgulanmıştır. Giriş kapısının iki yanında simetrik olarak pencere açıklıkları yer alır. Cephelerde en önemli bezeme unsuru olarak pencere ve kapı boşlukları etrafında taş söveler bulunmaktadır. Ön cephelerinin diğer cephelere göre daha özenli olduğu ve genellikle sıvandığı görülmektedir. Yapıların dışında kalın taş duvarlar, iç mekanda ise bağdadi ile yapılmış ince bölücü duvarlar vardır. Döşemeler için ise zeminden bir miktar yükseltilerek ahşap malzeme kullanılmıştır. Kapı ve pencerelerin de yine ahşap olduğu görülür.

Merkez’de (Panayia) 1860 tarihinde açılan ilk okul yapısı Panayia İlkokulu’dur (Boutaras, 2012, s. 114). İlerleyen yıllarda kapatılan Panayia İlkokulu, 1929 yılında onarılarak Cumhuriyet İlkokulu adı ile devlet okuluna dönüştürülmüştür (Url-19). 1961 yılında ise yapı İlçe Halk Eğitim Merkezi’nin kullanımına bırakılmıştır. Depremden etkilenen yapının 2014 yılında boşaltıldığı bilinmektedir. 1874 yılında Merkez Rum Ortaokulu adı altında ikinci bir okul açılmıştır (Boutaras, 2012, s. 118). Bu eski yapı hakkında ayrıntılı bilgi edinilememiştir, ancak okulun 1952 yılında ilçe merkezinde açılan yeni bir binaya taşındığı bilinmektedir (Boutaras, 2012, s. 139). 1957 yılında ise yapıya ikinci bir kat eklenmiştir (Boutaras, 2012, s. 140). Bugün Merkeze bağlı bir mahalle konumunda olan Yeni Mahalle’de (Evlambio) de 19. yüzyılda bir ilkokul yapısının bulunduğu bilinmektedir (Boutaras, 2012, s. 126).

Dereköy’de 1860 yılında açılan ilk okul yapısı hakkında ayrıntılı bilgiye ulaşamamıştır. Ancak daha sonra, 1914 yılında yapılan bağışlarla köye yeni bir okul inşa edildiği bilinmektedir (Boutaras, 2012, s. 125). Uzun yıllar işlevini sürdüren bu ilkokul yapısı, 20. yüzyıl ortalarında geçirdiği bir deprem²⁶ sonucu ağır hasar görmesi sebebiyle kullanılamayacak duruma gelmiştir (Boutaras, 2012, s. 125). Bunun üzerine 1954 yılında okulun yanında bulunan arazi istimlak edilerek yeni bir okul yapılması kararı alınmıştır. Ada’nın diğer köylerinde bulunan okul yapılarına göre daha büyük

²⁶ Bahsedilen depremin Çizelge 2.2’ye göre; 1952 veya 1954 tarihli depremlerden biri olduğu tahmin edilmektedir.

olan Dereköy'deki bu yeni okul; 6 sınıf, 1 kitaplık ve müze, müdür odası, öğretmenler odası, 1 büyük toplantı ve tören salonu, depo, erkek ve kız tuvaletlerini içerek şekilde tasarlanmıştır²⁷. Günümüzde köyün girişinde yol kenarında yer alan okul binası, yapımı 1961 yılında tamamlanarak eğitime açılmıştır²⁸ (Boutaras, 2012, s. 142). Cemaat okullarının kapatılmasından sonra boşalan yapı günümüzde otel olarak kullanılmaktadır (Şekil 2.54). Uzun süre ayakta kalan eski okul binası ise 1983 yılında güvenlik gerekçesi ile yıkılmıştır (Boutaras, 2012, s. 142; Şekil 2.54).

Şekil 2.54 : Dereköy; 1914 tarihli okul (1; Url-15), 1961 tarihli okul (2) ve otel (3,4).

Zeytinliköy'de 1912 yılında 113 öğrencisi olan dört sınıflı bir okulun varlığı bilinmektedir (Boutaras, 2012, s.127). Bu yapı hakkında ayrıntılı bilgiye ulaşılamamıştır. Köyün girişinde yer alan yeni okul yapısı ise 1932 yılında tamamlanarak eğitim ve öğretime açılmıştır (Boutaras, 2012, s. 135; Şekil 2.55). Başlangıçta dört sınıflı ve bir ofisi olan okula 1940'lı yıllarda bir sınıf ve öğretmenler odası eklenmiştir (Boutaras, 2012, s.136). 1964 yılında kapatıldıktan sonra uzun süre boş kalan okul restore edilerek 2013 yılında “Özel Zeytinliköy İlkokulu” olarak tekrar eğitim vermeye başlamıştır (Şekil 2.55).

Tepeköy'de 1864 yılında kurulan ilk okul yapısı bugün muhtarlığın yanında bulunan ve kahvehane olarak kullanılan yapıdır (Boutaras, 2012, s. 116). 1908 yılında ise

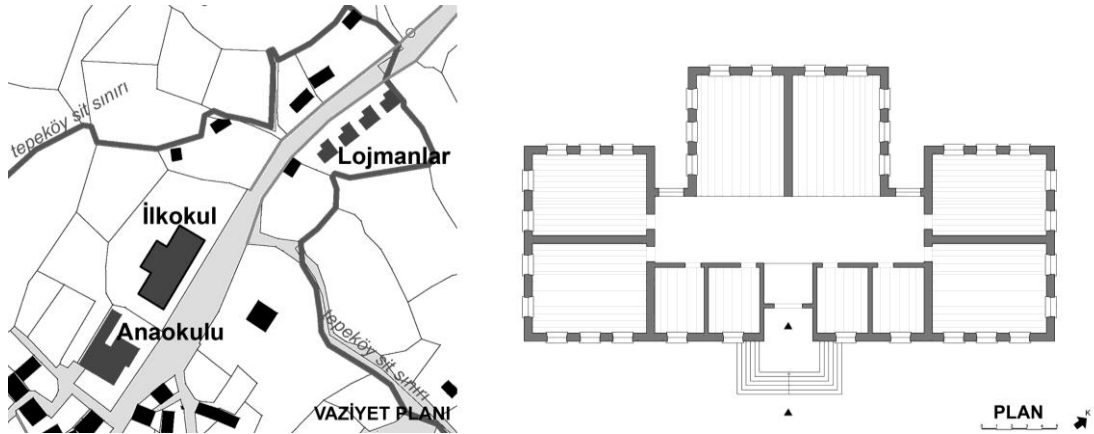
²⁷ Dereköy Muhtarlık Arşivi, 1949-1955 Karar Defteri, Karar 27 (aktaran; Boutaras, 2012, s. 142).

²⁸ Okulun mimarının o tarihte Heybeliada Ruhban Okulu öğretmeni olan *Aristis Pasadeos* olduğu bilinmektedir (Boutaras, 2012, s. 118).

kilisenin hemen yanında bulunan “Yeoryiados” olarak anılan yeni ilkokul yapısı inşa edilmiştir (Boutaras, 2012, s. 116). Bugün köyün girişinde yer alan ilkokulun yapımına 1953 yılında başlanmış, 1954 yılında tamamlanarak eğitim ve öğretime açılmıştır (Boutaras, 2012, s. 141; Şekil 2.56-2.58).

Şekil 2.55 : Özel Zeytinliköy İlkokulu; eski (1,2; Url-15) ve günümüz (3,4) fotoğrafları.

Şekil 2.56 : Tepeköy ilkokulu, anaokulu ve lojmanlarını gösteren vaziyet planı ve ilkokulun planı.

Yapının hemen yan parselinde, 1960 yılında anaokulu binası da yapılmış ancak eğitime açılmamıştır (Boutaras, 2012, s. 141). Öğretmenlerin kalması için tasarlanan, tek katlı, tek odalı, salon, mutfak ve tuvalet birimlerinden oluşan lojmanlar ise bugün köyün girişinde görülebilmektedir (Şekil 2.57).

Şekil 2.57 : Tepeköy anaokulu ve lojman binaları.

Adadaki tüm okullar ile birlikte kapatılan Tepeköy ilkokulu ve anaokulu, uzun süre boş ve bakımsız halde durduktan sonra 2015 yılında “*Tepeköy Özel Rum Ortaokulu ve Lisesi*” olarak tekrar eğitim ve öğretime açılmıştır (Şekil 2.58). Okul aynı zamanda ada tarihinde açılan ilk azınlık lisesi olmuştur. Okul ile birlikte lojman yapıları da restore edilmiştir.

Şekil 2.58 : Tepeköy Özel Rum Ortaokulu ve Lisesi; eski (1;Uri-15), 2013 (2,3,4) ve 2017 tarihli (5) fotoğrafları.

Bademliköy’de ilk okul yapısının 1871 yılında açıldığı, bu yapının 1924 yılında onarıldığı bilinmektedir (Boutaras, 2012, s. 117). Depremde zarar gören bu eski küçük okul yapısı yerine 1955’lerde yeni bir okul yapılması kararı alınmıştır (Boutaras, 2012, s. 143). Günümüzde kilisenin hemen yanında yer alan bu yeni okul binası 6 sınıf,

müdür ve öğretmenler odası, depo ve tuvaletlerden oluşacak şekilde tasarlanmıştır²⁹. Okulların kapatılmasından sonra Bademliköy’de bulunan bu okul yapısı da uzun süre boş kalmıştır. Sonraki yıllarda yapının onarımı yapılarak otele dönüştürülmüştür (Şekil 2.10).

Kaleköy’de 1913 tarihinde 25 öğrencisi olan 4 sınıflı bir okul olduğu bilinmektedir (Boutaras, 2012, s. 127). Bu yapının zaman içerisinde zarar gördüğü 1920’lerden itibaren köyde eğitim veren bir okul bulunmadığı bilinmektedir (Boutaras, 2012, s. 144). Aya Marina Kilisesi’nin kuzeybatı yönünde yer alan Kaleköy İlkokulu, onarımı yapılarak 1952 yılında yeniden eğitim vermeye başlamıştır (Boutaras, 2012, s. 144). Okulların kapatılması ile birlikte bu yapının da işlevi sona ermiştir. Günümüzde muhtarlık olarak kullanılmaktadır.

İşlikler

Tarımın önemli bir geçim kaynağı olduğu Ada’da tarımdan elde edilen ürünlerin işlenmesi için çeşitli imalathaneler bulunmaktadır. Özellikle Ada’da en çok üretilen tarım ürünlerinden biri olan zeytinin işlenerek yağ elde edilmesi için her köyde bir ya da daha fazla sayıda işlik yer almaktadır. Yücel (1968, s. 83), Dereköy’de 3, Tepeköy’de 3, Zeytinliköy’de 2, Çınarlı’da 2, Bademliköy’de ise 1 adet olmak üzere ada genelinde toplam 11 adet hidrolik zeytinyağı imalathanesi bulunduğunu belirtmektedir. Geçmişte bu imalathaneler günlük 800-1200 kg işleme kapasitesine sahipti (Yücel, 1968, s. 83). İmalathanelerde üretilen ve ihraç edilen zeytinyağı Ada sakinleri için önemli bir geçim kaynağı oluşturmaktaydı. Bu işliklerde aynı zamanda asit derecesi uygun olmayan zeytinyağından sabun da üretilebilmekteydi (Yücel, 1968, s. 84).

Günümüzde Ada’daki yerleşimlerde kimileri kalıntı düzeyinde olan bu imalathaneleri görmek mümkündür. Moloz taş kullanılarak yığma olarak inşa edilen yapıların, ahşap kırma çatıyla örtülü oldukları anlaşılmaktadır. Duvar örgüsünde, kapı ve pencere boşluklarında ahşap lentoların kullanıldığı görülmektedir. İmalathane yapıları arasında iç mekanlarındaki üretimde kullanılan aletleri önemli ölçüde koruyan örnekler bulunmaktadır (Şekil 2.59-2.60).

²⁹ Yapının mimarının Atina Teknik ve Columbia Üniversiteleri mezunu olan *İonnis Triandafilidis* olduğu bilinmektedir (Boutaras, 2012, s. 143).

Bademliköy’de çamaşırhanenin yanında yer alan zeytinyağı imalathanesi günümüze ulaşabilmiş üretim yapılarından biridir (Şekil 2.59). Kıрма çatılı olduğu anlaşılan yapı sadece beden duvarları ile ayakta. İç mekanda da bir takım bölüntülerden imalathanenin plan kurgusunun okunması mümkündür. Yapı çatısı mevcut olmadığından dış koşullardan oldukça etkilenmiş durumdadır. Son olarak 2014 yılında yaşanan depremde oldukça zarar görmüş, giriş cephesinin bir bölümü yıkılmıştır.

Dereköy’de çamaşırhanenin yanında bulunan zeytinyağı fabrikası da Ada’da günümüze ulaşabilmiş önemli yapılardan biridir (Şekil 2.60). Yapının çatısı yok olmuş, bu sebeple dış koşullardan oldukça etkilenmiş ve zarar görmüştür. Ancak yapının ayakta kalabilen moloz taş ile inşa edilmiş beden duvarları, pencere, kapı boşlukları ve bu boşluklarda yer alan ahşap lentolar gibi elemanları, yapı hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. İç mekanda yer alan bölüntüler ve günümüze ulaşabilen değirmen taşı ve metal konstrüksiyonlar gibi elemanlar sayesinde imalathanenin çalışma prensibi de okunabilmektedir (Şekil 2.60).

Şekil 2.59 : Bademliköy zeytinyağı işliğı, 2013.

Tarımın yanı sıra ada halkının bir diğer önemli geçim kaynağı da hayvancılıktır. Özellikle küçükbaş hayvancılıkla uğraşan Ada halkı geçmişte yetiştirdiği hayvanları

İstanbul, Çanakkale ve Balıkesir’den gelen tüccarlara satmanın yanı sıra Ada’da bulunan imalathanelerde hayvanların sütünden kaşar üretimi de yapmaktaydı (Yücel, 1968, s. 85). Çınarlı’da 3, Dereköy’de 3, Tepeköy’de 1, Zeytinliköy’de 1 adet bulunan imalathanelerde üretilen kaşarlardan yıllık 25-30 ton kadarı İstanbul’a ihraç edilmekteydi (Yücel, 1968, s. 85). Bu imalathanelerde kaşarla birlikte peynir, kaymak, tereyağı ve yoğurt da üretilmekteydi (Yurtseven, 2012, s. 122). Nüfusunu önemli ölçüde kaybeden Gökçeada’nın geleneksel yerleşimlerindeki bu imalathaneler günümüzde varlığını sürdürmemektedir.

Geçmişte köylerde ayakkabı ve dokuma atölyelerinin de olduğu bilinmektedir (Şekil 4.28). Bu atölye yapıları da köylerdeki diğer yapılar gibi geleneksel olarak moloz taşla inşa edilmiş, kırma çatılı, küçük yapılardır. Ada’da 8 adet sabun fabrikası, 4 adet tuğla fabrikası ve 1 adet elektrik fabrikası bulunduğu da aktarılmaktadır (Aziz, 1973, s.117).

Şekil 2.60 : Dereköy zeytinyağı işliğı, 2013.

Değirmenler

Ada’da bulunan üretim yapılarından biri de un elde etmek ve zeytinyağı üretmek için kullanılan değirmenlerdir. (Ousterhout ve Held, 2000, s. 177). Tahıllarını un haline

getirmek isteyen ada sakinleri değirmencilere götürür, değirmenciler ise yaptıkları işin karşılığı olarak elde ettikleri unun onda biri kadarını talep ederlerdi (Theoharis, 2013, s. 15). Değirmenlere uzak olan yerleşimlerde yaşayanlar ise aynı işi el değirmenleri ile yapmaya çalışırlardı (Theoharis, 2013, s.15). Günümüze Ada'daki değirmenlerden bir örnek ulaşamamış olsa da yapı kalıntılarını adanın çeşitli bölgelerinde görmek mümkündür (Şekil 2.61).

Şekil 2.61 : Ada'nın çeşitli yerlerinde bulunan değirmen kalıntıları.

Fotoğraflara ve yapı kalıntılarına göre yığma taş duvar tekniği ile inşa edilen değirmen yapıları konik bir çatı ile örtülüdür (Şekil 2.62-2.63). Çatı kaplamasının ise ahşap üzeri çalı ya da ağaç dallarından oluşan bir malzeme olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 2.62-2.63). Yapıların içerisinde ahşap konstrüksiyonların yer aldığı görülmekte, diğer değirmen örneklerinde olduğu gibi Ada'da bulunan değirmenlerde de iç mekanda ocak ve nişlerin bulunduğu düşünülmektedir (Şekil 2.61). Ayrıca ahşap galeri şeklinde ikinci bir katlarının bulunması da olasıdır.

Şekil 2.62 : Değirmenler ve Kaleköy yerleşimi (Url-15).

Eski fotoğraflarda görüldüğü üzere ve ada sakinlerinin aktardığı bilgilere göre geçmişte Gökçeada'da hem rüzgar hem de su değirmeni bulunmaktadır (Aziz, 1973, s. 117; Theoharis, 2013, s. 15; Şekil 2.63). Rüzgarın yeterli olmadığı zamanlarda değirmenler insan ya da hayvan gücü ile de döndürülebilmektedir (Şekil 2.63).

Şekil 2.63 : Ada’da geçmişte bulunan değirmenlere bir örnek (Url-15).

Çeşme ve çamaşırhaneler

Ada sosyal hayatının önemli birer parçası olan çeşme ve çamaşırhanelerden adanın her köyünde birden fazla sayıda bulunmaktadır. Çeşmeler genellikle çamaşırhanelerin içinde yer almakla birlikte, köylerde bazı sokaklarda ya da Tepeköy’ün yakınındaki Spilia mevkiisinde bulunan çeşme gibi su kaynaklarının olduğu yerlerde tekil çeşme örnekleri de mevcuttur. Mimari açıdan adadaki çeşme örneklerinin birbiriyle oldukça benzer oldukları görülmektedir (Şekil 2.64).

Şekil 2.64 : Zeytinliköy, Kaleköy, Bademliköy ve Yeni Mahalle çeşmeleri.

Taş malzeme ile inşa edilen çeşmelerin birçoğu sonradan sıvanmıştır. Bademliköy çamaşırhane çeşmesi, Kaleköy ve Zeytinliköy’de bulunan çeşmeler oldukça benzer şekilde çeşmenin iki yanında bulunan sütunçeler ve bunların başlıklarına oturan taş

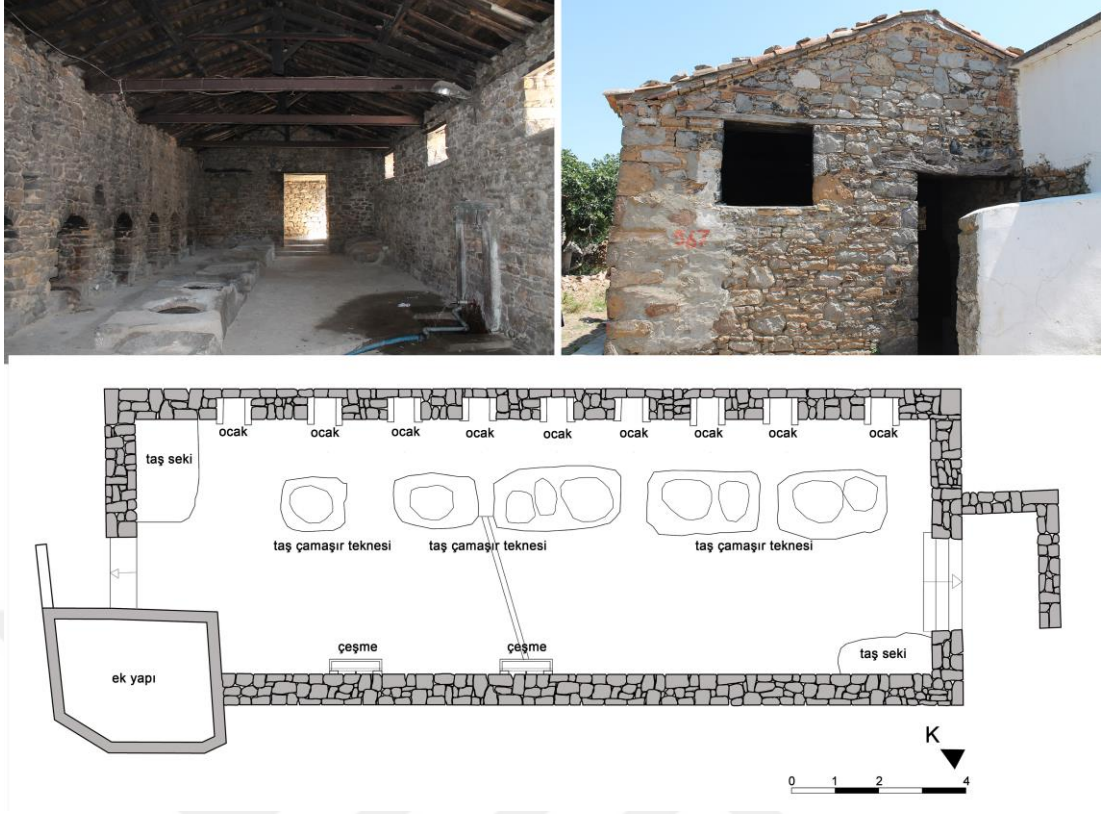
kemer ile dış çerçevede ve sütun başlıkları arasında profiller kullanılarak bezenmiştir (Şekil 2.64). Yeni Mahalle’de Aya Varvara Kilisesi önünde yer alan çeşmede ise musluğun iki yanında dıştakiler daha alçak olacak şekilde ikişer sütunçe ve bunlar arasında yer alan kemerler ile kilisenin bir kesiti oluşturulmuş gibidir. Çeşmelerin üzerinde kitabelerin yer aldığı ve çeşitli motiflerle bezendiği görülmektedir.

Çamaşırhaneler, çeşmelerin üzerinin örtülmesi ile oluşturulan, köylerde kadınların belirli günlerde bir araya gelerek çamaşır yıkadıkları mekanlardır (Şekil 2.65). Çamaşırhanelerin içinde yer alan çeşmelerden alınan su yine mekan içindeki ocaklarda, odun ateşinde kazanlar yardımı ile ısıtılır. Isıtılan su ile çamaşırlar mekanın içinde sabit bulunan taş malzemeden yapılmış çamaşır yıkama teknelerinde dövülerek yıkanır. Zeminde yer alan açık su kanalları ile de fazla su tahliye edilir. Yapıların duvarlarında malzemelerin konulması için nişler ve sekiler de yer alabilir. Ada’da bulunan çamaşırhaneler, yığma taş malzeme ile inşa edilmiş, ahşap kırma çatılı yapılardır.

Şekil 2.65 : Çamaşırhaneler; Çınarlı Mahallesi (1), Yeni Mahalle (2), Bademliköy (3) ve Tepeköy (diğ.).

Çamaşırhanelerin Bademliköy çamaşırhanesinde olduğu gibi üç tarafı kapalı bir tarafı açık olacak şekilde yarı açık veya Dereköy çamaşırhanesindeki gibi bir kapı ile girilebilen tamamen kapalı iki farklı plan tipi mevcuttur (Şekil 2.66-2.67).

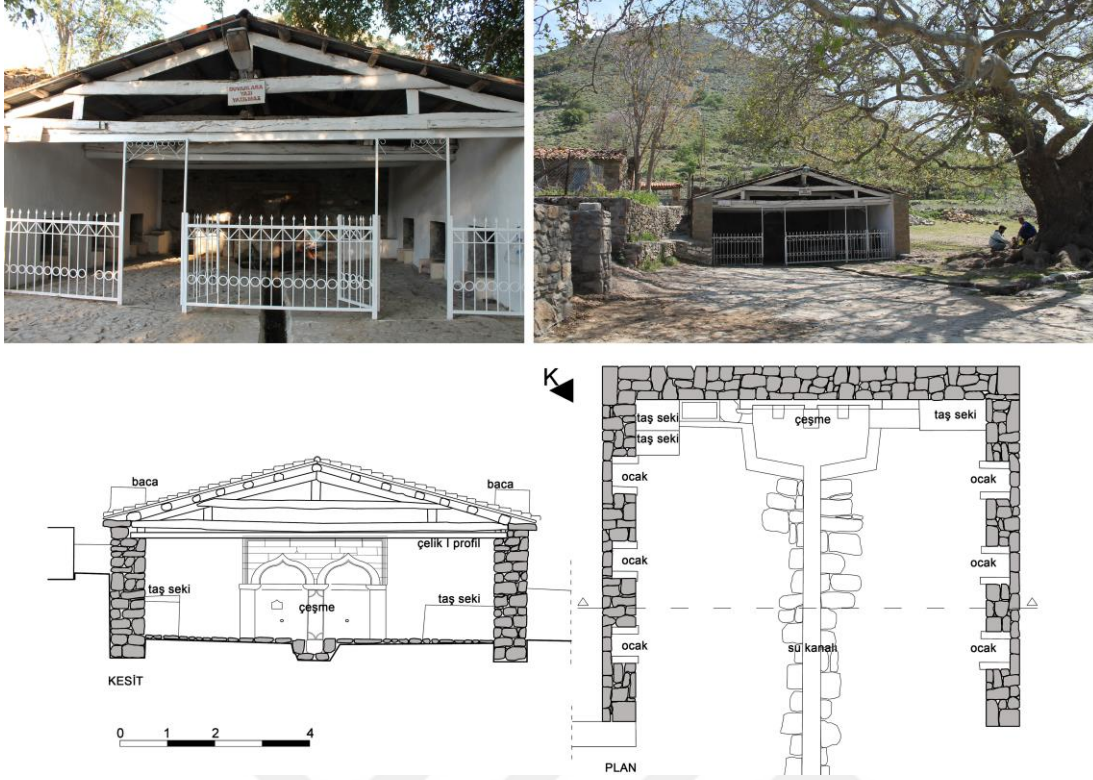

Şekil 2.66 : Dereköy çamaşırhanesi; günümüz fotoğrafları ve planı.

Genelde küçük yapılar olan çamaşırhaneler arasında Dereköy’de Panagia Kilisesi yanında bulunan çamaşırhane, yaklaşık 18 metreye 6 metre boyutları ile Ada’daki çamaşırhanelerin anıtsal bir örneğini oluşturmaktadır (Şekil 2.66-2.67).

Dereköy çamaşırhanesi, yığma moloz taş ile inşa edilmiş, kırma ahşap çatılı bir yapıdır (Şekil 2.66). Duvar örgüsünde pencere ve kapı boşluklarında ahşap hatıllar kullanılmıştır. Yapıya giriş güneydoğu ve kuzeybatı yönündeki dar cephelerinde yer alan kapılardan sağlanmaktadır. İç mekanda kuzey yönde dokuz adet ocak ve ocakların arasında nişler yer almaktadır. Güneybatı yönünde ise çeşme, çeşmenin üst kotunda ise içeriyi aydınlatan küçük pencereler bulunmaktadır. Mekanın ortasında taştan çamaşır tekneleri ile zeminde açık su kanalları görülmektedir. Yapının yakın dönemde onarıldığı, çatı ahşap kirişleri altına çelik profil destek kirişleri yerleştirildiği görülmektedir. Batı yönünde çamaşırhane ne zaman eklendiği bilinmeyen bir yapı bulunmaktadır (Şekil 2.66).

Bademliköy’de bulunan iki adet yarı açık çamaşırhane büyük olan ise, hemen yanında yer alan anıt çınar ağacı ile birlikte Ada’daki çamaşırhaneler arasında etkileyici bir örnektir (Şekil 2.67).

Şekil 2.67 : Bademliköy çamaşırhanesi; günümüz fotoğrafları, planı ve kesiti.

Yığma taş ile inşa edilmiş çamaşırhanenin kiremit örtülü ahşap kırma çatısı vardır. Üç tarafı kapalı, bir tarafı açık olan yapının açık olan batı cephesine sonradan demir parmaklıklar eklendiği görülmektedir. İç mekanda girişin karşısında yer alan doğu cephesinde iki adet yan yana çeşme bulunmaktadır. Kuzey ve güney yönlerde ise üçer adet ocak yer almaktadır. Zeminin ortasında yer alan açık kanaldan su tahliye edilmektedir. Yapının yakın dönemde onarıldığı ve ahşap olan çatı kirişlerinin altına, çelik profiller yerleştirildiği görülmektedir (Şekil 2.66-2.67).

Ticarethaneler

Geçmişte Ada'da bulunan yerleşimlerin her birinde, yaşayanların sosyal ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte, terzi, berber, bakkal, kahvehane gibi çok sayıda ticarethane bulunmaktadır (Şekil 2.68-2.69).

Şekil 2.68 : Ticarethaneler.

Ada sakinleri, her ne kadar kendi yiyeceklerini yetiştirdikleri tarım ürünlerinden ve hayvanlardan elde ediyor olsa da, şeker veya un gibi bazı malzemeleri köylerde bulunan bakkallardan temin ederlerdi (Theoharis, 2013, s. 13). Bunun için genellikle para yerine takas yöntemi kullanılırdı (Theoharis, 2013, s. 13). Bakkal dükkanlarının olmadığı daha eski dönemlerde ise köy köy dolaşan çerçiler aynı işi yapardı (Theoharis, 2013, s. 13).

Geleneksel yerleşimlerdeki dükkan yapıları, iki katlı konutların zemin katlarında yer alan örnekleri olsa da genel olarak tek katlıdır. Geleneksel yapılar gibi taş malzeme ile yığma olarak inşa edilmiş ve kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüşlerdir. Cephelerinde, giriş kapılarının hemen yanında, konut yapılarında olmadığı kadar geniş pencere açıklıkları bulunmaktadır (Şekil 2.68). Daha eski olan dükkan yapılarında giriş kapısı yanında iki büyük giyotin pencere yer alırken sonraki örneklerde büyük bir pencere açıklığının giriş kapısı ile birlikte tasarlanarak vitrin olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu örneklerde yüksekliği artırılan pencere açıklığına yağmurdan korunmak için saçak da eklenmiştir (Şekil 2.60).

Şekil 2.69 : Kahvehaneler.

Kahvehanelerin ise Ada'nın sosyal yaşamında özel bir yeri vardır. Ada'daki geleneksel yerleşimlerde çok sayıda kahvehane bulunmaktadır. Bu yapılar genel olarak tek katlı, moloz taş ile yığma olarak inşa edilmiş, ahşap kırma çatılı yapılardır. Zemin katta, giriş kapısının iki yanında bulunan geniş pencere açıklıkları ile konut yapılarından ayrılırlar (Şekil 2.69).

Damlar

Ada'daki tarımsal hayatın önemli birer temsilcisi de dam olarak adlandırılan yapılardır. Damlar, tarla işlerinin yoğun olduğu yaz aylarında ada sakinlerinin köylerden göçerek yerleştiği tarım alanlarının yakınında bulunan meskenlerdir (Şekil 2.70; Şekil B.18-19; Şekil C.12-14). Aile aynı zamanda hayvancılıkla uğraşıyorsa, hayvanlara köyde değil dam yapılarında bakılır (Theoharis, 2013, ss. 15-30).

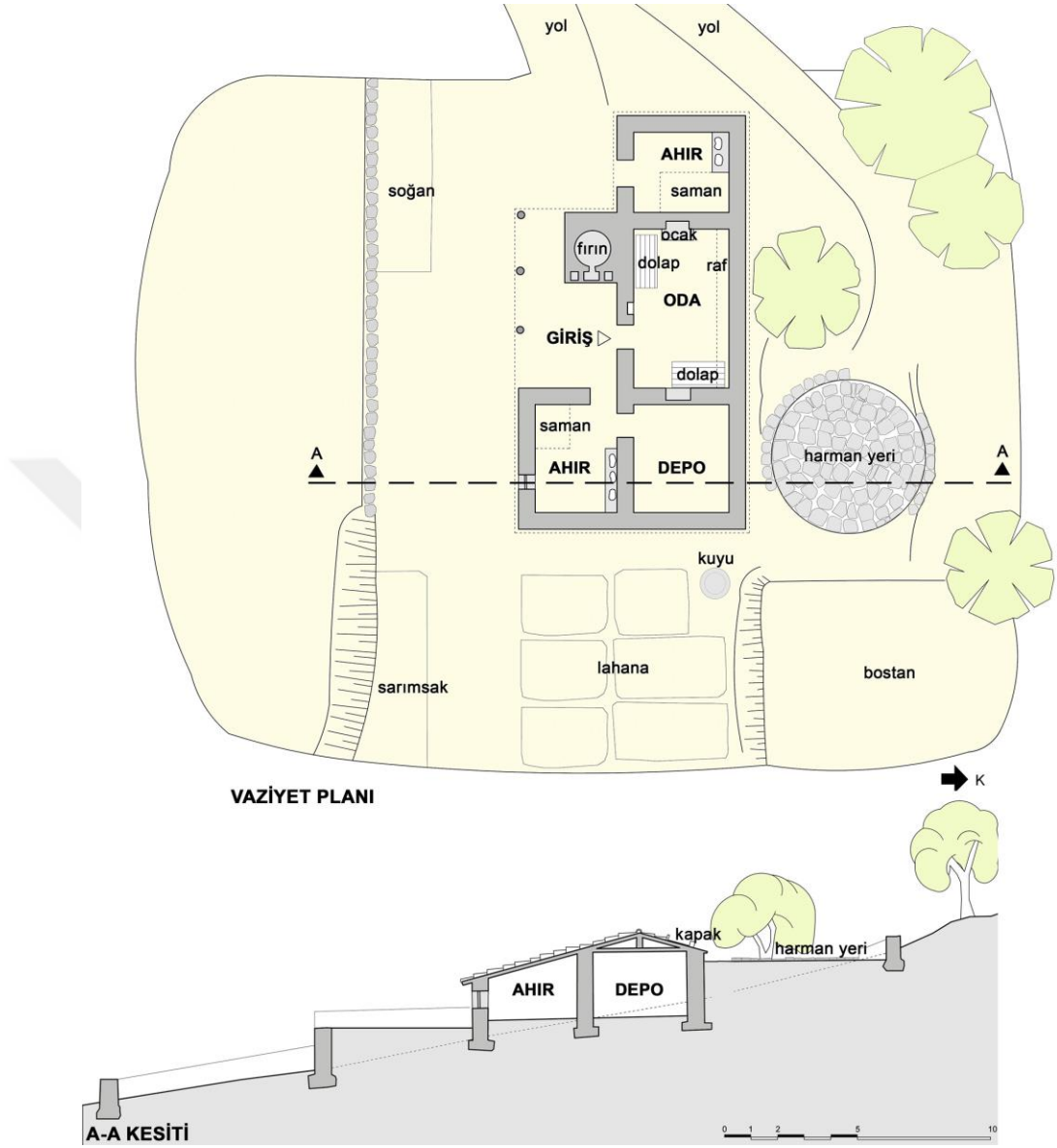
Dam yapıları Ada'nın genelinde dağınık ve tekil olarak bulunabildiği gibi 15-20 adedi bir arada bulunan örnekleri de vardır. Adanın yüksek ve andezitten oluşan kuzey kesiminden ziyade tarım yapmaya daha uygun olan Dereköy-Kaleköy yolunun güney kesiminde, özellikle Kokina mevkiinde daha sık bulunurlar. İspilya damları veya Kefalos damları gibi yakınlarındaki önemli yerlerin adları ile anılırlar. Ada'da yaşayan her ailenin bir damı olmadığı gibi bazı ailelerin birden fazla sayıda damı da olabilmektedir. Yücel (1968, s. 75), ada genelindeki toplam dam sayısının 460 kadar olduğundan bahsetmektedir.

Şekil 2.70 : Damlar; eski (Url-15) ve günümüz fotoğrafları.

Damlar yapısal olarak basit konutlara benzerler. Taş malzemeye yığma olarak inşa edilen, kırma çatıyla örtülü yapılardır. Çoğunlukla tek katlı ve basit dikdörtgen planlı

olan damların iki katlı olan örnekleri de vardır. Genel plan kurguları ailenin kalacağı bir oda ve yanındaki ahır ve samanlık olarak kullanılan mekandan oluşur (Şekil 2.71).

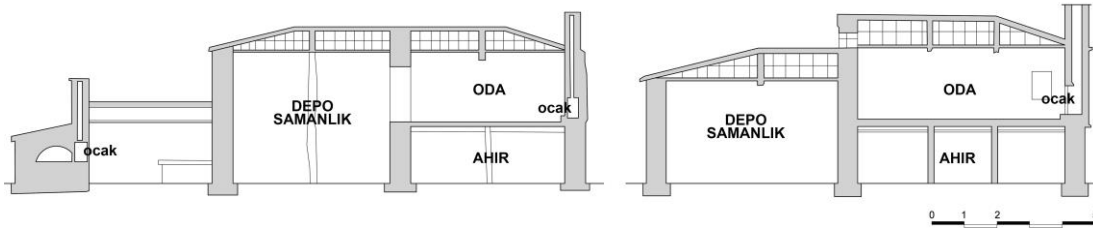
Şekil 2.71 : Dam yapılarına örnek; vaziyet planı ve kesit³⁰.

Damlarda yaşama mekanı ikincil plandadır ve konutlarda olduğu gibi özen gösterilmemiştir. Ocağın yer aldığı tek bir oda yeme, içme, yaşama, dinlenme ve uyuma işlevlerine cevap verir. Tek katlı ise zemin çoğunlukla sıkıştırılmış topraktır. Çatıdan ışık alan mekanlarda pencere açıklığı bulunmaz. Yaşama mekanının yanında yer alan ikinci bir oda ahır ve samanlık olarak kullanılır.

³⁰ Pasadaios, A. (1973)'den faydalanılarak yeniden düzenlenmiştir.

Samanlık bölümü duvarda yer alan bir açıklıktan saman veya bu mekanda depolanan tahıl ile doldurulur. Mekan açıklık hizasına kadar dolduğunda ise çatı kısmından ahşap kaplama ve kiremitlerin kaldırılması ile açılan boşluktan doldurulmaya devam edilir. Depolama işini kolaylaştırmak adına tahılın dövüldüğü harman yeri genellikle samanlık mekanının önünde yer alır. Harman yeri yaklaşık 8-10 metre çapında, dairesel, zemini taş kaplı alandır. Bu alanın etrafı tahılın dışarıya taşmasını önlemek amacıyla taş duvarlarla desteklenir. Ahır bölümü samanlıktan ahşap veya taş bir duvar ile ayrılmaktadır. Kimi zaman yan yana bulunan bu üç mekanın giriş kapıları önlerinde bulunan sundurmaya açılmaktadır.

Bu sundurmanın altında açık alanda ocak da yer alabilmektedir. Yakın mesafede bir arada bulunan damların her birinde ocak bulunmadığı örnekler olabilir. Böyle yapılarda yemek pişirmek için ortak kullanılan ocağın sahibine pişirilen yemeklerden pay verilir (Pasadaios, 1973, ss. 65-66). Adada tek katlı olan dam yapıları çoğunlukta olmakla birlikte iki katlı olan örnekler de görülmektedir (Şekil 2.72).

Şekil 2.72 : İki katlı dam örneklerinin kesitleri.

Bu yapılarda yaşama mekanı üst katta, ahır ise hayvanların sıcaklığından yararlanmak amacıyla yaşama mekanı ile aynı çatı altında giriş katta yer alır. Zemin kattaki ahır bölümüne açılan kapı ile ulaşılabilen samanlık ve depo bölümü ise bazen iki kat yüksekliğinde bazen daha alçak mekanlar olarak yer almaktadır.

Köprüler

Dereköy'ü güney sahillerine bağlayan karayolunun nehri geçtiği noktada, günümüzde kullanılmakta olan betonarme köprünün hemen yanında, geleneksel yöntemler kullanılarak taş malzemeye inşa edilmiş kemerli bir köprü görülmektedir (Şekil 2.73).

Bu köprünün geçmişte Dereköy'ü güney kesiminde yer alan dam yapılarının bulunduğu bölgelere bağlayan üç köprüden biri olduğu bilinmektedir (Url-18). Diğer

iki köprü hakkında ayrıntılı bilgiye ulaşamamıştır. Ancak diğer köprülerinin aynı nehrin uzantısında yer aldığı söylenmektedir (Url-18).

Şekil 2.73 : Taş köprü.

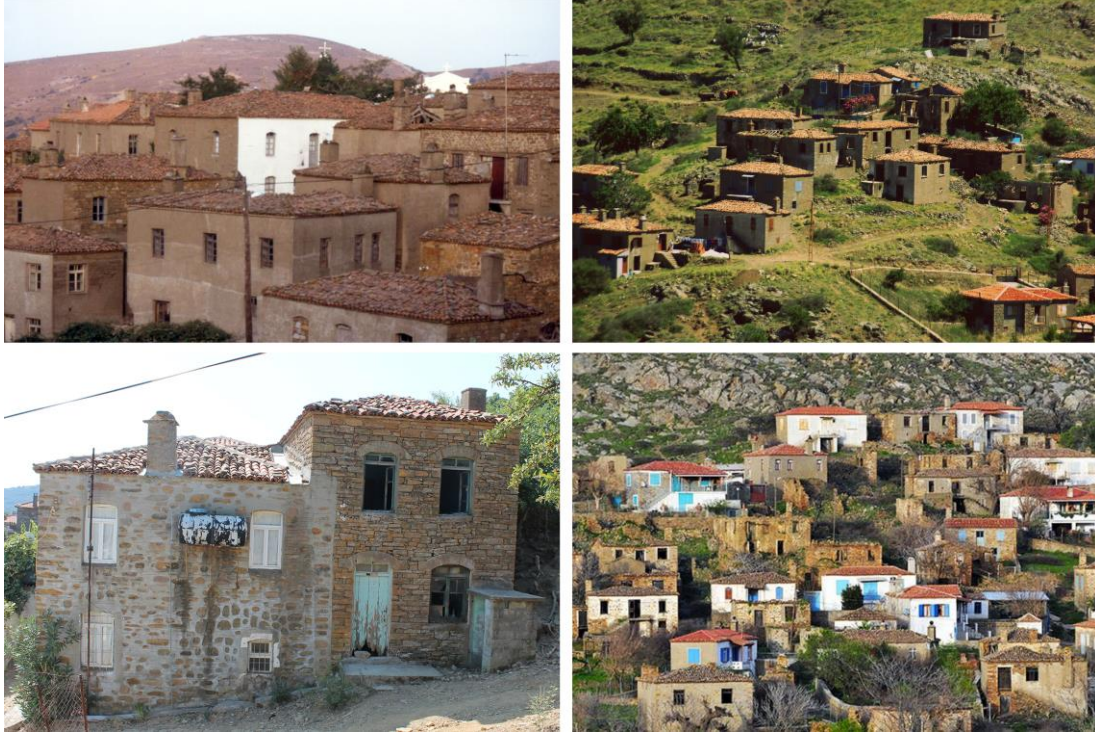
Köprünün öncelikle beton malzemeyle onarılarak bir süre daha kullanılmaya devam edildiği, daha sonra yanındaki yeni köprünün yapılması ile atıl durumda kaldığı anlaşılmaktadır. Kullanım dışı kalan köprü bakımsızlıktan ve gerçekleştirilen niteliksiz onarımlardan dolayı oldukça yıpranmıştır.

Konutlar

Gökçeada geleneksel mimari dokusunun büyük çoğunluğunu oluşturan konutlar, ada peyzajı içerisinde baskın bir öge olarak göze çarpmaktadır. Kullanılan malzeme ve teknik bakımından birbirini tekrar eden bu yapılar, kullanıcının ihtiyaçlarına ve maddi durumuna göre değişmiş gözükmemektedirler (Şekil 2.74). Hangi konut tipinin daha erken geliştiği konusunda yorum yapmak, konut tiplerinin değişmeden günümüze ulaşan örneklerine ulaşmak mümkün olmadığından kolay değildir. Ancak yerleşimlerin genel karakteristiği ve konut yapılarının özellikleri incelendiğinde geleneksel tasarımın ilkelerini genel hatları ile ortaya koymak mümkündür.

İşlevsellik ön planda tutularak geleneksel yaşam tarzına uygun bir biçimde tasarlanan konutlar basit dikdörtgen formlu yapılardır. Farklı nitelikte olanları mevcut olmakla birlikte konutlar, genel olarak iki katlı, yığma taş strüktürlüdür (Şekil 2.74).

Geleneksel bir yaşam birimi genel olarak avlu ve içerisinde yer alan konut biriminden oluşmaktadır. Avluda üretim ve günlük yaşamın ihtiyaçlarına yönelik olarak yardımcı yapılar yer alır. Kışın sert esen rüzgarlardan korunmak adına avlular genellikle güney yönünde yer alır ve yapının kapı, pencere boşlukları genellikle güney cephesine açılır. Kuzey cephesinde ise soğuktan korunmak adına oldukça az açıklık bulunur. Yerleşimlerde konut sıklığı arttıkça, topoğrafyaya uygun olarak yerleşen konut birimlerinin, avluları batı veya kuzey yönünde yer alan, hatta avlusuz örneklerinin de uygulandığı görülmektedir.

Şekil 2.74 : Konut dokusu.

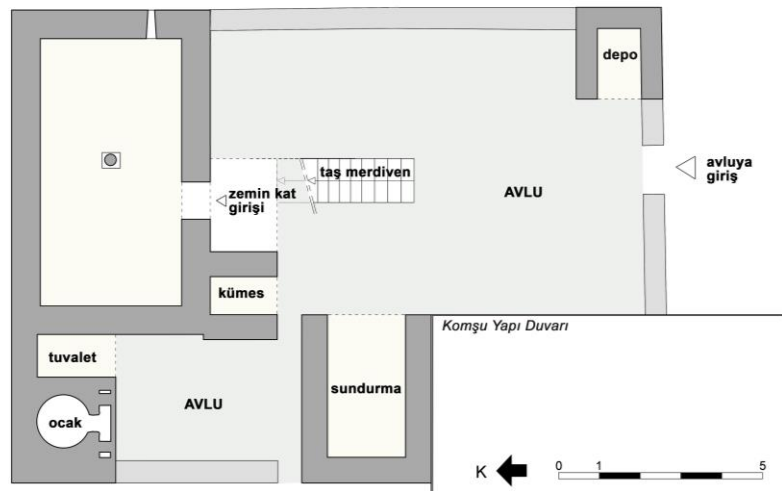
Ayrıca sayıları az olsa da tek katlı konut yapılarının da olduğu, kimi konutların diğerinden daha büyük ya da küçük olduğu da görülmektedir. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda Gökçeada köylerinde bulunan geleneksel konut yapılarının genel formu, malzemesi, yapım tekniği gibi genel özellikleriyle birbirine benzemesinin yanında içinde yaşayan ailenin maddi durumu, ihtiyaçları, kişi sayısı bakımından büyüklüğü gibi sebeplerle genel kurgusunun ve plan şemasının değiştiği söylenebilir.

2.6.3 Konutların plan özellikleri

Yaşayan insanların sosyal ve ekonomik taleplerini karşılayacak şekilde biçimlendirilmiş konut birimlerini plan şemaları bağlamında ele alındığında hangi tipin daha önce veya sonra var olduğu konusunda yorum yapmak doğru olmayacaktır. İnsanların sosyal ve ekonomik durumlarındaki değişiklikler gibi yerleşimlerde aynı dönemde aynı anda var olan konut tiplerinin plan şemaları da farklılık göstermektedir. Bu tipleri basit olandan gelişmişe doğru ele almak daha doğru bir yaklaşımdır.

Ada yerleşimlerinde geleneksel bir yaşam alanı genel olarak avlu, avluda yer alan ocak, sundurma, tuvalet birimleri ile avluya açılan konut biriminden oluşur (Şekil 2.75). Konut birimleri arasında en basit plan tipini ise iki katlı, iki katı da dikdörtgen formlu, tek hacimden oluşan yapılar oluşturmaktadır.

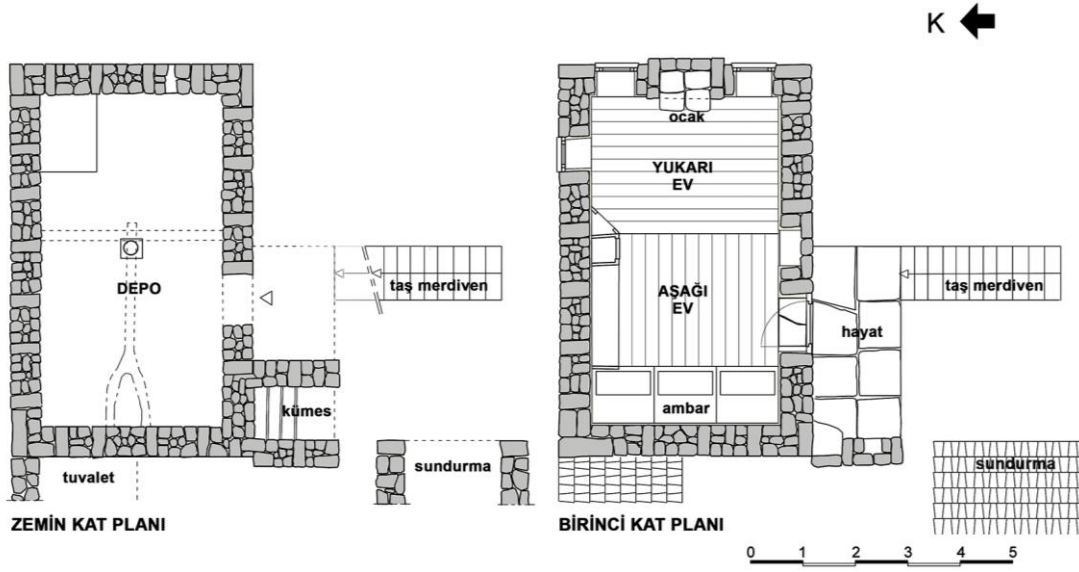
Mekan içerisinde bölücü duvarlar yer almamakla birlikte bazı bölümler kullanım amaçlarına göre özelleşmiştir. Bu yapı tipinin bir örneği Zeytinliköy’de yer alan evdir (Şekil 2.75-2.76). Avlunun bir köşesinde ekmek pişirmek için kullanılan ocak, bir köşesinde ada içerisinde ulaşım için faydalanılan eşek ve at gibi hayvanların bağlandığı yarı açık bir mekan olan sundurma yer almaktadır. Erken tarihlerde konut birimlerinde yer almayan tuvalet birimi için sonraları avluda bir mekan oluşturulmuştur.

Şekil 2.75 : Avlulu konut plan şeması örneği.

Avluya açılan kapısı ile avlu kullanımıyla oldukça bağlantılı olan alt kat ambar ve depolama amaçlı kullanılmaktadır. Bu katta kapı ve havalandırma için bırakılan küçük

açıklık dışında pencere bulunmamaktadır. Döşeme genellikle topraktır. Zeminde yiyecek ve içecek depolama amaçlı küpler yer alır.

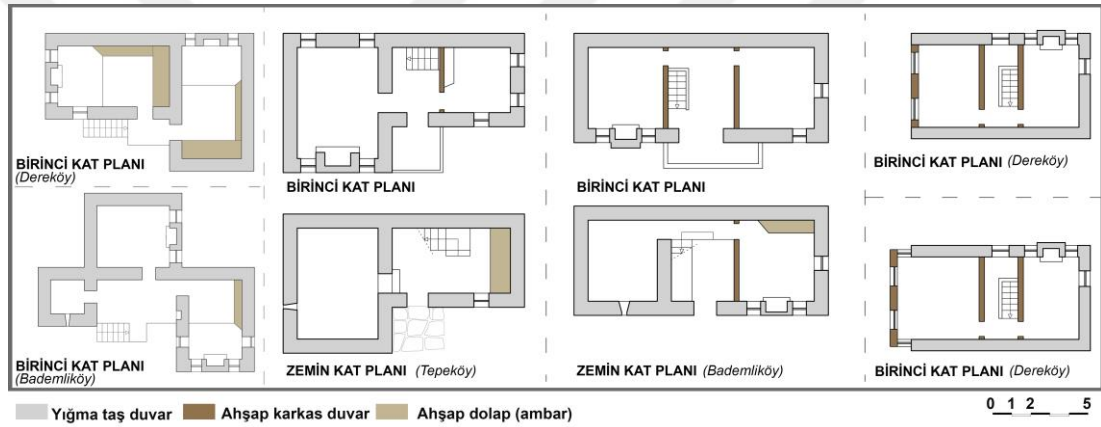
Şekil 2.76 : Zeytinliköy’de bir evin zemin kat ve birinci kat planı³¹.

Avludan taş bir merdiven ile ulaşılan üst kat ise yaşama birimini oluşturmaktadır. Taş merdiven üst katta bulunan sahanlığa ulaşmaktadır. Birinci kattaki yaşama mekanının kapısı da genellikle güney cephede bulunan ve hayat denilen bu sahanlığa açılır. Günlük işlerin bir bölümü avlunun yanı sıra hayatta gerçekleştirilir. Üst katın döşemesinin bir bölümü 10 cm kadar yüksek yapılmaktadır. Bu bölümler aşağı ev, yukarı ev olarak adlandırılır. Yukarı ev ailenin yemek yediği, oturduğu ve uyuduğu bölümdür. Yemek pişirmek ve ısınmak amaçlı kullanılan ocak da bu bölümde yer almaktadır. Ocağın iki yanında simetrik pencere açıklıkları bulunmaktadır. Giriş kapısının açıldığı aşağı ev ise genel olarak eşyaların depolandığı dolapların ve tahılların depolandığı ambarların yer aldığı bölümdür. Giriş kapısı yanında bulunan nişte kullanım amaçlı temiz su testisi bulunur.

Bu basit tek hacimden oluşan plan tipinin çeşitli ihtiyaçlara yönelik olarak eklenen mekanlar ile geliştiğini ve değiştiğini görmekteyiz. Bu ihtiyaçlardan biri Rum ailelerin evlenen kız çocuklarına ev yapmaları geleneğidir (Theoharis, 2013, s.25). Maddi durumu iyi olan ailelerin ayrı bir ev, olmayanların ise kendi evlerine bitişik aynı sahanlığı kullanacak biçimde yeni bir ev yaptıkları görülmektedir (Şekil 2.77).

³¹ Pasadaios, A. (1973)’den faydalanılarak yeniden düzenlenmiştir.

Kimi zaman ev sahibinin ihtiyacına yönelik olarak eklenen yeni mekanlar ile de plan tipinin değiştiği söylenebilir. Alt katta tek hacim olan evin üst katta ahşap bölücü duvarlar ile iki odaya ayrıldığı konutlar mevcuttur (Şekil 2.77). Bazı evlerde hayatın bir ucunun kapatılarak yeni bir mekan elde edildiği görülmektedir. Bu küçük mekan, hayat bölümünde gerçekleştirilen günlük işlerle bağlantılı olarak, örneğin üzüm ezmek için kullanılmıştır. Mahremiyet ihtiyacı ile hayat mekanının tamamının ahşap kalaslar ile kapatıldığı örnekler de görülmektedir. Neredeyse bir oda büyüklüğünde olan hayat mekanının kapalı olduğu evler de bulunmaktadır. Merdivenin dışarda olduğu plan tiplerinin dışında evin içine alındığı örnekler de vardır. Bu plan tipinde, genel olarak ortada yer alan merdiven holünün iki yanında, alt katta ve üst katta olmak üzere ikişer oda bulunmaktadır (Şekil 2.77).

Şekil 2.77 : Eski yapıyla aynı sahanlığı kullanarak (solda) ve merdivenin içeriye alınmasıyla (diğ.) gelişen konut plan tipleri.

Alt kattaki odalardan biri depo ve ambar işlevini üstlenirken, diğeri ve genellikle ocak bulunan oda günlük hayatın geçtiği mekan olarak kullanılmaktadır. Üst katta yer alan odalar ise biri yatak odası olarak kullanılırken diğeri misafir odası olarak özelleşmektedir. Kimi evlerde oldukça büyük planlanan misafir odalarının, manzaraya hakim olması isteği ile sokağa bakan cepheleri büyük açıklıklara izin vermeyen taş duvar yerine ahşap kullanılarak ve büyük pencere açıklıklarına yer verilerek yapılmıştır. Bu bölüm çoğu zaman ahşap döşeme kirişleri dışarıya taşırılarak üç cephesinde de pencere açıklığı yer alan bir cumba olarak tasarlanmıştır (Şekil 2.77).

Konutlarda bulunan bir diğer önemli eleman da ikinci katta yer alan balkonlardır. Merdiveni içeride yer alan plan tiplerinde üst katta dışarıya açılan hayat bölümünü balkonların karşılamaya başladığı düşünülmektedir.

2.6.4 Konutların cephe özellikleri

Geleneksel yerleşimlerde bulunan basit geometrik planlara sahip konutların cephe tasarımlarının da oldukça yalın olduğu görülmektedir. Yığma olarak inşa edilen yapıların cephelerinin genellikle taşlar arasında kalan boşluklar doldurulacak ve taş yüzeyleri açıkta kalacak şekilde, ancak kimi zaman da soğuktan korunmak adına özellikle kuzey cephelerinde tamamen sıvandığı görülmektedir (Şekil 2.82). Kimi yapılarda ahşap karkas sistemle inşa edilen çıkmalar bulunmaktadır (Şekil 2.82). En önemli bezeme unsuru ise yapılarda kapı ve pencere boşlukları etrafında kullanılan taş veya tuğla sövelerdir (Şekil 2.78).

Şekil 2.78 : Cephelerdeki söveler.

Dar ve organik sokaklara sahip olan geleneksel yerleşimlerde, sokakların kesişim bölgelerindeki yapıların köşeleri, pahlı olarak tasarlanmıştır. Taş duvar örgüsünde bırakılan bu köşe pahları çoğu zaman taşlar çeşitli geometrik şekiller oluşturacak şekilde kullanılarak oluşturulmuştur (Şekil 2.79). Nadir olarak pencere ve kapı boşluklarında yer alan taş sövelerin üzerinde üçgen formlu bezemeler ve duvar bitiminde kirpi saçak kullanıldığı durumlar da görülmektedir (Şekil 2.78).

Şekil 2.79 : Yapılardaki köşe pahları.

2.6.5 Yapım sistemi ve malzeme özellikleri

Gökçeada yerleşimlerindeki geleneksel yapıların tamamı Ada'da doğal olarak bulunan taş ve ahşap malzemeler kullanılarak inşa edilmiştir. Taş malzeme için geçmişte Ada'daki yerleşimlerin çevresinde bolca bulunan ve günümüzde hala var olan taş ocaklarından çıkarılan şist taşının, ahşap malzeme için ise yerleşimlerin etrafındaki ormanlardan elde edilen söğüt ya da meşe ağaçlarının tercih edildiği görülmektedir.

Ahşap ve taş malzemeler ile geleneksel yapım sistemleri kullanılarak inşa edilen yapıları genel olarak; taşla yığma olarak inşa edilen yapılar ve taş ile ahşabın bir arada kullanıldığı ahşap karkas yapılar olarak iki başlık altında inceleyebiliriz. Ada'daki yakın dönem yapılarının ise geleneksel tekniklerden oldukça uzak bir biçimde betonarme sistemle inşa edildiği görülmektedir. Yığma yapım sisteminin tek başına kullanıldığı yapı sayısı az olmakla birlikte günümüze ulaşan örnekleri mevcuttur. Özellikle konutlarda tek katlı müstemilat yapılarının veya yine tek katlı olan damların bu şekilde inşa edildikleri görülmektedir (Şekil 2.80). Az da olsa tek katlı konut örnekleri de bulunmaktadır.

Şekil 2.80 : Ada'da bulunan farklı konut tiplerine örnekler.

Tek katlı, tek hacimli konut yapılarında taşıyıcı olan duvarlar taş malzemeyle yığma olarak inşa edilmiş, zeminde kimi zaman sıkıştırılmış toprak kimi zaman ahşap kaplama kullanılmıştır. Gökçeada konut yapılarının büyük çoğunluğunun ise; iki katlı, taşıyıcı olan dış duvarların yığma olarak, ara kat döşemelerinin ise ahşap kullanılarak inşa edildiği görülmektedir (Şekil 2.81). İç mekandaki duvarlardan taşıyıcı olanların yine taş malzemeyle, bölücü duvarların ise genellikle ahşap karkas sistem kullanılarak inşa edildiği görülmektedir. Bu duvarlarda bağdadi çıtalarının üzeri kerpiçle sıvanmaktadır (Şekil 2.81).

Şekil 2.81 : Hasar gören yapılarda görülebilen yapım sistemi detayları.

Ahşap karkas sistemin ayrıca konutların üst katında, salon veya misafir odası olarak kullanılan ve bu sebeple çok sayıda pencere açıklığına yer verilmek istenen cephesinde veya cephenin çıkma yapan bölümünde kullanıldığı örnekler mevcuttur (Şekil 2.82).

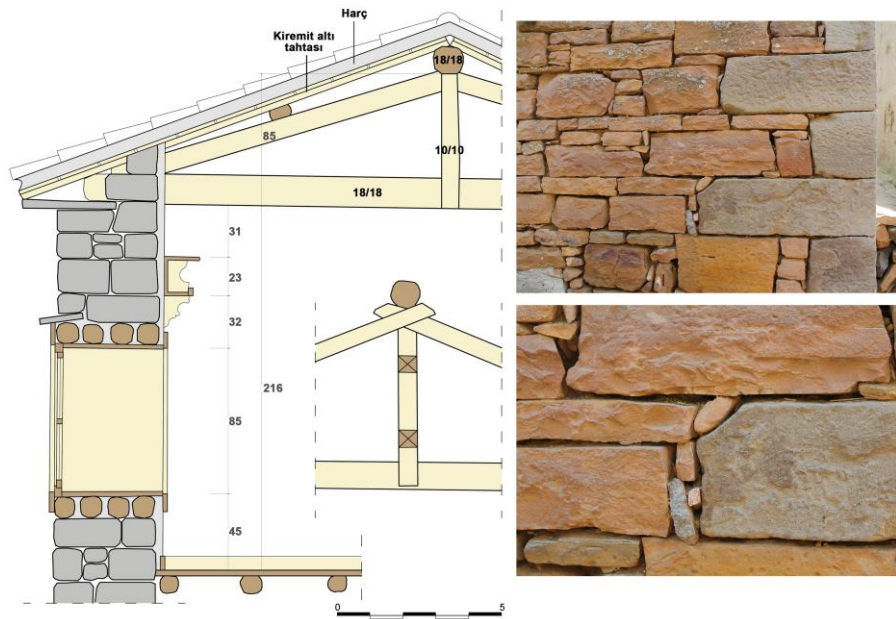
Yapıların kalınlığı 50-70 cm arasında değişen taşıyıcı duvarları, sağlam bir zemine ulaşıncaya kadar inen 70-80 cm kalınlığında temel duvarları üzerine oturmaktadır. Yapının köşelerinde, daha sağlam ve dengeli olması adına, büyük boyutlu kaba yonu taşlar kullanılırken, duvar örgüsü içerisinde daha küçük boyutlu kaba yonu taş veya moloz taş tercih edilmiştir. Kuru duvar tekniği olarak da adlandırabileceğimiz bir yöntem ile, duvarların taş örgüsü arasında oldukça küçük boyutlu taşlar ve bazen kiremit parçaları da kullanılarak, çamur sıvalı, az boşluklu, kesik yatay derzli bir örgü oluşturulmuştur (Şekil 2.82-2.83).

Yaklaşık bir metre arayla dikine kullanılan duvar genişliğindeki büyük taşlarla duvar örgüsünde daha iyi bir bağlantının kurulması sağlanmıştır. Duvar üzerinde bulunan pencere ve kapı boşlukları, taş ve tuğla malzemeler kullanılarak kemerle veya ahşap lentoyla düz geçilmiştir. Düz pencerelerde kullanılan ahşap lentoları yağmurdan korumak adına lentonun üst kısmına, cepheden 10-15 cm taşacak şekilde, yaklaşık 1

cm kalınlığında arduaz taşı konularak yağmur suyunun lentoya zarar vermeden cepheden akıp gitmesi sağlanmıştır (Şekil 2.83). Yapıların tamamı kiremit kaplı, ahşap kırma veya beşik çatı ile örtülmüştür (Şekil 2.84-2.85).

Şekil 2.82 : Ahşap cumbalı yapı örnekleri.

Şekil 2.83 : Yapım sistemi detayı.

Şekil 2.84 : Geleneksel yerleşimlerdeki çatı biçimlenişleri.

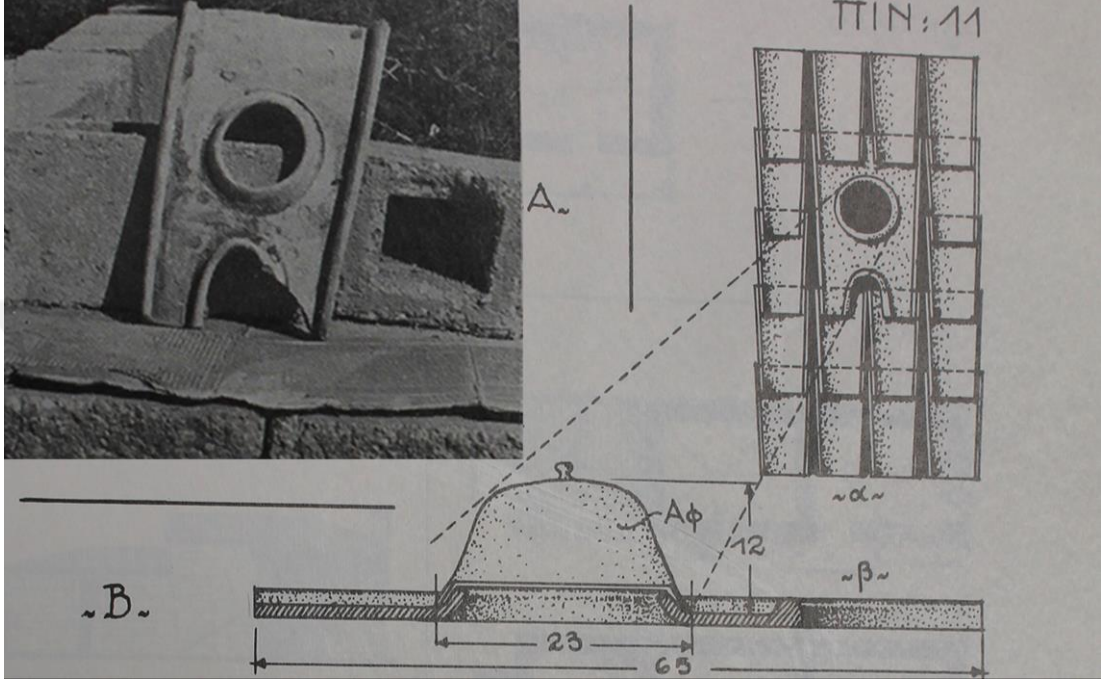
Çatılarda kullanılan kiremitlerin adada bulunan imalathanelerde üretildikleri bilinmektedir (Aziz, 1973, s. 117). Geçmişte geleneksel olarak, çatılarda ısı yalıtımı sağlamak için kiremit altı tahtasının üstüne bitki yaprakları serildikten sonra samanla karışık killi toprak tabakasının örtüldüğü ve sıkıştırıldığı aktarılmaktadır (Pasadaios, 1973, s. 67). Bu tabakanın üzerine yerleştirilen kiremitlerin üstüne rüzgarda uçmalarını önlemek adına taşlar yerleştirilirdi (Şekil 2.85). Günümüzde geleneksel yapıların çatılarında bu yöntemin hala kullanıldığı görülmektedir.

Şekil 2.85 : Geleneksel bir yapının çatısı.

Geçmişte kimi yapıların çatıdan ışık almasını sağlamak için özel üretim ortası delik kiremitlerin kullanıldığı bilinmektedir (Pasadaios, 1973, s. 68; Şekil 2.86). Bu delikler

fil gözü biçiminde camdan kapaklarla örtülüdür (Pasadaios, 1973, s. 68). Yapıları yağmur suyundan korumak adına saçak hizasında, taş duvardan 10-15 cm taşacak biçimde, kalınlığı 1 cm'den fazla olmayan arduaz taşları kullanılmıştır. Bu taşlar tek bir katman veya bindirme yapacak şekilde üst üste iki veya üç katman halinde yerleştirilmiştir (Şekil 2.83-2.85).

Şekil 2.86 : Çatıda ıslıklık olarak kullanılan kiremitler (Pasadaios, 1973, ss. 92, 102).

Geleneksel konutlarının bir diğer önemli özelliği, yapıların içerisinde ısınma amaçlı bulunan bir veya daha fazla sayıda ocak ve bu elemanın cepheye yansıması olan bacalardır (Şekil 2.87-2.88).

Şekil 2.87 : Geleneksel yapılarda baca tipleri.

Konut içerisinde bulunan ocaklar taş malzeme ile genel olarak cepheden 15-20 cm taşarak kare bir baca ile çatıya kadar yükselecek şekilde inşa edilirler. Bacalar ise birbirinden oldukça farklı tipte ve çeşitte yapıda çoğu zaman bir bezeme unsuru gibi kullanılırlar. Taş ve tuğla malzemenin tek başına kullanıldığı baca örnekleri olduğu

gibi her iki malzeme birlikte kullanılarak örülen bacalar da vardır. Şapka kısımları kimi zaman kiremit plakların karşılıklı yerleştirilmesi ile kimi zaman küp testiler kullanılarak süslenmiştir.

Şekil 2.88 : Geleneksel yapılarda bacalar.

Geleneksel yapılarda kullanılan pencere ve kapılar genellikle ahşap malzemeden üretilmişlerdir (Şekil 2.89). Geç dönem yapılarında metal doğramaların kullanıldığı örnekler de vardır. Erken dönemde daha sık kullanılan ahşap kapaklar yerine pencere önlerinde metal korkulukların kullanımı yaygınlaşmıştır. Pencereelerde giyotin veya çift kanatlı pencere tipleri kullanılmıştır. Kapı tipleri genellikle çatmadır.

Şekil 2.89 : Pencere ve kapı tipleri.

Daha gelişmiş örneklerde dış kapılarda tablalı kapılar kullanılmaya başlansa da iç mekan kapılarında çatma kapı kullanımı sürdürülmüştür. Kemerli ve lentosu düz çeşitleri olan kapıların tamamen ahşap veya üst bölümünde cam, kalanında ahşap kullanılarak üretildikleri görülmektedir.

Cephelerde yer alan izlerden konutlardaki balkonların erken dönemde çoğunlukla ahşap strüktürlü olduğu ancak birçoğunun günümüzde ulaşamadığı anlaşılmaktadır (Şekil 2.90-2.91). Özgün olarak metal malzeme de balkon strüktüründe kullanılmıştır.

Şekil 2.90 : Ahşap strüktürlü balkon izleri.

Dış hava koşullarından veya strüktürel olarak zarar gören balkonların birçoğu, betonarme olarak yeniden yapılmıştır (Şekil 2.91). Özgün halinde balkonu olmayan konutlara da bir dönem betonarme balkonların eklenmiş olabileceği düşünülmektedir.

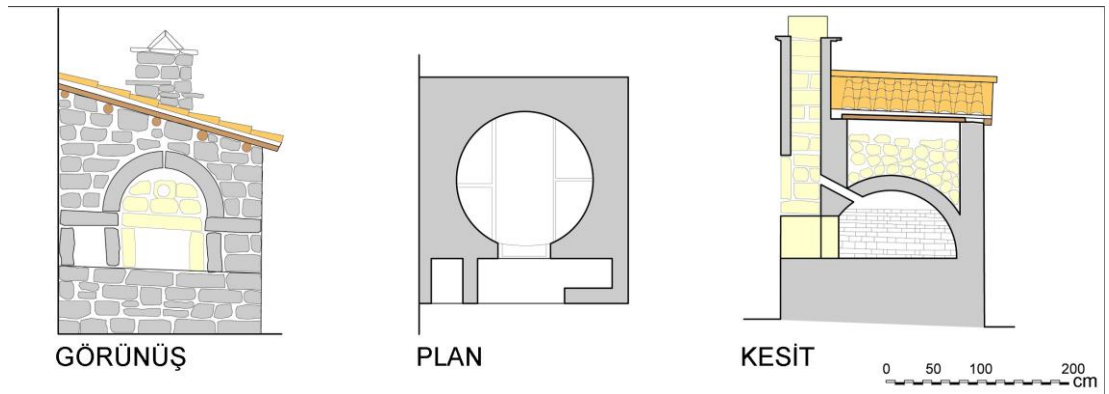
Geleneksel konutların bir diğer önemli özelliği avlularıdır. Avlulardaki en belirgin elemanlardan biri de özellikle ekmek pişirmek için kullanılan ocaklardır (Şekil 2.92). Ocaklar taş ve tuğla malzeme kullanılarak oldukça özenli bir biçimde inşa edilirler. Taş ve tuğla malzeme bir arada neredeyse bir bezeme unsuru olarak kullanılır.

Ocakların içerisinde ateşin yakıldığı bölümün çapı yaklaşık 120 cm iken kubbe bölümü 60 cm kadardır.

Şekil 2.91 : Metal ve betonarme strüktürlü balkon tipleri.

Ekmeğin pişirildiği bölümde ocağın içi yassı taşlarla kapatılır ve bu şekilde düz bir zemin de elde edilmiş olur. Ocakların üstü kiremit kaplı çatı ile örtülür ve çatıda havalandırma için gerektiğinde plak ile kapatılabilen bir delik bulunur.

Şekil 2.92 : Geleneksel konutların avlularında yer alan ocak örneği.

2.7 Yasal Durum

2.7.1 Yasal koruma statüsü

Gökçeada’da günümüzde; I., II. ve III. derece doğal ve arkeolojik sit alanları ile kentsel sit alanı olarak tanımlanmış alanlar mevcuttur. Ada’nın genelinde doğal sit alanları ağırlıklıdır. Geleneksel yerleşim özellikleri taşıyan ilçe merkezinin bir bölümü ile, Dereköy, Bademli, Tepeköy ve Zeytinliköy kentsel sit alanı olarak tanımlanmışlardır (Şekil B.1-B.4; Şekil B.6). Kaleköy ise kentsel ve arkeolojik sit alanı ilan edilmiştir (Şekil B.5).

Gökçeada’da ilk tescil ve tespit çalışmalarının 1983 yılında Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) tarafından Aya Eleni Manastırı ve Ayazma Binaları’nın tescillenmesi ile başladığı bilinmektedir³². Daha sonra 1985 yılında Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu (TKTVYK) tarafından tekil tescil kararları alınarak bu çalışmalar devam etmiştir³³. Bu dönemde Ada genelinde 25 konut, 1 metropolithane, 1 cami, 10 kilise, 3 adet çamaşırhane-çeşme, 2 adet çeşme ve 1 yel değirmeni olmak üzere toplamda 43 adet yapı, Yüksek Kurul tarafından koruma altına alınmıştır. Aynı karar ile Kaleköy ve çevresi I. ve III. derece, Pırgos (Pırgöz) Manastırı III. derece, Kuzu Limanı I. derece arkeolojik sit alanı olarak, Aydıncık Limanı ise III. derece doğal sit alanı olarak tescil edilmiştir.

Gökçeada’nın bütünü 1991 tarihine kadar “askeri yasak bölge statüsü” taşıırken 07.08.1991 tarihinde Bakanlar Kurulu Kararı ile bu kapsamdan çıkarılmıştır. Bu kararın hemen ardından, o dönemde Bursa Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu (KTVKK) yetki alanı içerisinde kalan Gökçeada’da bakir ve yapılaşma açısından cazip olan bölgelerin hızlı bir şekilde tahribata uğrayacağı düşüncesiyle 15.08.1991³⁴ tarihinde yeni bir karar alınmıştır. Buna göre; alınan tescil kararlarının devamına, ayrıca ada genelinde sit potansiyelinin zedelenmesini önlemek adına ilan edilmiş arkeolojik ve doğal sit alanları dışında tespit çalışmaları gerekli görülen doğal, arkeolojik ve kentsel sit alanlarına ilişkin çalışmalar sonuçlanıncaya kadar, ilçe merkezi ve eski köy yerleşimlerinin kentsel sit alanı olarak; geriye kalan tüm bölgelerin ise derecesi belirtilmeden doğal sit alanı olarak tesciline karar verilmiştir.

³² GEEAYK’nın 11.06.1983 tarih ve 15147 sayılı kararı.

³³ TKTVYK’nın 17.10.1985 tarih ve 1548 sayılı kararı.

³⁴ Bursa KTVKK’nın 15.08.1991 tarih ve 1932 sayılı kararı.

Bu kararın ardından bir yıllık süreç içerisinde Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, Sahil Güvenlik Komutanlığı, Kültür Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Turizm Bakanlığı Yatırımlar Genel Müdürlüğü, Çanakkale Valiliği İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü, Gökçeada Belediye Başkanlığı gibi çeşitli kurum ve kuruluşlardan konuyla ilgili birçok bilgi ve talep yazısı Koruma Kurulu'na iletilmiştir. Bunun üzerine 1992 yılında Bursa KTVKK, alınan kararın amacının adanın gelişmesi açısından ihtiyacı olan yapılaşmaya engel olmak değil, planlı bir yapılaşmanın oluşmasını, doğal, arkeolojik ve kentsel sit değerlerinin daha uzun yıllar korunmasını sağlamak olduğunu belirterek ada genelindeki doğal sit alanlarının devam ettiği ancak derecelendirmelerinin yeniden gözden geçirildiği bir karar almıştır³⁵. Sınırları belirtilen havaalanı, askeri alanlar ve yeni yerleşim alanları sit sınırları dışında bırakılmış ayrıca, III. derece doğal sit alanı olan Aydıncık Limanı doğal kumsalının, kıyı bandının ve bu alanda uzun süredir devam eden tarımsal faaliyetlerin korunması amacıyla I. derece doğal sit alanı olarak tesciline karar verilmiştir. Ayrıca, 43 adet kültür varlığının yer aldığı korunması gerekli kültür ve tabiat varlığı listesine, 1 adet kaya mezarı, 3 adet kilise, 1 depo, 1 çeşme, 1 çamaşırhane-çeşme, 14 adet konut ve 1 adet çınar ağacı eklenerek sayı toplamda 65'e çıkarılmıştır.

Bursa KTVKK'nın aldığı 16.11.1992 gün ve 2813 sayılı karara; bu kararın adanın gelişimine engel olduğu ve ayrıca 01.05.1995 gün 15 sayılı Yüksek Planlama Kurulu kararı ile kalkınmada birinci derece öncelikli yöreler kapsamına alınması gibi kararlarla çeliştiği gerekçeleriyle "Gökçeada Turizm Tanıtma ve Geliştirme Derneği" tarafından³⁶ itiraz edilmiş ve dava açılmıştır. Dava sonucunda Bursa Birinci İdare Mahkemesi'nin 30.09.1997 gün ve 1995/163 esas numaralı kararı uyarınca 2813 sayılı kurul kararının Aydıncık Limanı'nın III. dereceden I. derece doğal sit alanına dönüştürüldüğüne ilişkin kısmı iptal edilmiştir.

Gökçeada, 1994 yılından itibaren Edirne KTVKK yetki alanı içerisinde yer almaya başlamıştır. Edirne KTVKK almış olduğu 11.11.1994 gün ve 2135 sayılı kararı ile Ada genelindeki sit alanlarını yeniden değerlendirmiş ve bir bölümünün derecelerinde

³⁵ Bursa KTVKK'nın 16.11.1992 tarih ve 2813 sayılı kararı.

³⁶ Bursa Birinci İdare Mahkemesi'nin 30.09.1997 gün ve 1995/163 esas nolu kararında davacı olarak Gökçeada Turizm Tanıtma ve Geliştirme Derneği başkanı Nejat Aycan ve başkan yardımcısı Bağlan Edremitli'nin isimleri yer almaktadır.

değişiklik yapmıştır. Bursa Kurulu'nun doğal sitlere ilişkin kararının iptalinden sonra ada genelindeki sit alanlarına ilişkin 1994 yılında Edirne Kurulu tarafından alınan bu karar uygulanmaya devam edilmiştir. 2001 yılında Çanakkale KTVKK kurulmasından ve Gökçeada'nın bu kurulun yetki alanına girmesinden sonra, 2002 yılında alınan kararla³⁷ ada genelindeki sit alanları sınırları ve derecelerinde revizyona gidilmiş, bir bölümünün Edirne Kurulu'nun kararı uyarınca aynen devamına karar verilirken bir bölümünde değişiklik yapılmıştır.

Gökçeada'daki kentsel sit alanlarını oluşturan geleneksel yerleşimler özelinde alınan kararlar incelendiğinde; Bademliköy, Tepeköy, Zeytinliköy ve Dereköy'ün, Bursa KTVKK'nın 15.08.1991 gün ve 1932 sayılı kararıyla kentsel sit alanı olarak tescil edildiği, aynı kurulun 16.11.1992 gün 2813 sayılı kararı, Edirne KTVKK'nın 11.11.1994 gün ve 2135 sayılı kararı ve Çanakkale KTVKK'nın 24.05.2002 gün ve 1016 sayılı kararıyla bu alanların 1/25.000 ölçekli sit haritasında gösterildiği şekliyle kentsel sit niteliğinin devamına karar verildiği görülmektedir.

Çanakkale KTVKBK'nın 23.12.2004 gün ve 482 sayılı kararıyla Bademliköy'ün 1/25000 ölçekli haritada belirtilen kentsel sit sınırlarının 1/10000 ölçekli haritaya aktarıldığı şekliyle uygun görüldüğü anlaşılmaktadır. Bademliköy kentsel sit sınırının son olarak Çanakkale KTVKBK'nun 25.08.2016 tarih, 3184 sayılı kararıyla belirlendiği ve bu sınırların günümüzde de geçerli olduğu anlaşılmaktadır (Şekil B.1). Çanakkale KTVBK'nun 30.04.2005 gün ve 925 sayılı kararı ile Dereköy, Tepeköy ve Zeytinliköy'ün 1/25000 ölçekli haritada gösterildiği şekliyle kentsel sit tescillerinin devamına, Dereköy'ün 1/2000, Zeytinliköy'ün 1/5000, Tepeköy'ün ise 1/10000 ölçekli haritalara aktarılan sınırlarının uygun bulunduğu ve bu sınırların günümüzde de geçerli olduğu görülmektedir (Şekil B.2-B.4).

Kaleköy öncelikle, TKTVYK'nun 17.10.1985 gün ve 1548 sayılı kararı ile 1. ve 3. derece arkeolojik sit alanı ilan edilmiş, daha sonra Bursa KTVKK'nın 15.08.1991 gün 1932 sayılı kararı ile arkeolojik sit alanlarının devamına karar verilirken köy merkezi de kentsel sit alanı olarak belirlenmiştir. Aynı Kurul'un 16.11.1992 gün 2813 sayılı kararı, Edirne KTVKK'nın 11.11.1994 gün ve 2135 sayılı kararı ve Çanakkale KTVKK'nın 24.05.2002 gün ve 1016 sayılı kararı ile Kaleköy'deki kentsel, 1. ve 3. derece arkeolojik sit alanları tescilinin devamına karar verilmiştir. Çanakkale

³⁷ Çanakkale KTVKK'nın 24.05.2002 gün 1016 sayılı kararı.

KTVKKBK'nun 23.12.2004 gün 482 sayılı kararı ile Kaleköy'deki kentsel ve arkeolojik sit alanlarının tescilinin devamının ve 1/10000 ölçekli sit haritasının uygun olduğu belirtilmiştir. Aynı kurulun 27.03.2012 gün 287 sayılı kararı ile Kaleköy'deki sit alanı kararlarının devamına karar verilmiştir. 03.10.2012 gün 519 sayılı karar ile Kaleköy'de daha önce kentsel sit ve 3. derece arkeolojik sit alanı olan bölgenin bir bölümünün arkeolojik sit derecesi 2. derece olacak şekilde değiştirilmiştir. Son olarak Çanakkale KTVKKBK'nın 23.05.2012 gün 354 sayılı kararı ile Kaleköy'ün 1/5000 ve 1/1000 ölçekli haritalarda belirtilen sınırları günümüzde de geçerlidir (Şekil B.5).

Gökçeada Merkez'de Çınarlı ve Fatih Mahalleleri ise, Bursa KTVKK'nın 16.11.1992 gün ve 2813 sayılı kararı ile kentsel sit alanı olarak belirlenmiş, Edirne KTVKK'nun 11.11.1994 gün ve 2135 sayılı kararı ve Çanakkale KTVKK'nın 24.05.2002 gün ve 1016 sayılı kararları ile 1/25000 ölçekli sit haritasında sınırları belirtildiği şekliyle tecillerinin devamına karar verilmiştir. Çanakkale KTVKKBK'nın 19.11.2005 gün 1629 sayılı ve 27.03.2012 gün 287 sayılı kararları ile kentsel sit ve kentsel sit etkileme geçiş alanlarının sınırları revize edilmiştir. Günümüzde Gökçeada Merkez için Çanakkale KTVKKBK'nın 23.05.2012 gün 354 sayılı kararı ile 1/5000 ve 1/1000 ölçekli haritalarda belirtilen sınırlar geçerlidir (Şekil B.6).

Gökçeada genelinde sit alanlarına ilişkin alınan kararlar ile ilgili tez çalışması kapsamında yapılan araştırmalar sonucu elde edilen veriler bir tabloda özetlenmektedir (Çizelge 2.7). Bununla birlikte son dönemde Ada'da yüzey araştırmaları kapsamında elde edilen buluntular sonucunda; Kaleköy 120 ada, 11 parsel, Çanakkale KTVKKBK'nun 06.06.2014 gün 1681 sayılı kararı ile 1. derece arkeolojik sit alanı, Zeytinliköy 168 ada, 9 ve 10 parseller 2. derece arkeolojik sit alanı, Dereköy 207 ada 23 parsel ise aynı kurulun 28.11.2013 gün 1261 sayılı kararı ile 3. derece arkeolojik sit alanı ilan edilmiştir.

Kefalos (Aydıncık) Burnu, I. Dünya Savaşı sırasında İngilizlerin karargahı olarak kullanılması ve burada esir tutulan Türklerin mezarlarının çevrede bulunması gerekçeleri ile Çanakkale KTVKKBK'nın 19.01.2011 gün 5251 sayılı kararı ile 1. derece arkeolojik sit alanı olarak ilan edilmiş, tarihi sit alanı olarak değerlendirilebileceği belirtilmiştir. Son dönemde; kaya oyma mezar buluntuları sebebiyle Çanakkale KTVKKBK'nın, 28.11.2017/4222 sayılı kararıyla Çınarlı'da 273 ada, 139 parsel III. derece arkeolojik sit alanı, 20.01.2017/3510 sayılı kararıyla ise Yeni Mahalle'de 5 farklı alan I. derece arkeolojik sit alanı olarak belirlenmiştir.

Çizelge 2.7 : Gökçeada sit alanlarına ilişkin alınan kararlar.

Yer	Karar	Kararı alan kurul	Karar tarihi ve no
Gökçeada	Tek yapı tescili	GEEAYK TKTVYK	11.06.1983 /15147 17.10.1985 / 1548
Gökçeada	ilçe merkezi ve eski köy yerleşimleri kentsel sit , kalan tüm alanlar doğal sit	Bursa KTVKK	15.08.1991 / 1932
Kaleköy Kalesi	I. ve III. derece arkeolojik sit	TKTVYK Bursa KTVKK Bursa KTVKK Edirne KTVKK Çanakkale KTVKKBK	17.10.1985 / 1548 15.08.1991 / 1932 16.11.1992 / 2813 11.11.1994 / 2135 24.05.2002 / 1016
Aydıncık Limanı	III.derece doğal sit III.derece doğal sit I. derece doğal sit I. derece doğal sit I. derece doğal sit 1. derece arkeolojik sit	TKTVYK Bursa KTVKK Bursa KTVKK Edirne KTVKK Çanakkale KTVKKBK Çanakkale KTVKKBK	17.10.1985 / 1548 15.08.1991 / 1932 16.11.1992 / 2813 11.11.1994 / 2135 24.05.2002 / 1016 19.01.2011 / 5251
Yenibademli Höyüğü	I. derece arkeolojik sit	Bursa KTVKK Edirne KTVKK Çanakkale KTVKK	16.11.1992 / 2813 11.11.1994 / 2135 24.05.2002 / 1016
Gökçetepe Höyüğü	I. derece arkeolojik sit	Bursa KTVKK Çanakkale KTVKK	13.06.1999 / 5462 24.05.2002 / 1016
Dereköy Kale Kalıntısı	I. derece arkeolojik sit	Çanakkale KTVKK Çanakkale KTVKKBK	24.05.2002 / 1015 16.07.2009 / 4477
Dereköy Pirgöz	III. derece arkeolojik sit III. derece arkeolojik sit III. derece arkeolojik sit III. derece arkeolojik sit I. derece arkeolojik sit	TKTVYK Bursa KTVKK Bursa KTVKK Edirne KTVKK Çanakkale KTVKKBK	17.10.1985 / 1548 15.08.1991 / 1932 16.11.1992 / 2813 11.11.1994 / 2135 23.05.2003 / 2086
Uğurlu Köyü	III. derece arkeolojik sit I. ve II. derece arkeolojik sit	Çanakkale KTVKKBK Çanakkale KTVKKBK	19.11.2005 / 1624 25.09.2009 / 4541
Kaleköy	Kentsel Arkeolojik Sit	Bursa KTVKK Bursa KTVKK Edirne KTVKK Çanakkale KTVKK Çanakkale KTVKKBK Çanakkale KTVKKBK Çanakkale KTVKKBK Çanakkale KTVKKBK Çanakkale KTVKKBK	15.08.1991/1932 16.11.1992 / 2813 11.11.1994 / 2135 24.05.2002 / 1016 23.12.2004 / 482 23.03.2012 / 287 03.10.2012 / 519 23.05.2012 / 354
Dereköy	Kentsel Sit	Bursa KTVKK Bursa KTVKK Edirne KTVKK Çanakkale KTVKK Çanakkale KTVKKBK	15.08.1991/1932 16.11.1992 / 2813 11.11.1994 / 2135 24.05.2002 / 1016 30.04.2005 / 925
Zeytinliköy	Kentsel Sit	Bursa KTVKK Bursa KTVKK Edirne KTVKK Çanakkale KTVKK Çanakkale KTVKKBK	15.08.1991/1932 16.11.1992 / 2813 11.11.1994 / 2135 24.05.2002 / 1016 30.04.2005 / 925
Tepeköy	Kentsel Sit	Bursa KTVKK Bursa KTVKK Edirne KTVKK Çanakkale KTVKK Çanakkale KTVKKBK	15.08.1991/1932 16.11.1992 / 2813 11.11.1994 / 2135 24.05.2002 / 1016 30.04.2005 / 925
Bademliköy	Kentsel Sit	Bursa KTVKK Bursa KTVKK Edirne KTVKK Çanakkale KTVKK Çanakkale KTVKKBK	15.08.1991/1932 16.11.1992 / 2813 11.11.1994 / 2135 24.05.2002 / 1016 23.12.2004 / 482
Gökçeada İlçe Merkezi	Kentsel sit	Bursa KTVKK Edirne KTVKK Çanakkale KTVKK Çanakkale KTVKKBK Çanakkale KTVKKBK	16.11.1992 / 2813 11.11.1994 / 2135 24.05.2002 / 1016 19.11.2005 / 1629 27.03.2012 / 287
Trapezya Höyüğü	I. ve III. derece arkeolojik sit	Çanakkale KTVKKBK	29.06.2015/2420
Gökçeada İlçe Merkezi	I. ve III. derece arkeolojik sit	Çanakkale KTVKKBK Çanakkale KTVKKBK	20.01.2017/3510 28.11.2017/4222
Bademliköy	I. derece arkeolojik sit	Çanakkale KTVKKBK	27.06.2018/4694

Bademliköy’de havalimanına oldukça yakın bir konumda, 140 ada, 47 parselde tespit edilen ve açık hava tapınağı olduğu tahmin edilen alan Çanakkale KVKBK’nın, 27.06.2018/4694 sayılı kararıyla I. derece arkeolojik sit alanı ilan edilmiştir. Ada’da sit alanlarının tespit ve tescili konusunda gerçekleştirilen çalışmalar devam etmektedir. Alınan yeni kararlarla değişen Gökçeada’nın sit alanları haritası tez kapsamında yapılan çalışmalarla güncellenmiştir (Şekil B.7).

2.7.2 Planlama kararları

Gökçeada’da planlama konusunda gerçekleştirilen çalışmaları üç aşamada incelemek mümkündür. İlk aşama, İmar ve İskan Bakanlığı tarafından 1/50.000 ölçekli “Yerleşme Planı Teklifi” hazırlanması ile başlamıştır (TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 1984, s. 3). Teklif, 26.10.1964 günü İmar ve İskan Bakanlığı’nda Milli Güvenlik Kurulu’na ilgili bakanlıkların katılımı ile onaylanan bir protokolle belirlenmiştir (TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 1984, s. 3). Bu protokolle; tarımsal iş esasına dayanan cezaevi alanı oluşturulması; Büyükdere ovası, Zeytinliköy ve Kaleköy’ü içine alan alanların tarımsal işletme sahası olması; Kaleköy ve Çınarlı arasına Jandarma Taburu kurulması; okul ve kültürel alanlar ile oyun ve spor faaliyetleri için yeşil alanlar ve Çınarlı’nın doğusunda yerleşme alanları açılması gibi ilke kararları alınmıştır (TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 1984, ss. 3-5). Çınarlı’nın Zeytinliköy ve Dereköy üzerinden Cezaevi bağlantısını sağlayan yol aksına da bu planla karar verilmiştir (TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 1984, ss. 3-5).

16.07.1965 günü ilgili Bakanlık temsilcilerinin katılımıyla yapılan toplantı sonucunda 1/25.000 ölçekli plan kesinleşmiştir (TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 1984, s. 3). Bu plan 1/50.000 ölçekli plana getirilen kararlara uymakla birlikte bu kararları daha ayrıntılı ve işlevsel düzeye getirmiştir. Ada’daki 1. ve 2. sınıf araziler saptanmıştır. Saptama çalışmaları için Toprak Su Genel Müdürlüğü’nce hazırlanan Toprak Kabileti haritalarından yararlanılmıştır. Planda tarımsal değeri 1. ve 2. sınıf olan Ada’nın kuzeyindeki Zeytinliköy, Kaleköy ve Çınarlı arasında kalan Büyükdere ovası *Devlet Üretme Çiftliği* olarak, Dereköy’ün güneyindeki Kapıkaya-Uğurlu arasındaki değerli tarım alanları ise *Tarım Açık Cezaevi* alanı olarak belirlenmiş ve kamulaştırılmaları olanağı sağlanmıştır (TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 1984, ss. 3-5). Ayrıca orman dokusunun ıslah, geliştirme, yeniden ağaçlandırma ve sınır tescili yoluyla korunması, Ada’da var olan potansiyel değerlerin korunması ve geliştirilmesi, planın ekonomik

yapıyı geliştirici, alt yapı tesislerini oluşturacak yatırımları belirleyici nitelikte olması amaçlanmıştır. Altyapı ve ekonomik durum yeterli hale gelmeden tarımsal amaçlı iskan düşünülmemiştir. Ancak, planın uygulama dönemi içerisinde Şahinkaya Mahallesi tarımsal yerleşme kararı ve uygulaması fiziksel planlamadan ayrı düşünülmüş, yasal işleyişe aykırı olarak uygulanmıştır. Mevcut Kaleköy İskeleyi'nin yetersizliği nedeniyle Kuzu Limanı mevkiinde Ada'nın gerek insan gerek mal taşınmasına hizmet edecek yeni bir liman öngörülmüştür. Liman kullanımının yanısıra çevrede sanayi, depolama, konut geliştirme alanları, jandarma kontrol ve sahil gözetleme karakolu ve otel yeri alanları da planlanmıştır. Liman ile Çınarlı arasındaki yol bağlantısı bu dönemde kurulmuştur. Anakaraya en yakın kesim olarak Aydıncık Yarımadası ve Tuz Gölü çevresi Ada'nın ekonomik faaliyetleri için yerleşme noktası olarak belirlenmiştir. Tuz Gölü kuzeyinde sanayi bölgesi planlanmıştır. Yine bu yörede iskele ve havaalanı önerilerek anakara ile ulaşım olanaklarının artırılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca, jandarma kontrol ve sahil gözetleme karakolu planlanmıştır. Plan onaylandıktan sonra uygulanması için ilgili kuruluşlara görev olarak verilmiştir.

Gökçeada'nın Çınarlı Merkez Belediyesi sınırları dışında kalan bölümü, 6785 sayılı İmar Kanunu'nun 47. Maddesi uyarınca, planın uygulanması ve denetlenmesi için Çanakkale Belediyesi'nin 01.06.1966 ve Çanakkale İl İdare Kurulu'nun 28.06.1966 günlü kararlarıyla, 02.08.1966 tarihinde Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından onaylanarak, "Çanakkale Belediyesi Batı Mücavir Alanı" olarak kabul edilmiştir (TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 1984, s. 5). Böylece 1/25.000 ölçekli plan kararlarının kesinleşmesinden sonra Çınarlı için 1/2.000 ölçekli planların hazırlanması sürecine geçilmiştir. Çınarlı planlarının Belediye Meclisi'nin karar alamaması sebebiyle uzayan onaylanma süreci, İmar Kanunu'nda 1605 sayılı yasa³⁸ ile yapılan değişiklikler sonrası İmar ve İskan Bakanlığı tarafından 27.01.1975 tarihinde tamamlanmıştır (TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 1984, s. 5). Bu dönemde Ada'da çalışan kamu görevlileri için artan konut ihtiyacı 1/2.000 ölçekli plan ile düzenlenen *gecekondu önleme bölgeleri* ile çözülmeye çalışılmıştır (TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 1984, s. 5). Bu doğrultuda 10.01.1975 tarihinde İmar ve İskan Bakanlığı'nın teklifi, Toprak

³⁸ 1605 sayılı yasa ile 6785 sayılı İmar Kanunu'nun 26 ve 29. Maddelerinde değişiklik yapılmış ve Belediye Meclisi kararına gerek kalmadan Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın onayı yeterli hale gelmiştir.

ve Tarım Müsteşarlığı'nın ve Bakanlar Kurulu'nun olurlarıyla 1/2000 ölçekli haritada işaretli alanlar imara açılmıştır (Şekil A.7).

Gökçeada Fiziksel Planlaması'nın ilk aşaması olan 1/25.000 ölçekli nazım plan belediye sınırları içerisinde kapsamaktadır. Gökçeada Belediye Meclisi'nin 09.08.1983 gün 19 sayılı kararı ile Belediye sınırları tüm adayı kapsayacak şekilde genişletilmiştir (TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 1984, s. 7). Çanakkale Belediyesi'nin 06.10.1983 gün 142 sayılı, Çanakkale İl İdare Kurulu'nun 08.10.1983 gün 1757 sayılı kararlarıyla da Gökçeada, Çanakkale mücavir alanından çıkarılmıştır (TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 1984, s. 7). Bu karar sonrası 1/25.000 ölçekli olarak hazırlanmaya başlanan ve Ada'nın tamamını ele alan ikinci plan Gökçeada Fiziksel Planlaması'nın ikinci aşamasını oluşturmaktadır. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü tarafından³⁹ hazırlanan 1/25.000 ölçekli *“Gökçeada Fiziksel Planlama, Gökçeada Bütünü Nazım İmar Planı”* 04.01.1984 tarihinde onaylanmıştır (Şekil A.8).

Planlama çalışmalarında, 1975 tarihinde çekilen 1/20.000 hava fotoğrafları referans alınmış, ayrıca yerinde gerçekleştirilen arazi çalışmaları ve fotoğraflama çalışmalarıyla ayrıntılı tespitler yapılmıştır. İlk aşamada hazırlanan 1/25.000 ölçekli plan bu dönemde tamamen yeniden ele alınmıştır. Fiziksel çevreyi düzenlerken aynı zamanda ekonomik etkilerin birbiriyle ve fiziksel çevreyle birlikteliği sağlanmaya çalışılmıştır. Planın amaçları; adanın stratejik önemi ve özel konumu sebebiyle, Türk nüfusun arttırılması, düzenli, sürekli ve yerleşik hale getirilmesi, ayrıca kamu ve Türk nüfusun lehine toprak sahipliğinin arttırılması olarak yeniden belirlenmiştir (TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 1984, s. 5). İlk dönemden farklı olarak bu dönemde altyapı çalışmaları tamamlanmak üzeredir ve bu sebeple turizm sektörünün Ada'da önemli ölçüde yer alması istenmektedir (TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 1984, s. 5). Bu doğrultuda Ada'nın ekonomik olarak güçlendirilmesi, doğal kaynakların işletilmesi, tarım alanlarının potansiyelinin en üst düzeyde kullanılabilir hale getirilmesi, tarım dışında sanayi ve deniz ürünlerinden yeni ekonomik girdiler elde edilecek işlevlerin adaya getirilmesi, kamunun elindeki arazilerin arttırılması ve adaya yerleştirilecek nüfusun ekonomik açıdan desteklenmesi gibi stratejiler belirlenmiştir (TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 1984, s. 6). Bu dönemde Ada'nın kuzeyindeki

³⁹ Nazım İmar Planı'nı hazırlayan ekip; Hülya İlgen (Şehir Plancısı), İbrahim Semiz (Şehir Plancısı) ve Mehmet Tankut'tan (Şehir Plancısı) oluşmaktadır.

Devlet Üretme Çiftliği 715,7 hektar, Aydıncık bölgesindeki Devlet Üretme Çiftliği 375 hektar, Tarım Açık Cezaevi ise 1635,47 hektardır. Bu alanlardan bir kısmı yeni yerleştirilecek köylerin tarım alanı kullanımı için halka dağıtılmak üzere ayrılmıştır (TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 1984, s. 6).

Planda alınan kararlar incelendiğinde konut alanları konusunda; Kuzu Limanı bağlantısının kentin gelişmesini kendi yönüne çekeceği varsayımıyla Çınarlı Merkez yerleşmesinde, liman yolu çevresinde konut gelişme alanları planlandığı görülmektedir (TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 1984, s. 7). Terk edilen köylerdeki evler ise önemli birer konut kaynağı olarak görüldüğünden kırsal yerleşmelerde konut gelişme alanları düzenlenmemiştir (TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 1984, s. 7). Ancak, Kuzu Limanı bölgesinde liman, sanayi, depolama, turizm iş alanlarında çalışacak nüfusun konut alanı gereksinimini karşılamak üzere bir konut bölgesi planlanmıştır (TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 1984, s. 7). Kaleköy İskeleyi bölgesinde pansiyon olarak kullanılmak üzere bir konut bölgesi planlanmıştır (TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 1984, s. 7). Yeni iskan edilecek nüfus için bu dönemde Uğurlu ve Yenibademli köyleri düzenlenmiştir (TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 1984, s. 7).

Nazım İmar Planı'nda tarım konusunda; Ada'nın iki büyük tarımsal işletmesi olan Devlet Üretme Çiftliği ve Tarım Açık Cezaevi alanları ve bunlardan ayrılarak halka verilecek olan tarım arazileri, gerçek sınırları içerisinde tarımsal niteliği korunacak alanlar olarak planlanmıştır (TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 1984, s. 8). Ada'nın yeni üstleneceği turizm fonksiyonuyla bağdaşabilmesi açısından bu dönemde, Tarım Açık Cezaevi'nin Ada'dan çıkarılması ve arazilerinin Devlet Üretme Çiftliği'ne katılması düşünülmüştür (TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 1984, s. 8).

Planda; Kuzu Limanı bölgesinde Ada'daki tarımsal ürünleri değerlendirmeye yönelik 4,6 hektar büyüklüğünde bir sanayi bölgesine yer verilmiştir (TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 1984, s. 8). Ortalama 1 hektar büyüklüğünden hesaplanarak bölgede 4 ya da 5 adet sanayi kuruluşunun yer alabileceği düşünülmüştür (TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 1984, s. 8). Sanayi alanları ile ilişkili olarak 18 hektar büyüklüğünde depolama alanları da planlanmıştır (TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 1984, s. 8).

Ada'nın stratejik öneminden dolayı turizm tesislerinin kamu eliyle gerçekleştirilmesi ve işletilmesi öngörülmüştür. En önemli turistik bölge olarak İnce Burun ile Uğurlu

arasında 55 hektar büyüklüğünde turizm tesis alanı belirlenmiş, planlama dönemi içerisinde etaplar halinde uygulanması öngörülmüştür (TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 1984, s. 8). Bununla birlikte, kamu kurum ve kuruluşlarından gelen dinlenme tesisi talepleri üzerine; Yuvalı (Pirgos) bölgesinden 35 hektar, Kapıkaya bölgesinden 25 hektar büyüklüğündeki alanlar bu amaç için ayrılmıştır (TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 1984, s. 9). Konaklama alanlarının yanı sıra Ada'da önemli manzara noktalarında ve doğal plajlarda; gazino, plaj, çay bahçesi vb. kullanımların yer alacağı günübirlik tesisler planlanmıştır (TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 1984, s. 9).

Plan kararlarına göre; mevcut orman alanlarının korunması ve bu alanların bütünleştirilmesi için kimi bölgelerde ağaçlandırma yapılması öngörülmüştür (TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 1984, s. 9). Kuzu Limanı çevresi Atatürk Ormanı oluşturulmak amacıyla düzenlenmiştir (TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 1984, s. 9). Baraj gölünün çevresinde su kaynağının kirlenmesini önlemek amacıyla çok geniş bir alan ağaçlandırılacak alan olarak belirlenmiştir. Kaleköy'de bulunan antik kale ve köy yerleşik alanı korunacak sit alanı olarak planlanmış, bu alanın koruma planının GEEAYK'ın kararları doğrultusunda Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından yapılacağı belirtilmiştir.

Ada'nın stratejik önemi nedeniyle kıyılarının güvenliği de planla sağlanmaya çalışılmış, bu amaç ile özel önemi olan yerlerde yapılan ayrıntılı planlar dışında ada genelinde 0 kotlu eş yükselti eğrisinden itibaren 100 metrelik bir bant kıyı koruma bandı olarak belirlenmiştir (TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 1984, s. 9). Ayrıca, Kapıkaya-Aydıncık arasında kıyıya paralel olarak bu dönemde yeni açılan yol kenarında yapılaşmayı önlemek, bu bölgenin karakterini ve kıyıyı korumak amacıyla özel yapılaşma koşulları getirilmiştir.

Nazım İmar Planı'nda ulaşım konusunda; Kuzu Limanı-Çınarlı-Dereköy-Yuvacık, Yuvacık-Kapıkaya-Baraj ve Kaleköy-Çınarlı-Aydıncık aksları birinci derece yol olarak düzenlenmiş, bu yolların yapım, bakım ve onarımı Karayolları Genel Müdürlüğü'nün görev kapsamına alınmıştır. Bunun dışında ana aksların kıyıyla bağlantısını sağlayan mevcut yollara ek ikinci derece yollar önerilmiştir ve bu yollar Yol, Su, Elektrik Genel Müdürlüğü'nün görevleri kapsamına alınmıştır. Deniz ulaşımı, turizm ve balıkçılığa hizmet etmek için Uğurlu ve Aydıncık'ta birer iskele önerilmiştir. Plan raporu sonucunda kurum ve kuruluşların görevlerini belirleyen aksiyon planına

yer verilmiştir. 1/25.000 Nazım İmar Planı'nda, Çınarlı dışında önemli yerleşme noktaları olarak; adanın eski iskelesinin yer aldığı ve turizm alanında değerlendirilmesi öngörülen Kaleköy, adanın anakarayla bağlantısının sağlandığı ve yapılan düzenlemeler ile bölgede konut talebinin artacağı düşünülen Kuzu Limanı ve yine turizm açısından değerlendirileceği düşünülen İnce Burun, Yuvacık, Kapıkaya bandı belirlenmiştir. Bu bölgelerin 1/1000 ölçekli uygulama imar planlarının hazırlanmasına karar verilmiş, liman ve bağımlı kullanımlar ile hızla gelişim göstereceği düşünülen Kuzu Limanı ve çevresinin planı öncelikli olarak hazırlanmıştır. Bu kapsamda limandaki arazi kullanım şekilleri ve büyüklükleri belirlenmiştir.

1995 yılına gelindiğinde, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın 11.07.1995 tarihli onayıyla 1/25.000 ölçekli Nazım İmar Planı revize edilmiş ve "Gökçeada Çevre Düzeni İmar Planı" olarak adlandırılmıştır (Şekil A.9). Planın hedefleri arasında; tarımsal niteliği korunacak alanlar, orman alanları, sulama havzaları ve diğer arazi kullanımları ile yapılaşmaya açılan alanlar arasında koruma kullanma dengesini sağlamak; turizm sektörünü destekleyici ve mevcut talepler ile turizm potansiyellerine sahip alanlarda ada ekonomisini güçlendiren sağlıklı ve planlı gelişmeleri yönlendirici kararlar üretmek; Ada'daki kentsel ve kırsal yerleşim alanlarının düzenli gelişmelerini sağlamak amacıyla ihtiyaç duyulan gelişme alanlarını belirleme; su ürünleri alanlarını, doğal ve kültürel kaynakları koruma ve Ada'daki Akdeniz foku yaşam alanlarını korumak yer almaktadır. Planda hedefler doğrultusunda değişiklikler yapılmıştır.

Çanakkale ve dolayısıyla Gökçeada'yı etkileyen son dönemdeki en önemli planlama çalışması 20.08.2014 gün 13549 sayılı karar ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından onaylanan Balıkesir-Çanakkale Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı'dır⁴⁰ (Şekil A.10; Url-32). Bu tarihe kadar geçerli olmuş olan 1/25000 Çevre Düzeni Planı da bu plana uygun olacak şekilde revize edilmesi gerektiği için geçersiz olmuştur.

Planda 2040 yılı hedef alınarak açıklanan doğal, tarihi ve kültürel değerlerin koruma-kullanma dengesini sağlamak, sürdürülebilir bir çevre oluşturmak, ekolojik dengeyi bozacak müdahaleleri engellemek, kültürel ve doğal değerleri korumak, hızlı ve kontrolsüz kentleşmeyi engellemek gibi amaçlar belirlenmiştir. Ancak planın detayları incelendiğinde yine amaçlar arasında sıralanan ülke ve bölge kalkınma politikalarının

⁴⁰ Planı hazırlayan yüklenici firmalar; Doğukan İmar ve BHA İmar, Planlama Müh. Müh. LTD Şti.

ön plana çıktığı, Balıkesir ve Çanakkale bölgesi genelinde çevresel etkileri göz önünde bulundurulmadan belirli alanlarda sayısı dahi sınırlandırılmadan sanayi yatırımlarının önünün açıldığı, birçok tarım alanının kentsel veya kırsal gelişme alanı olarak imara açıldığı, halen doğal veya kentsel sit alanı olan bölgelerin turizmi geliştirebilmek adına yapılaşmaya açıldığı görülmektedir.

Yapılan araştırmalar ve Çanakkale KVKBK'dan alınan bilgiler doğrultusunda Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından hazırlanan bu Çevre Düzeni Planı'nda özellikle sit alanları konusunda önemli hataların olduğunu söylemek gerekir. Günümüzde var olmayan arkeolojik alanlar haritada var gösterilmiş, var olanların sınırları ise yanlış belirtilmiştir.

Plan, askı süresi sonrasında yapılan itirazlar değerlendirilerek ve sit alanları konusunda yapılan hatalar düzeltilerek Bakanlık tarafından 16.02.2015 tarihinde yeniden askıya çıkarılmıştır. Revize edilen bu plana da itirazlar sürmüş, ancak askı süresi bitiminde iletilen itirazlar değerlendirildikten sonra plan, Bakanlık tarafından 05.06.2015 tarihinde onaylanmıştır.

Yeni onaylanan 1/100.000 Çevre Düzeni Planı dışında Gökçeada'da onaylı koruma amaçlı imar planları (KAİP) mevcuttur. Çanakkale KTVKK'nın 23.05.2001 gün 354 sayılı kararıyla Kaleköy ve Gökçeada Merkez'de 1/5000 ve 1/1000 ölçekli KAİP ve plan notları uygun bulunmuş ve uygulamaya konulmuştur. Kentsel sit alanı ilan edilmiş ancak KAİP tamamlanamamış Dereköy, Bademli, Zeytinliköy, Tepeköy yerleşimlerinde ise çalışmalar tamamlanıncaya kadar geçerli olmak üzere geçici dönem yapılanma koşulları belirlenmiştir. Zeytinliköy ve Tepeköy'ün yapılanma koşullarının Çanakkale Kurulu'nun 04.05.2002 gün 1001 sayılı kararıyla belirlendiği, ancak bu kararın 2007 yılından itibaren süresinin sona erdiği bilinmektedir. 2014 depremi sonrasında alınan kurul kararlarıyla birlikte Gökçeada'da koruma amaçlı imar planı bulunan yerleşimlerde bu plana göre uygulama yapılacağı, koruma amaçlı imar planı olmayan kentsel sit alanlarında ise bu çalışmalar tamamlanıncaya kadar geçici bir süreyle tüm yapıların tescilli gibi işlem göreceği kararı alınmıştır⁴¹. Son olarak Çanakkale Kurulu'nun Dereköy için 06.06.2014 tarih, 1688 sayılı kararla, Bademliköy

⁴¹ Çanakkale KVKBK'nın 06.06.2014 tarih, 1679, 1682, 1687, 1689 ve 1692 numaralı kararları.

için ise 28.11.2016 tarih, 3316 sayılı kararla geçiş dönemi koruma ve kullanma koşullarını belirlediği bilinmektedir.

2.7.3 Cittaslow birliğine katılım

Son yıllarda Gökçeada, tarihi, doğal ve kültürel değerlerinin yanında “Cittaslow” kimliği ile de tanınmaya ve anılmaya başlamıştır. Cittaslow hareketi, 1999 yılında İtalya’nın Greve in Chianti kentinde, belediye başkanı Paolo Saturnini’nin girişimleri ile kurulan, nüfusu 50.000’in altındaki kentlerin üye olabildiği, uluslararası belediyeler birliğidir (Url-22). İtalyanca şehir anlamına gelen “citta” ile İngilizce yavaş anlamına gelen “slow” kelimelerinin biraraya gelmesiyle oluşturulan “cittaslow” kelimesi “yavaş şehir” anlamında kullanılmaktadır (Url-22). Organizasyon, kentin gelişimi konusuna farklı bir bakış açısına sahip olan, hayat kalitesinin artırılmasına yönelik bir gelişimi destekleyen ve bu düşüncüyü yaymayı amaçlayan bir yaklaşımı benimsemektedir. Bunun için asıl hedefleri “slow food” felsefesini tüm yerel topluluklara, yönetimlere yaymak ve onların günlük yaşamlarında eko gastronomi pratiğinin etkin hale gelmesini sağlamaktır (Url-22).

Slow food hareketi ise, 1986 yılında Carlo Petrini tarafından İtalya’da başlatılan ve sonrasında uluslararası boyuta taşınan organizasyondur (Url-23). İlk olarak Roma’da tarihi Piazza di Spagna meydanında açılan bir fast-food zincirine tepki olarak başlayan hareket, zamanla önce tüm İtalya’ya daha sonra ise dünyaya yayılarak 150 üye ülke ve 100.000’den fazla destekçiye ulaşmıştır (Url-23). Slow food hareketi, hızlı, ayaküstü yemek alışkanlığına karşı, yerel yemek ve yeme biçimleri ile yerel ekosistemlerin özelliklerinin korunması gerektiğini savunmaktadır. Slow food aynı zamanda “yavaş hareketi”nin de başlangıcı olmuş ve bu hareket zamanla *Yavaş Seyahat*, *Yavaş Turizm*, *Yavaş Alışveriş*, *Yavaş Eğitim*, *Yavaş Şehir* gibi diğer alt kültürlerle de yayılmıştır. Yavaş hareketi özetle, hızlı ve modern hayatı eleştirmekte ve bu modern tüketim anlayışını değiştirecek kültürel değişimi savunmaktadır.

Yavaş hareketinden yola çıkarak kurulan “Cittaslow-Yavaş Şehir” organizasyonu, küreselleşmenin şehirlerin dokusunu, sakinlerini ve yaşam tarzını standartlaşmasını ve yerel özelliklerini ortadan kaldırmasını engellemeyi hedeflemektedir (Url-22). Cittaslow felsefesine göre hızlı yaşam tarzının oluşturduğu kentler kendi kendine yetmemekte, bunun için sadece yakın çevresindeki değil binlerce kilometre uzaklıktaki, dünyanın birçok köşesindeki kaynakları yok etmekte, bunu yaparken hem

doğayı hem de insanları tüketmektedir (Url-22). Tüketim odaklı bu hayat tarzına alternatif olarak insanların farklı bir yaşam biçimi aramaları kentsel boyutta Cittaslow hareketini ortaya çıkarmıştır. Cittaslow hareketi, insanların birbirleriyle iletişim kurabilecekleri, sosyalleşebilecekleri, kendine yeten, sürdürülebilir, el sanatlarına, doğasına, gelenek ve göreneklerine sahip çıkan ama aynı zamanda alt yapı sorunları olmayan, yenilenebilir enerji kaynakları kullanan, teknolojinin kolaylıklarından yararlanan, yaşam kalitesinin artırıldığı kentlerin gerçekçi bir alternatif olacağı hedefiyle yola çıkmıştır.

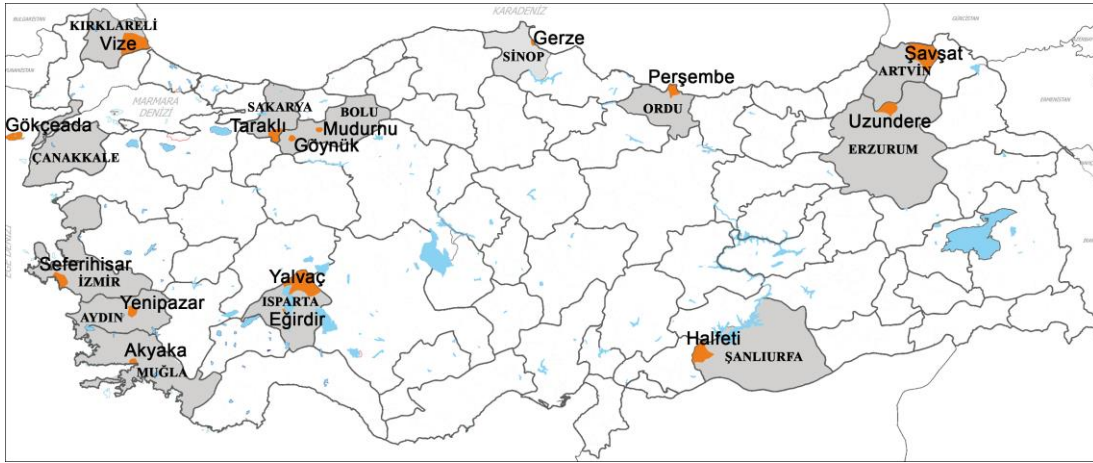
Dünyada 2018 yılı itibariyle Almanya, Amerika, İngiltere, Fransa, İspanya, İtalya, Japonya ve Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 30 ülke Cittaslow birliğine üyedir ve dünyadan toplam 252 kent cittaslow olarak tanımlanmaktadır (Çizelge 2.8; Url-22). 80 adet ile dünyada en fazla sayıda Cittaslow, birliğin kurulduğu İtalya'da bulunmaktadır (Url-22). İtalya'yı Polonya, Almanya ve Türkiye takip etmektedir (Url-22).

Çizelge 2.8 : Dünyada ülkelere göre Cittaslow sayıları.

Ülke Adı	Cittaslow sayısı	Ülke Adı	Cittaslow sayısı	Ülke Adı	Cittaslow sayısı
Almanya	19	Güney Afrika	1	Kanada	4
Amerika	2	Güney Kore	15	KKTC	4
Avustralya	3	Hollanda	11	Kolombiya	1
Avusturya	3	İrlanda	1	Macaristan	1
Belçika	6	İspanya	10	Norveç	4
Birleşik Krallık	5	İsveç	1	Polonya	28
Çin Halk Cumhuriyeti	9	İsviçre	1	Portekiz	4
Danimarka	2	İtalya	84	Tayvan	4
Finlandiya	1	İzlanda	1	Türkiye	15
Fransa	9	Japonya	2	Yeni Zelanda	1

Türkiye'nin ilk Cittaslow'u 2009 yılında listeye eklenen Seferihisar'dır. 2011 yılında listeye giren Gökçeada ise dünyanın ve aynı zamanda Türkiye'nin ilk ve tek sakin adası olmuştur (Url-23). Ada, 2006 yılından itibaren ise Slow Food üyesidir (Url-23). Türkiye'de son olarak 2018 yılında Mudurnu'nun listeye eklenmesi ile birlikte Seferihisar, Akyaka, Halfeti, Perşembe, Taraklı, Vize, Yalvaç, Yenipazar, Şavşat, Uzundere, Göynük, Gerze, Eğirdir ve Gökçeada'nın da aralarında yer aldığı toplam 15 adet Cittaslow bulunmaktadır (Şekil 2.93).

Bir yerleşimin “yavaş şehir” olarak listeye girebilmesi için 50.000’in altında nüfusa sahip olmasının yanında bir takım ölçütler de belirlenmiştir. 2013 yılından önce, çevre politikaları, altyapı politikaları, kentsel kalite için teknolojiler ve tesisler, misafirperverlik, yerel üretimi korumak, farkındalık, slow food faaliyetlerine ve projelerine destek başlıkları altında bulunan 59 *Mükemmeliyet Koşulu*’nun en az % 50’sini sağlayan kentler listeye girmeye hak kazanmaktaydı. 2013 yılında Uluslararası Bilim Komitesi tarafından ölçütler güncellenerek, çevre politikaları, altyapı politikaları, kentsel yaşam kalitesi politikaları, tarımsal, turistik, esnaf ve sanatkarlara dair politikalar, misafirperverlik, farkındalık ve eğitim için planlar, sosyal uyum, ortaklıklar başlıkları altında 70’e çıkarılmıştır.

Şekil 2.93: Türkiye’de yer alan Cittaslow’lar.

Ölçütler çerçevesinde projelerin geliştirilmesi ve belgelenmesi beklenmektedir. Ölçütlerin gerçekleştirilme oranlarına göre yapılan değerlendirmede 50 ya da üstü puan alan kentler listeye girebilmektedir. Yeni ve eski ölçütler arasındaki en önemli farklılıklardan biri yeni ölçütlerde perspektif ve zorunlu ölçütlere yer verilmesidir. Zorunlu ölçütler o konuda yapılan çalışmaların mevcudiyetinin zorunlu olduğu ölçütlerdir. Perspektif ölçütler ise zorunlu olmayan ancak aday kent tarafından gerçekleştirilmeleri durumunda %15 oranında puan artışı sağlayan ölçütlerdir.

Başlıklar altında sınıflandırılan ölçütlerin detayları incelendiğinde, bir yerleşimin “yavaş şehir” ilan edilmesi ve sonrasındaki sürecin doğrudan mimari koruma ile bağlantılı olmadığı görülse de listeye girebilmek için geliştirilecek projelerin ve alınacak önlemlerin dolaylı olarak kentte yer alan geleneksel dokunun ve mimarinin korunmasına katkı sağlayacağı ya da mevcut durumda katkı sağlayan değerler olduğu

düşünülmektedir⁴². Örneğin; yerel ve geleneksel kültürel etkinliklerin korunması ve değerlerinin arttırılması tarımsal, turistik, esnaf ve sanatkarlara dair politikalar başlığında yer alan zorunlu ölçütlerden biridir. Kırsal bölgede yaşayanların hizmetlere erişimini arttırarak kırsal bölgelerin değerini arttırmak bu başlıktaki bir diğer zorunlu ölçüttür. Cittaslow kavramı kentlerin doğal, kültürel, sosyal, ekonomik açıdan kendi değerlerine sahip çıkarak kalkınmasını öngörmektedir. Küreselleşmenin getirdiği standartlaşmaya karşı çıkmakta, kentin kendi yerel yemeklerine gelenek ve göreneklerine, tarihine sahip çıkmasına ve bu değerleri koruyarak dünyadaki diğer kentlerden farklı bir noktada durulması gerektiğini savunmaktadır. Küreselleşme ile birlikte şehirlerin dokusunun, sakinlerinin ve yaşam tarzının standartlaşmasını ve yerel özelliklerini kaybetmesini engellemeyi hedeflemektedir. Kentsel yaşam kalitesi politikaları başlığında yer alan ölçütlere göre Cittaslow birliği tarafından; sürdürülebilirlik, sürdürülebilir mimari ve sürdürülebilir kentsel planlamayı savunulmaktadır. Kente ait değerlerin iyileştirilmesi, sokak mobilyaları ve kentsel peyzajın korunması gerektiği söylenmektedir. Geleneksel üretim yapan dükkanların desteklenmesi gerektiği belirtilmektedir. Misafirperverlik, farkındalık ve eğitim için planlar başlığında yer alan ölçütler de Cittaslow konusunda olduğu kadar kentin yerel ve geleneksel değerleri konusunda da farkındalığı arttırmayı hedeflemektedir. Bunu başarmak adına hem kenti ziyaret edenlere hem de kent sakinlerine yönelik eğitim ve tanıtım çalışmaları yapılması önerilmektedir. Sosyal uyum başlığı altında ise farklı kültürlerin birbirlerini tanıyarak ve anlayarak bir arada yaşamasına yönelik ölçütler yer almaktadır. Bunun dışında çevre ve altyapı politikaları başlıkları altında altyapı problemlerinin giderilmesine, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılmasına, fiziksel ve görsel kirliliğin azaltılmasına özetle kentlerin çevresel ve doğal değerlerinin korunmasına yönelik ölçütler yer almaktadır.

Gökçeada 2011 yılından itibaren ilk Cittaslow ada yerleşimi olarak listede yer almaktadır ve özellikle Ada'da yapılan organik tarım ile ön plana çıkmaktadır. Ayrıca, bu alanda yapılan projeler, düzenlenen ulusal ve uluslararası kongreler Ada'nın gelişimine ve doğal, kültürel, sosyal, tarihi değerlerinin korunmasına katkı sağlamaktadır.

⁴² Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Özmen, 2016).

3. KÜLTÜREL PEYZAJ

Koruma anlayışı, tarihsel gelişim süreci içerisinde tarihi, siyasi veya simgesel önemi olan anıtsal yapıların korunmasından başlayarak zamanla koruma bilincinin gelişmesi ve yaygınlaşması ile birlikte sivil mimarlık örneklerinin, yapı gruplarının, kentsel dokuların ve somut olmayan kültürel mirasın korunması yönünde bir gelişim göstermiştir. Bu anlayışın iki temel bileşeni olan ‘doğal’ ve ‘kültürel’ değerlerin yanı sıra bu süreçte ikisinin ara kesitinde doğa-kültür ilişkisini kapsayan yeni kavramlar koruma gündemine girmiştir. Kültürel peyzaj kavramı da son dönemde koruma alanında gündeme gelen ve tartışılmaya başlanan kavramlardan biridir. Son yıllarda uluslararası literatürde sıklıkla yer alan kültürel peyzaj konusu ülkemizde yeni bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kültürel peyzaj kavramı güncel anlamı ile toplumların çevreleri ve çevrelerinde var olan doğal elemanlarla kurdukları fiziksel ve ruhsal çok çeşitli ilişkileri belirtmektedir. Kültürel peyzaj alanları; doğa ve kültürün zaman içerisinde karşılıklı etkileşimleri sonucu oluşan ve doğal çevrenin getirdiği belirli fiziksel şartlar altında, sosyal, ekonomik ve kültürel etkiler ile birlikte, kültür ve yerleşmelerin gelişim süreçlerini anlatan alanlardır.

Her insan çevresi ile fiziksel ve ruhsal anlamda özel bir ilişki kurar ve bu ilişki insanın kendi kültürü, dili, yaşam biçimi, var olma duygusu ve kimliğinin ayrılmaz bir parçası haline gelir. Çevre ile kurulan bu ilişkide fiziksel nitelikler ile sembolik nitelikler birbirini etkilemektedir, öyle ki ikisi arasındaki bu ilişki ormanda, çayırdaki, buzullarda ya da çölde birbirinden farklı olmaktadır. Afrika, Amerika, Pasifik ve Kutup bölgelerinde bulunan avcı toplayıcı kültürlerde çevre ile kurulan fiziksel ve sembolik ilişki, toplumların dünya görüşleri ve dini inançlarından ayrı düşünülemez (UNESCO, 2009, s. 17). İnsanlar diğer elemanlarla birlikte doğanın bir parçası haline gelmiştir ve doğal değerler de birçok manevi değer barındırmaktadır (UNESCO, 2009, s. 17). Tüm bu değerler günümüzde kültürel peyzaj değerleri olarak ifade edilmektedir (UNESCO, 2009, s. 17). Afrika, Pasifik, Asya, Avrupa ve Orta Amerika’daki tarım toplumlarında

kültürel peyzaj değerleri, insanların efsaneler, inançlar, hikayeler ile birlikte çevrelerini şekillendirme biçimlerinde bulunabilir (UNESCO, 2009, s. 17).

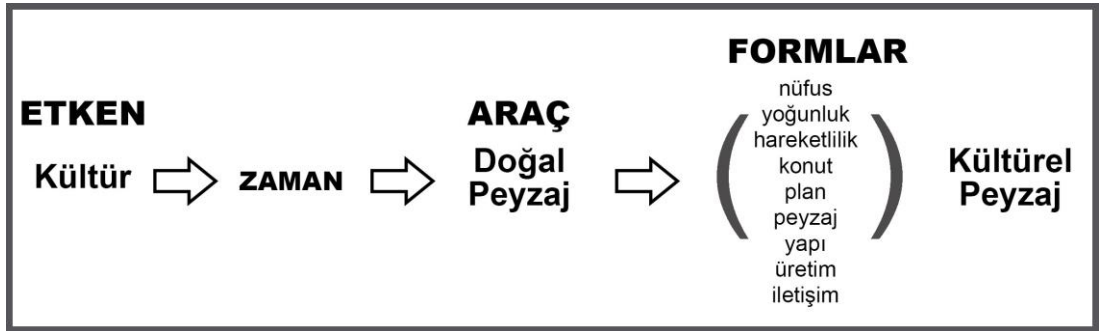
Günümüze ulaşıncaya dek kültürel peyzaj kavramı, sadece koruma alanının değil birçok farklı uzmanlığın da ilgi alanına girmiş ve çalışma konusu olmuştur. Bu sebeple literatürde kültürel peyzaja yönelik farklı yaklaşımları yansıtan çok sayıda tanım yer almaktadır. Kavram ve tanımlar başlığı altında kültürel peyzajın koruma gündemine girinceye dek geçmişten günümüze gelişimi ele alınacaktır. Bununla beraber, kültürel peyzaj alanlarının tespiti ve tanımlanması konusunda kolaylık sağlamak amaçlı geliştirilen sınıflandırma çalışmaları ve değerlendirme ölçütlerinden bahsedilecektir. Bir sonraki başlıkta, Dünya’da kültürel peyzaj alanlarının korunması konusunda günümüze dek yaşanan gelişmeler uluslararası kurumların bildirge, tüzük ve deklarasyonları üzerinden özetlenecek, ada yerleşimleri özelinde geliştirilen koruma yaklaşımları ele alınacaktır. Dünya’daki gelişmeler incelendikten sonra Türkiye’de bu alanların korunmasına yönelik yaklaşımlar ve yasal mevzuat değerlendirilecektir. Seçilen örnekler üzerinden Türkiye’de ada yerleşimlerinde geliştirilen koruma yaklaşımları da incelenecektir.

3.1 Kavram ve Tanımlar

Peyzaj kelimesi dilimize, İngilizce “*landscape*” kelimesinin karşılığı olarak Fransızca’da kullanılan “*paysage*” sözcüğünden türetilerek geçmiştir (Url-25). Genel anlamı ile herhangi bir alanın görünümünü ve o görünümü oluşturan tüm parçaları ifade etmektedir (Url-25). Peyzaj, hem etrafımızda bulunan çevreyi görüş biçimimize hem de o çevrenin kendisine referans vermektedir. Eklenen “kültürel” kelimesi ile birlikte kültürel peyzaj; insan ve doğanın etkileşimini, peyzajın soyut ve somut kültürel değerlerinin varlığını vurgulamaktadır.

Kültürel peyzaj kavramı Alman coğrafyacıların etkisi ile ortaya çıkmış ve akademik bir terim olarak ilk defa 1890’lı yıllarda Friedrich Ratzel tarafından “*insan faaliyetleri ile değiştirilmiş peyzaj*” olarak tanımlanmıştır (Jones, 2003, s. 21). Erken 20. yüzyılda bu terim, diğer Alman coğrafyacılar tarafından da sıklıkla kullanılmıştır (Jones, 2003, s. 21). 1906 yılında Alman asıllı Otto Schlüter, coğrafyanın bir peyzaj bilimi olduğunu ve çalışma alanının *insanın henüz müdahalede bulunmadığı doğal peyzajların (urlandschaft) insan faaliyetleri ile birlikte kültürel peyzaja (kulturlandschaft) nasıl dönüştüğü* olması gerektiğini savunmuştur (James and Martin, 1981, s. 177).

Schlüter'in bu fikri bu zamana kadarki coğrafya çalışmalarını önemli ölçüde etkilemiş ve değiştirmiştir. Bu düşünceden yola çıkan coğrafyacılar, peyzajı çalışmalarının ana teması olarak ele alıp, doğal peyzajın kültürel peyzaja dönüşümünü inceleyerek, coğrafya çalışmalarının amacı olan insan ile çevre arasındaki ilişkiyi incelediklerini savunmuşlardır. Bunlar arasında Kaliforniya'da bulunan Berkeley Okulu'ndaki çalışmaları ile kültürel coğrafya alanının temelini oluşturan Alman asıllı coğrafyacı Carl Orwin Sauer'in araştırmaları aynı zamanda kültürel peyzaj çalışmalarının da başlangıcı kabul edilmektedir (Fowler, 2003, s. 18). Schülter daha çok peyzaj üzerinde görülebilen kültür bileşenleri üzerinde durmuş ve maddi olmayanı, dil, din, gelenek ve diğer değerler gibi soyut bileşenleri göz ardı etmiştir (James and Martin, 1981, s. 177). Sauer ise etkilendiği bu fikri 1920 ve 1930'lu yıllarda daha da geliştirmiş ve doğal peyzajlar ile kültürel peyzajlar arasındaki ayrımı tanımlamıştır. Sauer'e göre (1925, ss.19-46); iklim, bitki örtüsü ve jeoloji gibi etkenlerin ilişkileri doğrultusunda şekillenen doğal peyzajlar sadece belirli bir bölge veya alanda insan faaliyeti olmadan önce var olabilir. İnsan varlığı ile birlikte şekillendiren ana etken kültür olmaktadır ve dünyada insanın varlığının önemi ve etkisi açıktır (Sauer, 1925, ss. 19-46). Sauer'in 1925 yılında kaleme aldığı *"The Morphology of Landscape"* isimli makalesinde belirttiği üzere; *"kültürel peyzaj alanları, bir topluluk kültürü tarafından doğal bir peyzajdan şekillendirilmektedir ve bu şekillendirmede kültür etken, doğal alan araç, kültürel peyzaj ise sonuçtur"* (Sauer, 1925, s. 46; Şekil 3.1).

Şekil 3.1 : Carl O. Sauer'e göre kültürel peyzajın bileşenleri (Sauer, 1925, s. 46).

Bu yaklaşımı ile Sauer, günümüz kültürel peyzaj anlayışına oldukça yakın ve peyzaj oluşum sürecine yönelik açıklayıcı bir tanım getirmiştir. Sauer ve Berkeley Okulu'nda bulunan diğer uzmanlar 20. yüzyılın ortalarına kadar kültürel peyzaj kavramını geliştirmeye devam etmiştir.

1960'lı yıllara gelindiğinde, kültürel peyzaj kavramı diğer birçok disipline adapte olmuş ve beşeri coğrafya, antropoloji, çevre yönetimi gibi ilgili diğer uzmanlık alanlarında da geniş bir karşılık bulmuştur (Jones, 2003, s. 21). Konuya olan ilgideki büyük artış ise UNESCO tarafından hazırlanmış ve çok sayıda devlet tarafından kabul edilmiş olan “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme”⁴³de yer almayan kültürel peyzaj tanımının 1992 yılında eklenmesi ile birlikte gerçeklemiştir. Bu gelişmeden sonra, özellikle doğal ve kültürel mirasın korunması adına çalışmalar yapan kuruluşlar tarafından bu kavram sıklıkla ele alınmaya başlanmıştır.

Günümüze ulaşıncaya dek koruma alanında bu kavram konusunda fikir birliğine varılmış tek bir tanım olmamakla birlikte, çeşitli ulusal ve uluslararası kurumların kültürel peyzaja yönelik tarifleri literatürde yer almaktadır. Bu kurumlardan uluslararası ölçekte çalışmalarını sürdürenlerin en önemlileri arasında Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu (UNESCO), Avrupa Konseyi (COE), Uluslararası Doğa Koruma Birliği (IUCN), Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) ve Uluslararası Peyzaj Mimarlığı Federasyonu (IFLA) Kültürel Peyzaj Komitesi sayılabilir. Kültürel peyzaj konusunda ulusal düzeyde çalışmalar yürüten Parks Canada, A.B.D. Milli Park Servisi, Amerikan Peyzaj Mimarları Birliği (ASLA), Kültürel Peyzaj Çalışmaları Enstitüsü, Kültürel Peyzaj Vakfı, Akdeniz Kültürel Peyzaj Çalışmaları Merkezi gibi kuruluşlar da mevcuttur.

UNESCO Dünya Mirası Komitesi, hazırladığı Uygulama Rehberi'nde (Operational Guidelines) Dünya Mirası Sözleşmesi'ndeki tanıma atıfta bulunularak, kültürel peyzaj alanlarının “*doğa ve insanın ortak eseri*” olduklarını belirtmiştir (UNESCO, 2015, s.11). Rehberde yer aldığı üzere bu alanlar, doğal çevre koşullarının verdiği fiziksel kısıtlar ve/veya olanakların, içsel ve dışsal sosyal, ekonomik ve kültürel etkilerin altında, insan topluluklarının ve yerleşimlerin zaman içerisindeki evrimini gösterirler (UNESCO, 2015, s. 11). Seçimleri hem üstün evrensel değerleri hem de açıkça tanımlı coğrafi-kültürel bölge karakterini temsil etme ve bölgelerin önemli ve belirgin kültürel öğelerini yansıtabilme özellikleri temel alınarak yapılmalıdır (UNESCO, 2015, s. 71).

⁴³ 16 Kasım 1972'de imzalanan “Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage” başlıklı sözleşme, Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme veya Dünya Mirası Sözleşmesi olarak bilinmektedir.

Kültürel peyzaj terimi insan ile bulunduğu doğal çevre arasındaki ilişkinin bulgularındaki çeşitliliği barındırmaktadır (UNESCO, 2015, s. 71).

Avrupa Konseyi (COE)'nin 1995 yılında yaptığı tanıma göre ise kültürel peyzaj alanları; doğa ve insan etkileşiminin birlikte şekillendirdiği, zaman ve mekan içerisindeki toplumun, toplumsal yerleşmenin ve karakterinin evrimini anlatan, belirli bölgesel alanların belirgin sosyal ve kültürel değerlerini ortaya koyan, fiziksel izler taşımasından dolayı geçmişteki arazi kullanım şekilleri ve faaliyetlerini, farklı gelenekleri, edebi ve sanat eserlerindeki tasvirleri ya da orada yaşanan tarihi gerçekleri yansıtan özel tanımlı alanlardır (COE, 1995, s. 2).

Uluslararası Doğa Koruma Birliği (IUCN) kültürel peyzajı; kültürel ve doğal kaynakları ve bu bağlamda yaban hayatı ve evcil hayvanları içeren, tarihi bir olay ve bir etkinlikle birlikte olan ya da çeşitli kültürel ve estetik değerler sergileyen coğrafi alanlar olarak tanımlamaktadır (Url-1). Çalışmalarını ulusal ölçekte sürdüren A.B.D Milli Park Servisi'nin tanımı da Uluslararası Doğa Koruma Birliği ile aynıdır (Birnbaum, 1994, s. 1; Url-2).

Kanada'nın doğal ve kültürel mirası konusunda çalışmalar sürdüren ulusal kuruluşu Parks Canada ise kültürel peyzaj alanlarını; değişmiş, etkilenmiş veya insanlar tarafından özel bir kültürel anlam verilmiş coğrafi alanlar olarak tanımlamaktadır (Buggey, 1999, s. 15). Parks Canada'nın tanımında doğal ve kültürel değerlerin yanı sıra insanlar için özel bir anlam ifade eden coğrafi alanların da, herhangi bir fiziksel müdahale içermeseler de kültürel peyzaj olarak değerlendirilebileceğine yer verilmektedir. Buna dayanarak Parks Canada, Aborjin kültürüne itafen alternatif bir kültürel peyzaj tanımı da önermektedir. Bu tanıma göre Aborjin kültürel peyzaj alanı, bir Aborjin grup veya gruplar tarafından çevre ile ilgili uzun ve kompleks ilişkileri dolayısıyla değer atfedilen yeri ifade etmektedir (Buggey, 1999, s. 30). Bu yer onların doğal ve ruhsal çevreleri ile uyumlarını anlatır. Aynı zamanda yer ruh, çevre, arazi kullanımı ve ekoloji konusunda geleneksel bilgi birikimlerini yansıtmaktadır (Buggey, 1999, s. 30).

Uluslararası ve ulusal kurumlar dışında bu alanda çalışan uzmanların da benzer yaklaşımlar ile yaptığı kültürel peyzaj tanımları literatürde yer almaktadır. Örneğin; kültürel peyzaj ve tarihi peyzaj koruma ve planlama çalışmaları ile ulusal ve uluslararası düzeyde tanınan bir uzman olan Melnick (1984, s. 2), "Kültürel Peyzajlar:

Milli Park Servisindeki Kırsal Tarihi Bölgeler” isimli raporunda, kültürel peyzajlarda ana faktörün kültür olduğunu ve zaman içerisinde doğal peyzajlar ile kültürün etkileşimi sonucu peyzajda bizim gördüğümüz ve deneyimlediğimiz sonucun kültürel peyzaj alanlarını oluşturduğunu belirtmektedir. Özetle, kültürel peyzaj alanlarının doğal peyzajlara karşı ve doğal peyzajlar içinde gelişen insan eylemleri ve inançlarının soyut bir göstergesi olduğunu söylemektedir (Melnick, 1984, s. 2).

Kültürel peyzaj konusunda çok sayıda çalışması ve yayını bulunan mimar Amos Rapoport, kültürel peyzaj yerine kullandığı “kültürel manzara” teriminin kültürel coğrafya çalışmalarından geldiğini ve ilkel manzara ile insan eylemlerinin zaman içerisinde gerçekleşen karşılıklı ilişkisinin sonuçlarını ifade ettiğini belirtmektedir (Rapoport, 2004, ss. 38-39). Bir peyzaj, insan müdahalesiyle ne kadar değişikliğe uğrarsa o kadar kültürel peyzaj niteliği kazanır şeklinde bir algı olduğunu söylemektedir (Rapoport, 1992, s. 34). Bu bağlamda ilkel olanın ne zaman kültürel olana dönüştüğünü tartışmakta ve Akdeniz Bölgesi’ndeki keçilerin ya da İsviçre Alpleri’nde inekleriyle dolaşan çobanın da manzarayı etkilediği ve değiştirdiğini düşünmektedir (Rapoport, 1992, s. 34). Rapoport’a göre peyzajlar üzerindeki bu müdahale ve değişim, insanlar tarım yapmaya başladıklarında daha belirgin hale gelmiştir (Rapoport, 1992, s. 34). Asya’daki pirinç terasları, Akdeniz’deki zeytinlikler, Yeni Gine yaylalarındaki bahçeler, Kuzey Afrika ve Orta Doğu’nun hurma ağaçlı vahaları ve tüm bunların içlerinde bulunan sistemler, barınaklar ve yerleşimler birlikte kültürel peyzaj alanlarını oluşturmaktadır (Rapoport, 1992, s. 34). Örneğin Yeni Zelanda gibi yerleşimlerde peyzaj sadece yerleşimlerin ve binaların varlığıyla değil, egzotik bitki türleriyle de değişime uğramıştır (Rapoport, 1992, s. 34). Bu gibi alanlarda, doğal peyzaj olarak nitelendirilen peyzajların da aslında kültürle değiştiği, ancak yine de yerleşimlerin ve tarım alanlarının bu alanlara kıyasla daha kültürel gözüktüğü görülmektedir (Rapoport, 1992, s. 34). Buradaki farkın sadece değişimin derecesinde olduğu, ancak tamamının kültürel peyzajlar olduğu söylenebilir (Rapoport, 1992, s. 35). Rapoport’a göre kültürel peyzaj alanları, çok az bir bölümü tasarlanmış olan, genellikle uzun bir zaman dilimi içerisinde birçok insanın birbirinden bağımsız çok sayıda kararı ile oluşan alanlardır (Rapoport, 1992, s. 35).

Taylor’a (2009, s. 7) göre kültürel peyzajlar; insanlarla çevreleri arasındaki iletişimi, yalnızca maddi bir kültürel ürün olarak değil, aynı zamanda ilişkili soyut değerlerle birlikte kültürel sürecin bir parçası olarak yansıtan alanlardır. Bu yaklaşım esas olarak

peyzajı sadece tarihin ya da fiziksel bir kültürün ürünü değil, aynı zamanda insan eylemini zaman içerisinde çok katmanlı anlamlar ve insani değerlerle birlikte yansıtan kültürel bir süreç olarak görmektedir (Taylor ve Lennon, 2012, s. 22).

Tüm bu uluslararası ve ulusal kurumların ve bu alanda çalışan uzmanların tanımlamaları incelendiğinde ortak noktanın kültürel peyzaj kavramının doğa-insan etkileşimlerinin ortaya çıkardığı alanların tanımlanması için kullanıldığı ve kültürel peyzajın ‘doğa’ ve ‘kültür’ olarak iki temel bileşeni olduğu söylenebilir. Taylor’un (2008, s. 12) da belirttiği gibi peyzaj dilindeki farklılıklara ve kültürel nüanslara rağmen artık bunlardan uzaklaşmanın ve kültürel çevreyi ya da yerel olarak nasıl adlandırılıyorsa peyzajı ortak bir zemine oturtmanın vakti gelmiştir, çünkü teorik çerçevenin altında, hangi terminolojinin kullanıldığına bakılmaksızın insanların çevreyle olan bağları ve hissettikleri ilişkide ortak bir nokta olduğu görülmektedir.

3.1.1 Kültürel peyzaj alanlarının sınıflandırılması

Kültürel peyzaj alanları; kolaylıkla tespit edilebilmeleri ve tanımlanabilmeleri açısından, sahip oldukları özellikler de göz önünde bulundurularak, bu alanda çalışmalar sürdüren kurumlar tarafından farklı başlıklar altında sınıflandırılmışlardır.

Bunlar arasında en bilineni UNESCO’nun yaptığı sınıflandırmadır. 1992 yılında Dünya Miras Komitesi tarafından Dünya Mirası Sözleşmesi’ne tanımı eklenen kültürel peyzaj alanları için aynı zamanda 3 kategori belirlenmiş ve Uygulama Rehberi’ne⁴⁴ eklenmiştir (UNESCO, 2015, s. 71). Uygulama Rehberi, güncel olarak edinilen yeni bilgileri, deneyimleri ve bakış açılarını yansıtacak şekilde, toplantılar sonucu alınan kararlar ile birlikte periyodik olarak revize edilmektedir. 2002, 2005, 2008, 2013 yıllarında revize edilen uygulama rehberinin son versiyonu 2015 yılında yayınlanmıştır. Kültürel peyzaj alanlarına yönelik tanımların değişmediği belgede, kültürel peyzaj alanları aşağıdaki gibi üç kategori altında sınıflandırılmaktadır (UNESCO, 2015, s. 71).

i. Açıkça tanımlanabilen kültürel peyzaj alanları; insanlar tarafından tasarlanmış veya bilinçli olarak yaratılmış alanlardır. Bu alanlar çoğu zaman bir dini yapı ya da diğer

⁴⁴ Kabul edilen metin Operational Guidelines olarak adlandırılan Uygulama Rehberi’ne Dünya Miras Komitesi’nin Aralık 1992’de Santa Fe-Amerika’da yapılan 16th genel toplantısında eklenmiştir. (Rapor No. WHC- 92/CONF.002/12).

anitsal yapılarla ilişkili olarak, estetik nedenlerle yapılmış, bahçe veya park peyzaj alanlarını kapsamaktadır. Çek Cumhuriyeti'ndeki Lednice ve Valtice şatolarının bulunduğu alan, Fransa'daki Versailles Sarayı veya Almanya'daki Potsdam ve Berlin saray ve bahçeleri bu kategoriye örnek olarak verilebilir.

ii. *Organik olarak gelişmiş kültürel peyzaj alanları*; öncelikle sosyal, ekonomik, yönetsel, ve/veya dini zorunluluklardan kaynaklanan ve bugünkü mevcut hali doğal çevresiyle kurduğu ilişki ve ona verdiği tepkiyle oluşan alanlardır. Bu gibi peyzaj alanları evrim sürecini biçimlerinde ve diğer bileşen özelliklerinde yansıtırlar. İki kategoriye ayrılabilirler;

-*Gelişimini tamamlamış / Kalıntı/ Fosil alanlar*; geçmişte bir zaman dilimi içerisinde ya da birdenbire evrim süreci sona eren alanlardır. Ancak bu alanların belirleyici özellikleri hala fiziksel olarak algılanabilmektedir. Antik çağlarda kullanılmış ve terkedilmiş maden ocakları gibi alanlar endüstriyel peyzaj elemanı olarak ve bir tekniğin kalıntılarını içermeleri bakımından kalıntı peyzaj alanları olarak tanımlanabilir.

-*Gelişimi devam eden peyzajlar*; günümüz toplumunda aktif sosyal rolünü sürdüren ve geleneksel yaşam tarzı ile ilişkili olan, evrim sürecini hala sürdüren alanlardır. Aynı zamanda bu alanlar evrim süreçlerinin önemli fiziksel kanıtlarını barındırmaktadırlar. Filipinler Cordilleras bölgesindeki pirinç terasları, Fransa'nın Saint-Emilion bölgesindeki tarihi üzüm bağları gelişimi devam eden organik kültürel peyzaj alanlarına örnek sayılabilir.

iii. *Yardımcı kültürel peyzaj alanları*; güçlü dinsel, kültürel ya da sanatsal bağları olan doğal elemanlar barındırmaları sebebiyle Dünya Miras Listesi'ne alınan alanlardır. Bu alanlardaki maddi kültürel izler önemsiz olabilir veya maddi kültürel iz hiç olmayabilir. Avustralya Uluru-Kata Tjuta Ulusal Parkı ya da Çin'de yer alan Huangshan Dağı bu alanlara örnek olarak verilebilir.

UNESCO'nun, Dünya Miras Listesi'ne aday doğal alanların raporunu hazırlayan ve listeye giren alanların durumunu izleyen sivil toplum örgütü IUCN'in kültürel peyzaj alanları sınıflandırması UNESCO ile örtüşmektedir (Url-1). IUCN'in doğal alanlarda sürdürdüğü çalışmalar, korunan alanlar için kullandığı kategoriler ve "*Korunan Peyzajlar/Kıyı Alanları*" olarak bilinen *Kategori V* kültürel peyzaj konseptinin gelişimi ile de ilişkilidir. IUCN korunan alanları; özellikle biyolojik çeşitliliğin, doğal

ve ilişkili kültürel değerlerin korunması ve sürdürülmesi, yasal veya diğer etkin araçlarla yönetimi için ayrılan kara ve/veya deniz alanları olarak tanımlamaktadır (IUCN, 1994, s. 7). Korunan alan tanımı ile birlikte IUCN bu alanları altı farklı kategoriye ayırmaktadır. Buna göre korunan alanlar;

Kategori I; katı koruma, Ia; katı doğa rezervi, Ib; vahşi yaşam alanı (bilimsel amaçlı olarak korunan doğal alanlar ve yaban hayatının korunması için yönetilen alanlar)

Kategori II; ekosistemin korunması (doğal park v.b.)

Kategori III; doğal özelliklerin korunması (doğal anıt v.b.)

Kategori IV; aktif yönetim yoluyla koruma (habitat/tür yönetimi alanı v.b.)

Kategori V; kara/deniz peyzajlarının korunması ve rekreasyon (koruma altındaki peyzajlar ve kıyı alanları v.b.)

Kategori VI; doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı (yönetilen kaynak koruma alanı v.b.) olarak sınıflandırılmaktadır (IUCN, 1994, ss. 17-23). Bu sınıflandırma peyzajları içeren V. kategorideki alanlardan ayrıntılı olarak, insan ve doğanın zaman içerisindeki etkileşiminin önemli estetik, ekolojik ve/veya kültürel değere ve çoğunlukla yüksek biyolojik çeşitliliğe sahip ayrı bir karakter bölgesi oluşturduğu uygun kara veya kıyı alanları olarak söz edilmektedir (IUCN, 1994, s. 22). Bu geleneksel etkileşimin bütünlüğünün korunması için bu alanların korunması, sürdürülmesi ve geliştirilmesinin önemi vurgulanmaktadır (IUCN, 1994, s. 22). IUCN'in korunan alanlar için yaptığı sınıflandırma doğal alanlar özelinde, doğal çevre, biyolojik çeşitlilik gibi değerler ön plana çıkarılırken, beşinci kategorideki insan ve doğa etkileşimine yapılan vurgu son derece dikkat çekicidir. Bu yönü ile UNESCO'nun dünya mirası kültürel peyzaj alanları ile benzerlik göstermektedir. Ancak, UNESCO'nun tanımında kültürel değerler daha ağırlıklıdır.

A.B.D. Milli Park Servisi kültürel peyzaj alanlarını; *tarihi alanlar, tarihi tasarlanmış peyzajlar, tarihi yöresel peyzajlar ve etnografik peyzajlar* olarak 4 genel kategori altında sınıflandırmaktadır (Birnbaum, 1994, s. 2; Url-2). Bu sınıflandırma, kültürel peyzaj alanlarının belirleyici özellikleri olan kültürel değerlerin tespitini ve bu alanlara nasıl müdahale edileceğinin, bu alanların nasıl yorumlanacağı ve yönetileceğinin belirlenmesini kolaylaştırmaktadır (Birnbaum, 1994, s. 2).

i. *Tarihi alanlar*; önemli bir olay, aktivite ya da kişi ile ilişkili olan peyzajlardır. Bu alanlar mevcut özellik ve koşulları ile öncelikle geçmişte yaşanan özel olayların tanımlanmasını ve yorumlanmasını sağlarlar. Örnek olarak savaş alanları veya devlet başkanlarının konutları sayılabilir.

ii. *Tarihi tasarlanmış peyzajlar*; tasarım ilkeleri doğrultusunda bir mimar, peyzaj mimarı, bahçıvan veya bitki uzmanı tarafından bilinçli olarak veya bir amatör tarafından tanınmış stil ve geleneklere göre tasarlanmış planlı sanatsal tasarımlardır. Bu alanlar aynı zamanda peyzaj mimarlığı tarihindeki önemli kişi, trend ve olaylar ile de ilişkilidir. Estetik değerler, tasarlanmış peyzajlar için önemli bir rol oynamaktadır. Kampüs alanları, parklar veya malikaneler bu kategoriye örnek olabilirler.

iii. *Tarihi yöresel peyzajlar*; insanların kullanımıyla gelişen, yerleşimleri ve aktiviteleriyle şekillenen peyzajlardır. İnsanların değerlerini ve araziye karşı olan tutumlarını gösteren, yerleşim, kullanım ve gelişim şekillerini yansıtan alanlardır. Bir kişi, aile ya da topluluğun sosyal veya kültürel davranışları doğrultusunda peyzajlar, bu kişilerin günlük yaşamlarında etkili olan fiziksel, biyolojik ve kültürel karakterleri yansıtır. Fonksiyon bu alanlarda önemli bir rol oynamaktadır. Yerel peyzajlar geniş kırsal alanların yanı sıra küçük banliyö ve kentsel alanlarda da bulunabilirler. Tarım alanları, balıkçı köyleri, madencilik alanları ve çiftlikler tarihi yöresel peyzaj alanlarına örnektir.

iv. *Etnografik peyzajlar*; günümüz toplumu ile ilişkili ve çoğunlukla geleneksel yöntemlerle kullanılmış veya değerlendirilmiş alanlardır. Bu alanlar gibi sayısız kültür bölgeleri, toplumların etnik kimlikleri ile özgün ve köklü bağlarını sürdürmesini sağlamaktadır. Arkeolojik yerleşimler, dini amaçlar için kullanılan alanlar veya jeolojik oluşumlar bu peyzajlara örnek olabilir. Küçük bitki toplulukları, hayvanlar, yaşam ve tören alanları da çoğunlukla tamamlayıcı öğelerdir (Birnbaum, 1994, s.2).

Kanada ulusal kuruluşu Parks Canada ise kültürel peyzaj alanlarını UNESCO'nun sınıflandırması ile oldukça benzer olarak; park ve bahçeler gibi *tasarlanmış kültürel peyzaj alanları*, kentsel ve kırsal tarihi yerleşimler gibi *kendiliğinden gelişen kültürel peyzajlar* ve Aborjinlerin tarihi ile ilgili *yardımcı kültürel peyzajlar* olarak üç ana kategoride incelemektedir (Buggey, 1999, s. 15).

Kültürel peyzajlar konusunda çalışmalarını sürdüren uluslararası kurumların sınıflandırmaları dışında, genellikle peyzaj mimarları tarafından kullanılan, işleve

yönelik bir sınıflandırma da mevcuttur. Bu sınıflandırmaya göre doğal ve kültürel olarak ikiye ayrılan peyzajlar arasından kültürel peyzajlar “kırsal” veya “kentsel” olabilmekte ve bunların alt kategorilerinde de tarımsal, endüstriyel ve rekreatif peyzajlar yer almaktadır (TMMOB Mimarlar Odası, 2009, s. 101). 2011 yılında UNESCO tarafından kabul edilen “Tarihi Kentsel Peyzajlar Hakkında Tavsiye Kararı” ile birlikte peyzaj kavramının son yıllarda kapsamının genişlediği anlaşılmaktadır. Sözleşmede “*tarihi kentsel peyzaj (historic urban landscape/HUL)*” kavramı; daha geniş kentsel bağlamı ve coğrafi ortamı içerecek şekilde “tarihi merkez” ya da “topluluk” kavramlarının ötesine uzanan, kültürel ve doğal değerlerin ve niteliklerin, tarihsel bir katmanlaşması sonucu oluşan kentsel alanlar olarak tanımlanmaktadır (UNESCO, 2011). Bu geniş bağlam özellikle, alanın topoğrafya, jeomorfoloji, hidroloji ve doğal özellikleri, tarihi ve çağdaş yapılı çevresi, yerüstü ve yeraltı yapıları, açık alanları ve bahçeleri, arazi kullanım kalıpları ve mekansal organizasyonu, algıları ve görsel ilişkileri ve kentsel yapının diğer tüm unsurlarını içermekle birlikte, çeşitlilik ve kimliğe ilişkin olarak, sosyal ve kültürel uygulamalar ve değerler ile ekonomik süreçler ve mirasın maddi olmayan boyutlarını da içermektedir (UNESCO, 2011). Ancak, tarihi kentsel peyzaj kavramının yaklaşım veya yönetim biçimi olarak ve yeni bir alt kategori olarak görülmemesi gerektiğinin altı çizilmektedir. (UNESCO, 2011).

Kentsel alanlardan da önce kırsal alanlar için “*tarihi kırsal peyzaj*” kavramının kullanıldığı bilinmektedir. Milli Park Servisi’nin ulusal tescil çalışmalarında dikkat çektiği peyzaj alanlarından biri de tarihi kırsal peyzajlardır (Melnick, 1984). Son yıllarda tüm dünyada kırsal alanların korunması konusunda artan çalışmalarla bu kavramın kullanımı da yaygın hale gelmiştir. Son olarak, Ekim 2016’da, İstanbul’da gerçekleştirilen ICOMOS toplantısı sonrasında, ICOMOS’un kültürel peyzaj alanları konusunda çalışmalarını sürdüren bilimsel komisyonu “International Scientific Committee on Cultural Landscapes (ISCCL)” ve IFLA’nın ortak çalışması ile hazırlanan, “*Kırsal Peyzaj Mirasına Yönelik İlkeler (Principles Concerning Rural Landscapes as Heritage)*” başlıklı metinde de “*kırsal peyzaj*” kavramı ön plana çıkmaktadır⁴⁵. Metinde kırsal peyzajlar; gıda ve/veya hammadde gibi yenilenebilir doğal kaynakların üretildiği, insan-doğa etkileşimi ile oluşan karasal ya da sulak alanlar olarak tanımlanmaktadır (ICOMOS ve IFLA, 2017, s. 3). Aynı zamanda kırsal

⁴⁵ İlk olarak 2016 yılında taslağı hazırlanan metin 30.07.2017’de 19. ICOMOS Genel Kurul Toplantısı’nda görüşülmüş ve kabul edilmiştir.

alanlar, insanlar veya topluluklar tarafından atfedilen kültürel anlamlar içermektedir (ICOMOS ve IFLA, 2017, s. 3).

Benzer şekilde bu metinde de “kırsal peyzaj” kavramının kültürel peyzaj alanları için farklı bir sınıflandırmayı içermediği, UNESCO’nun sınıflandırmasına uygun olarak kırsal peyzajların da gelişimi devam eden kültürel peyzajlar sınıfında yer aldığı belirtilmekte ve bu kategorinin büyük çoğunluğunu oluşturması sebebiyle kırsal alanların öneminin altı çizilmektedir. (ICOMOS ve IFLA, 2017, s. 1).

3.1.2 Kültürel peyzaj alanı değerlendirme ölçütleri

1992 yılından itibaren Dünya Mirası statüsünde değerlendirilmeye başlanan, kültürel peyzaj alanlarının belirlenmesi aşaması da, önemli tartışma konuları arasındadır. Üstün evrensel değer taşıdığı düşünülen kültürel peyzaj alanları, Dünya Mirası Listesi’ne, diğer tüm miras alanları gibi, kültür mirasının seçimi için belirlenen ölçütler ile girmektedir. UNESCO, kültürel peyzaj alanlarının sınıflandırılması için belirlenen kategorilerin bu ölçütler ile ilişkili olduğunu belirtmekte ve kategorilerle ölçütleri eşleştirmektedir (UNESCO, 2009, s. 121). Kültürel peyzaj alanları kategorilerini karşıladığı düşünülen dünya mirası ölçütlerinin 2004 yılına kadar kültürel miras ölçütleri olarak bilinen ilk altı madde olduğu görülmektedir (UNESCO, 2009, s. 121; Çizelge 3.1). Ancak bu eşleştirmenin bir genelleme olduğu listeye giren kültürel peyzaj alanlarına atfedilen ölçütlerden de anlaşılmaktadır. Örneğin Almanya-Polonya sınırındaki Muskauer Park açıkça tanımlanabilen bir kültürel peyzaj olarak aynı zamanda insanlık tarihinin önemli bir aşamasını gösteren peyzaj alanı olduğu gerekçesiyle (i) ve (iv) numaralı ölçütlerle 2004 yılında Liste’ye girmiştir (UNESCO, 2009, s. 122).

Kültürel peyzaj konseptinin Dünya Mirası Sözleşmesi’ne entegrasyonunun 10. yıl dönümü olan 2002 yılında, İtalya-Ferrara’da, kültürel peyzaj alanlarının korunması konusunda durum değerlendirmesi yapmak üzere uluslararası ölçekte bir uzman toplantısı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantı, hem Dünya Mirası Listesi hem de taraf devletlerin geçici listelerinde yer alan kültürel peyzajların değerlendirilmesi için önemli bir fırsat olmuştur. Yapılan değerlendirmelerde, kültürel peyzaj alanları için belirlenen kategorilerde değişikliğe yönelik talep ya da ihtiyacın olmadığı, bunların işlevsel olmaktan çok fonksiyonel kategoriler olduğu ve kültürel peyzaj alanlarının kullanımlarından çok doğaları ile ilgili oldukları belirtilmektedir (Fowler, 2003, s. 28).

Bu nedenle kültürel peyzaj alanlarının tarımsal, endüstriyel ya da kentsel olup olmadıklarına dair tartışmalar geri planda kalmakta, çünkü bu ifadeler, “tasarlanmış”, “organik olarak gelişmiş” ve “yardımcı” kategorilerinin bir ya da daha fazlasını karşılayabilmektedir (Fowler, 2003, s. 28). Pratikte de kültürel peyzaj alanları dünya mirası kategorilerinin birinden daha fazla özelliğe sahip olsa da, bu özelliklerin her birini birincil olarak kategorilere atfetmek zordur (Fowler, 2003, s. 28).

Çizelge 3.1 : Kültürel peyzaj kategorilerinin Dünya Mirası ölçütleriyle ilişkisi.

Dünya Mirası Listesi Ölçütleri	Kültürel Peyzaj Kategorileri
(i) İnsanın yaratıcı dehasının üst düzeyde bir temsilcisi olması	Açıkça tanımlanabilen kültürel peyzaj alanları
(ii) Dünyanın bir kültür bölgesinde veya bir dönemde mimarlık veya teknoloji, anıtsal sanatlar, kent planlama veya peyzaj tasarımı alanlarında önemli gelişmelere ilişkin insani değer alışverişlerine tanıklık etmesi	
(iii) Yaşayan veya yok olan bir kültür geleneğinin veya uygarlığın istisnai, ender rastlanan bir temsilcisi olması,	Organik olarak gelişmiş kültürel peyzaj alanları
(iv) İnsanlık tarihinin önemli bir aşamasını veya aşamalarını gösteren bir yapı tipinin, mimari veya teknolojik bütünün veya peyzajın istisnai bir örneği olması	Gelişimini tamamlamış / Kalıntı / Fosil alanlar
(v) Özellikle geri dönülmez bir değişimin etkisi altında hassaslaşmış olan çevre ile insan etkileşiminin veya bir kültürün/kültürlerin temsilcisi olan, geleneksel insan yerleşimi, arazi kullanımı veya deniz kullanımının istisnai bir örneği olması	Gelişimi devam eden peyzajlar
(vi) İstisnai evrensel önem taşıyan sanatsal veya edebi eserler, inançlar, fikirler, yaşayan gelenekler ve olaylarla doğrudan veya dolaylı olarak ilgili olması	Yardımcı kültürel peyzaj alanları

2002 yılına kadar listeye giren 30 kültürel peyzaj alanından 3’ünün açıkça tanımlanabilen (tasarlanmış), 2’sinin organik olarak gelişmiş/gelişimini tamamlamış, 18’inin organik olarak gelişmiş/gelişimi devam eden, 7’sinin yardımcı kültürel peyzaj alanları oldukları görülmektedir (Fowler, 2003, s. 28). Bu durumda listede en geniş yer bulan kültürel peyzaj alanı örneklerinin organik olarak gelişmiş/gelişimi devam eden peyzajlar olduğu söylenebilir. 2002 yılında UNESCO uzmanları, yine listeye

giren örnekler üzerinden kültürel peyzaj alanlarının bazı özelliklerinin uygulamada kendini tanımlamaya başladığını tespit etmiştir (Fowler, 2003, s. 32). Bu özellikler karşılaştırma yapılmasına olanak tanımayacak kadar geniş bir yelpaze sunmakla birlikte, kimi örneklerde sanıldığı kadar tesadüfi olmadığı da anlaşılmaktadır (Fowler, 2003, s. 32). Ortaya çıkan sonuçlar doğrultusunda UNESCO tarafından kültürel peyzaj alanlarının seçiminde ön plana çıkan değerlendirme ölçütleri belirlenmiştir (Fowler, 2003, s. 30).

** alanın estetik niteliği*

** alandaki yapı ve yapı toplulukları*

** yaşam şekli ve arazi kullanımlarının sürekliliği*

** tarım ve çiftçilik faaliyetleri*

** peyzajın kendisinin tasarlanmış park/bahçe olması veya önemli bir unsur olarak bünyesinde barındırması*

** öncesinde endüstri alanı olması*

** peyzajın ulus, kabile ya da yerel bir topluluk gibi bir veya daha fazla grubun kimliğinde önemli olması ya da önemli olan elemanları barındırıyor olması*

** bir dağ ya da dağlar kültürel peyzajların ayrılmaz bir parçasıdır*

** peyzajın milli park veya diğer korunan alanları içeriyor olması*

** yerel nüfusun ikamet etmesi peyzajın ve peyzajın yönetiminin önemli bir parçasıdır*

** peyzajın dinin, kutsallığın, ruhaniliğin, ruhsallığın önemli bir boyutuna sahip olması*

** antik tarım alanları ve arkeolojik anıtlar gibi, fiziksel olarak ya da sosyal anlamda düşmanca bir çevrede bir grup insanın hayatta kalması, peyzaj için önemli bir temadır*

** tanımlanan peyzaj alanları içindeki kent ve/veya köyler*

** su peyzaj alanının ayrılmaz veya en azından önemli bir parçasıdır*

** peyzaj içerisinde bulunan orman, ormanlık çevreler, önemli kayalıklar, sulama mekanizmaları, göl ve göl manzaraları, nehir ve nehir manzaraları, deniz ve deniz manzaraları*

olarak sıralanan bu ölçütler, Dünya Mirası ölçütlerinin yanı sıra kültürel peyzaj alanlarının sahip olduğu özellikleri işaret etmektedir (Fowler, 2003, s. 30). Bu

özellikler arasında “su” ögesi, deniz, göl, nehir gibi farklı unsurları ile, kültürel peyzaj alanlarının üçte ikisinde yer alan en önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Fowler, 2003, s. 31). Sudan sonra bu alanların yarısında yer alan “dağ” ikinci sıradadır (Fowler, 2003, s. 31). Üst sıralarda yer alan diğer özellikler arasında tanımlanan peyzaj alanlarında bulunan kasaba ve/veya köyler ve yaşam şekli ve arazi kullanım biçimlerinin sürekliliği yer almaktadır (Fowler, 2003, s. 31).

Farklı kurum ve kuruluşların bu konudaki çalışmalarını bir arada değerlendiren Madran ve Uysal (2009, ss. 103-105) ise, kültürel peyzaj alanlarının seçimi için ön plana çıkan ölçütleri aşağıdaki şekilde özetlemektedir.

- * *alanın taşınmaz kültür varlığı içermesi*
- * *alanın kültürel varlık içermesi*
- * *alanın fosil yatağı olması*
- * *alanın üretim kültürünün özel örneklerini içermesi ve özel bir yaşam biçiminin ürünü olan özel tarım ürünlerinin yer alması*
- * *alanın özel jeolojik oluşumlar içermesi*
- * *alandaki özel bitki türlerinin yer alması*
- * *alanın biyocoğrafik koşullar, ekosistemler, doğal vejetasyon potansiyeli, fauna vb. özel biyolojik değerlere sahip olması*
- * *alanın ender olma özelliği içeriyor olması*
- * *alanın estetik değer taşıyor olması*
- * *alanın kaybolmaya yüz tutmuş değerler içeriyor olması*
- * *alanın doğa tarihinde simge olması*
- * *alanın dini referans, mitolojik referans, adet ve geleneklerle ilgili referans, tarihi bir olay ve etkinlikle beraber olmak gibi çevredeki yaşamdan referanslar alması.*

Bu iki değerlendirmede benzer ölçütlere farklı ifadelerle de olsa yer verildiği görülmektedir. UNESCO’nun değerlendirmesinde Liste’ye giren örnekler üzerinden dağ manzarası, su ögesi, ormanlık çevreler, göl, nehir ve deniz manzaraları gibi kültürel manzara olarak da adlandırabileceğimiz etkenler ön plana çıkmaktadır. Madran ve Uysal’ın değerlendirmesinde ise dini, mitolojik, adet ve geleneklerle ilgili

olması gibi somut olmayan mirası işaret eden çevredeki yaşamdan referans alması ölçütü dikkat çekicidir.

3.2 Dünya’da Kültürel Peyzaj Koruma Çalışmaları

Sauer’in 1925 yılında yayınladığı “The Morphology of Landscape” isimli makalesi ile başladığı düşünülen kültürel peyzaj çalışmalarının koruma literatüründeki yerini alması ve uluslararası koruma politikalarının bir parçası haline gelmesi son yirmi beş yılda gerçekleşebilmiştir. Geleneksel olarak koruma anlayışı, başlangıçta daha çok maddi kültür ile ilgilenmiş, odak noktasına sanat eserlerini ve tarihi yapıları almıştır. Peyzajlar, tarihi sit alanlarının bir parçası olduğu düşünüldüğünde önemli olmaya başlamıştır. Tasarlanmış peyzajlar ve bahçeler de yalnızca temsil ettikleri stilin veya ilişkili oldukları kişinin bir parçası olarak önemli sayılmışlardır. Sıradan olarak tanımlanabilecek peyzajların korunması endişesi ise ancak son yıllarda gelişmiştir.

İnsanların sıradan peyzajlara verdiği tepkileri gözlemleyen kültürel coğrafya uzmanı Meinig, aynı peyzajın farklı bakış açılarıyla değerlendirilmesi ve tanımlaması üzerine çalışmalar yapmıştır. Araştırmalarının sonucunda; coğrafyacıların, plancılarının, peyzaj mimarlarının, biyologların, çevrebilimcilerin, arkeologların, kültürel coğrafyacıların, etnologların ve diğerlerinin, kendi uzmanlık ve ilgi alanlarının bakış açısı ile peyzajı tanımladıklarını ve bu farklı bakış açılarının kültürel peyzaj alanlarının korunması ve yönetimi söz konusu olduğunda sorun oluşturduğunu söylemiştir (Meinig, 1979, ss. 33-48).

Dünyada ilk kez koruma altına alınan peyzajın Çin’de bulunan Nine-bend Nehri ve Wuyi Dağı’nın bulunduğu alan olduğu düşünülmektedir (UNESCO, 2009, s. 18). Tang Hanedanı İmparatoru Xuan Zong, MS 748 yılında, bu bölgede balık avlamayı, ağaç kesmeyi yasaklayan ve dini yapıların inşaatını kısıtlayan bir karar almıştır (UNESCO, 2009, s. 18). Bu kısıtlama günümüzde de sürdürülmektedir (UNESCO, 2009, s. 18). Bu örnekte olduğu gibi sonraki yıllarda da dünyada çeşitli peyzaj alanlarında koruma anlamında birtakım önlemler alındığı görülmektedir. 19. ve 20. yüzyıllar ile birlikte peyzaj sadece önemli bir çalışma alanı haline gelmemiş aynı zamanda peyzaj alanlarını koruma yaklaşımları ile doğa koruma yaklaşımları iç içe geçmiştir (UNESCO, 2009, s. 18). Buna örnek olarak Almanya’dan Lüneburger Heide, Fransa’dan Fontainebleau ya da İngiltere’den Lake District verilebilir (UNESCO, 2009, s. 18). Aynı yıllarda Amerika’da da benzer bir gelişim söz konusu olmuş ve 1872’de ilk milli park

Yellowstone oluşturulmuş, 1892’de ise doğal yaşamı koruma ile ilgilenen Sierra Club kurulmuştur (UNESCO, 2009, s. 18).

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra koruma yaklaşımları ulusal bir boyut kazanmış ve ilk uluslararası koruma çabalarının da adımları atılmıştır (UNESCO, 2009, s. 18). Bu dönemde kırsal alanlara olan ilginin arttığı gözlenmektedir. 1962’de UNESCO, Peyzaj ve Sitlerin Karakterinin ve Güzelliklerinin Korunmasına İlişkin Tavsiye Kararı’nı yayımlamıştır (UNESCO, 2009, s. 27). Bu karar, peyzajın korunmasını konu alan erken tarihli belgelerden biridir ve korumanın yanında doğa veya insan eliyle oluşturulmuş, estetik ve kültürel önem taşıdığı düşünülen doğal, kırsal veya kentsel peyzajların ve sitlerin mümkün olan alanlarda restorasyonunu da içermektedir (UNESCO, 2009, s. 27). 1964 yılında yayımlanan Venedik Tüzüğü ile kültür varlığı yapıların çevreleriyle bir bütün olduğu, kentsel ve kırsal dokuların bütüncül olarak korunması gerekliliği birçok ülke tarafından kabul edilmiştir. UNESCO tarafından 1972 yılında kabul edilen “*Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme*” ile birlikte ise hem doğal hem de kültürel miras konusunda farkındalık yaratılmış ve korunması gerektiği vurgulanmıştır (UNESCO, 1972). Doğal ve kültürel değerlerin bu dönemde birbirinden ayrı ele alınmalarına rağmen tek bir anlaşma metni üzerinde yer alması önemli bir gelişme sayılmaktadır. 1975 tarihli Amsterdam Bildirgesi ise, mimari mirasın sadece anıtsal yapıları ve çevrelerini değil, tarihsel ve kültürel özelliği olan tüm kentsel ve kırsal alanları içerdiğini belirtmesi ve “bütünleşik koruma” kavramını ortaya atması bakımından önemlidir.

1979 yılında yayımlanan ve “*Kültürel Önele Sahip Yerlerin Korunması Tüzüğü*” olarak da bilinen “*Burra Tüzüğü*”, somut olmayan değerlerin anlaşılması ve sonuç olarak kültürel peyzaj alanlarının yönetimi için önemli bir belgedir. 1981, 1988, 1999 ve son olarak 2013 yılında Avustralya ICOMOS’u tarafından revize edilmiştir. Tüzük, elemanları, objeleri, alanları, görünümeleri, somut ve soyut değerleri barındırabilen “yer” kavramını ön plana çıkarırken, kültürel miras değeri anlamında “kültürel önem”den söz etmektedir (Australia ICOMOS, 2013, s. 2). Kültürel önem; geçmiş, günümüz ve gelecek kuşaklar için estetik, tarihi, bilimsel, sosyal veya ruhsal değeri ifade etmektedir. Kültürel önemi mekanın kendisi, kullanımı, dokusu, anlamları, ilişkileri, ilgili yerleri ve ilgili nesneleri ile birlikte oluşturmaktadır (Australia ICOMOS, 2013, s. 2). Ayrıca yer bir kişi veya gruplar için farklı anlamlar ifade

edebilmektedir (Australia ICOMOS, 2013, s. 2). Bir yerin korunması, kültürel öneminin korunması demektir (Australia ICOMOS, 2013, s. 3).

Sonuç olarak bu gelişmeler, doğal ve kültürel değerler arasında kurulması gerekli ilişkiyi işaret etmiştir. UNESCO'nun 1992 yılının Ekim ayında Fransa'da yapılan uzman toplantısı bu konudaki dönüm noktası olmuştur. Bu toplantının sonucunda kültürel peyzaj alanları Dünya Miras Komitesi tarafından üstün evrensel değer taşıdığı ve korunması gerekliliği kabul edilerek uluslararası ölçekte yasal bir statü kazanmıştır (UNESCO, 2009, s. 18). Ardından 1993 yılında, Dünya Miras Komitesi'nin isteği, IUCN, ICOMOS ve Alman Çevre Kurumu'nun (Deutsche Bundesstiftung Umwelt) destekleri ile Almanya'da ikinci bir uzman toplantısı gerçekleştirilmiştir. Toplantıda, kültürel peyzaj alanları için belirlenen ölçütler detaylı bir şekilde analiz edilmiş ve dünyanın farklı yerlerinde bulunan alanlar için uygulanabilirliği tartışılmıştır. Bununla birlikte *Gelecek için Eylem Planı*'nın (Action Plan for the Future) sunulduğu toplantı raporunda; karşılaştırmalı olarak ele alınacak kültürel peyzaj alanları çalışmalarına yardımcı olacak bölgesel uzman toplantıları düzenlenmesi ve kültürel peyzaj alanları değerlendirmelerini ve Dünya Miras Komitesi'nin karar almasını kolaylaştıracak tematik çalışmalar yapılması yönünde önerilere yer verilmiştir (UNESCO, 1993). 1994 yılında Dünya Mirası Merkezi ve ICOMOS'un ortaklığı ile üçüncüsü gerçekleştirilen uzman toplantısında ise Dünya Mirası Listesi'nin temsil niteliği, tanımı ve uygulamalarını incelemek ve tartışmak amaçlı global bir çalışma yapılmış. Toplantı sonucunda yayınlanan raporda daha güvenilir, daha dengeli, temsil niteliği yüksek ve dünyanın üstün evrensel değer taşıyan doğal ve kültürel değerlerini daha iyi yansıtan bir Dünya Miras Listesi için belirlenen "Global Strateji"ye yer verilmiştir. Bu bağlamda dünyada tematik çalışmaların arttırılması kararı alınmıştır (UNESCO, 1994). 1992 ve 2007 yılları arasında Dünya Mirası Komitesi'nin taraf ülkeler ile birlikte organize ettiği ve kültürel peyzaj alanlarının tanımlanması, sınıflandırılması ve değerlendirilmesi konusunda yöntemler geliştirebilmek adına 22 uzman toplantısı gerçekleştirilmiştir (Çizelge 3.2). Uzman toplantılarının gerçekleştirildiği bölge ve temalarından kültürel peyzaj çalışmalarının zaman içerisindeki gelişimi ve değişimi takip edilebilmektedir (Çizelge 3.2).

Çizelge 3.2 : 1992-2007 yılları arasında düzenlenen uzman toplantıları.⁴⁶

Tarih	Tema	Belge No	Yer
24-26 Ekim 1992	Uygulama rehberi ve KP	WHC-92/CONF.202/10/Add	Fransa
12-17 Ekim 1993	Üstün evrensel değer taşıyan KP	WHC-93/CONF.002/INF.4	Almanya
Eylül 1994	Kültür mirası su kanalları	WHC-94/CONF.003/INF.10	Kanada
Kasım 1994	Kültürel mirasın parçası olarak rotalar	WHC-94/CONF.003/INF.13	İspanya
28 Mart-4 Nisan 1995	Asya pirinç kültürü ve teras peyzajı	WHC-95/CONF.203/INF.8	Filipinler
27-29 Nisan 1995	Birleşik KPA	WHC-95/CONF.203/INF.9	Avustralya
21 Nisan 1996	Avrupa'da üstün evrensel değer taşıyan KP	WHC-96/CONF.202/INF.9	Avusturya
1997	Avrupa Peyzaj Sözleşmesi taslağı	WHC-97/CONF.208/INF.12	----
17-22 Mayıs 1998	Andes bölgesinde KPA	WHC-98/CONF.203/INF.8	Peru
10-14 Mart 1999	Afrika KPA	WHC-99/CONF.204/INF.4	Kenya
1-4 Haziran 1999	KPA yönetim rehberi	WHC-99/CONF.204/INF.16	Slovakya
29 Eylül-3 Ekim 1999	Doğu Avrupa KPA	WHC-99/CONF.209/INF.14	Polonya
27-30 Eylül 2000	Orta Amerika KPA	WHC.00/CONF.204/WEB.4	Kosta Rika
Temmuz 2001	Bağ peyzaj alanları	WHC-01/CONF.208/INF.7	Macaristan
17-19 Temmuz 2001	Karayipler tarım sistemleri	WHC-01/CONF.208/INF.8	Suriname
Eylül 2001	Asya'nın kutsal dağları	WHC-01/CONF.208/INF.9	Japonya
Eylül 2001	Çöl KPA ve vaha sistemleri	WHC-01/CONF.208/INF.10	Mısır
2002	KP koruma zorlukları	Publi_wh_papers_7	İtalya
4-7 Nisan 2004	Qhapaq Ñan KPA,Andean yolu	whc.unesco.org/en/ghapaqnan	Bolivya
20-23 Eylül 2004	Karayipler KPA	whc.unesco.org/en/series/14	Martinik
2005	Karayipler KPA	Document-299-3.doc	Küba
2005	Afrika KPA	-	Malawi
30 Mayıs-2 Haz. 2005	kültürel ve biyolojik çeşitliliğin korunması	WHC-05/29.COM/INF.5	Japonya
29 Mayıs-2 Haz. 2006	KPA yönetimi	Activity-477-1.doc	İran
12-14 Aralık 2006	Qhapaq Ñan KPA,Andean yolu	Whc.unesco.org/ghapaqnan	Arjantin

⁴⁶ Çizelgede 1992-2007 arasında düzenlenen uzman toplantılarının temalarına yer verilmiştir. Dünya Miras Merkezi'nin internet sayfasından (URL-3) belirtilen tarih ve belge numaralarına göre toplantıların tam isimlerine, toplantı sonrası yayımlanan raporlara ulaşılabilir. Tabloda kültürel peyzaj için KP, kültürel peyzaj alanları için ise KPA kısaltması kullanılmıştır.

Gerçekleştirilen uzman toplantılarının sonuçlarından biri de Dünya Mirası Komitesi'nin belirlediği Dünya Mirası Listesi'ne girecek kültürel peyzaj alanlarının belirlenmesi olmuştur. 1993'de UNESCO'nun Almanya'da gerçekleştirilen uzman toplantısı sonucunda Yeni Zelanda'daki Tongariro Milli Parkı, kültürel peyzaj alanı ilan edilerek Dünya Mirası Listesi'ndeki ilk kültürel peyzaj alanı olmuştur (Url-3). 1994 yılında Avustralya'da bulunan Uluru-Kata Tjuta Milli Parkı, 1995 yılında Filipinler Cordilleras bölgesindeki pirinç terasları ve Portekiz'deki Sintra Kültürel Peyzajı listeye eklenmiştir (Url-3). 1993 yılından günümüze ulaşmaya kadar UNESCO tarafından belirlenen Dünya Mirası Listesi'ne kültürel peyzaj alanı kategorisinde Dünya'dan toplam 102 bölge girmiştir. Dünyanın farklı bölgelerinde farklı temalar ile düzenlenen bölgesel toplantılar ve bilimsel tartışmalar, kültürel peyzaj alanlarının uluslararası alanda tanınırlığını ve bilinirliğini arttırarak yerel ve bölgesel ölçekte bu alanların korunması konusunda daha fazla önlem alınmasını sağlamış olsa da Dünya Mirası Listesi'nde sadece “üstün evrensel değer” taşıyan kültürel peyzaj alanlarının yer aldığını belirtmek gerekir. Ancak listeye giren alanlarla birlikte dünyada benzer nitelikler taşıyan diğer peyzaj alanlarının korunması konusunda farkındalık artmıştır.

1995 yılında Avrupa Konseyi tarafından yayımlanan, hukuki bir bağlayıcılığı olmayıp tavsiye niteliğinde olan '*Kültürel Peyzaj Alanlarının Bütüncül Korunmasına İlişkin Tavsiye*' adlı belge, günümüzde hala kültürel peyzaj alanlarının korunması konusunda en kapsamlı çalışmalardan biridir. Tavsiyenin amacının, Avrupa kültürel kimliklerini geliştiren ve saygı duyan peyzaj politikaları için kılavuz oluşturmak ve kültürel peyzaj alanlarının korunması ve kontrollü gelişimi için gerekli önlemleri ortaya koymak olduğu belirtilmektedir (COE, 1995, s. 4).

Belgede; tanımlar, tavsiyenin uygulama alanları, tavsiyenin amaçları, kültürel peyzaj alanlarının belirlenmesi ve değerlendirilmesi süreci, eylem için yetki seviyeleri ve stratejileri, peyzaj politikalarının uygulanması, peyzaj politikalarının bir parçası olarak kültürel peyzaj alanlarında yasal önlem ve koruma, bilgilendirme ve farkındalığı arttırma, eğitim ve araştırma, uluslararası işbirliği olmak üzere on başlık yer almakta ve her başlığın altında konu ile ilgili detaylı açıklamalar bulunmaktadır (COE, 1995, ss. 2-8). Kültürel peyzaj alanlarının korunması ve geliştirilmesi için alınacak yasal önlemlerin, bölgesel planlamanın, tarım politikaları ve orman politikalarının bir parçası olması gerektiği ve bunların da genel anlamda peyzaj politikaları ile bir bütün

olması gerektiğinin altı çizilmektedir (COE, 1995, s. 4). Peyzaj politikalarının bir parçası olarak kültürel peyzaj alanlarında yasal önlem ve koruma başlığı altında da bu alanların korunması ve kontrollü bir şekilde gelişimi için belirtilen önlemler aşağıdaki gibi sıralanmaktadır;

i. Kültürel peyzaj alanları, yerel gelişim için kullanılabilecek sosyo-ekonomik kaynaklar olmakla birlikte yenilenebilir kaynaklar olmadıkları için kullanımları bütünlüklerini ve karakterlerini bozmayacak şekilde planlanmalıdır.

ii.Yerel kalkınmayı teşvik etmek için kültürel peyzaj alanlarının kullanımı, tek bir alanda aynı gelişmelerin tekrarlanmasının önüne geçebilmek için, en etkin biçimde, bölgesel stratejiler çerçevesinde planlanmalıdır. Bu amaçla yerel yönetimler ortak programlar çerçevesinde birlikte çalışmalıdır.

iii.Uygun bölgelerde, yerel ekonomileri desteklemek ve yeni iş alanları yaratmak için kamu yatırımları gibi teşvikler, kültürel peyzaj alanlarının uygun kullanımını özendirir. Örneğin;

a.söz konusu kültürel peyzaj alanının bakımı, korunması ve geliştirilmesi için devlet desteği ve düşük faizli krediler sağlanması,

b.özellikle kültürel peyzaj alanlarının korunmasına yardımcı olan mevcut aktivitelerin sürdürülmesi için çeşitli yatırım ve girişimlerin devlet tarafından desteklenmesi,

c.temel olarak teknoloji, telekomünikasyon ve ulaşım gibi sektörlerdeki yeni olanak ve altyapıların, kültürel peyzaj alanı özelliklerinin bütünlüğünün korunması ile uyumlu olarak tasarımı ve uygulanması,

d.kültürel peyzaj alanlarını korumak için özel birliklerin kurulmasını teşvik etmek amacıyla üye devletler tarafından alınması gerekli önlemlerin tanıtımının yapılması,

e.tarım ve ormancılık alanında iyi sonuçlar veren koruma ve yönetim pratiklerinin kültürel peyzaj alanlarına uyarlanması için teşvik sağlanması,

iv.Halkın kültürel peyzaj alanlarına erişimini sağlamak önemlidir ancak bunu sağlarken ziyaretçi ve turist akışını kontrol altında tutmak gerekir. Yetkililer her alanın tarihinin ve öneminin açık ve uygun bir sunumunu;

a.alanı farklı yönleriyle ele alan araştırma projeleri ve çalışma programlarının tanıtımının yapılması,

b.yerel üniversite ya da araştırma merkezlerinin ilgili bölümleriyle ve koruma ve yönetimle ilgili yetkili isimlerle işbirliği yapılması,

c.ana turist rotalarından uzakta kalan yerel bölgelere ulaşımı destekleyerek ve zaten çok fazla ziyaretçi alan bölgelerdeki sayıları azaltarak sürdürülebilir ziyaretçi yönetiminin sağlanması,

d.ziyaretçiler için gerekli bilgi ve yayınlara ulaşılabilirliğin sağlanması gibi yöntemlerle sağlamalı ve desteklemelidirler (COE, 1995, ss. 6-7).

2000’li yıllarda kültürel mirasın korunması konusunda insan hakları temelli bir yaklaşımın ön plana çıktığı görülmektedir. Avrupa Konseyi tarafından 2000 yılında imzalanan “*Avrupa Peyzaj Sözleşmesi (European Landscape Convention / Floransa Sözleşmesi)*”, içerik olarak peyzaj alanlarının korunması konusunu kapsayan bir diğer önemli belgedir. Sözleşmede peyzajın, Avrupa kültürel ve doğal mirasının en önemli parçası olduğu, doğal, kırsal ya da kentsel alanları, seçkin örnekleri olduğu kadar sıradan, bozulmamış alanları da kapsadığı belirtilmektedir (Url-4). Dünyadaki gelişmelerin peyzajların dönüşümünü hızlandırdığı, peyzajların korunması, yönetimi ve planlanmasının bireysel ve sosyal refah için önemli olduğu ve bu konunun herkesin sorumluluğu dahilinde olduğu vurgulanmaktadır (Url-4). Sözleşme maddelerinde genel olarak; taraf ülkelerin peyzajların korunması, yönetilmesi ve planlanması amacıyla peyzaj politikalarını oluşturması ve uygulaması, yerel ve bölgesel yönetimlerin politikaların tanımlanması ve uygulanması sürecine katılımlarının sağlanması, peyzaj politikalarının ilgili diğer ülke politikalarıyla bütünleştirilmesi, konuyla ilgili bilinç düzeyinin artırılması yönünde tedbirler alınması, eğitim ve öğretime önem verilmesi, uluslararası işbirliğinin sağlanması konularının gereklilikleri vurgulanmıştır (Url-4). Sürdürülebilir gelişme konusuna da değinen sözleşme, bunun sağlanabilmesi için sosyal ihtiyaçlar, ekonomik faaliyetler ve çevre arasındaki ilişkinin dengeli ve uyumlu olması gerektiğine dikkat çekmektedir (Url-4).

UNESCO’nun 1992 yılında kültürel peyzaj alanlarının üstün evrensel değer taşıdığını kabul etmesi ve 1993 yılından itibaren Dünya Miras Listesi’ne girmeye başlayan kültürel peyzaj alanlarıyla birlikte bu alanların korunması ve yönetimi konusu önemli bir problem ve tartışma konusu haline gelmiştir. Konuyla ilgili olarak, 2003 yılında UNESCO tarafından “*Dünya Mirası Kültürel Peyzajlar, 1992-2002*” ve “*Kültürel Peyzajlar: Koruma Zorlukları*” isimli belgeler yayınlanmıştır.

“Dünya Mirası Kültürel Peyzajlar, 1992-2002” isimli belgenin giriş bölümünde, kültürel peyzaja yönelik tanımlamalar özetlendikten sonra 1993 yılından itibaren Dünya Miras Listesi’ne giren kültürel peyzaj alanlarının analizi yapılmıştır (Fowler, 2003, ss. 13-41). Dünyada bu alanların dağılımı, gelecekte listeye girebilecek potansiyel alanlar gibi konularda incelemelere yer verilmiştir (Fowler, 2003, s. 55). Son olarak kültürel peyzaj alanlarıyla ilgili çalışmalar, toplantılar ve kararlar, tanımlar ve sınıflandırmalar, tespit ve değerlendirme, yönetim ve koruma, otantiklik ve bütünlük gibi belirli başlıklar altında geçmişten günümüze genel bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir (Fowler, 2003, s. 80). Yapılan değerlendirmelere göre; kültürel peyzaj alanlarının korunması ve yönetimi konusunda zamanla farkındalığın arttığı, farklı nitelikteki peyzaj alanlarında ön plana çıkan sorunlara yönelik olarak çözüm önerilerinin de değiştiği ve geliştiği görülmektedir. Örnek olarak, kültürel rotalar fikri ile gelişmeye başlayan kültür turizminin peyzaj alanlarını etkilemesi sonucu önlem alınması gerekliliğinin ortaya çıkması, yaşayan kültürel peyzaj alanlarının birçoğunu kırsal alanların oluşturması ve bu alanların korunması için değişime tamamen kapalı yönetim planları yerine sürdürülebilir arazi kullanımını ve yerel çeşitliliği koruyacak şekilde değişimi yöneterek yapılması fikrinin ön plana çıkması gibi değişimler yaşanmıştır (Fowler, 2003, s. 87).

‘Kültürel Peyzajlar: Koruma Zorlukları’ isimli belgede ise zaman içerisinde kültürel peyzaj alanlarının korunması konusunda ortaya çıkan zorluklar; ülkeler arasındaki başarısız işbirlikleri, dengeli bir Dünya Miras Listesi için küresel stratejinin sınırlı uygulanması, tescilli alanlardan % 70’inin Avrupa’da olması gibi bölgesel dengesizlikler, güvenilir kültürel peyzaj alanı önerisi sunmak için yetersiz kapasite, etkin yönetim için gerekli kaynakların yetersizliği ve kurumların zayıflığı, yaşanan hızlı sosyo-ekonomik değişim ve turizmle başa çıkılamaması gibi problemler nedeniyle kültürel peyzaj alanlarını oluşturan geleneksel arazi kullanımlarının sürdürülmesinde yaşanan zorluklar, kültürel peyzaj konsepti ile bu alandaki diğer tanımlama sistemleri arasındaki bağların zayıflığı olarak belirlenmiştir (UNESCO, 2003, s. 160).

Aynı belgede, kültürel peyzaj alanlarının korunması konusunda yaşanan zorluklardan yola çıkarak alınması gerekli temel önlemlerden de bahsedilmektedir. Öncelikle bu alanların sağlam bir yasal çerçeveye ihtiyacının olduğu, bunun özellikle sınır ötesi girişimlerde, yerel yönetimler ve ilgili taraflar arasındaki işbirliğinin temelini

oluşturması bakımından gerekli olduğu belirtilmektedir (UNESCO, 2003, s. 160). Bu dönemde tartışılan kavramlardan biri de birden fazla ülke sınırı içerisinde yer alan kültürel peyzaj alanlarının bütüncül olarak korunması konusunda ortaya atılan, sınır ötesi miras olarak tanımlanabilecek, “*transboundary heritage*” olmuştur (UNESCO, 2003, ss. 161-169). Kültürel peyzaj alanlarının çoğunun evrimini sürdürdüğü belirtilerek, bu alanların yönetiminin bu değişime rehberlik etmesi ve alanın önemli karakterlerini sürdürmesini sağlaması gerektiği vurgulanmaktadır (UNESCO, 2003, s. 161). Eğitim ve kapasite gelişiminin, kültürel peyzaj alanlarının etkin yönetimi ve izlenmesi için anahtar faktörler olduğunun, yerel yönetim eğitimi kurslarında yeni yaklaşımların desteklenmesi gerektiğinin altı çizilmektedir (UNESCO, 2003, s. 162). Bu eğitimlerin disiplinler arası olmasının ve ekoloji, kültür, sosyoloji, ekonomi ve ilgili diğer uzmanlık alanlarını biraraya getirmesinin öneminden söz edilmektedir (UNESCO, 2003, s. 162). Kültürel peyzaj alanlarının yaşatılmasının, sadece geleneksel uygulamaların desteklenmesini değil aynı zamanda yeni sürdürülebilir teknolojinin adaptasyonunu da gerektirdiği eklenmektedir (UNESCO, 2003, s. 162).

Birleşmiş Milletler’in bir kuruluşu olan Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), uluslararası öneme sahip tarımsal sistemlerin, alanların ve peyzajların korunması konusunda çalışmalarını sürdüren bir diğer önemli kuruluştur. FAO, uluslararası öneme sahip olan tarımsal alanların ve peyzajların uzun yıllar boyunca doğal kaynaklar üzerindeki kültürün etkisiyle oluştuğunu ve geliştiğini belirtmektedir (Url-24). Yerel bilgi birikimi ve deneyimlere dayanan bu alanların insanlığın evrimini, deneyimlerini ve doğayla olan derin ilişkisini yansıttığı düşünülmekte, bu sebeple korunması konusundaki öneminden söz edilmektedir (Url-24).

FAO, 2002 yılında “Uluslararası Öneme Sahip Tarımsal Miras Sistemleri (Globally Important Agricultural Heritage Systems-GIAHS)” olarak adlandırdığı bu alanların korunması konusunda ortak bir anlayışın benimsenmesi, farkındalığın geliştirilmesi, ulusal ve uluslararası ölçekte tanınırlığının sağlanması adına bir girişim başlatmıştır (Url-24). Endonezya, Azerbaycan, İran, Çin, Hindistan, Japonya, Kenya ve Türkiye’nin de aralarında yer aldığı ülkelerle işbirliği içerisinde yürütülen projeler kapsamında; sürdürülebilir tarım ve kırsal kalkınmayı birleştiren entegre bir yaklaşımı teşvik eden, alanın özelliklerine göre uyarlanabilir yönetim yaklaşımları geliştirilmiş ve uygulanmıştır (Url-24). GIAHS’ler; bir topluluğun sürdürülebilir gelişim için kendi çevresi, ihtiyaçları ve istekleri doğrultusunda ortak adaptasyonuyla gelişen, küresel

açından önemli biyolojik zenginliğe sahip, dikkate değer arazi kullanım sistemleri ve peyzajlar olarak da tanımlanmaktadır (Url-24). FAO'nun GIAHS olarak belirlediği Çin Hani Pirinç Terasları, Filipinler Ifugao Bölgesi Pirinç Terasları gibi alanların bir bölümü aynı zamanda Dünya Miras Listesi'nde de yer almakta ve kültürel peyzaj alanları olarak tanımlanmaktadır (Url-3). Bu kapsamda FAO, UNESCO, IUCN, ICCROM ve UNEP gibi koruma alanındaki önemli kuruluşlarla işbirliği içerisinde çalışmalarını sürdürmektedir.

2005 yılında Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen ve “*Faro Sözleşmesi*” olarak da bilinen “*Kültürel Mirasın Toplum için Değeri Konulu Avrupa Konseyi Çerçeve Sözleşmesi (Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society)*”, insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi kavramları vurgulamakta, kültür mirası kavramının temelinde insan ve insani değerlerin yer alması gerektiğini söylemekte, ortak kültür mirası anlayışını desteklemektedir (COE, 2005, ss. 2-9). Kültür mirasının sürdürülebilir kullanımının ve sürdürülebilir ekonomik gelişmenin bir parçası olması gerektiğinin altı çizilmektedir (COE, 2005, ss. 4-5).

ICOMOS tarafından ilan edilen “18 Nisan Uluslararası Anıtlar ve Sitler Günü” kapsamında, her yıl tüm dünyada kültür mirasının çeşitliliğini vurgulamak ve korunması konusundaki duyarlılığı arttırmak amacıyla, belirlenen temalar çerçevesinde ve ulusal komiteler aracılığıyla çeşitli bilimsel etkinlikler düzenlenmektedir. Etkinliğin 2007 yılı teması “kültürel peyzajlar ve doğa anıtları” olarak belirlenmiştir. Yapılan çalışmalarda peyzajların sahip olduğu anıtsal, kültürel, sembolik değerlerin vurgulanması ve sahip olduğu doğal değerler nedeniyle miras olarak kabul edilen alanların kültürel değerlerinin ön plana çıkarılması amaçlanmıştır (Url-3). 2010 yılının teması ise “tarım mirası” seçilmiş, bu kapsamda tarımsal aktivitelerin peyzajla, bu aktivitelere katılımın ise beceriler, geleneksel bilgi, birikimler ve somut olmayan mirasla olan ilişkisi ortaya konulmaya çalışılmış, halen kullanılan tarımsal peyzajların geçmiş, şimdi ve gelecek arasında bağlantı kurarak sürdürülebilirliği sağladığı vurgulanmıştır (Url-3).

2009 yılında UNESCO tarafından ‘*Dünya Mirası Kültürel Peyzajlar: Korunması ve Yönetimi için Rehber*’ isimli belge yayımlanmıştır. Belgenin birinci bölümünde yine kültürel peyzaja yönelik tanımlar ve kavramlar yer almaktadır (UNESCO, 2009, ss. 15-25). Kültürel peyzaj çalışmalarının tarihçesi, bu alanların Dünya Miras Listesi'ne girme süreçleri ve değerlendirilme ölçütleri özetlenmektedir (UNESCO, 2009, ss. 15-

25). Belgenin ikinci bölümünde kültürel peyzaj alanlarının yönetimi konusu ele alınmakta ve yönetim yaklaşımının doğrudan alanın değeri ve karakteriyle bağlantılı olduğu savunulmaktadır (UNESCO, 2009, s. 35). Ancak bu alanların tümünde geçerli olan, devam eden uygulamalarda ve zamanla uyarlanabilir yönetimlerde olacağı gibi, henüz yönetimin başlangıç aşamasında da faydalı olacak ilke kararları belirlenmiştir (UNESCO, 2009, s. 35). Bu ilkeler aşağıdaki gibidir;

İlke 1: Kültürel peyzaj ile ilişkili insanlar yönetimde birincil paydaşlardır.

İlke 2: Başarılı yönetim, kapsayıcı ve şeffaftır ve idare önemli paydaşlar arasındaki diyalog ve uzlaşma ile şekillenir.

İlke 3: Kültürel peyzajın değeri, insanlar ve çevreleri arasındaki etkileşime dayanmaktadır; ve yönetimin de odağı bu ilişki olmalıdır.

İlke 4: Yönetimin odağı kültürel peyzajların değerlerini sürdürürebilmeleri için değişim süreçlerine rehberlik etmektir

İlke 5: Kültürel peyzaj yönetimi daha geniş anlamda üst ölçekli peyzaj konsepti ile entegre olmalıdır.

İlke 6: Başarılı bir yönetim sürdürülebilir topluma katkı sağlar.

Aynı belgede, ilke kararlarının yanı sıra kültürel peyzaj alanlarının yönetim süreci ile ilgili çok farklı yöntemlerle yönetim planı hazırlanabileceğinden, ancak tümünün genel olarak 8 etap ile ilişkilendirilebileceğinden de bahsedilmektedir (UNESCO, 2009, s. 38). Yönetim süreciyle ilgili bu 8 temel etap ise;

Etap 1: Yaklaşım üzerinde anlaşmaya varılması ve çalışmanın planlanması

Etap 2: Kültürel peyzaj değerlerinin anlaşılması

Etap 3: Gelecek için ortak bir vizyonun belirlenmesi

Etap 4: Yönetimin amaçlarının belirlenmesi, fırsatların ve zorlukların değerlendirilmesi, organizasyon ve koordinasyon için yönetim planlarının kullanılması

Etap 5: Seçeneklerin belirlenmesi ve yönetim stratejisi üzerine anlaşmaya varılması

Etap 6: Yönetim stratejisinin uygulanmasının koordine edilmesi

Etap 7: İzleme, değerlendirme ve revize edilebilir yönetim

Etap 8: Yönetim stratejileri ve yönetim planında ne zaman revizyona gidileceğine karar verilmesi olarak belirlenmiştir.

2011 yılında UNESCO tarafından kabul edilen “*Tarihi Kentsel Peyzajlar Hakkında Tavsiye Kararı*” ile birlikte tarihi kentler, peyzaj kavramı üzerinden tartışılmakta, bu yerleşimlerin mevcut sorunları dile getirilerek çözümü için insan çevresinin kalitesinin korunması ve geliştirilmesi gerektiğinin, bu bağlamda sürdürülebilir kalkınma ilkeleriyle bütünleşik, doğal, fiziksel ve mekansal özellikler ile sosyal, ekonomik, kültürel değerler arasındaki ilişkiyi dikkate alan bir peyzaj yaklaşımı önerisinin altı çizilmektedir (UNESCO, 2011). Kent mirası için “*tarihi kentsel peyzaj (historic urban landscape/HUL)*” kavramı şehirleri, toplumsal uyum ve çeşitlilik için gerekli güçler, aynı zamanda yaratıcılık, yenilikçilik ve sürdürülebilir kalkınmanın dinamikleri olarak görmektedir (UNESCO, 2011).

2014 yılında 18. Genel Kurul için Floransa’da biraraya gelen ICOMOS, temasını “insani değer olarak miras ve peyzaj” olarak belirlemiş ve bu konuda ilke ve tavsiye kararlarını içeren, “*Floransa Bildirgesi*” olarak da bilinen metni yayımlamıştır. Bildirgede kültürel miras ve peyzajın toplulukların kimliklerinin bir parçası olduğu, peyzajın geçmiş kuşakların yaşayan hafızası, gelecek kuşakların somut ve somut olmayan bağlantılar sağlayabilecek bir kaynak olması sebebiyle kültürel mirasın ayrılmaz bir parçası olduğu belirtilmekte, bu alanların korunması için yerelin güçlendirilerek toplum odaklı koruma anlayışının benimsenmesinin, sürdürülebilir yerel ekonomik gelişmelerle bağlantı kurulmasının önemi vurgulanmaktadır (ICOMOS, 2014, ss. 1-7).

2015 yılında FAO, Prof. Mauro Agnoletti öncülüğünde, GIAHS bölgelerindeki peyzajların değerlendirilmesi ve yönetimi için önerilerin yer aldığı bir rehber yayımlamıştır. Rehberde kültürel peyzaj alanlarının korunması konusunda yaşanan zorluklara yönelik önemli tespitler yer alırken doğru yaklaşımın nasıl olması gerektiği konusunda ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır.

Kültürel peyzaj alanlarının koruma sorunlarına dikkat çeken yayınları da bulunan M.Agnoletti (2014, s. 67); kırsal peyzajların tarihsel ve kültürel değerler olduğunu, ancak bu değerleri, kimi tehdit ve tehlikelerin yanında yasal direktiflerin ve son yıllarda geliştirilen araştırma yaklaşımlarının da olumsuz etkilediğini belirtmektedir. Günümüzde kırsal alanların terk edilmesiyle sonuçlanan sosyo-ekonomik eğilimler,

endüstrileşme, koruma politikaları ve kırsal alanlarda yeniden ağaçlandırma ve yabanileştirme çalışmalarının desteklenmesinin kültürel mirası tehdit ettiğini söylemektedir (Agnoletti, 2014, s. 67). Agnoletti'ye göre; kültürel peyzajla ilgili uluslararası direktiflerin yasal ve yönetsel çıktıları, yöneticilerin peyzaj alanlarını yönetme ve kamunun peyzaj algısını önemli ölçüde etkilemektedir (Agnoletti, 2014, s. 67). Bu direktifler de peyzaj alanlarıyla ilgili, peyzajı doğayla birebir örtüştüren, özellikle orman örtüsü şeklinde yeniden yabanileşmeyi destekleyen, antik peyzaj dokularını ve onların oluşumunu sağlayan uzun ve zengin kültürel tarihi göz ardı eden, kültürel küreselleşme eğilimini güçlendirmektedir (Agnoletti, 2014, s. 67). Bilimsel anlamda dünyada, peyzajı kültürel bir olgudan çok doğal bir kaynak olarak görme konusunda artan bir eğilim söz konusudur (Agnoletti, 2014, s. 67). Bunun sebeplerinden biri, araştırma faaliyetlerindeki yaklaşımın geniş bir perspektif içermiyor olmasıdır (Agnoletti, 2014, s. 67). Peyzajı konu alan Avrupa Birliği projelerinin birçoğu, hedefleri ve yöntemleri dar bir ekolojik bakış açısına dayanan çevresel araştırmalara odaklanmakta ve kültürel yönlerine ya da sosyal ve beşeri bilimlerden elde edilen bilgi birikimlerine çok az önem vermektedir⁴⁷ (Agnoletti, 2014, s. 67). Ekoloji ya da biyolojinin aksine planlama ve yönetim odaklı olan dergilerde yapılan bilimsel yayınlarda dahi peyzaj, ekolojik bir bakış açısıyla ve doğa koruma bağlamında değerlendirilmektedir (Agnoletti, 2014, s. 67). Politik, teorik ve bilimsel alandaki bu eğilimlerin kültürel peyzajlar üzerinde özellikle, peyzajdaki bozulmanın değerlendirilmesi, Avrupa'daki tarımsal alanların terk edilmesi gibi süreçleri değerlendirme ve peyzaj içerisindeki biyoçeşitliliği ölçme konusunda önemli sorunsal etkileri olmuştur (Agnoletti, 2014, ss. 67-68).

2015 yılında GIAHS alanları için oluşturulan koruma kılavuzu peyzaj konusunda olduğu gibi peyzajla ilişkili kültürel değerleri değerlendirme konusunda da önemli fırsatlar sunmaktadır (Agnoletti, 2015, s. 6). Kılavuzda; genel amaçların ve hedeflerin belirlenmesi, çevresel ve kültürel değerlendirme yaklaşımı, koruma, peyzaj restorasyonu, peyzaj kaynaklarının yeniden değerlendirilmesi ve ölçütler olmak üzere altı aşamalı olarak belirtilen koruma yaklaşımı aşağıda genel olarak özetlenmeye çalışılmıştır (Şekil D.1).

⁴⁷ Bu eksikliğin farkına varılmasından sonra çok yakın bir tarihte sosyal bilimler alanında Avrupa Birliği araştırma fonları ile desteklenen Horizon 2020 programı geliştirilmiştir (Agnoletti, 2014, s. 67).

İlk aşamada temel hedeflerin ve hedeflere ulaşmak için gerekli stratejilerin belirlenmesi son derece önemlidir. Belirlenen hedefler doğrultusunda bir yol çizileceği unutulmamalıdır. Rehberin dört ana hedefi vardır. Bunlar; peyzajın miras değerlerinin korunması ve sürdürülmesi, peyzajın yeniden değerlendirilmesi, peyzaj kaynaklarının yönetimi, peyzaj kaynaklarının değerinin arttırılmasıdır (Agnoletti, 2015, s. 7). Hedefler peyzaj planlama kapsamında başarıya ulaşabilmesi için uzun vadeli görüşlere dayanan önerilere göre belirlenmelidir (Agnoletti, 2015, s. 7). Bu hedeflere ulaşmak için ise aşağıdaki stratejilerin uygulanması önerilmektedir (Agnoletti, 2015, s. 7) :

a) söz konusu alanlarda peyzaj özelliklerinin belirlenmesi

b) değişikliğe sebep olan süreçlerin izlenmesi

c) bu süreçlerin yönetilmesi

d) peyzaj mirası üzerindeki mevcut ve potansiyel negatif etkilerin sınırlandırılması

e) peyzaj yönetimi için ölçüt ve göstergelerin belirlenmesi

f) koruma ve değerlendirme faaliyetlerinin teşvik edilmesi

İkinci aşama olan peyzajın çevresel ve kültürel anlamda değerlendirilmesi aşamasında; günümüzde çok farklı tekniklerin kullanılabileceği, burada amacın peyzajın zaman içerisindeki gelişimini incelerken insan etkisinin ve geçici dinamiklerin etkilerini değerlendirmek ve böylece peyzaj dokusu içerisindeki ekolojik ve antropolojik bileşenleri de anlayabilmek olduğu belirtilmektedir (Agnoletti, 2015, s. 8). İncelenecek bölgenin iki ya da daha fazla farklı dönemine ait hava fotoğrafı veya haritası üzerinden analizlerin gerçekleştirilebileceği aktarılmaktadır (Agnoletti, 2015, s. 8). Bunlar arasında peyzaj strüktürünün analizi, sınıflandırılması ve kompozisyonunun belirlenmesi, ürünlerin tespiti gibi analizler yer almaktadır. Bu analizler üzerinden elde edilen çıktıların ve içeriğin değerlendirilmesi ise peyzajın çevresel ve kültürel anlamda ele alınmasının son aşamasını oluşturmaktadır (Agnoletti, 2015, ss. 8-23).

Üçüncü aşama olan koruma aşamasında öncelikle korumanın hedeflerinin belirlenmesi önemlidir. Korumanın temel hedefi, peyzajı temsil eden somut ve somut olmayan tüm değerlerin, doğal dinamiklerin ve onlarla ilgili kültürel değerlerin farkına vararak sürdürülmesini sağlamaktır. Bu amacın başarılı olabilmesi için; tarihi ve kültürel önemi olan peyzaj elemanlarını ve alanlarını araştırmak, belgelemek ve

envanterini çıkarmak, tespit ederek korunmasını sağlamak, özel önemi olan tüm yapıların yerel nüfusla da anlaşarak korunması, ziyaretçilerin ve hatta yerel nüfusun bu yapıların önemi konusunda bilgilendirilmesi, yerel nüfusa peyzajın korunmasını sağlayacak tüm kullanımlar, adetler ve aktiviteler konusunda destek olmak gerekmektedir (Agnoletti, 2015, s. 24). Korumanın hedefine ulaşması konusunda belirlenecek bütün bu yaklaşımlar koruma stratejilerini oluşturmaktadır.

Koruma yöntemlerinin belirlenmesi aşamasında hedeflerden ve hedeflere yönelik stratejilerden yola çıkarak eylemler seçilir (Agnoletti, 2015, ss. 25-29). Hedeflere ulaşabilmek için seçilen eylemler ve bu eylemlerin aşamaları detaylı bir biçimde ele alınır (Agnoletti, 2015, ss. 25-29).

Peyzaj restorasyonu ise peyzaj dokusunu oluşturan tüm öğelerin korunması ve geliştirilmesini öngören aktiviteleri içermektedir ve genellikle alanın ekolojik ve doğal özelliklerine yöneliktir (Agnoletti, 2015, s. 30). Restorasyonun amacı peyzaja kendine özgü mozaigi içerisinde yer alan ürün, malzeme ve diğer yapıların varlığından oluşan çeşitliliğini ve kültürel kimliğini ifade eden peyzaj dokularını geri kazandırmaktır (Agnoletti, 2015, s. 30). Bu aşamada da yine eylem planlarının belirlenmesi, restorasyon öncesi ve sonrasında peyzaj analizlerinin ve belgelemelerinin yapılması önemlidir (Agnoletti, 2015, ss. 30-34).

Peyzaj kaynaklarının değerlendirilmesi aşamasında Agnoletti (2015, s. 37), turizm sektörünün rolünü ön plana çıkarmaktadır. Turizmin kırsal ekonomiler üzerindeki etkisinden, kültürel peyzaj alanlarının doğal ve çevresel özellikleri ile birlikte sahip olduğu turizm çekiciliğinden bahsetmektedir (Agnoletti, 2015, s. 37). Ancak aynı zamanda turizmin kolay yönetilebilir bir ürün olmadığından ve kırsal alanlardaki sınırlı kaynaklar üzerinde yaratabileceği baskıdan da söz etmektedir (Agnoletti, 2015, s. 37). Eğer peyzaj karakterleri ve özellikleri iyi tespit edilir ve doğru değerlendirilirse, bütün yıla yayılan turizm aktiviteleriyle kaynaklar üzerindeki baskı azaltılarak kaynakların değerinin arttırılabileceğinden bahsetmektedir (Agnoletti, 2015, s. 37). Bu aşamada yine amaçların ve stratejilerin belirlenmesinin öneminden söz edilmektedir.

Rehberde kültürel peyzaj alanlarının yönetimi konusunda başarılı olabilmek için önem, bütünlük ve kırılganlık ölçütlerinin tespitinin öneminden söz edilmektedir (Agnoletti, 2015, s. 43). Önem ölçütü, peyzajı ifade eden form, malzeme, kullanım ve fonksiyon, gelenekler, teknikler ve pratikler, konum, yerin ruhu, tarihi süreklilik,

ürünler gibi tüm değerleri ifade etmektedir (Agnoletti, 2015, s. 43). Bu değerlerin tespiti ve anlaşılması doğru bir şekilde kullanımı ve sürdürülmesi için ilk adımdır (Agnoletti, 2015, s. 43). Bütünlük ölçütü, peyzajı ifade eden özelliklerin bir arada bulunması durumunu ve peyzaj strüktürünün korunmuşluğunu ifade eden bir ölçüttür (Agnoletti, 2015, s. 44). Peyzaj bütünlüğün sağlanabilmesi için önemini ifade eden tüm ölçütlerin bir arada korunması ve peyzajın gelişimi konusunda olumsuz etki eden faktörlerin belirlenerek, peyzaj özellikleri ve gelişim sürecini yansıtan bölgelerin sürdürülmesi gerekmektedir (Agnoletti, 2015, s. 44). Kırılganlık ölçütü ise, peyzajı oluşturan önem ve bütünlük ölçütlerinin hassasiyet durumlarını, özetle peyzajın değişime karşı direncini ifade etmektedir (Agnoletti, 2015, s. 44). Bu ölçütlerin belirlenmesinin ardından sürdürülmesi için alınacak önlemler belirlenmelidir (Agnoletti, 2015, ss. 45-52). Sonuç olarak FAO'nun 2015 yılında yayınladığı bu rehber, kültürel peyzaj alanlarının korunmasına yönelik olarak altı aşamadan oluşan ayrıntılı bir yaklaşım sunmaktadır.

Son olarak Ekim 2016'da, İstanbul'da gerçekleştirilen ICOMOS toplantısında yapılan tartışmalar sonrasında, ICOMOS'un kültürel peyzaj alanları konusunda çalışmalarını sürdüren bilimsel komisyonu olan "International Scientific Committee on Cultural Landscapes (ISCCL)" ve IFLA'nın ortak çalışması ile "*Principles Concerning Rural Landscapes as Heritage*" başlıklı taslak metin hazırlanmıştır. Kırsal peyzaj ve kırsal peyzaj mirası kavramlarının yer aldığı metin ile birlikte kültürel peyzaj çalışmalarının kapsamının daha da genişlediğini söylemek mümkündür. Taslak metinde kırsal peyzaj alanlarının bileşenleri açıkça tanımlanmış ve bu değerlere yönelik tehditler ortaya konularak korunması konusunda yapılacak çalışmalara rehber olabilmesi amacıyla genel prensipler belirlenmiştir. Metnin 2017 yılında Hindistan'da gerçekleştirilecek ICOMOS Genel Kurulu'nda gündeme getirilerek, son halini aldıktan sonra resmileştirilmesi planlanmaktadır.

Son yıllarda akademik anlamda yapılan çalışmalarda da peyzaj ve kimlik arasındaki bağlantıya yapılan vurgu dikkat çekicidir (Daniels, 1993; Taylor, 2008). Peyzajın insanı çevreleyen, dışındaki nesneler değil insanın bir parçası olduğu, yani insanın peyzaj olduğu üzerine yapılan yorumların da altı çizilmektedir (Lawrence Durrell, 2015, s. i). Peyzajın insanların ve toplumların hafızası, kimliklerinin önemli birer parçası olduğu vurgulanmaktadır.

Tüm bu gelişmeler ışığında son yıllarda kültürel peyzaj kavramı kapsamının, yapılan tartışmalar, çalışmalar ve uygulamalar doğrultusunda genişlediğini, kentsel alanlardan kırsal alanlara kültürel peyzaj yaklaşımı ile bütüncül bir bakış açısı oluşturulmaya çalışıldığını, bu anlamda peyzajların bileşenlerinin daha açık bir şekilde ortaya konulması yönünde çabaların olduğunu, kültürel peyzaj alanlarının toplumun hafızası ve kimliği olarak görüldüğünü, bu alanların korunması ve kullanımının doğrudan insani değerleri koruma ve bunlara saygı gösterme ile ilişkili görüldüğünü, yani insan hakları çerçevesinde değerlendirildiğini söylemek mümkündür.

3.2.1 Ülkelerin geliştirdikleri yaklaşımlar

2000 yılında Avrupa Konseyi'nin imzaya açtığı Avrupa Peyzaj Sözleşmesi sonrasında özellikle Avrupa ülkeleri ve Amerika, Kanada gibi gelişmiş ülkeler sözleşmenin uygulanması ve geliştirilmesi konusunda öncü rol oynamışlardır. Uyguladıkları ulusal programlar aracılığıyla kültürel peyzaj alanlarının tespiti, değerlendirilmesi ve yönetimi için yöntemler geliştirmeye çalışarak kültürel peyzaj alanlarının tanımlanması ve korunması anlayışını güçlendirmeye devam etmişlerdir.

Bu başlıkta ulusal ölçekte gerçekleştirdikleri çalışmalarla öncü ve örnek ülkeler oldukları düşünülen A.B.D., İngiltere ve Kanada, kültürel peyzaj alanları konusunda çalışmalarını sürdüren Milli Park Servisi, Parks Canada, Historic England ve Natural England gibi kurumlarıyla detaylı bir biçimde ele alınacaktır.

3.2.1.1 A.B.D. – Milli Park Servisi

A.B.D. Milli Park Servisi, Amerika'da İçişleri Bakanlığı'na bağlı bir kurum olarak çalışmaktadır ve tarihi korumayla ilgili tüm konularda ulusal yasa ve standartları oluşturmakla görevlidir. Ulusal Tescil, Ulusal Tarihi Simgeler, Park Kültürel Peyzajları gibi programların destekleri ile Amerika Birleşik Devletleri'ndeki tarihsel öneme sahip kültür varlıklarının envanterlenmesi, değerlendirilmesi ve listelenmesi çalışmalarını yönetmektedir (Url-2).

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında, dünyada peyzaj koruma ile doğa koruma anlayışının iç içe geçtiği dönemde konuyla ilgili gelişmelerden ilki Amerika'da yaşanmış, 1872 yılında Amerika'nın ve dünyanın ilk milli parkı Yellowstone kurulmuştur (UNESCO, 2009, s. 18). Ulusal ölçekte bu konudaki yasal düzenlemeler de erken tarihlerden itibaren oluşturulmuştur. Koruma konusundaki yasal

düzenlemelerin temelini 1906 tarihli “Eski Eserler Yasası” oluşturmakla birlikte, Milli Park Servisi’nin kurum olarak misyonunu ve koruma alanındaki sorumluluğunu yasal olarak tanımlayan, 1916 yılında kabul edilen “Milli Park Servisi Anayasası” olmuştur (Url-2). Koruma konusunda federal veya eyalet hükümetleri, yerel belediyeler, özel ve kar amacı gütmeyen kuruluşlar arasında ulusal ölçekte daha bütüncül bir vizyon geliştirmek amacıyla, 1966 yılında kabul edilen “Ulusal Tarihi Koruma Yasası” ile Milli Park Servisi’nin federal düzeyde yönetici koruma kuruluşu olduğu kabul edilmiştir (Url-2).

Kültürel peyzaj alanları konusundaki düzenlemelerin ise dünyadaki gelişmelerle paralel olarak ancak son dönemlerde gerçekleştiği görülmektedir. 1981 yılında kültürel peyzajlar, ilk defa kültür varlıkları olarak “*Kültür Varlıkları Yönetimi Rehberi (NPS-28)*”nde tanımlanarak, *tarihi alanlar*, *tarihi manzaralar*, *tarihi peyzajlar* ve *sosyo-kültürel peyzajlar* olarak dört kategoriye ayrılmıştır (Page ve diğ, 1998, s. 10). 1984 yılında yayınlanan “*Kültürel Peyzajlar: Milli Park Sistemi’nde Kırsal Tarihi Bölgeler (Cultural Landscapes: Rural Historic Districts in the National Park System)*” isimli belge, tarihi kırsal peyzajların tespiti, değerlendirilmesi ve yönetiminde ilk teknik rehber olmuştur (Page ve diğ, 1998, s. 10). Milli Park Servisi’nin kültürel peyzaj alanlarının değerlendirilmesinde kullandığı “*kültürel peyzaj raporu (cultural landscape report-CLR)*” da ilk kez bu rehberde tanımlanmıştır (Page ve diğ, 1998, s. 10). 1985 yılında kültürel peyzaj alanları kategorileri revize edilerek *tarihi alanlar*, *tarihi manzaralar*, *tarihi tasarlanmış peyzajlar*, *tarihi yöresel peyzajlar* ve *etnografik peyzajlar* olarak beşe ayrılmıştır (Page ve diğ, 1998, s. 10).

A.B.D. Milli Park Servisi 1987 yılından itibaren, Ulusal Tescil Listesi’nde yer alabilecek kültür varlıklarının tespiti, belgelenmesi ve değerlendirilmesi konularında rehberlik etmek amacıyla belleten yayınlamaya başlamıştır (Page ve diğ, 1998, s. 11). Bu yayınlardan kültürel peyzaj alanları özelinde olanlara örnek olarak; tarihi tasarlanmış peyzajlar ile ilgili olan 18. belleten (*Bulletin 18: How to Evaluate and Nominate Designed Historic Landscapes*) ve tarihi kırsal peyzajlarla ilgili olan 30. belleten (*Bulletin 30: Guidelines for Evaluating and Documenting Rural Historic Landscapes*) verilebilir.

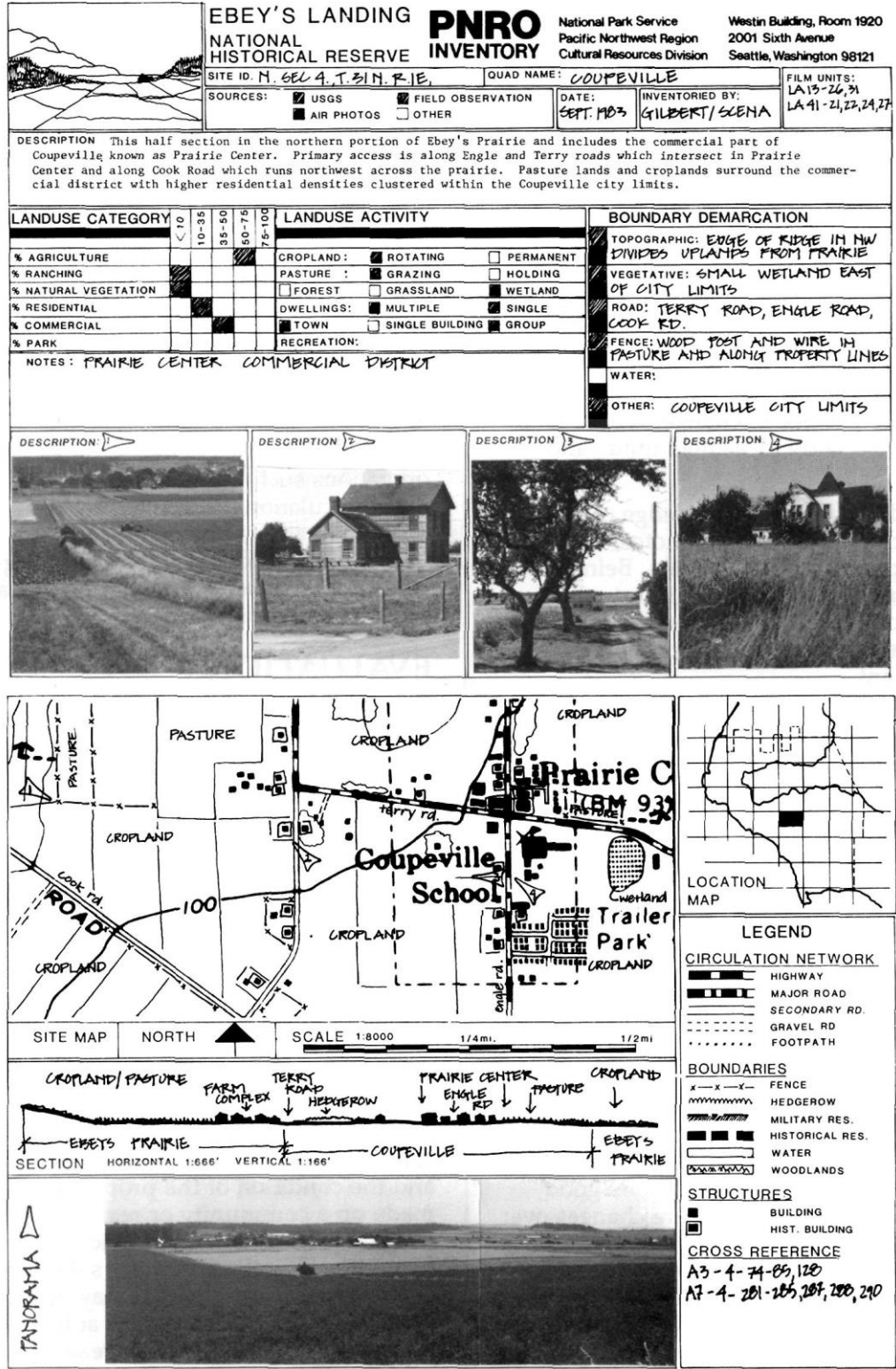
Söz konusu belgelerde, “*tarihi kırsal peyzaj (rural historic landscape)*” olarak tanımlanarak Ulusal Tescil Listesi’nde yer alacak alanların tespitinin nasıl yapılabileceği, belgeleme tekniklerinin neler olduğu ve değerlendirilmesine yönelik

önerilerin neler olabileceği gibi yönlendirici bilgiler yer almaktadır. Tarihi kırsal peyzajların tespitini kolaylaştırmak adına belge, bu alanların doğal ve kültürel bileşenlerinin ve peyzaj karakterini oluşturan elemanların neler olduğuna yönelik bir sınıflandırma ortaya koymaktadır. Tarihi kırsal peyzajların karakterini oluşturan unsurların; *arazi kullanımı ve aktiviteleri, mekansal organizasyon dokuları, doğal çevredeki müdahaleler ve kültürel gelenekler* olduğu, ayrıca *sirkülasyon ağları, sınır elemanları, arazi kullanımıyla bağlantılı bitki örtüsü, binalar, yapılar ve nesneler, kümeler, arkeolojik sitler, küçük ölçekli elemanlar* gibi bileşenlerinin bulunduğu belirtilmektedir (McClelland ve diğ., 1999, s. 3). Tarihi kırsal peyzajların tüm bu karakteristik özellikleri belgede örneklerle açıklanmaktadır. Tarihi kırsal peyzaj karakterinin tanımlanabilmesi için; tarihi bağlamın geliştirilmesi, tarihsel araştırmanın ve alan tespitlerinin yapılması gerektiği vurgulanmaktadır (McClelland ve diğ., 1999, s. 3). Bir sonraki aşamada alanın sınırlarının belirlenmesi, öneminin tanımlanması ve bütünlüğünün değerlendirilmesi gereklidir (McClelland ve diğ., 1999, s. 3). Son olarak Ulusal Tescil Fişi (NPS 10-900) doldurularak tespit çalışması tamamlanmaktadır (Şekil 3.2). Tescil fişinde alanın peyzaj özellikleri, arazi kullanım yüzdesi, arazi kullanım faaliyetleri türleri, doğal topoğrafya, bitki örtüsü türleri, yol çizgileri, çitler ve binalar gibi özellikleri kaydedilmektedir (Şekil 3.2). Bununla birlikte, panoramik bir fotoğraf ile detay fotoğrafları, bölge ve alan planları, kesit diyagramı da yer almaktadır (Şekil 3.2). Tarihi kırsal peyzajlar Ulusal Tescil Listesi'ne korunan alanlar veya korunan tarihi bölgeler olarak girmektedir (McClelland ve diğ., 1999, s. 3).

1988 yılından itibaren kültürel peyzaj alanları Milli Park Servisi Yönetim Politikaları tarafından milli park sistemi içerisinde kültür varlığı olarak kabul edilmektedir (Page ve diğ., 1998, s. 11). Bu politika tarihi, arkeolojik, etnografik ve tasarım değeri taşıyan kültürel peyzaj alanlarının tanımlanması ve korunması şartını getirmektedir. 1994 yılında Kültür Varlıkları Yönetimi Rehberi'ne "*Kültürel Peyzaj Alanları Yönetimi*" bölümü eklenmiştir. "Kültürel peyzaj raporu" burada yeniden tanımlanmıştır (Page ve diğ., 1998, s. 11).

Ayrıca, 1994 yılında kültürel peyzaj alanlarının korunmasına yönelik genel ilkeleri içeren "*Koruma Belgesi 36: Kültürel Peyzajların Korunması: Tarihi Peyzajların Planlanması, İyileştirilmesi ve Yönetimi*" isimli belge yayınlanmıştır (Birnbaum, 1994). Bu belgede kültürel peyzaj alanlarında uygulanabilecek temel müdahaleler açıklanmaktadır. Tarihi tasarlanmış veya tarihi yerel tüm kültürel peyzaj alanlarının

doğal kaynaklara bağlı olarak geliştiği ve bu kaynaklara bağlılığını sürdürdüğü belirtilmektedir (Birnbaum, 1994, s. 2).

Şekil 3.2 : Washington Ebey's Landing Ulusal Tarihi Rezervi'nde kullanılan tescil fişi (McClelland ve diğ., 1999, s. 11).

Toprak, hava, su, bitki örtüsü ve yaban hayatı arasındaki birbirine bağlı bu dinamik ilişki, kültürel peyzaj alanlarını tarihi yapılar gibi diğer kültürel değerlerden ayıran bir özelliktir (Birnbaum, 1994, s. 2). Bu sebeple bu alanların belgelenmesi, korunması ve yönetimi, kapsamlı ve çok disiplinli bir yaklaşım gerektirmektedir (Birnbaum, 1994, s. 2). Bu çalışmalarda, kültürel peyzaj alanının niteliğine göre peyzaj mimarlığı, tarih, arkeoloji, tarım, ormancılık, planlama, mimarlık, mühendislik, kültürel coğrafya, yaban hayatı, ekoloji, etnografya gibi farklı bilim dallarından çok sayıda uzmanın bir arada çalışabileceği belirtilmektedir (Birnbaum, 1994, s. 3).

A.B.D. Milli Park Servisi, bu alanlarla ilgili hazırlanması gereken “*kültürel peyzaj raporu (cultural landscape reports-CLR)*” konusunun önemine de dikkat çekmektedir. Kültürel peyzaj raporu, coğrafi bağlamı, özellikleri, malzemeleri ve kullanımı açısından peyzajın tarihini ve bütünlüğünü değerlendirir (Birnbaum, 1994, s. 3). Bu raporlar genellikle bölgede yapılması planlanan yeni bir ziyaretçi merkezi ya da yeni bir otopark alanı gibi bir değişiklik söz konusu olduğunda hazırlanır (Birnbaum, 1994, s. 3). Bu gibi durumlarda kültürel peyzaj raporları, peyzaj karakterini tanımlayan özelliklerin aşınmasını, değişimini ya da kaybını önleyen yararlı bir araç olabilmektedir (Birnbaum, 1994, s. 3).

Kültürel peyzaj alanlarında gerçekleştirilecek dikkatli bir koruma planlaması çalışmasının, öncelikle bu alanlarda meydana gelebilecek geri döndürülemez zararı önlemeye yardımcı olması gerektiği vurgulanmaktadır (Birnbaum, 1994, s. 3). Koruma planlaması çalışmasının alanın niteliğine göre esnek ve değişebilir olabileceği belirtilirken genel olarak; tarihsel araştırma, mevcut koşulların envanteri ve belgelenmesi, sit analizleri, kültürel peyzaj koruma yaklaşımı ve müdahale planının geliştirilmesi, kültürel peyzaj yönetim planı ve yönetim felsefesinin geliştirilmesi, sürekli bakım için strateji geliştirilmesi, müdahalelerin ve gelecekteki araştırma önerilerinin raporunun hazırlanması aşamalarından oluştuğu belirtilmiştir (Birnbaum, 1994, s. 3). Bu süreçte aşamalar birbirinden bağımsız ve her zaman sıralı olarak ilerlemek durumunda değildir (Birnbaum, 1994, s. 3). Bir aşamada elde edilen veriler daha önce ya da sonra yapılan bir aşamanın girdileri olabilir (Birnbaum, 1994, s. 3). Hazırlanan rehberde her bir aşamayı tarifleyen detaylı açıklamalar yer almaktadır.

Rehberde, kültürel peyzaj alanında yapılacak müdahalelerin belirlenmesinden önce tarihsel araştırmanın son derece gerekli olduğu belirtilmektedir (Birnbaum, 1994, s. 3). Araştırma sonuçları, peyzajın tarihi dönem veya dönemlerinde mülkiyet, kullanım

ve gelişiminin tespitine yardımcı olmakta ve peyzaja karakterini veren özellikleri ve peyzajın tarihi önemini ortaya koymaktadır (Birnbaum, 1994, s. 3). Elde edilen bulgular sonrası peyzaja yönelik dönemsel planlar hazırlanması gerektiği vurgulanmıştır (Birnbaum, 1994, s. 5). Bu planların birincil arşiv belgelerine dayanılarak hazırlanması ve yoruma açık olmaması gerektiği vurgulanmaktadır (Birnbaum, 1994, s. 5). Böylece daha sonra gerçekleştirilecek çalışmalarda, peyzajda gerçekleştirilen değişiklikleri anlamak için, kültürel peyzaj raporlarında eksikler olması durumunda, bu planlardan faydalanılabilecektir (Birnbaum, 1994, s. 5).

Peyzaja yönelik gerek fiziksel bulguların gerekse tarihi dokümanların koruma planı ve uygulamalarına rehberlik edeceği önemle belirtilmektedir (Birnbaum, 1994, ss. 5-6). Mevcut koşulları belgelemek için yoğun saha araştırması ve keşfinin yanında alanla ilgili arşiv belgelerinin araştırılması bir arada yürütülmelidir (Birnbaum, 1994, ss. 5-6). Ulaşılan bilgiler koruma uzmanları, tarihçiler, teknikerler, yerel halk, yöneticiler ve ziyaretçiler ile paylaşılmalıdır (Birnbaum, 1994, ss. 5-6). Belgelemenin birçok yöntemi olabileceği, ancak amacın en detaylı şekilde peyzajın mevcut özelliklerinin belgelenmesi olduğu vurgulanmaktadır (Birnbaum, 1994, ss. 5-6). Envanter ve belgeleme çalışmalarında planlar, kesitler, fotoğraflar, hava fotoğrafları, aksonometrik çizimler, anlatım, video ya da bu tekniklerin herhangi bir kombinasyonundan faydalanılabileceği, buna yönelik bir strateji geliştirirken, kültürel peyzaj alanını bulunduğu yer ve zaman bağlamında ele almanın önemli olduğu söylenmektedir (Birnbaum, 1994, ss. 5-6).

Peyzajın analizi aşamasında ise alanın zaman içerisinde geçirdiği değişimin daha iyi anlaşılacağı savunulmaktadır (Birnbaum, 1994, s. 7). Bu değişim çeşitli dönemlere ait planların günümüz planlarıyla karşılaştırılması yoluyla elde edilebilir (Birnbaum, 1994, s. 7). Bulgulara dayanarak alanın özgün nitelikleri, ortaya çıktıkları belirli bir döneme ya da mevcut bulundukları çeşitli dönemlere atfedilebilir (Birnbaum, 1994, s. 7). Bu süreçte alanın tarihi önemi ve bütünlüğü de belirlenir. Tarihi önem ve bütünlüğün değerlendirilmesi, tarihsel araştırma, mevcut koşulların belgelenmesi ve analiz bulgularıyla birleştiğinde koruma ve müdahale kararlarının alınmasında etkili olmaktadır (Birnbaum, 1994, s. 7).

Bir kültürel peyzaj alanında, gerçekleştirilecek müdahalelerin seçiminde etkili olan birçok pratik ve felsefi faktör bulunmaktadır (Birnbaum, 1994, s. 10). Bu faktörler; alanın göreceli tarihi değeri, tarihi belgelerin seviyesi, alanın mevcut fiziksel koşulları,

tarihi önem ve bütünlüğü, geçmiş ve önerilen kullanımı, kısa veya uzun süreli hedefleri, işlevsel ve yasal gereksinimleri, beklenen sermaye gelişimi, personel ve bakım maliyetleri gibi maddeleri içermektedir (Birnbaum, 1994, s. 10). Bu sebeple kültürel peyzaj alanlarında koruma planı ve müdahale yaklaşımı bu dinamik ve birbiriyle ilişkili hususlar dikkate alınarak seçilmelidir (Birnbaum, 1994, s. 10). Bu kararlar sonrasında plan, ayrıntılı bir rehberle veya şartnamelerle desteklenecektir (Birnbaum, 1994, s. 10). Kültürel peyzaj alanlarında uygulanabilecek müdahaleler, daha basit ve ucuz koruma uygulamalarından, daha kapsamlı restorasyonlara hatta rekonstrüksiyon uygulamalarına kadar değişse de genel olarak; koruma, rehabilitasyon, restorasyon ve rekonstrüksiyon olarak dört başlık altında toplanabilir. En az değişimi gerektiren ve aynı zamanda tarihi değerlere en saygılı uygulama koruma uygulamasıdır (Birnbaum, 1994, s. 13). Peyzajın mevcut form ve malzemelerini korur. Rehabilitasyon uygulamasında ise iyi bir projelendirme sistemi ile peyzajın önemli özellikleri ve malzemelerine zarar vermeden, geri döndürülebilir ekler ve değişimler söz konusudur (Birnbaum, 1994, s. 13). Restorasyon ya da rekonstrüksiyon uygulamaları ise tarihi belgelerden detaylı bir şekilde teyit edildiği üzere kültür varlığının veya kültür varlığının bir niteliğinin belirli bir zamandaki görünümünü yeniden elde etmek için yapılan müdahalelerdir (Birnbaum, 1994, s. 13). Bu uygulamalar en ağır müdahaleleri içeren seçenekler olduğundan iyi bir araştırma ve belgeleme yapılmasını gerektirdikleri vurgulanmaktadır (Birnbaum, 1994, s. 13).

Koruyucu bakım süreci, kültürel peyzaj alanlarının tarihi bütünlüğünün değişmediği, özelliklerinin kaybolmadığı konusunda emin olmak adına, değişimini kontrol etme ve gözlemlene pratiğidir (Birnbaum, 1994, s. 16). Etkili bir bakım programının, rehberlik eden felsefesi, yaklaşımı ve stratejisi, koruyucu bakım teknikleri anlayışı ve değişimleri belgelemek için bir sistemi olmalıdır (Birnbaum, 1994, s. 16).

Koruma planlamasının sonuncu ve en önemli süreçlerinden biri de yapılan uygulamaların belgelenmesidir (Birnbaum, 1994, s. 18). Çeşitli çizim, fotoğraflama veya not alma yöntemleri ile belgeleme yapılmalı ve ileride konu ile ilgili uzmanlarla bu bilgiler paylaşılmalıdır (Birnbaum, 1994, s. 19).

3.2.1.2 Kanada – Parks Canada

Parks Canada, Kanada'nın, doğal ve kültürel mirasın korunması konusunda çalışmalarını sürdüren, Çevre Bakanlığı'na bağlı bulunan ulusal kurumudur (Url-5).

1911 yılında, İç İşleri Bakanlığı'na bağlı olarak “*Dominyon Parklar Şubesi*” adı altında, dünyanın ilk milli park servisi olarak kurulmuştur (Hildebrandt, 1995, s. 7). 1998 yılında Parks Canada olarak adlandırılincaya dek birkaç kez isim değişikline gidilmiştir (Url-5). 1998 yılında yürürlüğe giren “Parks Canada Ajansı Yasası” ile ayrı bir kurum olarak kurulmuştur. Kurumun faaliyetleri 1930 yılında yürürlüğe giren ve 2000 yılında revize edilen “*Kanada Milli Parklar Kanunu*”nun hükümleri uyarınca düzenlenmektedir (Hildebrandt, 1995, s. 14; Url-5). Kanada’da ulusal tescil işlemi *Kanada Tarihi Sitler ve Anıtlar Kurulu*’nun önerileri ve bakanlığın onayı üzerine gerçekleşir. Parks Canada 1953 yılında yürürlüğe giren “Tarihi Sitler ve Anıtlar Yasası” ile ulusal tescili gerçekleştirilen doğal ve kültürel mirasın korunması ve yönetimi görevlerini üstlenmektedir (Url-5). Milli park alanlarının yanı sıra 2002 yılında yürürlüğe giren “Kanada Ulusal Deniz Koruma Bölgeleri Yasası” ile deniz koruma bölgeleri oluşturmak ve bu bölgeleri korumak da kurumun görevleri arasında yer almaktadır (Url-5).

Parks Canada kültürel peyzaj alanlarının korunması konusunda “*Yerel Kültürel Peyzajlar İçin Kılavuz*” isimli bir belge yayınlamıştır (Url-5). Bu belgede kültürel peyzaj alanları koruma yaklaşımı için beş temel prensip belirlenmiştir (Buggey, 1999, s. 32). Bunlar;

1. *Bir yere önem veren ve tanımlanmasına sebep olan nedenlerden biri de, kültürün temsili olan, o yer ile uzun süreli ilişkisi bulunan yerel halktır.*
2. *Süreklilik ve geleneklerin yanı sıra yerel halkın dini, kültürel, ekonomik, sosyal ve çevresel yönleri o yerin tarihsel önemini gösterir.*
3. *Bir yere ait, birbiri ile ilişkili doğal ve kültürel özellikler, o yeri önemli bir kültürel peyzaj alanı yapar.*
4. *Bir yere önem veren doğal ve kültürel özellikler, yerel halkın geleneksel bilgisine dayanarak anlaşılabilir.*
5. *Bir yerin önemli olmasına sebep olan kültürel ve doğal özellikleri, yapılan akademik çalışmalar ile daha anlaşılır hale gelebilir.*

Parks Canada’nın yönetiminde federal, il ve bölgesel hükümetlerin bir araya gelerek 2001 yılında başlattıkları “*Kanada’nın Tarihi Yerleri*” adında bir çalışma bulunmaktadır (Url-5). Bu çalışmanın amacı yerel, bölgesel veya ulusal düzeyde Kanada’da bulunan tescilli tarihi yerler ve yapılar hakkındaki tüm bilgileri bir araya

getirmek ve tek bir kaynaktan sunmaktır (Url-5). Yapılan çalışmaların sonuçları herkesin ulaşabileceği şekilde çevrimiçi erişime sunulmuştur (Url-5). Çalışmanın çıktıları arasında 2003 yılında yayınlanan ve 2010 yılında revize edilen “*Kanada’daki Tarihi Mekanların Korunması için-Standartlar ve Rehberler*” adında bir belge de yer almaktadır. Belge; kültürel peyzaj alanları, arkeolojik alanlar, tarihi yapılar, mühendislik işleri, endüstri ve ordu yapıları, tarihi yapılar ve malzemelerin korunması için hazırlanan rehberlerin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur (Canada’s Historic Places, 2010, s. vi). Federal, bölgesel veya yerel otoritelerin gerçekleştirecekleri koruma çalışmalarından önce temel olarak alabilecekleri standartları bir araya getirme amaçlı olarak hazırlanmıştır (Canada’s Historic Places, 2010, s. vi).

Belgede yer alan kültürel peyzaj alanları rehberinde, kültürel peyzaj alanı tanımı ve sınıflandırmasının yanı sıra korunması için öneriler de yer almaktadır (Canada’s Historic Places, 2010, s. 49). Rehber içerik olarak arazi kullanımı, geleneksel uygulamalar, arazi dokusu, mekansal organizasyon, görsel ilişkiler, dolaşım, ekolojik özellikler, bitki örtüsü, arazi formları, su özellikleri ve yapı özellikleri olmak üzere on bir alt başlığa ayrılmıştır. Bunların kültürel peyzajları oluşturan elemanlar oldukları ya da aralarında mekansal ve görsel ilişki kurdukları düşünülmektedir (Canada’s Historic Places, 2010, s. 50). Bu elemanlar insanlar tarafından oluşturulmuş ve dönüştürülmüş olabilecekleri gibi bilenen bir miras değeri ile birlikte doğal da olabilirler (Canada’s Historic Places, 2010, s. 50). Bu elemanlar çoğu zaman birbiri ile ilişkili olduğundan, kültürel peyzaj alanı koruma çalışmasında kullanıcıların, belgede yer alan diğer rehberlerle de gerektiğinde ilişki kurarak, alanın karakterini tanımlayan tüm elemanların korunduğundan ve alanın kültür mirası değerinin sürdürüldüğünden emin olması gerektiği önerisinde bulunmaktadır (Canada’s Historic Places, 2010, s. 49). Daha sonra her bir eleman başlığı altında yapılan tespitler ve öneriler yer almaktadır (Canada’s Historic Places, 2010, ss. 51-93). Sonuç olarak bu alanların korunması için en iyi stratejilerden birinin içerisinde yaşayanların sahip oldukları kültür mirasının değerini anlamalarına yardımcı olmak ve yapacakları müdahalelerin bu değeri nasıl etkileyeceği konusunda bilgilendirmek olduğu vurgulanmaktadır (Canada’s Historic Places, 2010, s. 50).

3.2.1.3 İngiltere – Historic England, Natural England

İngiltere kültür mirası ile ilgili politikaların geliştirilmesi ve uygulanması konusunda hükümete bağlı çeşitli yarı özerk kurumların yetkili olarak çalıştığı bir sisteme sahiptir. Bu kurumların en önemlileri arasında *Historic England (English Heritage)* ve *Natural England* yer almaktadır.

İngiltere’de bugün miras olarak adlandırabileceğimiz varlıkların denetimi günümüze ulaşmaya dek hükümetin çeşitli departmanlarında bulunmuştur. Günümüzde ise Kültür, Medya ve Spor Bakanlığı’nın denetimi altındadır (English Heritage, 2015, s. 6). Hükümetin tarihi çevreyi koruma sorumluluğu yasal olarak 1882 yılında kabul edilen Eski Eserleri Koruma Kanunu’na dayanmaktadır (Url-6). Bu tarihten sonra da tarihi yapıların korunması ve belgelenmesi için özellikle II. Dünya Savaşı’nın ardından geliştirilen çeşitli yasal düzenlemeler yapılmıştır (Url-6). 1983 yılında kabul edilen “Milli Miras Yasası” ile birlikte ise çevre ile ilgili sorumluluk hükümetin ve yasaların denetiminde olmak üzere yarı özerk kuruluşlara devredilmiştir (English Heritage, 2015, s. 6). Bu yasaya dayanarak 1984 yılında “*Tarihi Yapılar ve Anıtlar Komisyonu*” oluşturulmuştur (English Heritage, 2015, s. 6). Ayrıca, daha önce birbirinden bağımsız olan Anıtlar Kurulu ve Tarihi Yapılar Konseyi bu yeni yapılanmada bir araya getirilmiştir (English Heritage, 2015, s. 6). Kısa bir süre sonra bu komisyon “*English Heritage*” ismini almıştır (English Heritage, 2015, s. 6). 1984 yılında tarihi park ve bahçelerin, 1995 yılında ise tarihi savaş alanlarının ulusal tescil yetkisi English Heritage’a verilmiştir (Url-6). 1999 yılında tarihi, mimari ve arkeolojik yapı ve anıtların dokümantasyonu konusunda hükümetin danışma organı olan “*Royal Commission on the Historic Monuments of England*” ve kamu arşivi olan “*National Monuments Record*” ile birleşen English Heritage, İngiltere’nin tarihi çevresinin tespiti ve belgelenmesi konusunda kaynakları bir araya getirmiştir (Url-6). Kurumun arşivi günümüzde en önemli kamu arşivlerinden birini oluşturmaktadır ve 2012 yılında bu koleksiyonlar özel olarak “*English Heritage Archive*” olarak adlandırılmıştır (Url-6). 2006 yılında, yapı tescil sistemi bakanlıktan English Heritage sorumluluğuna geçmiştir, ancak yine de karar alma yetkisi 1990 yılında kabul edilen Planlama (Tescilli Yapılar ve Korunan Alanlar) Yasası ile Kültür, Medya ve Spor Bakanlığı’nda bulunmaktadır (Url-6). 2010 yılında kurum, tarihi çevre ile ilgili hükümetin yasal danışmanı haline gelmiştir. 2015 yılında yapılan yeni bir düzenleme ile English Heritage kendi kendini finanse edebilen bakanlıktan bağımsız bir kamu kuruluşu

haline getirilmiş ve ismi “*Historic England*” olarak değiştirilmiştir (Url-7). Finans işleri için “*English Heritage Trust*” adı altında kurumu destekleyen bir vakıf da kurulmuştur (Url-7).

Natural England ise İngiltere’nin peyzaj, tatlı su ve deniz, flora ve fauna, jeoloji ve toprağını kapsayan doğal çevresinin koruma ve geliştirilmesinden sorumlu bağımsız kamu kuruluşudur (Url-8). 2006 yılında kabul edilen “Doğal Çevre ve Kırsal Topluluklar Yasası” ile birlikte oluşturulmuştur (Url-8). Kurum daha önce her biri Çevre, Gıda ve Kırsal İşler Bakanlığı’na bağlı birimler olan, kırsal çevrelerin ve bu çevrede yaşayanların yaşam kalitelerinin iyileştirilmesini amaçlayan *Countryside Agency*, yaban hayatı ve çevrelerinin korunması için çalışan *English Nature* ve çevrenin iyileştirilmesi, doğal hayatın ve biyoçeşitliliğin korunması, daha güçlü kırsal ekonomiler ve toplumların geliştirilmesi için çalışan *Rural Development Service*’in birleşmesiyle kurulmuştur (Url-8).

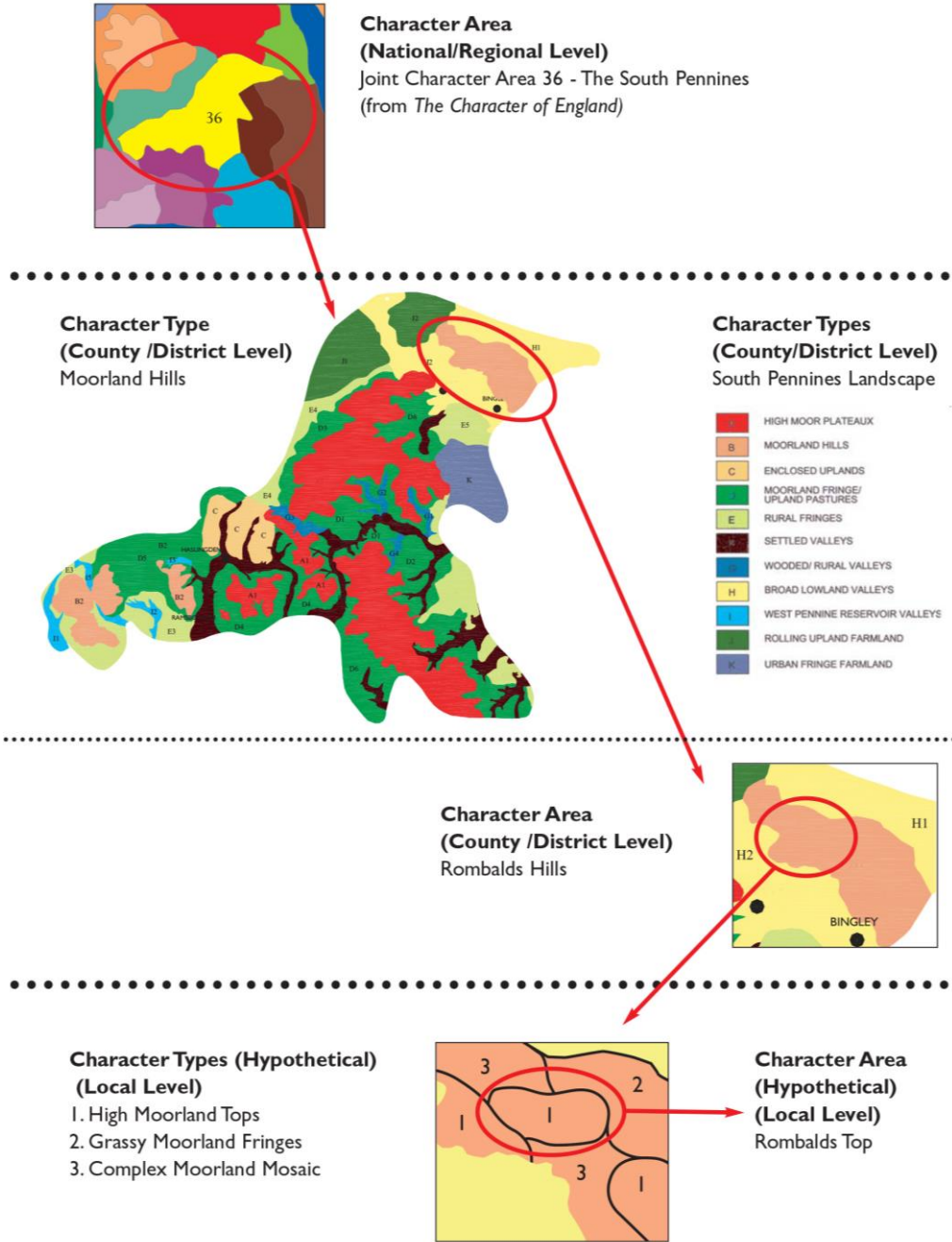
İngiltere’de peyzaj koruma ve yönetimiyle ilgili çok sayıda mevzuat ve politika bulunmakla beraber kapsamlı olarak bu kararlar bölgesel planlama, çevresel koruma ve belirlenmiş peyzajlarla ilgili olan mevzuat içerisinde yer almaktadırlar. Hükümet genel kanuni hükümleri ortaya koymak ve planlama politikası ve sisteminin işleyişi konusunda rehberlik etmek amacıyla çok sayıda Ulusal Planlama Kararları (PPS) ve Rehberleri (PPG) yayınlamaktadır (Url-9). Bu kararlar ilişkili oldukları alanlarla ilgili ilkeleri ve yönlendirmeleri içerir ve peyzaj da genel olarak bu alanlara entegre olan elemanlardan biridir. Örnek olarak; PPS5 tarihi çevrede planlama, PPS7 kırsal alanlarda sürdürülebilir gelişim, PPS9 biyoçeşitlilik ve jeolojik konservasyon konusunda genel hükümleri içermektedir (Url-9). Bölgesel ve yerel planlama otoriteleri bu genel hükümler ve ilkelere göre bölgesel ve yerel gelişme planlarını hazırlamaktadırlar (Url-9). İngiltere’de peyzaj “*milli parklar (national parks)*” veya “*üstün doğal güzelliği olan alanlar (areas of outstanding natural beauty-aonb)*” olarak adlandırılan özel koruma bölgeleri konusunda oluşturulan yasalarla da korunmaktadır (Url-9). Bu yasalar arasında; 1949 yılı Milli Parklar ve Kırsal Alanlara Erişim Yasası, 1995 yılı Çevre Yasası, 2000 yılı Kırsal Alanlar ve Geçiş Hakkı Yasası, 2006 Doğal Çevre ve Kırsal Topluluklar Yasası yer almaktadır (Url-9). Bu alanların korunması konusunda yetkili kurum Natural England’dır (Url-8). Çevre, Gıda ve Kırsal İşler Bakanlığı’nın denetiminde olmak üzere Natural England yerel otoritelerle birlikte

çalışarak bu alanların öneminin anlaşılması ve korunması için gerekli bilgilendirme ve yönlendirmeyi yapmakla sorumludur (Url-8).

Bununla birlikte İngiltere’de “*local landscape designations (LLDs)*” olarak adlandırılan yerel otoritelerin korunması gerekli yerel peyzajlar için kullandıkları bir tanımlama da mevcuttur (Url-9). Bu tanım hükümetin “PP7 Kırsal Alanlarda Sürdürülebilir Gelişim” kanununa dayanmaktadır (Url-9). Kanunda bu alanlar yerelde önemli olan ve ulusal olarak tescili olmasa da korunması gerekli peyzajlar olarak tanımlanmakta ve bu konuda yetkili olan yerel planlama otoritelerine destek verilmesi gerektiği vurgulamaktadır (Planning Policy Statement 7, 2004, s. 14). Bu peyzaj alanlarının korunması konusunda ise katı yerel tanımlamalar yerine “*peyzaj karakter değerlendirmesi (LCA-landscape character assessment)*” gibi tekniklerin kullanılabileceği tavsiyesinde bulunmaktadır (Planning Policy Statement 7, 2004, s. 14).

Peyzaj karakter değerlendirmesi çalışmalarının temeli Natural England’ı oluşturan köklü kurumlardan biri olan Countryside Agency’nin 90’larda gerçekleştirdiği çalışmalara dayanmaktadır (Tudor, 2014, s. 7). “Kırsal Kalite Önemlidir” adı ile gerçekleştirilen çalışmada tarımsal değişimin kırsal alanlardaki peyzaj üzerindeki etkisi değerlendirilmeye çalışılmıştır (Tudor, 2014, s. 7). 1990-1998 ve 1999-2003 periyodları için iki aşamalı olarak yapılan değerlendirmelerin raporları 2004 ve 2007 yıllarında yayımlanmıştır (Tudor, 2014, s. 7). Projede gözlemlemek için ormanlar, sınır özellikleri, tarım, yerleşim düzeni, yarı doğal habitatlar, tarihi özellikler, nehir ve kıyı özellikleri olmak üzere yedi peyzaj elemanı belirlenmiş ve değişimleri gözlenmiştir (Tudor, 2014, ss. 8-9). İlk periyotta yapılan gözlemler ikinci periyodun girdilerini oluşturmuş ve böylece belirlenen elemanlar üzerinden bu dönemde yaşanan değişim net bir şekilde ortaya konulmuştur. Belirlenen elemanların analizi üzerinden ulusal ölçekte 159 ortak karakter alanı belirlenmiş ve bunlar “*ulusal karakter alanları*” olarak adlandırılmıştır (Tudor, 2014, s. 21). Projeye Çevre, Gıda ve Kırsal İşler Bakanlığı ve English Heritage da destek vermiş ve çalışmalar “İngiltere Peyzajlarının Karakteri ve Kalitesi” ismiyle ulusal ölçekte devam ettirilmiştir. 2004-2009 yılları arasında sürdürülen çalışmanın sonuçları 2012 yılında yayımlanmıştır. Gerçekleştirilen çalışmalara göre peyzaj karakter değerlendirmesi yöntemi, ulusal ve bölgesel ölçek, yerel otorite ölçeği ve yerel ölçek olmak üzere üç farklı seviyede uygulanmaktadır (Swanwick, 2002, s. 12). Böylece her seviyede gerçekleştirilen

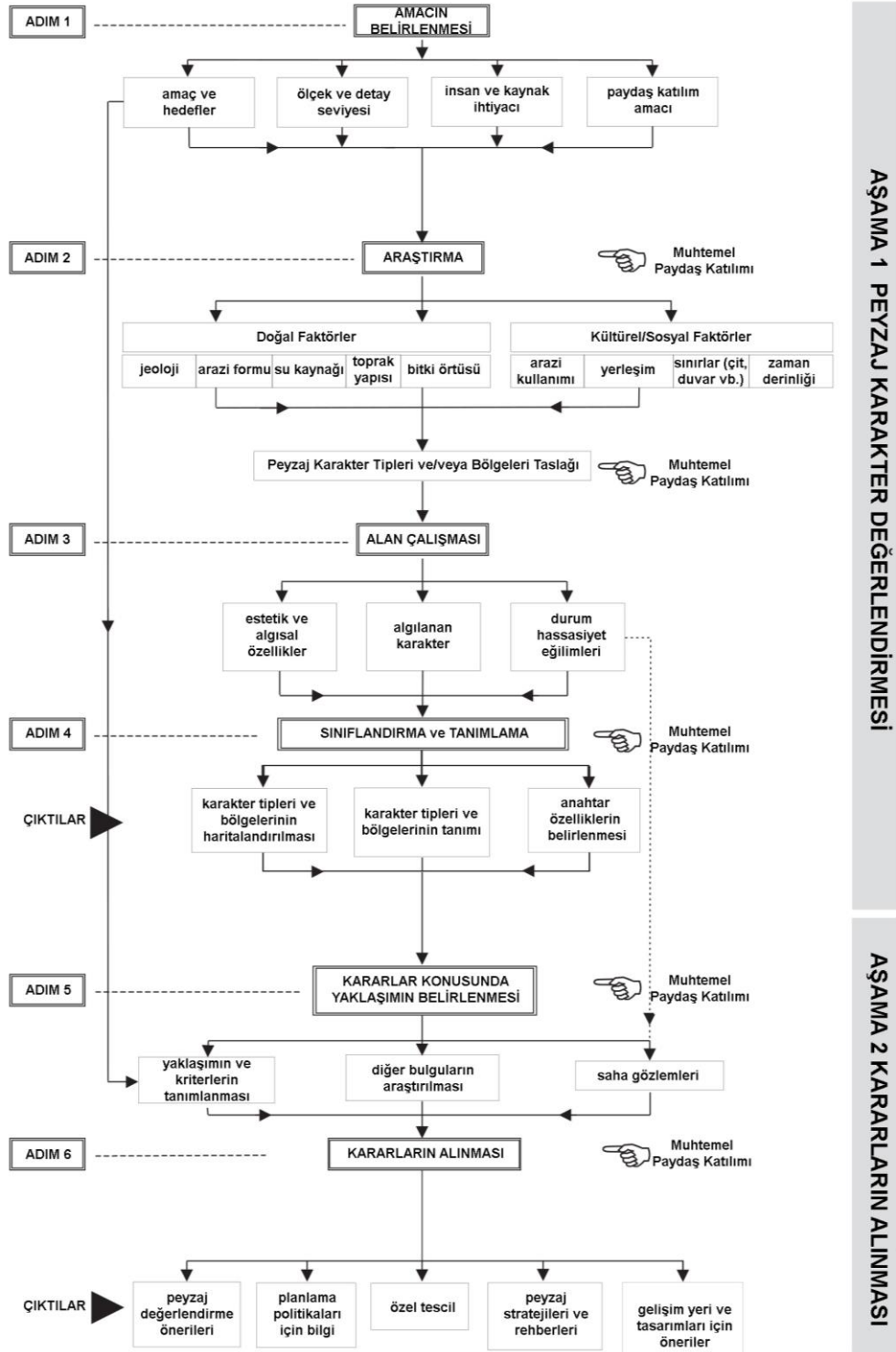
değerlendirmelerin bir üstünde yer alan seviyeye katkı sağladığı bir sistem geliştirilmiş olmaktadır (Şekil 3.3).

Şekil 3.3 : LCA yönteminin farklı ölçeklerde uygulandığını gösteren şema (Swanwick, 2002, s. 12).

Peyzaj karakter değerlendirmesi çalışması temel olarak, karakterizasyon ve karar verme olmak üzere iki temel aşamadan oluşmaktadır (Swanwick, 2002, s. 13; Şekil 3.4). Karakterizasyon aşaması ise; amacın tanımlanması, araştırma (masa başı

çalışması), arazi çalışması ve sınıflandırma, tanımlama olmak üzere dört temel adımdan oluşmaktadır (Swanwick, 2002, s. 13).

Şekil 3.4 : Natural England'ın LCA yöntemi (Swanwick, 2002, s. 13).

Birinci adımda çalışmanın amaçları ve hedefleri tanımlanırken, uygulanacak ölçek ve seviye, görev alacak kişiler ve gerekli kaynaklar belirlenmeye çalışılır (Swanwick,

2002, s. 13). İkinci adım olan araştırma çalışmaları (masa başı çalışması) kapsamında; peyzajın jeolojisi, arazi formu, su kaynakları, toprak yapısı, bitki örtüsü gibi doğal, arazi kullanımı, yerleşimleri, sınırları, zaman derinliği gibi sosyo-kültürel özellikleri belirlenir ve peyzaj karakter bölgelerinin bir taslağı hazırlanır (Swanwick, 2002, s. 13). Arazi çalışmaları sırasında peyzajın estetik ve algısal özellikleri, algılanan karakterleri ve hassasiyet eğilimleri tespit edilerek dördüncü adımda karakter tipleri ve bölgelerinin tanımları yapılır ve haritalandırılır (Swanwick, 2002, s. 13). Arazi çalışmaları sırasında alanın karakter özelliklerinin not edileceği bir tespit formu da kullanılmaktadır (Şekil 3.5). Kullanılan bu formda peyzaj alanıyla ilgili topoğrafik bilgilerin yanı sıra yapılar, kültür mirası, tarım elemanları, bitki örtüsü, su kaynakları ve ulaşım gibi baskın peyzaj elemanlarının, temel karakteristik özelliklerin, doku, ölçek, renk, bütünlük, yoğunluk, form, açıklık/kapalılık, dinamiklik gibi görsel değerlendirme ölçütlerinin, güvenlik, ulaşılabilirlik, memnuniyet, ilgi çekicilik gibi algısal değerlendirme ölçütlerinin, yerel malzeme, yapım tekniği, yerleşim biçimi gibi mimari özelliklerin aktarılabilmesi başlıklar yer almaktadır. Çalışmanın karar verme aşaması olan ikinci aşamasında alan gözlemlerine ve yapılan araştırmalara dayanan bir yaklaşım belirlenerek, peyzajın yeniden değerlendirilmesi, korunması ve geliştirilmesi yönünde katkı sağlayacak çıktılar elde edilir (Swanwick, 2002, s. 13). Bu kararlar aynı zamanda gerçekleştirilecek diğer araştırmalara, peyzaj planlama kararlarına ve alanın yasal tescil ve koruma kararlarına da etki eden çıktılar olabilmektedir.

Son olarak Natural England, tüm bu çalışmaların sonuçlarını Historic England’ın da desteğiyle birlikte “Ulusal Karakter Projesi”nde bir araya getirmiştir (Url-10). Proje kapsamında “İngiltere’nin Karakter, Peyzaj, Yaban Hayatı ve Doğal Özellikler Haritası” hazırlanmış ve tamamen ücretsiz bir şekilde internet üzerinden erişime sunulmuştur (Url-10). Haritada İngiltere’nin tamamı, belirlenen 159 ulusal karakter alanına göre bölgelere ayrılmaktadır. Her bir karakter alanı için hazırlanan detaylı raporlarda bu alanların karakterini oluşturan peyzaj, yaban hayatı, kültürel ve jeolojik özellikler açıklanarak, peyzajın nasıl değiştiği ve bu durumun ekonomik aktiviteleri nasıl etkilediği, gelecek için yerel çevresel fırsatların neler olduğu gibi bilgiler ortaya konulmaktadır (Url-10). 2014 yılında tamamlanarak yayımlanan projenin sonuçları aynı zamanda yerel yönetimlerin kendi doğal çevrelerini anlamaları ve şekillendirmeleri için gerekli araçları tek elden ve kolay ulaşılabilir şekilde sağlamaktadır.

ERM LANDSCAPE TEAM FIELD SURVEY FORM - Salisbury Plain Army Training Estate

Viewpoint No: 5 (EAST) Location: SIBBURY HILL (LOOKING SOUTH EAST) Date: 14/01/01

Sketch: VIEW SOUTH EAST TO TIDWORTH

Panoramic Photo Nos: FLH 2-19+10

Landscape Character Type: WOODED CHALK DOWNLAND (4)

Landscape Character Area: PERHAM - MILSTON DOWN

Geology: UPPER CHALK FORMATION

Topography:

flat undulating rolling steep vertical plain rolling lowland plateau scarp/ cliffs hills dry valley deep gorge broad valley narrow valley

Dominant landcover and landscape elements:

BUILDINGS: farm buildings, masts/ poles, pylons, industry, settlement, urban, follies, military
HERITAGE: vernacular buildings, country house, field systems, prehistoric ritual, ecclesiastical, monuments of war, coppice
FARMING: walls, fences, hedges, fields, arable, improved pasture, rough grazing, hedge banks, orchard
LANDCOVER: designed parkland, scrub, marsh, peat bog, moor/ heath, rough grassland, water meadows, grassland, species rich grassland
WOODLAND/ TREES: deciduous woodland, coniferous plantation, mixed woodland, shelterbelt, hedge trees, orchard, clumps, isolated trees
Hydrology: river, stream, reservoir, dry valley, winterbourne, pond, lake, drainage ditch
COMMUNICATIONS: road, track, footpath, lane, railway, military, pylons, communication masts

Brief description: (including main elements, features, attractors and detractors) GENTLE DOWNLAND TOPOGRAPHY INTRICATED BY NINE MILE RIVER CONTAINING SETTLEMENT, EXTENSIVE WOODLAND + SCRUB INTERSPERSED WITH OPEN AREAS OF PASTURE + ARABLE FARMING. HIGH TOP VIEWS - CONCENTRATION OF PREHISTORIC BARROWS ESP. ON NINE MILE RIVER. MILITARY INFRASTRUCTURE LESS CONSPICUOUS THAN ON PLAIN. KEY LONG/ MIDDLE DISTANCE VIEWS TO TIDWORTH/ BEACON HILL. SENSE OF ENCLOSURE IN VALLEY.

Key Characteristics/ Distinctive Features and why they are important: UNDOULATING LANDFORM + BALANCE OF OPEN AND WOODED AREAS IMPORTANT TO CONTRASTING EXPERIENCE. LOCATION OF BARROWS INDICATES IMPORTANCE OF NINE MILE RIVER TO PREHISTORIC COMMUNITIES.

Rarity: NOT RARE. BARROWS + SETTLING IMPORTANT FEATURE.

Condition:

GOOD. EXISTING BALANCE OF WOODLAND TO OPEN AREAS MAINTAINED BY WOODLAND MANAGEMENT + FARMING.

Visual Assessment Criteria:

PATTERN (2 Dimensional): dominant, intimate, small, textured, muted, simple, remote, interrupted, angular, open, spreading
SCALE: strong, broken, medium, rough, colourful, diverse, vacant, fragmented, curved, enclosed, dispersed
TEXTURE: smooth, monochrome, uniform, wild, unified, straight, expansive, sweeping
COMPLEXITY: weak, large, very rough, garish, complex, active, chaotic, sinuous, constrained, channelled
REMOVEDNESS:
UNITY:
FORM (3 Dimensional):
ENCLOSURE:
VISUAL DYNAMIC:

Perception:

SECURITY: intimate, comfortable, safe, unsettling, threatening
STIMULUS: monotonous, bland, interesting, challenging, inspiring
TRANQUILITY: inaccessible, remote, vacant, peaceful, busy
PLEASURE: unpleasant, pleasant, attractive, beautiful

Architecture: (Note condition/ quality) NOTES APPLY TO TIDWORTH

Local Materials: (stone type, colour/ texture etc, brick (colour/ size/ render) /

Combinations: (stone and brick patterns etc) /

Vernacular Style: (window style/ roof pitch) /

Settlement Form: (village greens, clustered, military, scattered) MODERN MILITARY DEVELOPMENT ON GRID PATTERN SURROUNDING HISTORIC (MEDIEVAL) CORE OF WINDING STREETS

Additional Comments: (Note evidence of pollution, erosion, bare or disturbed ground, condition of historic features, new planting, restoration work.

NO

Şekil 3.5 : LCA çalışmalarında kullanılan tespit formu (Swanwick, 2002, s. 31).

Yerelde de yönetim ve Natural England ortaklığı ile birlikte ulusal karakter bölgelerinden yola çıkarak böyle bir çalışma yürütülmüş ve 2002 yılında “Peyzaj Karakter Değerlendirmesi: İngiltere ve İskoçya için Rehber” adı altında yayımlanmıştır. 2014 yılında Ulusal Karakter Projesi’nin tamamlanmasının ardından Peyzaj Karakter Değerlendirmesi yaklaşımı da güncellenmiştir.

Yerel ölçekte tarihi peyzaj değişiminin yönetimi amacıyla English Heritage’ın geliştirdiği yöntemlerden biri de “Tarihi Peyzaj Karakterizasyonu (HLC-historic landscape characterisation)”dur. Bu yöntem de Natural England’ın yaptığı peyzaj

karakter değerlendirmesi çalışmasına benzer olarak tarihi peyzajlara odaklanan bir çalışmadır. Genel olarak tüm peyzajlara uygulanabileceği düşünülen peyzaj karakter değerlendirmesi yönteminden farklı olarak özellikle tarihi çevreye yönelik olarak düşünülmüş, dinamik kırsal peyzajların nasıl korunması ve nasıl yönetilmesi gerektiği soruları üzerine geliştirilmiş bir yöntemdir.

Tarihi peyzaj karakterizasyonu çalışmalarının amacı belirli bir alandaki bugünün kentsel ya da kırsal çevresinin kendine özgü tarihsel boyutunu karakterize etmektir (Clark ve diğ., 2004, s. 6). Çalışma genel anlamda iki aşamadan oluşmaktadır. İlk aşama (Aşama A, B, C) peyzaj ile ilgili tespit, haritalama, tanımlama ve yorumlama çalışmalarının yapıldığı, yani kısacası ele alınan peyzajın özelliklerinin tanımlandığı aşamadır (Clark ve diğ., 2004, s. 6). İkinci aşama (Aşama D) ise ilk değerlendirmeden gelen verilere göre ister değerlere isterse pratik değerlendirmelere dayanan kararların uygulandığı ve amaçların belirlendiği aşamadır (Clark ve diğ., 2004, s. 6). Bu aşama daha çok alan yönetimi ve koruma çalışmaları olarak tanımlanabilir.

İlk aşama için öncelikle veri toplamayla başlanarak, ağdaş kentsel ve kırsal peyzajın tarihsel niteliklerinin, çok sayıda kaynaktan yararlanarak, sistematik bir biçimde tespit ve tanımlama çalışmasının yapılması gerekmektedir (Clark ve diğ., 2004, s. 6). Bu nitelikler, geçmişte insan faaliyetleri tarafından şekillendirilmiş doğal ve yapılı çevrenin durumunu, ormanların ve diğer yarı doğal yaşam alanlarının dağılımını, arazi formları ve sınırlarını, yol, sokak ve patika dokularını, şehir, köy ve kırsal alanlardaki yapıların dağılımını içermektedir (Clark ve diğ., 2004, s. 7). Veri toplama aşamasından sonra belirlenen niteliklerin tarihi peyzaj karakter tiplerine göre gruplandırılması gerekmektedir (Clark ve diğ., 2004, s. 7). Bir sonraki aşamada belirlenen nitelikler ve gruplar, peyzaj ile ilgili ortaya konulmak istenen zaman derinliği, peyzaj değişimi ve alan kullanımı, etrafı çevrelenmiş arazilerin kronolojisi ve süreci, şimdi ve gelecek için arazi kullanımı gibi analizler için kullanılır. Yapılan analizler değerlendirme, rapor ve arşivleme ve öneriler aşamaları ile tamamlanarak ikinci aşama olan uygulama aşamasına geçilir (Clark ve diğ., 2004, s. 7).

Tarihi peyzaj karakterizasyonu çalışmalarının ilk aşaması, tarihi peyzaj alanlarına karşılaştırmalı bir bakış açısı olanağı sağlayarak, peyzaj hakkında genel bir ereve çizmeyi, peyzajın arka planının anlaşılmasını ve peyzajda gerçekleştirilmesi düşünülen çalışmalar ve değişiklikler öncesi iyi anlaşılmış bir başlangıç noktası oluştırmayı kolaylaştırır (Clark ve diğ., 2004, s. 11). Her peyzaj farklı özellikleri ile

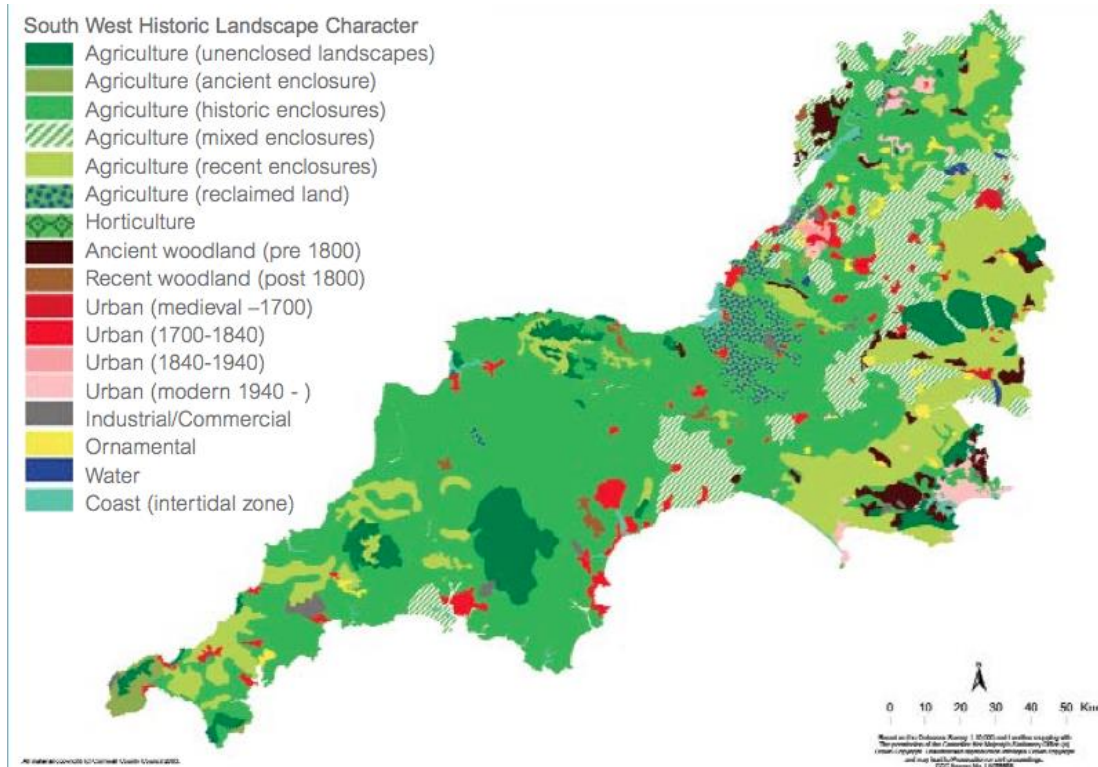
farklı insanlar için değerli olabilir. Peyzaj karakter değerlendirmesi çalışmaları ile peyzajı diğer alanlardan farklı kılan ve değer katan karakteristik özelliklerinin tespit edilmesi hedeflenmektedir. Bununla beraber, peyzajın tarihini ele alan ve bu konuda farkındalık yaratmaya çalışan bu çalışmanın amacı, peyzajın değişmemesini sağlamak veya geçmişte var olduğu haline döndürmek değil, yerel karakter ve özelliklerine saygı göstererek değişimine yol göstermektir (Clark ve diğ., 2004, s. 12). Bu doğrultuda gerçekleştirilen çalışma ikinci aşamada, peyzaj yönetimi, peyzaj karakter değerlendirmesi ve stratejileri, bölgesel planlama ve ortaklık, eğitim ve sosyal yardım amaçlı kullanılabilir.

Çalışmanın ikinci aşaması olan uygulama ya da yönetim aşaması, üç temel adımda özetlenmektedir (Clark ve diğ., 2004, s. 54). Öncelikle değişime sebep olan etkenler ve değişimin sebep olduğu etkiler değerlendirilmelidir (Clark ve diğ., 2004, s. 54). Mevcut durumun ve tarihi değişimin etkilerinin süreçler ve politikalar, doğal süreç, tarım, arazi kullanımı planlaması, ekonomik ve sosyal faktörler gibi temel faktörler üzerinden değerlendirilmesi gereklidir (Clark ve diğ., 2004, s. 54). Bunun için değişim süreci ve değişime sebep olan güçler analiz edilmelidir (Clark ve diğ., 2004, s. 54). Pozitif ve negatif etkenler, tehditler ve fırsatlar ortaya konulmalıdır (Clark ve diğ., 2004, s. 54). Hassaslık, kırılganlık ve risk analizi yapılmalı, tanımlanmalı ve haritalandırılmalıdır (Clark ve diğ., 2004, s. 54).

İkinci adım olarak koruma, geliştirme ve sürdürme için yönetim stratejileri belirlenmelidir (Clark ve diğ., 2004, s. 54). Bu adımı gerçekleştirebilmek için amaçların, hedeflerin ve seçeneklerin belirlenmesi, tarım, pazarlama, tarımsal çevre planları, arazi kullanımı planları, yaban hayatı, ekoloji, toplum ve eğitim, turizm ve ulaşım konularında girişimlere ve politikalara dayanan stratejiler geliştirmek gerekmektedir (Clark ve diğ., 2004, s. 54). Üçüncü adım ise yerel plan politikaları, koruma mülkiyeti, toplumun katılımı, eğitim, erişime yönelik girişimler gibi yöntemler kullanılarak adaptasyon ve belirlenen stratejilerin uygulanmasıdır (Clark ve diğ., 2004, s. 54).

English Heritage’ın yerel yönetimlere desteği ve işbirliğiyle “Tarihi Peyzaj Karakterizasyonu (HLC)” yöntemi İngiltere’de Cornwall, Lancashire, Herefordshire, Axholme Adası gibi birçok bölgede uygulanmıştır (Şekil 3.6). Son olarak 2013 yılında, The Heritage Council tarafından yayımlanan rehberde HLC yöntemi A Genel

Gerekçenin Tanımlanması, B Haritalama ve Tanımlama, C Değerlendirme ve Analiz ve D Yönetimle İlgili Konular ve Öneriler olmak üzere dört aşamalı olarak tariflenmektedir (Limbrick ve diğ., 2013, s. 17). Genel anlamda tüm bu aşamalar ile birlikte tarif edilen yöntemin English Heritage’ın HLC yöntemi ile benzer olduğu görülmektedir (Limbrick ve diğ., 2013, s. 17).

Şekil 3.6 : Tarihi Peyzaj Karakterizasyonu çalışmasına bir örnek; Southwest HLC (Clark ve diğ., 2004, s. 54).

3.2.2 Ada yerleşimlerine yönelik koruma yaklaşımları

Doğa ve kültür ilişkisinin daha yoğun olduğu, sınırlı doğal ve fiziksel koşullara sahip alanlar aynı zamanda kültürel peyzaj değerleriyle dikkat çeken bölgelerdir. Tüm dünyada adalar, sınırlı doğal kaynakları ve belirli fiziksel koşullar altında gelişen kendilerine özgü ekosistemleri ile doğal ve kültürel etkenlerin şekillendirdiği özel kültürel peyzaj alanlarına sahiptir.

Kaynakların kısıtlı oluşu adaları değişime karşı oldukça katı bölgeler haline getirmektedir. Bu sebeple, doğal ve kültürel etkenler veya sosyal ve ekonomik dengelerde yaşanan küçük bir değişim, fiziksel çevre üzerinde büyük bir etkiye sebep olmaktadır. Dünya üzerinde her yıl örneklerini gördüğümüz doğa olayları, siyasal, sosyal değişimler ve ekonomik krizler meydana geldiğinde, normal koşullarda bir

denge içerisinde bulunan ada yerleşimlerinin kısıtlı kaynakları üzerinde büyük bir baskı oluşmaktadır. Bu durumda yerleşimler esnek bir yapı sergileyememekte ve değişime ayak uydurmakta güçlük çekmektedir. Yaşanan değişimlerden çoğunlukla olumsuz yönde etkilenen ada yerleşimlerinde, doğal, tarihi ve kültürel değerlerin sürdürülmesi kaygısı ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda, dünyadaki farklı ada yerleşimlerinde yaşanan farklı deneyimlerden yola çıkılarak ve her bölgenin kendine özgü karakteri dikkate alınarak, doğal ve kültürel değerlerin sürdürülmesi için çeşitli önlemlerin alındığı ve yaklaşımların geliştirildiği görülmektedir.

Dünyada kültürel peyzaj karakteri taşıyan ada yerleşimleri için önemli bir koruma semsiyesini de UNESCO'nun belirlediği Dünya Miras Listesi oluşturmaktadır. Kültürel peyzaj değerlerine sahip olması nedeniyle bu listede yer alan ada yerleşimleri incelendiğinde; İzlanda, Küba, Filipinler gibi ada devletlerinin veya İspanya'ya bağlı Mayorka adası gibi yüz ölçümü bakımından oldukça büyük adaların yanı sıra Portekiz'e bağlı Pico adası veya İtalya'ya bağlı Palmaria, Tino ve Tinetto adaları gibi küçük boyutlu adaların da yer aldığı görülmektedir (Url-3). Söz konusu örneklerin genel olarak, bulundukları bölgede geleneksel olarak devam eden bir üretim, doğa ve insan etkileşimiyle hassaslaşmış bir çevre, bir kültürü temsil eden geleneksel yerleşim veya arazi kullanımı gibi ortak niteliklere sahip oldukları görülmektedir (Url-3). Liste'deki dünyanın farklı bölgelerinden olan bu ada yerleşimleri, hangi nitelikleriyle üstün evrensel değer taşıdıkları ve hangi kriterlerle Liste'ye girdikleri konusunda fikir vermekle birlikte, birbirinden oldukça farklı tarihi, fiziksel, doğal, kültürel değerleri ve koruma sorunlarıyla kültürel peyzaj değerlerinin korunması konusunda alınan önlemler bakımından Gökçeada ile karşılaştırma yapmayı zorlaştırmaktadır. Bu nedenle çalışma kapsamında koruma yaklaşımları bağlamında ele alınan örnek ada yerleşimleri, Dünya Mirası Listesi'ndeki kültürel peyzaj niteliği taşıyan ada yerleşimleri listesinden farklılaşmıştır.

Bu başlık altında, kültürel peyzaj karakteri taşıdığı gerekçesiyle dünyadan seçilen ada yerleşimleri; tarihi, doğal, kültürel değerleri, koruma sorunları ve bu sorunlar için geliştirilen koruma önerileri bağlamında değerlendirilecektir. Örnek yerleşimlerin belirlenmesi aşamasında, konum, anakaraya uzaklık, nüfus, yüz ölçümü, sosyal ve ekonomik gelişim gibi özellikleri bakımından Gökçeada ile benzerlik gösteren adalara öncelik verilmeye çalışılmıştır. Bu sebeple en başta Gökçeada ile aynı coğrafyayı paylaşan, tarih boyunca yakın ilişkiler kuran ve benzer bir gelişim süreci yaşayan Ege

Adaları ele alınmıştır. Daha sonra Gökçeada ile fiziksel, sosyal, ekonomik, kültürel benzerlikler gösterdiği düşünülen diğer ada yerleşimleri incelenmiştir. Son olarak Gökçeada ile benzerlik göstermese de kültürel peyzaj değerlerinin korunması bağlamında örnek oluşturabilecek ada yerleşimlerine yer verilmiştir. Her ada yerleşiminin kendine özgü değerleri olduğu gibi geliştirilen koruma yöntemleri ve önerileri de bu yerleşimlere ve değerlere özgüdür. Yine de, başarılı bulunan ve barışsız sonuçları olan yöntemler, Gökçeada'nın kültürel peyzaj değerlerinin korunması adına öneriler geliştirilirken önemli girdileri oluşturacaktır. Uygulanan yöntemlerin olumlu veya olumsuz sonuçlarını görmek açısından ele alınan bu örnek ada yerleşimleri, son derece önemlidir. Gökçeada'nın mevcut durumu üzerinden tespit edilemeyecek kimi fırsatlar, incelenen yerleşimlerde ön plana çıkmakta ya da öngörülemeyecek tehditler, yine bu yerleşimler üzerinden tespit edilebilmektedir. Sonuç olarak tüm bu değerlendirmeler Gökçeada için örnek oluşturmaktadır.

Gökçeada'nın da yer aldığı Ege Denizi'nde irili ufaklı çok sayıda ada bulunmaktadır Şekil (3.7). Bu adalar bulundukları konum bakımından değişen coğrafi özellikleri, jeopolitik ve stratejik önemleri, doğal ve fiziksel koşulları ile Boğazönü Adaları, Saruhan Adaları, Menteşe Adaları, Kuzey Sporad Adaları ve Kiklat Adaları olmak üzere beş gruba ayrılmaktadır (Kurumahmut, 1998, s. 4; Şekil 3.7).

Gökçeada ile aynı grupta, Boğazönü Adaları arasında yer alan Semadirek ve Limni bu başlıkta öncelikle ele alınan adalar arasındadır. Bununla beraber, konumları açısından Türkiye'nin batı kıyılarına oldukça yakın olan ve tarih boyunca Anadolu ile yakın bir ilişki içerisinde bulunan, Saruhan adalar grubu içerisinde Midilli ve Sakız adaları, güney Ege'de yer alan Kiklat Adaları'ndan Bara ve Mikonos adaları incelenen diğer adalardır. Yine kuzey Ege'de bulunan, Yunanistan anakarasına yakın konumu ile tek başına Trakya Adası olarak adlandırılan Taşoz Adası, bu kapsamda değerlendirilen adalardandır. Ege'den oldukça uzak bir konumda, Kuzey Atlantik Denizi'nde, İskoçya'ya bağlı bulunan, ancak kültürel peyzaj değerlerinin korunması konusunda örnek teşkil ettiği düşünülen St. Kilda Adası da bu başlık altında değerlendirilecektir.

Ada'nın en yüksek noktası 1600 metre ile orta kesiminde yer alan Ay (Fengari) Dağı'dır (Erinç ve Yücel, 1988, s. 101). Oldukça yüksek olan bu dağ Trakya ve Çanakkale kıyılarından görülebilmektedir. Gökçeada da Semadirek ile geçmişten bu yana görsel olarak hep ilişki içerisinde bulunmuştur. Ada'nın Tepeköy, Kaleköy ve Bademli köylerinden, Semadirek Adası ve Ay Dağı görülebilmektedir. Ancak Semadirek için aynı durum söz konusu değildir. Ada'nın Gökçeada'ya bakan güney ve güneydoğu kısımlarında, dağlar denize dik indiği için yerleşim bulunmamaktadır.

Şekil 3.8 : Semadirek Adası'nın konumu.

Homeros'un İlyada Destanı'nda Semadirek'in ismi sık sık geçmekte, Poseidon'un Troya Savaşı'nı Ada'da bulunan dağın üzerinden izlediği anlatılmaktadır (Homeros, 1999, s. 306). Ada'nın Yunanca ismi Samos Thrakis (Thracienne-Samos, Samothraki), Trakya Sisam'ı anlamına gelmektedir (Cuinet, 1892, s. 498; Erinç ve Yücel, 1988, s. 101). Osmanlı döneminde Ada dağ silüetine uygun olarak Semadirek olarak adlandırılmıştır (Piri Reis, 1973, s. 121).

Ada'nın merkezi, sahilden 4 km kadar içeride yer alan, Samothraki olarak da adlandırılan, Chora (Hora)'dır. En kalabalık yerleşimi ise Ada'nın batı kesimindeki liman yerleşimi olan Kamariotissa'dır (Şekil 3.9). Kuzey kesiminde küçük bir limanı bulunan ve termal sularıyla ünlü olan Therma ile batısındaki Alonia ve güneyindeki Lakkoma Ada'nın diğer önemli yerleşimleridir.

Semadirek tarih öncesi dönemlerden itibaren yerleşimin olduğu bir adadır. Yapılan çalışmalar ve arkeolojik kazılara göre yerleşim tarihi M.Ö. 6000'lere kadar dayanmaktadır (Fischer-Kowalski ve diğ., 2011, s. 182). M.Ö. 2600'lerden M.S.

400'lere kadar Semadirek önemli bir ruhani merkez olarak anılmaktadır (Özbek, 2008, s. 61).

Şekil 3.9 : Chora (sol) ve Kamariotissa (sağ) yerleşimleri (Url-33).

Ada'nın kuzeybatısında küçük bir yerleşim olan Paleopoli'de "Büyük Tanrılar Tapınağı" olarak adlandırılan arkeolojik alan yer almaktadır. Antik dönemde Büyük Tanrılar, Kabeiroi ya da Samothrake Tanrıları olarak da adlandırılan tanrılar onuruna, kutsal kabul edilen bu alanda ibadet edildiği ve ayin düzenlendiği düşünülmektedir (Özbek, 2008, s. 61 ; Çağaptay, 2010, s. 42). Buradaki arkeolojik kazılar sırasında bulunan, Helenistik dönemin en önemli örneklerinden biri olarak kabul edilen Nike Heykeli (Kanatlı Zafer Heykeli, The Winged Victory of Samothrace), günümüzde Paris'teki Louvre Müzesi'nde sergilenmektedir (Şekil 3.10). Semadirek'ten sonra en önemli Kaberion Kutsal Alanı'nın Gökçeada'da olduğu ve benzer bir kutsal alanın Limni Adası'nda da bulunduğu tahmin edilmektedir (Özbek, 2008, s. 61 ; Çağaptay, 2010, s. 42).

Şekil 3.10 : Louvre Müzesi'ndeki Zafer Heykeli.

1204 yılından itibaren Venedik'in yönetiminde bulunan Semadirek, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden sonra, 1467 yılında, adanın yönetiminden sorumlu Lucio Gattelusi tarafından Osmanlı'ya teslim edilmiştir (Erinç ve Yücel, 1988, s.102). Ada, 1912 yılında Balkan Savaşları sırasında Osmanlı yönetiminden çıkmıştır (Erinç ve Yücel, 1988, s. 102).

Gökçeada'ya oldukça yakın bir konumda yer alan Semadirek, tarih boyunca da Ada ile yakın bir ilişki içerisinde olmuştur. Coğrafi, fiziksel, sosyal ve kültürel anlamda ortak özellikler taşıyan iki adanın yapılı çevresinin de benzer olduğu görülmektedir. Semadirek'in geleneksel mimarisi de adada bulunan taş ve ahşap gibi doğal malzemeler kullanılarak geliştirilmiştir. Geçmişte güvenlik gerekçeleri ile yerleşimlerin adanın yüksek kesimlerinde surlar ile korunacak şekilde kurulduğu, güvenlik olanakları arttıkça liman yerleşimlerinin daha fazla geliştiği anlaşılmaktadır. Bu yerleşimlerin organik olarak gelişmiş toplu yerleşimler olduğu, dar ve taş dokulu sokaklara sahip olduğu, yığma ve/veya ahşap karkas yapım teknikleri kullanılarak inşa edilmiş, avlu içerisindeki bir veya iki katlı yapılarının, kiremit kaplı kırma veya beşik çatılı oldukları görülmektedir. Geleneksel yapım teknikleri kullanılarak inşa edilmiş kilise, şapel gibi anıtsal yapılar da Gökçeada'daki yapılarla benzer özellikler taşımaktadır.

Semadirek'in kuzey ve güney kesiminde iki farklı iklim tipi hakimdir. Kuzey kesiminde, yer yer şelale ve tatlı su havuzu oluşturan, çok sayıda akarsu ve sık orman alanlarının bulunduğu, daha nemli bir iklim hakimken, güney kesiminde ise Akdeniz iklimi ve bu iklime özgü bitki ve hayvan çeşitleri görülmektedir (Şekil 3.11).

Semadirek, dağlık yapısından dolayı elverişli tarım alanlarına sahip değildir (Erinç ve Yücel, 1988, s. 102). Alüvyal toprakların bulunduğu Ada'nın kuzeydoğu kesiminde, bu yönden esen kuvvetli rüzgarların taşıdığı deniz suyu sebebiyle, tarım yapmak mümkün değildir (Erinç ve Yücel, 1988, s. 102). Kuzeydoğu rüzgarına karşı Fengari Dağı ile korunan, güneybatı kesimindeki alüvyonlu topraklar, Ada'nın başlıca tarım alanlarını oluşturmaktadır (Erinç ve Yücel, 1988, s. 102). Burada çoğunlukla tahıl ve zeytin üretimi yapılmaktadır (Erinç ve Yücel, 1988, s. 102). I.Dünya Savaşı öncesinde Semadirekliler, tarımın yanı sıra hayvancılık, odun kömürü ve zeytinyağı satışından elde edilen gelirle hayatlarını sürdürürken, ağaç kesiminin kontrol altına alınması ve bu kısımlarda hayvan otlatmanın kısıtlanması gibi önlemler sonrasında geçimlerini

sağlayabilmek için daha çok tarıma yönelmek durumunda kalmışlardır (Erinç ve Yücel, 1988, s. 102).

Şekil 3.11 : Ada'nın güney (üstte) ve kuzey (altta) kesimlerinin farklı doğal ve fiziksel özellikleri (Url-33).

Zaten kısıtlı bulunan tarım alanları 1920'li yıllardan itibaren Ada'nın dışarıya göç vermesine sebep olmuştur (Erinç ve Yücel, 1988, s. 102). 1950'lerde daha da hızlanan dış göçler nedeniyle Ada'nın nüfusu, özellikle de genç nüfusu, oldukça azalmıştır. 19. yüzyıl sonunda 4600 kadar olan toplam nüfus günümüzde neredeyse yarıya inmiştir (Cuinet, 1892, s. 482).

Nüfusun azalması Ada'da doğal ve kültürel değerlerin korunması ve sürdürülmesi adına da problem oluşturmaktadır. Avrupa Birliği'nin sağladığı fonlar ve desteklediği projelerle, tüm üye devletlerde olduğu gibi Yunanistan'da da, problemlere yönelik çözüm önerileri geliştirilmeye çalışılmaktadır. Semadirek'te Avrupa Birliği tarım politikaları ve destekleri kapsamında tarım ve hayvancılığa yapılan destekler sürmektedir. Ancak 2001-2011 yılları arasında söz konusu destekler sonucu Ada'daki koyun ve keçi sayısında büyük bir artış olmuştur (Fischer-Kowalski ve diğ., 2011, s. 181). Bu artışla birlikte ise Ada'da aşırı otlama ve yer yer erozyon problemleri yaşanmıştır (Fischer-Kowalski ve diğ., 2011, s. 181). Ada'da doğal ve kültürel

değerlere yönelik olarak; aşırı balık avlaması, artan atık miktarı ve yetersiz altyapı gibi tehditler de mevcuttur (Fischer-Kowalski ve diğ., 2011, s. 181).

Ada kültürel değerlerinin yanı sıra endemik bitki ve hayvan türlerini barındıran doğal alanlarıyla da ön plandadır. Semadirek'teki 962 bitki türünden 62'sinin ender ve tehlike altında olan, 8'inin endemik olduğu tespit edilmiştir (Fischer-Kowalski ve diğ., 2011, s. 183; Url-3). Ayrıca, Ada'da asırlık çınar ağaçlarının olduğu orman alanları bulunmaktadır. 15 memeli hayvan, 27 sürüngen türünün Ada'da yaşamını sürdürdüğü, ayrıca Ada'nın 156 kuş türünün göç yolları üzerinde bulunduğu bilinmektedir (Fischer-Kowalski ve diğ., 2011, s. 183; Url-3). Ada aynı zamanda ender ve tehlike altında olan deniz memelilerinin de yaşam alanıdır (Fischer-Kowalski ve diğ., 2011, s. 183; Url-3). Bu kapsamda gerçekleştirilen çalışmalar sonucu Semadirek Adası, 2011 yılında UNESCO "Biyosfer Rezerv Alanı" ilan edilmiştir (Url-3). Çalışma sonunda, Ada'nın biyosfer rezerv alanı olmasıyla ilgili soruların yer aldığı bir anket çalışması da gerçekleştirilmiştir (Fischer-Kowalski ve diğ., 2011, ss. 181-190). Ankete katılanların % 80'i bu durumu olumlu bulduğunu belirtmiştir (Fischer-Kowalski ve diğ., 2011, ss. 187-190). Olumsuz bulan % 20'lik kesimin daha çok tarım ve hayvancılıkla uğraşan yerli halk olduğu tespit edilmiştir (Fischer-Kowalski ve diğ., 2011, ss. 187-190). Bu kişiler turizmi olumlu bulduklarını, turizmin çocukları için gelecekte iş olanağı yaratacağını, ancak biyosfer rezerv alanı ilanının geçim kaynakları üzerinde olumsuz etki yaratabileceğini düşündüklerini belirtmişlerdir (Fischer-Kowalski ve diğ., 2011, ss. 187-190). Ankete katılanlara Ada'nın geleceği için iki senaryodan bahsedilmiş ve hangisini tercih ettikleri sorulmuştur. Modernist olarak adlandırılan ilk senaryoda, Ada'ya havaalanı yapılması, altyapı ve ulaşım olanaklarının artırılması söz konusu iken, korumacı olarak adlandırılan ikinci senaryoda, doğal ve kültürel değerler üzerinde baskı yaratmamak adına olduğu gibi bırakılması öngörülmüştür (Fischer-Kowalski ve diğ., 2011, ss. 187-190). Anket sonuçlarına göre modernist senaryoya katılanların çoğunluğunu yerel halk oluştururken, korumacı senaryoyu olumlu bulanların çoğu turistlerden oluşmaktadır (Fischer-Kowalski ve diğ., 2011, s. 190). Yerel halkın büyük çoğunluğu, Semadirek'in korunmaya değer olması açısından özel bir öneme sahip olmadığını, diğer adalardan bir farkı olmadığını düşünmektedir (Fischer-Kowalski ve diğ., 2011, s. 188).

Bununla birlikte Yunanistan, Avrupa Birliği sınırları içinde belirlenmiş bir doğal çevre koruma ağı olan Natura 2000 üyesidir. 1992 yılında, Avrupa Birliği üyesi ülkelerin

hükümetleri, Avrupa sınırları içinde tehlikede bulunan doğal yaşam alanlarının ve canlı türlerinin koruma altına alınması amacıyla hazırlanmış bir yönerge tasarısını kabul etmişler ve böylece Natura 2000 Ağı'nı oluşturmuşlardır⁴⁹. Bu kapsamda koruma altına alınan doğal alanların ve habitat türlerinin envanterleme çalışmaları sürdürülmektedir. Doğal güzellikleriyle ön planda olan Semadirek'te de benzer çalışmalar gerçekleştirilmiştir. 2001 yılında koruma altına alınan Ay Dağı ve çevresinde belirlenen alana, 2009 yılında deniz sularını içeren alan da eklenerek Natura 2000 korunan alan sınırları genişletilmiştir (Fischer-Kowalski ve diğ., 2011, s. 184).

Son yıllarda Semadirek'te “sürdürülebilirlik” ve “sürdürülebilir gelişim” konularının da ön plana çıktığı görülmektedir⁵⁰. Ada'da laboratuvar, bilgisayar odası, konferans salonu, tiyatro salonu, workshop için atölyelerin yer aldığı bir “Sürdürülebilir Gelişim Eğitim Merkezi” açılmıştır. Bu merkezde Ada'da yaşayan çiftçilere, çocuklara, öğrencilere ve ziyaretçilere sürdürülebilir gelişim konusunda eğitim verilmesi hedeflenmektedir. Eğitim kapsamında çiftçiler için tarım ve hayvancılık yönetimi, eko-tarım, eko-turizm, sürdürülebilir hasat yöntemleri üzerine, çocuklar için doğa döngüleri, etik, peyzaj, gelenek ve göreneklerden esinlenen sanatsal workshopların düzenlenmesi düşünülmektedir. Öğrenciler için ise workshop ve laboratuvar çalışmalarının yanı sıra diğer üniversitelerle işbirliği içerisinde çalışma programlarının oluşturulması planlanmaktadır.

Yunanistan anakarasına uzak konumu, ulaşım zorluğu, iklimi ve yaz sezonunun kısa oluşu gibi sebeplerle Semadirek, diğer Kuzey Ege adalarında olduğu gibi popüler turizm destinasyonlarından uzaktır. Ada, doğal ve kültürel özellikleri sebebiyle son zamanlarda özellikle farklı bir turizm arayışı içerisinde olan turistlerin ilgisini çekmektedir. Doğa ve kültür turizmi Ada'da desteklenmekte ve geliştirilmeye çalışılmaktadır. Ada'nın sahip olduğu doğal ve fiziksel koşullar değerlendirilerek dağcılık, tırmanış, dağ bisikleti, kayak gibi aktiviteler geliştirilmektedir. Böylece ada halkı için yeni bir geçim kaynağı da oluşturulmaktadır.

⁴⁹ Avrupa Birliği'nin 92/43/EEC numaralı kararı. Url-26'dan NATURA 2000 ağının interaktif korunan alanlar haritasına ulaşılabilir. www.natura2000.eu

⁵⁰ Bkz. Sustainable-samothraki.net.

3.2.2.2 Limni (Lemnos)

Boğazönü Adalar Grubu'nda yer alan Yunanistan'ın Limni (Lemnos) Adası, güneydoğusundaki Bozbaba Adası ile birlikte Midilli yönetim birimine bağlıdır. Ada'nın yüzölçümü 475,6 km², nüfusu 17.367'dir (Erinç ve Yücel, 1988, ss. 10, 97). Kuzeydoğusunda yer alan Gökçeada'dan 16 km kadar uzaklıkta olan Limni adası, Yunanistan anakarasına oldukça uzak bir mesafede yer almaktadır (Şekil 3.12).

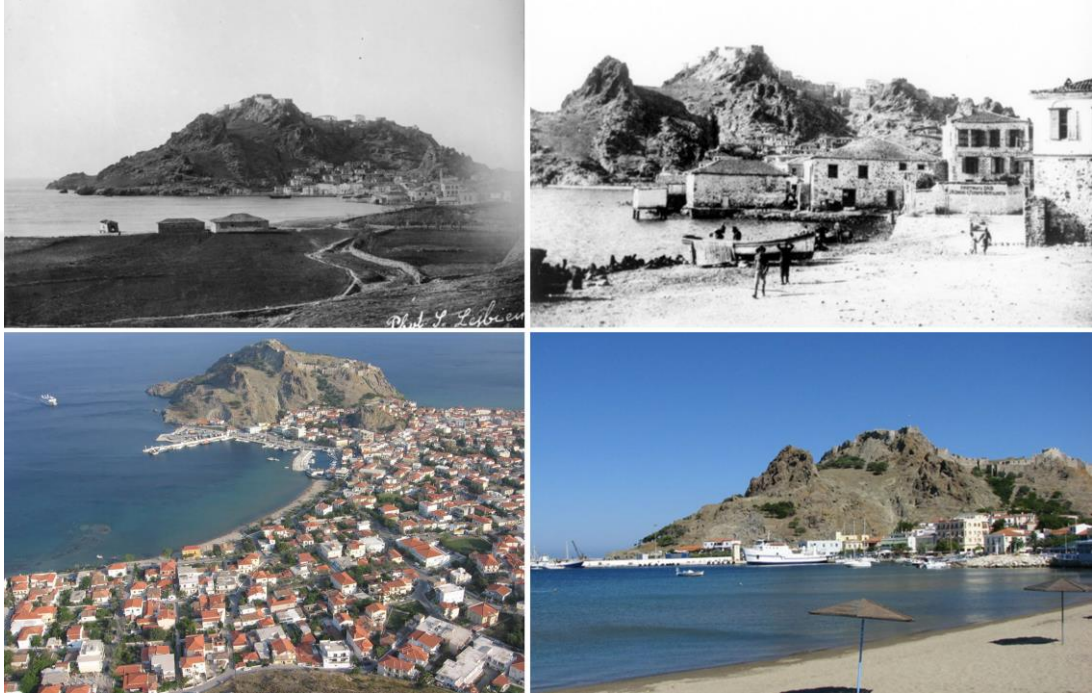
Şekil 3.12 : Limni Adası'nın konumu.

Ada'ya ulaşım haftanın her günü Midilli, Sakız, Sisam adaları ve Kavala'dan, haftada birkaç gün ise Pire, Selanik, Dedeoğlu ve Rafina'dan feribot ve deniz otobüsü seferleri ile sağlanmaktadır. Bunun yanı sıra Atina ve Selanik'ten havayoluyla da Ada'ya ulaşmak mümkündür. Ada'da 4 adet belediye, toplamda 30 kadar yerleşim bulunmaktadır. Önemli yerleşim yerleri arasında Mirina (Myrina), Moudros (Mondros), Kaspakas, Katalakko, Thanos ve Plati yer almaktadır.

Ada'nın güneybatısında yer alan ve aynı zamanda merkezi olan Mirina, ortaçağ dönemine ait eski bir liman yerleşimidir (Erinç ve Yücel, 1988, s. 96). Mirina üzerine kurulan şehre Lemnos (Limni) adının verilmesiyle Ada da bu isimle anılmaya başlanmıştır (Erinç ve Yücel, 1988, s. 96). Piri Reis ise Ada'dan "Ilımlı Adası" olarak söz etmektedir (Piri Reis, 1973, s. 123). Ada, Osmanlı egemenliğine 1478 yılında girmiş, bu dönemde halk surlarla korunan köylerde veya bu köylerin çok yakınındaki bölgelerde hayatlarını sürdürmüştür (Erinç ve Yücel, 1988, s. 97). Piri Reis, Ada'da üç adet kalenin olduğunu, bunlardan ayakta kalabilenin "Palyo Kastro" adı ile anıldığını, diğer ikisinin ise harap durumda olduğunu anlatmaktadır (Piri Reis, 1973, s. 123). Piri Reis'in Palyo Kastro olarak anlattığı kalenin, bugün Mirina yerleşiminin

batısında yer alan burunda izleri görülebilen ve Kastro olarak anılan kale olduğu anlaşılmaktadır (Piri Reis, 1973, s. 123; Şekil 3.13).

Osmanlı egemenliğinde olduğu dönemde önemli yerleşim merkezlerinden olan Kastro’da, Venedik ve Osmanlı dönemlerinden kalan sur duvarları ve çok sayıda cami kalıntısı yer almaktadır (Erinç ve Yücel, 1988, s. 97). Günümüze ulaşınca kadar Mirina yerleşimi oldukça gelişmiş, kalabalıklaşmış ve sınırları genişlemiştir.

Şekil 3.13 : Mirina-Kastro’nun eski (Url-20) ve günümüz (Url-33) fotoğrafları.

Ada’nın güneydoğusunda bulunan Moudros (Mondros) önemli bir liman yerleşimidir. Bu liman, Gökçeada’daki Kefalos limanı ile birlikte, I. Dünya Savaşı sırasında İngiliz ordusunun karargahı olarak kullanılmıştır (Url-20). Savaş sonrası Yunanistan’ın egemenliğine giren Limni Adası, mübadele döneminde Türk nüfusunu kaybetmiş, Anadolu’dan gelen Rumların yerleştiği bir yer olmuştur. Limni’ye gelen Rumlar Kastro’ya ve Mondros limanı etrafında bulunan köylere yerleştirilmiştir (Erinç ve Yücel, 1988, s. 97). Bu köylerden Nea Koutali kıyı köyünde mübadillerin yerleşmesi için yeni konutlar inşa edilmiştir (Erinç ve Yücel, 1988, s. 97). Önceleri yoğun olarak Türk nüfusun yaşadığı, ancak mübadele dönemiyle birlikte boşalan, Ada’nın orta kesimindeki Lera olarak anılan köye, mübadiller yerleştirilmiş ve adı Agios Dimitrios olarak değiştirilmiştir (Erinç ve Yücel, 1988, s. 97). Limni’nin nüfusu, Osmanlı

egemenliğinin son dönemlerinde 2540'ı Türk olmak üzere 27079 iken sonra 17367'ye düşmüştür (Cuinet, 1892, s. 475; Erinç ve Yücel, 1988, s. 97).

Osmanlı egemenliğinde ada sakinleri, özellikle tahıl ve susam üretimine dayanan tarım; koyun, keçi, sığır yetiştiriciliğine dayanan hayvancılık; ayrıca süt ve peynir ihracatıyla geçimini sağlamaktadır (Cuinet, 1892, s. 483). Şiddetli rüzgarlar sebebiyle Ada'da zeytin üretimi yapılamamıştır. Mübadele döneminden sonra buraya yerleşen Rumlarla bağcılık, balıkçılık, süngercilik ve sandalcılık da gelişmiştir (Erinç ve Yücel, 1988, s. 97).

Limni Adası konumu ve iklimi sebebiyle diğer Kuzey Ege Adaları'nda olduğu gibi turizmin çok fazla gelişim göstermediği, ancak doğal güzellikleri ile ön planda olan bir adadır (Şekil 3.14).

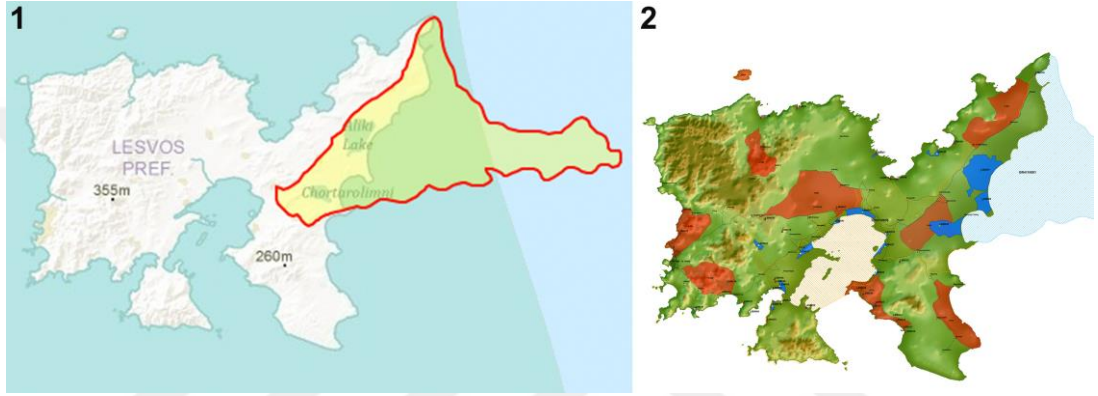
Şekil 3.14 : Fanaraki koyu (1), Pahies Ammoudies kumulu (2), Filoktitis mağarası (3) ve Ada'da yetişen geyikler (4) (Url-33).

20.10.2000 tarihinde resmi gazetede⁵¹ yayımlanarak Limni Adası, sıra dışı güzellikleriyle korunması gerekli peyzaj alanı (a landscape of exceptional natural beauty) ilan edilmiştir. Ada'da çok sayıda doğal plaj ve koyun yanı sıra sulak alanlar, doğal mağaralar, Avrupa'nın tek çölü olarak bilinen "*Pahies Ammoudies Kumulu*" da

⁵¹ 20.10.2000 tarihli resmi gazetede yayınlanan, D.P.A/10081 sayılı karar.

bulunmaktadır (Şekil 3.14). Ada'ya bir dönem Rodos'tan getirilen geyikler günümüzde hala burada yaşamını sürdürmektedir ve koruma altına alınmıştır.

Ada'nın doğusunda yer alan Kontopouli yerleşimi yakınında Alyki, Hortarolimni ve Asprolimni (Tuzlu, Çimenli ve Beyaz) adlarında üç adet gölden oluşan sulak bir bölge bulunmaktadır. Burası birçok göçmen kuşun yaşam alanını oluşturmaktadır ve Natura 2000 tarafından koruma bölgesi ilan edilmiştir (Url-26). Bu bölge dışında ada genelinde Dünya Doğayı Koruma Vakfı'nın (World Wide Fund for Nature-WWF) belirlediği korunacak sulak alanlar da yer almaktadır (Şekil 3.15).

Şekil 3.15 : Sulak alanlar; Natura 2000 (1) ve WWF (2) koruma bölgeleri.

Ada deniz turizmi bakımından düşük bir potansiyele sahip olsa da fiziksel ve doğal özellikleri sebebiyle daha çok kuş gözlemciliği, bisiklet, dalış, dağcılık, uçurtma sörfü, rüzgar sörfü gibi aktivitelerle ilgilenen turistler tarafından tercih edilmektedir.

Semadirek ve Gökçeada adalarında olduğu gibi benzer bir Kaberion Kutsal Alanı'nın Limni Adası'nda da bulunduğu, kuzeydoğusundaki Kavirio Tapınağı'nın sözü edilen tapınak olduğu tahmin edilmektedir (Özbek, 2008, s. 61; Çağaptay, 2010, s. 42). Ada'nın bu kesiminde yer alan Hephaistia'nın Pelasglar döneminde merkez yerleşim olduğu, Roma döneminde de Limni Adası'nın en önemli merkezlerinin batıda Myrina iken doğuda Hephaistia olduğu bilinmektedir. Günümüzde burada yapılan arkeolojik kazı ve koruma çalışmaları sürdürülmektedir. Tarih öncesi yerleşimin izlerini taşıyan Mondros Limanı'na yakın Poliochni ören yeri Ada'nın bir diğer önemli tarihi ve kültürel değeridir (Şekil 3.16).

Semadirek Adası'na benzer şekilde, Gökçeada'ya oldukça yakın bir konumda, aynı coğrafyada yer alan ve tarih boyunca yakın ilişkiler kuran Limni Adası da, sosyal ve kültürel açıdan olduğu gibi fiziksel çevre ve mimari gelenek bağlamında da Gökçeada

ile büyük benzerlikler taşımaktadır. Ada'nın tarihi yerleşimlerinde varlığını sürdüren geleneksel mimari özellikleri incelendiğinde, benzer şekilde adada bulunan doğal malzemelerle yığma ve/veya ahşap karkas yapım tekniği kullanılarak inşa edilmiş, tek ve iki katlı, kiremit kaplı kırma ya da beşik çatılı, avlulu yapıların hakim olduğu görülmektedir (Şekil 3.17). Limni Adası'nda da yerleşimler, erken tarihlerde genellikle güvenlik gerekçeleriyle sur duvarları ve kalelerle korunacak şekilde yüksek kesimlerde kurulmuş, güvenliğin artmasıyla birlikte kale eteklerinde ve çevresinde gelişmeyi sürdürmüştür.

Şekil 3.16 : Hephaista (1), Kavirio Tapınağı (2) ve Poliochni (3) (Url-33).

Limni Adası'nın tarihi, doğal ve kültürel değerlerinin korunmasına yönelik gelecek planlarına ve çalışmalarına baktığımızda, Ada'nın çevresel değerleriyle entegre olacak şekilde bir turizm destinasyonu haline getirilmesinin hedeflendiği görülmektedir. Ada'da bu alanda çalışmalarını sürdüren “Limni Kalkınma Ajansı” isimli yerel eylem grubunun da stratejisinin, yerel dinamikleri harekete geçirmek ve yenilikçi, verimli, canlı ve etkileyici dinamikleri desteklemek olduğu görülmektedir (Arabatzis ve diğ., 2010, ss. 305-306).

Avrupa Birliği'nin sağladığı desteklerden de faydalanarak, agri-turizmin geliştirilmesi, el sanatlarına yönelik küçük ölçekli sanayi kuruluşlarının ve işletmelerin kurulması, var olanların modernizasyonu, yerel üretimin yaygınlaştırılması, doğal ve kültürel çevrenin iyileştirilmesi amaçlanarak Leader I, Leader II, Leader + programlarını hayata geçirmek hedeflenmektedir (Arabatzis ve diğ., 2010, ss. 302-307). Ada'da alternatif turizmin geliştirilmesi çalışmaları günümüzde de devam etmektedir.

Şekil 3.17 : Kaspakas (1), Plati (2), Kontias (3), Katalakko (4), Thanos (5) (Url-33).

3.2.2.3 Taşoz (Thassos)

Yunanistan'ın Trakya bölgesindeki topraklarına oldukça yakın bir konumda bulunan Taşoz (Thassos) Adası, tek başına Trakya Adası olarak adlandırılmaktadır (Şekil 3.18). Ada'ya ulaşım, en yakın kara parçası olan, 13 km uzaklıktaki Keramoti'den ya da Kavala'dan düzenlenen feribot seferleriyle sağlanmaktadır. Yönetsel olarak Kavala'ya bağlı bulunan Ada'nın yüz ölçümü 378,8 km², nüfusu 13.756'dır (Erinç ve Yücel, 1988, s. 10).

Ada'nın merkezi, kuzey kesiminde yer alan, Limenas isimli liman yerleşimidir. Limenas aynı zamanda ada ile aynı olan Thassos adıyla da anılmaktadır. Güney kesimindeki liman yerleşimi Limenaria, Prinos, Panagia, Alyki kasabaları ve Theologos, Kastro, Potamia köyleri Ada'nın diğer önemli yerleşimleridir (Şekil 3.18).

Şekil 3.18 : Taşoz Adası'nın konumu.

Taşoz Adası oldukça dağlık ve engebeli bir yapıya sahiptir. Aynı zamanda, ağaçlarla ve ormanlarla kaplı yeşil bir adadır. Ada sahip olduğu yeşil alanlar, su kaynakları ve doğal oluşumlar gibi doğal güzellikleriyle ön plandadır. Giola lagünü, Maries nehri ve şelalesi, Pan ve Drakotrypa mağaraları, Paradise ve Petra kumsalları bunlara örnek verilebilir (Şekil 3.19). Tarım ve hayvancılık, turizm, balıkçılık gibi temel geçim kaynaklarının yanı sıra çam ağacından yapılan tekneler de Ada'nın geçim kaynakları arasında yer almaktadır.

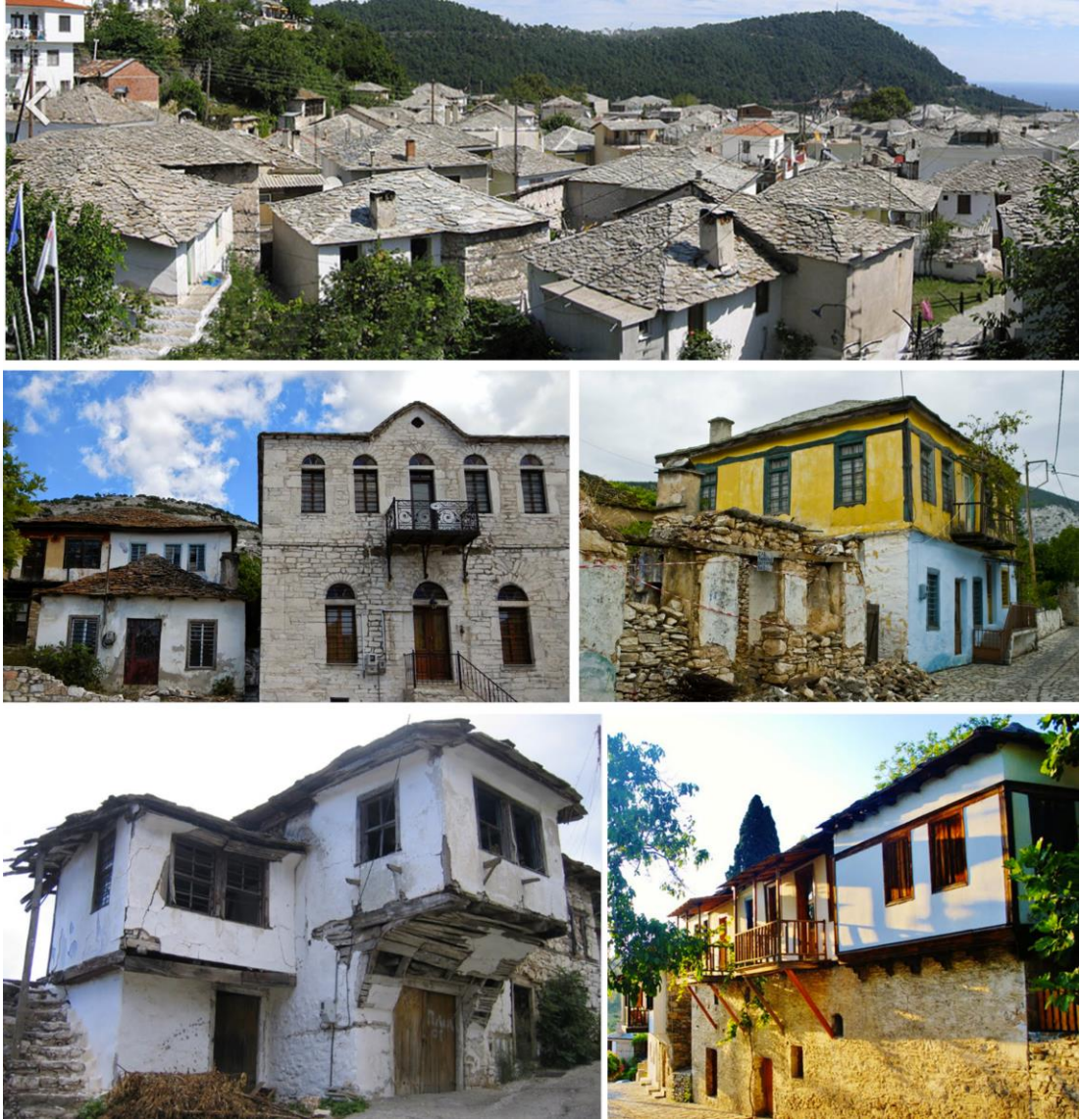

Şekil 3.19 : Maries şelalesi ve Giola lagünü (Url-33).

Taşoz'un geleneksel mimarisi incelendiğinde, adada bulunan taş ve ahşap gibi doğal malzemelerle, yığma ve/veya ahşap karkas yapım teknikleri kullanılarak inşa edilen, tek ve iki katlı yapılardan oluştuğu gözlenmektedir (Şekil 3.20).

Yapıların büyüklükleri genel olarak ev sahibinin finansal durumu, yapı malzemelerinin ulaşılabilirliği ve kullanılabilirliği, yapının işlevi gibi etkenlere bağlı olarak değişmektedir. Bu yapılar genellikle bulundukları araziye uygun olarak

yerleşmiş, avlulu yapılardır ve birlikte organik olarak gelişmiş, aralarında dar, taş kaplı sokakların yer aldığı yerleşimleri oluşturmaktadır (Şekil 3.21).

Şekil 3.20 : Geleneksel mimariden örnekler.

Yapıların kırma veya beşik çatıları kiremit kaplı olabildiği gibi çoğunlukla adada bolca bulunan kayrak taşıyla da kaplanmaktadır. Oldukça yeşil olan ve çok sayıda çam ağacıyla kaplı olan Taşoz'da ahşap malzemenin de yapı malzemesi olarak kullanıldığı görülmektedir. Yapıların üst katlarında yer alan ahşap çıkmalar Gökçeada'daki yapılara kıyasla daha yaygındır. Konum olarak yakınlığı sebebiyle ve yapıların inşasında çalışan ustaların da o bölgeden gelmesinin etkisiyle Taşoz geleneksel mimarisinin Trakya ve Makedonya bölgeleri mimarisinden de etkilendiği söylenebilir.

Ada'nın merkezi Limneas'ın 52 km güneyinde yer alan Theologos Köyü, 1979 yılında Yunan Hükümeti tarafından “geleneksel yerleşim” ilan edilmiştir (Şekil 3.21). Bu tarihten sonra maddi olanaksızlıklar sebebiyle bakımını yapamayan birçok köy sakini evlerini satmış, satın alanların çoğu da bu yapıları pansiyon veya butik otel gibi tesislere dönüştürmüştür. Benzer bir durum, 1978 yılında Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle “geleneksel yerleşim” ilan edilen, Kazaviti Köyü'nde de yaşanmış, bu karara rağmen Kavala Planlama Birimi tarafından açıkça bu kararnameyi ihlal eden yapı izinleri verilmiştir.

Şekil 3.21 : Panagia (1), Potamia (2), Kazaviti (3) ve Theologos (4) (Url-33).

Sonuç olarak alınan önlemler tarihi köylerin özgün kültürel değerlerinin korunması konusunda yeterli olamamıştır. Son olarak Kazaviti Köyü, sivil toplum kuruluşu olan Kalliergia'nın organizasyonu, Taşoz Arkeoloji Müzesi, Kazaviti Kültür Derneği, Taşoz Dağcılık Kulübü'nün katılımları ve Çevre, Kültür, Tarım ve Turizm Bakanlığı, Orman Servisi ve Kavala Planlama Birimi'nin destekleri ile köy ortamındaki doğal ve kültürel varlıkların optimum kullanımı için sürdürülebilir bir yol bulmak ve gelecek nesiller için değerli bir miras olan tarihi peyzajın korunmasının sağlamak amacıyla “tarımsal tarihi park (agro-histotic park)” ilan edilmiştir.

Ada'nın yerleşim tarihi prehistorik döneme kadar dayanmaktadır (Conze, 1860, ss. 4-7). Ada'ya ilk yerleşenlerin Fenikeliler olduğu düşünülmektedir (Cuinet, 1892, ss. 524-529). Daha sonra Paros Adası sakinleri Taşoz'daki altın ve mermer kaynaklarının farkına varmış ve burayı sömürgeleri haline getirmişlerdir. Ada sonraki yıllarda sırasıyla Atina, Makedonya, Roma, Arap, Bizans, Ceneviz ve Osmanlı egemenliğine girmiş, Balkan Savaşları sonrasında, 1912 yılında, Yunanistan'ın yönetimine geçmiştir (Cuinet, 1892, ss. 524-529; Erinç ve Yücel, 1988, s. 40). Limenas'da bulunan antik agora, tiyatro ve akropolisin yanı sıra tarihi yapıları ve geleneksel dokusunu koruyan köyleri Ada'nın bu zengin tarihi hakkında fikir vermektedir (Şekil 3.22).

Şekil 3.22 : Limenas'da tarihi agora (1) ve tiyatro (2), Alyki antik mermer ocakları (3) ve Palataki madencilik yönetim binası (4).

Ada'nın tarihte madencilik alanında önemli bir merkez olduğu, Ada'da yüksek kalitede mermer ocaklarının bulunduğu bilinmektedir (Cuinet, 1892, ss. 524-529). Avrupa Birliği'nin desteklediği ve Jeoloji Maden Tetkik Enstitüsü tarafından 2000-2006 yılları arasında gerçekleştirilen projede, Ada'nın doğal değerleri ve bu değerlerin korunması konusunda farkındalık yaratmak, Ada'da doğa turizmini ve geo-turizmi canlandırmak hedeflenmektedir. Bu kapsamda Taşoz Adası'nda *jeo-sit* ve *jeo-park* alanları ve bu alanların ziyaretine yönelik rotalar belirlenmiştir (Greek Institute of

Geology and Mineral Exploitation, 2009, ss. 1-21). Belirlenen rotada Ada'nın doğal değerlerinin yanında madencilik faaliyetlerinde kullanılan yapılar gibi kültür mirasına yönelik örnekler de yer almaktadır (Şekil 3.22).

Taşoz Adası'nda yaz sezonu kısa, iklim çok elverişli olmamasına rağmen, Ada'nın anakaraya olan yakın konumu sebebiyle, diğer Kuzey Ege Adaları'na kıyasla turizmin oldukça gelişim gösterdiği görülmektedir. Çok sayıda doğal plajı ve koyu, tarihi dokusunu koruyan köyleri, müzeleri ve arkeolojik eserleri ile Taşoz Adası turistlerin ilgisini çekmektedir. Son yıllarda Ada'da alternatif turizm olanaklarının arttırılması konusunda çalışmalar sürmektedir.

3.2.2.4 Midilli (Lesbos-Lesvos-Mytilene)

Saruhan adalar grubu içerisinde yer alan Midilli (Lesbos), Girit ve Eğriboz'dan sonra Yunanistan'ın en büyük üçüncü adasıdır (Erinç ve Yücel, 1988, s. 9). Yüzölçümü 1630,4 km² olan Ada'nın nüfusu 97.000'dir (Erinç ve Yücel, 1988, s. 9). Kuzeydoğu Ege'de bulunan Midilli Adası, Yunan anakarasına uzak, Türkiye'nin Ayvalık bölgesine oldukça yakın bir konumdadır (Şekil 3.23). Ada'ya Atina ve Selanik'ten hava yolu ile veya Limni ve Sakız adalarından, Pire, Kavala ve Dedeoğlu'dan deniz yolu ile ulaşmak mümkündür. Ayrıca yaz aylarında Türkiye'den, Ayvalık, Dikili ve Akçay'dan Midilli'ye feribot seferleri de düzenlenmektedir.

Şekil 3.23 : Midilli Adası'nın konumu.

Ada genel olarak dağlık bir yapıya sahiptir. En yüksek noktası 940 metre ile güney kesiminde yer alan Olympos dağıdır (Vostani-Koumbas, 1983, s. 59). Bunun dışında kuzeyde Lepetymnos, batıda Ordymnos ve doğuda Omali dağları yer alır. Bu dağlar

ve uzantıları neredeyse tüm adayı kaplamaktadır ve dağların aralarında doğal kaynak suları ile sulanan verimli vadiler bulunmaktadır. Ovalar ise genellikle adanın güney kesimindeki Kalloni ve Geras koylarının etrafında, özellikle Kalloni koyunun kuzey kesiminde yer almaktadır (Şekil 3.23).

Ada'da son yıllarda yapılan arkeolojik çalışmalar yerleşim tarihinin prehistorik döneme kadar dayandığını göstermektedir (Vostani-Koumbas, 1983, s. 59). Bu döneme ait bilinen en önemli yerleşim Ada'nın doğusunda yer alan Thermi'dir (Vostani-Koumbas, 1983, s. 59). Antik dönemde, Yunanlılar tarafından kolonileştirilen Midilli'de, ada geneline yayılan altı yerleşimin adı geçmektedir (Vostani-Koumbas, 1983, s. 59). Bunlar; Mytilene, Mithimna, Antissa, Eressos, Pyrrha ve Arisba yerleşimleridir (Vostani-Koumbas, 1983, s. 59). İki önemli yerleşim olan Mytilene ve Mithymna günümüze kadar bu özelliklerini korumuştur. Diğerleri ise nüfusları bölünerek ada içerisindeki küçük yerleşimler olan köyleri meydana getirmiştir (Vostani-Koumbas, 1983, s. 59). Bu antik yerleşimler, orta çağda mevcut tehditlere karşı kaleyle korunan yerleşimler haline gelmiştir (Vostani-Koumbas, 1983, s. 59). Büyük İskender'in istilasının ardından Midilli, sırasıyla Perslerin, Batı Roma'nın, Arapların ve Latinlerin egemenliği altına girmiştir (Erinç ve Yücel, 1988, s. 93). Ada, Bizans'ın son yıllarında, 1355 yılında yönetimi ele geçiren Cenevizli Gattelus hanedanının idaresinde uzun süre kalmıştır (Erinç ve Yücel, 1988, s. 93). 1450 yılında Osmanlı Devleti belirli bir vergi karşılığında Ada'yı kendisine bağlamıştır (Erinç ve Yücel, 1988, s. 93). Balkan Savaşları sırasında Osmanlı egemenliğinden çıkan Ada, Lozan Antlaşması'yla Yunanistan'ın yönetimine verilmiştir (Erinç ve Yücel, 1988, s. 93).

Osmanlı döneminde Ada'nın ekonomisi zeytin, zeytinyağı ve sabun üretimine dayanmaktadır (Erinç ve Yücel, 1988, s. 93). Ada'da palamut meşesi, incir ve "Midilli" adı verilen bodur at ticareti de yapılmaktadır (Erinç ve Yücel, 1988, s. 94). Bu ekonomik koşullar altında, 19. yüzyıl sonunda Ada'nın nüfusu 107.000'i aşmıştır (Erinç ve Yücel, 1988, s. 94). Ada'nın Yunanistan'ın eline geçmesiyle Türk nüfusun büyük bölümü Anadolu'ya göç etmiş, Kurtuluş Savaşı'nın ardından ise Anadolu'daki 47.382 kişilik Rum nüfus Midilli'ye yerleşmiştir. (Erinç ve Yücel, 1988, s. 94). 1928 yılında 30.643 kişilik ikinci bir göç dalgasıyla Ada'nın nüfusu 161.577'ye çıkmıştır (Erinç ve Yücel, 1988, s. 95). Ada'ya gelen bu yeni nüfusa, Ada'yı terk edenlerin topraklarının ve kiliseye ait toprakların dağıtılması dışında yeni yerleşim yerleri de

kurulmuştur (Erinç ve Yücel, 1988, s. 95). Zeytin üretiminin yaygın olması sebebiyle 19. yüzyıl sonunda Ada'da yağhaneler, sabun imal eden tesisler kurulmuştur (Erinç ve Yücel, 1988, s. 93). Ancak, nüfusuna oranla geçim kaynakları kısıtlı olan Ada, 1940-1970 yılları arasında nüfusunun % 33'ünü kaybetmiştir (Erinç ve Yücel, 1988, s. 93). 1980'lerde 114.822 olan Ada'nın nüfusu 97.000'e kadar düşmüştür (Erinç ve Yücel, 1988, s. 93).

Günümüzde Ada'da on yedi adet belediye bulunmaktadır. Ada'nın merkezi doğusunda yer alan Mytilene yerleşimidir. Mthymna, Agiasos, Gera, Plomari, Polichnitos, Kalloni, Mantamados Ada'da bulunan diğer önemli yerleşimlerdir. Antik dönemde Lesvos (Lesbos) olarak adlandırılan Ada'nın ismini ikinci kralı sayılan Lesbus'dan aldığı düşünülmektedir (Cuinet, 1892, s. 457). Orta çağda ise idari merkez olan Mytilene adı ile anılmaya başlamıştır (Erinç ve Yücel, 1988, s. 93). Bu isim Türkçe'ye Midilli olarak çevrilmiştir. Ada'nın ekonomisi hala tarıma, özellikle zeytin ve zeytinyağı üretimine bağlı olup aynı zamanda hayvancılığa, balıkçılığa ve turizme dayanmaktadır. Ayrıca, Ada'da tahıl, turunçgiller ve tütün de yetiştirilmektedir.

Ada'nın yerleşimlerinin her biri kendine özgü özellikler taşısa da günümüzdeki büyük yerleşimler özelinde yerleşim şekilleri göz önünde bulundurularak bir sınıflandırma yapmak mümkündür. Buna göre Midilli'de yerleşimler; Mytilene ve Molyvos gibi kale ile tahkim edilmiş, kale ve akropolis çevresinde gelişen yerleşimler, Agiasos ve Plomari gibi bir ya da iki baskın aks üzerinde gelişen yerleşimler ile Polichnitos ve Mantamados gibi küçük yerleşimlerin biraraya gelerek oluşturduğu yerleşimler olmak üzere 3 farklı kategoride sınıflandırılabilir (Vostani-Koumbas, 1983, s. 63).

Adanın kuzeybatı kesiminde, doğal olarak korunaklı olan, kayalık bir yarımada üzerine kurulan Molyvos şehrinde, en üst kotta orta çağ döneminden kalan bir kale bulunmaktadır (Vostani-Koumbas, 1983, s. 64; Şekil 3.24).

Şekil 3.24 : Molyvos (Vostani-Koumbas, 1983, s. 65).

Yerleşimde bütün ticari aktivitelerin yürütüldüğü ana cadde, yerleşimin başından sonuna, arazinin kontürünü takip ederek uzanmaktadır. Molyvos’da cephelerini ana caddelere dönmüş yapılar, savunma amaçlı olarak yan yana sıralanmışlardır (Şekil 3.24). Bu durum yüzü denize bakan, açıklık bulunmayan, yüksek duvarlı zemin katları kayalarla bütünleşen yapılarda daha fark edilir hale gelmekte ve birçok Kiklat adasında kullanılan tahkim biçimini hatırlatmaktadır. Molyvos, geleneksel dokusunu günümüze dek korumayı başaran ve bu özellikleriyle sit alanı ilan edilen yerleşimler arasındadır (Şekil 3.25).

Şekil 3.25 : Molyvos (Url-33).

Dağ ve dağın eteklerine yayılan yerleşim biçimi bakımından Ada’daki birçok şehir Molyvos ile benzer özellikler göstermektedir (Vostani-Koumbas, 1983, s. 64). Ada’nın güneydoğu kesiminde Olympos dağı eteklerinde yer alan Agiassos köyü diğer yerleşimlerden farklıdır (Şekil 3.26). Yerleşimin en alt kotunda, aynı zamanda merkezini oluşturan Panayia Kilisesi bulunmakta ve diğer yapılar koni biçiminde kilisenin etrafını saracak şekilde sıralanmaktadır. Arazinin kontürüne dik olan ara sokaklar, kilisenin önünde uzanan Pazar caddesine ve kiliseye yönelmektedir. Dik yamaçlardaki yapılar da genellikle birbirini destekleyecek şekilde bitişik nizam sıralanmaktadır. Avlulu yapılar sayıca daha azdır (Vostani-Koumbas, 1983, s. 64). Bu sebeple sokağa yeşilliklerin taşıdığı balkonlar Agiassoslular için önemli birer yaşam alanı oluşturmaktadır (Vostani-Koumbas, 1983, s. 64). Benzer şekilde meydanlarda geniş pencere açıklıkları bulunan ve yaz döneminde meydanlara taşan kahvehaneler de yaşam kültürlerinde önemli bir yere sahiptir (Vostani-Koumbas, 1983, s. 64). Çam ağaçları arasında, yüksek bir konumda yer alan Agiassos köyü, taş ve ahşap malzeme

kullanılarak inşa edilen geleneksel konut yapılarıyla pitoresk bir görünüme sahiptir. Yerleşim kendine özgü dilleri olan halk şairleri tarafından burada düzenlenen Agiassos Karnavalı ile tanınmaktadır. Ayrıca köyde ahşap oymacılığı ve seramik üzerine çok sayıda el sanatları atölyesi bulunmaktadır. Agiassos köyü her yıl 15 Ağustos'ta düzenlenen panayır kutlamalarının merkezi olan Panayia Kilisesi ile de bilinir. Bütün bu özellikleri ile özgün mimari dokusunu ve değerlerini koruyan yerleşim ulusal düzeyde geleneksel yerleşim ilan edilmiş ve koruma altına alınmıştır.

Şekil 3.26: Plomari (solda) ve Agiassos (sağda) (Url-33).

Midilli Adası'nda Mytilene ve Plomari dışındaki yerleşimlerinde farklı mahalleler bulunmamaktadır (Vostani-Koumbas, 1983, s. 64). Bu iki yerleşimde ise Mytilene'de etnik, Plomari'de ise sınıfsal nedenlere bağlı olarak farklılaşan bölgeler, mahalleler mevcuttur (Vostani-Koumbas, 1983, s. 64). Ada'nın güney kesiminde liman yerleşimi olan Plomari köyünde genellikle denizcilerin yaşadığı, liman bölgesindeki evlerle köyün ileri gelenlerinin yaşadığı balkonları ve açıklıkları Sidountas nehrine bakan evler yerleşimin genel karakterinden ayrılmaktadır (Vostani-Koumbas, 1983, ss. 64-67). Plomari köyü aynı zamanda Yunanistan'da önemli bir "ouzo" üretim merkezi olarak tanınmakta, köyde "ouzo" üretimine yönelik bir müze bulunmaktadır.

Mytilene’de ise mahalleler günümüzde özgün karakterlerini kaybetmiş durumdadır (Şekil 3.26). Geçmişte kent, kuzeyde Türk mahallesi, güneyde Yunan mahallesi olacak şekilde iki farklı bölgeye ayrılmış durumdadır (Vostani-Koumbas, 1983, s. 68). Mübadele döneminden sonra Türk nüfusunu kaybeden yerleşimde Türk mahallesine Ada’ya gelen göçmenler yerleşmişlerdir (Vostani-Koumbas, 1983, s. 68). Geçmişte bu mahallede bulunduğu söylenen yeşillikler arasındaki büyük konaklar günümüze ulaşamamıştır (Vostani-Koumbas, 1983, s. 68). Mytilene şehri geçmişten bu yana Ada’nın yönetim, endüstri ve sanat merkezi olmuştur. Ortaçağ döneminden kalan Mytilene kalesinin yanında çok sayıda müze, anıt, tarihi yapı ve arkeolojik alan Mytilene şehri ve çevresinde bulunmaktadır (Şekil 3.27). Her yaz “Midilli Festivali” ve her Ağustos ayı “Ouzo Festivali” burada düzenlenmektedir.

Şekil 3.27 : Mytilene (Url-33).

Midilli’de geleneksel yapıların, taş ve ahşap gibi Ada’da bulunan doğal malzemeler kullanılarak inşa edildikleri görülmektedir. Zaman zaman taş ve ahşap malzemenin Ada’ya Batı Anadolu’dan ithal edildiği bilinmektedir (Vostani-Koumbas, 1983, s. 68). Taşın yapıda genellikle temellerde ve kalınlığı 60-80 cm arasında değişen zemin kat dış duvarlarında kullanıldığı, üst katlarda incelen dış duvarlarda ise taşla birlikte

ahşabın yer aldığı görülmektedir (Vostani-Koumbas, 1983, s. 68). Yapının köşelerinde ve birleşim noktalarında duvar örgüsünde daha büyük ve düzgün boyutlu taşların özenle kullanıldığı, diğer yerlerde örgünün moloz taşla döndüğü anlaşılmaktadır. Taş kalitesinin daha iyi olduğu Ada'nın kuzey kesimlerinde yapıların dış yüzeyi genellikle sıvasız bırakılırken taş kalitesinin daha düşük olduğu güney kesimlerde sıvanmaktadır (Vostani-Koumbas, 1983, s. 68). Ayrıca Agiassos'da dış duvarlarda taşla birlikte tuğlanın da kullanıldığı örnekleri görmek mümkündür. Ahşap malzemenin oldukça bol olduğu Ada'da döşeme, düz ve kırma çatı, lento gibi tüm yatay taşıyıcı elemanlarda ahşabın kullanıldığı; taşıyıcı olmayan iç duvarların, merdivenlerin, döşeme ve tavan kaplamalarının, pencerelerin, kapıların, korkuluk ve mobilyaların ahşap kullanılarak yapıldığı görülmektedir. Yapılarda geçmişte genellikle düz olan çatıların zamanla yerini kiremit kaplı kırma çatılara bıraktığı aktarılmaktadır (Vostani-Koumbas, 1983, s. 68).

Vostani-Koumbas (1983, ss. 74-94) Midilli konutlarını; damlar, köy evleri, kır evleri, kent evleri ve konaklar olmak üzere beş sınıfa ayırmaktadır (Şekil 3.28). Dam olarak tanımlanan yapılar, köylerin dışında, kırsal alanda ve çoğunlukla tarım alanlarının çevresinde bulunup çiftçilik ile uğraşan kesim tarafından hasat sezonu olan yaz döneminde kullanılan, tek katlı, düz çatılı, taş malzemeye yığma olarak inşa edilen yapılardır.

Köy evleri, iki katlı, avlulu, basit yapılardır. Avlularının etrafında yüksek bahçe duvarları bulunan bu yapılarda, genel olarak zemin kat depolama, üst kat yaşam alanı olarak özelleşmektedir. Kır evleri ise; genellikle üç ya da daha fazla katlı, kare planlı, zemin katı depolama, orta katı mutfak gibi günlük işler, üst katı ise yaşam alanı olarak özelleşen, alt katları yığma ve az açıklıklı iken üst katı ahşap karkas veya yığma olsa da çok sayıda açıklığı bulunan, genellikle burjuva olarak adlandırılan kesimin yaz döneminde kullandığı evlerdir (Vostani-Koumbas, 1983, ss. 74-94). Mytilene ve Plomari gibi şehirlerde bulunan, genellikle üç katlı ve kır evleri ile benzer kare planlara sahip olan, avlusu olmayan veya oldukça küçük olan, zemin kattaki kapısı sokağa açılan, zemin katı bazen dükkan olarak özelleşmiş ve bu sebeple üst kattaki konut girişine dış merdiveni bulunan evler kent evleri olarak adlandırılmaktadır. Son olarak, genellikle 18. yüzyıl sonlarında, zengin ve güçlü Türk nüfusun yaşadığı, iç mekanda ahşap tavan kaplamaları, mobilyaları ve kalem işleriyle süslenmiş yapılar, konaklar olarak sınıflandırılmaktadır (Vostani-Koumbas, 1983, ss. 74-94).

Tüm bu nitelikleriyle Midilli geleneksel mimarisinin, Yunanistan'ın kuzey bölgeleri, Trakya, Balkanlar ve Batı Anadolu ile benzer özellikler taşıdığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ada'nın geneline baktığımızda geleneksel mimarinin bütünselliğinin bir anlamda kaybolduğunu söylemek mümkündür. Ada'da yaşanan nüfus değişimi, yapılı çevre üzerinde de oldukça etkili ve yıpratıcı sonuçlar doğurmuştur. Ancak yine de Midilli'nin kendine özgü geleneksel dokusunu koruyan yerleşimleri mevcuttur.

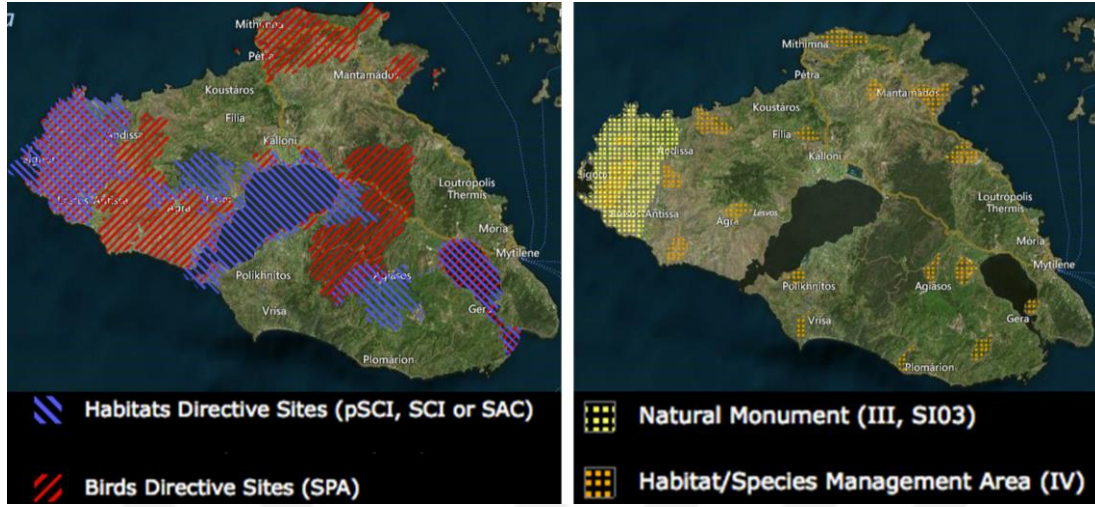

Şekil 3.28 : Geleneksel konut tipleri; konaklar (1,2), kent evleri (3,4), kır evleri (5,6) (Vostani-Koumbas, 1983, ss. 58-89).

Midilli de diğer Kuzey Ege adaları gibi doğal değerler bakımından zengin bir adadır. Dağlık bir yapıya sahip olmasına rağmen Ada, aynı zamanda oldukça yeşildir. Yüksek kesimlerinde çam, köknar, meşe ve kayın ormanları bulunurken daha aşağılarda zeytinlikler, bağlar ve meyve ağaçları yer alır. Ada'da Natura 2000 ağı kapsamında koruma altına alınan habitat koruma bölgelerinin yanı sıra IUCN tarafından belirlenen özel koruma bölgeleri de bulunmaktadır (Url-26; Şekil 3.29).

Ada'nın güney kesiminde yer alan Kalloni koruma altındaki önemli bir sulak alandır (Şekil 3.23). Bu bölge ender bulunan, tehlike altındaki ve korumaya alınan birçok kuş türüne ev sahipliği yapmaktadır. Ayrıca Ada'nın batı kesimindeki Sigri'de geniş bir bölgeye yayılan fosil orman koruma bölgesi içerisinde fosil orman jeopark alanları yer

almaktadır (Şekil 3.23). Bu bölge hem ulusal tescil listesinde hem de UNESCO tarafından belirlenen Dünya'daki önemli jeoparklar listesinde yer almaktadır.

Şekil 3.29 : Natura 2000 (solda) ve IUCN (sağda) koruma bölgeleri (Url-26).

Midilli’de turizm Güney Ege adaları kadar gelişmiş olmasa da anakaraya yakın konumunun da etkisiyle turizm baskısını ve negatif etkilerini en çok yaşayan kesim Ada’nın doğu kesimidir. Ada’da termal turizm, rüzgar sörfü, dalış sporları, kuş gözlemciliği ve agro turizm seçenekleri gibi alternatif turizm adına çeşitli faaliyetler mevcuttur. Özellikle üniversitelerin her sene ağırlıklı olarak devam eden çalışmalarıyla Ada’da turizm baskısının etkilerini azaltabilmek adına alternatif turizm olanakları geliştirilmeye çalışılmaktadır.

3.2.2.5 Sakız (Chios)

Saruhan adalar grubunda yer alan Sakız (Chios) Adası, 841,6 km² yüzölçümü ile Yunanistan’ın beşinci büyük adasıdır (Erinç ve Yücel, 1988, s. 10). Türkiye’nin İzmir İli’ne bağlı Karaburun yarımadasının karşısında, 6 km kadar uzaklıkta yer almaktadır (Şekil 3.30). Ada’ya ulaşım, İzmir’in Çeşme İlçesi’nden, Yunanistan’ın Pire, Selanik, Kavala şehirlerinden ve Rodos, Limni, Midilli, Sisam gibi adalarından feribot ile sağlanabildiği gibi hava yolu ile de mümkündür. Ada tarihte coğrafi özelliklerine göre birçok farklı isimle⁵² anılmıştır (Erinç ve Yücel, 1988, s. 83). Son olarak Finikece

⁵² Sıcak bir iklime sahip olduğunu ifade eden “Oethalia”, fazla sayıda yılanın varlığını işaret eden “Ophinessa”, çamlar adası anlamında. “Pityusa”, uzun ada anlamında “Macris” bu isimler arasındadır (Erinç ve Yücel, 1988, ss. 83-84).

sakız anlamına gelen “Chios (Khios)” olarak adlandırılan Ada’nın bu ismi de adada bulunan damla sakızı ağaçlarından gelmektedir.

Büyük İskender’in ardından Roma egemenliğine giren Sakız Adası, tarihte önemli ticaret yolları üzerinde bulunması sebebiyle, 16. ve 17. yüzyılların sonlarına kadar çok fazla el değiştirmiştir (Erinç ve Yücel, 1988, s. 84). 11. yüzyıl sonunda Selçukluların elinde bulunan Sakız Adası, sonraki yıllarda Bizanslıların, Venediklilerin ve Latin İmparatorluğu’nun egemenliğine girmiştir (Erinç ve Yücel, 1988, s. 84). 14. yüzyıl başında Cenevizli bir aile Ada’yı idaresine almış, ancak burada yürüttükleri ticari faaliyetleri emniyete almak için Osmanlı’ya vergi ödemiştir (Erinç ve Yücel, 1988, s. 84). 1694’te yeniden Venediklilerin egemenliğine giren Ada’yı Osmanlı 1695’te geri almış ve Balkan Savaşları’na kadar da idaresi altında bulundurmıştır (Erinç ve Yücel, 1988, s. 84).

Şekil 3.30: Sakız Adası’nın konumu.

Günümüzde irili ufaklı 66 adet kadar köyü bulunan Sakız Adası’nın nüfusu 53.948’dir (Erinç ve Yücel, 1988, s. 91). Sakız Adası erken dönem mimarisi ve tarihi özellikleri bakımından komşusu olan Ege Adaları’ndan farklıdır. Ada içerisinde de tipolojik, morfolojik ve teknik açıdan birbirinden farklı mimari özelliklere sahip 3 farklı bölgeden söz edilebilir. Ada’nın doğusundaki, aynı zamanda idare merkezi olan ve Sakız (Chios) adıyla anılan, Hora’nın da içerisinde bulunduğu Kambos bölgesinde yapılar; genel anlamda daha geniş, gösterişli ve sağlamdır. Sakız (mastika) üretiminin yaygın olduğu güney kesimlerde ortaçağ döneminden kalan, tahkim edilmiş karakterleri ve olağan dışı plan şemalarıyla dikkat çeken köyler bulunmaktadır. Kuzey

kesimlerde ise daha fakir olan köylerdeki yapıların kıyasla daha basit olduğu ancak ortaçağ döneminden kalan sur duvarlarının bulunduğu görülmektedir.

Bu üç farklı kategori temelde sosyal ve ekonomik farklılıklara dayanmaktadır. Hora'da ve Kambos'da mimari, daha varlıklı kent insanlarına hitap ederken, güneyde zengin, kuzeyde ise daha fakir olan köylerdeki çiftçiler için tasarlanmıştır (Bouras, 1983, s. 143). Bu farklılıklar doğal çevrenin de birbirinden ayrı olmasından kaynaklanmaktadır. Hora ve Kambos'da arazi çoğunlukla ovalardan, yer altı suları ile beslenen yeşil bağ ve bahçelerden oluşmaktadır. Mastika (sakız) köylerinin bulunduğu Ada'nın güney kesimi tepelerden, zeytin ve sakız ağacının yetiştiği vadilerden meydana gelirken, kuzey kesimde kısmen ormanlarla kaplı dağların yüksek bölgelerinde kurulan, kesintisiz deniz manzarasına sahip köylerin Ada'daki diğer yerleşimlerden farklı bir atmosferi vardır.

Ada'nın geleneksel mimarisinin kökleri çoğunlukla Cenevizliler dönemine uzanmaktadır (Bouras, 1983, s. 144). Cenevizliler, Doğu'ya gerçekleştirilen ticari girişimleri teşvik ederek Sakız Adası'nı gerçek bir ticaret merkezi haline getirmiş, aynı zamanda sakız üretimi konusunda tekel olma durumundan da faydalanmışlardır (Bouras, 1983, s. 145). 15. yüzyılın başlarından itibaren ekonomisi temel olarak ticarete dayanan Ada gelişmeye ve zenginleşmeye devam etmiştir (Bouras, 1983, s. 145). Osmanlı döneminde önceleri Cenevizlilerin elinde olan ticaret yavaş yavaş Yunanlıların eline geçmeye başlamıştır (Bouras, 1983, s. 145). Bu dönemde az sayıda Türk nüfus Hora'daki kaleye yerleşmiştir. 1694-1695 yılları arasında Ada'ya düzenlenen başarısız Venedik seferi ve Katolik nüfusun adayı terk etmesiyle Yunanlılar yerel nüfus içerisinde baskın hale gelmiş ve yönetimi devralmıştır (Bouras, 1983, s. 145). Bu süreçte Ada'da Ceneviz geçmişi silinmemiş aksine batıyla ilişkiler ticaret, Ada'daki Katolik manastırları, yabancı konsolosluklar, İtalyan üniversitelerine gönderilen gençler ile sürdürülmüştür (Bouras, 1983, s. 145).

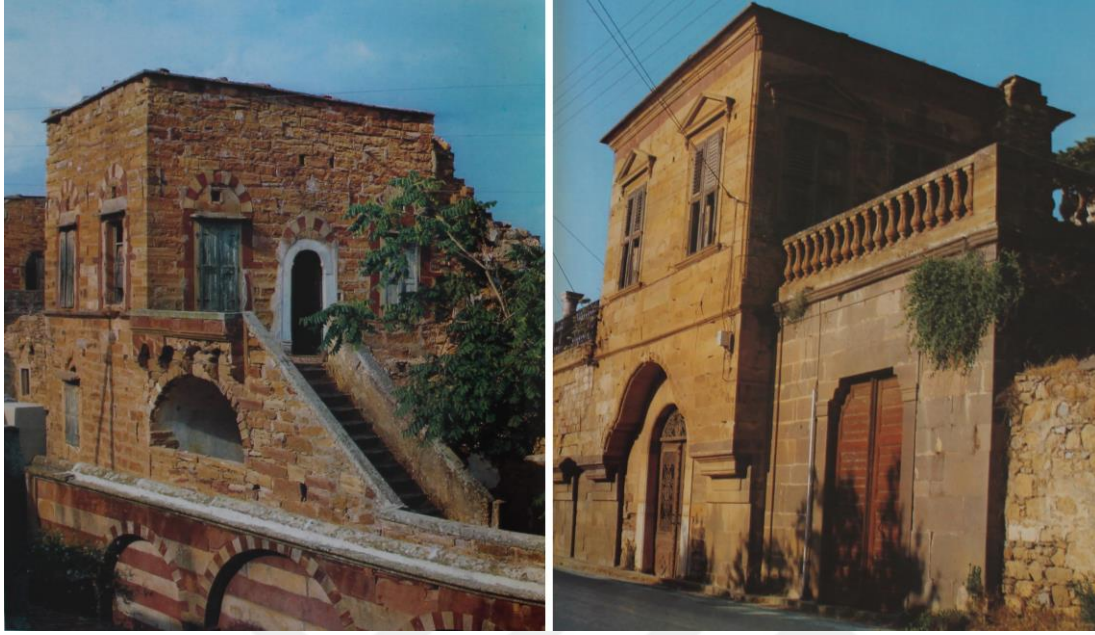
18. yüzyıl Sakız Adası için kültür ve refah seviyesinin zirve yaptığı bir dönem olmuştur (Bouras, 1983, s. 145). Artan popülasyon endüstrinin, özellikle ipek endüstrisinin organizasyonunu ve ticaretini kolaylaştırmıştır (Bouras, 1983, s. 146). Bu dönemde adayı ziyaret eden seyyahlar, Sakız Adası'nın kültürel çevresi ve yüksek yaşam kalitesinden söz etmektedir (Bouras, 1983, s. 146). Bu kültürün mimari ifadesi de kendine özgü ve benzer şekilde yüksek kaliteye sahiptir.

1822 yılında yaşanan Yunan İsyanı ve ardından 1881 yılında gerçekleşen deprem sebebiyle Hora ve Kambos'taki tarihi yapıların çoğu zarar görmüş ve bu dönemden sonra yerlerini yenileri almıştır (Bouras, 1983, s. 146). Ancak Hora (Chios, Sakız) hala kalesi, kimi sokaklarının düzeni ve liman bölgesi ile Ceneviz ve Osmanlı döneminin izlerini taşımaktadır. Hora'daki kalenin tarihinin Bizans dönemine dayandığı, Cenevizliler döneminde de kale içerisinde yaşamın devam ettiği bilinmektedir (Bouras, 1983, s. 147). Hora'daki gelişim de diğer ortaçağ yerleşimleriyle benzer olarak, önce kale ile korunan yerleşimin nüfusun artması ile kale dışına taşması, zamanla ticaret merkezinin kale dışına taşınması ve son olarak etnik ve sosyal farklılıklara göre mahallelerin oluşması şeklinde olmuştur (Bouras, 1983, s. 148). Evliya Çelebi, Sakız Kalesi'nde Müslüman halkla birlikte 1200 neferin oturduğunu, 2200 ev, 100 kadar dükkan bulunduğunu, kalenin bahçelerle bezenmiş dış kısmında kiremitli evlerden oluşan 50 mahallenin bulunduğunu ve burada da 2000 ticarethanenin faaliyet gösterdiğini anlatmaktadır (Evliya Çelebi, 2011, s. 93).

Kambos, adanın doğusunda uzanan, 10 km uzunluğunda ve 2 km genişliğindeki Ada'nın merkezi Hora'nın da içerisinde bulunduğu ovaya verilen isimdir (Bouras, 1983, s. 148). 14. yüzyılın ortalarına kadar bağlarla kaplı olan bölgede, Cenevizlilerin Ada'ya hakim olmasıyla birlikte, narenciye ziraatı yaygınlaşmıştır (Erinç ve Yücel, 1988, s. 89). Evliya Çelebi Sakız şehrinden 72 bin kadar narenciye bahçesi bulunan ve mahsuller rüzgardan etkilenmesin diye etrafı selvi ve söğüt ağaçları ile çevrilerek korunan bir yerleşim olarak bahsetmektedir (Evliya Çelebi, 2011, s. 93). Bugün turunçgillerin yanı sıra bölgede zeytin ve üzüm de yetiştirilmektedir. Burada bulunan kır evleri genellikle tüccarların ikinci evleridir (Bouras, 1983, s. 150). Yüksek duvarlar güvenliğin yanı sıra yaz aylarında ev sakinlerinin yaşam alanını oluşturan avluların mahremiyetini de sağlamaktadır (Şekil 3.31). Avluda ayrıca depo gibi yardımcı yapıların yanında sarnıç ve şapel de yer alır (Bouras, 1983, s. 150). Genellikle 2 ya da 3 katlı olan yapıların alt katları depo veya ahır, üst katları ise yaşama alanı olarak kullanılmaktadır. Bu sebeple üst katlarda daha fazla açıklık yer almaktadır. Yapıların birinci katlarında yer alan ana giriş kapılarına, avludan kapıya uzanan taş bir merdiven ile ulaşılır.

Hora'da geleneksel mimari kapsamında değerlendirilebilecek çok az yapı kalmış, birçoğu depremde zarar görmüştür (Bouras, 1983, s. 151). Kambos bölgesindeki yapıların aksine girişleri zemin katta, merdivenleri içeride yer alır. Kambos'da

yapıların tüm cepheleri açıkken Hora’da genelde sıra evler biçiminde yer alan yapıların bir cepheleri açıktır.

Şekil 3.31 : Kambos Bölgesi’nde yer alan konutlar (Bouras, 1983, s. 150).

Geleneksel mimaride kullanılan malzemeler incelendiğinde genellikle yerel olarak elde edilen kum taşının yapılarda kullanıldığı görülmektedir (Bouras, 1983, s. 156). Bununla beraber Ada’da Paros’dan mermer, İtalya’dan siyah renkli taş ve cam, Anadolu’dan eşik, kapı pervazı ve lentolarda kullanılan siyah renkli volkanik taş gibi ithal edilen malzemeler de bulunmaktadır (Bouras, 1983, s. 156). Yapılar genellikle taş malzemeyle yığma olarak inşa edilmiştir. Dış duvarlarda düzgün bir cephe oluşturmak adına kesme olarak kullanılan taşların arası moloz taşla doldurulmuştur. İç duvarlar da yine moloz taşla inşa edilmiş, üzerleri sıvanmıştır (Bouras, 1983, s. 159). Üst kat döşemelerinde genellikle tonoz yapım tekniği kullanılmış üzerleri sıkıştırılmış toprakla örtülmüştür (Bouras, 1983, s. 159). Sayısı az olmakla birlikte yapılarda ahşap döşeme de bulunmaktadır (Bouras, 1983, s. 159). Geçmişte yapıların düz damlı olduğu ancak bu örneklerin günümüze ulaşmadığı, bunun yerini kiremit kaplı kırma çatıların aldığı aktarılmaktadır (Bouras, 1983, s. 159). Yapıların dış cephelerinde, kapı ve pencere üstlerinde yer alan kemerlerin farklı renklerde taşlarla yapıldığı, yığma duvar örgüsü içerisine kapı, pencere pervazları, kemerler, kornişler yerleştirildiği görülmektedir. Dış avlu duvarına bitişik inşa edilen taş merdivenin parapetleri kemer dizisi halinde cepheye yansıtılmıştır. İç mekanlarda ise Osmanlı döneminin etkileriyle

duvar ve tonozlarda alçı malzeme kullanılarak kalem işi süslemeler yapılmıştır (Bouras, 1983, s. 164).

19. yüzyılın sonlarına doğru Sakız (Chios) şehri, 2761 haneli ve 14.250 nüfusa sahip bir şehir durumundadır (Cuinet, 1892, s. 420). 1965'den bu yana başlayan feribot seferleri ve Atina-Sakız uçak seferleriyle, liman ve çevresindeki canlılık daha da artmıştır (Erinç ve Yücel, 1988, s. 90). Günümüzde Chios, üniversitesi, okulları, çeşitli yönetim ve kültür merkezleri ile gelişmiş bir yerleşimdir. Nüfusu 24.360 kişiye kadar ulaşmıştır (Erinç ve Yücel, 1988, s. 90). 19. yüzyılda geçirdiği deprem sonrası tarihi dokusunun önemli bir bölümünü kaybetse de Chios'da hala kale, antik tiyatro gibi önemli tarihi yapılar bulunmaktadır. Ada'nın merkezinde Arkeoloji Müzesi, Bizans Müzesi, Denizcilik Müzesi gibi çok sayıda müze bulunmaktadır.

Sakız Adası'nın güney kesiminde yer alan köylerde tipik ortaçağ köy yerleşimlerinin özelliklerini görmek mümkündür (Bouras, 1983, s. 166). Buradaki köylerin çoğu 1881 yılındaki depremden önce de var olan yerleşimlerdir (Bouras, 1983, s. 166). Bu durum tahkim edilmiş yapıları ve merkezi kuleleri gibi 16. yüzyıla özgü niteliklerinin yanı sıra kale yapılarına işaret eden isimlerinden de anlaşılmaktadır (Bouras, 1983, s. 166). Kallimasia, Armolia, Halkias, Kalamoti, Myrmingi, Mesta, Nenita, Nehori, Pyrgi, Olympi, Tholopotami, Thymiana, Vavyloi ve Ververato burada bulunan, Ceneviz geçmişini olan ve Bizans döneminden de kalmış olabileceği düşünülen önemli yerleşimlerdir (Bouras, 1983, s. 166). Günümüzde bölgenin mimari karakteri en iyi Mesta, Pyrgi, Olympi ve Kalamoti köylerinde okunmaktadır. Bu köyler geçmişten bu yana geçimini tarım, özellikle de sakız üreticiliğiyle sağlamaktadır (Bouras, 1983, s. 166). Güvenlik gerekçeleriyle denizden uzak noktalara ve tarımın yapıldığı bir vadiye hakim olacak şekilde, vadi etrafında bulunan tepelerin eteklerine kurulmuşlardır (Bouras, 1983, s. 168). Köyler önceleri dikdörtgen planlı kapalı yerleşimler iken daha sonraki dönemlerde çekirdek kale yerleşiminin yakınına ve dışına eklenen yapılarla gelişmişlerdir (Bouras, 1983, s. 168).

Yerleşimin dış çeperinde bulunan yapılar, savunma amaçlı olarak bir kale duvarı gibi bitişik nizam inşa edilmiş ve sadece yapıların birbirine baktığı cephelerde açıklıklara yer verilmiştir. Küçük boyutlu kamusal mekanları, yeşilin azlığı, sıra evler halinde sürekli devam eden taş evlerin zemin katlarındaki az açıklıklı cepheleri ve yaşam alanlarının üst katlarda yer alması yerleşimin savunmaya yönelik karakterini vurgulamaktadır. Bu yerleşimlerde köyün ortasında, önemli bir noktada, köyün en

büyük ve yüksek yapısı olarak tasarlanmış, bir savunma kalesi yer almaktadır (Bouras, 1983, s. 168). Yerleşimin çeperlerinde daha küçük boyutlu gözetleme kuleleri vardır (Bouras, 1983, s. 168). Köyün giriş kapılarına ve buradan meydana bağlanan sokak sayısı az ve bu sokaklar oldukça dardır. Diğer sokaklar ise çıkmaz sokaklar şeklinde, daha dar ve genellikle evlerin girişlerine açılmaktadır. Bu köyler arasında grid plan sistemi sadece Kalamoti’de görülür (Şekil 3.32). Diğer köylerde sokakların ortasından kabaltılar geçmekte, bu durum yerleşimlere labirent havası katmaktadır. Yapılar kesme veya moloz kum taşı kullanılarak yığma yapım tekniğiyle inşa edilmişlerdir. Yapıların düz dam olan çatıları ise güvenlik sebebiyle kolay hareket edebilmeyi sağlamak adına benzer yükseklikte tutulmuştur (Bouras, 1983, s. 168). Bu durum yoğunlukla beraber, binaların kesintisiz bir ilişki kurmasını, zemin kat ve üst kat planlarının bağlantılı gelişimini ve sokakların üstünde yeni bir yaşam alanı oluşması sonucunu doğurmaktadır (Bouras, 1983, s. 169).

Şekil 3.32: Kalamoti, Mesta ve Prygi hava fotoğrafları, 1934 (Bouras, 1983, s. 167).

Yapılar genelde 2 katlı olmakla beraber Prygi’de az sayıda 3, Ayios Georgios Sykousis’de tek katlı yapılar da bulunmaktadır (Bouras, 1983, s. 172). Dikdörtgen plan şemasına sahip olup yangına karşı tonoz döşemeli olarak tasarlanmışlardır (Bouras, 1983, s. 172). Sınırlı bir mekana sahip olunması yapıların tipolojilerini de etkilemiştir ve Hora’da olduğu gibi burada da genelde avlu yer almamıştır. Zemin katlar depo, ahır veya sakız üretiminde gerekli işlevler için, üst katlar ise yaşam alanı olarak kullanılmaktadır. Yapıların üst katlarında yer alan önemli bir alan da açık sofalardır. Tasarımın kalbi olan bu mekanlar, sofaya açılan odalara temiz hava ve ışık sağlamanın yanı sıra evin diğer bölümlerine ve çatıya bağlantı sağlar. Evlerin düz olan çatıları da tarım ürünlerini kurutmak, yaz aylarında uyumak ve misafir ağırlamak gibi işlevler için kullanılmaktadır (Bouras, 1983, s. 172).

Adanın güneyinde ortaçağ döneminde kurulduğu düşünülen köylerden en büyüğü Prygi'dir (Şekil 3.33). Buradaki yapıların cepheleri "xysta" adı verilen, siyah beyaz geometrik süslemeleriyle dikkat çekmektedir (Bouras, 1983, s. 176). Bu süsleme zeminde çakıl taşlarıyla yapılan süslemenin benzeri olup cephede uygulanırken yerel bir malzeme olan siyah renkli kum ve alçı sıvayla elde edilmektedir (Bouras, 1983, s. 176).

Şekil 3.33 : Pirgi (1), Mesta (2) ve Valissos (3) (Url-33).

Yunanlılar adanın oldukça dağlık olan kuzey kesimine, yüce yer anlamına gelen "Epanochori" adını vermişlerdir (Erinç ve Yücel, 1988, s. 86). Sakız Adası'nın büyük bölümünü kaplayan Epanochari bölümü hem doğal çevre hem de tarımsal üretim açısından Ada'nın diğer bölgelerinden oldukça farklıdır. Burası kısmen orman örtülü ancak çoğunlukla susuz ve kısır bir bölgedir. Yer yer bulunan üzüm bağları dışında bu bölgede ekili ve dikili arazi neredeyse yok gibidir. Buradaki köyler dağların yüksek noktalarında kurulmuş, küçük ve merkezden izole yerleşimlerdir. Kardamyla ve Volissos Ada'nın kuzeyindeki iki önemli yerleşimdir. Ekonomileri ağırlıklı olarak tarıma dayanmaktadır. Köylerdeki geleneksel yapılar moloz taşla yığma olarak inşa edilmiş, tek yada 2 katlı, kiremit kaplı kırma çatılıdır. Güney kesimindeki yapılara

kıyasla daha basit yapılardır. Yapılarda kesme taş çok nadir kullanılmış, moloz taş olan cepheler sıvanmamıştır. Bu köylerde de güvenlik amacıyla sur duvarları yer almaktadır (Bouras, 1983, s. 179). Volissos, en üst kotunda Bizans döneminden kalan bir kalenin yer aldığı tepenin eteklerine kurulmuştur. Ayrıca köyde, Bizans dönemi kiliseleri ve değirmenlerinin kalıntıları ve Agia Markella Manastırı bulunmaktadır.

Anavatos ve Avgonyma da adanın batı kesiminde yer alan geleneksel köyler arasındadır (Şekil 3.34). Ortaçağ döneminden kaldığı düşünülen Anavatos köyü, yüksek bir tepenin eteklerinde, çoğunlukla kayalık olan bir bölgede kurulmuştur. Zamanında askeri amaçlar ile Ada'nın batı bölgesini gözetlemek amacıyla kurulduğu düşünülmektedir (Bouras, 1983, s. 178).

Şekil 3.34 : Anavatos (1,2,3) ve Avgonyma (4) (Url-33).

19. yüzyılda geçirdiği bir deprem sonrası terk edilmiştir. Köyün alt kotlarında yaşayan birkaç hane dışında kalan yapılar boştur ve büyük çoğunluğu harabe halindedir. Köyde yaşayan halk, tarım dışında turizm ile geçimini sağlamakta, burada bulunan kafeleri işletmekte ve ziyarete gelenlere geleneksel ürünler satmaktadır. Tarihi dokusu ve bu dokunun çevreyle uyumu ile ilgi uyandıran köy ulusal ölçekte koruma altına alınan yerleşimler arasındadır.

Bouras (1983, s. 144), Sakız Adası'nın mimari mirasıyla ilgili problemleri Yunanistan'da bu anlamdaki problemlerin en ciddileri arasında değerlendirmektedir. Arsa spekülasyonları, tarım alanları yakınında bulunan Kambos'un plansız gelişimi, gerekli çalışmalar tamamlanmadan kültür mirası yapıları yapılan uygun olmayan müdahaleler ve modern ekler gibi hem yapıları hem de çevreyi etkileyen problemler söz konusudur (Bouras, 1983, s. 144).

Sakız Adası'nda ulaşım olanaklarının artmasıyla birlikte gelişmeye başlayan turizm henüz Güney Ege Adaları kadar gelişmiş olmasa da kitle turizminin etkisinden uzak kalmak, kültür turizmini ön plana çıkarmak için birtakım yasal önlemler geliştirilmeye çalışılmaktadır. Bu amaçla, Ada'nın orta çağ mirasını ve geleneksel mimarisini tanıtmak, kültürel etkinlikler düzenlemek, Ada'ya özgü yerel üretimleri arttırmak, ada sakinlerinin yerel üretimlerin satışından elde edecekleri gelirleri arttırmak gibi çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Bununla beraber, yerel geleneklerin tanıtılması ve sürdürülmesi için organizasyonlar, Ada'nın geleneksel mimarisini konu alan uluslararası konferanslar düzenlenmesi hedeflenmektedir. Son yıllarda Ada'da alternatif turizm olanakları da oldukça gelişim göstermiştir. Ada'nın kültürüne, kırsal yaşamına ilgi duyan ve doğaya yakın olmak isteyen turistler tarafından son yıllarda sakız üretim sürecini görmek ve bu sürece katılmak gibi agro-turizm olanakları sunan Mesta köyü sıklıkla ziyaret edilmektedir.

3.2.2.6 Bara (Paros)

Bara (Paros) Adası, Kiklad Adalar Grubu'nun ortasında yer alan, grubun 4. büyük adasıdır. Ada'ya, Pire Limanı'ndan yaklaşık 4 saat süren feribot yolculuğu ile ya da Atina'dan hava yolu ile ulaşmak mümkündür. Ayrıca, Nakşa (Naxos), Mikonos veya Sire (Syros) adalarından da Paros'a deniz yoluyla ulaşılabilir. Yüz ölçümü 194.4 km² olan Ada'nın nüfusu 12.853'tür (Erinç ve Yücel, 1988, s. 10). Ada'nın merkezi batı kesiminde yer alan, Paros ismi ile de anılan Parikia liman yerleşimidir. Kuzeyde bir başka liman yerleşimi olan Naoussa ve orta kesimlerde yer alan Lefkes ile Ailiki isimli balıkçı köyü Ada'nın diğer önemli yerleşim yerleridir (Şekil 3.35). Ada'nın doğusunda Nakşa Adası, güneybatı yönünde 15 dakika mesafede Antiparos Adası yer almaktadır.

Ada'nın genel olarak dağlık bir yapısı vardır. Düzlük alanlar kuzeybatı kesiminde yer alır. Dağların yüksek noktaları oldukça diktir, ancak daha düşük kotlarda ekilebilir

araziler de mevcuttur. Nousa ve Parikia Ada'nın kuzeyinde yer alan iki önemli limandır (Şekil 3.35). Ada'nın prehistorik döneme ait yerleşim izleri de bu iki liman etrafında bulunmaktadır (Philippas-Apostolou, 1983, s. 113). Bölge Asklepieion, Delion gibi arkeolojik alanlar ve Eileithyia, Aphrodite, Zeus tapınakları gibi arkeolojik buluntular bakımından zengindir.

Şekil 3.35 : Bara (Paros) Adası'nın konumu.

Ada'nın diğer bölgelerinde yerleşim, tarihte de bugün olduğu gibi oldukça seyrek (Philippas-Apostolou, 1983, s. 113). Belirli bölgelerde ticari ve endüstriyel aktivitelerin olduğu merkezler bulunmaktadır. 12. yüzyılda Naousa ve Parakia'da Bizans dönemi yerleşim izleri tespit edilebilmektedir (Philippas-Apostolou, 1983, s. 113). 15. yüzyıldan itibaren Kiklat Adaları'nın genelinde olduğu gibi Paros'da da Frenk dönemine ait izler bulunur (Philippas-Apostolou, 1983, s. 113). Naousa limanı ve Parikia bu dönemde surlarla korunmaktadır (Philippas-Apostolou, 1983, s. 113). 15. yüzyılın ortalarında Ada'ya hakim olan Crusinos Somaripa ile birlikte Ada'da Rönesans etkileri görülür ve bu dönemde Ada'da mermer ihracatı oldukça yaygındır (Philippas-Apostolou, 1983, s. 114).

Paros Adası 1566'da diğer Kiklat Adaları ile birlikte Osmanlı egemenliğine girmiştir (Philippas-Apostolou, 1983, s. 114). Osmanlı-Venedik savaşları sürerken Ada'daki zeytin ağaçları yok olmuş, tarım alanları terk edilmiş, köyler yarı harabeye dönmüş ve taş ocakları terk edilmiştir (Philippas-Apostolou, 1983, s. 114). Bu dönemde pamuk

ihraç edilen tek üründür ve bu sayede Osmanlı'ya olan vergi borcu ödenmektedir (Philippas-Apostolou, 1983, s. 114).

Bugün Ada'da Parikia, Naousa, Lefkes, Kostos, Dragoulas ve Marpissa gibi merkez yerleşimler dışında izole kırsal alanlarda da yerleşimler bulunmaktadır. Ada'da Akdeniz iklimi hakimdir. Yaz sezonu Kuzey Ege adalarına göre daha uzun ve sıcak, kışlar daha ılık geçmektedir. Ada'nın iklim ve coğrafyaya uygun olarak gelişmiş, Kiklad Adaları'na özgü bir mimarisi vardır. Paros'taki yerleşimlerin çoğu geçmişte tahkim edilmiş çekirdek yerleşimlerin genişlemesi ile oluşmuştur (Philippas-Apostolou, 1983, s. 114). Sur duvarları günümüzde hala görülebilen yerleşimler vardır. Parikia'daki Frenk dönemi savunma duvarı gibi antik yapıların kalıntılarından alınan masif bloklar ile Dragoulas'ta oluşturulan dış çeperdeki defans duvarı da net bir şekilde algılanmaktadır (Philippas-Apostolou, 1983, s. 114; Şekil 3.36).

Şekil 3.36 : Parikia; Kastro mahallesinin kent planındaki yeri ve görünümü, Frenk dönemi surları ve geleneksel mimari (Philippas-Apostolou, 1983, ss. 116-121).

Lefkes Paros'un en yüksek yerleşimidir. Korsan saldırılarına karşı önlem almak için denizden görülmeyen bir bölgeye kurulmuştur (Philippas-Apostolou, 1983, s. 114). Yerleşim, planı ve arazi kontürleriyle merkeze ulaşan ana yolu izleyerek serbest şekilde gelişmesi bakımından ada içerisinde ender bir örnektir.

Naousa ve Parikia yerleşimlerinde farklı dönemlerde gelişen bölgeler günümüzde de fark edilebilmektedir. Parikia'daki kaleye nüfus 15. yüzyıldan sonra Kefalos'taki

kaleden gelmiştir (Philippas-Apostolou, 1983, s. 114). Oldukça fakir olan bu nüfus kaleye geldiğinde hem binaların hem de açık alanların küçük ölçekli olduğu, gösterişsiz bir ada mimarisi oluşturmuşlardır (Philippas-Apostolou, 1983, s. 114). Yerleşimdeki yapılarda güvenlik dışında ışık ve hava dahil bütün ihtiyaç ve gereksinimler ikinci planda kalmıştır. Kaleye yerleşen nüfusun ardından, ilk önce kale çeperini doğudan saran, sonra doğuya doğru lineer uzanan iki paralel hat şeklinde gelişen yerleşim, zamanla günümüz modern yerleşimini oluşturmuştur (Philippas-Apostolou, 1983, s. 118). Kale çeperinde bulunan evler de yer sıkıntısı sebebiyle kale içerisindekilerle oldukça benzerdir. Yapılar, minimum kapalı alan olacak şekilde tek odalı olarak tasarlanmıştır. İkincil bir oda ya da avlu bulunmamaktadır. Bu eksiklikler ise pasaj görevi yapan, asmalarla örtülü, pitoresk bir görünüme sahip dar sokaklarla giderilmektedir. Sokaklar yerleşimde farklı ihtiyaçlara cevap verecek şekilde, farklı biçimlerde kullanılmaktadır. Bazı bölümlerde zemin kotta bulunan pasajın üstünde kabaltı şeklinde bir oda yer alırken, bazı bölümlerde bu oda yerine karşılıklı bakan iki evin kullandığı bir avlu bulunmaktadır.

Parikia’da neoklasik yapıların bulunduğu tek yer Katapolioni caddesidir (Philippas-Apostolou, 1983, s. 118). Bu yapılar daha geniş, kompleks ve Yunanistan kent merkezlerini hatırlatan ferah ve geniş avlu yapılardır. Naousa ve Parikia’da temel sistem oldukça benzerdir (Philippas-Apostolou, 1983, s. 118; Şekil 3.37).

Şekil 3.37 : Naousa (Url-33).

Ada'nın diğer bölgelerinde ise düzensiz bir yerleşim söz konusudur. Bu yerleşimlerdeki yapıların ortak özellikleri küçük bir avludur. Bu durum yoğun bir yerleşim olan Marpissa'da da böyledir ve diğer adalardakinin aksine yol ve avlu arasındaki sınırlar kesin ve çoğunlukla yüksek duvarlarla tanımlıdır.

Geleneksel mimaride yapı malzemesi olarak Ada'nın doğal kaynakları olan şist ve mermerin kullanıldığı görülmektedir. Ada'nın birçok yerinden elde edilebilen şist taşı yığma taş duvarlarda, Parikia'da sokaklarda ve erken dönemde avlular, zemin kat döşemeleri ve ocaklarda kullanılmıştır. Beyaz ve gri renkli olmak üzere iki çeşidi olan Paros mermeri ise geleneksel mimaride pencere ve kapı pervazlarında, kabartma ve oyma biçiminde dekorasyonda ve basamak gibi pratik işlevlerde kullanılmıştır. Yapıların genellikle sıvalı olan cephelerinde adanın killi toprağı kullanılmıştır. Döşeme girişlerinde selvi türü ahşap malzeme tercih edilirken, düz damların, döşemelerin ve bölücü duvarların yanı sıra yatak gibi mobilyaların ve yardımcı yapıların yapımında saz kullanılmıştır (Philippas-Apostolou, 1983, s. 122).

Paros Adası'nda erken dönem konut tipi örneklerini günümüzde surlarla çevrili çekirdek bölgelerde görmek mümkündür. Ada'daki diğer yoğun bölgelerde de olduğu gibi bu yapılar dar cepheli, düz damlı yapılardır. Bu tek odalı, basit yapıların gelişimi önce iki dar cepheli evin yan yana gelmesi ve daha sonra geniş cepheli evlerin tasarımıyla olmuştur (Philippas-Apostolou, 1983, s. 122). Daha az yoğun bölgelerde, kırsalda tek odalı evi çekirdek olarak alıp buna odalar eklenmesiyle daha kompleks yapılar gelişmiştir (Philippas-Apostolou, 1983, s. 122). Yoğun bölgelerde evler genelde 2 katlı iken kırsalda genelde tek katlıdır. Şehir merkezlerinde genelde alt kat ve üst kat farklı kullanıcılara aittir ve “müşterek mülkiyetli” olarak adlandırılan bu sistem Osmanlı döneminde Kiklat yasalarına geçmiştir (Philippas-Apostolou, 1983, s. 126). Bu sitemin bir sonucu olarak dar sokaklara açılan mümkün olduğunca küçük inşa edilen merdivenler gelişmiştir. Merdivenin biçimi, malzemesine, bulunduğu yere, sokağın genişliğine ve bulunduğu yapının zemin katının ışık ihtiyacına göre değişmektedir (Şekil 3.38).

Kimi merdivenler cephenin bütününe kaplarken kimi bir bölümünü kaplar ve cephenin kalan kısmında genelde ahşap malzemedan sundurmaya dönüşür. Merdiven sahanlıkları bir uçta merdivene otururken diğer uçta yığma bir taş duvara veya yapının cephesinden çıkan ahşap bir konsola oturmaktadır. Erken dönemde nadir olarak

uygulanan bir yöntem de yapının cephesine paralel uzanan ikinci bir taş duvara merdivenin taşılmasıdır (Philippas-Apostolou, 1983, s. 126). Bu durum yapının özgün cephesi ile sokak arasında ikinci bir cephe oluşturur. Bu cephe kimi zaman tamamen kapalı iken kimi zaman revaklı bir giriş kat cephesi oluşturulur. Daha nadir olarak bu kemerli cephenin birinci katta da bulunduğu örnekler mevcuttur. Revaklı cepheler Paros mimarisinin tipik bir özelliğidir ve mimarının morfolojik gelişimi ile doğrudan ilgilidir (Philippas-Apostolou, 1983, s. 126). Parikia mimari anlamda hem erken hem de geç dönem örnekleri barındırması bakımından zengindir. Adanın genelinde neoklasik özellikler gösteren yapılardan tekil örnekler mevcutken burada bir mahalle bulunmaktadır (Şekil 3.38).

Şekil 3.38 : Marpissa’da kapalı merdivenli yapı, Parikia’da kapalı balkonlu yapı ile Parikia Katapoliani’deki neoklasik yapılar (Philippas-Apostolou, 1983, ss. 134-135).

Paros, Mikonos, Santorini ve İos adaları ile birlikte Yunanistan’ın en çok turist çeken adaları arasında yer almaktadır. Antik çağda başlıca geçim kaynağını oluşturan, beyaz renkli, yarı saydam mermeri ile tanınan Ada, günümüzde en ünlü turizm merkezlerinden biri olarak bilinmektedir. Konumu ve ulaşılabilirliğinin yanı sıra ılıman iklimi, uzun süren turizm sezonu ve kıyasla daha ekonomik bir seçenek olması dolayısıyla Paros, diğer Kiklat Adaları’nda da olduğu gibi, zamanla Avrupa’da yer alan diğer destinasyonlara göre, turizm alanında ön plana çıkmıştır. Paros insanların daha çok deniz, kum, güneş turizmi için tercih ettikleri, kitle turizminin etkisi altında bir yerleşim haline gelmiştir (Şekil 3.39).

Şekil 3.39 : Paros Adası’nda artan turizm baskısı (Url-33).

Bu durum sahillerin yanı sıra adanın doğal çevresinin büyük çoğunluğunun değişmesine ve bozulmasına sebep olmuştur. Doğal ve kültürel kaynaklar üzerinde hissedilen turizm baskısı sebebiyle Ada’da alternatif turizmi geliştirme çabaları vardır. Ancak, tüm bu olumsuzluklara ve baskıya rağmen Ada günümüzde de kültür mirasını korumaya devam etmektedir ve henüz keşfedilmemiş birçok değer barındırmaktadır.

Yerel yönetimin yanı sıra Paros Adası’nda çalışmalarını sürdüren “Elleniki Etairia Çevre ve Kültür Mirası Derneği (Society for the Environment and Cultural Heritage)” gibi sivil toplum kuruluşları da Ada’da ekonomiyi geliştirecek ve yaşam standardını yükseltecek alternatif turizmin geliştirilmesi gerektiğini belirtmekte, bu bağlamda Ada’nın özgün değerleri olan ünlü lichnitis mermeri, Marathi’deki antik mermer ocakları, dünyadaki önemli Bizans kiliselerinden biri olan Ekatontapyliani Kilisesi, Monemvasia ve Mandilaria isimli adaya özgü üzüm çeşitleri, adada üretilen kekik balı, geleneksel yerleşimler olan Lefkes, Marpissa ve Prodromos, kiliseler, manastırlar, deniz fenerleri, adaya özgü likör türü olan suma gibi değerlerine dikkat çekmektedir. Söz konusu sivil toplum kuruluşunun bu amaçlarla Ada’da “Sustainable Aegean”, “Greek Paths of Culture” gibi programları, Avrupa Birliği’nin de destek olduğu projeleri yürüttüğü görülmektedir.

Elleniki Etairia Çevre ve Kültür Mirası Derneği'nin bir diğer sivil toplum kuruluşu olan "Friends of Paros (FoP)" ile 2011 yılında başladığı "Paros 2020" isimli çalışmanın amacı da Ada'nın uzun süreli gelişimi için vizyon ve strateji belirlemektir. Çalışma sonuçları yerel yönetimle de paylaşılmıştır. Çalışmada; "Son dönemdeki gelişmeler ile bizi nasıl bir Paros beliyor?", "Nasıl bir Paros istiyoruz?" ve "Bunu nasıl başarırız?" gibi sorular eşliğinde mevcut genel ve ekonomik problemler tespit edilmiş, bu doğrultuda öneriler geliştirilmiştir. Tespit edilen problemler arasında; yaz döneminde Ada'da ikincil evi bulunan 35.000, turist olarak gelen 25.000 ve sürekli yaşayan 15.000 kadar kişi ile birlikte nüfusun 75.000'e çıkması, son yirmi yıldaki kontrolsüz inşaat faaliyetlerinin Ada'nın karakterini değiştirmesi, geleneksel tarımsal alanların yerini tepeleri ve yamaçları dolduran evlere bırakması, geleneksel köy yerleşimlerinin içinde dahi güneş paneli parklarının oluşturulması, trafik sıkışıklığı, park problemi ve gürültü, su probleminin %99'unun tuzlu suyun arındırılması ile giderilmesi ve geleceğe yönelik kalıcı bir çözümün olmayışı, kent planında Natura 2000'in tanımladığı alanlar özel koruma bölgeleri olarak koruma altına alınırken birçok arkeolojik alanın korunmuyor oluşu sayılabilir. Ada'nın ekonomik problemleri arasında ise; kamu hizmetlerinde gereken gelişmenin yaşanmamış olması, yerel yöneticilerin fikri alınmadan merkezden alınan kararlar ile yapılan güneş paneli parkları ve rüzgar tribünleri ve son yıllarda turizm gelirlerinde, otel ve pansiyon taleplerinde yaşanan düşüş sayılmaktadır.

Kiklad Adaları Yunanistan'ın en zengin ikinci bölgesidir. Bu adalar içerisinde de Paros, Mikonos ve Santorini'den sonra üçüncü en gelişmiş adadır. Son yıllarda turizmde ve turizm gelirlerinde yaşanan bu gerileme sonrası turizmin geleceği konusundaki öneriler arasında, eski gelişmişlik düzeyine geri dönebilmek ve turist sayısını arttırabilmek için Ada'da özel koruma bölgesi ilan edilen alanlarda dahi otel inşaatlarında kısıtlamaya gidilmemesi yönünde öneriler mevcuttur. Paros Adası'nda yürütülen çalışmada bu öneriler de problemler kapsamında değerlendirilmiştir. Gerçekleştirilen çalışma sonrası "Paros 2020" için öneriler; çevrenin korunması ve Ada'nın özel karakterinin sürdürülmesi amacıyla bir konsensüs oluşturulması, inşaat faaliyetlerini kısıtlayan kent planına uyularak adanın yamaç ve tepelerinde daha fazla ev ve otel kompleksi inşa edilmemesi, yerel derneklerin tasarım rehberi yayınlarak iyi ve kötü örneklerin ortaya konulmasında yerel yönetimlere yardım etmesi, yönetimin diğer küçük adalar ile birlikte ulusal düzeyde karar alan lobilere katılarak

Kiklad bölgesi için alınan uygun olmayan kararlara engel olması, Ada'nın karakterinin korunup kamu hizmetlerinin iyileştirilmesi ile cazip bir yer haline getirilerek burada ikincil konutları bulunan insanların daha çok vakit geçirmelerinin sağlanması ve böylece yerel gelirin artırılması, alternatif turizm olanaklarının artırılması ile daha uzun bir turizm sezonu sağlanması ve böylece ziyaretçi kalitesinin artırılması, organik tarım, yerel yiyecek ve içecekler, geleneksel üretimlerin ön plana çıkarılması, kamu ve özel sektörün ya da gönüllü paydaşların aynı vizyon ve stratejik planı paylaşması, anlaması ve onaylaması olarak belirlenmiştir.

“Friends of Paros”, “Elleniki Etairia Çevre ve Kültür Mirası Derneği” ve “Archilochos Derneği”nin ortak girişimleri ile Ada'da yaşayanların ya da ziyaret edenlerin, Ada'nın doğal ve yapısal çevresine veya karakterine etki eden olumlu olumsuz örnekleri yazılı ve görsel yollarla bildirebilecekleri bir internet sitesi⁵³ kurulmuştur. Bu girişimin yerel yönetimler tarafından olumsuz örneklerin tespitini kolaylaştıracağı ve bunun yanında olumlu örneklerin sayısının artmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3.2.2.7 Mikonos (Mykonos)

Kiklad Adalar Grubu'nun kuzeydoğusunda yer alan Mikonos (Mykonos) Adası'na ulaşım, Yunanistan anakarasındaki Pire ve Rafina limanlarından veya Atina'dan hava yolu ile mümkün olduğu gibi Paros, Nakşa, Siros gibi Mikonos'a yakın adalardan deniz yolu ile de sağlanabilmektedir. Mikonos 86 km² alana sahip oldukça küçük bir ada olmasına rağmen nüfusu 10.134'tür Merkezi batısında yer alan, Mikonos olarak da adlandırılan, liman yerleşimi Chora'dır (Hora, Mykonos Town). Ornos, Ano Mera ve Agios Stefanos da Ada'daki diğer önemli yerleşimlerdir (Şekil 3.40).

Mikonos Adası tarihte 1821 yılında yaşanan Yunan İsyanı dışında önemli bir gelişmeye sahne olmamıştır (Romanos, 1983, s. 45). Ada'nın antik dönemde kolonileşmesine yönelik çok az bilgi vardır (Romanos, 1983, s. 45). Bu dönemdeki kaynaklardan yola çıkarak Ada'da birden fazla yerleşimin, büyük olasılıkla iki kentin var olduğu düşünülmektedir (Romanos, 1983, s. 45). Bu yerleşimler için muhtemel konumlar; ortaçağ döneminde Gyzi ailesine ait tahkim edilmiş konağın yer aldığı ve bugün aynı adla bir manastırın bulunduğu Paliokastro, prehistorik dönem Kiklat

⁵³ Söz konusu internet sitesinin adresi <http://paratiritirio.paros-island.com>'dur.

uygarlığına dair kesin izler barındıran Chora Kalesi ve antik dönemde iki gözetleme kulesinin bulunduğu Linos'dur (Romanos, 1983, s. 45). Bu iki kent dışında, Mikonoslu çiftçilerin meskenleri ada genelinde günümüzde de olduğu gibi dağınık halde bulunmaktadır (Romanos, 1983, s. 45).

Şekil 3.40 : Mikonos Adası'nın konumu.

Orta çağ ve sonraki dönemlerde Mikonos da diğer Ege Adaları gibi demografik dalgalanmaların ve sosyo-ekonomik sorunların etkisi altında 19. yüzyıl başlarına kadar gelmiştir (Romanos, 1983, s. 45). 16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyıl başı Adalılar için, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve merkezi otoritenin zayıflaması, Avrupa'dan gelen güçlerin Doğu'ya nüfuz etmesi ile yaşanan savaşlar, kölelik, katliamlar ve göçler bakımından kötü bir dönem olmuştur (Romanos, 1983, s. 45). Yaşananlardan dolayı 16. yüzyıl sonunda Mikonos büyük oranda terk edilmiş, 1678 yılındaki büyük veba salgını sonrası Ada'da yaklaşık 2000 nüfus kalmıştır (Romanos, 1983, s. 46). 17. yüzyılda Osmanlı yönetimi altında Ada yeniden toparlanmış ve ekonomik anlamda güçlenmiştir (Romanos, 1983, s. 46). Ada'nın ekonomisi bu dönemde temel olarak tarıma, hayvancılığa ve denizciliğe dayanmaktadır (Romanos, 1983, s. 47). Tarımsal ve hayvansal ürünler oldukça kısıtlı ve tek ihraç edilen ürün şarap olmakla beraber asıl ekonomik güç balıkçılık, taşımacılık, gemi tamiri gibi denizcilik konusundaki profesyonelliğe hatta korsanlık ve köle ticaretine dayanmaktadır (Romanos, 1983, s. 47).

17. yüzyılda korsanlık faaliyetleri çoğunlukla bağımsız küçük gruplar olarak çalışsa da bir bölümünün adalar merkezli olarak organize oldukları ve korsanların adalara sığındıkları bilinmektedir (Romanos, 1983, s. 47). Çeşitli ifadelerle göre Mikonos da

bu merkezlerden biridir (Romanos, 1983, s. 47). Mikonos'ta taşımacılığın gelişimi 18. yüzyıl başında Fransız nakliyelerinin İzmir ve İstanbul rotalarının Tinos ve Mikonos adaları ortasından geçmesiyle yaşanmıştır (Romanos, 1983, s. 48). Yüzyıl başında Mikonos'ta sadece 40-50 büyük sandal varken yüzyıl sonunda 100'den fazla tekne, 500 denizci ile küçük bir tersane dahi kurulmuş ve Ada'nın nüfusu 3000'e ulaşmıştır (Romanos, 1983, s. 48).

1750-1815 yılları arasında Ada'nın refah seviyesi gittikçe yükselmiş ve bu dönemde Ada'da küçük bir burjuva sınıfı oluşmuştur (Romanos, 1983, s. 48). Chora'da çoğunluğu üç katlı olan kaptan evleri, eski mahalleler olan Kastro ve Parkia'da evlerin restorasyonu ve bu evlere yapılan eklerle veya Aleukantra, Matoyiannis ve Aghia Kyriaki gibi yeni mahallelerde inşa edilmiştir (Romanos, 1983, s. 48). Bu dönem Ada'da büyük kiliselerin de inşa edildiği bir dönemdir (Romanos, 1983, s. 48).

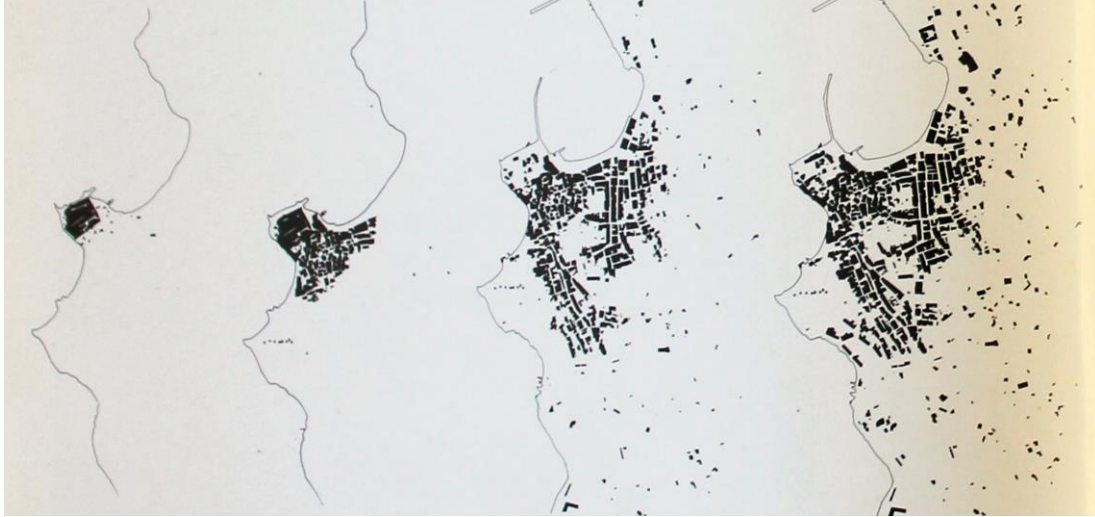
19. yüzyıl başında Ada'nın nüfusu 4000'e ulaşmıştır (Romanos, 1983, s. 48). Mikonos'un taşımacılık konusundaki gelişimine, çorap, yünlü başlık ve pamuklu kumaşlar ile un ve ekmek gibi üretim ve ihracat alanındaki gelişmeler de eşlik etmiştir (Romanos, 1983, s. 48). 1821 yılındaki Yunan İsyanı sırasında Mikonos Adası'nın ticari filosu askeri destek sağlamıştır (Romanos, 1983, s. 48). Bu dönemde ve sonrasında Mikonos, Sakız, Balık, Çoban ve Girit adalarından çok sayıda göç almıştır (Romanos, 1983, s. 48). Sonraki yıllarda Ada'nın dışa göç vermesi, buharlı motorların icadı ve Ada'da bulunan kaptanların işbirliği yapma ve yeni gelişmeleri takip etmekte yetersiz kalmaları, taşımacılığın ve genel anlamda denizcilik faaliyetlerinin zayıflamasına sebep olmuştur (Romanos, 1983, s. 48). II. Dünya Savaşı sırasında Mikonos'da birçok kişi açlıktan hayatını kaybetmiştir (Romanos, 1983, s. 48).

1950'lere gelindiğinde Ada'da turizmin gelişmesiyle yeni bir dönem başlamıştır. Ada'nın doğal değerleri olan denizi, kumu, güneşi ve Delos Adası ekonomik döngüye dahil olmuştur (Romanos, 1983, s. 48).

Orta çağdan bu yana Ada'nın en önemli yerleşimi Chora olmuştur (Romanos, 1983, s. 50). Ada'nın geri kalanında tarımla bağlantılı geçici konutlar, ahırlar ve diğer yapılar dağınık halde bulunmaktadır. Bu dağınık yapılar arasında bir yoğunluk bugün Ano Mera köyünü oluşturan yerdedir. Chora, adanın batısında, kuzeydeki Aghios Stephanos ve Tourlos ile güneydeki Korfos ve Ornos limanları arasındaki uzun kıyı bandının ortasında yer alır. Kent deniz kenarında, kuzeyde kalenin yer aldığı tepe ve

güneyde rüzgar değirmenlerinin bulunduğu tepe arasına düzlük bir alana kurulmuştur. Doğusundaki tepe ise Ada'nın diğer bölümlerinde yer alan tarım alanları ve dağınık yerleşimlerle arasında doğal bir sınır oluşturmaktadır.

Chora 17. yüzyılın ortalarına kadar kale içerisinde sınırlı kalan bir yerleşim olmuştur (Romanos, 1983, s. 50). Buradaki tahkim edilmiş yapı kaleden farklı olarak, diğer Ege Adaları'nda kullanılan tekniğe benzer şekilde çeperde yer alan yapıların sur duvarı gibi bitişik, boşluksuz ve açıklıksız yer almasıyla oluşturulmuştur (Romanos, 1983, s. 56). Kent bugünkü durumunu eski yapıların yıkılarak veya onarılarak yeni yapıların inşa edilmesi ve yerleşimin kale dışındaki bölgeye taşarak genişlemesiyle almıştır (Romanos, 1983, s. 56). Bu genişleme refah seviyesinin yükseldiği 18. yüzyılın ortalarında başlamıştır (Romanos, 1983, s. 56; Şekil 3.41).

Şekil 3.41 : Chora kentsel gelişim planları; 17. yüzyıl ortası, 18. yüzyıl ortası, 1940, 1966 (Romanos, 1983, s. 52).

Chora genişlemeden önce, 7200 m²'lik küçük, kapalı bir alanda yer alan çok sayıda bitişik nizam yapıda, 2000 kadar insan, besledikleri hayvanlarla birlikte yaşamaktaydı (Romanos, 1983, s. 56). Sokaklar açık alanların %10'unu, evlerin üst katlarında geçiş için kullanılan pasajlar ise %60'ını oluşturmaktaydı (Romanos, 1983, s. 56). Ekonominin gelişmesiyle birlikte yerleşim kale dışına taşmış ve 20000 m²'lik bir alana yayılmıştır (Romanos, 1983, s. 57). Öncelikle kale içerisindeki yerleşimin karakterine benzer organik bir gelişim söz konusu olmuş, Limni'deki bahçelerin etrafını yapılar sarmış ve devamında tarım alanlarına ve Ada'nın diğer bölgelerine giden yollar üzerinde lineer bir gelişim yaşanmıştır (Romanos, 1983, s. 57). 19 ve 20. yüzyıllarda Matoyianni gibi grid planlı, Niochori gibi lineer gelişen mahalleler oluşmuştur

(Romanos, 1983, s. 57). 1950'li yıllarda turizmin gelişmesi ile Chora oldukça kalabalıklaşmış, 1960'larda doğusundaki kırsal yerleşimlerle birleşmiş ve kentsel yerleşim günümüze ulaşınca dek beş katına ulaşmıştır (Romanos, 1983, s. 57).

Ornos, Ada'nın merkezine 2 km kadar uzaklıkta yer alan, liman yerleşimidir. Konumu sebebiyle oldukça gelişmiş, kalabalıklaşmış ve çok sayıda turizm tesisinin yer aldığı bir yerleşim haline gelmiştir. Ano Mera, merkeze 8 km mesafede, Ada'nın orta kesiminde yer alan eski bir yerleşimdir ve genellikle burada bulunan 16. yüzyıldan kalma Panagia Tourliani Manastırı sebebiyle ziyaret edilmektedir. Tarihi kilise ve şapelleriyle Ada'nın eski yerleşimlerinden olan Agios Stefanos da Chora'nın 3 km kuzeybatısında bulunan deniz kenarı bir yerleşimdir.

Ada'nın yerleşim dokusunu genel olarak Kiklad Adaları'na özgü iki katlı, düz çatılı, beyaz badanalı, kübik ve organik olarak gelişmiş yapılar oluşturmaktadır. Yapılar taş ve ahşap malzeme kullanılarak ahşap karkas veya yığma olarak inşa edilmişlerdir. Geleneksel yerleşimde kamusal alanlar oldukça küçüktür. Tipik bir kamusal alanı organik dokulu, taş kaplı, dar sokaklar oluşturmaktadır. Sokakları yan yana hizalanan, genellikle iki katlı ve dar veya geniş cepheli olmak üzere iki tip olan konutlar belirlemektedir. Dar cepheli evlerin her iki katında da hem kapı hem de pencere açıklığı bulunmaktadır. Bunun sebebi iki katın farklı kişilere ait olmasıdır (Romanos, 1983, s. 60). Sokağa açılan taş bir merdiven üst kata ulaşmaktadır. Yapıların uzun ince plan şemaları biri sokağa diğeri ters yönde yapının sonuna bakan iki odadan oluşacak şekilde ikiye bölünmüştür. Bu ayrım yapının çatı ve döşemesini taşıyan genellikle ahşap olan taşıyıcılardan kaynaklanmakta, bu taşıyıcıların arası bağdadi tekniğinde sıvalı duvarlarla kapatılmaktadır. Evin sokağa bakan ve daha geniş olan ön bölümü kadınların işlerini yaptığı çalışma alanı olarak hatta mutfak olarak kullanılırken, genellikle daha dar olan arka bölümü ise uyumak ve bazen yemek pişirmek için kullanılmaktadır (Romanos, 1983, s. 61). Erken dönemde kale içerisinde bulunan konutların büyük bölümü, yapı alanı kısıtlı olduğu için üç cephesi sağır sadece ön cephelerinde açıklık bulunacak şekilde dar cepheli olarak inşa edilmiştir (Romanos, 1983, s. 61). Zemin katta kapı doğrudan sokağa, üst katta ise ahşap balkonlara açılmaktadır. Geniş cepheli evlerde de temelde yapı elemanları aynıdır. Bu yapıların çoğu iki katlı olmakla birlikte bir dönem yapılan evler, özellikle kaptan evleri, üç katlıdır (Romanos, 1983, s. 66).

Günümüzde Ada'nın merkezi ve aynı zamanda en kalabalık yerleşimi olan Chora'da sokaklar günün büyük bir bölümünde trafiğe kapalı tutulmaktadır. Ada'nın önemli kültürel değerleri arasında yer alan ve simgesi haline gelen yel değirmenleri, denize doğru çıkma yapan ahşap balkon ve cumbaları ile "Küçük Venedik" olarak adlandırılan geleneksel yapılar ve geçmişte kale yerleşimi olan tarihi merkezin giriş kapılarından birinin yanındaki Panagia Paraportiani Kilisesi de Chora'da bulunmaktadır (Şekil 3.42; Şekil 3.43). Arkeoloji müzesi, tarihi kilise ve şapelleri, tarihi dokusu, geleneksel tatların sunulduğu restoranları ve kafeleriyle Chora her yıl çok sayıda turisti adaya çekmektedir.

Şekil 3.42 : Chora'nın genel görünümü ve geleneksel mimariden örnekler (Url-33).

Ada'nın doğal değerleri arasında ise Natura 2000 ve IUCN tarafından belirlenen koruma bölgeleri yer almaktadır. Bu bölgelerde koruma altına alınan hayvan ve bitki türleri bulunmaktadır.

Ada'nın önemli arkeolojik değerleri arasında kuzey bölümündeki neolitik döneme tarihlenen yerleşim, güneybatı kesimindeki Mycenaean Türbesi ve güneydeki Mycenaean Tapınağı yer almaktadır. Ada'ya oldukça yakın konumda, yaklaşık 3.43 km² büyüklükteki Delos Adası da önemli bir tarihi ve arkeolojik merkezdir. Günümüzde yerleşimin bulunmadığı Delos Adası'nın geçmişte önemli bir liman, ticaret merkezi ve dini merkez olduğu bilinmektedir. Ada'da antik döneme ait tiyatro,

agora, gymnasium, Apollon tapınağı kalıntılarının yanı sıra Helenistik döneme ait konut kalıntılarını da görmek mümkündür.

Mikonos, Kiklad Adalar Grubu ve hatta Yunan Adaları içerisinde en çok bilinen ve en çok ziyaret edilen adadır. Ada ekonomisi tarımın yanı sıra ağırlıklı olarak turizme dayanmaktadır. Ada'da turizm, Fransız Arkeoloji Fakültesi'nin 1873 yılında Delos Adası'nda yaptığı kazılarla başlamıştır. Bu tarihten sonra Delos Adası'nda ve Mikonos'ta kültürel turizm gelişmiştir. 1902 yılında kazılardan elde edilen eserlerin korunması ve sergilenmesi adına Mikonos Adası'nda müze kurulmuştur. Ada'daki turizm yatırımları ilk olarak II. Dünya Savaşı sonrası 1950'ler ve 1960'lar gibi devlet destekli olarak gerçekleştirilmiş ve oteller kurulmuştur. Yerel mimarinin korunmadığına dair ilk tepkiler ise 1960'larda yaşanmıştır. 1971-1991 yılları arasında istatistiklere göre Ada'da yaşayan nüfus %68 oranında artarken turist sayısının % 800 oranında arttığı görülmüştür. Bu tarihlerden sonra Ada'da doğal ve kültürel kaynaklar üzerindeki baskı daha da artmış ve özellikle su kaynakları konusunda ciddi problemler yaşanmaya başlanmıştır (Şekil 3.43).

Şekil 3.43 : Mikonos'ta kitle turizminin etkileri (Url-33).

1987 yılında Yunanistan Ulusal Turizm Organizasyonu (National Tourism Organization of Greece) ve Mikonos Belediyesi, Ada'nın nüfus yoğunluğu anlamında doyum noktasına ulaştığını belirterek gelişimi için çok katı kurallar belirlemişlerdir. Alınan katı kurallardan sonra Ada'da giderek kaçak yapılaşma artış göstermiştir. Bu durum kontrol altına alınmaya çalışılsa da başarılı olunamamıştır. Bunun üzerine yeni bir plan taslağı hazırlanmış, Avrupa Birliği fonları ile desteklenen projeler ile birlikte Ada'da havaalanı, çevre yolu, sessiz ve elektrikle çalışan motorlarla ulaşımın

sağlanması gibi yatırımlar gerçekleştirilmiştir. Planda Ada'daki otel sayısı kısıtlanmazken otellerdeki yatak sayısı maksimum 100 adet ile sınırlandırılmıştır. Bunun sonucunda yatırımcılar çok sayıda yapı yapmaya başlamış ve bu durum çevre üzerinde daha büyük bir baskı oluşturmuştur. Ayrıca plan Ada'nın merkezi Chora'da, Avrupa Birliği Komisyonu'nun doğal ve kültürel değerler üzerindeki tehdidi gerekçe göstererek desteklemediği yeni bir liman yapımını da önermektedir. Bu konuda turizm yatırımcılarının taleplerine ağırlık veren belediye, liman yapımını tamamlamıştır.

Ada'da kitle turizminin doğal ve kültürel değerler üzerindeki etkisini azaltmak adına alternatif turizmi geliştirme çabaları sürmektedir. Bu amaçla, turizm sezonunu tüm yıla yayarak yaz sezonundaki aşırı turist sayısının sebep olduğu doğal kaynaklar üzerindeki baskı dengelenmeye çalışılmaktadır. Ancak, Ada'nın yerleşimlerinin tamamı, özellikle merkezi, son yıllarda oldukça gelişmiş, tarihi fotoğraflarda boş olduğu görülen yamaçlar yeni yapılarla dolmuştur. Bu yapıların birçoğunun da yatırım amaçlı ikincil konutlar veya turizm tesisleri oldukları anlaşılmaktadır. Betonarme olarak inşa edilen bu yeni yapıların genellikle Ada'nın geleneksel dokusuna ilgi duyan turistlere hitap edebilmek adına biçimsel olarak geleneksel yapılara benzetilmeye çalışıldığı görülmektedir. Kimi çok katlı ve betonarme turizm tesislerinde gerçekleştirilen bu biçimsel taklit Ada'nın tarihi dokusuna ve bütünlüğüne zarar vermektedir.

3.2.2.8 St. Kilda

İskoçya'ya bağlı olan St. Kilda (Hirta) Adası, Kuzey Atlantik Denizi'nde, Dış Hebridler Adalar Grubu'nda yer almaktadır (Şekil 3.44). Hebridler, İskoçya'nın batı kıyılarında, Britanya Adası'nın en eski kayalarının bulunduğu adalar topluluğudur. Bir kısmı karaya yakın, bir kısmı daha açıklarda bulunan adalar, İç Hebridler ve Dış Hebridler olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. St. Kilda Adası, bir diğer Dış Hebrid Adası olan Kuzey Uist Adası'ndan 64 km batıda, anakaradan oldukça uzak bir konumda yer almaktadır (National Trust for Scotland, 2010, s. 13). Çevresinde bulunan kayalıklar arasında en büyüğü olan St. Kilda Adası, 8.55 km² yüz ölçümüne sahip oldukça küçük bir adadır (National Trust for Scotland, 2010, s. 13).

Ada'nın yerleşim tarihinin prehistorik döneme dayandığı düşünülmektedir (National Trust for Scotland, 2010, s. 14). Prehistorik dönemden itibaren insanların Ada'daki zengin deniz kaynaklarından faydalandığı, tarım yaptığı ve hayvan yetiştirdiği

anlaşılmaktadır (Url-28). Ada hakkında ilk yazılı kayıt ise geç orta çağ dönemine aittir (National Trust for Scotland, 2010, s. 14).

Şekil 3.44 : St. Kilda Adası'nın konumu.

1697 yılında 180 kadar olduğu bilinen küçük bir nüfus, Ada'yı uzakta bulunan arazi sahibinden kiralayarak, günümüzde de yerleşim izlerinin bulunduğu koyda sezonluk evlerden oluşan bir yerleşim kurmuştur (Url-28). Arazi sahibi kirasını Ada'da bulunan bir kara irtibat subayı aracılığıyla toplamaktaydı (Url-28). 19. yüzyılın sonlarına kadar subay ada nüfusunun üretimlerini satmakta, karşılığında hem kirayı toplamakta hem de adalılara ihtiyaçlarını temin etmekteydi (Url-28).

St. Kilda kutup martısı, sümsük kuşu gibi deniz kuşları için önemli bir üreme bölgesidir. Deniz kuşları geçmişte burada yaşayan insanların önemli bir geçim kaynağını oluşturmaktadır. Kuşları elleri ile veya çeşitli tuzaklarla yakalayan Adalılar, kuşun etinden, tüyünden ve yağından faydalanmaktadır. Aynı zamanda bu kuşlar Adalıların kiralalarını ödemeleri için de önemli bir kaynaktır.

Ada üzerinde bulunan orta çağ yerleşimi 19. yüzyılda yeniden inşa edilmiş, ancak Birinci Dünya Savaşı sonrası yayılan salgın hastalık sonrası Ada'nın tamamen boşaltılması kararı alınmıştır (National Trust for Scotland, 2010, s. 14; Şekil 3.45; Şekil 3.46).

1957 yılında radar izleme istasyonu yerleştirilen Ada, askeri amaçlı olarak kullanılmaya başlanmıştır (National Trust for Scotland, 2010, s. 14). Ulusal doğal rezerv alanı ilan edilen St. Kilda Adası National Trust for Scotland'ın mülkiyetine verilmiştir (National Trust for Scotland, 2010, ss. 14-15). 1986 yılından itibaren ise

UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer almaktadır. Günümüzde Ada hala terk edilmiş durumda olup Ada'da sadece güvenlik gerekçesiyle küçük bir grup askeri personel bulunmaktadır (National Trust for Scotland, 2010, ss. 13-22). Koruma alanında çalışan işçiler, uzmanlar ve bilim adamları ise sadece yaz döneminde çalışmaları sürdürmek üzere Ada'ya gelmektedir (National Trust for Scotland, 2010, ss. 13-22).

Şekil 3.45 : St. Kilda Adası; eski ve yeni fotoğrafları (Url-28).

Ada'da yaşamını sürdüren iki erken dönem koyun türü bulunmaktadır (Url-28). Ada ve çevresindeki kayalıklar günümüzde de birçok kuş türünün yaşam alanını oluşturmaktadır (National Trust for Scotland, 2010, ss. 13-22). Bununla birlikte, Ada'da endemik bitki türleri ve iki endemik fare türü yaşamını sürdürmektedir (National Trust for Scotland, 2010, ss. 13-22).

Tüm bu bitki ve hayvan türleri Ada'da insan varlığı olmadan ve bu ekosisteme dışarıdan çok fazla müdahale yapılmadan günümüze ulaşmış türlerdir. Ancak yaşam alanlarındaki bu özel şartlar bitki ve hayvan türlerinde çeşitli değişimler yaşanmasına sebep olmuştur. Geçmişte Ada'da çok sayıda bulunan ve evcil hayvanlar olan koyunlar, otlakların bir bölümünü tükettikleri için sayıları oldukça azalmış ve günümüze ulaşmaya dek ağırlıkları, uzunlukları farklılaşarak değişime ayak uydurabilmişlerdir (National Trust for Scotland, 2010, ss. 13-22). Yine fare türlerinin boyutlarının da yaşam koşullarına adapte olabilmek adına değiştiği belirtilmektedir (National Trust for Scotland, 2010, ss. 13-22). Tarih öncesi devirlerden itibaren insan ile var olan bu doğal çevre insan etkisinin yok olması ile birlikte çeşitli zorluklar ve

değişimler yaşamıştır. Bu özellikleri ile Ada bilim adamları için özel bir inceleme alanı ve araştırma olanağı sunmaktadır.

Şekil 3.46 : St. Kilda Adası ve koyunları (Url-28).

Ada'nın doğal ve kültürel değerlerinin korunması konusunda en büyük problemi son yıllarda artan turizm baskısı oluşturmaktadır (National Trust for Scotland, 2010, s. 40). Ada anakaraya uzak ve ulaşımı zor olmasına rağmen son yıllarda artan bir ziyaretçi grafiğine sahiptir. Yürüyüş, kaya tırmanışı, yüzme, dalış gibi etkinliklerde bulunmak için veya Ada'yı ve burada bulunan tarihi yerleşimi ziyaret etmek için özel tekneleri ile adaya gelen ziyaretçiler tüm gün burada vakit geçirmektedir. Bu durum Ada'da sürdürülmekte olan bilimsel araştırmaları olumsuz etkilemekte, doğal ve kültürel kaynaklar üzerindeki baskıyı arttırmaktadır. Bu sebeple 2003-2008 yıllarında Ada Yönetim Planı oluşturulmuş ve 2011 yılına gelindiğinde bu plan güncellenmiştir (National Trust for Scotland, 2010). Planda Ada'nın doğal ve kültürel değerlerine yönelik koruma sorunlarına ve bu değerlerin sürdürülmesi adına belirlenen hedef ve eylemlere yer verilmiştir.

Ada'da kalıntıları bulunan ortaçağ ve 19. yüzyıl yerleşimleri konusundaki çalışmalar da sürdürülmektedir. Terk edilmiş yapılar yıllarca bakımsız kalmış ve birçoğu harabe haline gelmiştir. Gerçekleştirilen çalışmalar kapsamında yerleşimin ana sokağında bulunan yapıların bir bölümünün, burada geçmişte bulunan yaşam ve fiziksel çevre hakkında fikir verebilmesi adına, rekonstrüksiyonunun yapıldığı görülmektedir (Şekil 3.47). Diğer yapılarda da rehabilitasyon çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Yerleşimde arkeolojik kazı ve koruma çalışmaları devam etmektedir.

Şekil 3.47 : St. Kilda Adası'nın genel görünümü (Url-28).

Ada ile ilgili bir ziyaretçi merkezi binası yapılması düşünülmüş, ancak gerek ulaşım ve kötü hava koşullarının kısıtlaması gerekse Ada'nın Dünya Mirası Listesi'nde yer alan koruma altındaki bir bölge olması nedeniyle yarışma projesi ile seçilen projenin St. Kilda'nın 66 mil doğusunda yer alan başka bir kayalığın üzerine inşa edilmesi kararlaştırılmıştır (Url-29). Ziyaretçi merkezinin 2020 yılında açılması planlanmaktadır (Url-29).

3.3 Türkiye'de Kültürel Peyzaj Koruma Çalışmaları

3.3.1 Kültürel peyzaj koruma çalışmaları

Türkiye'de doğal ve kültürel değerlerin korunması konusunda geçerli olan temel kanun, 1983 yılında kabul edilen, 3386⁵⁴ ve 5526⁵⁵ sayılı kanunlarla değişik, 2863 sayılı “*Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu*”dur. Kanunun amacı, birinci maddesinde de belirtildiği üzere; “*korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili tanımları belirlemek, yapılacak işlem ve faaliyetleri düzenlemek, bu konuda gerekli ilke ve uygulama kararlarını alacak teşkilatın kuruluş*

⁵⁴ 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklmesi Hakkında Kanun, Kanun No: 3386, Resmi Gazetede yayımlanma Tarihi: 24.06.1987, Sayısı: 19497.

⁵⁵ Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Kanun No: 5226, Resmi Gazetede yayımlanma Tarihi: 27.07.2004, Sayısı: 25535.

ve görevlerini tespit etmektir” (2863 Sayılı Kanun, 1983). Kanun genel anlamda kültür varlığı, tabiat varlığı, sit, koruma, korunma, korunma alanı gibi kavramları tanımlayarak, korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarını örneklendirerek listelemiş ve bunların devlet malı niteliğinde olduğunu hükme bağlamıştır.

Yasada “kültür varlıkları”; tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklar olarak tanımlanmaktadır (2863 Sayılı Kanun, 1983). “Tabiat varlıkları” ise; jeolojik devirlerle, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait olup ender bulunmaları veya özellikleri ve güzellikleri bakımından korunması gerekli, yer üstünde, yer altında veya su altında bulunan değerler olarak yer almaktadır (2863 Sayılı Kanun, 1983).

Yasaya göre “sit”; “tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli medeniyetlerin ürünü olup, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent ve kent kalıntıları, kültür varlıklarının yoğun olarak bulunduğu sosyal yaşama konu olmuş veya önemli tarihi hadiselerin cereyan ettiği yerler ve tespiti yapılmış tabiat özellikleri ile korunması gerekli alanlar”dır (2863 Sayılı Kanun, 1983). 2863 sayılı kanun ve bu kanuna bağlı yönetmelikler kapsamında sit alanları doğal, tarihi, kentsel, arkeolojik ve kentsel arkeolojik olarak sınıflandırılmaktadır (2863 Sayılı Kanun, 1983).

2863 sayılı kanuna göre kültür ve tabiat varlıklarının korunması görevinden ağırlıklı olarak Kültür ve Turizm Bakanlığı sorumlu iken, 1983 tarihli 2873 sayılı “Milli Parklar Kanunu”, 1983 tarihli 2872 sayılı “Çevre Kanunu” ve 1991 tarihli 383 sayılı “Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı Kurulmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname (KHK)” ile bu görevin bir bölümü milli parklar ve özel çevre koruma bölgeleri kapsamında Orman ve Su İşleri Bakanlığı’na verilmiştir. Vakıf statüsünde olan yapıların tespit, tescil, onarım ve restorasyonundan da Vakıflar Genel Müdürlüğü sorumlu tutulmuştur.

2872 sayılı Çevre Kanunu’nun amacı, birinci maddesinde de belirtildiği üzere; çevrenin, sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamaktır. Kanunda genel olarak çevre ile ilgili kavramlara yönelik

tanımlar ve çevrenin korunmasına, iyileştirilmesine ve kirliliğin önlenmesine ilişkin genel ilkeler yer almaktadır. Kanunda yer alan önemli maddelerden biri “özel çevre koruma bölgesi”nin tanımlandığı 9. maddenin d bendidir. Burada; ülke ve dünya ölçeğinde ekolojik önemi olan, çevre kirlenmeleri ve bozulmalarına duyarlı toprak ve su alanlarının, biyolojik çeşitliliğin, doğal kaynakların ve bunlarla ilgili kültürel kaynakların gelecek kuşaklara ulaşmasını emniyet altına almak üzere gerekli düzenlemelerin yapılabilmesi amacıyla “özel çevre koruma bölgesi” olarak tespit ve ilan edilebileceğinden bahsedilmektedir (2872 Sayılı Kanun, 1983).

2873 sayılı Milli Parklar Kanunu ise genel anlamda, *milli park*, *tabiat parkı*, *tabiat anıtı* ve *tabiat koruma alanı* gibi kavramları tanımlamakta ve bu alanların tespit ve tescili, korunması, geliştirilmesi ve yönetilmesine ilişkin esasları düzenlemektedir. Kanuna göre milli park, bilimsel ve estetik bakımından milli ve milletlerarası ender bulunan tabii ve kültürel kaynak değerleri ile koruma, dinlenme ve turizm alanlarına sahip tabiat parçalarını, tabiat parkları ise, bitki örtüsü ve yaban hayatı özelliğine sahip, manzara bütünlüğü içinde halkın dinlenme ve eğlenmesine uygun tabiat parçalarını ifade etmektedir (2873 Sayılı Kanun, 1983). Tabiat anıtı; tabiat ve tabiat olaylarının meydana getirdiği özelliklere ve bilimsel değere sahip ve milli park esasları dahilinde korunan tabiat parçaları, tabiatı koruma alanı ise, bilim ve eğitim bakımından önem taşıyan nadir, tehlikeye maruz veya kaybolmaya yüz tutmuş ekosistemler, türler ve tabii olayların meydana getirdiği seçkin örnekleri ihtiva eden ve mutlak korunması gerekli olup sadece bilim ve eğitim amaçlarıyla kullanılmak üzere ayrılmış tabiat parçaları olarak tanımlanmaktadır (2873 Sayılı Kanun, 1983). Kanunda yer alan ifadeler incelendiğinde bu alanların tanımlarının birbirine oldukça yakın olduğu görülmektedir. Bu durumun, alanların tespitinden sorumlu kurum ve kuruluşlara yaratacağı zorluğun yanı sıra alanların korunması konusunda da problem oluşturacağı açıktır.

1983 yılında kabul edilen 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nda günümüze dek farklı kanun ve KHK’lar ile çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Dünyada ve Türkiye’de koruma alanında yaşanan değişimler sonrası yapılmak istenen değişiklikler, kanunun kabulünden sonraki yıllarda yürürlüğe giren kanun ve KHK’lar ile yasaya eklenmiştir. 1987 yılında kabul edilen 3386 sayılı kanun ile Kültür ve Turizm Bakanlığı’na bağlı bulunan “Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Yüksek Kurulu” ve “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulları” oluşturularak,

2863 sayılı kanunun uygulanması için merkezden yerele doğru yayılan bir sistem geliştirildiği görülmektedir. Buna göre; koruma kanunu ve yönetmelikleri kapsamındaki uygulamalar için, Yüksek Kurul tarafından belirlenen ilke kararları çerçevesinde karar alma yetkisi, Koruma Kurulları'na verilmektedir. 2004 yılında kabul edilen 5226 sayılı kanun ile Koruma Kurulları'nın adı "Koruma Bölge Kurulları" olarak değiştirilmiştir. Bununla birlikte, önceki düzenlemede sadece Bakanlığın denetiminde bulunan kültür ve tabiat varlıklarına ilişkin uygulamaların denetlenmesi görevi, 5526 sayılı kanun ile ilgili kamu kurum ve kuruluşları, belediyeler ve valilikleri kapsayacak şekilde genişletilmiş, bu amaç ile büyükşehir belediyeleri, valilikler ve Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından izin verilen belediyelerin bünyesinde Koruma, Uygulama ve Denetleme Büroları'nın (KUDEB) kurulması öngörülmüştür. KUDEB'lere kanun ile denetleme görevinin yanı sıra basit onarım izni ve KAİP onaylanmış sitlerde yapı izni gibi yetkiler de verilmiştir (5226 Sayılı Kanun, 2004).

2863 sayılı kanunda yer alan önemli maddelerden biri, kentsel sit alanlarına planlı bir koruma yaklaşımı anlayışı getiren *koruma amaçlı imar planı* (KAİP) kavramıdır. KAİP'lerin hazırlanması ve onanması ise, kanuna göre belediye ve mücavir alan sınırları içerisinde belediyelerin, dışında ise valiliklerin yetkisindedir. 2004 yılında yapılan düzenlemeler ile bu durum değişmemiş, bunun dışında KAİP tanımında "etkileşim-geçiş sahası"nın da dikkate alınması gereken bir husus olduğu vurgulanmıştır (5226 sayılı kanun, 2004). Yine ören yeri, çevre düzenleme projesi, yönetim alanı ve yönetim planı gibi kavramlar da 5226 sayılı kanun ile 2863 sayılı Koruma Kanunu'na eklenmiştir.

5226 sayılı kanun ile gerçekleştirilen önemli değişikliklerden biri de kültür ve tabiat varlıklarının korunması için yeni mali kaynakların yaratılmasına ilişkin düzenlemeler olmuştur. Bu amaç ile emlak vergisi vermekle yükümlü kişilerden verginin % 10'u oranında tahsil edilecek "*Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunmasına Katkı Payı*" belediyelerce tahsil edilerek, il özel idarelerinin hesaplarında toplanacak ve toplanan bu kaynak kültür varlıklarının korunması ve değerlendirilmesi amacıyla hazırlanacak projeler kapsamında valinin denetiminde belediyelerce kullanılacaktır.

2011 yılında 648 sayılı "*Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında KHK ile Bazı Kanun ve KHK'lerde Değişiklik Yapılmasına Dair KHK*" yürürlüğe girmiştir. Kararnamenin öncelikli amacı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın

teşkilat ve görevlerini belirleyen 644 sayılı KHK ile ilgili düzenlemeler yapılması iken eklenen maddeler ile birlikte Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, Milli Parklar Kanunu ve Çevre Kanunu’nda da önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişikliklerden biri, daha önce 2863 sayılı yasa gereği Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın sorumluluğunda olan kültür ve tabiat varlıklarının ikiye ayrılarak tabiat varlıkları ile ilgili yetki ve sorumluluğun Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na devredilmesi olmuştur. Kararname ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na bağlı “*Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü*” oluşturulmuş ve bu müdürlüğün görevleri arasına tabiat varlıkları ve doğal sit alanlarının tespiti, tescili ve yönetimi alınmıştır. Bununla birlikte, Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü, tabiat varlıkları ve doğal sit alanları ile tarihi, arkeolojik ve kentsel sit alanlarının çakıştığı durumlarda koruma ve kullanma esaslarını ilgili bakanlıkların görüşünü alarak belirlemek ve kısmen veya tamamen hangi idarelerce yönetileceğine karar vermek, her tür ve ölçekteki çevre düzeni, nazım ve uygulama imar planlarını yapmak, yaptırmak ve onaylamak yetkisine sahiptir. 2782 sayılı Çevre Kanunu ve 2783 sayılı Milli Parklar Kanunu’nda yapılan değişiklikler ile milli parklar, özel çevre koruma bölgeleri, orman alanları dışında kalan tabiat parkları, tabiat anıtları, tabiatı koruma alanları, sulak alanlar ve benzeri koruma statüsü bulunan diğer alanların tespit, tescil ve yönetimi, orman alanları içerisinde kalan tabiat parkları, tabiat anıtları ve tabiat koruma alanlarının ise tespit ve tescili gibi görevler de Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na devredilmiştir. Tabiat Varlıklarını Koruma Müdürlüğü’nün kurulması ile birlikte Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları’nın isimleri de “*Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu*” ve “*Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu*” olarak değiştirilmiştir. Yapılan değişiklikler doğal ve kültürel değerlerin korunmasına ilişkin farklı kurumsal yapılara yetki vererek bu değerlerin geleceği konusunda büyük bir risk yaratmaktadır. Koruma altına alınan alanlarda 2863 sayılı yasa gereği koruma amaçlı imar planı yapılması söz konusu iken 648 sayılı KHK doğal sitler için imar planı yapılmasını gündeme getirmiştir. Bu durum bugüne kadar korunabilmiş doğal sit alanları, milli parklar, özel çevre koruma bölgeleri, tabiat parkları ve tabiat koruma alanlarında planlama adı altında kısa süre içerisinde büyük tahribat yaratabilir. Kısaca 648 sayılı KHK ile birlikte yapılan düzenlemelerle koruma alanında birden fazla otoritenin söz sahibi olduğu dağınık bir yapı oluşturulmaktadır. Dünya’da gelişmekte ve geliştirilmeye çalışılmakta olan bütüncül koruma anlayışının tamamen aksi yönde bir adım atılmıştır.

Son olarak 10.07.2018 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren “Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi” ile Bakanlıklar’ın görevlerinde çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Düzenlemeler arasında 97. maddede yer alan; Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın Cumhurbaşkanınca yetkilendirilendirilen alanlarda her türlü plan yapma yetkisine sahip olması dikkat çekmektedir. Bununla birlikte Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na bağlı olan Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü’nün de görev ve yetkilerinde düzenleme yapılmış; tabiat varlıkları ve doğal sit alanları ile ilgili tescil kararlarının onayı Bakanlık tarafından yapılırken, yapı yasağı getirilen tabiat varlıkları ve doğal sit alanları dahil orman rejimine tabi olmayan bütün koruma alanlarının tescil ve ilan yetkisi Cumhurbaşkanı’na verilmiştir.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ve bu kanunu düzenleyen kanunlar ve KHK’lar dışında doğal ve kültürel değerler ile ilişkili olabilecek diğer kanunlara örnek olarak 1982 tarih 2634 sayılı “Turizmi Teşvik Kanunu” ve 1990 tarih 3621 sayılı “Kıyı Kanunu” verilebilir. Turizmi Teşvik Kanunu; *turizm sektörünü düzenleyecek, geliştirecek, dinamik bir yapı ve işleyişe kavuşturacak önlemlerin ve tedbirlerin alınması amacıyla, turizm hizmetleri ile bu hizmetlerin gereği kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgeleri ve turizm merkezlerinin tespiti ile geliştirilmelerine, turizm yatırım ve işletmelerinin teşvik edilmesine, düzenlenmesine ve denetlenmesine ilişkin hükümleri kapsamaktadır.* Kanunda geçen “*kültür ve turizm koruma ve geliştirme bölgeleri*” tarihi ve kültürel değerlerin yoğun olarak yer aldığı alanları da içermekte ve bu alanların korunması, kullanılması ve değerlendirilmesi yönünde karar alma yetkisini Kültür ve Turizm Bakanlığı’na vermektedir. Kıyı Kanunu ise; deniz, tabii ve suni göl ve akarsu kıyıları ile bu yerlerin etkisinde olan ve devamı niteliğinde bulunan sahil şeritlerinin doğal ve kültürel özelliklerini gözeterek koruma ve toplum yararlanmasına açık, kamu yararına kullanma esaslarını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Kanuna göre bu konuda yetkili olan bakanlık ağırlıklı olarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’dır.

Türkiye’de ulusal ve bölgesel ölçekteki planlama ve gelişme kararları ile ilgili olan kanun 1985 yılında kabul edilen 3194 sayılı “İmar Kanunu”dur. Bu kanun; yerleşme yerleri ile bu yerlerdeki yapılaşmaların plan, fen, sağlık ve çevre şartlarına uygun olarak yapılmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Kanun metni incelendiğinde metnin dördüncü maddesinde yer alan, 2863 sayılı *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma*

Kanunu ile belirlenecek olan yerlerde kanunun bu kanuna aykırı olmayan hükümleri uygulanır maddesi ile Koruma Kanunu'na atıfta bulunulduğu görülmektedir. İmar Kanunu'nun 27. maddesinde; kırsal alanlar ve köyler için yapılaşma koşullarından bahsedilmekte, belediye ve mücavir alanlar dışında kalan köy yerleşik alanlarında, civarında ve mezralarda yapılacak konutlar, tarım ve hayvancılık amaçlı yapıların yanı sıra burada yaşayanların ihtiyaçlarını karşılamak amaçlı yapılan bakkal, manav, berber, köy fırını, köy kahvesi gibi yapılar için de ruhsat aranmayacağı, ancak projelerin valiliklerce incelenmesi ve yöresel doku ve mimari özelliklere, fen, sanat ve sağlık kurallarına uygun olması gerektiğine değinilmektedir. Ayrıca kanunda köy yerleşik alan sınırları içerisinde ilk ve ortaöğretim tesisi, ibadet yeri, sağlık tesisi, güvenlik tesisi gibi yapılar için de imar planı yapılması şartı aranmayacağı belirtilmektedir. Bu maddelerin sağlıklı ve güvenli bir yapılaşma için gerekli olan imar planı gerekliliğini ortadan kaldırdığı, özellikle deprem ve benzeri afetler açısından risk altında olan köylerde yaşayan insanları tehdit ettiği açıktır. Büyükşehir Belediyesi Kanunu⁵⁶ ile il sınırları içerisinde kalması sebebiyle mahalleye dönüşen, nüfusu 5000'in altında olan kırsal alanlar ve köylerde de aksi bir karar alınmadıkça uygulama imar planı yapılıncaya dek İmar Kanunu'nda kırsal alanlar ve köyler için belirlenen yapılaşma kuralları geçerlidir. Bununla birlikte kanunda; *yerleşme ve yapılaşma özellikleri, mimari doku ve karakteri, gelişme düzey ve potansiyeli açısından önem arz eden köylerde bu özellikleri korumak, geliştirmek ve yaşatmak amacıyla muhtarlık katılımı ile ilgili idarelerce köy tasarım rehberleri hazırlanabileceğinden* bahsedilmektedir.

648 sayılı KHK'ye ile birlikte 3194 sayılı İmar Kanunu'na da ek madde getirilmiş ve bu maddeye göre; kırsal alanlarda bulunan mera, yaylak ve kışlakların geçici yerleşme yeri olarak uygun görülen kısımları valilikçe bu amaç ile belirlenmiş bir komisyon tarafından tespit edilir ve ot bedeli alınmaksızın tapuda Hazine adına tescil edilir. Bu alanlar belirlenen kapsamda kullanılmak ve değerlendirilmek üzere belediye ve mücavir alan sınırları içinde ilgili belediyelere, diğer alanlarda il özel idarelerine veya ilgili kurumlara tahsis edilir. Ayrıca mera, yaylak ve kışlakların 2634 sayılı Turizmi

⁵⁶ 12 Aralık 2012 tarihinde kabul edilen 6360 sayılı "On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" kapsamında büyükşehir belediye sınırları il mülki sınırlarına kadar genişletilmiş ve köy tüzel kişilikleri sona erdirilmiştir. Bu kanun kapsamında birçok köy mahalleye dönüştürülmüştür.

Teşvik Kanunu uyarınca ilan edilen turizm merkezleri ile kültür ve turizm gelişim bölgeleri kapsamında kalan kısımları, yine ot bedeli alınmadan Hazine adına tescil edilerek 2634 sayılı kanun çerçevesinde kullanılmak ve değerlendirilmek üzere Kültür ve Turizm Bakanlığı'na tahsis edilir. Bu düzenleme ile mera, yaylak ve kışlaklarda yapılaşmanın önü açılmaktadır.

İmar Kanunu'nun köyler ile ilgili 27. maddesinde ayrıca köy yerleşik alanlarında geçerli olmadığını belirterek 5403 sayılı “Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu”na da atıfta bulunmaktadır. Bu kanun; *toprağın doğal veya yapay yollarla kaybını ve niteliklerini yitirmesini engelleyerek korunmasını, geliştirilmesini ve çevre öncelikli sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun olarak, plânlı arazi kullanımını sağlayacak usûl ve esasları belirlemek* amacıyla, *arazi ve toprak kaynaklarının bilimsel esaslara uygun olarak belirlenmesi, sınıflandırılması, arazi kullanım plânlarının hazırlanması, koruma ve geliştirme sürecinde toplumsal, ekonomik ve çevresel boyutlarının katılımcı yöntemlerle değerlendirilmesi, amaç dışı ve yanlış kullanımların önlenmesi, korumayı sağlayacak yöntemlerin oluşturulmasına ilişkin sorumluluk, görev ve yetkilerin tanımlanması ile ilgili usûl ve esasları* kapsamaktadır.

2863 sayılı Koruma Kanunu, 2872 sayılı Çevre Kanunu ve 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu gibi doğal ve kültürel değerlerin korunması konusunu düzenleyen kanunlar incelendiğinde bu kanunlarda kültürel peyzaj ve kültürel peyzaj alanlarına yönelik herhangi bir tanımın yer almadığı görülmektedir. Bununla birlikte, doğa ve kültür ilişkisinin yoğun olduğu ve taşıdığı değerler ile koruma altına alınmak istenen kırsal alanlara yönelik “kırsal sit” gibi bir koruma statüsünün ve tanımının eksikliği de göze çarpmaktadır. Bu gibi alanlar günümüze dek genellikle kentsel ya da doğal sit olarak değerlendirilmiş ve koruma altına alınmaya çalışılmıştır. Ancak kendine özgü koşulları ve değerleri olan bu alanların korunması için daha hassas bir yaklaşım gereklidir. Korunması konusunda yetkili olan kurum ve kuruluşlar açısından da bu alanların değerlerinin net bir şekilde tanımlanması ve koruma koşullarının belirlenmesi kolaylık sağlayacaktır. Bu konuda atılan önemli adımlardan biri Dünya'daki gelişmelere paralel olarak Türkiye'nin de 1982 yılında Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme'yi ve 2003 yılında Avrupa Peyzaj Sözleşmesi'ni onaylaması olmuştur. Ancak sözleşmelerin onaylandığına dair kanunların meclis tarafından kabulünün ardından sözleşmelerin gereği olan yasal düzenlemeler konusunda günümüzde hala eksiklikler mevcuttur.

Koruma alanında yaptığı çalışmalarla uluslararası ölçekte önemli bir sivil toplum kuruluşu olan ICOMOS'un Türkiye Milli Komitesi, 1974 yılından bu yana faaliyet göstermektedir. Mimari koruma ve restorasyon alanında çalışmalarını sürdüren kuruluş, Türkiye'de kültürel peyzaj kavramının gelişimi ve kültürel peyzaj alanlarının korunması konusunda da katkı sağlamaya çalışmaktadır. ICOMOS Türkiye Milli Komitesi tarafından 17.02.2012 tarihinde yayımlanan “*Kapadokya Bildirgesi*” bu konudaki çalışmalardan biridir. Bildirgede üstün evrensel değer kavramı ve ölçütleri dikkate alınarak, ülkemizdeki koruma terminolojisinin uluslararası yeni yaklaşımlar doğrultusunda güncellenmesine katkıda bulunacak kültürel peyzaj tanımına yer verilmektedir⁵⁷. ICOMOS Türkiye Milli Komitesi, 17-19.02.2012 tarihleri arasında Kapadokya'da gerçekleştirdiği toplantıda kültürel peyzaj tanımını değerlendirmiş, tanımın hızla mevzuata girmesi gerektiğini yasa yapıcı kurumlara resmi olarak tavsiye etmiştir (Kahya, 2017, ss. 70-78). Bu tavsiyenin yerine getirilmesi ile bu alanlarda 648 sayılı KHK ile meydana gelen yetki parçalanmasının da önüne geçilebileceği düşünülmektedir (ICOMOS Türkiye, 2012).

Aynı kültürel peyzaj tanımına, ICOMOS Türkiye Milli Komitesi'nin, uluslararası tüzük ve ilkeleri ülkemizin kendine özgü sorunları bağlamında değerlendirerek, ulusal yasa ve düzenlemelerdeki problem ve çelişkilerden yola çıkarak, herkes için anlaşılabilir bir ulusal tüzük oluşturmak amacı ile 2013 yılında yayımladığı “*Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi*”nde de yer verilmiştir⁵⁸. Söz konusu tüzükte mevcut yasal düzenlemelerde eksikliği hissedilen kültürel peyzaj tanımına da yer verilmiştir. Buna göre kültürel peyzaj alanları; toplumun ve insan yerleşmelerinin, tarih içinde ekonomik, sosyal ve kültürel etkenler bağlamında doğal çevreleriyle birlikte ve etkileşim içinde bulunarak dönüştürdüğü alanların yanı sıra, insanın ve doğanın birlikte oluşturduğu kültürel ve doğal kaynakları ve bu bağlamda yaban hayatı ve evcil hayvanları içeren, tarihi bir olay ve bir etkinlikle anılan, ya da çeşitli kültürel ve estetik değerler sergileyen coğrafi alanlardır (ICOMOS Türkiye, 2013, s. 16). Tüzük, Türkiye'de zaman zaman problem ve çelişkiler oluşturabilen ulusal koruma yasaları konusundaki gerekli yasal düzenlemelere temel oluşturabilecek nitelikte önemli bir çalışmadır.

⁵⁷ ICOMOS Türkiye Milli Komitesi, Kapadokya Bildirgesi, 17.02.2012, Nevşehir.

⁵⁸ ICOMOS Türkiye Milli Komitesi, Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi, 12.12.2013, İstanbul.

3.3.2 Ada yerleşimlerine yönelik koruma yaklaşımları

Dünya'dan kültürel peyzaj karakteri taşıyan ada yerleşimlerinin ele alınmasının ardından, Türkiye'den seçilen örnekler, tarihi, doğal, kültürel değerleri, koruma sorunları ve bu sorunlar için geliştirilen koruma önerileri konusunda değerlendirilecektir. Öncelikle, Gökçeada ile benzer yüzölçümü, nüfus gibi fiziksel ve sosyal nitelikler taşımasa da aynı coğrafyayı paylaşan, tarih boyunca yakın ilişkiler kuran ve benzer bir gelişim süreci yaşayan Bozcaada ele alınacak, ardından farklı bir konumda bulunmasına rağmen Gökçeada'nın ardından Türkiye'nin ikinci büyük adası olan Marmara Adası benzer şekilde değerlendirilecektir.

3.3.2.1 Bozcaada

Boğazönü Adaları içerisinde yer alan Bozcaada (Tenedos), Çanakkale'ye bağlı bir ilçe konumundadır. Ege Denizi'nin kuzeydoğusunda, Çanakkale Boğazı'nın güneyinde yer alan Bozcaada, doğusundaki en yakın kara parçası olan Ezine İlçesi'nin Geyikli Beldesi'ne 6 km, kuzeybatısındaki Gökçeada'ya 27 km, Çanakkale İl Merkezi'ne 40 km kadar uzaklıktadır (Güney Marmara Kalkınma Ajansı (GMKA), 2012, s. 2; Şekil 3.48).

Şekil 3.48 : Bozcaada'nın konumu.

Ada'ya ulaşım Geyikli İskelesi'nden feribot veya Çanakkale Merkez'den deniz otobüsü ile sağlanmaktadır. Belirli zamanlarda, özellikle yaz sezonunda, Bozcaada ve Gökçeada arasında da deniz otobüsü seferleri yapılmaktadır. Bozcaada 40 km² olan yüz ölçümü ile Türkiye'nin üçüncü büyük adasıdır (GMKA, 2012, s. 2).

Ada, Çanakkale Boğazı girişindeki stratejik konumu sebebiyle tarihte sıklıkla el değiştirmiştir. İlyada Destanı'nda sıklıkla adı geçen Bozcaada'nın (Tenedos) Troya Savaşı sırasında bir üs olarak kullanıldığı düşünülmektedir (Homeros, 1999, s. 33). Öncelikle Pers egemenliğine giren Ada'nın daha sonra Romalıların, Roma İmparatorluğu'nun ayrılmasından sonra ise Bizans İmparatorluğu'nun egemenliğinde bulunduğu bilinmektedir (Erinç ve Yücel, 1988, s. 100). 1377 yılında ise Ege Denizi'nde ticari faaliyetlerde bulunan Venedikliler tarafından ele geçirilmiştir (Erinç ve Yücel, 1988, s. 100). Ticari menfaatler sebebiyle Cenevizliler ve Venedikliler arasında savaşa sebep olan Ada, 1381 Torino Antlaşması sonrası Cenevizlilere verilmiş ve Venedikliler Ada'yı boşaltarak halkını Girit'e yerleştirmiştir (Erinç ve Yücel, 1988, s. 100). Bu tarihten sonra Ada uzun bir dönem boş kalmıştır. 15. yüzyılın başlarında seyyahlar Ada'nın boş ve kalesinin harap halde olduğundan bahsetmektedir (Erinç ve Yücel, 1988, s. 100).

İstanbul'un fethi zamanında stratejik önemini daha iyi anlayan Osmanlılar, Ada'nın iskan edilmesini istemiş ve buraya yerleşeceklere bir takım imtiyazlar vermişlerdir (Erinç ve Yücel, 1988, s. 100). 16. yüzyılın ortalarına doğru Ada'da küçük bir Hristiyan grup yerleşmiştir (Erinç ve Yücel, 1988, s. 100). Fatih Sultan Mehmet döneminde Ada'daki Venedik ve Ceneviz döneminden kalan, Bizans döneminde de kullanılan kalenin onarıldığı bilinmektedir (Erinç ve Yücel, 1988, s. 100). 17. yüzyılın başlarına gelindiğinde Bozcaada'da hane sayısı 260'a yükselmiştir (Erinç ve Yücel, 1988, s. 100). Girit Savaşı devam ederken Ada, Venedikliler ve Osmanlı arasında birkaç defa el değiştirmiştir (Erinç ve Yücel, 1988, s. 100). 19. yüzyılın sonlarına doğru Bozcaada'da 1300'ü Türk 4140 kişinin yaşadığı söylenmektedir (Cuinet, 1892, s. 490).

Balkan Savaşları sırasında Yunanistan'ın işgali altında bulunan Ada, 1923 Lozan Antlaşması ile Türkiye'ye geri verilmiştir. Gökçeada ile birlikte mübadele dışı tutulsa da, yaşanan siyasi ve ekonomik değişimler Bozcaada'nın sosyal yapısını da etkilemiş, Ada geçmişte çoğunluğunu oluşturan Rum nüfusunu büyük oranda kaybetmiştir.

Ada'da bugün, ilçe merkezi dışında herhangi bir yerleşim ya da köy bulunmamaktadır. Ancak iç bölgelerde, insanların özellikle yaz dönemini ve hasat dönemini geçirdikleri, tekil veya grup halinde bağ evleri yer almaktadır. Ada'nın nüfusu günümüzde 2.472 kişiden oluşmaktadır (Url-14).

Ada genel yapısı bakımından çok yüksek olmayan tepelerden oluşmaktadır. Batı kesimi ise bağlardan oluşan düzlük bir alandır. Ada'nın tek yerleşimi olan ilçe merkezi Yenikale tepesi eteğine kurulmuş, kuzeydoğu ve güney rüzgarlarından korunan bir liman yerleşimidir. İlçe merkezi, Alaybey ve Cumhuriyet adlarında iki mahalleden oluşmakta, geçmişte denize dökülen bir akarsu olan ve bugün Çınarçarşısı olarak adlandırılan cadde bu iki mahalleyi birbirine bağlamaktadır (Şekil 3.49).

Şekil 3.49 : Bozcaada geleneksel dokusundan örnekler.

Alaybey Mahallesi geçmişte çoğunlukla Türk nüfusun, Cumhuriyet Mahallesi ise Rum nüfusun yaşadığı mahallelerdir (Erinç ve Yücel, 1988, s. 101). 1876 yılında geçirdiği büyük bir yangın sonrası yapılarının büyük çoğunluğu harap olan Cumhuriyet Mahallesi, bu tarihten sonra ızgara planlı olarak yeniden kurulmuştur (Erinç ve Yücel, 1988, s. 101). 1980'li yıllarda Cumhuriyet Mahallesi 300, Alaybey Mahallesi 250 haneden oluşmaktadır (Erinç ve Yücel, 1988, s. 101). Günümüzde yerleşim, tarihi 17. yüzyıla uzanan sivil mimarlık örnekleri, Alaybey Camisi, Köprülü Mehmet Paşa

Camisi, Meryem Ana Kilisesi, Yeni Kale, Eski Kale, Namazgah Çeşmesi gibi anıtsal yapıları ile geleneksel dokusunu korumakta ve sürdürmektedir (Şekil 3.49).

19. yüzyıl boyunca tahıl ihtiyacını Anadolu'dan karşılayan Bozcaada bu dönemde kavun ve şarapları ile tanınmaktadır (Erinç ve Yücel, 1988, s. 101). Ada halkı Akdeniz ve İstanbul'a şarap ihraç ederek geçimini sağlamaktadır (Erinç ve Yücel, 1988, s. 101). Bugün de benzer şekilde Ada'nın ekonomisi bağcılık, balıkçılık ve tarıma dayanmaktadır (GMKA, 2012, ss. 2-5). Ancak son yıllarda gelişen turizm gerek Ada'nın ekonomisi gerek sosyal ve fiziksel yapısı üzerinde oldukça etkilidir. Ada'nın genel ekonomik yapısı içerisinde birinci sırayı turizm ve hizmet sektörü almıştır (GMKA, 2012, s. 3). Merkezde geleneksel konutların birçoğu pansiyon veya otele çevrilmiş durumdadır. Aynı zamanda idari merkez olan yerleşimde kamu yapıları ve bunların ihtiyacına yönelik inşa edilmiş konutlar ve lojmanlar da turizm sezonunda kullanılan ikincil konutlara veya pansiyonlara dönüştürülmüştür. Ada'nın batısında bağlıkların arasında yer alan, geçmişte bağ evi olarak kullanılan yapıların büyük çoğunluğu da ikincil konutlara çevrilmiş ve sayıları da oldukça artış göstermiştir. Ada'nın denize girilebilen koylarına ve sahillerine yakın noktalarda da turizm tesislerinin inşa edildiği görülmektedir.

Geçmişten günümüze alınan kararlar ve doğal, kentsel, arkeolojik sit alanı ilanları ile Bozcaada'nın doğal ve kültürel değerleri koruma altına alınmaya çalışılmıştır. 1978 yılından itibaren GEEAYK kararı ile ada bütünü 3. derece doğal sit alanı, ilçe merkezinin tamamı ise kentsel sit ilan edilmiştir⁵⁹. Bozcaada Kalesi, Yeni Kale gibi arkeolojik sit ilan edilen alanlar da mevcuttur. Alınan bu kararlara ve önlemlere rağmen turizm baskısının sosyal ve fiziksel çevre üzerinde olumsuz etkileri olduğu görülmektedir. Tarihi konutların birçoğu özgün işlevinden uzaklaşarak pansiyon veya otel olarak kullanılmaktadır. Yapıların zemin katları hizmet sektörüne yönelik olarak restoran, kafe ve barlara dönüştürülmüş durumdadır. Ayrıca, yapıların yeniden kullanılması ve işlevlendirilmesi aşamasında gerçekleştirilen niteliksiz uygulamalar da özgün değerlerine zarar vermekte, bu değerlerin korunmasını ve sürdürülmesini zorlaştırmaktadır. Bu uygulamalarda yapıların özgün malzemelerini kaybettiği, yapılara özgün yapım sistemi ve tekniği dışında müdahalelerin gerçekleştirildiği

⁵⁹ GEEAYK'nın 14.10.1978 tarih 10663 sayılı kararı ve TKTVYK'nın 17.10.1985 tarih 1504 sayılı kararı ile.

görülmektedir. Bu örneklerin son yıllarda artan talepler ile birlikte çoğalması Ada'nın geleneksel dokusunu tehdit etmektedir. Ayrıca artan turizm doğal kaynaklar üzerinde de baskı yaratmaktadır. Ada'nın zaten kısıtlı bulunan su, kanalizasyon gibi alt yapı olanakları turizmin çok yoğun olduğu yaz sezonunda yetersiz hale gelmektedir. Ada'ya ve Ada'nın diğer bölgelerine tek ulaşım noktası olan liman ve devamındaki Çınarçarşı caddesinde yaz sezonunda trafik yoğunluğu, gürültü ve kirlilik meydana gelmektedir.

Son olarak 2015 yılında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından onaylanan Balıkesir-Çanakkale bölgesi için hazırlanan 1/100.000 Çevre Düzeni Planı, Gökçeada için olduğu gibi Bozcaada için de önemli kararlar içermektedir. Plan Bozcaada'da çoğunluğu bağlardan oluşan tarım alanlarının gelişme alanları olarak "bağ evi" ve çiftçi evi" adı altında yapılaşmaya açılmasına izin vermektedir. Ancak bu karar, bağ evinden ikincil konutlara dönüştürülen yapıların sayısının daha da artmasına sebep olabilir. Ayrıca söz konusu plan nüfus artışı öngördüğü için ada peyzajı ve ekolojisi ile uyumsuz olarak önerilen, yeni birinci derece yolları da içermektedir. Plana kurum, kuruluş ve kişiler tarafından yapılan çok sayıda itiraz Bakanlık tarafından değerlendirilerek daha önce hazırlanan (1993-1996 yılları) 1/25000 Çevre Düzeni Planı kararları korunmuş, yeni planda önerilen gelişme alanlarına gerek olmadığına karar verilmiştir.

Son yıllarda Bozcaada'da turizmin olumsuz etkilerine karşı önlemler alınmaya, projeler geliştirilmeye alternatif turizm olanakları arttırılmaya çalışılmaktadır. Yaz sezonunda ilçe merkezindeki trafiğin ve buraya feribotla gelen araç sayısının kısıtlanması veya şehirde konaklayan turistlerden vergi alınması gibi önlemler alınmaya çalışılmaktadır. Ayrıca, Ada'da yerel yönetimin girişimleri ve devlet destekleri ile, turizm geliştirme kapsamında altyapı olanaklarının iyileştirilmesi, ağaçlandırma, bağcılığı geliştirme, zeytinciliği geliştirme, organik tarım projeleri de yürütülmeye çalışılmaktadır.

3.3.2.2 Marmara Adası

Marmara Adalar Grubu'nun en büyüğü olan Marmara Adası, aynı zamanda 117,18 km²'lik yüz ölçümü ile Gökçeada'dan sonra Türkiye'nin ikinci büyük adasıdır. Balıkesir İli'ne bağlı bulunan Ada, Marmara Denizi'nin güneybatısında yer almaktadır (Şekil 3.50).

Ada'ya ulaşım Balıkesir'in Erdek İlçesi'nden vapur seferleri ile sağlanmaktadır. Ayrıca İstanbul ve Tekirdağ'dan deniz otobüsü ile de adaya ulaşmak mümkündür. Ancak ulaşımın uzun ve kış hava koşullarında zor oluşu zaman zaman eğitim ve sağlık hizmetlerini olumsuz etkilemektedir.

Ada'nın orta kesimleri daha yüksek, dağlık, kuzey ve güney kesimleri ise daha alçak, tepelik bir yapıya sahiptir. Ada'nın farklı bölgeleri iklim ve bitki örtüsü bakımından da farklılık göstermektedir. Marmara Bölgesi'nde yer alan Ada bu bölgenin iklim özelliklerini taşıırken yer yer Akdeniz ve Karadeniz iklimi özellikleri de göstermektedir. Ada'nın daha kurak olan güney kesimleri maki ile kaplıyken kuzey kesimlerinde bitki örtüsü daha zengindir ve orman alanları yer almaktadır. Bununla beraber Ada'da çok sayıda zeytin ağacı da bulunmaktadır. Ada'nın ekonomisi balıkçılık, bağcılık, zeytin üretimi ağırlıklı tarım ve son yıllarda gelişen turizme dayanmaktadır.

Şekil 3.50 : Marmara Adası'nın konumu.

Ada'daki yerleşimin antik çağa dayandığı ve bu dönemde kurulan Prokonnesos kenti ile başladığı bilinmektedir. Ada antik dönemden itibaren buradaki ocaklardan çıkarılan mermeri ile tanınmaktadır. Marmara taşı anlamındaki “marmor” kelimesinin zamanla telaffuzu değişerek mermer adını almış, aynı zamanda Ada'ya da ismini vermiştir (GMKA, 2014, s. 195). Ada'da Roma ve Bizans dönemlerinde de yerleşimin bulunduğu, Osmanlı egemenliğine girdiği 15. yüzyıldan itibaren ise Ada'ya Türklerin yerleştirildiği bilinmektedir. Uzun yıllar Rum ve Türk nüfusun birarada yaşadığı Ada'ya, mübadele dönemi ile birlikte Rum nüfus Yunanistan'a göç etmek zorunda

kalınca, Karadeniz bölgesinden gelenler yerleştirilmiştir. Günümüzde Ada, 9.310 kişilik nüfusa sahiptir (GMKA, 2014, s. 194).

Ada'nın yerleşimleri genel olarak güney kıyılarında yer almaktadır. Batıdan doğuya doğru Çınarlı, Marmara olarak da anılan merkez, Gündoğdu, Topağaç ve Asmalı köyleri güney kıyılarındaki yerleşimlerdir. Kuzeyde ise tek yerleşim mermer ocakları ile ünlü Saraylar'dır. Tarihi bir yerleşim olan Saraylar'da çevrede bulunan tarihi eserlerin, yarım bırakılmış Roma ve Bizans döneminden kalan mermer heykellerin sergilendiği açık hava müzesi bulunmaktadır.

Son yıllarda artış gösteren Saraylı ve çevresindeki mermer ocakları faaliyetlerinin Ada'nın doğal değerleri üzerinde bir baskı oluşturduğu görülmektedir. Erken yıllardan itibaren kullanılan ocakların sayısı oldukça artmış ve mermer çıkarılan alanlar Ada'nın %30'u seviyelerine ulaşmıştır (Url-30; Şekil 3.51).

Şekil 3.51 : Saraylar yakınındaki maden ocakları (Url-33).

Bu durum yeşil alanların tahribatını da beraberinde getirmiştir. Önceleri yeşil olan ve ağaçlarla kaplı olan kuzey bölgeleri ocakların faaliyetleri sonucu büyük boyutlu çukurlar ile kaplanmıştır. Ada her ne kadar doğal sit alanı kararları ile koruma altına alınmaya çalışılmışsa da geçmişte yerel yönetim tarafından bu alanlar gelişimin ve yapılaşmanın önünde engel olarak görülmüş, alınan sit kararlarının değiştirilmesi, bu alanlarının daraltılması için talepte bulunulmuştur.

Ada'nın doğal ve kültürel değerleri üzerindeki bir diğer tehdit de iyi yönetilemeyen turizmdir. Artan ikincil konut ve turizm tesisi talepleri ile birlikte Ada'nın köylerindeki geleneksel mimarinin yerini çoğunlukla çok katlı betonarme yapılar almış, geçmişini yansıtan kültür mirası korunamamıştır (Şekil 3.52).

Günümüzde sayıları az da olsa iki katlı, kırma çatılı, ahşap karkas yapım tekniği ile inşa edilmiş, iç mekanlarında yer yer kalem işi bulunan geleneksel konut örneklerini görmek mümkündür. Yerleşimler arasında Asmalı Köyü bu anlamda daha korunmuş olması dolayısıyla ön plana çıkmaktadır.

Şekil 3.52 : Asmalı Köyü genel görünümü (Url-33).

3.4 Koruma Yaklaşımlarına Yönelik Genel Değerlendirme

Kültürel peyzaj alanlarının korunması konusunda ulusal ve uluslararası ölçekte farklı kurumsal yaklaşımlar, kimi yasal kimi tavsiye niteliğinde olan kararlar ve belirlenen ilkeler incelendiğinde, benzer görüşlerin varlığı tespit edilebilmektedir. Bu ortak görüşlerin kültürel peyzaj alanlarının korunması adına gerekli temel ilkeler olduğu sonucu çıkarılabilir. Her alanın kendine özgü problemleri olduğu gibi bu alanların korunması konusunda alınması gereken önlemler de problemleri doğrultusunda özelleşmektedir. Ancak, kültürel peyzaj alanlarının korunması konusunda çalışmalarını sürdüren ulusal ve uluslararası kurumların değerlendirmeleri ışığında farklı niteliklere sahip alanların her birinde geçerli olabilecek temel ilkelerin neler olduğu anlaşılmaktadır.

Kültürel peyzaj alanları koruma çalışmalarına rehberlik edecek bu ilkelerin neler olduğuna bakıldığında; öncelikle bu alanların korunması konusunda uluslararası ölçekte kabul görmüş temel yaklaşımların, ulusal ölçekte koruma politikalarına yansımalarının ve ülkelerin bu alanları korumak, yönetmek ve planlamak adına kendi peyzaj politikalarını belirleyerek, yasal altyapılarını oluşturmalarının beklendiğini söyleyebiliriz. Alınacak yasal önlemlerin, üst ölçekte bölgesel planlama sistemleri ile uyumlu olması, koruma, tarım ve orman politikalarının bir parçası olarak genel anlamda peyzaj politikaları ile bir bütün olacak şekilde belirlenmesi gereklidir. Bu süreçte yerel ve bölgesel yönetimlerin, gerek politikaların tanımlanması gerekse uygulanması aşamasında katılımlarının sağlanması son derece önemlidir. Konu ile ilgili bilinç düzeyinin artırılması hedeflenerek eğitim ve öğretime önem verilmelidir.

Kültürel peyzaj alanları, doğal alanların insanların yaşam biçimi üzerindeki etkilerini ve insanların günlük faaliyetlerinin ve kültürlerinin doğayı nasıl şekillendirdiğini yansıtan, dolayısıyla soyut ve somut birçok değer barındıran, karmaşık ve birbiri ile dinamik bir ilişkisi olan niteliklere sahip alanlardır. Bu sebeple bu alanların korunması, yönetimi ve planlanması çok disiplinli bir yaklaşım gerektirmektedir. Bu çalışmalarda kültürel peyzaj alanının niteliğine göre değişen farklı bilim dallarındaki uzmanların birarada çalışmasının yanı sıra uluslararası işbirliklerine de açık olmak gerekir.

Kültürel peyzaj alanları çoğunlukla kullanılan ve yaşayan alanlardır. Bu alanların korunması ve yönetimi konusunda dikkat edilecek en önemli hususlardan biri de yenilenebilir kaynaklar olmadıklarını göz önünde bulundurarak, alanın bütünlüğünün ve özgünlüğünün kaybolmasına engel olacak şekilde kontrollü gelişimlerinin sağlanmasıdır. Doğanın ve kültürün birbirini şekillendirmeye ve değiştirmeye devam ettiği bu alanların yönetimi, alanın özelliklerini olduğu gibi korumayı öngören, değişime kapalı katı kuralları yerine, bu değişime rehberlik edecek şekilde düşünülmelidir. Bu noktada sadece geleneksel uygulamaların değil, aynı zamanda sürdürülebilir arazi kullanımlarının ve yeni teknolojilerin adaptasyonunun da desteklenerek, alanın önemli karakterlerinin sürdürülerek yaşatılması sağlanmalıdır.

Özellikle koruma yaklaşımının belirlenmesi aşamasında, katılımcı bir sürecin planlanması ve kültürel peyzaj alanlarında yaşayan yerel halkın bu sürece dahil edilmesi son derece önemlidir. Yerel halk ile birlikte ortak bir vizyon belirlenmeli, koruma ve yönetim yaklaşımları konusunda anlaşma sağlanmalıdır.

Koruma planlaması çalışmaları alanın niteliklerine göre değişiklik gösterse de, ilk aşama, alanın kültürel peyzaj özelliklerinin anlaşılması kapsamında, tarihsel araştırma, mevcut koşulların belgelenmesi ve analiz çalışmalarının gerçekleştirilmesinin ardından, bütünlük ve öneminin değerlendirilmesidir. Daha sonra, alanın fırsatları ve zorlukları doğrultusunda gelecek için ortak bir vizyon belirlenmelidir. Koruma yaklaşımının ve müdahale planlarının geliştirilmesi ile birlikte, organizasyonun sağlanabilmesi açısından, yönetim planları kullanılmalıdır. Yönetimde yasal ve kurumsal yapı net bir şekilde belirlenmeli, belirsizliklere neden olmayacak şekilde yönetim stratejileri ortaya konulmalıdır.

Koruma ve yönetim modeli kısa, uzun ve orta vadeli hedefleri belirleyerek bu hedefleri gerçekleştirmeye yönelik araçları ve kaynakları net bir şekilde tanımlayacak yapıda olmalıdır. Bu model aynı zamanda izleme ve değerlendirme aşamalarına da tabi tutularak gerektiğinde revize edilebilmelidir.

Uluslararası ölçekten ulusal ölçeğe, ada leğine inildiğinde de, kültürel peyzaj değeri taşıyan ada yerleşimlerinde bu değerlerin korunması ve sürdürülmesi konusunda benzer yaklaşımların var olup olmadığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Ele alınan Dünya'dan ve Türkiye'den örnek ada yerleşimleri, mevcut fiziksel, sosyal ve ekonomik özellikleri incelenerek, doğal ve kültürel değerlerin korunması konusunda yaşanan problemler ve gerçekleştirilen çalışmalar bakımından değerlendirilmiştir.

Değerlendirmenin başında, ele alınacak adaların seçimi için yapılan kısıtlamaların, sonuçlar üzerinde de etkili olduğu açıktır. Dünya'da birbirinden farklı coğrafyalarda, ayrı fiziksel ve sosyal koşullar altında bulunan çok sayıda ada mevcuttur. Bu adalar, yzlm bakımından, yerleşimin mümkün olmadığı küçük bir kayalıktan oluşanlardan, az sayıda nüfusun barınabileceği büyüklükteki örneklerle ve bazen bir lke topraklarını oluşturacak genişlikte olanlara kadar farklı bir yelpazede yer almaktadır. Açık denizin ortasında, ulaşımın çok sınırlı oluşu sebebiyle insan müdahalesinin yok denecek kadar kısıtlı olduğu, bu sebeple biyolojik çeşitlilik ve gelişim açısından ender ve önemli örnekler sunan, doğal değerleri ile ön planda olan ada yerleşimlerinden, anakara ile ilişkisi yakın olan, tarih öncesi çağlardan günümüze kadar çok sayıda uygarlığa ev sahipliği yapmış, insanlığın gelişimi açısından korunması gerekli değerler barındıran, günümüzde de mimarisi, kültür mirası ile ön planda olan örneklerle kadar, birbirinden oldukça farklı niteliklerde ada yerleşimi görmek mümkündür. Bunların her birinin tarihsel gelişimi, mevcut fiziksel, sosyal ve

ekonomik koşulları farklı olduğu gibi, doğal ve kültürel değerleri de birbirinden farklı özellikler göstermektedir. Yine bu değerlere yönelik tehditler ve koruma sorunları da mevcut koşulları, tarihsel süreç içerisindeki gelişimleri ve değişimleri doğrultusunda farklılaşmaktadır. Bu anlamda, örnek ada yerleşimlerinin belirlenmesinde öncelik verilen, Gökçeada ile benzer yüz ölçümü, nüfus, iklim, coğrafya, tarihsel gelişim, fiziksel özellikler gibi ölçütlerin, ortak bir değerlendirme yapmayı mümkün kılabileceği düşünülmüştür. Her ne kadar, her ada yerleşimi tarihsel gelişim süreci içerisinde kendine özgü fiziksel, sosyal ve ekonomik koşulları ile doğal ve kültürel değerleri ve yine bu değerlere yönelik tehditleri ve koruma sorunlarını barındırsa da yapılacak değerlendirmede, bu yerleşimlerde doğal ve kültürel değerlerin korunmasına yönelik benzer sorunların ne olduğu, bu sorunların değerler üzerindeki etkilerinin nasıl olduğu, olumsuz etkilere yönelik geliştirilen yaklaşımların neler olduğu ve bu yaklaşımların sonuçlarının ne olduğu gibi karşılaştırmalar, Gökçeada için geliştirilecek koruma yaklaşımı konusunda bir yol haritası çıkarılabilecek niteliktedir.

Değerlendirmeler sonucunda doğal ve kültürel değerler üzerinde baskı oluşturan ve olumsuz etkileyen ortak etkenler tespit edilmeye çalışılarak, bu problemlere yönelik olarak alınan önlemler ve geliştirilen koruma yaklaşımları incelenmiştir. Araştırma sonuçları da, değerlendirmeye başlamadan öngörülen düşünceler ile örtüşmektedir. Öncelikle ele alınan adaların kendine özgü doğal ve kültürel değerlere sahip olduğu, ortak noktalar olmakla birlikte, bu değerlere yönelik tehditlerin de yerleşimlerin içinde bulundukları özel koşullar doğrultusunda değiştiği görülmektedir. Dolayısıyla, ada yerleşimlerinin kültürel peyzaj değerlerinin korunması söz konusu olduğunda, her yerleşimde uygulanabilecek tek bir modelin varlığından söz etmek olanaksızdır. Ancak ortak sorunlar söz konusu olduğunda, birçok yerleşimde benzer yöntemlerle çözülmeye çalışıldığı, bu yöntemlerin de içinde bulunulan zamanının değer yargıları ve bakış açısı doğrultusunda değiştiği ve geliştiği anlaşılmaktadır. Gökçeada'nın kültürel peyzaj değerlerinin korunması konusunda uygun yaklaşımın belirlenebilmesi adına bu gelişim olumlu ve olumsuz yönleri ile değerlendirilmelidir.

Bu bakış açısıyla, Gökçeada ile benzer özellikler taşıması sebebiyle ele alınan Ege Adaları'nın, tarihsel gelişimleri, fiziksel, sosyal, ekonomik, kültürel özelliklerinin ayrıntılı olarak incelenmesi, konu edilen ada yerleşimlerinin, sadece fiziksel anlamda değil, sosyal ve kültürel açıdan da Gökçeada ile ortak noktaları olduğunu ortaya koymuştur. Ege Adaları'nın ortak bir tarihi geçmişe sahip olduğu, belirli bir döneme

kadar sosyal, toplumsal ve ekonomik yapı anlamında da Gökçeada ile oldukça benzer özelliklere sahip olduğu görülmektedir.

Adalarda genel olarak yerleşimlerin, belirli bir dönem güvenlik gerekçeleri ile, tepelerin denizden görülmeyen yamaçlarında, kale veya sur duvarları ile korunacak şekilde geliştiği, korsan saldırılarına karşı alınan güvenlik önlemleri arttırıldığında ise surların dış çeperlerine ve liman bölgelerine yayıldığı görülmektedir. Yine güvenlik gerekçeleri ile adalardaki yerleşimler toplu yerleşimlerdir. Öyle ki, kimi bölgelerde, sur içerisinde kalan alan dar olduğundan yapılar sıra evler biçiminde birbiri ile bitişik, oldukça sıkışık bir doku oluşturmuştur. Bu durum iklimsel olarak da değişiklik göstermekte, daha ılıman ve sıcak bir iklimin hakim olduğu güney bölgelerde yapılar düz damlı, sıcakta hayatın geçtiği çatıları ve açık sofaları bulunan, daha sıkışık bir doku içerisinde yer alırken, kuzey bölgelerde avlulu, iki katlı yapılardan oluşan daha seyrek bir doku bulunmaktadır. Gökçeada'nın da içerisinde bulunduğu Semadirek, Limni gibi Kuzey Ege Adaları'nda, verimli toprakların çevrelerinde, güvenli olduğu düşünülen tepelerin yamaçlarına kurulmuş, toplu yerleşimler mevcuttur. Her ne kadar yapılar toplu olarak yerleşmiş olsa da, birçoğunda günlük işlerle bağlantılı olarak özelleşmiş avlular bulunmaktadır. Yapı malzemesi olarak yerelde bulunan taş ve ahşap malzeme sıklıkla kullanılmıştır.

Erken yıllarda daha çok tarım, hayvancılık ve denizcilik ile geçimlerini sağlayan Ege Adaları zamanla ticaret alanındaki önemini kaybetmiş, gerek iş gücü gerekse doğal kaynaklar bakımından artan nüfus oranları karşısında yetersiz kalmıştır. Yaşanan siyasal ve politik değişimlerin de etkisiyle adalar yavaş yavaş dışa göç vermeye, genç nüfusunu kaybetmeye başlamıştır. Bu durum yüzyıllardır sürdürülen geleneksel tarım ve hayvancılık yöntemlerinin terk edilmesinin yanı sıra, geleneksel yerleşimlerin boşalması, bu yerleşimlerdeki tarihi geleneksel yapıların terk edilmesi ve bakımsız kalması gibi sonuçlar doğurmuştur. 20. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte gelişen turizm bu durumu değiştirmekle birlikte, adaların fiziksel, sosyal ve kültürel çevreleri üzerinde büyük bir etki yaratmıştır.

Yapılan incelemeler, Ege Adaları'nda, kentleşme ve endüstrileşme gibi problemlerin yanı sıra ön plana çıkan temel sorunun “*kitle turizmi*” olduğunu göstermektedir. Kültürel değerlerle beraber korunan doğal çevreleri sebebiyle Ege'deki ada yerleşimleri, geçmişten bu yana turistlerin ilgisini çeken merkezler olmuştur. Teknolojinin ve ulaşım sistemlerinin gelişmesi ile birlikte uzak adalar dahi ulaşılmaz

olmaktan çıkmış, insanların hafta sonu ve yaz tatillerinde sıklıkla ziyaret ettiği mekanlar haline gelmiştir. Bu durum, Kuzey Ege ve Güney Ege bölgelerinde iklim koşullarının aynı olmayışı sebebiyle farklılık göstermekte, kuzeyde daha sert iklim koşulları altında, yaz sezonunun oldukça kısa sürdüğü bölgelerde turizm daha az gelişirken, güneyde Akdeniz ikliminin hakim olduğu ve uzun bir yaz sezonu geçiren bölgelerde ise turizmin oldukça geliştiği görülmektedir. Ancak zaman zaman adaların anakaraya yakınlığı ve ulaşımın kolay olması gibi faktörler de bu durumun etkilerini değiştirmektedir. Kuzey Ege’de yer almasına ve kısa bir turizm sezonuna sahip olmasına rağmen, Yunanistan anakarasına oldukça yakın bir konumda bulunan Taşoz Adası, ulaşım kolaylığı sebebiyle turizmin gelişim gösterdiği bir adadır. Bununla beraber, gelişen turizm ve artan talep ile birlikte ulaşım olanaklarının da geliştiği görülmektedir. Günümüzde Ege Denizi’nde bulunan adaların çoğuna, hem anakaradan hem de çevrelerinde bulunan diğer adalardan sıklıkla feribot seferleri düzenlenmekle birlikte, artık gelişen olanaklarla adaların birçoğuna ulaşım, Mikonos, Paros, Midilli, Sakız’da olduğu gibi, havayolu ile sağlanmaktadır. Özellikle turizm sezonu olan yaz aylarında seferler sıklaştırılmakta, olanaklar artmaktadır.

Ege Adaları’nın turizm geçmişi II. Dünya Savaşı sonrasına dayansa da, asıl gelişim 1970’li yılların ortalarında yaşanmış, 1970’lerin sonu ve 1980’li yıllara gelindiğinde ise doğal, kültürel ve çevresel kaynakları, büyük çoğunluğunda bulunan havaalanı altyapısı, Avrupa’ya kıyasla daha düşük yaşam maliyetleri gibi sebeplerle Ege Adaları’nda turizm aşırı bir büyüme kaydetmiştir (Buhalis, 2001, s. 440). Bölgesel olarak Ege Adaları Avrupa’daki en büyük adalar kompleksidir ve yerleşim bulunan 95 kadar ada, Yunanistan nüfusunun % 4.5’ini barındırmaktadır (Buhalis, 1999, s. 343). Günümüzde bölge ekonomisi, tarım ve balıkçılık dışında ağırlıklı olarak turizme dayanmaktadır. Öyle ki, 2013 verilerine göre turizmden elde edilen gelir, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla’nın (GSYİH) % 5.3’ünü oluşturmaktadır (OECD, 2016, s. 180). Bu hesaplara katılmayan kredi kartı harcamaları, ulaşım masrafları ve ön ödemeler gibi turizmle bağlantılı yan harcamalar da hesaplandığında dış ticaret açığının büyük bölümünü karşılayan turizmin, Ege Adaları genelinde önemli bir iş kolu oluşturduğu söylenebilir. Bir dönem adalar genelinde ekonomik anlamda bir gelişim fırsatı olarak görülen turizm, çeşitli yatırım ve destekler ile geliştirilmiş, bu alandaki iş gücü ve sermaye arttırılmış, ancak sonuç olarak tüm sektörlerin üstünde yer alan, işgücünün büyük çoğunluğunu oluşturan, adaların taşıma kapasitelerinin çok üstünde talep ve

ihtiyaçlara gereksinim duyan bir turizm sektörü meydana gelmiştir. Turizmden elde edilen gelir, her ne kadar sezonluk olsa da, tarımdan tamamen vazgeçecek ölçüde iyidir. Bu durum, tarımın özellikle adalar ve diğerk marjinal alanlarda terk edilmesi ve tarımsal peyzaj alanlarının zarar görmesiyle sonuçlanmıştır. Oysa turizmin iyi yönetilmesi, doğalk kaynakları kısıtlı olan ve değışime karşı esnek bir yapıya sahip olmayan ada yerleşimleri için son derece önemlidir. Özellikle anakaraya uzak, izole, küçük ada yerleşimlerinde, gelişmiş yerleşimlerle arasındaki ekonomik dengeyi sağıladığı düşünülen turizmin, iyi yönetilememesi durumunda sınırlı kaynaklar üzerindeki baskısı daha yoğun hissedilmekte, tarım, hayvancılık, balıkçılık gibi ekonomik faaliyetlerin yanı sıra sosyal, kültürel ve çevresel yönde olumsuz etkileri de olmaktadır.

Turizmin yarattığı olumsuz etkilere, son yıllarda, ada yerleşimlerinde ve kıyılarda, genişleyen, yayılan, sürekli bir kentsel gelişim örnek verilebilir. Bu kentleşme genellikle yazlık konutlar ve büyük oğunluğ illegal olan kiralanabilir odalardan oluşmakta ve bölgede çeşitli ekonomik aktivitelerin, yoğunluklu kullanılan yolların ve diğerk ulaşım altyapılarının gelişmesine sebep olmaktadır. Bu durumun sonucunda kıyı bölgeleri, vejetasyon, kum tepeleri, sulak alanlar gibi ekolojik özelliklerini kademeli olarak yitirmektedir. Paros Adası'nda son yirmi yıldaki kontrolsüz inşaat faaliyetleri adanın karakterini değışirmiş, geleneksel tarımsal alanlar yerlerini tepeleri ve yamaçları dolduran evlere bırakmıştır (Martinis, 2011). Mikonos'ta henüz 1987 yılında iken, yapılaşma oldukça artmış, öyle ki National Tourism Organization of Greece (NTOG) ve Belediye tarafından kentin doyum noktasına ulaştığı belirtilmiştir (Apostolopoulos ve Gayle, 2002, s. 255).

Turizmin gelişim gösterdiği adalarda turizm sezonunda yaşanan aşırı nüfus artışları bir diğerk önemli problemidir. İkincil konutlar ve otellerin dolması ile birlikte yaşanan bu artış, ada yerleşimlerinin kısıtlı bulunan doğalk kaynakları üzerinde büyük bir baskı oluşturmaktadır. Benzer şekilde bu sürecin kültürel değerkler üzerinde de olumsuz etkileri olmaktadır. Küçük bir nüfus için yeterli olan altyapı olanakları, belirli dönemlerde yaşanan bu aşırı nüfus artışları karşısında yetersiz kalmaktadır. Genellikle bu dönemde yerleşimlerde su ve elektrik sıkıntıları yaşanmaktadır. rnek olarak; turizm sezonunda toplam nüfusu 4,5 katına kadar çıkan Paros Adası'nda, su kaynakları bakımından ciddi problemler yaşanmaktadır (Martinis, 2011). Bu problemin % 99'u tuzlu suyun arındırılması ile giderilse de gelecek için kalıcı bir çözüm ve önerinin

henüz geliştirilmediği anlaşılmaktadır (Martinis, 2011). Benzer şekilde Mikonos'ta 1971-1991 yılları arasında % 800 oranında artan turist sayısı, adada su kaynakları konusunda ciddi problemlerin yaşanmasına sebep olmuştur (Apostolopoulos ve Gayle, 2002, s. 253; Priestly ve diğ., 1996, ss. 153-175; Municipality of Mykonos, 2009). Bu süreçte, ada yerleşimleri için normalde de önemli olan katı atıklar da büyük bir sorun haline gelmiştir. Turizmin etkisi ile artan yoğunluk ve oluşan baskı bununla da sınırlı kalmayıp biyoçeşitliliğin azalmasından, yaban hayatının olumsuz etkilenmesine kadar ada yerleşimlerinde farklı olumsuzluklar ve etkiler yaratmaktadır.

Yunanistan sahip olduğu çok sayıda ada ve geniş kıyı bölgeleri ile bu alanlara yönelik tehditler ve koruma problemleriyle uzun yıllardır karşı karşıyadır. Bu anlamda, Yunanistan için, gerek ulusal gerekse uluslararası ölçekte koruma önlemlerinin geliştirilmesi gerekli olmuştur. Yunanistan 1981 yılından itibaren Avrupa Birliği içerisinde yer almakta ve son yıllarda diğer alanlarda olduğu gibi kıyı bölgelerinin ve ada yerleşimlerinin korunması konusunda da yoğun bir şekilde Avrupa Birliği direktiflerinin ulusal hukuk düzenine dahil edilmesi üzerine çalışmaktadır. Bununla beraber, uluslararası anlaşmaların onaylanması, Ulusal Natura 2000 envanter sisteminin oluşturulması gibi çalışmaları sürdürmekte, Avrupa Birliği ile bağlantılı Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Operation for Economic Co-operation and Development/OECD), Birleşmiş Milletler Çevre Programı (United Nations Environmental Program/UNEP) gibi uluslararası organizasyonların içerisinde yer almaktadır. Ayrıca Yunanistan, 1982 yılından itibaren UNEP'in denetiminde kurulan Akdeniz Eylem Planı'nın (Mediterranean Action Plan/ MAP) koordinasyon biriminde ve 1995 yılında kurulmasından itibaren Sürdürülebilir Gelişim için Akdeniz Komisyonu'nda (Mediterranean Commission for Sustainable Development/MCSD) aktif görev almaktadır (Gremmenas, 2005, s. 19).

Yunanistan'ın ulusal ölçekte koruma yasaları incelendiğinde, mekansal planlamanın, 1975 yılından itibaren anayasada yer alan hükümlere göre devletin özel bir yükümlülüğü olduğu anlaşılmaktadır. Çevrenin korunması ile ilgili ilk yasanın, fiziksel planlamayı da içeren, 1976 yılında kabul edilen "Fiziksel Planlama ve Çevre Kanunu (Law on Physical Planning and Environment 360/76)" olduğu görülmektedir (Gremmenas, 2005, s. 19). Yunanistan'ın Avrupa Birliği üyeliği sonrasında ise çevrenin korunması ile ilgili toplum direktiflerinin ulusal yasalara aktarılmasıyla çeşitli gelişmeler yaşanmıştır. 1982-1985 yılları arasında "*daha iyi yaşam koşullarını*

sağlayarak, daha dengeli ve düzgün büyüme ve gelişimi sağlamak” amacıyla çalışmalar yürütülmüş, bu kapsamda 350 küçük ve orta boy şehir ve kentin genel kentsel planları ile 11.000 kırsal alan için Planlama Bakanlığı’nın başlattığı, yerel otoritelerin yürüttüğü bölgesel organizasyonlar gerçekleştirilmiştir. 1997-1999 yılları arasında ise planlama yasalarının modernizasyon çalışmaları yapılmıştır. Yapılan düzenlemelere örnek olarak; 1650/86 numaralı “Çevrenin Korunması Kanunu”, 2742/49 numaralı “Fiziksel Planlama ve Sürdürülebilir Kalkınma Kanunu”, 2971/2001 numaralı “Kıyı, Plaj ve Diğer Hükümler Hakkında Kanun” ve 3201/2003 numaralı “Ege Bakanlığına Bağlı Adaların Doğal ve Yapılı Çevrelerinin Restorasyonu, Korunması ve Ön Plana Çıkarılması Kanunu” sayılabilir (Gremmenas, 2005, ss. 18-22).

Çevrenin Korunması Kanunu; doğal süreçlerin, doğal kaynakların verimliliğinin, ekosistemlerin dengesinin yanı sıra çeşitlilik, özgünlük veya ünikliğin sürdürülmesi için doğanın ve peyzajın korunması konusunda temel ilkeleri içermektedir (Gremmenas, 2005, ss. 20-21). Yasada aynı zamanda ulusal parklar, estetik peyzajlar ve önemli ekolojik değer alanları gibi korunan alanların ve üretim faaliyetlerinin geliştirilebileceği alanların belirlenmesi için hükümler bulunmaktadır (Gremmenas, 2005, ss. 20-21). Fiziksel Planlama ve Sürdürülebilir Kalkınma Kanunu; şehir ve bölge planlaması konusundaki sorunlara yol gösterici nitelikte bir kuramsal çerçeve sunmaktadır (Gremmenas, 2005, ss. 20-21). Bu yeni kuramsal çerçeve çeşitli sosyo-ekonomik programlar ve kentsel ölçekteki planlara rehberlik etmekte, arazi kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı için, sektörel politikaların eşgüdümü yoluyla, bütüncül arazi kullanımı yönetiminin iyileştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Kıyı, Plaj ve Diğer Hükümler Hakkında Kanun; kıyı bölgeleri ile ilgili olarak kıyı, eski kıyı ve kumsal gibi tanımlar ve bu tanımlarla belirlenen bölgeler konusunda çeşitli hükümler içermektedir (Gremmenas, 2005, ss. 20-21). Ege Bakanlığına Bağlı Adaların Doğal ve Yapılı Çevrelerinin Restorasyonu, Korunması ve Ön Plana Çıkarılması Kanunu’nda ise; simgesel önemi kabul edilmiş, tescillenmiş veya geleneksel sit alanı, doğal sit alanı, tarihi sit alanı ve kıyı, kumsal gibi bölgelerin sınırları içerisinde kalan yapılar konusunda hükümler bulunmaktadır (Gremmenas, 2005, ss. 20-21).

Yunanistan’da bütüncül planlama ve yönetimden sorumlu temel kuruluş Çevre ve Fiziksel Planlama Genel Müdürlüğü’dür. Bunun yanı sıra, doğrudan veya dolaylı görev alan Ulusal Ekonomi ve Finans, Savunma, İç İşleri, Deniz Ticareti, Kırsal

Kalkınma ve Gıda, Kalkınma, Sağlık ve Sosyal Dayanışma, Ege ve Ada Politikaları gibi bakanlıklar bulunmaktadır. Şu anki kuramsal çerçeve, kısmen kıyı bölgeleri, ada yerleşimleri ve kültürel peyzajlar ile ilgilenen bağlayıcı kanunlar ve düzenleyici hükümler içermekle birlikte, kısmi bir yaklaşım içerdikleri için verimli olamadıkları söylenebilir. Bu amaçla kullanılan kanunlar, birbirlerinden ayrı olarak üretilmiş ve kendi alanları dışındaki konuları hariç tutma veya diğer yasalarla olan ilişkilerini görmezden gelme eğilimindedir. Ek olarak, planlama sisteminin yalnızca geçmişteki sorunların giderilmesine yönelik olması, gelecekteki ihtiyaç ve problemleri öngörememesi dolayısıyla esnek olmadığı düşünülmektedir.

Özetle, 1990’lardan itibaren Yunanistan’da geleneksel turizmin sürdürülebilir bir model olmadığının düşünölmeye başlandığı, doğal ve kültürel değler üzerindeki negatif etkileri anlaşılarak çözüm yolları arandığı söylenebilir. Bu doğrultuda, geleneksel turizm anlayışından vazgeçilerek sürdürülebilirliğe katkı sağlayacak yeni modeller geliştirilmesi öngörölmüşür. Bu modeller; “green” turizm, özel ilgi turizminin geliştirilmesi, alternatif turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi olarak başlıklandırılabilir. Green turizm olarak adlandırılan seçenekte turizmin çevre üzerindeki negatif etkisinin azaltılması, doğa dostu alternatiflerin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Gerek özel sektör gerekse kamu yatırımları ile örnek olarak atık suların arıtılması ve böylece deniz kirliliğinin azaltılması için kanalizasyon şebekeleri ve tesislerinin geliştirilmesi gibi projelerin geliştirilmesi beklenmektedir. Özel ilgi turizmi kapsamında, konferans turizmi, deniz/yat turizmi, deniz sporları turizmi, terapi turizmi, eğitim turizmi gibi seçenekler sayılabilir. Bu seçeneğın ekonomik anlamda katkısı yüksekken çevresel olarak katkısının düşük olduğu düşünölmektedir. Bir diğler seçenek ise, alternatif turizm faaliyetlerinin geliştirilmesidir. Bu kapsamda agro-turizm, kültürel turizm, eko-turizm gibi faaliyetler örnek verilebilir. Alternatif turizm seçenekleri daha çevre dostu olmakla birlikte geleneksel turizme göre yerele ekonomik açıdan daha çok fayda sağlamaktadır.

Sert iklim koşulları sebebiyle turizm sezonu kısa süren, anakaraya uzak bir konumda bulunan, ulaşım olanakları kısıtlı olan, kısaca turizmin gelişmesi için uygun koşulları barındırmayan Ege Adaları’nda halk, ağırlıklı olarak tarım, hayvancılık ve balıkçılık gibi faaliyetlerle geçimini sağlamaya devam etmiştir. Farklı iş kolları ve endüstrinin de gelişmesi için uygun olmayan bu gibi adalarda, zamanla artan nüfus ve gelişen teknoloji özellikle genç nüfus için iş olanaklarının daha da kısıtlı hale gelmesiyle

sonuçlanmış ve bu durum yerleşimlerin dışa göç vermesine sebep olmuştur. Tüm olumsuz etkilerine rağmen, günümüzde bu adalarda turizmin gelişmesi, istenilen ve beklenen bir durumdur. Turizm ile birlikte iş olanaklarının artacağı, genç nüfus göçünün azalacağı, altyapı ve ulaşım olanaklarının gelişeceği umulmaktadır. 2011 yılında “UNESCO Biyosfer Rezerv Alanı” ilan edilen Semadirek Adası’nda, yerel halk ve turistler ile gerçekleştirilen anket sonuçlarına göre; Biyosfer Rezerv Alanı ilanını daha çok adaya gelen turistler olumlu bulurken, yerli halkın turizmin gelişmesini talep ettiği, yine turistler adada çok fazla değişikliğe gidilmeden Semadirek’in “korumacı senaryo” kapsamında korunması seçeneğini daha doğru bulurken, yerli halkın birçok altyapı ve ulaşım olanağının geliştirileceği modernist senaryoyu tercih ettiği görülmektedir (Fischer-Kowalski ve diğ., 2011, ss. 181-190). Ancak yine de bu adalarda, kitle turizminin etkisi altında olan adalar örnek alınarak yaşanan olumsuz sonuçlardan ders çıkarıldığı ve sürdürülebilir turizm alternatiflerinin talep edildiği görülmektedir (Çizelge 3.3).

Çizelge 3.3 : Adalarda kitle turizminin etkileri ve sürdürülebilir gelişim hedefleri.

Kitle turizminin etkisi altında olan adalar	Kitle turizminden uzak adalar	Sürdürülebilir gelişim kapsamında öneriler
*Turizm sezonu uzun *Turizm birincil, tarım ve hayvancılık ikincil geçim kaynakları *Ulaşım artan talep oranında gelişmiş *Nüfusun özellikle turizm sezonunda aşırı artışı *Doğal ve kültürel kaynaklar üzerindeki etkisi sebebiyle kısıtlama talebi *Altyapı olanaklarının yetersiz kalması *Biyçeşitliliğin azalması *Yaban hayatının tehdit altında olması *Sürdürülebilir turizm talebi	*Turizm sezonu kısa *Turizmin yanında tarım, hayvancılık ve balıkçılık gibi faaliyetlerin de gelişmesi *Alternatif ulaşım olanaklarının eksikliği *Nüfus yoğunluğu düşük adalar, yer yer terk edilme *Altyapı olanaklarının geliştirilmemiş olması *İş ve eğitim olanaklarının kısıtlı oluşu *Turizmin gelişiminin olumlu karşılanması, sürdürülebilir turizm isteği	*Turizm sezonunun tüm yıla yayılması *Turizmin farklı türlerinin geliştirilmesi *Biyçeşitliliğin korunması *Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı *Kültürel değerlerin korunması için olanakların geliştirilmesi *Alternatif ulaşım olanaklarının geliştirilmesi *Yenilenebilir enerji kullanımı *Kaliteli ve güvenli gıda üretimi *Altyapı olanaklarının geliştirilmesi ve yaşam kalitesinin artırılması *Ekonomik çeşitliliğin oluşturulması

Örneğin Semadirek ve Limni gibi Kuzey Ege’de yer alan ve turizmin henüz Güney Ege Adaları kadar gelişim göstermediği adalarda kuş gözlemciliği, yürüyüş, bisiklet, rüzgar sörfü gibi alternatif turizm faaliyetleri geliştirilmeye çalışılmaktadır.

Son yıllarda, Ege Adaları’nda, Avrupa Birliği’nin sağladığı finansal destekler kapsamında, doğal ve kültürel değerlerin korunması adına çok sayıda proje geliştirildiği ve uygulandığı görülmektedir. Projelerde genel anlamda sürdürülebilirliğin vurgulandığı ve alternatif turizm seçeneklerinin geliştirilmesinin amaçlandığı söylenebilir. Ancak, doğal kaynaklar arasındaki dengenin oldukça katı olduğu ada yerleşimlerinde, bütüncül olmayan, sadece bir alanda yürütülen ve düşünülen bu projelerin, yer yer olumsuz sonuçlar doğurduğu da görülmektedir.

Semadirek Adası’nda, 2001-2011 yılları arasında gerçekleştirilen Avrupa Birliği tarım politikaları ve destekleri sonucunda, koyun ve keçi sayısında meydana gelen aşırı artış ile birlikte Ada’da aşırı otlatma ve erozyon problemlerinin yaşanması bu konudaki çarpıcı örnekler arasında yer almaktadır (Şekil 3.53). Hedefleri geleneksel olarak sürdürülen hayvancılığın desteklenmesi olan projelerin, adanın doğal kaynakları konusundaki dengeleri bozduğu ve bu kaynaklar üzerinde büyük bir baskı oluşturduğu görülmektedir.

Şekil 3.53 : Semadirek Adası’nda aşırı otlatma ve erozyon problemleri (Url-33).

Ege Adaları’nın tamamında kültürel peyzaj değerlerinin korunması adına yapılan çalışmalara baktığımızda, doğal değerlerin korunması konusunun ön plana çıktığı görülmektedir. Kültürel değerler konusunda yapılan çalışmalar ise doğal alanlar ile kıyaslandığında oldukça geri planda kalmaktadır. Bunun en temel örneklerinden biri olarak; adaların büyük çoğunluğunda, NATURA 2000 ağı kapsamında çalışmalar tamamlanmış ve ender bulunan habitat türlerinin yaşam alanlarını oluşturan doğal

alanlar koruma altına alınmışken, Paros Adası'nda olduğu gibi birçok adada henüz korunması konusu gündeme gelmemiş arkeolojik alanların bulunması verilebilir.

Ege Adaları'nda planlama çalışmalarının da kültürel peyzaj değerlerinin korunması konusunda yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Mikonos Adası'nda 1987 yılında kentin doyum noktasına ulaştığı gerekçesiyle NTOG'un ve Belediye'nin girişimleri ile yeni bir plan hazırlanmıştır (Apostolopoulos ve Gayle, 2002, s. 255). Bu yeni planda kentin gelişimi için katı kurallar belirlenmiş, bu durum adada kaçak yapılaşmanın artması ile sonuçlanmıştır (Apostolopoulos ve Gayle, 2002, s. 255). Ayrıca, yeni planda turizm yatırımlarının planlanabilmesi adına, bir otelin yatak kapasitesi 100 ile kısıtlanırken, otellerdeki toplam yatak sayısına herhangi bir kısıtlama getirilmemesi sebebiyle yatırımcılar çok sayıda yapı yapmaya başlamış, bu durum doğal çevrenin daha fazla zarar görmesine neden olmuştur (Apostolopoulos ve Gayle, 2002, s. 255).

Geliştirilen projelerin ve gerçekleştirilen çalışmaların olumsuz sonuçlarının yanı sıra örnek gösterilebilecek uygulamaların da olduğunu söylemek mümkündür. Adaların birçoğunda geliştirilmeye çalışılan alternatif turizm olanakları, organik tarım seçenekleri olumlu bulunan girişimlerdir. Bu yöntemler ile kitle turizminin etkisi altındaki adalarda turizm sezonunu tüm yıla yaymak ve doğal kaynaklar üzerindeki baskıyı azaltmak hedeflenmektedir. Ada yerleşimlerinin doğal ve kültürel değerlerinin korunması konusunda uluslararası bilimsel organizasyonların düzenlendiği, disiplinler arası projelerin ve çalışmaların gerçekleştirildiği, üniversitelerin katılımı ile yaz okullarının düzenlendiği, yerelde çeşitli eğitim ve seminer programlarının gerçekleştirildiği ve böylece farkındalığın artırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Koruma çalışmalarının başarılı olabilmesi adına yerel halkın farkındalığının ve katılımının son derece önemli olduğu vurgulanmakta ve katılım ve farkındalığı artırıcı çeşitli girişimler uygulanmaktadır. Bu örneklerden biri; Paros Adası'nda adada yaşayanların ya da ziyaret edenlerin, adanın doğal ve yapısal çevresine, karakterine etki eden olumlu ya da olumsuz gözlemlerini yazılı olarak ya da fotoğraf veya video yoluyla bildirebilecekleri bir internet sitesinin kurulmasıdır.

Türkiye'deki adalar özelinde de durum değerlendirildiğinde, son yıllarda birçok proje ve yatırımın turizm odaklı olduğunu söylemek mümkündür. Ancak, ekonomik anlamda katkı sağlaması amacıyla geliştirilen turizmin iyi yönetilemediği durumlarda, incelenen ada yerleşimlerinde olduğu gibi, doğal kaynaklar ve kültürel değerler

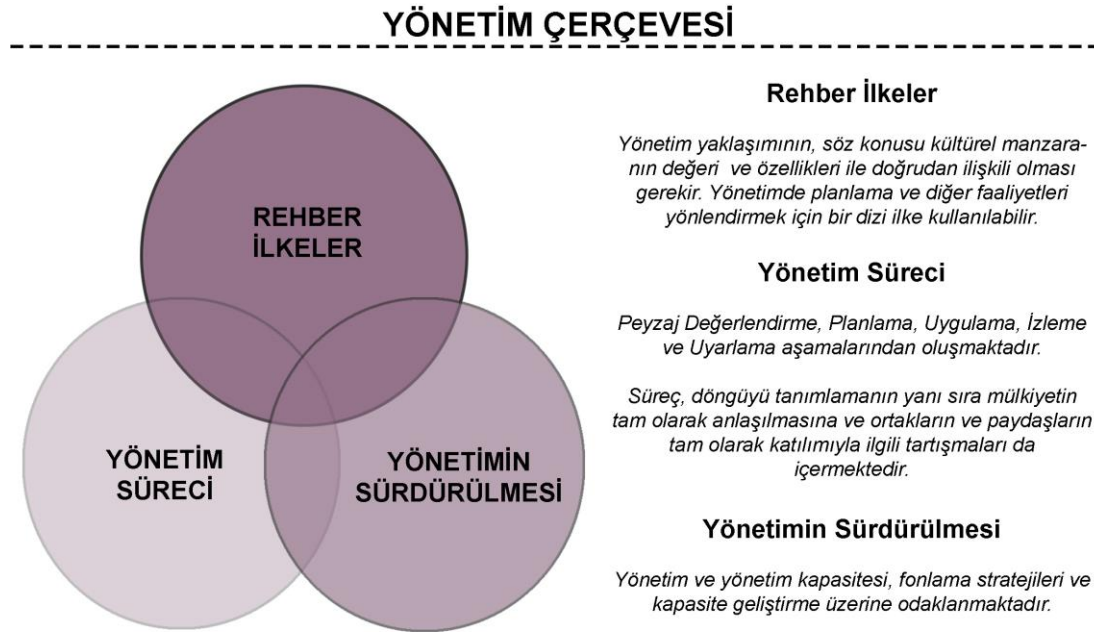
üzerinde yarattığı baskı ile olumsuz sonuçlar doğurduğu görülmektedir. Gökçeada ile benzer bir coğrafyada yer alması sebebiyle Bozcaada bu konuda verilebilecek çarpıcı örneklerden biridir. Ada'nın konumu anakaraya yakın, ulaşımı kolay olsa da büyük şehirlerden uzakta bulunmaktadır. Bu sebeple, 20. yüzyılın sonlarına kadar sakin bir yerleşim olarak kalmıştır. Ancak, 20. yüzyılın sonlarından itibaren kısa sürede gelişim gösteren turizm, Ada'nın gerek fiziksel çevresi gerekse sosyal, kültürel ve ekonomik yapısı üzerinde oldukça etkili olmuştur. Ekonomik anlamda gelişim yaşandığı düşünülen Ada'da bir süre sonra doğal ve kültürel mirasın korunması konusunda problemler ortaya çıkmıştır. Yaz döneminde büyük oranda artış gösteren nüfus, adanın sınırlı doğal kaynakları üzerinde büyük bir baskı oluşturmuştur. Elektrik ve su yetersizlikleri ortaya çıkmıştır. Artan talep ile birlikte yapılı çevrede plansız ve niteliksiz bir değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. Günümüzde Bozcaada'da altyapı olanakları geliştirilmeye, kültür mirasının korunması konusunda planlama çalışmaları yürütülmeye devam edilse de turizmin yarattığı baskı dolayısıyla meydana gelen problemler devam etmektedir.

Tüm bu gözlemlerden yola çıkarak, Türkiye'de adaların gelişimi için bir çözüm yolu olarak görülen turizmin iyi yönetilmesi gerektiği tavsiye edilebilir. Bu amaç ile, mümkün olduğu kadar alternatif turizm olanaklarının geliştirilerek, turizm sezonunun bir yıla yayılması, organik tarım gibi faaliyetlerin geliştirilerek yerel halka ekonomik anlamda katkı sağlayacak olanakların yaratılması, doğal ve kültürel değerlerin korunabilmesi için gerekli yasal altyapıların geliştirilmesi ve önlemlerin alınması, yine söz konusu değerlerin sürdürülebilmesi adına farkındalığın artırılması gibi çalışmaların yapılması gereklidir. Son olarak adanın kimliğini oluşturan tüm bu değerlerin bütüncül bir anlayış ile korunması gerekliliği unutulmamalıdır. Planlama çalışmalarında Ada'nın korunması gerekli değerlerini olduğu gibi, herhangi bir değişime izin vermeyecek şekilde koruyan bir alternatifin değil, bu gelişime ve değişime yön verecek düzeyde esnek bir plan seçeneğinin düşünülmesi gerekir.

Gelişmiş ülkelerde gerçekleştirilen çalışmalar incelendiğinde, kültürel peyzaj değerleri konusunda uluslararası düzeyde belirlenen temel koruma ilkelerinin, ulusal ölçekte koruma yasalarına yansıtılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bunu gerçekleştirirken ülkelerin genel yaklaşım biçimlerini ve modellerini kendilerine özgü, yerel özellikler bağlamında değerlendirerek, uygun çerçeveyi belirlemeye çalıştıkları gözlenmektedir. Uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından belirlenen, kültürel

peyzaj alanlarının korunması konusunda genel yaklaşım biçimleri ve modellerinin ise temelde birbiri ile büyük ölçüde benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır.

UNESCO’nun da 2009 yılında, “Dünya Mirası Kültürel Peyzajlar: Korunması ve Yönetimi için Rehber” isimli yayınında tanımladığı üzere, kültürel peyzaj alanlarının yönetim çerçevesi genel olarak; rehber ilkeler, yönetim süreci ve yönetimin sürdürülmesi olmak üzere üç aşamadan oluşmaktadır (Şekil 3.54).

Şekil 3.54: UNESCO’nun tanımladığı kültürel peyzaj alanları yönetim çerçevesi (UNESCO, 2009, s. 33).

Yönetim süreci ise; peyzaj değerlendirme, planlama, uygulama, izleme ve uyarlama basamaklarını içermektedir. Uluslararası kuruluşlar tarafından önerilen tüm modeller, genel anlamda bu üç aşamadan oluşmaktadır. İçerik olarak hemen hemen aynı olsa da kimi zaman bu aşamalar FAO’nun GIAHS alanlarının korunması için önerdiği modelde olduğu gibi 6 farklı adıma veya English Heritage’ın yaklaşımında olduğu gibi iki adıma ayrılabilir (Şekil D.1-D.3).

İngiltere ve Amerika’nın ulusal ölçekte geliştirdiği çalışmalarda ön plana çıkan “peyzaj karakter değerlendirmesi (LCA-landscape character assessment)” veya “tarihi peyzaj karakterizasyonu (HLC-historic landscape characterisation)” gibi çalışmalar ise ikinci aşamadaki yönetim sürecinin bir parçasını oluşturan, peyzaj değerlendirmesinin yapılabilmesi için kullanılan yöntemlerdir. Söz konusu yöntemler bir peyzajı diğerinden ayıran özgün niteliklerinin tespit ve analiz edilebilmesi için kullanılması

önerilen metotlardır. Peyzaj karakterinin değerlendirilmesi yoluyla peyzajda yıllar içerisinde meydana gelen değişim de anlaşılabilmektedir.

Geliştirilen bu yöntemler sayesinde, kültürel peyzaj alanlarının korunması konusunda çalışmalarını sürdüren ulusal kurumların ve uzmanların tespitlerinin mümkün olduğunca objektif değerlendirmelere dayandırılması amaçlanmaktadır. Ancak önerilen bu yöntemlerin, mimar, korumacı mimar, şehir plancı, peyzaj mimarı, coğrafyacı, tarihçi, arkeolog, sanat tarihçisi, mimarlık tarihçisi, sosyolog gibi farklı disiplinlerden uzmanların yer alacağı bir ekip tarafından disiplinler arası bir çalışma yoluyla uygulanması gerekliliği unutulmamalıdır. Alanda gerçekleştirilecek tespit çalışmaları, bu çalışmaları gerçekleştiren kişilerin uzmanlıkları, bilgi birikimleri ve deneyimleri ile sınırlı kalacağı için geniş bir perspektif ile peyzajın karakterini değerlendirebilmek adına farklı uzmanlık alanlarından kişilerin yer aldığı zengin bir ekibin oluşturulması önemlidir. Sadece bu yöntemlerin değil kültürel peyzaj alanlarının korunması için önerilen bütün sürecin çok disiplinli bir çalışma ile gerçekleştirilmesi uygun olacaktır.

Gerek uluslararası ölçekte kurumların bildirge ve tüzükleri gerekse ulusal ölçekte ada yerleşimlerinin korunması için önerilen yaklaşımlar incelendiğinde, kültürel peyzaj değerlerinin ve kültürel peyzaj değeri taşıyan ada yerleşimlerinin korunması söz konusu olduğunda, son yıllarda “sürdürülebilirlik” kavramının ön plana çıktığı görülmektedir.

2005 yılında Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen Faro Sözleşmesi’nde kültür mirasının sürdürülebilir kullanımının ve sürdürülebilir ekonomik gelişmenin bir parçası olması, 2011 yılında UNESCO tarafından kabul edilen Tarihi Kentsel Peyzajlar Hakkında Tavsiye Kararı’nda sürdürülebilir kalkınma ilkeleri ile bütünleşik, doğal, fiziksel ve mekansal özellikler ile sosyal, ekonomik, kültürel değerler arasındaki ilişkiyi dikkate alan bir peyzaj yaklaşımı geliştirilmesi gerektiğinin altı çizilmektedir (COE, 2005, ss. 4-5; UNESCO, 2011). 2014 yılında, ICOMOS Genel Kurul Toplantısı sonrası yayımlanan Floransa Bildirgesi’nde de kültürel peyzaj alanlarının korunması için yerelin güçlendirilerek, toplum odaklı koruma anlayışının benimsenmesinin ve sürdürülebilir yerel ekonomik gelişmelerle bağlantı kurulmasının önemi vurgulanmaktadır (ICOMOS, 2014, ss. 1-7).

Son olarak, ICOMOS ve IFLA'nın 2017 tarihli, Kırsal Peyzaj Mirasına Yönelik İlkeler metni de sürdürülebilir yönetim anlayışının benimsenmesi gerektiğini belirtmekte ve bu yönde tavsiye kararları içermektedir (ICOMOS ve IFLA, 2017, s. 7). Doğal, kültürel, ekonomik ve sosyal yönler arasındaki ilişkinin iyi düşünülmesi ve sürdürülebilir kaynak kullanımı ve koruma arasındaki dengenin iyi oluşturulması gerektiği aktarılmaktadır (ICOMOS ve IFLA, 2017, s. 8).

Ege Adaları'nda temel problem kitle turizmi iken bu probleme yönelik de sürdürülebilir turizm alternatiflerini ve sürdürülebilirlik ilkesini temel alan projelerin geliştirilmesinin önerildiği görülmektedir. Bu bağlamda Gökçeada için uygun olan yaklaşımın da “sürdürülebilirlik” ilkesini temel alan bir yaklaşım olacağı düşünülmektedir.

4. GÖKÇEADA’NIN KÜLTÜREL PEYZAJ DEĞERLERİ

Gökçeada’da uzun yıllardır yaşamını sürdüren insanlar hayatlarını devam ettirebilmek için gerekli tüm ihtiyaçlarını yaşadıkları çevreden edinmeye alışmış, tarım ve hayvancılık yaparak, barınma ihtiyaçları için doğadaki malzemeleri kullanarak, en uygun konumu seçerek, kültürel ve sosyal ihtiyaçları için ortak mekanlar yaratarak doğadan aldıklarını hayatlarına uyarlamayı öğrenmişlerdir.

Ada’daki geleneksel yerleşimlerde, doğa ile yaşamın kurdukları bu ilişki çerçevesinde yıllar içinde birbirini değiştirdiği ve dönüştürdüğü görülmektedir. 1960’lardan itibaren Ada’da planlı iskan çalışmaları ile oluşturulan yeni yerleşimler ise kendiliğinden oluşan bu doğal ilişkiden yoksun bir biçimde, tek tip yapı tiplerinden meydana gelen, bulundukları yere özel olmayan planlama ölçütleri ile tasarlanmışlardır. Yerleşim şekilleri, mimari özellikleri, kültürel ve yapısal özellikleri incelendiğinde, Ada’daki tarihi yerleşimlerin yeni yerleşimlerden oldukça farklı özellikler taşıdıkları görülmektedir. Gökçeada’nın yıllar içerisinde organik olarak gelişen yerleşimleri ve mimarisi, insan etkisi ile gelişen ve değişen doğal çevresi, tarihsel gelişimini anlatan arkeolojik ve tarihi değerleri ile zengin kültürünü yansıtan somut olmayan değerleri kültürel peyzaj değerlerini oluşturmaktadır.

Gökçeada’nın mevcut değerleriyle, kültürel peyzaj alanlarının seçiminde ön plana çıkan uluslararası ölçütleri büyük oranda sağladığı anlaşılmaktadır. Ada’nın kültürel peyzaj değerlerinin sınıflandırılması için UNESCO (Fowler, 2003, s. 30) ile Madran ve Uysal’ın (2009, ss. 103-105) değerlendirmelerinden yola çıkarak, Ada’nın değerlerine özgü olarak geliştirilen bir sistem kullanılmıştır. Buna göre Gökçeada’nın kültürel peyzaj değerleri; *yaşam şekli ve arazi kullanımlarının sürekliliği, geleneksel yerleşimler ve yapı türleri; arkeolojik değerler; orman alanları, göl ve göl manzaraları, deniz ve deniz manzaraları; tarım ve çiftçilik faaliyetleri; özel fauna ve flora türleri; özel jeolojik oluşumlar; dini, mitolojik, gelenek ve göreneklerle ilgili referanslar; ender olma özelliği ve korunan bölgeler* olmak üzere 9 grupta sınıflandırılmıştır.

Bu değerlere yönelik olarak, koruma alanındaki ulusal ve uluslararası kurumların önerdiği HLC veya LCA gibi haritalama yöntemlerine benzer bir teknikten faydalanılarak “*Kültürel Peyzaj Değerleri Bileşenleri Haritası*” hazırlanmıştır (Clark ve diğ., 2004; Swanwick ve diğ., 2002; Şekil B.8). Bu yöntemle Ada’nın doğal ve kültürel değerlerini oluşturan bileşenlerin ada bütünündeki yeri, kapladıkları alan, mevcut fiziksel koşulları ve birbirleri ile ilişkileri harita üzerinde gösterilirken bu değerlerin ne kadarının koruma altında bulunduğu bilgisi de aktarılmıştır. Ancak haritalama yöntemleri kültürel peyzajın önemli bir bileşeni olan somut olmayan değerlerin ifadesinde yeterli olamadığı için oluşturulan harita, değerlerin açıklandığı metin ile birlikte bir anlam ifade etmektedir.

4.1 Yaşam Şekli ve Arazi Kullanımlarının Sürekliliği, Geleneksel Yerleşimler

Gökçeada’daki tarihi köyler, kültürel peyzaj değerlerini oluşturan en önemli unsurlardır. Yerleşimler, doğa ve kültür arasındaki etkileşimde kültürün ön planda olduğu ve kültürel özelliklerin açıkça okunabildiği yerlerdir. Yerleşim şekillerinden yapım tekniklerine, malzemeden işçiliğe bu yerleşimler, burada yaşayan insanlar tarafından alınan birçok kararın ıktıları ve yıllar boyunca gelişen bilginin sonuçlarıdır.

Ada’daki yerleşim şekillerinin, tarih boyunca yaşanan gelişmelerden etkilendiği ve zaman içinde değişiklik gösterdiği görülmektedir. Günümüze ulaşan Ada’nın tarihi yerleşimleri Merkez, Kaleköy, Bademliköy, Zeytinliköy, Tepeköy ve Dereköy; organik olarak gelişen, taş ve ahşap gibi yerel malzemelerle, yığma ve/veya ahşap karkas olarak inşa edilen, ada sakinlerinin ihtiyaçlarına uygun tasarlanmış; konutlar; kiliseler; şapeller; camiler; okullar; zeytinyağı imalathaneleri; eşme ve çamaşırhaneler; dükkanlar ve kahvehaneler gibi geleneksel yapı türlerinden oluşan özgün kırsal dokusunu korumaktadır.

Yerleşimlerin, bulundukları evre ve doğayla olan ilişkileri oldukça güçlüdür. Güvenlik gerekçelerinin yanı sıra tarım alanlarından daha fazla faydalanmak, su kaynaklarına yakın olmak, rüzgar gibi etkenlerle şekillenen yamaç yerleşimleri bu ilişkiyi ortaya koymaktadır. Yerleşimlerin etrafındaki yamaçlarda bulunan bağlar, meyve bahçeleri, zeytinlikler ve tarım alanları aynı zamanda yerleşimleri besleyen kaynaklardır (Şekil 4.1; Şekil 4.2). Eğimli arazilerde teraslama yöntemi ile gerçekleştirilen bu faaliyetler erozyona karşı da bir önlem oluşurmaktadır.

Şekil 4.1 : Tepeköy yerleşimi, çevresinde bulunan tarım arazileri, zeytinlikler ve Gökçeada Barajı.

Şekil 4.2 : Dereköy yerleşimi ve çevresinde bulunan tarım alanları.

Yerleşimler arasında ulaşımı sağlayan geleneksel yol dokuları da günümüze dek değişime uğramıştır. Ada'nın I. Dünya Savaşı dönemine ait bir haritasında; özellikle günümüzde güney kıyı bandı boyunca devam eden asfalt yol yerine o dönemde Ada'nın güney iç kesiminde devam eden ve buradaki yerleşimleri birbirine bağlayan yollar dikkat çekmektedir (Şekil A.12). Yerleşimlerle birlikte bu 19. yüzyıl yol dokusu Ada'nın tarihi kırsal peyzaj değerleri arasındadır (Şekil B.8).

4.2 Arkeolojik Değerler

Erken tarihlerden itibaren iskan edilen Gökçeada'nın arkeolojik değerleri, uzun yıllar güvenlik bölgesi⁶⁰ olması dolayısıyla ancak 20. yüzyıl sonlarına doğru başlayan yüzey araştırmaları ve arkeolojik kazılarla ortaya çıkmaya başlamıştır.

Antik döneme ilişkin yüzeyde bulunan; mezar taşları, yazıtlar, sikkeler, mermer ve pişmiş toprak parçalar, henüz arkeolojik kazıların ve yüzey araştırmalarının başlamadığı 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında, Ada'yı ziyaret eden seyyahların bahsettiği eserlerdir (Conze, 1860, ss. 75-103; Fredrich, 1908, ss. 81-112; Şekil C.1-C-8). Kaleköy'de kale yerleşimi ve çevresinde bulunan çok sayıda benzer nitelikteki eser⁶¹ de seyyahların dikkat çektiği konulardandır (Fredrich, 1908, ss. 86-89; Conze, 1860, ss. 75-103). Ada'da 20. yüzyılda gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında, erken tarihlerde Ada'yı ziyaret eden seyyahların eserlerinde bahsedilenlere benzer şekilde, Helenistik, Roma ve Bizans dönemlerine ait çeşitli yazılı eser, mimari parça, heykel gibi arkeolojik buluntulara ulaşılmıştır (Sayar, 1995, ss. 64-65; Ousterhout ve Held, 1997, s. 62; Şekil 4.3).

Şekil 4.3 : Kaleköy Kalesi'ndeki yazıt ve Ada'da devşirme olarak kullanılan eserler.

⁶⁰ 1991'e kadar askeri yasak bölge olan Ada'nın bu statüsü 07.08.1991 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla kaldırılmıştır.

⁶¹ Kale duvarındaki yazıtta "Laskaris" ailesi, "Manuel Asanes" ismi ve "1442" tarihinin, yakın konumda bir arsada bulunan başka bir yazıtta ise "Gatelusi" ailesi, "Kont Johannes Laskaris Rontakinos" ismi ve "1456" tarihinin geçtiğinden bahsedilmektedir (Conze, 1860, s.82; Sayar, 1995, s.65). İmroz Kitabeleri 1993 yılında Mustafa Hamdi Sayar tarafından da incelenmiştir (Sayar, 1995).

Ada'nın güneybatısındaki Uğurlu yerleşimi yakınında Neolitik Çağ'dan Erken Bronz Çağı'na uzanan çok sayıda buluntu elde edilmiştir (Harmankaya ve Erdoğan, 2001, s.28).

Yüzey araştırmaları dışında, Ada'da günümüzde de devam eden iki adet arkeolojik kazı çalışması bulunmaktadır. Ada'da ilk olarak 1996 yılındaki Yenibademli Höyük Kazısı ile başlayan arkeolojik kazılarla Kaleköy çevresinde bulunan Erken Bronz Çağı'na ait yerleşim özellikleri ve mimarisi ortaya çıkarılmıştır (Hüryılmaz, 2012; Şekil 4.6). 2009 yılında başlayan Uğurlu-Zeytinlik Kazısı ile ise Ada'daki yerleşim tarihinin M.Ö. 6500'lere kadar dayandığı anlaşılmıştır (Erdoğan, 2012, s. 1).

Şekil 4.6 : Yenibademli höyüğü (Gökçeada Kaymakamlığı).

Ada'nın güneyindeki Kokina mevkiine yakın bir konumda kaya oyma lahit mezarlar bulunmaktadır (Şekil 4.7). Bu mezarların, Ada'nın önemli bir yerleşim yeri olduğu düşünülen ancak yeri tespit edilemeyen Roma dönemi yerleşiminden günümüze ulaşan eserler oldukları düşünülmektedir (Hüryılmaz, 2006, s. 76).

Şekil 4.7 : Gökçeada'da bulunan kaya oyma lahit mezarlar.

Gerçekleştirilen yüzey araştırması sonuçlarına göre; Ada'da Bizans dönemine tarihlenen savunma sisteminin bir parçası olarak, kuzeydoğusundaki Kaleköy kalesi ile güneyindeki Pirgos kalesi arasında birbirini görerek haberleşebilecek şekilde konumlanan kaleler yer almaktadır (Ousterhout ve Held, 1997; Ousterhout ve Held, 1999; Ousterhout ve Held, 2000). *Kaleköy Kalesi* ile *Pirgos Kalesi* arasındaki bu kaleler, *Palaikastro*, *Palaikastraki* ve *Arassia* olarak adlandırılmaktadır (Ousterhout ve Held, 2000, ss. 128-130).

Ada'daki kalelerden en büyüğü Kaleköy'de yer alan yapıdır (Şekil 4.8-4.10; Şekil C.7-C.8). Dörtgen bir plana sahip olan kale, aralarında çok sayıda devşirme malzeme bulunan taş kullanılarak inşa edilmiştir. Kalenin denize açılan kuzey kesiminde günümüzde sur duvarları bulunmamaktadır (Şekil 4.8).

Şekil 4.8: Kuzey yönünden Kaleköy Kalesi ve arkasında Kaleköy yerleşimi.

Diğer kesimlerdeki sur duvarlarında ise değişik şekillerde kulelerin yer aldığı anlaşılmaktadır (Şekil 4.9; Şekil 4.10). Sur duvarlarında kemer ya da geçmişte değişik kotlarda yer aldığı düşünülen döşemelerin izleri görülmektedir. Bunun yanı sıra, kalenin ayakta kalan duvarları üzerinde farklı dönemlerde onarıldığını anlatan yazıtlar bulunmaktadır (Conze, 1860, s. 82; Sayar, 1995, ss. 64-65; Ousterhout ve Held, 2000, ss. 128-129; Şekil 4.10).

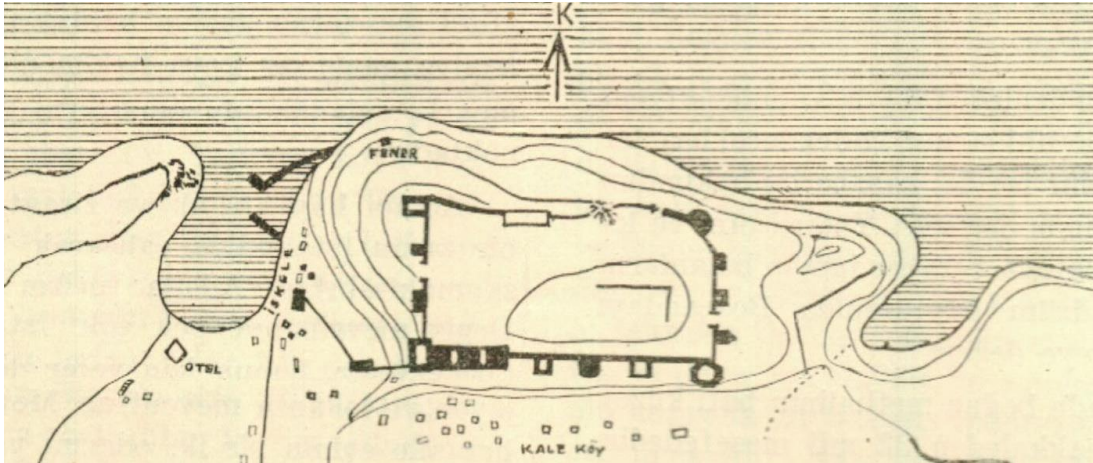
Nezih Fıratlı 1964 yılında yayımladığı makalesinde, Kaleköy'deki kalenin bir krokisine yer vererek, yaklaşık 250 x 150 m boyutlarında ve dikdörtgen planlı olduğundan, genel anlamda Bizans ve Ceneviz karakteri taşıdığından, Bozcaada'da ve

eski Grek yerleşimlerinde olduğu gibi savunulması kolay bir yarımada üzerinde konumlandırıldığından bahsetmektedir (Fıratlı, 1964, s. 10; Şekil 4.11).

Şekil 4.9 : Kaleköy Kalesi.

Fıratlı (1962, s. 10), kulelerin bazı bölümlerinin üç katlı olduğunu gösteren izlerin ve kuzeybatı yönünde kale ile iskele arasını bağlayan sur duvarı kalıntısının varlığından da söz etmektedir.

Şekil 4.10 : Kaleköy Kalesi krokisi (Fıratlı, 1964, s. 10).

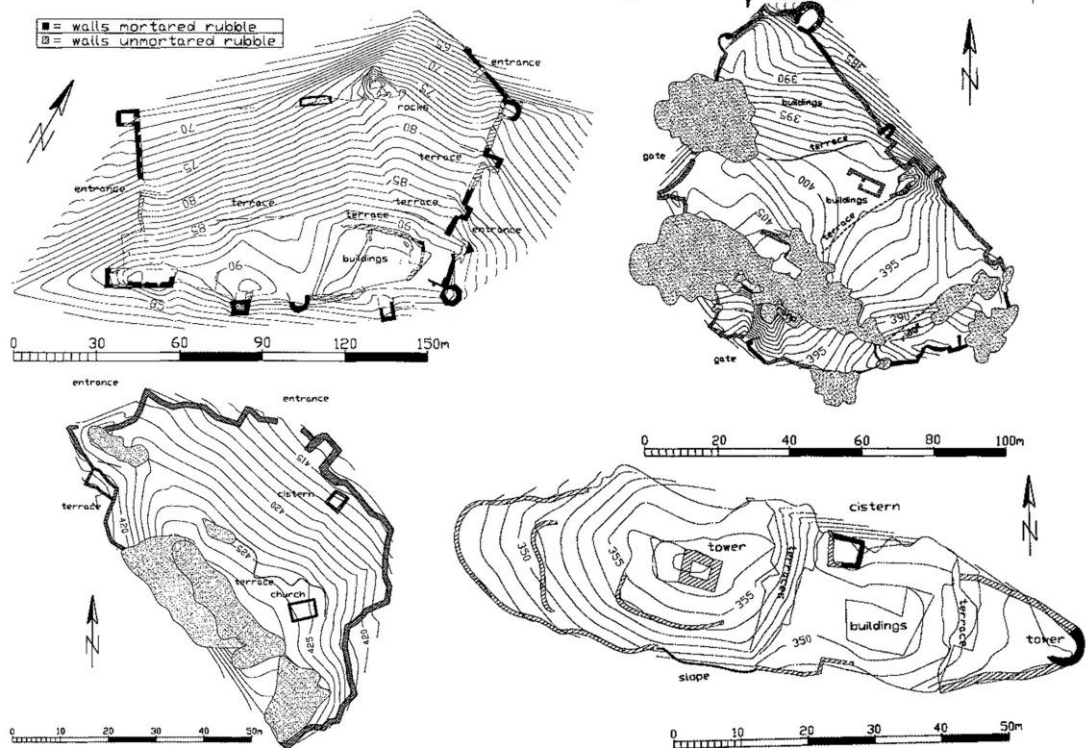
Ada'daki diğer kalelerden *Palaiokastro* olarak adlandırılan yapı, Dereköy'den yaklaşık bir saatlik yürüyüş mesafesinde, bir tepenin zirvesinde yer almaktadır (Şekil 4.11; Şekil 4.12). Geç Bizans döneminde kale içerisinde çok sayıda nüfusun barındığı tahmin edilmektedir (Ousterhout ve Held, 2000, s. 129). Ayrıca sur duvarları içerisinde Osmanlı dönemine ait bir şapel de bulunmaktadır (Ousterhout ve Held, 2000, s. 129).

Palaiokastro'nun, Piri Reis'in İskinet (Kale-i İskinit) olarak adlandırdığı ve Ada'daki iki kale yerleşiminden biri olarak bahsettiği yapı olduğu tahmin edilmektedir (Piri Reis, 1973, s. 119; Ousterhout ve Held, 2000, s. 129).

Şekil 4.11: Palaiokastro (Güler, 2017).

Ada'nın orta kesimlerinde yer alan *Arassia* ve *Palaiokastraki* kalelerinin de güvenlik sisteminin bir parçası olan kale yapılarından olduğu düşünülmektedir (Ousterhout ve Held, 2000, s. 129; Şekil 4.12).

Şekil 4.12 : Kaleköy (sol üst), Arassia (sol alt), Palaiokastro (sağ üst), Palaiokastraki (sağ alt) kaleleri planları (Ousterhout ve Held, 2000).

Diğer kalelerde olduğu gibi Arassia kalesinin içinde de kule, sarnıç ve Osmanlı Dönemi'ne ait bir şapelin izlerine rastlanmaktadır (Ousterhout ve Held, 2000, s. 129; Şekil 4.12). Daha küçük olan ve Arassia Kalesi'ne benzeyen Palaioastraki Kalesi'nin içinde de yapı kalıntılarının izleri görülmektedir.

Ada'nın güneyindeki Pirgos (Pyrgos) Kalesi'nin Geç Ortaçağ döneminden kalmış olduğu düşünülmektedir (Ousterhout ve Held, 1999, s. 68). Stratejik bakımdan önemli bir burnun üstünde yer alan kalenin bulunduğu bölgenin daha erken dönemlerde de kullanılmış olduğu ve yapının Tunç Dönemi höyüğünün üzerinde yer aldığı tahmin edilmektedir (Ousterhout ve Held, 1999, s. 68; Şekil 4.13).

Şekil 4.13 : Pirgos Kalesi.

Ada'daki yerleşimlerin nüfusunun günümüze dek değiştiği ve geliştiği, kimi yerleşim mahalle konumunda iken merkez haline geldiğinden nüfusu oldukça artış gösterirken⁶², kimi yerleşimin ise yaşanan depremler ve/veya sert esen rüzgarlar gibi nedenlerle⁶³ nüfusunu tamamen kaybettiği ve günümüze ulaşamadığı anlaşılmaktadır. 1845 yılında tamamlanan “İmroz Tarihi Üzerine Bir İnceleme” isimli kaynağa göre, Dereköy sınırları içerisindeki *Frangokastro*, *Demonokastro*, *Paleokastro*, *Pirgos* ve *Paleokastraki*'de bulunan kalıntılar eski köy ve kale yerleşimlerine aittir (Moustoksidis ve Bartholomeos, 2010, s. 165). Bunlardan *Paleokastro*, *Paleokastraki* ve *Pirgos*'un yüzey araştırması sonuçlarında belirtilen Bizans dönemi kale yerleşimleri olduğu bilinmektedir (Ousterhout ve Held, 2000, s. 129). Bu durumda günümüzde Ada'da yerleri henüz tespit edilemeyen *Frangokastro* ve *Demonokastro* gibi eski köy ve kale yerleşimlerinin olduğu söylenebilir.

⁶² 16. yüzyılda Ada'nın merkezi olan Balyanbolu'ya (Kaleköy) bağlı mahalle konumundaki Panayia (Gökçeada-Merkez), 19. yüzyıla gelindiğinde oldukça gelişmiş ve kalabalıklaşmıştır (BOA, 1530, s. 42-50).

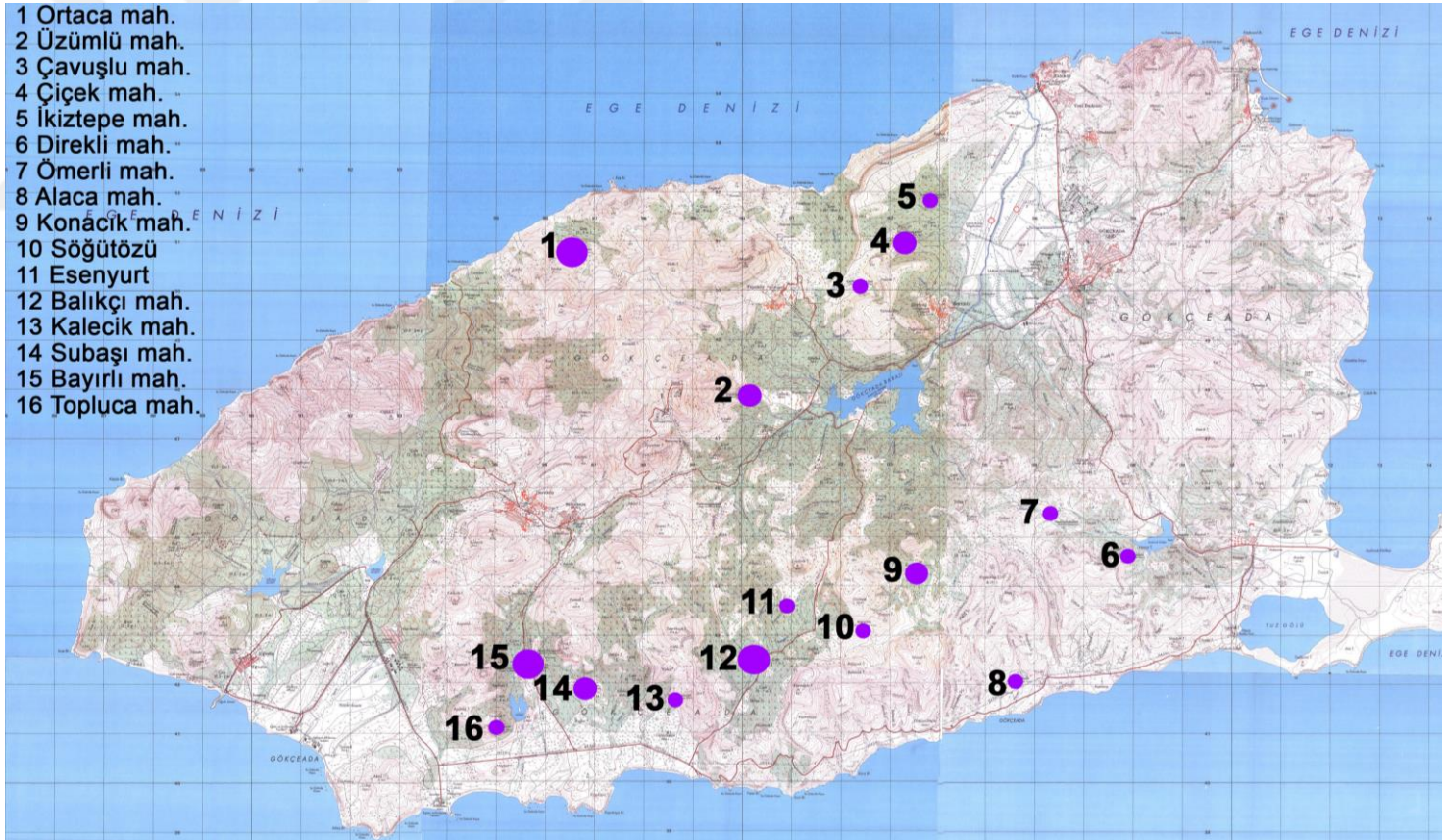
⁶³ Ada'da bugün mevcut olmayan, 17. yüzyıldan önce yaşanan depremler ve sert esen rüzgarlar nedeniyle terk edilen Lysini köyü gibi yerleşimlerin olduğu bilinmektedir (Moustoksidis ve Bartholomeos, 2010, s.119).

Marmaros (Marmaron) mevkiinde de eski bir köye ait kalıntıların, hatta mezar taşlarının bulunduğu kaynaklarda geçmektedir (Moustoksidis ve Bartholomeos, 2010, s. 165; Conze, 1860, s.100). Ada'yı erken tarihlerde ziyaret eden Piacenza'ya (1688, s. 440) göre de; Ada'da *Flio* ve *Sotir* isimli köylerin yanı sıra Kaleköy kasabasının batı tarafında, Büyükdere ırmağının kenarında *Kosta* isimli bir köy bulunmaktadır (Piacenza, 1688, s. 440; Moustoksidis ve Bartholomeos, 2010, s. 119; Şekil A.1). Bahsi geçen yerleşimlerden Kaleköy dışında günümüze ulaşan bir yerleşimin olmadığı görülmektedir.

Günümüze ulaşamayan yerleşimler konusundaki önemli kaynaklardan biri, tarihi yaklaşık olarak bilinen 1/25.000 Gökçeada Haritası'dır (Şekil 4.14). Yapılaşmanın da sembolik olarak görülebildiği haritada, bazı alanların eski yerleşim yeri olarak belirtildiği görülmektedir. Bu alanların bir bölümünün geçmişte sezonluk olarak kullanılan, dağınık halde bulunan ve Ada'nın güney kesiminde yoğunlaşan damlar olma ihtimali olsa da, haritanın günümüze ulaşamayan eski yerleşimlere de işaret eden önemli bir kaynak olduğu düşünülmektedir. Ada'daki eski yerleşim yerlerine dikkat çekmek amacıyla harita üzerinde çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Eski yerleşim yeri olduğu yazan alanlar yapılaşma yoğunluğundan yola çıkılarak, büyüklüklerine göre değişen boyutta bir yuvarlakla işaretlenmiş ve numaralandırılarak listelenmiştir.

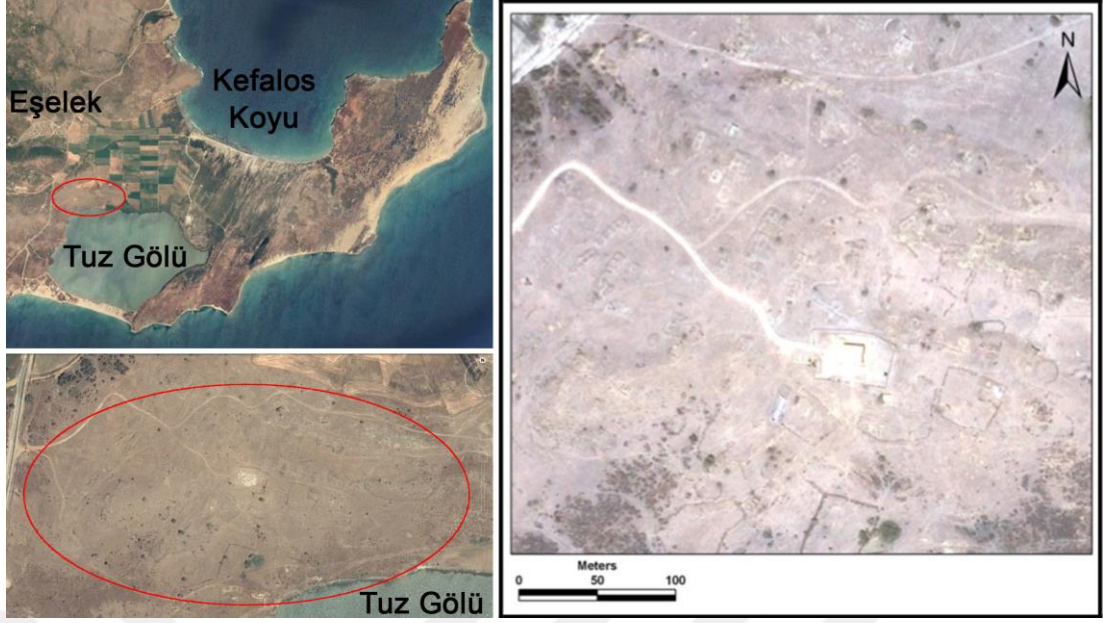
Gökçeada'nın eski yerleşimleri konusundaki bir diğer kaynak da I. Dünya Savaşı dönemi belgeleridir. Ada'nın bu döneme ait haritasında; ada genelindeki yerleşimlerle bu yerleşimler arasındaki yollar işaret edilmiştir (Url-20; Şekil A.12). Haritada özellikle Ada'nın güney iç kesiminden geçen yollar ve bu yol dokusu üzerindeki yerleşimler dikkat çekmektedir. Haritadaki veriler çalışma kapsamında hazırlanan Kültürel Peyzaj Değerleri Bileşenleri Haritası'na da aktarılmıştır (Şekil B.8).

Eski yerleşimlere yönelik uydu görüntüleri üzerinden de bazı tespitler yapmak mümkündür (Şekil B.18-B.19). Bu konuda Gökçeada'yı ele alan çalışmalar da gerçekleştirilmiştir (Şekil 4.15). Terkedilmiş yerleşimlerin yüksek çözünürlüklü uydu fotoğrafları kullanılarak tespit edilmesi konulu çalışmada, Gökçeada'nın güney kesiminde, Tuz Gölü kenarında yer alan eski bir yerleşim tespit edilmiştir (Penelope ve diğ., 2010, ss. 614-616). Tüm bu veriler, kaynaklarda adı geçen ancak günümüze ulaşamayan Ada'daki tarihi yerleşimlerin gelecekte yapılacak çalışmaları beklediğini anlatmaktadır.

Şekil 4.14 : 1/25.000 Gökçeada Haritası'nda belirtilen eski yerleşim yerleri⁶⁴.

⁶⁴ Gökçeada Belediyesi arşivindeki haritada eski yerleşim yeri olarak belirtilen alanlara dikkat çekerek; büyüklüklerine göre işaretlenmiş, numaralandırılmış ve listelenmiştir. Harita, Belediye arşivinde yer alan bilgilere göre 2007-2008 yılları arasında İller Bankası ve Belediye görevlilerinden oluşan komisyon tarafından hazırlanmıştır.

Şekil 4.15 : Tuz Gölü yakınında tespit edilen yerleşim yerinin hava fotoğrafları (solda) ve yüksek çözünürlüklü fotoğrafı (sağda, Penelope ve diğ., 2010, s. 615).

Gökçeada yakın tarihte de önemli bir rol oynamış, I. Dünya Savaşı sırasında İngiliz ordusu karargahını Ada'nın Kefalos Koyu'nda konumlandırmıştır (Url-20; Şekil 4.16; Şekil A.11). Kefalos Limanı, Çanakkale ve çevresindeki askerlere ihtiyaçlarının ve Ada'da askerler tarafından pişirilen ekmeklerin gönderildiği dağıtım merkezi olmuştur (Url-20). Günümüzde koy ve çevresinde çeşitli kalıntılar olduğu bilinmekle birlikte, izlerini görebilmek oldukça zordur⁶⁵.

Askeri birlikle beraber İngiliz komutan Hamilton'un da Ada'da bulunduğu, o dönemde karargah ve Kaleköy Kalesi önünde çekilen fotoğraflardan anlaşılmaktadır (Url-20; Şekil 4.17). Komutan Hamilton'un Gökçeada'daki kampa getirttiği, savaş sırasında bölgede asker olan Yeni Zelandalı ressam Horace Moore-Jones'a ait, Kefalos koyu ve çevresini konu alan eserler o dönemde çekilen fotoğraflarla karşılaştırıldığında oldukça gerçekçi bulunmakta ve bölge hakkında bilgi veren önemli kaynaklar arasında sayılmaktadır (Url-20; Şekil 4.18). Bu eserlerde Hamilton'un karargahı, kaldığı ahşap kulübe, çevrede bulunan az sayıda dam, savaş sırasında kullanılan zeplin ve onun Kefalos Burnu'nun ucunda yer alan hangarı görülebilmektedir (Şekil 4.18).

⁶⁵ Çanakkale KVKK'nun 19.01.2011 gün 5251 sayılı kararında, Kefalos Koyu ve çevresinde I. Dünya Savaşı sırasında esir tutulan askerlerin mezarları ve su altında batan gemilerin kalıntılarının bulunduğu belirtilmektedir.

Şekil 4.16 : I. Dünya Savaşı sırasında Gökçeada'nın Kefalos Koyu (Url-20).

Şekil 4.17 : Kaleköy Kalesi'nin I. Dünya Savaşı dönemindeki durumu ile aynı açıdan günümüz fotoğrafları.

Şekil 4.18 : Ressam Horace Moore-Jones'un savaş dönemine ait Gökçeada tabloları ve aynı dönemden bir fotoğraf (Url-20).

4.3 Tarım ve Çiftçilik Faaliyetleri

Ada'da doğa ve kültür arasındaki etkileşimin en çok gündeme geldiği ve en iyi görüldüğü alanlar tarım alanlarıdır. Genellikle yamaçlara kurulmuş toplu yerleşimlere sahip olan Ada'da tarım ve hayvancılık faaliyetleri, yerleşimlerin çevresindeki ya da yerleşim yerlerine daha uzak verimli, düzlük alanlarda yürütülmektedir. Tarla işlerinin yoğun olduğu yaz aylarında ada sakinleri köylerden göçerek tarım alanlarının yakınında bulunan ve “dam” olarak adlandırılan meskenlere yerleşmektedir (Theoharis, 2013, s.15-30).

Geçmişten bugüne tarım, verimli topraklara sahip Gökçeada'da önemli bir geçim kaynağıdır. Tahıl gruplarının yanı sıra geleneksel olarak üretilen zeytin, Adalıların temel üretimidir. Doğal peyzajda da orman, mera ve tarım alanları ile birlikte yerleşimlerin etrafındaki yamaçlarda yoğunlaşan zeytin ağaçları baskın bir öge olarak yer almaktadır. Günümüzde sayıları azalmış olsa da, geçmişte bir peyzaj elemanı olarak yerleşimlerin etrafındaki alanlarda, meyve ağaçlarının yanında bağların da olduğu bilinmektedir⁶⁶(Yücel, 1968, s. 84; Theoharis, 2013, s. 28).

⁶⁶ Geçmişte Büyükdere Ovası ve Dereköy çevresinde yoğun olmak üzere geleneksel yerleşimlerin çevresinde üzüm yetiştirilmektedir (Yücel, 1968, s. 84). Bademliköy çevresinde ise badem yetiştirildiği bilinmektedir (Yücel, 1968, s. 84).

Temel geçim kaynaklarından birini de hayvancılık oluşturmaktadır. Küçükbaş hayvancılığın yaygın olduğu Ada'da büyükbaş hayvancılıkla uğraşan kişi sayısı azdır. Aile, tarımın yanı sıra hayvancılık ile uğraşıyorsa dam yapıları bu amaçla da kullanılır ve köylere girişi uygun görülmeyen hayvanlara kış döneminde de bu yapılarda bakılır (Theoharis, 2013, s.15-30).

Günümüzde de Ada'da tarım ve hayvancılık faaliyetleri devam etmektedir. Gökçeada, sahip olduğu tarım alanlarının daha korunaklı ve kontrollü olması, uzun yıllardır bu alanlarda kimyasal ilaç ve gübrenin kullanılmamış olması gibi olumlu yönleri ile organik tarım için uygun koşullara sahiptir. Devlet tarafından sağlanan olanaklar ve verilen desteklerle, son yıllarda Türkiye'de organik tarım ve hayvancılığın yapıldığı önemli merkezlerden biri haline gelmiştir⁶⁷.

4.4 Orman Alanları, Göl ve Göl Manzaraları, Deniz ve Deniz Manzaraları

Gökçeada, tarihi, arkeolojik değerleri ve mimari özelliklerinin yanı sıra doğal güzellikleriyle de dikkat çekmektedir. Ada'ya uzaktan bakıldığında görülen kurak tepeler iç bölgelerde yerini yer yer vadilere ve ovalara bırakır (Şekil 4.19). Su kaynaklarının da yer aldığı bu bölgeler oldukça yeşildir. Yeşil alanlar ve ormanlar, çok sayıda bitki ve hayvan türünün yaşam alanını oluşturmaktadır.

Şekil 4.19 : Gökçeada'nın iç bölgelerindeki yeşil alanlar ve ormanlar.

⁶⁷ 1993 yılında başlayarak, 2001 yılından itibaren tarımsal yoğunluklu olarak devam eden *Gökçeada-Bozcaada Tarımsal İskan ve Kalkınma Projesi'nin* hedefleri; organik zeytin ve zeytinyağı; arıcılık ve bal; bağcılık ve şarap; meyve ve sebze üretimi ile büyükbaş ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin geliştirilmesidir (Url-16).

Gökçeada'daki arazilerin büyük çoğunluğunu, kuzeybatı bölgesinde ve su kaynakları bakımından zengin olan orta kesiminde yoğunlaşan orman alanları ile kuzey ve güney bölgelerde yoğunlaşan mera alanlarının oluşturduğu görülmektedir (Şekil A.9). Yerleşim alanları ise toplam arazinin oldukça küçük bir bölümünü kaplamaktadır.

19. yüzyılda Ada'yı ziyaret eden Oberhummer, Gökçeada'nın dağlarının büyük bölümünün çıplak olduğundan, genç çam ormanlarının ise daha çok Dereköy'den Marmaros mevkiine doğru olan kesimde bulunduğu bahsetmektedir (Oberhummer, 1898, s. 290). Cuinet ise Ada'da çınar, defne, mersin, selvi ve kocayemiş gibi ağaçların varlığından söz etmektedir (Cuinet, 1892, s. 485). Günümüzde Ada'da çam, çınar, defne, selvi, akçaağaç ve az miktarda da kavak ağacı bulunmaktadır. Ada'nın geleneksel yerleşimleri ve yerleşimlerin çevresindeki kimi çınar ağaçlarının anıt ağaç olarak tescillendikleri görülmektedir (Şekil 4.20).

Şekil 4.20 : Tepeköy-Spilya mevkiindeki (solda) ve Bademliköy çamaşırhanesi yanındaki (sağda) tescilli çınar ağaçları.

Ada'nın güney sahillerinde geniş kumsallar, yüzme ve su sporları için uygun olan plajlar yer almaktadır. Bunlar arasında Kefalos, Kokina, Yuvalı gibi plajlar turizmin gelişmesi ile birlikte küçük ölçekli turizm tesislerinin de geliştiği yerlerdir (Şekil 2.5; Şekil 4.21). Ada'nın geniş kumsallar bulunmayan diğer bölgelerinde ise, kuzeydoğusundaki Yıldız koyu ve Mavi koy gibi sualtı zenginliği nedeniyle özellikle dalış yapmak isteyen turistler tarafından tercih edilen koylar yer almaktadır (Şekil 4.22; Şekil 2.7).

Şekil 4.21 : Pigos (Yuvalı) (sol üst), Aydıncık (Kefalos) plajı (sağ üst ve sağ orta), Gizli Liman ve Uğurlu plajı (sol orta), Laz koyu (alt).

Kuzey sahillerinde denize girmek için uygun neredeyse tek yer Marmaros mevkiinde bulunan doğal plajdı. Bu bölge aynı zamanda ormanların arasında kalan yeşil bir bölge olması sebebiyle de diğer plajlardan ayrılmaktadır (Şekil 4.23). Buraya yakın bir konumda denize dökülen Marmaros adı verilen küçük bir şelale bulunmaktadır (Şekil 4.23). Bununla birlikte Ada'nın doğu sahillerinde, Kuzu Limanı feribot iskelesinin yanında belediyenin bir plajı ile Aydıncık Plajı'na yakın bir bölgede de Güzelce koyu yer almaktadır (Şekil 2.5).

Şekil 4.22 : Yıldız koyu ve Mavi koy.

Şekil 4.23 : Marmaros plajı ve şelalesi.

Ada'nın güneydoğusunda bir diğer önemli doğal değeri olan Tuz Gölü (Gökçeada Dalyanı) yer almaktadır (Şekil 4.24). Geçmişte bağımsız bir ada konumunda iken zamanla Gökçeada ile birleştiği düşünülen Kefalos Burnu'ndaki Tuz Gölü'nün, I. Dünya Savaşı'na kadar tuzla olarak kullanıldıktan sonra ulaşım güçlüğü sebebiyle

terkedildiği bilinmektedir (Yücel, 1968, s.68-69; Moustoksidis ve Bartholomeos, 2010, s.175).

Şekil 4.24 : Tuz Gölü.

4.5 Özel Fauna ve Flora Türleri

Gökçeada, ada olmasından kaynaklanan özel bir ekosisteme sahiptir. Uzun yıllar boyunca etkileşim içinde bulunduğu alanın sınırlı olması dolayısıyla Ada'ya özgü flora ve fauna türleri gelişmiştir. Kuzey Ege'de yer almasına rağmen, Akdeniz iklimi bitki örtüsünde görülen pırnal, defne, keçiboynuzu, zakkum, mor çiçekli kekik, hayıt gibi bitki türlerini barındırmaktadır; ancak iklimin değiştiği sınır bölgesinde yer aldığından, sıcaklık ortalamaları, yağış miktarı gibi özellikleriyle Akdeniz ikliminden ayrılmaktadır (Yücel, 1968, ss. 70-72).

Ada sualtı zenginliği bakımından da özel bir bölgedir. Kuzeydoğusundaki Yıldız Koyu ve Mavi Koy arasında endemik bitki ve hayvan türleri bulunmaktadır⁶⁸. Ayrıca, Gökçeada Türkiye'deki beş öncelikli fok koruma alanlarından biridir⁶⁹. Ada ve çevresinde nesli küresel ölçekte tehdit altında olan Akdeniz fokunun mağaraları gözlemlenebilmektedir.

Ada'nın güneydoğusundaki Tuz Gölü, deniz sularıyla beslenmesi ve etrafının hafif yüksek ve korunaklı olması nedeniyle çok sayıda kıyı ve göçmen kuş türüne kışlamak

⁶⁸ Gökçeada sualtı parkı nesli azalan eklem bacaklılar, knidliler, su yosunları, derisi dikenliler, deniz çayırları, balıklar, süngerler gibi bitki ve hayvan türlerini barındırmaktadır (Url-13).

⁶⁹ Ada, Çevre Bakanlığı, Çevre Koruma Genel Müdürlüğü'nün 24.12.1993 gün ve 8990 sayılı kararıyla Akdeniz Foku Koruma Alanı olarak belirlenmiştir. Diğer koruma bölgeleri; İzmir, Aliğa - Menemen arası ve Karaburun Yarımadası; İzmir, Çeşme - Aydın, Kuşadası arası; Muğla, Bodrum Yarımadası; Antalya, Gazipaşa-Taşucu arasındaki kıyılardır.

ve üremek için uygun bir ortam sağlamaktadır. Bu kuşlar arasında önemli sayıda flamingo ve uzunbacak yer alır (Url-21).

Uzun yıllardır yetiştirilen küçükbaş hayvanlar arasında Ada'ya özgü “*İmroz koyunu*” olarak adlandırılan bir tür bulunmaktadır. Çanakkale anakarasında da yetiştirilen bu özel tür çeşitli bilimsel çalışmalar ile koruma altındadır (Konyalı ve diğ., 2004).

4.6 Özel Jeolojik Oluşumlar

Oldukça engebeli ve dik bir yapıya sahip, yüksek tepeler, derin vadiler, dere yatakları ve su kaynaklarının yer aldığı kısa mesafede büyük değişiklikler gösteren Ada'nın volkanik yapısında, çok sayıda jeolojik oluşum gözlenmektedir. Özellikle dik falezlerin yer aldığı kuzey kıyılarındaki yumuşak kayaları rüzgar ve dalgaların yıllar boyunca şekillendirmesi ile ortaya çıkan oluşumlar dikkat çekici ve Ada'ya özgü görünümler sunmaktadır. Bunlara Kaleköy Limanı, Yıldız Koyu, Mavi Koy ve Kaşkaval Burnu'ndaki oluşumlar örnek verilebilir (Şekil 4.25; Şekil 2.8). Deniz seviyesinden yukarıda ve içeride yer alan Tepeköy Spilya mevkiindeki Aya Dimitri Dağı'nın doğal kaya oluşumları da bu örnekler arasındadır.

Şekil 4.25 : Kaleköy Limanı ve Yıldız Koyu'ndaki jeolojik oluşumlar.

Üst üste duran peynir kalıplarına benzetildiği için “*Peynir Kayalıkları*” olarak da adlandırılan Kaşkaval Burnu’ndaki oluşumlar halk arasında çeşitli hikayelere⁷⁰ de konu olmuştur (Şekil 2.8).

Şeklinin benzerliği dolayısıyla Yıldız Koyu ve Mavi Koy arasındaki kayalıklar halk arasında Yelken Kaya olarak adlandırılmaktadır (Şekil 4.26). Spilya mevkiindeki Aya Dimitri Dağı (Ulukaya Tepe) doğal kaya oluşumları ise yerel kültürde Tanrı figürlerine benzetilmesi dolayısıyla Zeus’un tahtı olarak adlandırılmaktadır (Theoharis, 2013, s. 12). Tepeköy yerleşimine yaklaşırken hemen ardında, kuzey yönünde kalan, ayrıca önemli bir toplanma noktası olan Spilya mevkiinden gözlemlenebilen Aya Dimitri Dağı’nın kültürel manzara üzerindeki etkisi de büyüktür.

Şekil 4.26 : Mavi Koy’da Yelken Kaya olarak adlandırılan doğal kaya oluşumu.

4.7 Dini, Mitolojik, Gelenek ve Göreneklerle İlgili Referanslar

Gökçeada, farklı etnik grupların birarada yaşadığı, yaşayanların kendi alışkanlıklarına göre yaşamlarını sürdürdüğü, çok kültürlü bir yapıya sahiptir. Geçmişte nüfusun çoğunluğunu oluşturan Rumlar yaşanan değişimler sonrası büyük oranda göç etmiş olsa da, Ada’da yaşamlarını sürdürenler ve yaz aylarında Ada’ya dönenlerle birlikte gelenek ve görenekler yaşatılmaya çalışılmaktadır. Günümüzde Ada’nın fiziksel çevresinde ve peyzajında bu kültürün etkileri hala oldukça güçlüdür. Ada’nın doğal ve

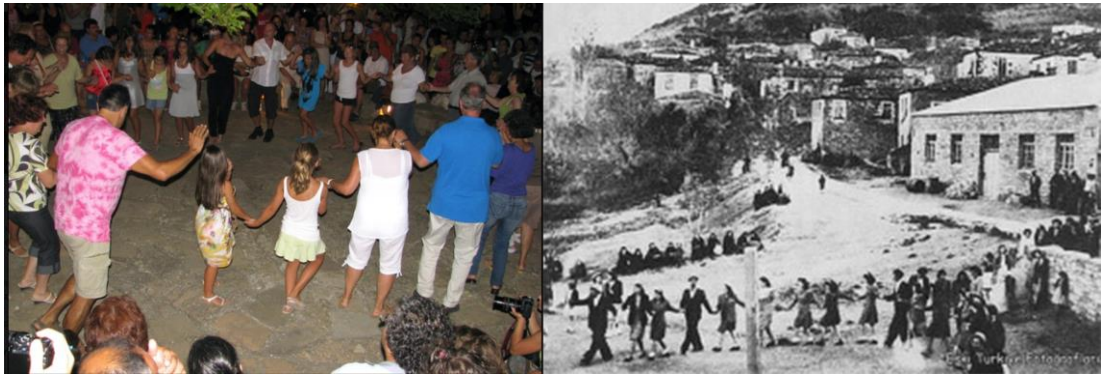
⁷⁰ Hikayeye göre; sayısız keçi ve koyuna sahip, zengin ama cimri bir kadın, yaptığı peynir kalıplarını ihtiyacı olanlara vermek yerine cennete gidebilmek için üst üste sıralamış ve saklamıştır (Yurtseven, 2012, s. 45). Bu durum karşısında Tanrı tarafından cezalandırılan kadın ve peynirlerini taşla çevrilmiştir (Yurtseven, 2012, s. 45). Bu sebeple halk arasında bu kayalıklar peynir kalıbı anlamına gelen Kaşkaval Kayalıkları olarak anılmaya başlamıştır (Yurtseven, 2012, s. 45).

fiziksel çevresinde geleneksel yaşamdan aldığı dini, mitolojik, gelenek ve göreneklerle ilgili çok sayıda referans göze çarpmaktadır.

4.7.1 Dini kültür

Gökçeadalıların hayatlarında dini kültürleri önemli bir yer tutmaktadır. Geleneksel yerleşimlerin her birinde bir veya daha fazla sayıda kilise bulunmaktadır. Kilisenin bulunduğu alan genellikle köyün önemli bir meydanı olmaktadır. Özel günlerde, tören ve kutlamalarda halk bu meydanda biraraya gelmektedir. Ayinlerden sonra toplanarak yemek yedikleri panayırlar, yortular ve isim günleri Ortodoks Hristiyan olan Gökçeadalı Rumların dini hayatlarının olduğu kadar sosyal yaşamlarının da önemli bir parçasıdır. Yerleşimlerin çevresinde, kırsal alanda bulunan şapeller ise bir bölümü yok olsa da günümüzde de varlıklarını sürdürmektedir. Ada sakinleri tarafından bakımı ve temizliği yapılan şapellerde bayramlarda ve özel günlerde ayinler yapılmaya devam edilmektedir.

Göç etmiş olan eski sakinleri, Ada'ya gelerek isim günlerinde isimleri ile özdeşleşen Aziz'in şapelinde bulunmaya özen göstermekte; 15 Ağustos'ta kutlanan Meryem Ana Panayırı'na katılmaktadırlar (Şekil 4.27). Azizlerin yortu günleri veya Paskalya gibi önemli dini bayramlarda Rum nüfus yine Ada'da toplanarak törenler düzenlemektedir. Özellikle Meryem Ana Panayırı'nda kutlamaları izlemek isteyenlerle birlikte Ada oldukça kalabalık olmaktadır.

Şekil 4.27 : Meryem Ana Panayırı günümüz ve eski fotoğrafları (Anonim).

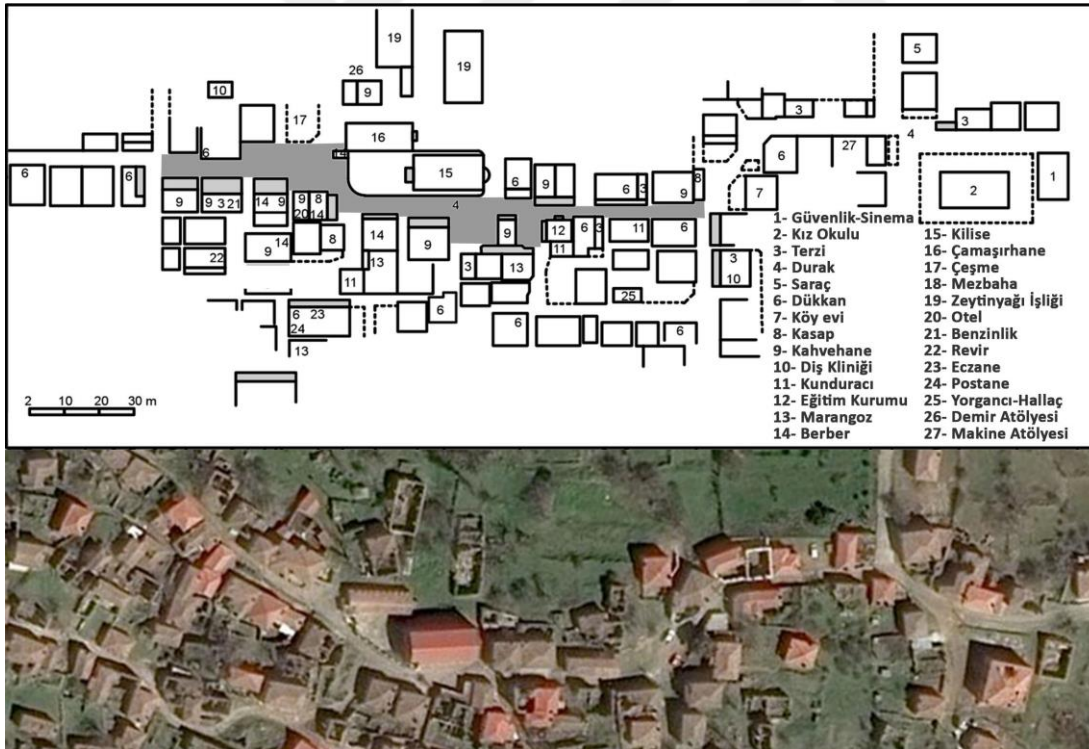
Son yıllarda Gökçeada'nın Ortodokslar için özel bir anlamı olmasının bir nedeni de Rum Ortodoks Patriği I. Bartholomeos'un Ada'nın Zeytinliköy'ünde doğmuş olmasıdır. Patrik her yıl özel günlerde, panayırlarda Gökçeada'da düzenlenen etkinliklere katılmakta ve yılın belirli bir zamanını Ada'da geçirmektedir.

4.7.2 Çeşme ve çamaşırhane kültürü

Ada'daki sosyal hayatın önemli bir parçası da her köyde birden fazla sayıda bulunan çeşme ve çamaşırhanelerdir. Çamaşırhaneler çeşmelerin üzerinin örtülmesi ile oluşturulan, kadınların belirli günlerde biraraya gelerek çamaşır yıkadıkları mekanlardır. Bu mekanlar aynı zamanda sosyalleşme yerleridir ve çeşitli özel, dini etkinliklerde de kullanılmaktadır. Bayramlarda kurban etleri çamaşırhanelerdeki ocaklarda pişirilir ve çevresindekilere dağıtılır. Günümüzde bayramlarda ve özel günlerde kullanımına devam edilen çamaşırhaneler Ada'daki sosyal hayatın önemli bir parçası olmaya devam etmektedir.

4.7.3 Kahvehane kültürü

Geçmişte Ada'da bulunan yerleşimlerin her birinde, yaşayanların gereksinimlerine cevap verecek nitelikte çok sayıda ticarethane bulunmaktadır (Şekil 4.28).

Şekil 4.28 : Dereköy çarşısının canlılığını koruduğu dönemdeki ve günümüzdeki durumu⁷¹.

⁷¹ Dereköy'ün çarşısını gösteren harita Kamarinopoulou'dan (2010, s.10) referans alınarak düzenlenmiştir. Haritada 15 numara ile gösterilen yapı Panagia Kilisesi'dir.

Terziden marangoza, berberden kunduracıya, saraçtan yorgancıya kadar farklı zanaat gruplarını da barındıran geleneksel yerleşimler kendi kendine yeten ekonomik ve sosyal bir yapıya sahiptir (Şekil 4.28). Bunlar arasında kahvehanelerin özel bir yeri vardır.

Kahvehaneler köy sakinleri için biraraya gelme yerleridir. Özellikle kış aylarında eğlenceler, önemli günler ve düğünler kahvehanelerde kutlanır. Yüz yüze ilişkilerin önemini koruduğu geleneksel yerleşimlerde kahvehaneler, insanların birbirlerinden haberdar oldukları önemli iletişim merkezleridir (Şekil 4.29).

Şekil 4.29 : Gökçeada sosyal yaşamında önemli bir yeri olan kahvehaneler.

Bu yapılar genellikle köylerde organik doku içerisindeki meydanlarda yer alır. Aynı meydana birden fazla kahvehane karşılıklı bulunabilir. Geçmişte sadece Zeytinliköy’de yedi adet olmak üzere diğer köylerde de çok sayıda kahvehane bulunduğu bilinmektedir (Yurtseven, 2012, s. 129).

4.7.4 Yemek kültürü

Gökçeadalıların yemek ve mutfak kültürü burada doğal olarak yetişen ürünlerden oluşmakta ve Ege mutfağının izlerini taşımaktadır. Zeytin, zeytinyağı, deniz ürünleri, kırmızı et ve Ada’da yetişen otlar yemeklerde kullanılan temel malzemeleri oluşturmaktadır. Şarap, dibek kahvesi, bal, bademli kurabiye, damla sakızlı muhallebi, peynirli bir pide türü olan “cicirya” Ada’nın geleneksel tatları arasında sayılabilir. Günümüzde bu ürünler Ada’da organik olarak üretilmektedir.

Ada’nın kendine özgü yemek kültürü de yaşatılmaya devam etmektedir. Özel tören ve kutlamalarda bölgeye özgü geleneksel yemekler ikram edilmektedir. Meryem Ana Panayırı’nda çamaşırhanelerde veya köy meydanlarındaki kazanlarda hazırlanan “kourkouta” isimli bir tür keşkek, Ada’nın geleneksel yemekleri arasındadır.

4.8 Ender Olma Özelliği

Gökçeada yeşil alanları, su kaynakları, jeolojik oluşumları, endemik bitki ve hayvan türlerini barındıran sualtı zenginliğine sahip denizi, geniş kumsalları, koyları gibi doğal alanları ve geleneksel yerleşimleri, tarihi ve kültürel zenginlikleri ile kendine özgü çok sayıda doğal ve kültürel manzaraya sahiptir. Ada'nın manzara noktaları arasında; birçoğu dağların yamacına kurulmuş tarihi köylerin çevresindeki tarım alanları ve yeşil alanlar ile birlikte görünümü, Tepeköy'den görünen Gökçeada Barajı ve çevresindeki yeşil alanlar, Tepeköy-Çınaraltı'nın Semadirek, Bademliköy'ün Kaleköy ve Semadirek Adası manzarası, Kaleköy'ün Büyükdere Ovası ve Kaleköy Limanı manzarası ve son olarak Türkiye'nin en batı ucunu oluşturan Avlaka Burnu'nda güneşin batış manzarası sayılabilir.

Ada'nın bir diğer ender özelliği rüzgarı ve onunla bağlantılı olarak son yıllarda oldukça gelişim gösteren turizm olanaklarıdır. Yılın büyük bir bölümü rüzgar alan Ada'nın güney sahilleri rüzgar sörfü gibi su sporları için oldukça elverişli olup, yurt içinden ve yurt dışından birçok sporcu tarafından tercih edilmektedir. Ada'nın güneyindeki Kefalos Plajı bu konuda Türkiye'de bulunan sayılı merkezler arasındadır (Şekil 4.30) ⁷².

Şekil 4.30 : Aydıncık Plajı'nda rüzgar sörfü.

⁷² İzmir-Alaçatı, İzmir-Urla, Muğla-Gökova, Muğla-Bodrum, İstanbul-Kilyos, Balıkesir-Ayvalık, Balıkesir-Cunda Türkiye'deki diğer merkezlerdir.

Yapılaşma bakımından da daha sakin bir yer olması sebebiyle Gökçeada diğer su sporları merkezlerine tercih edilmektedir. Kefalos Burnu'nda yer alan Aydıncık Plajı'nda kuzey yönünden esen rüzgar engelsiz bir biçimde sahile ulaşmakta, rüzgarın güney yönünden estiği durumlarda da Kefalos Burnu'nun arka tarafı dalgasız olmakta, böylece Ada yılın büyük bir bölümü su sporları yapmak isteyen kişilere uygun bir ortam sağlamaktadır.

Yerleşik kuş türlerini barındırması ve göçmen kuşların göç güzergahında bulunması nedeniyle Ada, özellikle Tuz Gölü ve çevresinde kuş gözlemciliğiyle ilgilenenlere zengin olanaklar sunmaktadır (Şekil 4.31). Bunun yanı sıra Tuz Gölü, dibindeki kükürtlü toprağın romatizmal ağrılara iyi geldiği düşüncesiyle sağlık turizmi kapsamında da ziyaret edilmektedir (Şekil 4.31).

Şekil 4.31 : Tuz Gölü'nde sağlık turizmi ve kuş gözlemciliği olanakları.

4.9 Korunan Bölgeler

Ada'da koruma altına alınmış doğal ve kültürel geniş alanlar bulunmaktadır (Şekil B.7). Ada'nın tarihi geleneksel yerleşimleri 1980'lerde başlayan *tekil tescil* kararları⁷³, 1990'larda ise *kentsel sit alanı* kararları⁷⁴ ile koruma altına alınmıştır. Yerleşimlerdeki tespit ve tescil çalışmaları günümüzde de sürmektedir.

Orman alanlarının büyük bölümü *doğal sit alanı* olarak koruma altındadır. Ayrıca, ada genelindeki kimi çınar ağaçları anıt olarak korunmaktadır⁷⁵. Uzun yıllar kullanılan verimli bölgelerin, zeytinliklerin de *tarım alanı* ve *arazi kullanımları devam ettirilecek*

⁷³ GEEAYK'nın 11.06.1983/15147 ve TKTVYK'nın 17.10.1985/1548 sayılı kararları.

⁷⁴ Bursa KTVKK'nın 15.08.1991/1932 sayılı kararı.

⁷⁵ İlk olarak Bursa KTVKK'nın 16.11.1992/2813 sayılı kararıyla Kaleköy okul önündeki çınar ağacının anıt olarak tescillendiği bilinmektedir. Tepeköy Spilya mevkiindeki, Bademliköy çamaşırhanesi yanındaki çınarlar bilinen diğer anıt ağaçlardır.

korunan alanlar olarak tespit edildikleri görülmektedir⁷⁶. Gökçeada Barajı ve çevresi ile Tuz Gölü ve çevresi gibi doğal yaşam alanları da *doğal sit alanı* ilan edilmiştir. Bununla beraber, Doğa Derneği tarafından gerçekleştirilen çalışma kapsamında Tuz Gölü, Ada'nın Kuzey Kıyıları ile birlikte “*Türkiye'nin Önemli Doğal Alanları*” listesinde yer almaktadır (Url-21)⁷⁷.

Endemik bitki ve hayvan türleriyle ön plana çıkan Yıldız Koy ve Mavi Koy arasındaki bölge ise TÜDAV tarafından “*sualtı milli parkı*” ilan edilmiştir (TÜDAV, 1995; TÜDAV, 2012). Bu bölge sualtı parkı olarak Türkiye'deki ilk ve tek örnektir (Url-13). Kaleköy ve Pargos kaleleri, 1985 yılından itibaren *arkeolojik sit alanı*⁷⁸ olarak koruma altındadır. Sonraki yıllarda, arkeolojik kazı çalışmalarının sürdürüldüğü Yenibademli Höyüğü, Uğurlu-Zeytinlik bölgesi, Trapezya Höyüğü ve çeşitli diğer buluntuların yer aldığı Kefalos Limanı, Dereköy'deki kale kalıntısı gibi bölgeler de *arkeolojik sit alanı* ilan edilmiştir⁷⁹.

⁷⁶ Balıkesir-Çanakkale 1/100.000 Çevre Düzeni Planı (Url-32).

⁷⁷ Tuz Gölü ve çevresi Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü'nün hazırladığı “Türkiye'nin Uluslararası Öne Sahip Sulak Alanları 1994-2011” listesinde 9 sıra numarası ile yer almakta, ancak herhangi yasal bir koruma statüsünün bulunmadığı belirtilmektedir (Url-31). Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından onaylanan 2015 tarihli Çevre Düzeni Planı'nda ise Tuz Gölü ve çevresinin sulak alan olarak tanımlandığı görülmektedir. Haritada sadece sınırları bulunan alanın koruma bölgelerinin henüz belirlenmediği, konu ile ilgili çalışmaların devam ettiği anlaşılmaktadır (Url-32).

⁷⁸ TKTVYK'nın 17.10.1985/1548 sayılı kararı.

⁷⁹ Bursa KTVKK'nın 16.11.1992/2813, Çanakkale KVKBK'nın 25.09.2009/4541 ve 29.06.2015/2420 sayılı kararları.

5. GÖKÇEADA’NIN KÜLTÜREL PEYZAJ DEĞERLERİNE YÖNELİK DEĞERLENDİRME

5.1 Kültürel Peyzaj Değerlerine Yönelik Tehditler

Kültürel peyzaj alanları insanın doğaya müdahalesiyle değişime uğramış ve bu değişimin yıllar boyunca kültürle biraradalığı sayesinde değer kazanmış peyzajlardır. Kültürel peyzajlar ve kırsal peyzajlar, geleneksel yöntemler, teknikler ve bilgi birikimi ile üretilen ve yönetilen alanları kapsadığı gibi geleneksel üretim yaklaşımlarının yakın zamanda değiştiği yerleri de içerebilen dinamik, yaşayan alanlardır. İnsanların müdahalesinin sürmesiyle birlikte peyzajlar da değişmeye ve dönüşmeye devam etmektedir. Ancak yaşanan bu değişimler, iyi yönetilemediği durumlarda kültürel peyzaj değerlerini yok olma tehdidiyle karşı karşıya bırakan nedenlere dönüşebilmektedir.

2017 tarihli, Kırsal Peyzaj Mirasına Yönelik İlkeler başlıklı belge, kırsal peyzaj kavramına, kırsal peyzajların bileşenlerine, miras değerlerine ve bu değerlere yönelik tehditlere değinen güncel bir metin olması dolayısıyla önemlidir. Metinde nüfus ve iklim değişikliklerinde yaşanan artışların, kırsal peyzajları kayıp ya da terk edilme veya diğer radikal değişikliklere açık hale getirdiği vurgulanmaktadır (ICOMOS ve IFLA, 2017, s. 4). Bu bağlamda kırsal peyzajlara yönelik tehditlerin de birbiriyle ilişkili olarak; *demografik ve kültürel*; *yapısal* ve *çevresel* olmak üzere üç başlıkta incelenebilecek değişimleri yansıttığı belirtilmektedir (ICOMOS ve IFLA, 2017, s. 4). Nüfus artışı, kentsel gelişme, kalkınma baskısı, geleneksel pratikler, teknikler, yerel bilgi ve kültürlerin kaybı *demografik ve kültürel değişimler* arasında sayılırken; küreselleşme, ticaret ve ilişkilerin gelişmesi, ekonomik büyüme ya da küçülme, tarımsal uygulamaların ve tekniklerin yoğunlaştırılması, meraların ve evcilleştirilmiş yerel tür çeşitliliğinin kaybedilmesi *yapısal değişimler* olarak belirtilmektedir. *Çevresel değişimler* ise; iklim değişikliği, kirlilik, toprak, bitki örtüsü ve hava kalitesini etkileyen çevresel bozulma, biyoçeşitlilik ve tarımsal biyoçeşitlilik kaybı olarak sıralanmaktadır.

Bu çalışmadan yola çıkarak, Gökçeada'nın kültürel peyzaj değerlerini tehdit eden unsurlar konusunda, sadece yapılı çevreye yönelik bir değerlendirme yapmanın doğru olmayacağı düşünülmektedir. Koruma sorunlarının, bu sorunların oluşmasına neden olan kültürel peyzaj değerlerine yönelik üst ölçekli tehditler değerlendirilmeden ele alınması tek başına yeterli olmayacak ve sorunların yeniden meydana gelmesinin önüne geçilemeyecektir. Kültürel peyzaj tanımları, kültürel peyzaj alanlarının bileşenleri ve değerleri düşünüldüğünde bu alanlara yönelik tehditlerin değerlendirilebilmesi için konunun çok boyutlu ve üst ölçekli bir yaklaşımla ele alınması gerektiği açıktır. Mevcut koruma politikaları da üst ölçekli diğer plan ve politikalarla birlikte değerlendirilmeli ve tartışılmalıdır. Sonuç olarak, Gökçeada'nın kültürel peyzaj değerlerini tehdit eden unsurlar; *demografik ve kültürel; yasal ve yönetsel; çevresel; yapısal* olmak üzere dört başlık altında incelenmiştir. Ada'nın kültürel peyzaj değerlerinin bileşenlerini koruma statüleriyle birlikte gösteren “*Kültürel Peyzaj Değerleri Bileşenleri Haritası*”nın yanı sıra yakın zamanda değişen üst ölçekli planlarla birlikte oluşan bu değerlere yönelik tehditler de “*Kültürel Peyzaj Değerlerine Yönelik Tehditler Haritası*”nda görülmektedir (Şekil B.8; Şekil B.9).

5.1.1 Demografik ve kültürel tehditler

Gökçeada geçmişten günümüze önemli sosyal değişimler yaşamıştır. Bunlar arasında nüfus hareketleri, tarih boyunca Ada'nın fiziksel, kültürel ve doğal çevresi üzerinde en etkili unsurlardandır. Ada'da uzun yıllar yaşamını sürdüren Rum nüfus, değişen politik, ekonomik ve sosyal dengeler nedeniyle, özellikle 1960'lar sonrasında, Ada'yı terk etmeye başlamıştır. Her ne kadar Gökçeada mübadele sürecinin dışında tutulmuş olsa da yine de sosyal ve politik anlamda bu süreçten etkilenmiş ve tüm bu gelişmelerin yansıması olarak hızla nüfusunu kaybetmeye başlamıştır. Bu sürecin diğer sonuçları arasında; Ada'daki Yunan dilinde eğitim veren okulların kapatılması, tarım için en uygun arazilerin büyük çoğunluğunun, askeri amaçlarla kullanılması veya havaalanı, tarım açık cezaevi, devlet üretme çiftliği gibi işlevler nedeniyle kamulaştırılması ve halkın en önemli gelir kaynağı olan tarım ve hayvancılığın kısıtlanması sayılabilir. Sayılan tüm bu maddeler yüzyıllar boyunca Ada'da yaşamını sürdüren nüfusun burayı terk etmesine neden olan faktörleri oluşturmuştur. Ancak kültürel mirasın ve kültürel peyzaj değerlerinin korunması konusundaki temel sorun terk problemidir.

Gökçeada'nın nüfus yapısını etkileyen bu demografik ve sosyal değişim, kültürel peyzaj değerlerini tehdit etmektedir.

Ada'nın geleneksel yerleşimlerinin 1990'lı yıllara gelindiğinde neredeyse tamamen terk edilmesinin ardından sadece kültür varlığı yapılar değil, aynı zamanda buradaki yerel halk ve yerel halkın gelenek, görenek, örf ve adetleri ile birlikte var olan, kültürel peyzaj değerlerinin önemli bir bileşeni, somut olmayan miras da tehlike altına girmiştir (Şekil 5.1).

Şekil 5.1 : Büyük bölümü terk edilmiş Dereköy'den bir görünüm (Gökçeada Kaymakamlık Arşivi).

Ada'da az sayıda kalan Rum nüfus kültürlerini yaşatma çabası içerisindedir. Gökçeada'nın yerli halkının geleneklerine sıkı sıkıya bağlı oluşu nedeniyle yıllar önce göç eden Rum nüfus, her yıl önemli gün ve bayramları aileleri ile birlikte Ada'da biraraya gelerek kutlamaktadır (Şekil 4.27). Ancak tüm bu çabalara rağmen, bu kültürden uzakta yetişen genç nesillerle birlikte somut olmayan mirasın sürdürülebilirliği konusu tartışmalıdır.

Gökçeada'da gelenek ve görenekler yaşatılmaya çalışılsa da, azalan nüfusla birlikte, geleneksel teknik ve uygulama pratiklerinin, bilgi birikimlerinin, deneyimlerin kaybolmaya yüz tuttuğu görülmektedir. Geçmişte yapı ustalarının, usta çırak ilişkisi içerisinde aktardığı bu bilgi birikimlerinin, köylerin ve geleneksel yapıların terk edilmesi, bakımsız kalması ve yeni yapıların geleneksel tekniklerle inşa edilmemesi

gibi nedenlerle gün geçtikçe unutulduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki, günümüzde Gökçeada'da geleneksel yapılarda gerçekleştirilecek uygulamalarda yapı ustası bulma konusunda problemler yaşanmaktadır.

Son yıllarda Gökçeada nüfus değişimi konusunda tersine bir süreç yaşamaya başlamıştır. Geçmişte Gökçeada'yı ziyaret etmek için Çanakkale Valiliği'nden özel izin almak gerekiyken, 1991 yılından itibaren⁸⁰ bu gerekliliğin kaldırılmasıyla birlikte daha fazla sayıda insan Ada'yı ziyaret etmeye başlamıştır. Köyünü ve evini terk eden insanların önemli bir bölümü politik koşulların normalleşmesinin ardından özellikle yaz tatillerini ve önemli günleri Ada'da geçirmeye başlamış, bir bölümü ise bu süreçte Ada'ya tamamen geri dönüş yapmıştır. Bunun yanı sıra büyük şehirlerden gelerek Ada'ya yerleşen bir grup insan da bulunmaktadır. Ada'da yapılan yatırımlara sağlanan devlet teşvikleriyle gelişim gösteren turizm, Ada'nın nüfus yapısını gün geçtikçe değiştirmektedir⁸¹. Yaz aylarında gelen yerli ve yabancı turistlerle birlikte Gökçeada'da nüfus oldukça artış göstermektedir. Bu durum Ada'nın sınırlı doğal kaynakları üzerinde büyük bir baskı oluşturmaktadır. Artan nüfus baskısı, altyapı yetersizlikleriyle birleşince yaz aylarında elektrik ve su kesintileri, katı atık problemi gibi sorunlar yaşanmaktadır.

5.1.2 Yasal ve yönetsel tehditler

Gökçeada'nın kültürel peyzaj değerlerini tehdit eden faktörler arasında koruma alanındaki mevcut yasal düzenlemelerden ve politikalardan kaynaklanan nedenler önemli bir yer tutmaktadır. Bu gibi bir durum, ulusal ölçekte yasal düzenlemelerin doğal ve kültürel mirasın korunması için uygun olmamasından kaynaklanabileceği gibi uygulamadan kaynaklanan problemler yüzünden de gerçekleşebilir. Gökçeada için bunların her ikisi de geçerlidir. ICOMOS ve IFLA'nın kırsal alanları ve peyzajları tehdit eden unsurlar yerine, bu alanların korunması konusunda alınacak önlemler

⁸⁰ 07.08.1991 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı.

⁸¹ Gökçeada öncelikle, 04.04.2017 tarih, 5615 sayılı kanun ile 5084 sayılı "Yatırım ve İstihdamı Teşvik Kanunu"na dahil olmuştur. 19 Haziran 2012 tarihli Resmi Gazetede yayınlanarak kabul edilen "Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar" ile birlikte ise; Çanakkale bölgesel teşvik uygulamasında ikinci bölgede yer alırken, Gökçeada ve Bozcaada altıncı bölgede almıştır. Bu kararla Gökçeada ve Bozcaada'da turizmin de içinde yer aldığı belirli sektörlerde yapılacak yatırımlar gelir vergisi, sigorta primi ve faiz destekleri, vergi indirimi, gümrük vergisi muafiyeti, yatırım yeri tahsis gibi konularda Çanakkale'ye kıyasla daha fazla desteklenmeye başlamıştır.

arasında yer verdiği yasal ve yönetsel altyapı maddesine, Gökçeada'nın değerlerini tehdit eden faktörler sınıflandırmasında ayrı bir başlıkta yer verilmiştir.

Yasadaki eksikliklere ilişkin tehditler:

Kırsal alanlar ve kültürel peyzajlar konusunda uluslararası ölçekte yaşanan gelişmelerin ve gerçekleştirilen yasal düzenlemelerin Türkiye'de yeterince karşılık bulamamış olması, Ada'nın kültürel peyzaj değerlerinin korunması konusunda bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. 2863 sayılı Koruma Kanunu'nda kırsal sit veya kültürel peyzaj tanımlarının yer almaması nedeniyle Gökçeada'da kırsal alanlar, kentsel sitler için öngörülmuş yasal düzenlemeler çerçevesinde değerlendirilmeye ve korunmaya çalışılmaktadır⁸². Kuşkusuz bu koşullar kırsal alanların ve kültürel peyzaj alanlarının değerlerinin anlaşılmasını önlediği gibi somut ve somut olmayan mirasın bütüncül olarak korunmasının da önüne geçmektedir. Son yıllarda kanunda yapılan düzenlemelerle doğal ve kültürel değerlerin korunması konusu daha karmaşık bir hale getirilmiştir. Özellikle 2011 tarihli, 648 sayılı KHK ile doğal sit alanları konusunda karar alma yetkisinin Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan çıkarılarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na devredilmesiyle konunun farklı bileşenlerini birarada görmeyen bir yaklaşım devreye sokulmuştur.

Gökçeada'nın tarihi köyleri, bir bütün olarak, yıllardır burada yaşamlarını sürdüren Ada halkının geleneksel yaşam biçimini, örf, adet ve geleneklerini, geleneksel yapı malzemeleri, inşaat teknolojileri ve el sanatlarını yaşatmakta ve yansıtmaktadır. Bu yerleşimlerin sit alanı olarak tescil edilmiş olmaları ve burada kültür mirası yapılar için alınan tekil tescil kararları, somut ve somut olmayan tüm değerlerin bütüncül olarak sürdürülmesini sağlamakta yetersiz kalmaktadır. Yerleşimler için sit sınırı belirlenirken yalnızca köy yerleşik alan sınırının gözetildiği, bu alanların etrafında bulunan ve yerleşimleri besleyen doğal kaynakların, tarım alanlarının dikkate alınmadığı görülmektedir.

Niteliksiz uygulamalara ilişkin tehditler:

Ada'da, doğal ve kültürel değerlerle ilgili olarak, yasalardaki mevcut koruma önlemlerinin de başarıyla uygulandığını söylemek mümkün değildir. Gökçeada'nın tarihi yerleşimlerinin her biri, 1990'lardan itibaren kentsel sit veya kentsel arkeolojik

⁸² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. ss. 145-153.

sit alanı olarak koruma altına alınmıştır⁸³. 2863 sayılı Koruma Yasası'nın bir gereği olarak sit alanı ilan edilen bölgelerin ilgili yerel idareler tarafından üç yıl içerisinde KAİP'lerinin hazırlanması gerekirken⁸⁴, bugüne kadar Gökçeada Merkez ve Kaleköy olmak üzere ancak iki yerleşimde bu planlar tamamlanabilmiştir⁸⁵. Ada'nın sit alanı ilan edilen diğer köylerinde ise tespit ve tescil çalışmaları sürmektedir.

Ada'nın terk edilme sürecinin ardından Anadolu'dan gelen nüfusun köylerde boşalan yapılara yerleştiği ve yaşamlarını sürdürdüğü görülmektedir. Ada'nın bu yeni sakinleri, yerleştikleri eskime sürecine girmiş yapıları tamir etmek ve iyileştirmek amacıyla çoğunlukla uygun olmayan müdahalelerde bulunarak kimi yapılarda önemli hasarlara neden olmuşlardır.

Son yıllarda değişen ekonomik, sosyal ve politik dengelerle birlikte Ada'ya geri dönüşlerin artması ve turizmin gelişmesi, Gökçeada'nın geleneksel yerleşimlerini yeniden hareketlendirmiştir. Bu süreçte terk edilmiş, bakımsız kalmış ve hasar görmüş yapıların onarım ve restorasyon işleri de hız kazanmıştır. Gökçeada'da kültür varlığı yapıların tespit ve tescil çalışmalarından Çanakkale Merkez'de yer alan Koruma Bölge Kurulu sorumludur. Yapılarının onarımları ile ilgilenen mal sahiplerinin gerekli yasal izinler için il merkezine gidip gelmeleri gerekmektedir. Ulaşımın zor olduğu ada şartlarında bu durum, mal sahiplerinin yasal prosedürlere alışkın olmaması halinde Koruma Kurulu'na yeniden gitmesini gerektiren durumların ortaya çıkması da eklenince, süreci oldukça uzatmaktadır. Sonuç olarak kullanıcılar bu süreç sonunda yapılarında yasal olmayan onarımları tercih edebilmekte ve çoğu zaman niteliksiz müdahalelerde bulunmaktadır. Bir diğer olumsuz sonuç da yasal prosedürleri yerine getirememesi nedeniyle mal sahiplerinin müdahale edemediği geleneksel yapıların bakımsız kalarak hızla yok olmasıdır.

Niteliksiz onarımların büyük çoğunluğu da denetim eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Restorasyon projeleri için gerekli yasal izinler alınmış olsa da uygulama sırasında yapıların kültür varlığı nitelikleriyle uyum sağlamayan, onaylanan projeden farklı

⁸³ Gökçeada Merkez yerleşimi ile Bademli, Dereköy, Zeytinliköy ve Tepeköy kentsel sit alanı, Kaleköy kentsel arkeolojik sit alanı ilan edilmiştir.

⁸⁴ 648 sayılı KHK'nın 42. maddesi ile değiştirilen 2863 sayılı Koruma Kanunu'nun 17. maddesi.

⁸⁵ Gökçeada Merkez ve Kaleköy'ün KAİP'leri Çanakkale KTVKK'nın 23.05.2001 gün 354 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

müdahalelerin gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Bu durum ancak şikayet durumunda veya kontroller yapıldığında fark edilmekte ve yasal işlem yapılmaktadır.

Ada'nın geleneksel yerleşimlerine ait eski fotoğraflar incelendiğinde, kültür varlığı yapılarda gerçekleştirilen niteliksiz onarımları tespit etmek mümkündür. Zeytinliköy'de aynı yere ait eski ve yeni iki fotoğraf üzerinden, buradaki yapının geçirdiği onarım sonrasında cephe düzeni ve açıklıkları, kat yüksekliği gibi birçok özgün niteliğini yitirdiği anlaşılmaktadır (Şekil 5.2).

Şekil 5.2 : Zeytinliköy'de bir yapının restore edilmeden önceki ve sonraki durumu.

Kullanılan yapım sistemi ve malzeme detaylarından da kültür varlığı yapılarda gerçekleştirilen onarımların niteliksiz oldukları anlaşılmaktadır. Çınarlı Mahallesi'nde çok sayıda yapıya çimento malzeme ile müdahale edildiği, betonarme balkon eklendiği, yapıların cephelerinde açıklık oranlarının ve doğramaların değiştirildiği görülmektedir (Şekil 5.3).

Şekil 5.3 : Niteliksiz onarımlara örnekler; Çınarlı Mahallesi (sol) ve Zeytinliköy (diğ.).

Zeytinliköy'deki yığma taş bir yapının cumbasının, özgün yapım sistemi ve malzemeleri değiştirilerek briketle yeniden yapıldığı, açıklık oranlarının değiştirildiği, ahşap doğramaları yerine PVC doğramaların kullanıldığı görülmektedir (Şekil 5.3). Ada'daki tarihi köy yerleşimlerinde, geleneksel yapıların arasındaki taş yol kaplamalarının onarımının, özgün doku ile uyumsuz bir şekilde, büyük boyutlu taşlar ve çimento esaslı sıva kullanılarak yapılmış olduğu görülmektedir (Şekil 5.3). Yol dokusunun özgün değerlerini sürdürebilmesi için, bu dokuya müdahale edildiği noktalarda uygun malzeme tipi ve boyutları ile uygulama detaylarının kullanılmasına dikkat edilmesi gerekir.

Tepeköy yerleşiminde de niteliksiz müdahaleler gerçekleştirilerek, özgün niteliklerine zarar verilen kültür varlığı örnekleri olduğu görülmektedir. Sonradan yapılan müdahalelerle yapılarda; betonarme balkon ve merdivenlerin eklendiği, kapı ve pencere açıklıklarının genişletilerek doğrama tiplerinin değiştirildiği tespit edilmiştir (Şekil 5.4; Şekil C.9). Bunun yanı sıra, yapım sistemi ve malzemeleri, cephe düzenleri tamamen değiştirilerek, betonarme olarak inşa edilmiş yapıların cephelerinin sonradan taş kaplandığı örnekler de mevcuttur (Şekil 5.4).

Şekil 5.4 : Niteliksiz onarımlara Tepeköy'den örnekler.

Ada'da 1990'lı yıllarda gerçekleştirilen restorasyon uygulamalarında, çağdaş restorasyon anlayışına uygun olmayan, yapının özgün taşıyıcı strüktürüne betonarme ile müdahale edilen örnekler bulunduğu görülmektedir⁸⁶. Söz konusu müdahale ve onarımlar yapıların kültür varlığı niteliklerine olduğu kadar, çimentonun bünyesinde barındırdığı tuzlar sebebiyle özgün malzemeye de zarar veren uygulamalardır.

Planlama kararlarına ilişkin tehditler:

Çeşitli yasal düzenlemelerin ve 1960'lı yıllardan itibaren gerçekleştirilen planlama çalışmalarının Ada'nın demografik, sosyal ve ekonomik yapısında olduğu kadar mimari çevresi üzerinde de olumsuz etkileri olduğu görülmektedir. Söz konusu düzenlemeler Ada'nın kültürel peyzaj değerlerini tehdit eden unsurlar arasında da yer almaktadır.

1965 yılında Bakanlık kararıyla⁸⁷ Gökçeada'daki kimi yerlerin isimlerinin değiştirilmesi bu düzenlemelere verilebilecek örneklerdendir. Ada'daki yerleşimler isimlerini genellikle yakınlarında bulunan kilise, şapel gibi bir yapıdan veya dağ, dere gibi çevresel değerlerden almıştır (Moustoksidis ve Bartholomeos, 2010, ss. 159-165). Alınan kararlar Bozcaada'da 12, Gökçeada'da ise 351 yerin adı Türkçe kökenli isimler ile değiştirilmiştir. Sırasıyla; *Sivrice Tepe*, *Kayaören Tepesi*, *Üçevler*, *İkiztepe Deresi*, *Toklu Deresi*, *Alataş Mevkii* ve *Aydıncık Burnu* isimleri ile değiştirilen *Demonokastro*, *Frangokastro*, *İspilya*, *Roksado Deresi*, *Ayasofya Deresi*, *Marmaros Mevkii*, *Kefalos Burnu* isimleri çalışma kapsamında tespit edilebilenler arasındadır⁸⁸. Bu ölçekte bir değişim Ada'nın geçmişi ile bugünü arasındaki bağı koparmakta, tarihsel gelişimiyle yakından ilişkili olup henüz keşfedilmemiş olan yerleşim yerleri ve kale, kilise, köprü gibi kültür varlıklarının tespitini daha da zorlaştırmaktadır. Tarihi belge veya kaynaklarda geçen isimlerden yola çıkarak tespiti yapılabilecek Ada'nın doğal ve

⁸⁶ Geleneksel yapılara betonarme malzeme ile yapılan müdahalelerin büyük çoğunluğu yasal izinler alınmadan yapılan müdahaleler olmakla birlikte, Çanakkale KVKBK arşivinde yer alan rölöve ve restorasyon projelerinde görüldüğü üzere, bir bölümü erken dönem restorasyon anlayışı çerçevesinde onaylı projelerle yapılan uygulamalardır (Şekil C.10; Şekil C.11).

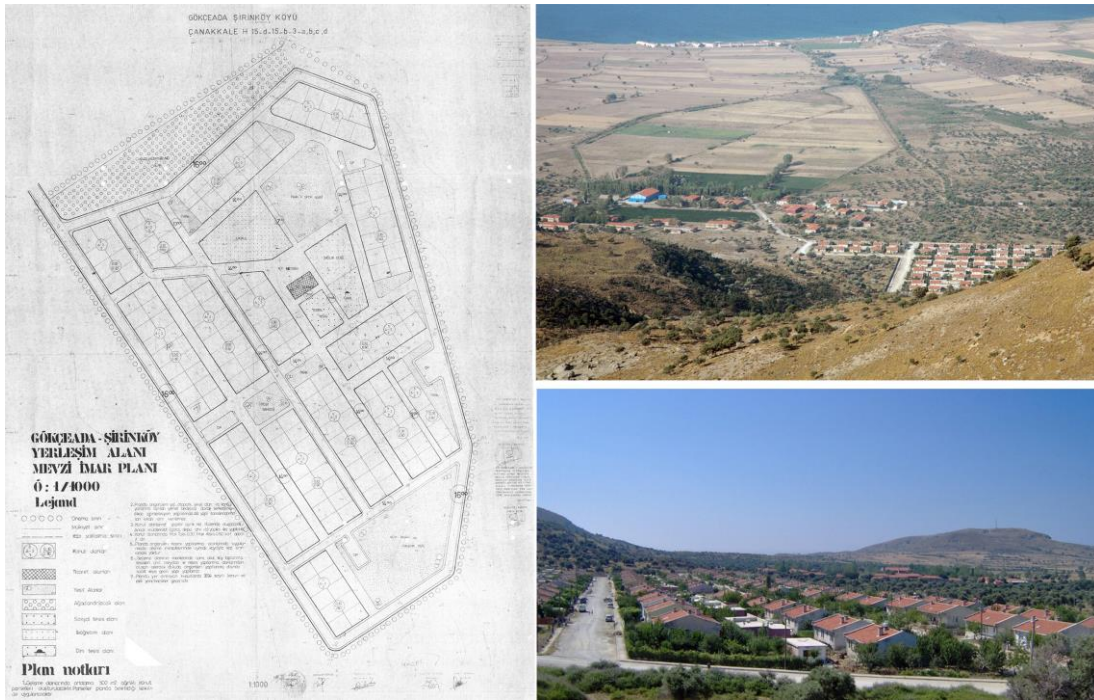
⁸⁷ 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'nun 2. maddesi gerekçe gösterilerek 17.09.1965 gün 3708 sayılı İç İşleri Bakanlığı kararıyla Rumca olan yer isimleri Türkçe isimler ile değiştirilmiştir (Cumhuriyet Arşivi, Belge No: 030.11.1/314.27.14).

⁸⁸ Çalışma kapsamında tarihi belge ve kaynaklardan yerleşimlerin eski isimlerine yönelik tespitler yapılmıştır. Bu konuda 2014 yılında "Gökçeada'nın Tarihi Haritası" isimli Rumca bir çalışma da yayımlanmıştır (Etairia Meletis Imvrou Kai Tenedou, 2014).

kültürel değerlerine yönelik çalışmalar bu düzenlemeyle birlikte oldukça zorlaşmaktadır.

Gökçeada'da gerçekleştirilen planlama çalışmaları çerçevesinde yaşanan gelişmeler arasında yeni planlı köylerin kurulması kararı ön plana çıkmaktadır. Ada'nın farklı bölgelerinde beş planlı köyün kurulmasının ardından demografik, sosyal, ekonomik yapının değişimi ile sonuçlanan süreç Ada'nın tarihsel gelişiminde önemli bir kırılma noktası oluşturmuştur.

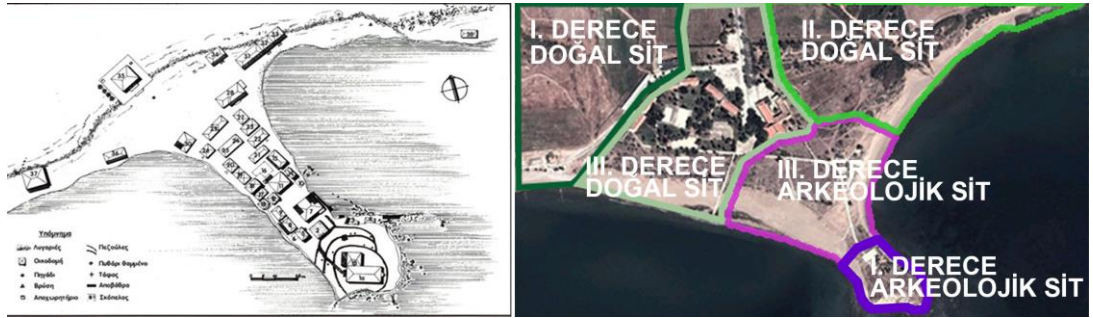
Yapılan incelemelerde genel anlamda Ada'daki planlı köylerin geleneksel yerleşimlere kıyasla farklı bir karaktere sahip olduğu görülmektedir (Şekil 5.5). Ada'nın geleneksel malzeme ve tekniklerle inşa edilen konut yapılarının bulunduğu, organik olarak gelişmiş tarihi yerleşimlerinin aksine yeni köyler, betonarme konut yapılarının bulunduğu planlı yerleşimlerdir. Tarihi geleneksel yerleşimler buradaki halkın ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmiş ve gelişmişken, planlı köylerde bu anlamda mevcut durum ile ihtiyaç ve kullanım alışkanlıklarının örtüşmemesi gibi problemlerin yaşandığı bilinmektedir. Genellikle tarımsal niteliği yüksek olan arazilerin kamulaştırılarak yerleşime açılması ile kurulan bu köyler, tarım alanlarının kısmi de olsa zarar görmesine neden olmuştur.

Şekil 5.5 : Planlı köylerden Şirinköy'ün mevzi imar planı (Gökçeada Belediyesi Arşivi) ve genel görünümü.

Gökçeada’da, planlama sürecinin başında alınan kararlarda, kırsal yerleşimlerde artan nüfus için planlı köyler dışında yeni yerleşim bölgeleri önerilmez ve boşalan köylerdeki konutlar önemli yapı stokları olarak görülürken, ilerleyen yıllarda yeni konut gelişim alanları belirlenmiştir. Bu süreçte, tarihi geleneksel yapılardan oluşan Ada’daki mevcut yapı stokunun doğru bir şekilde değerlendirilmediği, bu yapıların birçoğunun bakımsız kalarak yok olmaya yüz tuttuğu söylenebilir. Ada’nın son olarak 2015 yılında onaylanan güncel Çevre Düzeni Planları’nda da mevcut yapı stokunun kullanılmasına yönelik herhangi bir adım atılmadığı görülmektedir.

Yapılan incelemeler, 1980’lerden sonra çeşitli devlet yatırımları ve 1990’lardan sonra artan özel yatırımlarla da Ada’nın doğal ve kültürel değerlerine zarar veren uygulamaların gerçekleştirildiğini göstermektedir. 1980’li yıllarda Ada’da kamu eliyle gerçekleştirilen uygulamalara bakıldığında, büyük çoğunluğu sit alanı olan ancak 1984 tarihli Çevre Düzeni Planı ile turizm gelişme alanı olarak belirlenen güney sahillerinde devlet kurumlarına ait dinlenme tesislerinin inşa edildiği görülmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı Dinlenme Tesisleri, Uğurlu Limanı’na yakın bir konumda, II. Derece Doğal Sit Alanı içerisinde, çok katlı bloklar halinde inşa edilmiştir. Adalet Bakanlığı Tesisleri ise, I. Derece Arkeolojik Sit Alanı olan Pirgos Burnu’nun yakın çevresinde, II. Derece Arkeolojik Sit Alanı içerisinde yer almaktadır (Şekil 5.6; Şekil 5.7).

Şekil 5.6 : Pirgos Burnu’nun önceki (Url-15) ve sonraki durumu.

Şekil 5.7 : Adalet Bakanlığı Tesisleri (Gökçeada Kaymakamlığı Arşivi).

Adalet Bakanlığı Tesisleri'nin inşası sırasında, Pirgos Burnu'nda bulunan eski yerleşime ait konutların da yıkıldığı anlaşılmaktadır (Şekil 2.18; Şekil 5.6).

Ada'da 1990'lardan sonra gerçekleştirilen özel yatırımlar arasında en çarpıcı örneklerden biri, Bademliköy'ün sit alanı sınırında yer alan Masi Otel'dir (Şekil 5.8). Konumu ve manzarası sebebiyle Ada'nın balkonu olarak adlandırılan geleneksel yamaç yerleşimi Bademliköy'e günümüzde aşağı kottan bakıldığında siluette göze çarpan ilk yapı 5 katlı, niteliksiz bir yapı olan Masi Otel'dir. Sit alanı içerisinde kaldığı gerekçesiyle davalık olan otelin mahkeme tarafından sit alanı sınırında yer aldığına karar verilse de söz konusu parselde ait 1/5000 Nazım İmar Planı ve 1/1000 Mevzi İmar Planı'nda gösterilen turizm tesisi işlevinin 1/25000 ölçekli Çevre Düzeni Planı'na uygun olmadığı gerekçesiyle yürütmeyi durdurma kararı alınmıştır⁸⁹.

Şekil 5.8 : Bademliköy sit sınırındaki Masi Otel.

Çanakkale Koruma Kurulu ve Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü de otelin yıkılması yönünde karar almıştır⁹⁰. Masi Otel, sit alanına etkisi göz ardı edilerek, kültürel peyzaj değerleri ve kültürel manzaraya zarar veren bir yapı olmasına ve alınan tüm mahkeme

⁸⁹ Danıştay 14. Dairesi'nin 2013/6371 E., 2014/2064 K. ve 12.02.2014 tarihli kararı.

⁹⁰ Çanakkale KVKBK'nın 05.05.2002/1006, 29.04.2012/316 ve 03.01.2013/672 sayılı kararları ile Çanakkale Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü'nün 15.11.2013 tarihli raporu.

kararlarına rağmen ilgili belediyenin verdiği ruhsatlarla tamamlanmıştır⁹¹. Son olarak 2015 yılında onaylanan, Çanakkale bölgesi, 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı⁹² ile de bölgeye “*tercihli kullanım bölgesi*”⁹³ adı altında turizm işlevi getirilerek tüm olumsuzluklara rağmen yapı yasal hale getirilmiştir.

Bir diğer örnek, Yenibademli Köyü’nün doğu tarafındaki üniversite arazisine inşa edilen yine çok katlı ve niteliksiz yurt binalarıdır. Ada’nın doğal ve fiziksel çevresi, mimari özellikleri ile uyum sağlamayan bu yapıların devlet eliyle Ada’da inşa edilmiş olması düşündürücüdür. Kaleköy sahilinde yer alan otel yapısı da benzer şekilde niteliksiz bir yapı olmakla birlikte aynı zamanda verimli tarım arazilerinin bulunduğu Büyükdere Ovası’nda, doğal sit alanı içerisinde inşa edilmiş durumdadır (Şekil 5.9).

Şekil 5.9 : Kaleköy sahilindeki otel yapısı.

⁹¹ İlgili belediye tarafından Masi Otel’e 15.03.2013 tarih 2013-4 sayılı yapı kullanma izni ile 17.04.2013 tarih 2013-19 sayılı içkili işyeri açma ve çalıştırma ruhsatı verilmiştir.

⁹² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. ss. 120-121.

⁹³ Plan notlarına göre tercihli kullanım bölgeleri turizm veya ikincil konut amaçlı kullanılabilen alanlardır.

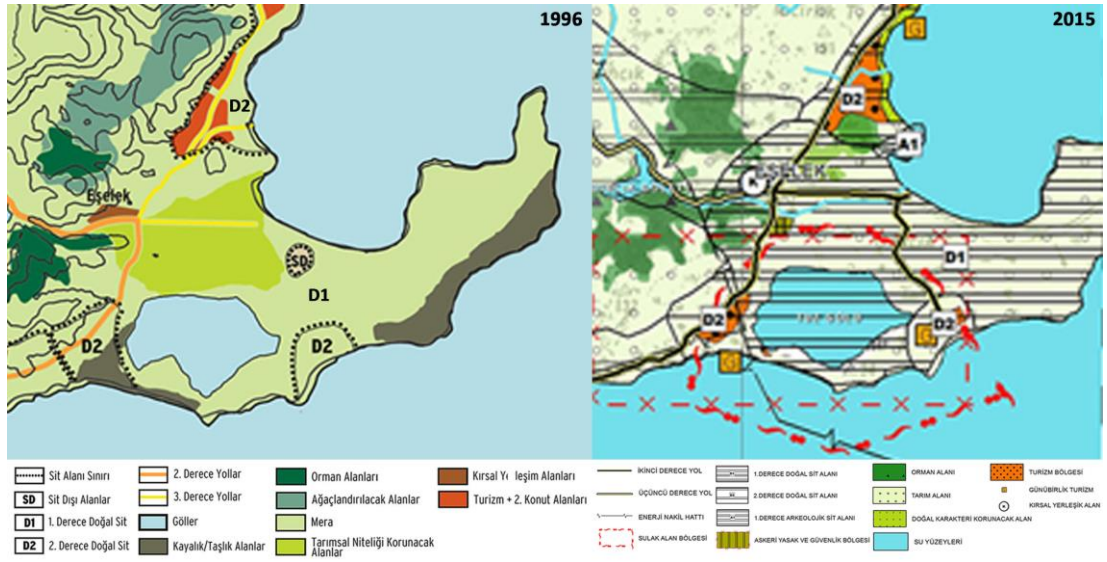
2015 tarihli Çevre Düzeni Planı ile Bademliköy sit sınırındaki bölge gibi Kaleköy sahilinin de tercihlili kullanım bölgesi olarak belirlenmesi, burada bulunan otel yapısını yasal hale getirmiş ve yıkılma gerekçesini ortadan kaldırmıştır (Şekil B.8; Şekil A.9).

2015 tarihli Çevre Düzeni Planı'nda bir süredir Çanakkale Boğazı'nda yapılması planlanan köprü de yerini almıştır. Plan raporuna göre, gerçekleştirilecek proje sonrasında Çanakkale bölgesinde ve Gökçeada'da nüfus artışının yaşanacağı öngörülmektedir. Bu doğrultuda yeni Çevre Düzeni Planı'nda konut gelişme alanlarının ve turizm alanlarının belirlendiği anlaşılmaktadır. Gökçeada özelinde de turizm alanları ile kırsal ve kentsel alanlarda belirlenen konut gelişme alanlarının genişlediği görülmektedir. Söz konusu değişiklikler, yeni Çevre Düzeni Planı 1995 tarihli 1/25000 Gökçeada Çevre Düzeni Planı ile karşılaştırıldığında daha net anlaşılmaktadır (Şekil A.9; Şekil A.10).

Öncelikle her iki planın da koruma öncelikli olmaktan çok turizm öncelikli olduğu görülmektedir. Planlarda, Ada'nın geniş kumsallarının bulunduğu güney sahillerinde ve ayrıca doğusunda turizm tesis alanları, günübirlik turizm alanları, turizm ve ikincil konut alanları belirlenmiştir. 1995 tarihli plan ile 2015 tarihinde onaylanan plan turizm alanları konusunda hemen hemen aynı olmakla birlikte yapılan küçük değişiklikler göze çarpmaktadır. Bu değişiklikler arasında, Ada'nın güneydoğusundaki Tuz Gölü ve çevresinde 1995 tarihli planda turizm alanı yer almazken, 2015 tarihli planda bölgenin, sulak alan ekolojik etkilenme bölgesi olarak da işaretlenen yakın çevresinde turizm bölgesi belirlenmesi dikkat çekmektedir (Şekil 5.10).

1995 tarihli haritada Ada'nın güneyinde yer alan Pirgos'daki (Yuvalı) turizm bölgesi 2015 yılında küçük bir genişleme ile hemen hemen aynı kalmıştır. Güneybatıdaki Uğurlu Koyu'nda yer alan turizm bölgesinde herhangi bir değişiklik olmazken Uğurlu Plajı'na ve Gizli Liman'a yakın planlanan turizm bölgesinden vazgeçilerek, bu noktada sadece günübirlik turizme yer verilmiştir. Gizli Liman sınır olacak şekilde Ada'nın batısında geniş bir alanı kaplayan askeri bölge konumlandırılmıştır (Şekil A.9; Şekil A.10).

Bölgede öngörülen nüfus artışı için yeni Çevre Düzeni Planı'nda tercihlili kullanım bölgeleri dışında kentsel/kırsal gelişme alanları da belirlenmiştir (Şekil 2.86). Ada genelinde İlçe Merkezi, Yenibademli ve Kuzu Limanı bölgeleri yerleşme gelişme alanları olarak uygun bulunan bölgelerdir.

Şekil 5.10 : 1995 ve 2015 tarihli Çevre Düzeni Planları'nda Tuz Gölü ve çevresi.

1995 tarihli planda kırsal yerleşme ve kırsal yerleşme gelişme alanı olarak belirlenen Ada'nın kuzeydoğusundaki Kuzu Limanı'nın büyük bir bölümü 2015 tarihli planda tercihli kullanım bölgesi ve turizm bölgesi olarak belirlenmiştir. Küçük bir bölge ise kırsal yerleşme gelişme alanı olarak kalmıştır. Kuzu Limanı bulunduğu konum ve topoğrafik özellikler nedeniyle Ada'ya denizden yaklaşırken görülebilen tek yerleşimdir. Bu bölgede bugün de kısmen var olan ancak gelecekte daha da artmasından endişe duyulan yapılaşma, Ada'nın limana yaklaşırken görülen ilk algısında ve kültürel manzarasında olumsuz bir etki yaratmaktadır.

Yenibademli ve İlçe Merkezi çevrelerinde belirlenen gelişme alanları mevcut durumdaki yerleşik alanlardan çok daha geniş bir yer kaplamaktadır. Bu durum Ada'da son yıllarda gelişen turizmle birlikte yaşanan turizm ve kentleşme baskısını artırma eğilimindedir. Düzlük bir alanda kurulan İlçe Merkezi'nin etrafındaki meralar ve nitelikli tarım alanları da bu gelişmeden olumsuz etkilenmektedir. Bu alanların yavaş yavaş yapılaşmaya açıldıkları görülmektedir.

19 Temmuz 2012 tarih, 28358 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren "Korunan Alanların Tespit, Tescil ve Onayına İlişkin Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik" ile birlikte doğal sit alanları konusunda yeni bir düzenleme devreye girmiştir. Yapılan düzenlemeye göre; daha önce I., II. ve III. derece olarak belirlenmiş olan doğal sit alanları yeniden değerlendirilerek "Kesin Korunacak Hassas Alan", "Nitelikli Doğal Koruma Alanı" ve "Sürdürülebilir Koruma ve Kontrollü Kullanım Alan" olarak 3 farklı kategoride sınıflandırılacaktır. Düzenleme devreye girdiğinden beri doğal sit alanlarının statülerinin yeniden değerlendirilmesi konusu Türkiye'de

önemli tartışma konularından biri haline gelmiştir. Günümüze kadar korunabilmiş doğal sit alanlarında yönetmelik kapsamında yapılan değerlendirmeler incelendiğinde, statülerinin değiştirilerek sit alanlarında yapılaşmanın önünün açılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Büyük çoğunluğu I. derece doğal sit alanı iken değerlendirme sonrası küçük bir bölümü kesin korunacak hassas alan, geriye kalan alanların ise sürdürülebilir koruma ve kontrollü kullanım alanı belirlenerek yapılaşmanın önünün açıldığı Ayvalık'taki Cunda Adası bu konuya verilebilecek çarpıcı örneklerdendir⁹⁴. Benzer bir tehdit henüz yeniden değerlendirme aşaması tamamlanmayan Gökçeada'nın doğal sit alanları için de söz konusudur.

Son dönemde Ada'nın doğal ve kültürel değerleri konusunda bir diğer önemli tehdidi 6 Haziran 2018 tarih, 30443 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Yapı Kayıt Belgesi Verilmesine İlişkin Usul ve Esaslar yönetmeliği oluşturmaktadır. İmar Kanunu'nun 16. maddesini düzenleyen bu esaslar; 2018 yılı öncesindeki uygulamalarla edinilen haklar dolayısıyla, bu durum kültür varlıklarına yapılan yasa dışı müdahaleleri de içerdiğinden, tüm Türkiye'deki kültür varlıkları için olduğu gibi Gökçeada için de büyük bir tehdit oluşturmaktadır.

Üst ölçekli planlarla birlikte getirilen tüm bu kararlar Ada'nın doğal ve kültürel değerleri üzerindeki baskıyı arttırmaktadır. Ancak, yaşanan gelişmeler karşısında Ada için koruma öncelikli bir vizyon geliştirilmediği anlaşılmaktadır.

5.1.3 Yapısal tehditler

Tüm kültürel miraslar için geçerli olduğu gibi, kültürel peyzajlar ve kırsal miraslar da aynı zamanda ekonomik birer kaynaktır (ICOMOS ve IFLA, 2017, s. 5). Bu nedenle, bu alanların kullanımı ekonomik anlamda da uygun olmalı, uzun süreli sürdürülebilirliklerini sağlamak adına bu alanlara ekonomik destek sağlanmalıdır. Küreselleşme, ticaret ve ilişkilerin gelişmesi, ekonomik büyüme ya da küçülme, tarımsal uygulamaların ve tekniklerin yoğunlaşması, meraların ve evcilleştirilmiş yerel tür çeşitliliğinin kaybedilmesi ICOMOS ve IFLA (2017) tarafından yapısal değişimler olarak dikkat çekilen unsurlar arasındadır.

⁹⁴ Dinçer (2017), "Doğal Alanların Korunmasında Dünyadaki Yaklaşımlar ve Türkiye Pratiği: Çelişkiler-Sorunlar" başlıklı konuşmasında bu konuya ve doğal sit alanlarının derecelerinin değiştirilmesi konusuna dikkat çekmektedir.

Gökçeada'nın kültürel peyzaj değerlerine yönelik tehditler ele alındığında, durumun ekonomik alandaki gelişmeler ve problemlerle de son derece ilişkili olduğu görülmektedir. Ada'da 1960'lar ve sonrasında yaşanan terk problemine neden olan faktörlerin birçoğunun ekonomik gerekçelere bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Ada'da ekonomik anlamda yaşanan değişimlerin ise genellikle 1960'lardan itibaren gerçekleştirilen planlama çalışmalarının yansımaları olduğu görülmektedir.

Geçmişte Gökçeada'da yaşayan yerli halkın temel geçim kaynaklarını tarım, hayvancılık ve balıkçılık faaliyetleri oluşturmaktadır. Ada'da Kapıkaya-Uğurlu arasındaki değerli tarım arazilerinin Tarım Açık Cezaevi, Zeytinliköy, Kaleköy ve Çınarlı arasında kalan Büyükdere ovasının ise Devlet Üretme Çiftliği olarak kamulaştırılması yerli halk için ekonomik anlamda yaşanan değişimlerin ilk adımıdır (TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 1984, ss. 3-4; Şekil A.6). Ada'nın terk edilmesinde bu ilk adım, sözü edilen diğer politik ve sosyal değişimlerle birlikte oldukça etkili olmuştur. Devlet Üretme Çiftliği ve Tarım Açık Cezaevi ile tarımsal faaliyetler sürdürülmeye çalışılsa da bu süreç geleneksel yerleşimlerin yavaş yavaş terk edilmesi, köylerin etrafında yer alan ekili dikili alanların, meyve bahçelerinin, bağların sahipsiz kalması ve zamanla yok olmasıyla sonuçlanmıştır. Bu değişimi 1980'li yıllarda *“Ada'nın ekonomik anlamda güçlenmesi, doğal kaynakların işletilmesi, tarım alanları potansiyelinin en üst düzeyde kullanılabilir hale getirilmesi, adaya yerleştirilecek nüfusun ekonomik açıdan desteklenmesi”* gibi stratejilerle oluşturulan yeni bir planlama dönemi takip etmiş, bu süreçte Ada'da tarımsal amaçlı iskan köyleri kurulmuş ve bu köyler için önceki dönemde kamulaştırılmış topraklardan pay ayrılmıştır. Ayrıca, altyapı eksikliklerinin de tamamlandığı düşünülerek bu dönemde turizm için uygun alanlar belirlenmiştir. İlk etapta Ada'nın stratejik önemi de düşünülerek turizm yatırımları kamu tarafından gerçekleştirilmiş ve tesisler kamu tarafından işletilmiştir.

Ada'nın özel güvenlik bölgesi olma statüsü 1991 yılı sonrasında değişince turizm daha da gelişim göstermiş, yenilenen planlarda turizm yatırımlarının yapılabileceği alanlar arttırılmıştır. Bu dönemde artan taleple birlikte tarımsal amaçlı iskan edilen köylerin sakinleri tarım ve hayvancılıktan çok turizme yönelmiş ve Ada'daki ev pansiyonculuğunda artış yaşanmıştır. Bu durumun, yerleştirilen nüfusun Ada'da ağırlıklı olarak bulunan zeytin üretimine alışkın olmaması ve bu konuda bilgi sahibi olmamasından da kaynaklandığı düşünülmektedir.

Devlet Üretme Çiftliği'nin kurulmasıyla yerel halkın Ada'da yüzyıllardır süregelen geleneksel yaşam biçimi ile doğa ve tarım alanlarıyla olan ilişkisinde büyük değişiklikler yaşanmıştır. Geçmişte yerleşimlerin dışında, verimli tarım arazilerinin etrafında bulunan ve yaz dönemlerinde tarımsal amaçlı ikamet edilen dam yerleşimleri, köylerin boşalması ve bu alanların kamulaştırılmasıyla birlikte terk edilmiş ve bakımsız kalmıştır. Birçoğu günümüze ulaşamayan dam yapılarıyla beraber toprak ve yerel halk arasındaki bu ilişki de kaybolmaya yüz tutmuştur. 2004 yılında Gökçeada'daki Devlet Üretme Çiftliği'nin 30 yıllığına özel bir şirkete kiralanması ise bu durumu iyileştirmeyen bir diğer gelişme olmuştur.

Gökçeada'nın 2006 yılında Slow Food, 2011 yılında Cittaslow ağlarına katılması, ekoturizm, agro-turizm gibi faaliyetlerin Ada'da tanınması ve uygulanması adına bir fırsat oluşturmuştur. Organik tarım ve hayvancılık konusunda yapılan yatırımlar da olumlu gelişmelerdir. Devlet turizme yönelen yerli halkın yeniden organik tarım ve hayvancılık gibi faaliyetler ile ilgilenmesi için projeler geliştirmekte ve maddi destek sağlamaktadır.

Son yıllarda Ada'da turizm, yapılan özel yatırımlar ve sağlanan teşviklerle oldukça gelişim göstermiştir. Bu gelişim Ada'nın doğal değerlerinin baskın olduğu ve genellikle sit alanı içerisinde yer alan bölgelerinde ön plana çıkmaktadır. Dünya'da da örnekleri görüldüğü üzere; geleneksel yerleşimlerde turizmin gelişmesiyle birlikte, yerleşimin karakterinin ve özelliklerinin turizm talepleri doğrultusunda değişmesi ve dönüşmesi doğal ve kültürel değerlerin sürdürülmesi önünde ciddi bir engeldir. Gökçeada'da da son yıllarda Ada'nın özgün karakterine uygun olmayan turizm yatırımlarının yapıldığı görülmektedir.

Zaman zaman Ada'da planlama çalışmalarıyla mera alanlarının da turizm işlevlerine yönelik yapılaşmaya açıldığı görülmektedir. Mera alanlarının kaybedilmesi Ada'da geleneksel olarak sürdürülen hayvancılık faaliyetlerini olumsuz etkilemekte, ekolojik çeşitliliği tehdit etmektedir. Turizmin, altyapı olanakları yeterince geliştirilmeden ve Ada'daki diğer geçim kaynaklarına oranı göz ardı edilerek gelişimi endişe vericidir. Bu durum sınırlı doğal kaynaklar üzerindeki baskıyı arttıran bir unsur ve kültürel peyzaj değerlerinin korunması konusunda tehdit olarak karşımıza çıkmaktadır.

5.1.4 Çevresel tehditler

Gökçeada’da mevcut çevresel tehditler de kültür mirasını ve kültürel peyzaj değerlerini tehdit eden faktörler arasında yer almaktadır. Doğa koşullarının ve dış etkenlerin doğal ve kültürel miras üzerindeki olumsuz etkileri kadar iklim, toprak, bitki örtüsü, hava kalitesi gibi koşulların değişimi veya olağan dışı gelişen doğal afetler de kültürel peyzaj değerlerini tehdit etmektedir.

Tarihi geleneksel yapılar genellikle ahşap, taş ya da toprak gibi doğal malzemelerle inşa edilmeleri sebebiyle oldukça kırılgandırlar. Bulundukları çevredeki iklim koşullarına açık olan kültür mirası yapılar, yağmur, kar, rüzgar, güneş gibi dış etkenlerle kolaylıkla zarar görmekte ve yapı malzemelerinde çeşitli bozulmalar meydana gelmektedir. Özellikle temellerden, dış cepheden, çatıdan veya yapının bakımsızlık, tahribat gibi sebeplerle açık kalan kısımlarından bünyesine nüfuz eden su, taş, tuğla, ahşap gibi doğal gözenekli malzemelerde ciddi yapısal bozulmalara sebep olmaktadır. Yapının bünyesindeki suyun donması durumunda hacminin genişlemesiyle malzemeler zarar görmektedir.

Rüzgarın ise malzemelerin dış yüzeylerinde aşındırıcı etkisi olduğu kadar, taşıdığı tohumlarla yapıların özellikle derz boşluklarında bitki ve ağaç gelişimi gibi, önlem alınmadığında hasarlara neden olan etkileri de olmaktadır. Yine ahşap malzemede mantar ve böcekler, taş ve tuğla malzemede dış yüzeylerde liken ve yosunlar bozulmalara neden olmaktadır (Şekil 5.11). Gökçeada’nın tarihi yerleşimlerinde bulunan geleneksel yapıım teknikleri ve malzemeleriyle inşa edilen yapılarda bu bozulma türlerinin tamamı gözlenmektedir.

Şekil 5.11 : Pirgos Kalesi’nde bitki, kaya oyma lahit mezarda liken oluşumu.

Dış etkenlerden kolayca etkilenmemeleri ve zarar görmemeleri açısından tarihi yapılar sürekli bakıma ihtiyaç duyarlar. Ancak bakımsızlık, terk edilme gibi nedenler geleneksel strüktürleri tehdit etmekte, dış etkenlere karşı daha kırılgan hale

getirmektedir. Bu nedenle sürekli bakımdan yoksun kalan terk edilmiş yapılar kolayca zarar görebilmekte hatta zamanla yok olabilmektedir. Gökçeada'nın nüfusunu kaybeden köylerinde, uzun süre boş ve bakımsız durumda kalan yapılarda, dış etkenlere açık kalmaları sebebiyle önemli hasarlar ve kayıplar meydana gelmiştir (Şekil 5.12; Şekil 5.13).

Şekil 5.12 : Dereköy'de bakımsızlık ve dış etkenlerden zarar gören yapı.

Şekil 5.13 : Dış etkenlerden zarar gören yapılar.

Deprem, sel, erozyon gibi doğal felaketler de kültür mirasını tehdit eden doğa kaynaklı faktörler arasında yer almaktadır. Gökçeada, konumu, iklimi, toprak yapısı ve jeolojik özellikleri bakımından yapısal olarak doğal felaketlere yatkındır. Özellikle birinci derece deprem bölgesinde olması sebebiyle Ada, iskan edildiği tarihlerden bu yana deprem nedeniyle meydana gelen yıkımları ve hasarları yaşamıştır⁹⁵ (Çizelge 2.2). Son yıllarda Gökçeada’da meydana gelen depremler, Ada ve Ada’nın kültür mirası üzerindeki deprem kaynaklı tehdidin devam ettiğini göstermektedir (Şekil 5.14; Şekil 5.15).

Erken tarihli depremlerin etkileri konusunda ayrıntılı bilgiye ulaşılamasa da, 2014 yılında meydana gelen 6,5 büyüklüğündeki depremin Ada’nın kültür mirasında ciddi hasarlara neden olduğu eyrinde yapılan çalışmalarla da gözlenmiştir (Şekil 5.13; Şekil 5.14). Deprem sonrası Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) ekipleri tarafından yapılan tespitlere göre de Gökçeada’da en fazla hasar Merkez Çınarlı Mahallesi’nde ve Tepeköy’de gerçekleşmiş gözükmemektedir. Çınarlı Mahallesi’nde toplam 75 yapıdan 3’ü tescilli 7 yıkık, 9’u tescilli 33 ağır hasarlı, 6’sı tescilli 26 az hasarlı ve 9 adet hasarsız yapı olmak üzere toplam 75 yapıda hasar bulunmaktadır (Çanakkale KTVKK Arşivi). Tepeköy’de ise, 1’i tescilli 23 yıkık, 2’si tescilli 34 ağır hasarlı, 1’i tescilli 19 adet az hasarlı ve 6 hasarsız olmak üzere toplam 82 yapı hasarlı bulunmuştur (Çanakkale KTVKK Arşivi).

Benzer şekilde, Bademliköy’de 2’si tescilli 15, Merkez-Fatih Mahallesi’nde 2’si tescilli 15 adet ağır hasarlı yapı tespit edilmiştir. Ancak bu tespitlerin gelen talepler üzerine yapıldığı, başvuru olmayan yapılarda tespit çalışmalarının da gerçekleştirilmediği, dolayısıyla sonuçların Ada’da depremin etkileri konusunda fikir vermekle birlikte kesin bir yorum yapmayı zorlaştırdığı söylenebilir. Bunun yanı sıra, depremde hasar gören tescilli yapı sayısı az gibi görünse de, Ada’nın tarihi yerleşimleri olan Bademliköy, Tepeköy, Dereköy ve Zeytinliköy’ün kentsel sit alanı olduğunu, ancak bu yerleşimlerde tespit ve tescil çalışmalarının henüz tamamlanmadığını unutmamak gerekir.

Gökçeada bulunduğu iklim kuşağı nedeniyle fırtına ve sel gibi doğal afetlere de açıktır. Ada’da hakim rüzgar olan kuzeydoğu yönünden esen rüzgar kış aylarında oldukça sert

⁹⁵ Ada’da bugün mevcut olmayan, 17. yüzyıldan önce yaşanan depremler nedeniyle terk edilen Lysini köyü gibi yerleşimlerin olduğu bilinmektedir (Moustoksidis ve Bartholomeos, 2010, s. 119).

esmekte ve zaman zaman balıkçılık faaliyetlerinde olduğu gibi ulaşımı da olumsuz yönde etkilemektedir. Bununla beraber, şiddetli rüzgar Gökçeada'da kültür mirasının, özellikle bakımsız kalan tarihi yapıların da zarar görmesine neden olmaktadır.

Şekil 5.14 : Tepeköy Kilisesi ile Bademliköy zeytinyağı işliğinin 2014 depremi öncesi ve sonrası durumu.

Şekil 5.15 : 2014 depremi sonrası tarihi sivil mimarlık örneklerinin durumu.

İklim özellikleri nedeniyle kış aylarında aşırı yağış alan Gökçeada'da merkezden geçen Çınarlı deresi, altyapı eksikliklerinin de etkisiyle sıklıkla taşkınların yaşanmasına sebep olmaktadır. 2 Mayıs 2014 tarihinde ilçe merkezinde büyük zarara neden olan sel felaketinin bir benzeri 25 Ocak 2015'te yaşanmıştır.

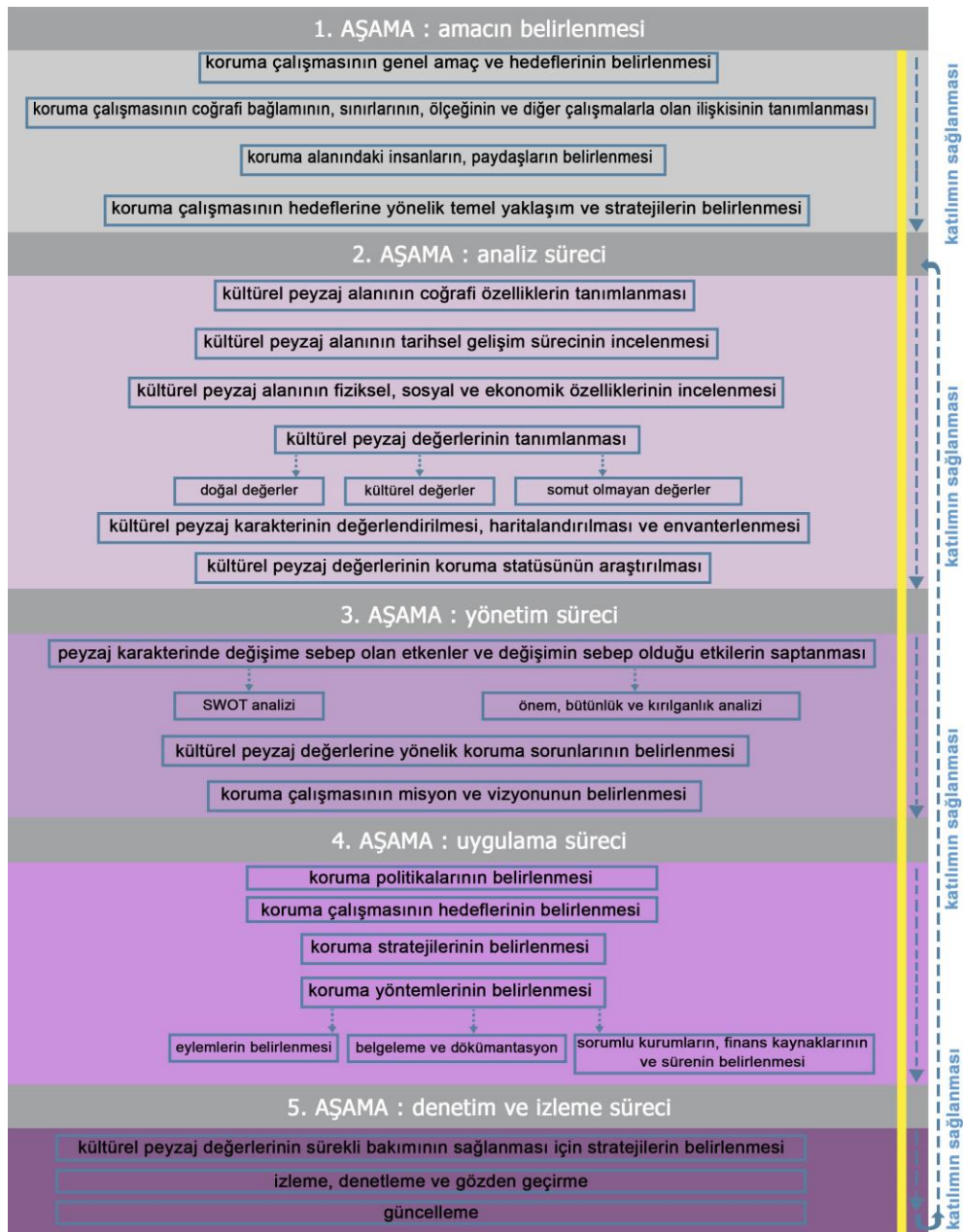
Ada'nın iklim, toprak, hava kalitesi gibi doğal koşullarında günümüze kadar önemli bir değişim gözlenmemiştir. Ancak, tarihi köylerin nüfusunu kaybetmesiyle birlikte yaşanan biyoçeşitlilik ve tarımsal biyoçeşitlilik kaybı Ada'nın kültürel peyzaj değerlerini tehdit eden unsurlar arasında yer almıştır. Ada'da organik tarıma verilen desteklerle birlikte çeşitli tahıl, meyve ve sebze türleri ile zeytin ve zeytinyağı üretiminde olumlu gelişmeler yaşansa da geçmişte uzun yıllar geleneksel olarak üretilen kimi ürünlerin günümüzde sayısının oldukça azaldığı görülmektedir. Yerleşimlerin etrafında bulunduğu bahsedilen üzüm bağları veya badem ağaçları günümüzde yok denecek kadar azdır. Ada'nın biyoçeşitliliğinin tespiti konusunda çalışmaların eksikliği de göze çarpmaktadır.

Doğal kaynakların bilinçsizce kullanımı kültürel peyzaj değerlerini tehdit eden önemli unsurlardandır. Gökçeada'nın, ada yerleşimi olması ve organik tarım uygulamalarıyla getirilen kimyasal kısıtlamaları gibi önlemler dolayısıyla günümüze kadar korunabilmiş toprak yapısı zaman zaman gündeme gelen maden arama talepleri nedeniyle tehdit altına girebilmektedir. Maden arama teknikleri, toprağa ve bitki örtüsüne zarar veren kimyasal kullanımı, peyzajı değiştiren sondaj kazıları gibi müdahaleler ile kültürel peyzaj değerleri üzerinde geri döndürülemez etkiler yaratabileceğinden Gökçeada'nın doğal kaynaklarının sürdürülebilirliği konusunda son derece uygunsuz bir yaklaşım olacaktır.

5.2 Koruma Yaklaşımı

Tez çalışması kapsamında kültürel peyzaj değerlerinin korunması konusunda; UNESCO, ICOMOS, IUCN, FAO gibi uluslararası kurumların tavsiyeleri, yayınladıkları tüzük ve deklarasyonlar; English Heritage, Natural England, National Park Service gibi ulusal kurumların uygulamaları; dünyadan ve Türkiye'den ada yerleşimlerinin geliştirdikleri yaklaşımlar ele alınarak, uygulanan ya da önerilen koruma yaklaşımlarının genel çerçevesi belirlenmiştir (Şekil D.1-D.3). Bu çalışmanın bir çıktısı olarak da genel strüktürü, temel aşamaları ve adımları ile geliştirilen bir koruma yaklaşımı önerilmektedir. Koruma yaklaşımının her aşamasında önemli

olduğu vurgulanan, disiplinler arası çalışma ve katılım konuları göz ardı edilerek öneri uygulanmaya ve bir sonuç elde edilmeye çalışılmamıştır. Ancak, önerilen yaklaşımla Gökçeada'nın kültürel peyzaj değerlerine yönelik koruma alanından bakışla yapılması gerekenlere dikkat çekmek, kültürel peyzaj değerlerinin önce tespitini yapabilmek, daha sonra sürdürülmesi için öneriler geliştirmek ve gelecekte yapılacak çalışmalara temel oluşturmak hedeflenmiştir. Bu amaçla tez çalışmasının çıktıları arasında yer verilen koruma yaklaşımı; “amacın belirlenmesi”, “analiz süreci”, “yönetim süreci”, “uygulama süreci” ve “denetim ve izleme süreci” olmak üzere beş aşamadan oluşmaktadır (Şekil 5.16).

Şekil 5.16: Kültürel peyzaj değerlerine yönelik önerilen koruma yaklaşımı.

Koruma yaklaşımının “*amacın belirlenmesi*” olarak adlandırılan ilk aşaması, yapılacak çalışmanın amaç ve hedeflerinin ortaya konulduğu, bu hedeflere yönelik olarak temel yaklaşım ve stratejilerin belirlendiği bölümüdür. Bununla beraber, çalışmanın gerçekleştirileceği koruma alanının ve geçiş bölgesinin sınırlarının, çalışmanın ölçeğinin ve uygulanacağı detayın da bu aşamada tanımlanması gerekir.

Yapılacak çalışmanın diğer çalışmalarla ilişkisinin, çalışmada görev alacak bölgedeki insanların, paydaşların ve kullanılacak kaynakların belirlenmesi de son derece önemlidir. Gerçekleştirilecek çalışmaya, ilk aşamadan sonuçlanana kadar, halkın ve paydaşların katılımının sağlanması gereklidir. Bu yönde bir katılım ile kaynaklar ve ihtiyaçlar doğrultusunda belirlenecek amaçlar ve hedefler, kültürel peyzaj değerlerinin korunması konusunda sürdürülebilir bir yönetim anlayışının ortaya konulmasını sağlayacaktır.

“*Analiz süreci*” olarak adlandırılan ikinci aşama; koruma bölgesinin kültürel peyzaj karakterini değerlendirmeye yönelik, kaynak ve arşiv araştırmaları ile yerinde yapılan gözlem ve tespitlere dayanan, analiz çalışmalarının yapıldığı bölümdür. Bu süreçte koruma alanına kültürel peyzaj niteliği veren değerlerin neler olduğunun ve bu değerlerin korunması gerekliliğinin ortaya konulması hedeflenmektedir.

Öncelikle kültürel peyzaj alanının coğrafi özelliklerinin ve tarihsel gelişim sürecinin araştırılması gereklidir. Böylece peyzaj alanında, tarihsel gelişim süreci içerisinde yerel halkın ve kültürün etkisi daha iyi anlaşılacaktır. Kültürel peyzaj alanının fiziksel, sosyal ve ekonomik özelliklerinin kaynak araştırmaları sonrasında yerinde yapılan tespitlerle birlikte ortaya konulması da son derece önemlidir. Koruma alanının doğal ve fiziksel çevresi ile birlikte, sosyal ve ekonomik özellikleri de kültürel peyzaj değerlerine etki eden önemli unsurlardır.

Tüm bu bileşenlerin daha iyi anlaşılabilmesi adına çok disiplinli bir çalışma yürütülmesi önemlidir. Alanında uzman kişilerden oluşan bir ekip tarafından kültürel peyzajın özellikleri araştırılmalı ve bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmelidir. Yapılan araştırmalar sonrasında koruma alanının kültürel peyzaj değerlerini oluşturan doğal ve kültürel değerler saptanmalıdır. Doğal ve kültürel değerlerin yanı sıra kültürel peyzaj alanlarının önemli bir bileşeni olan somut olmayan değerler de belirlenmelidir. Kültürel peyzaj değerlerinin tanımlanması ve alanın kültürel peyzaj karakterinin değerlendirilmesinin ardından bu değerlerin belgelenmesi ve envanterlenmesi

önemlidir. Bu amaç ile IFLA gibi uluslararası, English Heritage, Natural England, National Park Service gibi ulusal kurumların önerdiği haritalama yöntemleri ve envanter fişlerinden faydalanılabilir. Son olarak bu aşamada kültürel peyzaj değerleri olarak belirlenen doğal ve kültürel değerlerin koruma statülerinin araştırılması gereklidir.

Koruma yaklaşımının üçüncü aşaması olan “*yönetim süreci*”; mevcut durumun ve kültürel peyzaj değerlerinin özelliklerinin anlaşılmasının ardından, bu değerlere yönelik koruma sorunlarının ortaya konulduğu, peyzaj karakterinde değişime sebep olan etkenler ile değişimin sebep olduğu etkilerin saptandığı aşamadır. Beşinci aşama olan “*uygulama süreci*”ne geçilmeden önce bu aşamada; sürecin başından itibaren yapılan değerlendirmelerle, koruma çalışmasının misyon ve vizyonu belirlenir. Uygulama aşamasında ise yapılan değerlendirmeler doğrultusunda korumanın hedefleri, hedeflere yönelik belirlenen stratejileri ile bu stratejilerin hayata geçirileceği yöntem ve eylemleri belirlenir. Ayrıca uygulama aşaması bu eylemlerin hayata geçirilmesi için sorumlu kurumların, finans kaynaklarının ve sürenin de belirlendiği aşamadır.

Son olarak dördüncü aşama olan “*denetim ve izleme süreci*”; gerçekleştirilen koruma çalışmaları sonrasında sonuçların izlendiği, denetlendiği ve gözden geçirildiği aşamadır. Aynı zamanda bu aşama, eksik görülen noktalarda veya belirli bir süre sonunda değişen koşullar sonucunda güncellemeye gidilen aşamadır. Bu süreçte kültürel peyzaj değerlerinin korunması konusunda gerçekleştirilecek çalışmalar dışında, sürekli bakımının sağlanması için de gerekli stratejiler belirlenmelidir.

Her ne kadar koruma yaklaşımı Gökçeada üzerinde uygulanmasa da, yaklaşımın temel aşamaları ve adımları incelendiğinde tez kapsamında konunun ele alınış biçimiyle oldukça benzer olduğu görülmektedir. Çalışmanın başından itibaren amaç ve hedefleri tanımlanmış, bu doğrultuda Gökçeada’nın coğrafi özelliklerini, tarihsel gelişimini, fiziksel, sosyal ve ekonomik özelliklerini, kültürel peyzaj değerlerini ve bu değerlerin koruma statülerini ortaya koyan analiz süreci tamamlanmıştır. Koruma önerilerine geçmeden önce peyzaj karakterinde değişime sebep olan etkenler ve değişimin sebep olduğu etkiler kültürel peyzaj değerlerine yönelik tehditler başlığı altında ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bu analizler sonucunda Gökçeada bütünü için peyzaj karakterizasyonu yöntemleriyle benzer şekilde Kültürel Peyzaj Değerleri Bileşenleri Haritası ile Kültürel Peyzaj Değerlerine Yönelik Tehditler Haritası hazırlanmıştır.

(Şekil B.8; Şekil B.9). Sonuç olarak çalışma kapsamında; önerilen koruma yaklaşımının ilk iki aşamasının uygulandığı, diğer aşamalar için ise altlık oluşturulduğu söylenebilir.

Yapılan çalışmalar, Gökçeada'nın kendine özgü doğal ve kültürel değerlere sahip olduğunu ve bunların, dünyada kültürel peyzaj alanlarının seçiminde ön plana çıkan ölçütler bağlamında ele alındığında, kültürel peyzaj değerleri olarak tanımlanabilecek nitelikte olduğunu göstermektedir. Ancak, Gökçeada'nın bu değerleri, günümüze dek kültürel peyzaj değerlerine yönelik koruma anlayışının yeterince gelişmemiş olması nedeniyle tehdit altındadır.

2000 yılında Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan ve geniş bir katılımı ile imzalanan Avrupa Peyzaj Sözleşmesi'nin ardından Avrupa ülkeleri ve Amerika, Kanada gibi gelişmiş ülkeler, uyguladıkları ulusal programlarla kültürel peyzajların tanımlanması ve korunması anlayışını güçlendirmeye devam etmişlerdir. Türkiye ise konuyla ilgili, Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korumasına Dair Sözleşme ile Avrupa Peyzaj Sözleşmesi'ni onaylamakla birlikte gerekli yasal düzenlemeleri gerçekleştirmediği için dünyadaki gelişmelerin gerisinde kalmıştır. Amerika'da Milli Parklar Servisi, Kanada'da Parks Canada, İngiltere'de ise English Heritage ve Natural England gibi kurumlar ise kültürel peyzaj alanları konusunda ulusal ölçekte gerçekleştirdikleri çalışmalarla dünyada örnek oluşturmuşlardır. Bunlar arasında; A.B.D. Milli Park Servisi'nin *Kültürel Peyzaj Raporları (CLR)*, Parks Canada'nın *Kanada'daki Tarihi Mekanların Korunması için Standartlar ve Rehberler* isimli yayını, Natural England ile English Heritage'ın kültürel peyzaj alanlarında uyguladığı *Peyzaj Karakter Değerlendirmesi (LCA)* ve *Tarihi Peyzaj Karakterizasyonu (HLC)* gibi yöntemler ön plana çıkmaktadır.

Gökçeada ile benzer yüz ölçümü, nüfus, iklim, coğrafya, tarihsel gelişim, fiziksel özellikler gibi niteliklere sahip olmaları gerekçesiyle dünyadan ve Türkiye'den seçilerek değerlendirilen ada örneklerinde; kültürel peyzaj değerleri ve kültürel peyzaj koruma çalışmalarının henüz ön planda olmadığı, daha çok doğal ve kültürel değerlerin korunması konusunda yaşanan problemlere yönelik geliştirilen çalışmaların gündemde olduğu anlaşılmıştır. Kendine özgü doğal ve kültürel değerlere sahip olan ada yerleşimlerinde, bu değerlere yönelik tehditlerin de yerleşimlerin içinde bulundukları özel koşullar doğrultusunda değiştikleri, bu anlamda ada yerleşimlerinde kültürel peyzaj değerlerinin korunmaları konusunda uygulanabilecek tek bir modelin

varlığından söz etmenin doğru olmayacağı görülmüştür. Bununla birlikte, ele alınan ada örneklerinde ortak tehditlere yönelik geliştirilen koruma yaklaşımları değerlendirilmiştir. Genel karakterleri bakımından anakaralardan daha hassas çevreler olmaları nedeniyle, sahip oldukları sınırlı kaynakları herhangi bir değişim baskısı karşısında esnek bir tutum sergileyemeyeceğinden, ada yerleşimlerinde değişime neden olan unsurların iyi yönetilmesi gerektiği anlaşılmıştır. Ada yerleşimlerinin yanı sıra kırsal alanlar ve peyzajlarda da, doğal ve kültürel kaynaklar üzerinde büyük baskı oluşturduğu görülen *demografik ve kültürel; çevresel; yapısal* değişimlere karşı önlem alınması gerektiği ortadadır. Gökçeada için kültürel peyzaj değerlerinin korunması konusundaki koruma yaklaşımı ve öneriler yapılan bu değerlendirmeler ışığında geliştirilmiştir.

Tez çalışmasının hedefleri arasında, çıktılar arasında yer verilen, ancak farklı uzmanlık alanlarından oluşan bir ekip tarafından yerinde yapılacak ayrıntılı çalışmalarla uygulanması gerektiğinin altı çizilen koruma yaklaşımının, koruma alanından bakışla dikkat edilmesi gereken unsurlarının ortaya konulması yer almaktadır. Bu amaçla; Gökçeada bütünü için hazırlanan “Gökçeada Kültürel Peyzaj Değerleri Bileşenleri” ve “Gökçeada Kültürel Peyzaj Değerlerine Yönelik Tehditler” haritalarının yanı sıra Ada içerisinde konumu ve değişim tehdidinin daha yoğun olması nedeniyle seçilen bir bölgede, farklı bir ölçekte, dünyada kültürel peyzaj alanlarında uygulanan peyzaj karakterizasyonu ve peyzaj değerlendirmesi çalışmalarına da referans verecek şekilde, daha detaylı analiz çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Kaleköy ve Bademliköy Bölgesi Analizi

Ada'nın kültürel peyzaj değerlerini tehdit eden unsurların geçmişten günümüze gerçekleştirilen planlama çalışmaları ve alınan kararlarla olan ilişkisi ortadadır. Söz konusu ilişkiyi ve mevcut tehditleri daha net ortaya koyabilmek amacıyla Ada'nın merkezine ve anakarayla bağlantı noktası olan Kuzulimanı'na yakın, nüfus ve yeni yapılaşma anlamında Ada'nın diğer bölgelerine kıyasla daha yoğun bir bölge olan, aynı zamanda turizmin ve kentleşme etkilerinin daha çok hissedildiği Ada'nın kuzeydoğu bölgesi analiz çalışması için seçilmiştir. Kaleköy, Bademliköy ve Yenibademli köylerinin içerisinde yer aldığı bölgenin, Harita Genel Komutanlığı'ndan edinilen eski hava fotoğrafları ile İmar ve İskan Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Çanakkale Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, Gökçeada Belediyesi gibi farklı kurum ve kuruluşlar tarafından yapılan tespit

ve hazırlanan haritalar üzerinden yerinde yapılan incelemelerle birlikte yaşadığı değişim ayrıntılı olarak analiz edilmiştir (Şekil B.10-B.14). Söz konusu bölgede, öncelikle arazi kullanımının zaman boyutundaki analizi gerçekleştirilmiş, ardından plan etki analizi yapılmıştır.

Harita Genel Komutanlığı arşivinden bölgenin; 1953, 1966, 1972, 1973, 1975, 1985, 1997 tarihli hava fotoğraflarına ulaşılmıştır. 1953-1973 tarihleri arasındaki fotoğraflar analiz çalışmaları için uygun çözünürlükte olmadığından 1975 tarihli harita üzerinde ilk tespitler gerçekleştirilmiş, 1985, 1997 tarihli olanlar karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Analiz çalışmaları için öncelikle 1975 tarihli hava fotoğrafı üzerinden Bademliköy ve Kaleköy geleneksel yerleşimleri, yerleşimlerin etrafında bulunan tarım alanları ve tarımsal yapılar incelenmiştir. Gökçeada'da geleneksel yerleşimlerin kuruldukları tepelerin çevresindeki eğimli arazilerin tarım alanı olarak kullanıldığı bilinmektedir. Günümüzde de ele alınan bölgedeki yerleşimlerin etrafında tarım alanlarının yer aldığı görülebilmektedir. 1975 tarihli hava fotoğrafına göre ise bölgede, günümüzdeki durumundan çok daha geniş bir alanda, eğimli arazilerin setlenerek tarım faaliyetlerinin yürütüldüğü anlaşılmakta, bu anlamda çevrede hava fotoğrafı üzerinden yerleri tespit edilebilen çok sayıda dam yapısı bulunduğu görülmektedir (Şekil B.10). Gökçeada'daki geleneksel yaşama özgü yapılar olan damlar ve büyük çoğunluğunun yanında yer alan harman yerleri harita üzerinde tespit edilmiştir (Şekil B.10). Bu tarihte dam yapılarının büyük çoğunluğunun kalıntı düzeyinde olduğu dikkat çeken unsurlardan biridir (Şekil B.10). Bunun sebebinin; 1964 tarihli Yerleşme Planı Teklifi'nde, Kaleköy, Bademliköy ve İlçe Merkezi'nin tarım alanlarını içine alan geniş bir bölge olan Büyükdere Ovası'nda Devlet Üretme Çiftliği'nin kurulmasına yönelik alınan ilke kararı olduğu anlaşılmaktadır⁹⁶. 1965 tarihinde onaylanan 1/25.000 planla uygulamaya yönelik ayrıntıları netleştirilen ilke kararının ardından bölgedeki Devlet Üretme Çiftliği 1966 yılında faaliyete geçmiştir (TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 1983, s. 3; Aziz, 1973, ss. 99-100). 1975 yılına kadar kamulaştırılan alanda geçmişte geleneksel yerleşimler tarafından kullanılan tarım alanlarındaki dam yapılarının ve harman yerlerinin terk edilmiş durumda olduğu anlaşılmaktadır.

⁹⁶ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. s. 36-37; s. 113.

1984 yılına gelindiğinde bölgede Gökçeada Bütünü Nazım İmar Planı kararlarıyla, Devlet Üretme Çiftliği için kamulaştırılan bölgeden bir pay ayrılarak Yenibademli iskan köyünün kurulduğu bilinmektedir⁹⁷. Yenibademli Köyü, geleneksel yamaç yerleşimleri olan Kaleköy ve Bademliköy'ün arasında yer alan vadide, verimli tarım topraklarının üzerine kurulmasıyla hem tarihi köylerin doğal çevreleri ve doğal peyzaj karakterlerini hem de kültürel manzaralarını olumsuz yönde etkilemiştir. Bölgede ve Ada genelinde tarım alanlarının kamulaştırılması ve yapılaşmaya açılması gibi nedenlerle geleneksel tarım uygulamalarının zarar gördüğü, tarımsal faaliyetlerle ilgili yapıların bakımsız kaldığı görülmektedir. Bu dönem aynı zamanda ekonomik olarak tarım ve hayvancılık faaliyetleri ile geçimini sağlayan yerel halkın Ada'yı terk ettiği, tarihi geleneksel yerleşimlerin nüfusunu kaybettiği dönemdir.

1990'lı yıllara gelindiğinde Gökçeada genelinde artan turizm faaliyetleri ele alınan bölgedeki değişimin de sebeplerinden birini oluşturmaktadır. Kaleköy ve Bademliköy geleneksel yerleşimlerinin içerisinde yer aldığı Ada'nın kuzeydoğu bölgesi, İlçe Merkezi ve Kuzu Limanı'na yakın konumu, kuzey kıyılarında denize girilebilen tek nokta olan Yıldız Koyu'nun burada yer alması gibi nedenlerle turizmin diğer bölgelere oranla daha fazla gelişim gösterdiği bir alan olmuştur.

1995 yılına gelindiğinde revize edilen Çevre Düzeni Planı'nda Ada genelinde olduğu gibi Yenibademli çevresinde de kırsal gelişme alanı belirlenmiştir. Bu gelişme alanı mevcut yerleşimden çok daha geniş bir alanı kaplamak üzere, kuzeyde ve güneyde Kaleköy ile Bademliköy sit sınırlarına, kuzeydoğuda Yıldız Koy'a kadar uzanmaktadır (Şekil B.11). Alanın büyük çoğunluğu geçmişte geleneksel tarım faaliyetlerinin yürütüldüğü, günümüzde de tarım alanı veya mera olarak kullanılan, bir bölümü Orman Meşcere Haritası'nda tarım alanı olarak geçen alanlardan oluşmaktadır. Kaleköy sahil bandı ise turizm alanı olarak belirlenmiştir. Artan turizm talepleri ile birlikte 1990'lardan itibaren Yenibademli ve Kaleköy çevresinde çok sayıda ikincil konut, pansiyon ve otel inşa edildiği görülmektedir. Sözü edilen Kaleköy sahilindeki otel yapısı ile Bademliköy sit alanı sınırındaki Masi Otel de bu planlama dönemi içerisinde yapılmıştır.

2015 yılında onaylanan Çevre Düzeni Planı'nda Yenibademli ve çevresinde belirlenen kırsal gelişme alanı Bademliköy sit sınırından uzaklaştırılarak daraltılmış gibi gözükse

⁹⁷ Yenibademli Köyü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. s.59.

de sit sınırında belirlenen tercihli kullanım bölgesi benzer bir tehdit olarak karşımıza çıkmaktadır (Şekil B.12). Tercihli kullanım bölgesi tanımlaması, sit sınırında bulunan Masi Otel'in durumunu yasal hale getirmekle birlikte, aynı alanda ikincil konut ve turizm amaçlı yapılacak benzer projelerin de önünü açmaktadır. Bölge için belirlenen gelişme alanı bir önceki planla benzer şekilde yine tarım alanı ve meradan oluşan bir alanı kapsamaktadır. Bununla birlikte Bademliköy sit sınırından uzaklaşmış gibi görünse de Yenibademli için gelişme alanı belirlenirken kurulduğu düzlük alandan taşarak Kaleköy ve Bademliköy yönlerinde yamaçlara doğru genişlemesi son derece olumsuz bir sonuç doğuracaktır. Ada'nın balkonu olarak tanımlanan Bademliköy'ün Kaleköy ve Kaleköy Limanı'ndan bakıldığında ön görünüm bölgesindeki Masi Otel'in yarattığı etkiye benzer şekilde yamaçlara doğru genişleyen yerleşim de kültürel manzara üzerinde olumsuz bir etki oluşturacaktır. Kaleköy'ün kültürel manzarası için de benzer bir tehdit söz konusu iken aynı zamanda bu bölgenin arkeolojik sit alanı olması dolayısıyla farklı bir tehlike de mevcuttur. Ayrıca bölgede 1999 yılında ilan edilen Yıldızkoy ve çevresindeki sualtı milli parkı da yer almaktadır. Ancak belirlenen gelişme alanı Yıldız Koy ve çevresine de uzanmaktadır. Bu hassasiyetler göz önünde bulundurulduğunda Yenibademli, Kuzulimanı ve İlçe Merkezi çevresinde belirlenen yerleşim gelişim bölgelerinin uygun olmadığı düşünülmektedir.

Ele alınan bölgede yapılan analiz çalışmaları sonucunda; Ada'daki geleneksel yaşamın, toplu yamaç yerleşimlerin sınırları dışına uzanan tarım alanları ve tarımsal yapılarla bir bütün olduğu, günümüzde yerleşim dokusu sınırları ile sınırlı tutulan sit alanlarının bu değerleri göz ardı ettiği ve korumakta yeterli olmadığı, bu sebeple tarihsel gelişim süreci içerisinde değerlerin bir bölümünün yok olduğu anlaşılmıştır. Yerinde yapılan analiz çalışmalarıyla bölgenin mevcut kültürel peyzaj değerleri tespit edilerek, 2015 tarihinde onaylanan Çevre Düzeni Planı'nın getirdikleri üzerinden bu değerlere yönelik tehditler belirlenmiş ve harita üzerinde işaretlenmiştir (Şekil B.13). İçeriklerine ve kültürel peyzaj değerlerine etkisine göre tehditler “yüksek”, “orta yüksek” ve “orta” tehdit bölgeleri olarak sınıflandırılmaya çalışılmıştır. Bu sınıflandırmaya göre; yapılaşmaya açılan meralar, tarım alanları, doğal sit alanı içerisinde kalan kıyı bandı, sit sınırı, kültürel manzarayı etkileyen alanlarla bölgenin büyük çoğunluğunun yüksek ve orta yüksek tehdit bölgesi kategorisinde olduğu görülmektedir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Gökçeada, bugüne kadar özgünlüğünü ve bütünlüğünü kaybetmeden günümüze ulaşmayı başarabilmiş geleneksel yerleşimlerle, bu yerleşimler içerisinde ve çevresinde bulunan geleneksel yapı türlerine sahiptir. Ada'nın yaklaşık %1'lik bir bölümünü kaplayan yerleşim alanları dışında orman alanları ve meralar, Ada'daki arazilerin büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, doğal bir oluşum olan Tuz Gölü ve diğer baraj gölleriyle Ada, su kaynakları bakımından oldukça zengindir. Ada olması ve uzun yıllar boyunca etkileşim içinde bulunduğu alanın sınırlı olması dolayısıyla Gökçeada'da adaya özgü flora ve fauna türleri gelişmiştir. Gökçeada, bir bölümü koruma altında olan hayvan türlerinin yaşam alanını oluşturmaktadır. Geleneksel yaşam biçimi ve arazi kullanımlarının sürekliliği bugün Ada'da yaşayanlarla birlikte devam etmektedir. Uzun yıllardır Ada'da var olan geleneksel üretim, tarım ve hayvancılık faaliyetleri bugün de sürdürülmektedir. Bütün bu doğal ve kültürel varlıklar, birlikte Gökçeada'nın kendine özgü yaşam kültürünü meydana getirmektedir ve bu kültür somut ve somut olmayan değerleriyle yaşamaya devam etmektedir. Ancak, Gökçeada'nın doğal ve kültürel değerlerinin günümüzde tehdit altında olduğu görülmektedir.

Geçmişten bugüne benzer bir tehdit mevcut olmakla birlikte, sosyal, ekonomik ve politik koşullardaki değişim, bu tehdidi ciddi bir seviyeye taşımıştır. Koruma alanındaki benzer eksikliklere rağmen geçmişte Ada'nın doğal ve kültürel değerleri üzerindeki değişim baskısı; uzun yıllar askeri yasak bölge statüsünde oluşu ve dışarıdan Ada'ya giriş için Valilik izni gerekmesi, ulaşımın günümüze göre daha zor olması ve tüm bu koşulların hem turizmin gelişmesi hem de nüfus artışı üzerinde etkili olması gibi etkenler nedeniyle daha az olduğundan, Ada'nın değerleri bugüne kadar korunabilmiştir.

Günümüzde ise içinde bulunulan koşullar, Gökçeada'nın doğal ve kültürel değerlerinin sürdürülebilmesi için koruma alanında önlemlerin alınmasını zorunlu kılmaktadır. 1991 yılından itibaren askeri yasak bölge statüsünden çıkarılan Ada'da, ulaşım imkanlarının da kolaylaşmasıyla birlikte, turizmin son yıllarda daha fazla

gelişim gösterdiği ve nüfus artışının yaşandığı görülmektedir. Nüfusun artmasıyla sayısı fazlalaşan denetimsiz ve niteliksiz onarımlar kültür varlıkları üzerinde ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. 2015 yılında onaylanan Çevre Düzeni Planı notlarına göre; Çanakkale Boğazı'nda yapımına başlanan köprü, Çanakkale bölgesi ve Gökçeada'daki nüfusun yakın dönemde daha da artmasına neden olarak, Ada'nın doğal ve kültürel değerleri üzerindeki tehditleri arttıracığından, gerekli altyapı ve koruma önlemlerinin bir an önce alınması önerilmektedir. Koruma konusundaki mevcut tehditlerin bir süre daha göz ardı edilmesi durumunda Gökçeada'nın doğal ve kültürel değerlerinin geri döndürülemez bir biçimde kaybı söz konusu olacaktır.

Gökçeada'nın doğal ve kültürel miras değerlerinin korunması ve sürdürülmesi için bu miras, sahip olduğu doğal, yapısal değerlerin ve kültürün birlikte oluşturduğu ortamın bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmasını sağlayan “**kültürel peyzaj kavramı**” bağlamında değerlendirilmelidir. Bu noktada, Türkiye’de kültürel peyzaj alanlarının korunması konusunda henüz yasal bir altyapı oluşmamış olduğundan, **yasaya girecek kültürel peyzaj tanımıyla birlikte bu alanlarda yetki mekanizması yeniden düzenlenerek** doğal ve kültürel alanlarda yürürlükte bulunan yetki alanındaki kopukluk giderilecektir. Koruma mevzuatında yapılması öngörülen yeniliklerin hayata geçirilmesine kadar geçecek zaman zarfında, Gökçeada'nın kültürel peyzaj değerlerinin tamamen yitirilmesinin önüne geçebilmek adına, bu değerlere yönelik tehditler düşünülerek, kısa vadeli/acil koruma önlemlerinin alınması gerekliliği ortadadır. Bu önlemler;

Acil Koruma Önlemleri :

- Gökçeada'nın kentsel sit alanları, içerisinde ve yakın çevresinde gerçekleştirilen denetimsiz ve **niteliksiz uygulamalar** sebebiyle ciddi bir tehdit altındadır. Kültür mirasını tehdit eden bu uygulamaların **önüne geçilmesi** için gerekli önlemler bir an önce alınmalıdır. Bademliköy sit sınırında yer alan Masi Otel, Ada'daki niteliksiz uygulamalar arasında çarpıcı bir örnektir. Benzer durumlarla yeniden karşılaşmamak için Gökçeada'nın doğal ve kültürel mirasının sürdürülmesi konusunu tecrübesiz plancıların eline bırakmayacak şekilde önlemler alınmalı, çalışma kapsamında önerilenler hayata geçirilene kadar bu bölgelerde yeni yapılaşma sınırlandırılmalıdır.

- Kırsal sit ve kültürel peyzaj kavramları yasada yer alana kadar, Ada'daki geleneksel yerleşimlerin tüm bileşenleriyle korunabilmeleri adına, bugün sit alanı dışında kalan geleneksel yerleşimlerin etrafındaki doğal ve kültürel değerlerin bulunduğu bölgelerin, 2863 sayılı Koruma Yasası'nın 3. maddesinde geçen **etkileşim-geçiş sahası olarak belirlenmeleri** önerilmektedir. Yasaya göre etkileşim-geçiş sahalarının belirlenebilmesi için öncelikle KAİP'lerin tamamlanmış olması gereklidir.
- 2863 sayılı Koruma Yasası'nın 17. maddesinde belirtilen esaslara göre⁹⁸; "kentsel sit alanı" olarak belirlenmiş olan Bademliköy, Dereköy, Tepeköy ve Zeytinliköy yerleşimlerinde de **KAİP'ler**, Kaleköy ve İlçe Merkezi'nde olduğu gibi, tespit ve tescil çalışmalarının gerçekleştirilmesinin ardından **bir an önce tamamlanmalıdır.**
- Ada'da niteliksiz uygulamaların önünü açtığı anlaşılan, Gökçeada'yı içine alan onaylı Balıkesir-Çanakkale bölgesi **1/100.000 Çevre Düzeni Planı**, çalışma kapsamında ortaya konulan Ada'nın kültürel peyzaj değerleri dikkate alınarak **yeniden değerlendirilmeli ve revize edilmelidir.**
- Çevre Düzeni Planı'nda, Ada'nın geleneksel yamaç yerleşimleri olan kentsel sit alanı sınırlarına kadar uzanacak şekilde belirlenerek kültürel peyzaj değerlerini ve **kültürel manzarayı tehdit eden kentsel/kırsal yerleşim gelişim alanları kabul edilemez.**
- Çevre Düzeni Planı'nda **Yenibademli köyünün çevresinde belirlenen kırsal gelişim alanı**; Yıldız Koy gibi sualtı milli parkı içerisinde kalan hassas bir bölgeye ve kültürel manzarayı olumsuz etkileyecek şekilde Bademliköy kentsel sit alanı sınırları yakınına kadar uzanması, Kaleköy kentsel arkeolojik sit alanı çevresindeki III. derece arkeolojik sit alanı olan bölge üzerinde önerilmesi nedeniyle doğal ve kültürel değerleri olumsuz etkileyeceği için **iptal edilmelidir.**
- Onaylı Çevre Düzeni Planı Ada'nın özellikle güney ve güneydoğu sahillerinde geniş turizm alanlarına yer vermektedir. Çalışma kapsamında açıklanan çeşitli hassasiyetler sebebiyle uygun bulunmadığından **önerilen turizm alanları iptal edilmelidir.**

⁹⁸ Sit alanı olarak belirlenen alanda belediyeler, valilikler ve ilgili kurumlar tarafından 3 yıl içerisinde KAİP hazırlatıp incelenmek ve sonuçlandırılmak üzere Koruma Bölge Kurulu'na vermek zorundadır.

- Ada'nın güneydoğu bölgesindeki doğal bir oluşum olan, göçmen ve yerli birçok kuş türüne yaşam alanı oluşturan ve tüm bu özellikleriyle sulak alan koruma bölgesi olan **Tuz Gölü'nün** yakın çevresinin Çevre Düzeni Planı'nda **turizm bölgesi olarak yapılaşmaya açılması kabul edilemez.**

- Çevre Düzeni Planı'nda turizm alanı olarak yapılaşmaya açılan alanların tamamının Ada'nın günümüzde yapılaşmanın mevcut olmadığı bakir bölgelerinde, ayrıca büyük bölümü doğal sit alanı içerisinde yer alması nedeniyle kültürel peyzaj değerleri ve kültürel manzara üzerinde büyük bir tehdit oluşturacağı düşünülmektedir. Söz konusu **plan Ada'nın doğal değerlerinin korunması adına da tehdit oluşturması nedeniyle iptal edilmelidir.**

- Ada'nın arkeolojik alanlarına yönelik tespit ve tescil çalışmaları henüz tamamlanmadığından, bu yöndeki çalışmaların hız kazanması önerilmekle birlikte, öncelikle bu değerlerin korunmasına yönelik **acil eylem planı hazırlanması** ve yok olmaya yüz tutmuş değerler için bir an önce önlem alınması önerilmektedir.

Gökçeada'nın kültürel peyzaj değerlerinin sürdürülebilirliğini sağlamak adına **öncelikle kısa vadeli/acil önlemlerin alınması, ikinci adım olarak da çalışma kapsamında geliştirilen önerilerin hayata geçirilmesi** gerekliliği ortadadır.

Çalışmanın sonuç bölümünde, Gökçeada'nın kültürel peyzaj değerlerinin korunmasına yönelik tehditlerden yola çıkılarak geliştirilen koruma önerileri de tehditlerle benzer şekilde; **demografik ve kültürel öneriler; yasal ve yönetsel öneriler; yapısal öneriler; çevresel öneriler** olmak üzere dört başlık altında sınıflandırılmıştır.

6.1 Demografik ve Kültürel Öneriler

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türkiye'nin farklı bölgelerinden gelerek Ada'ya yerleşen Türk nüfus ve geçmişte Ada'nın nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan Rumlarla birlikte bugün Gökçeada'da farklı kültürlerin birlikteliğinin meydana getirdiği kültürel bir çeşitlilik söz konusudur. Bu kültürel çeşitliliğin yanı sıra günümüzde sayısı oldukça azalan Rum nüfusun ve **Rum kültürünün buradaki varlığı da önemlidir ve sürdürülmelidir.** Geleneksel yerleşimlerin terk edilmesi sürecinin kültür mirası yapıların yanı sıra kültürel peyzaj değerlerinin önemli bir bileşeni, somut olmayan mirası da tehlike altına soktuğu Ada'da, özel günlerde bir araya gelerek gerçekleştirilen kutlamalarla alışkanlıklar yaşatılmaya çalışılsa da

geleneksel yaşamla birlikte var olan somut olmayan değerlerin, nüfusunu kaybeden Ada'da sürdürülmesi zorlaşmıştır. **Sürdürülebilirliği sağlamak için öncelikle, günümüzde Gökçeada'da yaşamını sürdüren, farklı kültürel altyapıları olan halkın bu konudaki farkındalığının arttırılması önemlidir.**

Bu amaçla Gökçeada'da; yerel kültür için önemli olan günlerin, **kutlamaların ve törenlerin tanıtımı yapılmalı, bulunduğu yer ve mekanla bir bütün olan kültürün daha iyi anlaşılması sağlanmalıdır.** Bu konuda çeşitli yazılı kaynaklar bulunmakla birlikte oldukça sınırlıdır. Ada'yı ziyaret edenlerin farkındalığını arttıracak herhangi bir görsel ya da yazılı veriye ulaşmaları zordur. Bu açıdan, Gökçeada'daki önemli yer ve **mekanların kültürle olan ilişkileri araştırılmalı**, bu ilişkinin Ada'da yaşayan ve ziyarete gelen insanlar tarafından da anlaşılması için çeşitli **yazılı ve görsel bilgilendirme yöntemlerinden faydalanılmalıdır.** Kültürel peyzaj değerleri başlığında ayrıntılı olarak ortaya konulan; geleneksel yerleşimlerdeki kahvehaneler, çeşme ve çamaşırhaneler, dini yapılar, tarımsal amaçlı kullanılan yapılar gibi somut olmayan mirasın mekansallaştığı yerler, günümüzde hala Ada'daki varlığını sürdürmektedir. Ancak, yaşanan nüfus kaybı bu değerlerin sürdürülmesini zorlaştırmaktadır. Bugün Ada'da yaşamını sürdüren nüfus ise bu konuda yeterli bilince sahip değildir. **Somut olmayan değerlerle fiziksel mekan birlikteliğinin tarihsel sürekliliğinin sağlanması adına bu konudaki bilincin arttırılması önemlidir.**

Ele alınan Ege adalarında çeşitli etkinlik ve törenlerle her yıl kutlanan ve tanıtımları yapılan yerel kültür için önemli olan günler; yerel kültürün bir parçası olan geleneksel ürünler için düzenlenen çeşitli festivaller ve kuvvetlendirilmeye çalışılan alternatif turizm olanakları gibi Gökçeada'da da her yıl yurt içinden ve yurt dışından Ada'ya gelenlerle birlikte kutlanan **Panayır etkinliklerinin tanıtımı** yapılabilir. Bununla birlikte, Ada'da **geleneksel olarak üretilen zeytin, zeytinyağı gibi ürünler için de festivaller** düzenlenebilir.

Yapılı çevrenin devamlılığı da farkındalık ile doğru orantılıdır. Yerel halkın koruma konusunda bilinçlendirilmesi sürdürülebilir korumanın sağlanması adına önemlidir. Geleneksel yerleşimlerin varlıklarını sürdürebilmesi için **geleneksel malzeme ve yapı ustalıklarının tanıtılması ve öğretilmesi** gereklidir. Semadirek Adası örneğinde olduğu gibi bu konuda eğitim verecek merkezlerin Gökçeada'da da yer alması önerilmektedir. Çeşitli workshopların ve eğitim seminerlerinin düzenleneceği

merkezlerde halka geleneksel malzeme ve yapı ustalıklarından geleneksel hasat yöntemlerine kadar geniş bir yelpazede eğitim verilebilir.

Somut olmayan mirasın parçası olan **geleneksel üretim tekniklerinin, tarımsal ürünlerin ve tatların devamlılığı sağlanmalıdır**. Bunun için gerekli yasal ve ekonomik teşvikler planlanmalıdır. 2006 yılından bu yana Slow Food üyesi olan ve bu konuda önemli adımlar atılan Gökçeada'da, **geleneksel tatların tanıtımı** için daha fazla çalışma yapılmalıdır. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'ne bağlı olarak Gökçeada kurulan Uygulamalı Bilimler Yüksek Okulu ve Gastronomi Bölümü bu anlamda önemli bir fırsattır. 2014 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Gökçeada Belediyesi ve Güney Marmara Kalkınma Ajansı'nın ortaklarıyla Türkiye'de ilk kez düzenlenen ve Gökçeada'da gerçekleştirilen Eko Gastronomi Kongresi örneği gibi **konuyla ilgili bilimsel toplantı ve kongrelerin** devamlılığı sağlanmalıdır.

Yakın bir gelecekte bölgede ve Gökçeada'da **nüfus artışı beklenirken bu sürecin iyi yönetilmesi önemlidir**. Günümüzde 8.644 olan, 2040 yılında 11.155 olması beklenen Ada'nın kentsel ve kırsal toplam nüfusundaki % 29'luk bu artış, hassas bir çevre olan Gökçeada'nın doğal ve kültürel değerleri üzerinde büyük bir baskı oluşturacak kadar fazladır ve daha uzun bir zaman dilimine yayılarak daha iyi planlanmalıdır. Bu süreçte **artan nüfus için gerekli altyapı ihtiyaçları planlanmalı ve karşılanmalıdır**. Altyapı ve ulaşım olanaklarının geliştirilmesi için elektrik, kullanma ve içme suyu, internet, televizyon, kanalizasyon, katı ve sıvı atık yönetimi gibi olanaklar iyileştirilmeli, deniz, kara, hava ulaşımı alternatifleri arttırılmalıdır. Rüzgar ve güneş enerjisinden faydalanmak için de gerekli altyapıların sağlanarak çevre dostu **yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı** teşvik edilmelidir. Ancak, söz konusu enerji kaynaklarının altyapıları iyi planlanmalı, uygulanacakları bölgeler iyi seçilmeli ve Ada'nın kültürel peyzaj değerlerine zarar vermeyecek şekilde düzenlenmelidir⁹⁹. Bununla beraber, Ada'da **eğitim, sağlık ve kültür olanaklarına erişim** de kolaylaştırılmalıdır.

⁹⁹ 2011 yılında, yakın çevresinde yapılması planlanan rüzgar türbinleri Fransa'da bulunan Mont-Saint-Michel'in Dünya Mirası statüsünü tehlike altına sokmuştur (Simons, 2011). Kültürel peyzaj değerlerini ve kültürel manzarayı doğrudan etkileyecek bu planlamadan ilerleyen dönemlerde vazgeçilmiştir. Benzer bir durum İskoçya'da bulunan Stirling Kalesi'nde yaşanmış, kalenin yakın çevresine yerleştirilen rüzgar türbinleri kültürel manzarayı olumsuz etkilemeleri sebebiyle eleştiri odağı olmuştur (Allen, 2012).

6.2 Yasal ve Yönetmelik Öneriler

Ada'nın kültürel peyzaj değerlerine yönelik tehditler incelendiğinde mevcut birçok problemin yasal ve yönetmelik nedenlerden kaynaklandığı görülmektedir. Yapılan değerlendirmeler ışığında Gökçeada'nın doğal ve kültürel miras değerlerinin korunması ve sürdürülmesi için mevcut yasal düzenleme ve politikaların yetersiz kaldığı söylenebilir. Yasal ve yönetmelik anlamında yapılabilecek düzenlemeler için öncelikle **mevcut koruma politikaları üst ölçekli ulusal politikalar ile birlikte bütüncül bir şekilde ele alınmalıdır**. Üst ölçekli planların yeniden değerlendirilmesi ve turizm odaklı değil koruma odaklı ilkelerin belirlenmesi önemlidir. Yatırımlar, öncelikli olarak yeni yapılaşma konusunda değil mevcut yapı stokunun değerlendirilmesi, onarılması ve korunması yönünde yönlendirilmelidir.

Yasalarda eksikliği görülen, **uluslararası anlaşmaların da gerektirdiği düzenlemeler** biran önce yapılmalıdır. Bunlar arasında Gökçeada özelinde, kırsal alanlar ve kültürel peyzajların korunması konusundaki düzenlemeler öncelikli görünmektedir. Kırsal alanların ve peyzajların korunması için son derece önemli olan **kırsal sit ve kültürel peyzaj tanımının, uluslararası ve ulusal tavsiye kararları ve tüzükler dikkate alınarak 2863 sayılı Koruma Kanunu'na eklenmesi gereklidir**. Bunun için Türkiye'deki mevcut yasal ve yönetmelik koşullar değerlendirilerek hazırlanan ICOMOS Türkiye'nin yayımladığı “*Kapadokya Bildirgesi*” veya “*Mimari Mirası Koruma Bildirgesi*”nde yer verilen tanımlar önemli referanslardır¹⁰⁰. Bir sonraki adım olarak bu alanların korunması için gerekli ilkelerin tanımlanması gerekmektedir.

Uluslararası ölçekte koruma anlayışı ve uygulamaları, kültürel peyzaj alanlarının tüm bileşenleri ile korunması bakımından bütüncül bir bakış açısının gerekliliği yönünde gelişim gösterirken, Türkiye'de yasal mevzuattaki mevcut eksiklikler bir yana, yapılan değişiklikler ile doğal ve kültürel varlıkların korunması konusunda yetkinin ayrışması söz konusu olmuştur¹⁰¹. Bu durum kültürel peyzaj alanlarının korunması konusunda kararların alınması ve hayata geçirilmesi aşamalarında kesintiye neden olmaktadır. Yapılan düzenleme, sonrasında meydana gelen yetki problemlerinin yanı sıra yıllardır

¹⁰⁰ Kapadokya Bildirgesi'ndeki (ICOMOS Türkiye, 2012) kültürel peyzaj tanımının aynısına Mimari Mirası Koruma Bildirgesi'nde (ICOMOS Türkiye, 2013) de yer verilmiştir. Ayrıca bu bildirgede kırsal sit tanımı da bulunmaktadır.

¹⁰¹ bkz. s. 148; 648 sayılı KHK.

kültürle birlikte var olan, anlam kazanan ve günümüze ulaşan Ada'nın doğal değerlerinin birlikte değerlendirilmesi ve korunması önündeki en büyük engeli oluşturmuştur. Yaşanan problemlerin devam etmemesi için bu konuda yeniden bir düzenleme yapılmalıdır.

Gökçeada sahip olduğu doğal ve kültürel değerlerle, bu değerlerin biraradalığı ve bütünselliği bakımından tamamı kültürel peyzaj alanı olarak tanımlanabilecek niteliktedir. Kültürel peyzaj tanımının yasaya eklenmesinin ardından **Ada'nın tamamı kültürel peyzaj alanı olarak değerlendirilmelidir**. Bu geniş kültürel peyzaj alanı içerisinde ise çeşitli farklı statüde koruma bölgeleri belirlenebilir. Gerek Gökçeada gibi geniş bir kültürel peyzaj alanında, gerekse Türkiye'de belirlenecek kültürel peyzaj niteliğinde olan diğer alanlarda; **mutlak korunacak geleneksel yerleşim alanları, hassas koruma bölgeleri, etkileme geçiş alanları ve sınırlı olarak yerleşime açılacak bölgeler** olmak üzere **4 farklı koruma bölgesi kategorisi** belirlenmesi önerilmektedir.

Kültürel peyzaj alanı koruma bölgelerine yönelik sınıflandırma tez çalışması kapsamında geliştirilmiş olup, Dünya'da ve Türkiye'de kültürel peyzaj alanlarının korunması konusunda benzer bir yaklaşım söz konusu değildir. Kullanılan terminoloji ise; Türkiye'de henüz kültürel peyzaj alanları konusunda yasal mevzuat gelişmediğinden, yine çalışma kapsamında geliştirilen öneriler arasında yer almaktadır. Kullanılan ifadeler 2012 yılında yürürlüğe giren doğal sit alanları konusundaki düzenlemede¹⁰² yer alan terminolojiyle benzerlik göstermekle birlikte çalışma konusu bağlamında özelleştirilmiştir. Bununla birlikte “*etkileme geçiş alanı*” kavramı 2863 sayılı Koruma Kanunu'nda geçen etkileşme-geçiş terimine benzemesine rağmen kültürel peyzaj alanları koruma bölgeleri kapsamında içerik olarak yeniden değerlendirilmiştir.

Kültürel peyzaj - mutlak korunacak geleneksel yerleşim alanları kavramıyla geleneksel yerleşim dokusunun, yapı, avlu, sokak, meydan gibi bileşenleri ile birlikte, özgünlüğünü ve bütünlüğünü koruduğu alanlar tanımlanmıştır. Bu alanlarda yeni yapılaşma KAİP ile tanımlanacak olup oldukça kısıtlı tutulurken, öncelik mevcut yapı stokunun korunması ve değerlendirilmesine verilmelidir.

¹⁰² Bahsedilen düzenleme 19.07.2012 tarih, 28358 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren; Korunan Alanların Tespit, Tescil ve Onayına İlişkin Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik'tir.

Kültürel peyzaj - hassas koruma bölgeleri tanımıyla yapılaşmanın olmadığı veya tarımsal amaçlı yapıların bulunduğu ve yapılaşmanın yoğun olmadığı, genellikle geleneksel kırsal yerleşimlerin çevresinde ve bu yerleşimleri besleyen tarım alanları, zeytinlikler ve bağların bulunduğu alanlar anlatılmak istenmiştir. Kültürel peyzaj mutlak korunacak geleneksel yerleşim alanları çevresindeki, özel bir niteliğe ve doğal çevreye sahip olan kıyı bandı da hassas koruma bölgesi içerisinde yer alabilir. Bu alanların kullanım amacı çoğunlukla tarım vb. olduğu için yapılaşma yine bu amaçla kullanılacak sınırlı sayıdaki yapı dışında kısıtlanmalıdır.

Mutlak korunacak geleneksel yerleşim alanları ve hassas koruma bölgelerinin doğal ve kültürel karakterlerini korumak ve bu bölgeleri çevresel etkilerden uzak tutmak amacıyla çevrelerinde ***kültürel peyzaj - etkileme geçiş alanlarının*** belirlenmesi önerilmektedir. Bu alanlar geçmişte mutlak korunacak yerleşim alanı veya hassas koruma bölgesi iken bu niteliğini kaybetmiş alanları içerebileceği gibi bu bölgelerin kültürel manzarasını etkilememek adına koruma altına alınacak bölgeleri de içerebilir. Bu alanlarda da yapılaşma diğer koruma bölgelerinin niteliklerini korumak adına kısıtlıdır ve KAİP ile sınırları belirtilmelidir.

Kültürel peyzaj - sınırlı olarak yerleşime açılacak alanlar; yapılacak detaylı analiz ve tespitlerle diğer kültürel peyzaj koruma alanlarının doğal ve kültürel değerlerini etkilemeyecek ve zarar vermeyecek şekilde belirlenen, geleneksel doku ile uyumlu şekilde, yapılaşmaya sınırlandırılarak açılacak alanları tanımlamaktadır.

Gökçeada genelinde söz konusu 4 farklı kategorideki koruma alanlarının belirlenebilmesi için, sadece yapılı çevreyi değil doğal çevreyi, somut ve somut olmayan mirası oluşturan değerler konusunda da alanında uzman kişilerden oluşacak bir ekip tarafından Ada'da analiz ve tespit çalışmalarının gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Mevcut yasal düzenlemelerin gerektirdiği ancak uygulama aşamasında eksikleri olan konuların da biran önce giderilmesi yönünde çalışmalar yürütülmelidir. Gökçeada özelinde ilk bakışta, tespit ve tescil çalışmaları ile sit alanları için gerekli olan KAİP'lerin eksikliğinin göze çarptığı ve tamamlanması gerektiği söylenebilir. Korunacak değerlerin tespit ve tesciline yönelik yapılacak çalışma bu değerlerin belgeleme yapılmadan önce yok olması tehlikesinin de önüne geçecektir. Bu çalışmalarda mevcut sistemde kullanılan anıt fişinin yanı sıra kültürel peyzaj alanları

için somut ve somut olmayan değerlerin bir arada yer verilebileceği özel bir tespit/envanter fişi kullanılması da önerilmektedir.

Sit alanları için geliştirilecek KAİP'lerin yanı sıra kültürel peyzaj değerlerini tehdit eden unsurlar ve öneriler bölümünde belirlenen genel yaklaşım kararlarından yola çıkarak Ada'nın bütünü için **yönetim planının hazırlanması** nerilmektedir.

Koruma Bölge Kurulu'nun İl Merkezinde ve Ada'dan yaklaşık 3 saatlik mesafede olduğu göz önünde bulundurularak, **Gkcada'da yerel yönetime bağlı bir KUDEB biriminin kurulması**, yapı sahiplerinin yapılarının basit onarımları konusunda ihtiyaç duydukları onayı almaları aşamasında kolaylık sağlayacaktır. Proje onay sürecinin kısalması bakımsızlık sebebiyle yok olan yapıların sayısını ve yasal olmayan veya niteliksiz restorasyon uygulamalarının sayısını önemli ölçüde azaltacaktır. Yine yerel yönetime bağlı, **cretsiz danışmanlık hizmeti verebilecek birimlerin oluşturulması** rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerinin onay ve uygulama aşamalarında yaşanan aksaklıkların azaltılarak sürecin kısalmasına yardımcı olacaktır. Söz konusu birimler geleneksel yapıların sürekli bakımı için gerekenler konusunda da yapı sahiplerine destek olacaktır.

Geleneksel yapıların restorasyonu söz konusu olduğunda bu yapılarda kullanılan malzeme ve teknikler konusunda bilgili, tecrübeli yapı ustalarına ulaşabilmek de genel olarak karşılaşılan zorluklar arasında yer almaktadır. **Geleneksel yapıım teknikleri ve malzemeleri konusunda bilgi sahibi yapı ustalarının yetiştirilmesi** ve yetiştirilen kişilere yerel yönetim bünyesinde **kurulacak danışmanlık biriminde görev verilmesi** niteliksiz uygulamaların azalması konusuna katkı sağlayacaktır.

Geleneksel yerleşimler için hazırlanabilecek **kentsel/kırsal tasarım rehberleri** de bu konuda alınabilecek önlemler arasındadır. Hazırlanacak rehberler Ada geneli için yapılaşma öncelikli kararlar üreten bir plandan daha çok koruma öncelikli olarak düşünülmelidir. Yapım sistemi ve uygulama tekniklerinden malzeme detayına ve hatta renk bilgisine kadar bilgilendirme amaçlı hazırlanacak rehberler yerel halk tarafından gerçekleştirilecek koruma uygulamalarında yol gösterici olacak, bilgi eksikliğinden kaynaklanan niteliksiz uygulamaların önüne geçilmesini sağlayacaktır.

Tarihi yapıların restorasyonu için mevcut proje destekleri, hibeler konusunda da yerel yönetimlerin halkı bilgilendirmesi gerekmektedir. Terk edilen yerleşimlere öncelikli olarak yerel halkın geri dönüşünün sağlanabilmesi için yerleşimlerin terk

edilme nedenlerinin ayrıntılı olarak ele alınması, yerel halkı göçe iten faktörlerin neler olduğunun tespit edilmesi, sonrasında bu faktörleri ortadan kaldıracı adımların sosyal veya ekonomik anlamda gerekli teşviklerin sağlanması, hibe ve kredi olanaklarının verilmesi gibi önlemlerin alınması önerilmektedir. Benzer teşvikler bu yerleşimlerde yaşamak konusunda istekli diğer kişilere de sağlanmalı ve Ada'ya gerçekleştirilecek tersine göç kontrollü olarak teşvik edilmelidir. Ada'nın somut olmayan değerlerini yaşatabilmek adına burada varlığını hala koruyan yerel kültürün devamlılığını sağlayabilmek son derece önemlidir.

Yakın dönemde yürürlüğe girerek, Koruma Yasası kapsamındaki tüm kültür varlıklarına olduğu gibi, Gökçeada'nın kültürel peyzaj değerlerinin sürdürülmesi konusuna da getireceği tehditler dolayısıyla, Türkiye'de ve Gökçeada'da 2863 sayılı Kanun kapsamındaki tüm doğal ve kültürel varlıkların imar affı kapsamı dışında tutulması gerekir.

6.2.1 Kentsel sit alanlarına yönelik öneriler

Gökçeada'nın kültürel peyzaj değerlerini temsil eden unsurlar arasında kentsel sit alanı olarak belirlenen tarihi geleneksel köylerin ön plana çıktığı görülmektedir. Geleneksel köylerin karakterleri dikkate alındığında; yerleşim şekillerinin, yapıların, yapım tekniği ve malzeme özelliklerinin, organik dokulu yolların, meydanların ve yerleşimlerin etrafındaki tarım alanlarının birlikte bir değer oluşturduğu ve bu değerlerin kırsal sit ve kültürel peyzaj alanı olarak tanımlanmalarının uygun olacağı düşünülmektedir. Yapılan çalışmalar, korunması gerekli tüm bu değerlerin, yerleşimlerde yapılaşma durumu dikkate alınarak belirlenen kentsel sit alanlarıyla sınırlı olmadığını, ancak yerleşimlerin dışında kalan doğal ve kültürel değerler konusunda da koruma önlemlerinin yeterli olmadığını göstermiştir. **Yerleşimleri besleyen doğal kaynakların, tarım alanlarının, zeytinliklerin bulunduğu yakın çevresinin de yerleşimlerle birlikte kültürel peyzaj alanı olarak tanımlanmalarının uygun olacağı düşünülmüş ve farklı niteliklere sahip olan bu alanlar için çalışma kapsamında farklı koruma bölgeleri önerilmiştir.**

Tez çalışması kapsamında kültürel peyzaj alanları için belirlenen koruma bölgeleri doğrultusunda gerçekleştirilen bu değerlendirmede; Gökçeada'da mevcut durumda kentsel sit alanı olarak koruma altında olan **Kaleköy, Bademliköy, Merkez, Dereköy, Tepeköy, Zeytinliköy gibi tarihi geleneksel yerleşimlerinin sit sınırları korunarak**

“kültürel peyzaj-mutlak korunacak geleneksel yerleşim alanı” olarak belirlenmesi önerilmektedir. Bu kararla birlikte yapılaşmanın KAİP çerçevesinde sınırlı tutulması ve öncelikle var olan yapı stokunun değerlendirilmesi öngörülen Gökçeada’nın geleneksel köylerinde nüfus büyük oranda yitirilmiş olduğundan yapıların büyük çoğunluğu da boş ve bakımsız durumdadır. Bu yapıların öncelikle eski sakinleri veya kırsal yerleşimlerde yaşamak isteyen kişiler tarafından yeniden kullanılmasının sağlanması için çeşitli teşvik sistemlerinin geliştirilmesi gereklidir.

Son yıllarda Ada’da turizm taleplerinin artmasıyla birlikte geleneksel yerleşimlerde yapıların restore edilerek turizm amaçlı kullanımlarının artmaya başladığı görülmektedir. Geleneksel yerleşimlerin her biri için KAİP’lerin tamamlanarak **yaplardan turizm amaçlı olarak kullanılabilir olanların üst ölçekli planlarla birlikte** ve yerleşimler içerisinde diğer işlevlerle **dengeli olarak yer alacak şekilde** kararlaştırılması gereklidir. Geleneksel yerleşimlerde deniz-kum-güneş turizminden çok **alternatif turizm olanaklarının geliştirilmesi** de önemlidir. Bu alanlar kültür turizmi, agro-turizm, eko-turizm gibi seçenekler için son derece uygun niteliklere sahiptir. Çeşitli teşvik sistemleriyle bu alandaki yatırımlar ön plana çıkarılabilir.

Geleneksel yerleşimlerde turizmin gelişmesiyle birlikte, yerleşimin karakterinin ve özelliklerinin turizm talepleri doğrultusunda değişmesi ve dönüşmesi tehdidinin önüne geçilebilmesi için Gökçeada’da bu alanda yapılan yatırımlar konusunda seçici olmak gereklidir. **Ada’nın geleneksel köylerinde turizm amaçlı yer alacak faaliyetlerden öncelikle buranın geleneksel kültürünü, alışkanlıklarını, tatlarını ön plana çıkaracak olanlara yer verilmelidir.** Ada’nın geleneksel kültürüne ve yaşamına uygun olmayan turizm faaliyetlerinin bir bölgede zamanla baskın hale gelmesi durumunda bölgenin özgün karakterine zarar vereceği unutulmamalıdır.

Sit alanları içerisinde yer alan konut, okul, işlik, kilise, çeşme, çamaşırhane gibi yapılar malzeme, yapım tekniği, işçilik, geleneksel yaşam kültürü gibi konularda tek tek oldukça özel yapılardır. Yerleşimlerin her birinde tespit ve tescil çalışmalarının hızla tamamlanması gerekmektedir. Bu yapıların oluşturduğu yerleşimler ise bir bütün halinde yapıların birbirleriyle olan ilişkisi, yerleşim dokusu, yerleşimdeki özel ve kamusal alanlar, yollar, yaşayan insanların gelenek, görenek ve alışkanlıkları gibi geçmişten günümüze farklı değerler taşımaktadır. Bu anlamda yerleşimlerin kendisini oluşturan soyut ve somut tüm değerleriyle birlikte korunmaları son derece önemlidir. Gökçeada’da bulunan geleneksel yerleşimlerin tamamının birbiri ile olan ilişkisi ise

üst ölçekte Ada'nın tarihsel gelişimi, yerleşim dokusu, yaşam kültürü vb. bambaşka değerler ifade etmektedir. Yerleşimlerin de bir arada ve bütüncül bir bakış açısıyla korunması önemlidir. Ada'da geleneksel yerleşimlerin tamamını içine alan bir **kültürel rotanın planlanması** önerilmektedir. Ayrıca çalışma kapsamında tespit edilen, Ada'nın mevcut ve eski yerleşimleri ile dam yapıları arasındaki **19. yüzyıl yolları için de bir kültürel rotanın planlanması** ve Ada'nın tarihi kırsal peyzajını oluşturan bu aksların yeniden canlandırılması önerilmektedir.

Geleneksel yerleşimleri besleyen doğal kaynakların, tarım alanlarının, zeytinliklerin bulunduğu yakın çevresindeki belirli alanlar ise **“kültürel peyzaj-hassas koruma bölgeleri”** olarak belirlenmeli, bu alanların doğal karakterleri korunmalı ve sürdürülmelidir. Bu amaçla yapılaşmanın bu bölgelerde de kısıtlanması gereklidir. Bu alanların kentsel/kırsal gelişim alanı olarak belirlenmemesi, etraflarında yeni yerleşimler varsa onların gelişim alanları belirlenirken de bu sınırlara dikkat edilmesi gerekmektedir.

Çalışma kapsamında ulaşılabilen kaynaklar ve alan çalışmalarından elde edilen veriler doğrultusunda bir bölümü tespit edilebilen, Ada'nın günümüze ulaşamayan yerleşimleri konusunda ayrıntılı bir çalışma yapılmasına ihtiyaç vardır (Şekil 4.14). Bu yerleşimler arasına dam yapılarının bulunduğu alanlar da girmektedir. Ada genelinde özellikle güney kesimde yoğunlaşan bu bölgelerin tespit edilmeleri ve kültürel peyzaj-hassas koruma bölgeleri olarak belirlenmeleri önerilmektedir.

Hassas koruma bölgeleri dışında, bölge sınırlarına çok yaklaşılarak yerleşimin görünümü üzerinde olumsuz etki yaratabilecek müdahalelerden de kaçınılmalıdır. Tehditlerin yoğun olduğu yerlerde doğal ve kültürel değerler ile kültürel manzarayı korumak adına **“kültürel peyzaj-etkileme geçiş alanları”** belirlenmelidir. Doğal değerleri ile bir bütün olan kırsal sit alanlarının bu değerlerine zarar verecek, kültürel manzaralarını etkileyecek herhangi bir etkene engel olunmalıdır.

Kaleköy ve Bademliköy Bölgesine İlişkin İlkeler

Gökçeada için çalışma kapsamında önerilen kültürel peyzaj alanı koruma bölgelerinin belirlenebilmesi için farklı uzmanlık alanlarından oluşan ekibin yerinde ayrıntılı analiz çalışmaları yapması gerektiği belirtilmekle birlikte; çalışma kapsamında koruma alanından bakışla *Kaleköy ve Bademliköy yerleşimlerini içine alan bir bölgede uygulama gerçekleştirilmiştir.*

Malzeme olarak farklı kurumların farklı haritalarından faydalanılıp, yerinde yapılan ayrıntılı alan çalışmaları ve literatür çalışmalarıyla desteklenen uygulamada, belirlenen bölgenin; arazi kullanımının zaman boyutundaki analizi ve plan etki analizi yapılmış. Bu analizlerin sonuçlarına bir önceki bölümde Kaleköy ve Bademliköy Analizi başlığı altında yer verilmiştir.

Yapılan incelemeler, üst ölçekli plan kararlarından gelen öneriler ve bulundukları konum nedeniyle özellikle Bademliköy ve Kaleköy geleneksel yerleşimlerinin yoğun bir tehdit altında olduğunu göstermektedir. Yapılan analiz çalışmasında belirlenen tehditlerden yola çıkarak kültürel peyzaj değerlerinin korunması adına bölge için mutlak korunacak geleneksel yerleşim bölgesi, hassas koruma bölgesi, etkileme geçiş bölgesi ve sınırlı olarak yerleşime açılacak alan önerileri geliştirilmiştir. Günümüzde kentsel sit alanı olarak belirlenen Bademliköy ve Kaleköy yerleşmeleri mutlak korunacak geleneksel yerleşim bölgeleri olarak tanımlanırken, bu alanların çevresinde tarım alanları ve meralar, kültürel manzara alanları, doğal sit alanı içerisindeki kıyı bandı, sualtı milli parkı çevresindeki kıyı bandını içeren hassas koruma bölgeleri önerilmiştir (Şekil B.14). Yamaç yerleşimleri olan Bademliköy ve Kaleköy'ün sit sınırları dışında kalan kültürel peyzaj değerlerinin ve kültürel manzaralarının korunabilmesi için sit sınırlarına kadar yaklaşan kentsel gelişme alanları ve turizm bölgeleri yerine hassas koruma bölgelerinin belirlenmesi önemlidir. Hassas koruma bölgelerinin çevrelerinde, yapılaşmaya açıldığında kültürel peyzaj değerlerini etkileyecek alanlar tespit edilerek etkileme geçiş bölgeleri olarak önerilmiştir. Mutlak korunacak geleneksel yerleşim bölgeleri, hassas koruma bölgeleri ve etkileme geçiş bölgeleri dışında ise geleneksel doku ile uyumlu bir biçimde sınırlı olarak yerleşime açılacak alanlar tanımlanmıştır.

Ada'nın diğer geleneksel yerleşimleri için de benzer bir inceleme yapılması ve yerinde daha detaylı gözlemlerle koruma bölgelerinin belirlenmesi gereklidir. Tez çalışması kapsamında gerçekleştirilen alan çalışmalarındaki gözlemlere dayanan veriler üst ölçekli Kültürel Peyzaj Değerleri Bileşenleri Haritası'nın yanı sıra geleneksel yerleşimlerin güncel hava fotoğrafları üzerinden aktarılmaya çalışılmıştır (Şekil B.15-B.16). Öncelikle, Bademliköy ve Kaleköy gibi günümüzde kentsel sit alanı ilan edilmiş, Ada'nın tarihi yerleşimleri olan İlçe Merkezi, Dereköy, Tepeköy ve Zeytinliköy'ün de kültürel peyzaj mutlak korunacak geleneksel yerleşim alanı olarak tespit edilmesi önerilmektedir. Bademliköy-Kaleköy bölgesinde olduğu gibi diğer

tarihi yerleşimlerin sınırları dışında kalan tarım alanı ve tarımsal yapılar gibi değerlerinin kültürel peyzaj hassas koruma bölgesi kategorisinde değerlendirilmeleri önerilmektedir (Şekil A.22). Yine Bademliköy ve Kaleköy bölgesinde yapılan çalışmaya benzer şekilde gerçekleştirilecek çalışmayla yerleşimlerin mevcut özelliklerine göre değişecek kültürel peyzaj etkileme geçiş bölgeleri ve sınırlı olarak yerleşime açılacak alanlar belirlenebilecektir. Kaleköy ve Bademliköy bölgesi için geliştirilen öneri bu alana özel olmakla birlikte, buradan yola çıkarak Gökçeada geneline ve kültürel peyzaj karakteri taşıdığı düşünülen herhangi bir bölge için genellenebilir niteliktedir.

6.2.2 Arkeolojik alanlara yönelik öneriler

Gökçeada'da arkeolojik çalışmaların yakın dönemde başladığı bilinmektedir. Bu sebeple günümüzde araştırma konusu olabilecek, ancak henüz gerekli çalışmaların başlamadığı arkeolojik değerlerin olduğu söylenebilir. Bu değerler konusunda koruma çalışmalarının yapılabilmesi için en azından gerekli **tespit ve tescil işlemlerinin tamamlanması** gerekmektedir.

Ada'nın iç kesimlerindeki Palaiokastraki (Eren Kale) ve Arassia (Kesiktaş Kale) kalelerinin Ada'daki diğer Bizans dönemi kale örnekleri gibi arkeolojik sit alanı olarak tanımlanmadığı görülmektedir. Konuyla ilgili gerçekleştirilen arkeolojik yüzey araştırmaları verileri ve yayınlar¹⁰³ da göz önünde bulundurularak, yerinde yapılacak analiz ve tespitler ile koruma statülerinin yeniden değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Birbirinden bağımsız gibi görünen Ada'daki kale yapılarının bütüncül bir savunma sisteminin parçaları olduğunu daha iyi anlatmak ve vurgulamak gerekmektedir. Ada'nın kuzeydoğusundan güneybatısına uzanan **kale yapıları arasında çevredeki doğal ve kültürel yapılar ile bütünleşen bir kültürel rota** önerilebilir.

Ada'nın güney kesimindeki Kokina mevkiine yakın bir konumda bulunan kaya mezarı için de bir koruma önleminin alınmamış olması dikkat çekmektedir. Kaya mezarının, korunması gerekli bir değer olduğuna dair yönlendirici herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte, günümüzde yeri dahi zor tespit edilebilecek durumdadır. Bu konuda bir farkındalık oluşturulması gerektiği, bunun için yapının önemine **dikkat**

¹⁰³ Bkz. Ousterhout ve Held, 1997; Ousterhout ve Held, 1999; Ousterhout ve Held, 2000.

çeken bir işaret ya da simgeye, hatta yerinde bir bilgilendirme panosuna yer verilebileceği düşünülmektedir. Ada'nın tanıtımına çalışılan kültürel değerleri arasında söz konusu mirasa da bir pay ayrılmalıdır.

Ada'da bulunan, **günümüze ulaşamamış yerleşimler** ise detaylı bir araştırma konusu olup bu konuda yapılacak çalışmaları beklemektedir. Çalışma sonuçları Ada'nın tarihsel gelişimini daha net ortaya koyacak, kaybolmaya yüz tutan doğal ve kültürel değerlerinin gelecek nesillere ulaşması için faydalı olacaktır. Tez çalışmasında işaret edilen kaynakların bu konuda yönlendirici olacağı düşünülmektedir. Bu yerleşimler arasına geçmişte dam olarak kullanılan, birçoğu günümüze ulaşamamış veya kalıntı düzeyindeki yapılar da katılabilir.

Ada'nın arkeolojik değerleri konusunda tek sorun tespit ve tescil çalışmaları olmayıp, bir bölgenin arkeolojik sit alanı ilan edildikten sonra da sürdürülebilir yönetiminin sağlanması son derece önemlidir. Bu konuda gerçekleştirilen çalışmaların henüz yeterli düzeyde olmadığı düşünülmektedir. Özellikle Pirgos Burnu üzerinde geçmişte yer alan tarihi geleneksel yapıların yıkılması yönündeki yaklaşım buna işaret etmektedir. Günümüzde de Pirgos Burnu'nda yer alan ve onaylanan Çevre Düzeni Planı ile sınırları genişletilen turizm bölgesi arkeolojik sit alanını tehdit etmektedir. Benzer bir tehdit, aynı planda kırsal gelişim alanı olarak kabul edilen Kaleköy kentsel arkeolojik sit alanı sınırındaki III. derece arkeolojik sit alanı için ve sit sınırına yazlık konutların inşa edildiği Kefalos Limanı'ndaki I. derece arkeolojik ve tarihi sit alanı için de geçerlidir. Mevcut arkeolojik sit alanlarında **ziyaretçi yönetiminin planlanması** da bir diğer önemli konudur.

6.2.3 Turizm alanlarına yönelik öneriler

Gökçeada için öngörülen nüfus artışı gerçekleştiğinde, geçmişte artan nüfusun yerleştirilebilmesi için meralardan, ormanlık alanlardan ve özel mahsul tarım alanlarından oluşan doğal sit alanlarının I. ve II. dereceden III. dereceye düşürülerek veya sit dışı bırakılarak yapılaşmaya açılması gibi bir durumun tekrar etmemesi adına **üst ölçekli planlarda belirlenen turizm alanları gözden geçirilmelidir** ¹⁰⁴. Çevre

¹⁰⁴ Edirne KTVKK'nun 11.11.1994/2135 numaralı kararı ile I. derece doğal sit alanının sit dışına çıkarılarak Şirinköy yerleşimi için ifraz ve tevhid yapılması, 23.07.1995/2756 numaralı karar ile I. derece doğal sit alanının III. dereceye düşürülmesi ve Eşelek yerleşimi için tevhid ve ifraz yapılması uygun bulunmuştur.

Düzeni Planı'nda önerilen konut, turizm ve ikincil konut gelişim bölgelerinin hangilerinin bu kullanımlar için uygun, hangi bölgelerin bu anlamda oldukça hassas ve kırılgan olduğunun belirtilmesi önemlidir.

Ada'nın çevresindeki kıyı bandının tamamı doğal sit olarak koruma altında olmakla birlikte; Kuzey ve kuzeydoğu kıyıları, yerleşimlerin bulunduğu Kaleköy ve Kuzu Limanı kıyıları dışında, I. derece doğal sit alanı olarak sınıflandırıldığından; güneydoğu kesiminde kalan Kefalos Burnu, I. derece doğal sit alanı olmasının yanı sıra ÖDA olarak tanımlandığından; Batı kesiminde ise I. derece doğal sit alanı ile birlikte yeni Çevre Düzeni Planı'na göre askeri bölge bulunduğundan; turizmin gelişmesi için Ada'da tek uygun olan bölgenin aynı zamanda jeolojik yapısı sebebiyle geniş kumsallara sahip olan güney kıyıları olduğu görülmektedir (Şekil B.7). **Çevre Düzeni Planı'nda da Ada'nın güney kıyılarında geniş turizm bölgelerine yer verildiği görülmekle birlikte, bu bölgelerin büyük çoğunluğunun bazı hassas çevrelere yakın konumu sebebiyle uygun olmadığı düşünülmektedir** (Şekil A.10).

Çevre Düzeni Planı'nda belirlenen turizm bölgelerinin mevcut yerleşim alanları toplamına oranı değerlendirildiğinde; Ada'nın yalnızca % 1'ini kaplayan yerleşim alanlarından çok daha fazla turizm bölgesine yer verilmesi sebebiyle planda dengesiz bir dağılımın söz konusu olduğu söylenebilir (Şekil A.10). **Yerleşimin az olduğu Ada'da turizme de daha sınırlı ölçüde yer verilmeli**, ayrıca belirlenen turizm alanlarında sadece turizm amaçlı yapılar değil konut alanları ile ikincil konut ve turizm tesisleri bir arada, dengeli bir şekilde yer almalıdır.

Turizm bölgeleri belirlenirken **doğal karakteri korunacak alan olarak ayrılan ve oldukça dar tutulan kıyı bandı genişletilmeli, Ada'nın peyzajının önemli bir parçası olan doğal kıyı çizgisi özgün karakterini kaybedecek şekilde müdahaleye açık olmamalıdır**. Hassas bir doğal çevreye sahip olan alanlar veya bu alanların etkilenme bölgelerinde turizm faaliyetlerinin doğal dengeye zarar vermeden yürütülmesi oldukça zordur. Bu sebeple en başından bu faaliyetlerin geliştirilmesi için uygun yerlerin seçimi gereklidir.

Çevre Düzeni Planı'nda belirlenen turizm bölgeleri; Ada'nın doğusundaki Güzelce Koy mevkiine yakın bir alanda bulunan turizm bölgesi, II. derece doğal sit alanı içerisinde kalmakla birlikte Kefalos Burnu için belirlenen ÖDA sınırları içerisinde de yer aldığından; Uğurlu Limanı çevresinde önerilen turizm bölgesi korunması gerekli

tarım alanlarının bulunduğu II. derece doğal sit alanı içerisinde olduğundan; Pirgos ve Kapıkaya Burunları arasında yer alan geniş bir alanda önerilen turizm bölgesinin Pirgos Burnu'na yakın olan kesimi hem III. derece arkeolojik sit alanı hem de II. derece doğal sit alanı içerisinde kaldığından; Kokina Mevkii'ne yakın konumda tanımlanan turizm bölgesi ise III. derece doğal sit alanı içerisinde yer aldığından ve hassas bir çevre olan Tuz Gölü'ne oldukça yakın bir noktaya kadar uzandığından; geçmişte I. derece doğal sit alanı iken II. dereceye turizm tesisleri için düşürülen¹⁰⁵ bir alan olan Tuz Gölü'nün yakın çevresinde tanımlanan turizm bölgeleri ise oldukça hassas sulak alan sınırı içerisinde yer aldığından; Kuzu Limanı'nda bulunan tercihlili kullanım bölgesi ve turizm bölgesi de yine I. derece doğal sit alanları ile çevrelenen III. derece doğal sit alanı içerisinde olduğundan, **uygun değildir ve iptal edilmelidir** (Şekil A.10; Şekil B.7).

Bahsedilen hassasiyetler dikkate alınarak belirlenecek turizm alanlarında; yapılaşma söz konusu olduğunda alan detaylı bir şekilde analiz edilmeli ve genel yaklaşım kararları doğrultusunda uygulama imar planları hazırlanmalıdır. Turizm bölgelerindeki genel yaklaşım kararları arasında; konut yapıları ve turizm amaçlı kullanılacak yapıların dengeli bir şekilde dağılması, yapıların Ada'nın geleneksel dokusu ve mimarisi ile uyumlu olmasına dikkat edilmesi gerektiği sayılabilir. Bunun yanı sıra, önerilen alanların doğal topoğrafyası deniz kotundan karaya doğru yükselmesi sebebiyle yapıların eğimli olan topoğrafyaya uyum sağlayacak şekilde, örneğin teraslama gibi yöntemler kullanılarak konumlandırılmasına özen gösterilmelidir. Önerilecek bölgelerin çevresinde herhangi bir yerleşim olmaması durumunda bulundukları doğal çevreye ağır bir yük getirmemeleri düşünülerek yoğun bir yapılaşma olmamasına dikkat edilmeli, ayırık nizam, tek veya iki katlı olacak şekilde az katlı yapılara yer verilmelidir. Yapı gabarilerinin Ada'nın geleneksel mimari dokusu ile uyumlu olmasına dikkat edilmelidir. Bununla beraber, yapılaşmanın ihtiyaç duyduğu altyapı olanakları geliştirilirken de bulunduğu doğal çevreye en az etki edecek ve doğal karakterine en az zarar verecek şekilde planlanması gereklidir. Ulaşım olanakları için de aynı durum söz konusu olup bölgenin mevcut yol dokusunun

¹⁰⁵ Edirne KTVKK 11.11.1994/2138 sayılı karar ile Tuz Gölü çevresindeki I. derece doğal sit alanı II. derece olarak değiştirilmesi ve turistik tesislerin bulunduğu alanın satışı uygun bulunmuştur.

geniştirilmesine ihtiyaç duymayacak ve doğal çevreye zarar vermeyecek şekilde planlanması önemlidir.

Gerek **kentsel/kırsal gelişme alanı**, gerekse **turizm amaçlı kullanım için öncelikle Ada'daki mevcut planlı köylerinin potansiyelinden faydalanılması** gerektiği düşünülmektedir. Planlı köyleri arasında özellikle Ada'nın güney kesimindeki **Eşelek, Uğurlu ve Şirinköy yerleşimleri**, güney sahillerinde gün geçtikçe artan **turizm faaliyetlerinin ihtiyaçlarına yönelik gelişmesi adına** konumları açısından da oldukça **uygundur**. Bu köyler, güney sahillerine yakın, ancak planda önerilen turizm bölgelerine kıyasla doğal kıyı bandını veya ön görünümü etkilemeyecek şekilde iç kesimde yer almaktadır. Bu anlamda köylerin potansiyelinden turizmin gelişmesi adına da faydalanılabilir. Bu yerleşimlerden Eşelek köyü tamamen I. derece doğal sit alanı içerisinde yer almaktadır. Şirinköy yerleşiminin bir bölümü ve yakın çevresi ile Uğurlu köyünün yakın çevresi III. derece doğal sit alanıdır. Bununla beraber, köylerin mevcut yerleşik alanları içerisinde yapılaşmaya uygun, boş parsellerin bulunduğu görülmektedir. Söz konusu yerleşimlerde onaylı Çevre Düzeni Planı'nda belirtilen yapılaşma koşullarına uygun olarak konut, ikincil konut veya turizm amaçlı yapılara yer verilebilir.

Kentsel/kırsal gelişim alanı için İlçe Merkezi'ndeki sit alanı sınırlarından uzak bölgelerde son yıllarda gelişen yapılaşma, çevredeki tarım alanlarına ve zeytinliklere zarar vermeyecek ölçüde, günümüzde askeriye'nin bulunduğu bölgeye doğru ve Bademliköy bölgesinden uzak kalacak şekilde genişletilebilir. Ada'da niteliksiz uygulamaların önüne geçebilmek adına gelişecek yeni yapılaşmanın sınırları imar planları ile net bir biçimde çizilmeli, Ada'nın geleneksel mimarisine uyumlu bir gelişmenin olmasına çalışılmalıdır.

6.2.4 Doğal sit alanlarına yönelik öneriler

Gökçeada'da yeni yerleşim veya turizm alanı ihtiyaçlarının kimi örneklerde doğal sit alanlarına yapılan müdahalelerle karşılandığı görülse de, yoğun olarak doğal sit niteliğinde alanlara sahip olan Ada bu özelliğini korumaktadır. **Ada'nın doğal sit alanları 2012 yılında kabul edilen yönetmelik¹⁰⁶ kapsamında yeniden**

¹⁰⁶ Korunan Alanların Tespit, Tescil ve Onayına İlişkin Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik, 2012.

derecelendirilirken de bu özelliği sürdürülmeye çalışılmalı ve koruma öncelikli kararlar alınmalıdır.

Gökçeada'da son yıllarda artan turizm baskısının doğal değerlerin zarar görmesine neden olmaması için gerekli önlemler alınmalıdır. Bunun için **öncelikle Çevre Düzeni Planı'nda doğal sit alanları üzerinde tehdit oluşturduğu düşünülen kararların gözden geçirilmesi ve revize edilmesi şarttır.**

Bütünüyle I. derece doğal sit alanı olarak koruma altında olan, aynı zamanda Türkiye'nin ve Gökçeada'nın ÖDA alanları içerisinde olan, Yıldız Koy ve Mavi Koy arasındaki Sualtı Milli Parkı'nın içerisinde bulunduğu Ada'nın kuzey kıyıları, turizm baskısının yanı sıra onaylanan Çevre Düzeni Planı sebebiyle tehdit altındadır. **Plan'da Yenibademli köyünden Yıldız Koyu'na kadar olan geniş bir bölgenin Yenibademli yerleşiminin kırsal gelişim alanı olarak belirlenmesi kararı, özel bir karaktere sahip bölge için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır ve biran önce iptal edilmelidir** (Şekil A.10). Turizm faaliyetlerinin düşünüldüğü ve düzenlendiğini gösteren bu karar yerine koruma öncelikli bir yaklaşım geliştirilmelidir. Çalışma kapsamında Kaleköy-Bademliköy bölgesinde gerçekleştirilen ayrıntılı analiz çalışması ve buradaki kentsel sit alanları çevresinde önerilen hassas koruma bölgeleri ve etkileme geçiş alanlarının dikkate alınması bölgenin doğal karakterinin sürdürülmesi konusunda da katkı sağlayacaktır (Şekil B.10-B.14).

Sulak alan koruma bölgesi olan **Tuz Gölü ve çevresi için** de özellikle yakın bölgesindeki verimli topraklarda sürdürülen tarım ve hayvancılık faaliyetleri, Kefalos ve Kokina plajlarındaki turizm faaliyetlerinin bölge üzerinde yarattığı ve gelecekte yaratabileceği etki unutulmamalı, gerekli önlemler alınmalıdır. **Bölgenin koruma kullanma dengesini ve sürdürülebilir kullanımını sağlayacak bir yönetim planı hazırlanması önceliklidir.**

6.3 Yapısal Öneriler

Kültürel peyzaj alanlarının ve kırsal alanların aynı zamanda ekonomik birer kaynak olarak görülmeleri ve bu alanları ekonomik anlamda destekleyecek önerilerin geliştirilmesi önemlidir. Bu bağlamda Gökçeada'da **halkın temel geçim kaynaklarını oluşturan tarım, hayvancılık ve balıkçılığın desteklenmesi ve geliştirilmesi** gereklidir. Bu konuda gerek geliştirilecek **projeler kapsamında** Avrupa Birliği ve

Birleşmiş Milletler gibi **uluslararası kurumların desteklerinin**, gerekse Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, Kalkınma Ajansları gibi **ulusal kurumların desteklerinin sağlanması** önemlidir. Gökçeada, ada olmasının getirdiği tarım alanlarının daha korunaklı ve kontrolünün kolay olması, uzun yıllardır bu topraklarda kimyasal ilaç kullanılmamış olması gibi koşullar ile organik tarımın gelişmesi için oldukça uygun bir ortam sağlamaktadır. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın da sürdürdüğü çeşitli faaliyetler ve yerel yönetimin yatırımları ile Ada'da organik tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin geliştirilmeye çalışıldığı bilinmektedir. Bu anlamda, Ada'nın Slow Food ve Cittaslow birliklerine üye olması ile birlikte organik üretim olanakları da arttırılmıştır.

Ada'da tarım ve hayvancılıktan alınan verimin arttırılması amacıyla kurulan **TİGEM'in** özelleştirilmesi, toprağı olamayan yerel halk da dahil Gökçeada'da yaşayan herkese bu alanda eşit fırsat ve adil kazanç sunma olanağını ortadan kaldırdığından bu kurumun **devlet eliyle işletilmesi önemlidir ve kamu yararına olacaktır.**

Geçmişte kamu yatırımları, son yıllarda ise kamu ile beraber özel yatırımlarla da gelişmekte olan **turizm** sektörü Ada için önemli olduğundan **gelişimi desteklenmeli, ancak tek tip bir istihdam biçiminin yaratılmasının da önüne geçilmelidir.** Geniş kumsalları ve doğal koylarının sağladığı deniz turizmi olanaklarının yanı sıra Gökçeada tarihi geleneksel yerleşimleri, gelenek ve göreneklerini sürdüren kültürel yapısı, geleneksel üretim teknikleri devam ettirilerek elde edilen tarım ürünleri ile kültür turizmi, eko-turizm, agro-turizm gibi alternatif turizm olanaklarının geliştirilmesi için de olanak sağlamaktadır. **Geleneksel yerleşimlerde eko-turizm alternatiflerinin uygulanması,** yerleşimlerin potansiyelinin yeniden değerlendirilmesi konusunda pozitif bir etki oluşturacak, terk edilen yerleşimlerin canlanmasında, mülk sahiplerinin yapılarının bakım ve onarımlarını gerçekleştirmesinde, motive edici bir faktör olacaktır. Ancak **söz konusu faaliyetlerin geleneksel yaşam biçimlerinin önüne geçmemesi adına üst ölçekli planlarla sınırlandırılarak uygulanması** gereklidir.

6.4 Çevresel Öneriler

Deprem, sel, erozyon gibi doğal afetlere açık olan Gökçeada'da geleneksel yapılarda oluşan zararı en aza indirmek için **riskler belirlenmeli** ve sözü edilen **afet ve riskler**

karşısında gerekli koruyucu önlemler alınmalıdır. Söz konusu tehditler sadece geleneksel yapılar konusunda değil Ada'nın doğal ve kültürel tüm değerleri için geçerli olup, tehdit değerlendirmesi yaparken tüm değerlerin göz önünde bulundurulması önemlidir. Bunun yanı sıra, **doğal afetler gerçekleştiğinde yapılması gereken acil müdahalelerin neler olduğunun, bu müdahaleler konusunda hangi kişi ve kurumların yetkili olduğunun ve sorumluluk üstleneceğinin, müdahaleler için gerekli olacak kaynakların belirlenmesi** de önemlidir.

Kaynakların bilinçsiz tüketimi kültürel peyzaj değerlerinin geri döndürülemez şekilde kaybına neden olmaktadır. Gökçeada'nın bir ada yerleşimi olması dolayısıyla doğal kaynaklarının sınırlı olduğu göz önünde bulundurularak bu **kaynakların bilinçli bir şekilde kullanılması** önemlidir.

Genellikle taş, toprak, ahşap gibi doğal malzemeler kullanılarak inşa edilen Gökçeada'daki geleneksel yapıların dış etkenlerden kolayca zarar görmemeleri için **sürekli bakımlarının yapılması** gereklidir. Kullanılan malzemelerin doğal yapısından kaynaklanan problemlerin bilinmesi de bu yönde önleyici koruma kararlarının alınması açısından önemlidir.

Ada'da tarımsal biyoçeşitliliğin kaybı da kültürel peyzaj değerlerini tehdit etmektedir. Devlet tarafından verilen desteklerle organik tarımın gelişmesi olumlu bulunmakla birlikte; **biyoçeşitliliği ve tarımsal biyoçeşitliliği korumak üzere sadece baskın olarak bulunan ürünlerin değil, tüm ürünlerin tespitinin yapılması ve üretimi için gerekli teşviklerin sağlanması** önemlidir. Geçmişte, Büyükdere Ovası ve Dereköy çevresinde yetiştirilen üzüm ile Bademliköy çevresinde yoğun olarak yetiştirilen bademin yeniden üretilmesi adına desteklenmesi bu konuda atılacak ilk adım olabilir.

Yakın zamanda özel bir firmanın talebi ile gündeme gelen, ancak daha sonra iptal edilen Ada'da altın madeni arama gibi çalışmaların ise en başında doğal kaynaktan elde edilecek faydanın yanında doğal ve kültürel mirasa vereceği zarar düşünülerek planlanmaması gerekir. Ada'nın **doğal kaynaklarının** doğal ve yapılı çevreye en az etki edecek, kültürel peyzaj değerlerinin korunmasına engel oluşturmayacak şekilde **bilinçli olarak tüketimi** planlanmalıdır. Ada'da rüzgar enerjisinden faydalanmak üzere geliştirilen çalışmalara da aynı bilinçle yaklaşılmalıdır. **Ada'nın uzun yıllar içerisinde oluşan kültürel peyzaj değerlerine geri döndürülemez biçimde etki edecek projelerden kaçınılmalıdır.**

KAYNAKLAR

- Ambraseys, N. N. ve Finkel, C. F.** (2006). *Türkiye’de ve Komşu Bölgelerde Sismik Etkinlikler Bir Tarihsel İnceleme 1500-1800*. M. Umur Koçak (Çeviren). Ankara: Tübitak Yayınları.
- Agnoletti, M.** (2014). Rural Landscape, Nature Conservation and Culture: Some Notes on Research Trends and Management Approaches from a (Southern) European Perspective. *Landscape and Urban Planning* 126, (ss. 66-73). Erişim: 18 Kasım 2015, <http://www.elsevier.com/locate/landurbplan>.
- Agnoletti, M.** (2015). *Guidelines for the Assessment and Management of Landscape in the GIAHS Sites*. Laboratory for Landscape and Cultural Heritage. İtalya: Floransa Üniversitesi Yayınları. Erişim: 20 Ekim 2015, <http://www.fao.org/giahs/en>.
- Akartuna, M.** (1950). İmroz Adasında Bazı Jeolojik Müşahedeler. *Türk Jeoloji Kurumu Bülteni*, 2(2), (ss. 9-17). Ankara: TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Yayını.
- Alexandris, A.** (1980). Imbros and Tenedos: A Study of Turkish Attitudes Toward Two Ethnic Greek Island Communities Since 1923. *Journal of the Hellenic Diaspora*, VII(1), (ss. 5-31). New York: Pella Publishing Company.
- Allen, V.** (2012, 21 Temmuz). The View? Gone With The Wind: Our Famous Scenery and Landmarks Blighted Forever By Turbines. *Daily Mail*. Erişim <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2176806>.
- 648 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname** (2011). *T.C. Resmi Gazete* 28028, 17 Ağustos 2011.
- Apostolopoulos, Y. ve Gayle, D. J.** (2002). *Island Tourism and Sustainable Development Caribbean, Pasific and Mediterranean Experiences*. United States of America: Praeger Publishers.
- Arabatzi, G., Aggelopoulos, S. ve Tsiantikoudis, S.** (2010). Rural Development and Leather+ in Greece: Evaluation of Local Action Groups. *Journal of Food, Agriculture and Environment*, 8(1), (ss. 302-307). Finland: WFL Publisher.
- Australia ICOMOS** (2013). *The Burra Charter*. Erişim 10 Elim 2016, <http://australia.icomos.org>.
- Aziz, A.** (1973). Gökçeada Üzerine Toplumsal Bir İnceleme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 28(1), (ss. 85-119). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasi Bilgiler Fakültesi Yayını.

- Babül, E. M.** (2003). *Belonging to Imbros: Citizenship and sovereignty in the Turkish republic.* (yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi). Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Barkan, Ö. L.** (1945). *XV. ve XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esaslar. I, Kanunlar.* İstanbul: Bürhaneddin Erenler Matbaası.
- Bayındırlık ve İskan Bakanlığı.** (1984). *Gökçeada Bütünü Nazım İmar Planı Plan Açıklama Raporu.* Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü.
- 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu.** (2005). *T.C. Resmi Gazete 25880*, 19 Temmuz 2005.
- 5226 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.** (2004). *T.C. Resmi Gazete 25535*, 27 Temmuz 2004.
- 1151 sayılı Bozcaada ve İmroz Kazalarının Mahalli İdareleri Hakkında Kanun.** (1927). *T.C. Resmi Gazete 25535*, 20 Temmuz 1927.
- Birnbaum, C. A.** (1994). Protecting Cultural Landscapes: Planning, Treatment and Management of Historic Landscape. A.B.D. National Park Service, *Preservation Briefs* 36, Erişim: 10 Şubat 2015, <http://www.cr.nps.gov/hps/tps/brief36.htm>.
- BOA.** (1519). 75 numaralı Tahrir Defteri, (ss. 119-132).
- BOA.** (1530). 434 numaralı Tahrir Defteri, (ss. 42-50).
- BOA.** (1569). 490 numaralı Tahrir Defteri, (ss. 422-440).
- BOA.** (1849). A.MKT.MHM fon, 13 gömlek, 57 sıra numaralı kayıt.
- Bouras, C.** (1983). Chios. D. Philippides (Editör), *Greek Traditional Architecture, V I*, (ss. 141-182). Atina: Melissa Basımevi.
- Boutaras, M.** (2012). İmroz'un Eğitim Serüveni. F. Tansuğ (Editör), *İmroz Rumları Gökçeada Üzerine*, (ss.110-150). İstanbul: Heyamola Yayınları.
- Buggey, S.** (1999). *An Approach to Aboriginal Cultural Landscapes.* Landscape and History, Ottawa, Historic Sites and Monuments Board of Canada. Erişim: 23 Ekim 2015, http://www.pc.gc.ca/docs/r/pca-acl/images/Aboriginal_Cultural_Landscapes_e.pdf.
- Buhalis, D.** (1999). Tourism on the Greek Islands: Issues of Peripherality, Competitiveness and Development. *International Journal of Tourism Research*, 1(5), (ss. 341-358). Erişim: 11 Ekim 2016, <http://academia.com>.
- Buhalis, D.** (2001). Tourism in Greece: Strategic Analysis and Challenges. *Current Issues in Tourism*, 4(5), (ss. 440-480). Erişim: 16 Ekim 2016, <http://www.commerce.otago.ac.nz/tourism/current-issues/homepage>.
- Canada's Historic Places.** (2010). *Standarts and Guidelines for the Conservation of Historic Places in Canada.* Erişim: 2 Şubat 2016, <http://www.historicplaces.ca>.

- Cevad, A.** (1895). *Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügatı*. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası. Erişim: 12 Ocak 2016, <https://archive.org/details/memlikiosmaniye0001al>.
- Clark, J., Darlington, J. ve Fairclough, G.** (2004). *Using Historic Landscape Characterisation, English Heritage Review of HLC Applications 2002-03*. English Heritage ve Lancashire Country Council. Erişim: 12 Şubat 2016, <https://historicengland.org.uk>.
- COE.** (1995). *Recommendation of the Committee of Ministers to Member States on the Integrated Conservation of Cultural Landscape Areas as part of Landscape Policies* (Recommendation No. R (95) 9). Council of Europe Committee of Ministers.
- COE.** (2005). Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society. *Council of Europe Treaty Series, No 199*, Faro.
- Conze, A.** (1860). *Reise auf den Inseln des Thrakischen Meeres*. Hannover: Carl Rümpler.
- Choiseul-Gouffier, G.** (1809). *Voyage pittoresque de la Grece*. Paris: J-J Blaise.
- Cuinet, V.** (1892). *La Turquie d'Asie I*. Paris: E. Leroux, Michigan Üniversitesi Online Yayınları.
- Çağaptay, S.** (2012). Bir Adanın Arada Kalmışlığının Öyküsü, İmroz'un Osmanlı Öncesine Bakış. *İmroz Rumları Gökçeada Üzerine*, (ss. 34-49). İstanbul: Heyamola Yayınları.
- Çanakkale İl Yıllığı.** (1967). *Çanakkale 1967 İl Yıllığı*. Ankara: Çanakkale Valiliği Yayını.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı.** (2015). *Balıkesir-Çanakkale Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı Plan Açıklama Raporu*. Mekansal Planlama Genel Müdürlüğü. Erişim 6 Temmuz 2016, <http://www.csb.gov.tr>.
- Daniels, S.** (1993). *Fields of Vision: Landscape Imagery and National Identity in England and the United States*. Princeton: Princeton University Press.
- Dinçer, İ ve Enlil, Z.** (2012). Kültür Mirasının Değişen Kapsamı ve 'Kültürel Mirasın Toplum İçin Değeri - Faro Sözleşmesi'nin Algılanması: Türkiye İçin Bir Ön Araştırma. *Kültür Politikaları ve Yönetimi, Yıllık 2011*, (ss. 47-56). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Dinçer, İ.** (2013). Kentleri Dönüştürürken Korumayı ve Yenilemeyi Birlikte Düşünmek: "Tarihi Kentsel Peyzaj" Kavramının Sunduğu Olanaklar. *ICONARP International Journal of Architecture and Planning, Volume 1*, (ss.22-40). Erişim 16 Mart 2014, iconarp.selcuk.edu.tr/iconarp/article/download/15/13.
- Dinçer, İ.** (2017). Doğal Alanların Korunmasında Dünyadaki Yaklaşımlar ve Türkiye Pratiği: Çelişkiler-Sorunlar. *Kıyı Bölgelerinde Mimarlık: Karadeniz'in Doğa ve Kültür Değerleri Risk Altında Paneli*, Trabzon. Erişim 18 Ağustos 2017, www.mimaristtv//panel-kiyi-bolgelerinde-mimarlik-karadenizin-doga-ve-kultur-degerleri-risk-altinda.

- Dukas.** (1956). *Bizans Tarihi*, V. Miroğlu (Çeviren). İstanbul: İstanbul Enstitüsü Yayınları.
- Dündar, M.** (2015). Gökçeada Türk Kültür Varlıkları. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10/6, (ss. 403-432). Ankara. Erişim 5 Şubat 2016, <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8004>.
- Emecen, F. M.** (2002). İmbros'tan İmroz ve Gökçeada'ya Bir Adanın Tarihi Geçmişi. *Gökçeada*, (ss. 53-68). Gökçeada: Gökçeada Belediyesi Yayını.
- English Heritage.** (2015). *English Heritage Annual Reports and Accounts*. Erişim: 11 Şubat 2016 , <http://historicengland.org.uk>.
- Erdoğu, B.** (2012). Uğurlu-Zeytinlik:Gökçeada'da Tarih Öncesi Dönemlere Ait Yeni Bir Yerleşme. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(4), (ss.1-16). Edirne: Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayını.
- Eres, Z.** (2016). *Mimari ve Arkeolojik Koruma Kültürü Üzerine Yazılar*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Ergin, K., Güçlü, U. ve Uz, Z.** (1967). *Türkiye ve Civarının Deprem Kataloğu*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Maden Fakültesi Yayını.
- Erginsoy, G. B.** (2006). *Adalılar-İmroz'dan Gökçeada'ya*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını.
- Erinç, S. ve Yücel, T.** (1988). *Ege Denizi Türkiye ile Komşu Ege Adaları*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Erkin, F. C.** (1968). *Türk Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*. Ankara: Başnur Matbaası.
- Etairia Meletis Imvrou Kai Tenedou** (2014). *Toponymikos Chartis Tis Imvrou*. Selanik. Erişim 26 Mart 2017, <http://www.emit.gr>.
- Evliya Çelebi.** (2011). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi IX*, S.A. Kahraman (Editör). İstanbul: YKY Yayınları.
- Fıratlı, N.** (1964). İmroz ve Bozcaada. *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, (ss. 8-10). İstanbul: Bulletin Officiel.
- Fischer-Kowalski, M., Xenidi, L., Singh, S. J., Pallua, I.** (2011). *Transforming the Greek Island of Samothraki into a UNESCO Biosphere Reserve*. GAIA, 20(3), (ss. 181-190). Erişim 09 Mayıs 2015, <http://www.oekom.de/gaia>.
- Fowler, P. J.** (2003). World Heritage Cultural Landscapes 1992-2002. *World Heritage Papers* 6. Paris: UNESCO World Heritage Centre.
- Fredrich, C.** (1908). *İmbros*. Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, (ss. 81-112). Berlin: Athenische Abteilung 33.
- Gökçeada Kaymakamlığı.** (2014). Kurumsal Fotoğraf Arşivi.
- Gönülal, O.** (2008). Gökçeada Kıyı Balıkçılığına Genel Bir Bakış. *Gökçeada Değerleri Sempozyumu Bildiri Kitabı*, (ss. 127-133), Çanakkale: 26-27 Ağustos 2008.

- Greek Institute of Geology and Mineral Exploration** (2009). *Southern Thassos: Designation of Geosites-Geoparks, Contribution to Sustainable Development*. Erişim 20 Ocak 2016, <https://www.researchgate.net>.
- Gremmenas, A.** (2005). *A Study on the Degree of Application of Strategic Environmental Assessment (Sea) and Integrated Coastal Zone Management (ICZM) for The Promotion of Sustainable Coastal Development in Greece*. (yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi). East Anglia Üniversitesi, Çevre Bilimleri Fakültesi, İngiltere.
- Güçlü, U., Altınbaş, G. ve Eyidoğan, H.** (1986). *Türkiye ve Çevresi Deprem Kataloğu (1971-1975)*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Yayını.
- Güney Marmara Kalkınma Ajansı** (2012). *Bozcaada ve Gökçeada Değerlendirme Raporu*. Erişim 12 Ekim 2013, <http://www.gmka.org.tr>.
- Güney Marmara Kalkınma Ajansı** (2014). *Güney Marmara Bölgesi Bölge Planı*. Erişim 1 Temmuz 2015, <http://www.gmka.org.tr>.
- Harmankaya, S. ve Erdoğan, B.** (2001). Prehistoric Survey At Gökçeada, Turkey, In 1999. *Archaeological Reports 1999/2000*, (ss. 28-35). İngiltere: Durham Üniversitesi ve Newcastle Upon Tyne Üniversitesi Yayını.
- Herodotos.** (2004). *Herodot Tarihi*. M. Ökmen (Çeviren). İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Hildebrandt, W.** (1995). *Historical Analysis of Parks Canada and Banff National Park 1968-1995*. Kanada: Banff-Bow Valley Study.
- Homerios.** (1999). *İlyada*. A. Erhat ve A. Kadir (Çeviren). İstanbul: Can Yayınları.
- Hüryılmaz, H.** (2002). Gökçeada Arkeolojisi, *Gökçeada*, (ss. 69-92). Gökçeada: Gökçeada Belediyesi Yayını.
- Hüryılmaz, H.** (2006). *Kuzeydoğu Ege Denizi'nin Rüzgarlı Bahçesi: Gökçeada*. Çanakkale: Gökçeada Belediyesi Yayınları.
- Hüryılmaz, H.** (2012). Gökçeada-Yenibademli Höyük 2010 Yılı Kazıları, *33.Kazı Sonuçları Toplantısı*. Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları.
- ICOMOS.** (2014). Heritage and Landscape as Human Values. *ICOMOS 18th General Assembly*. Florence, Italy: 9-14 November.
- ICOMOS Türkiye** (2012). *ICOMOS Türkiye Milli Komitesi Kapadokya Bildirgesi*. Nevşehir: 17 Şubat.
- ICOMOS Türkiye** (2013). *ICOMOS Türkiye Milli Komitesi Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi*. İstanbul: 12 Aralık.
- ICOMOS ve IFLA** (2017). *Principles Concerning Rural Landscapes as Heritage*. 1 December 2016. Erişim 31 Ekim 2017, <http://www.icomos.org>.
- IUCN.** (1994). *Guidelines for Protected Area Management Categories*. Gland, Switzerland: IUCN.
- 2634 sayılı Turzimi Teşvik Kanunu.** (1982). *T.C. Resmi Gazete 17635*, 16 Mart 1982.

- 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu.** (1983). *T.C. Resmi Gazete 18113*, 23 Temmuz 1983.
- 2872 sayılı  evre Kanunu.** (1983). *T.C. Resmi Gazete 18132*, 11 Ağustos 1983.
- 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu.** (1983). *T.C. Resmi Gazete 18132*, 11 Ağustos 1983.
-  lter, F.** (1994). Bazı  rneklerle Osmanlı Dönemi Mimarlığında XIX. Yüzyıl Ege Bölgesi Kiliseleri: Gökçeada ( mroz)-Ayvalık-Selçuk  irince (Kırkıcıa) Köyü. *XI. Türk Tarih Kongresi'nden ayırbasım*, (ss.1987-2000). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- James, P. E. ve Martin, G.** (1981). *All Possible Worlds: A History of Geographical Ideas*. New York: John Willey&Sons.
- Jones, M.** (2003). The Concept of Cultural Landscape: Discourse and Narratives. H. Palang ve G. Fry (Editörler), *Landscape Interfaces*, (ss. 21-51). Hollanda: Kluwer Academic Yayını.
- Kahraman, S.  .** (2005). Gökçeada'da G  lerin Nüfus Gelişimi ve Değişimi  zerine Etkileri. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 3(2), (ss. 39-53). Ankara: Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını.
- Kahraman, S.  .** (2006). Geçmişten Günümüze Gökçeada'da Yerleşmelerin Dağılışında Etkili Olan Faktörler. *Coğrafya Dergisi 14*, (ss. 25-42). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Yayını.
- Kahya, Y.** (2017). ICOMOS Türkiye'nin 2011-2014 Dönemi. *ICOMOS'un Kuruluşunun 50. Yılı Etkinlikleri-Kuruluşundan Günümüze ICOMOS Türkiye*, (ss. 69-92). İstanbul: Ege Yayınları.
- Kamarinopoulou, E.** (2010). Narrating and Weeping over Past Glories - The Hopeful Develoing Future of Unfortunate Imvros. *The 6th Interdisciplinary Interuniversity Conference*, (ss.1-19). Greece. Erişim adresi <http://mirc.ntua.gr/6thconference>.
- Karaca, Z.** (2006). *İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Karal, E. Z.** (1996). *Osmanlı Tarihi 9*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karal, E. Z.** (1997). *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları.
- Karas, M.** (2012).  mroz'da Dini Hayat ve Kiliseler. F. Tansuğ (Editör), * mroz Rumları Gökçeada  zerine*, (ss.50-79). İstanbul: Heyamola Yayınları.
- Konyalı, A., Daş, G., Savaş, T. ve Yurtman, İ. Y.** (2004). Gökçeada'da  mroz Koyunu Yetiştiriciliği: Organik Hayvancılık için Potansiyel? *I. Uluslararası Organik Hayvansal  retim ve Gıda Güvenliği Kongresi*. Kuşadası, Türkiye: 28 Nisan- 1 Mayıs. Erişim 2 Nisan 2018, <https://www.researchgate.net>.
- Koral, H.,  zt rk, H. ve Hanil i, N.** (2009). Tectonically induced coastal uplift mechanism of Gökçeada Island, Northern Aegean Sea, Turkey.

Quaternary International, 197(1), (ss. 43-54). Erişim 5 Mart 2017, <https://doi.org/10.1016/j.quaint.2008.04.001>.

Korunan Alanların Tespit, Tescil ve Onayına İlişkin Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik (2012). *T.C. Resmi Gazete* 28358, 19 Temmuz 2012.

Kritovulos, M. (2007). *İstanbul'un Fethi*. Karolidi Efendi (Çeviren). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Kurumahmut, A. (1998). Ege'de Egemenliği Tartışmalı Adalar Sorununun Ortaya Çıkışı. A. Kurumahmut (Editör), *Ege'de Temel Sorun Egemenliği Tartışmalı Adalar VII(182)*, (ss. 1-32). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Küçük, C. (1998). Ege Adalarında Türk Egemenliği Dönemi. A. Kurumahmut (Editör), *Ege'de Temel Sorun Egemenliği Tartışmalı Adalar, VII(182)*, (ss. 33-80). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Kürkçüoğlu, K. E. (1962). *Süleymaniye Vakfiyesi*. Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı.

Lambrick, G., Hind, J. ve Wain, I. (2013). *Historic Landscape Characterisation in Ireland : Best Practice Guidance*. The Heritage Council of Ireland Series. Erişim 18 Şubat 2017, <https://www.heritagecouncil.ie>.

Lawrence Durrell, J. (2015). Foreword. *Conserving Cultural Landscapes Challenges and New Directions*. K. Taylor, A. St. Clair, N.J. Mitchell (Editörler), Rutles Studies in Heritage. New York: Taylor and Francis.

Madran, E. ve Uysal, Z. Ç. (Editörler) (2009). *Korumada Yeni Tanımlar Yeni Kavramlar-Kültürel Peyzaj*. TMMOB Mimarlar Odası Kültürel Mirasın Korunması Komitesi. Ankara: Özdi Basımevi.

Martinos, H. (2011). Paros 2020: A Vision for the Future. *Paros Life Magazine*, Sayı 147. Erişim adresi <http://paroslife.parosweb.com>.

McClelland, L. F., Keller, J. T., Keller, G. P., ve Melnick, R. Z. (1999). *National Register Bulletin 30: Guidelines for Evaluating and Documenting Rural Historic Landscapes*. Washington D.C.: U.S. Department of the Interior, National Park Service, Cultural Resources.

Meining, D. W. (1979). The Beholding Eye: Ten Versions of the Same Scene. D.W. Meining (Editör), *The Interpretation of Ordinary Landscapes: Geographical Essays*, (ss. 32-48). New York: Oxford University Press.

Mellink, M. (1988). Anatolia. J. Boardman, N. Hammond, D. Lewis, M. Ostwald (Editörler), *The Cambridge Ancient History IV(3)*, (ss. 211-219). Cambridge: Histories Online Cambridge University Press.

Melnick, R. Z. (1984). *Cultural Landscapes: Rural Historic Districts in the National Park System*. Washington D.C.: US Department of the Interior National Park Service.

Meray, S. L. (2002). *Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar-Belgeler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Miller, W. (1921). The Gattilusj of Lesbos 1355-1462. *Essays on the Latin Orient*. Cambridge: Cambridge University Press. Erişim: 7 Mart 2015, <https://archive.org/stream/essaysonlatinori00milluoft>.

- Moustoksidis A. ve Bartholomeos, K.** (2010). *İmroz Tarihi Üzerine Bir İnceleme*. Gökçeada: Gökçeada İmroz Koruma Yardımlaşma Geliştirme ve Yaşatma Derneği Yayını.
- Municipality of Mykonos** (2009). Mykonos&Tourism (Powerpoint Sunumu). Erişim 3 Mart 2016, <http://www.mykonos.gr>.
- National Trust for Scotland** (2010). *World Heritage Site Management Plan 2011-2016*. United Kingdom.
- Oberhummer, E.** (1898). Imbros. *Beitrage zur Alten Geschichte und Geographie, Festschrift für Heinrich Kiepert*, (ss. 277-304). Berlin.
- OECD.** (2016). OECD Current Profiles-Greece. *Tourism Trends and Policies 2016*, (ss. 180-185). Erişim: 22 Kasım 2016, <http://www.oecd.org>.
- Ogilvie, A. G.** (1916). Notes on the Geography of Imbros. *The Geographical Journal* 48(2), (ss. 130-145). Erişim: 05 Ocak 2015, <https://jstor.org/stable/1780087>.
- Orhonlu, C.** (1972). Gökçeada (İmroz). *Türk Kültürü Dergisi*, X(112), (ss. 15-21). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını.
- Ousterhout, R. ve Held, W.** (1997). Survey of The Ancient and Byzantine Monuments on Imbros/Gökçeada 1995. *XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt 2*, (ss. 55-69). Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basım Evi.
- Ousterhout, R. ve Held, W.** (1999). Forschungen auf Imbros/Gökçeada 1997. *XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt 1*, (ss. 61-74). Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basım Evi.
- Ousterhout, R. ve Held, W.** (2000). Imbros/Gökçeada 1998. *XVII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (ss. 123-136). Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basım Evi.
- Örenç, A. F.** (2003). Ege Adalarında İdari Yapı (1830-1923). İ. Bostan (Editör), *Ege Adalarının İdari, Mali ve Sosyal Yapısı*. Ankara: Stratejik Araştırma ve Milli Etüdler Komitesi Yayını.
- Özbek, Ç.** (2008). Antik Çağda Gökçeada. *Gökçeada Değerleri Sempozyumu*, (ss. 59-68). Çanakkale: 26-27 Ağustos.
- Özmen, A.** (2016). *Tarihi Cittaslow Yerleşimlerinde Kentsel ve Mimari Koruma İlkeleri*. (yayımlanmamış Doktora tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Page, R. R., Gilbert, C. A. ve Dolan, S. A.** (1998). *A Guide to Cultural Landscape Reports: Contents, Process, and Techniques*. Washington: U.S. Department of the Interior, National Park Service. Erişim: 02 Kasım 2015, http://www.nps.gov/cultural_landscapes/Documents/Guide_to_Cultural_Landscapes.pdf.
- Pasaidaios, A.** (1973). *Hē laikē architektonikē tēs Imvrou*. Atina Akademisi. Atina: Yunan Halkbilim Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Pazarcı, H.** (1990). Ege Denizindeki Türk-Yunan Sorunlarının Hukuki Yönü. Semih Vaner (Editör), *Türk-Yunan Uyuşmazlığı*. İstanbul: Metis Yayınları.

- Pekak, S.** (1999). 18.-19. Yüzyıllarda Niğde ve Çevresinde Hristiyan Dini Mimarisi, *XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (ss. 25-48). Ankara: Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Penelope, K., George, T. ve Issaak, P.** (2010). Abandoned Settlements Detection Using Very High Resolution Satellite Images: A Case Study of Gökçeada (Imbros) Island, Turkey. *9th Πανδλληνιο Γδωγραφικο □Τνδργριο (9th Geographic Panhellenic Conference)*, (ss. 612-617). Athens, Greece.
- Philippas-Apostolou, M.** (1983). Paros. D. Philippides (Editör), *Greek Traditional Architecture V II*, (ss. 111-144). Atina: Melissa Basımevi.
- Piacenza, F.** (1688). *L'Egeo redivivo : o' sia chorographia dell' arcipelago, e dello stato primiero, & attuale di quell' isole, regni, città, popolationi, dominii, costumi, sito, & imprese, con la breue descrizione particolare sì del suo ambito littorale, che della Grecia, Morea, o' Peloponnese, di Candia, e Cipri.* Napoli. Erişim: 1 Nisan 2015, <https://searchworks.stanford.edu>.
- Piri Reis** (1973). *Kitab-ı Bahriye, Denizcilik Kitabı I*, Y. Senemoğlu (Çeviren), (ss. 119-120). İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Planning Policy Statement 7.** (2004). *Sustainable Development in Rural Areas*. England: Stationery Office.
- Priestly, G. K., Edwards, J. A. ve Coccossis, H.** (1996). *Sustainable Tourism? European Experiences*. Oxon: CAB International.
- Rapoport, A.** (1992). On Cultural Landscapes. *Traditional Dwellings and Settlements Review* 3(2), (ss. 33-47). Erişim: 15 Kasım 2015, <http://iaste.berkeley.edu/pdfs/03.2e-Spr92rapoport-sml.pdf>.
- Rapoport, A.** (2004). *Kültür Mimarlık Tasarım*. S. Batur (Çeviren). İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Romanos, A.** (1983). Mykonos. D. Philippides (Editör), *Greek Traditional Architecture, V II*, (ss. 43-76). Atina: Melissa Basımevi.
- Ruhl, B.** (2018). *Imbros, Archäologie einer nordostägäischen Insel*. Marburger Beiträge zur Archäologie, Band 5. Marburg. ISBN 978-3-8185-0536-3.
- Saib, A.** (1886). *Coğrafya-yı Mufasssal Memalik-i Devlet-i Osmaniye*. İstanbul.
- Sauer, C. O.** (1925). *The Morphology of Landscape*. Berkeley, Californiya: Californiya University.
- Sayar, M. H.** (1995). Doğu Trakya'da Epigrafi ve Tarihi Coğrafya Araştırmaları 1993. *XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (ss. 61-66). Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basım Evi.
- Schmidt, J. F. J.** (1881). *Studien über Vulkane und Erdbeben*. A. Georgi (Editör). Leipzig. Erişim 2 Ekim 2018, https://archive.org/details/bub_gb_bFDPAAAAMAAJ/page/n3.
- Simons, S.** (2011, 9 Şubat). UNESCO's Wind Turbine Problem: Mont-Saint-Michel's Worl Heritage Status Under Threat. *Der Spiegel*. Erişim 2 Şubat 2017, <http://www.spiegel.de>.

- Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği** (2014). *T.C. Resmi Gazete* 28962, 04 Nisan 2014.
- Swanwick, C.** (2002). *Landscape Character Assessment-Guidance for England and Scotland*. The Countryside Agency and Scottish Natural Heritage. England: Department of Landscape, University of Sheffield.
- Taylor, K.** (2008). Landscape and Memory: cultural landscapes, intangible values and some thoughts on Asia. *16th ICOMOS General Assembly and International Symposium: Finding the spirit of place between the tangible and the intangible*, 29 Eylül-4 Ekim 2008. Canada: Quebec.
- Taylor, K.** (2009). Cultural Landscapes and Asia. *Landscape Research*, 34, (ss. 7-31). Erişim 11 Ekim 2016, <http://www.tandfonline.com/doi/full>.
- Taylor, K. ve Lennon, J.** (2012). *Managing Cultural Landscapes*. London: Routledge.
- Theoharis, S.** (2013). *İmroz-Ölümsüz Suyun Efsanesi*. Çanakkale: Ege Yayıncılık.
- Tudor, C.** (2014). *An Approach to Landscape Character Assessment*. Natural England. Erişim: 22 Şubat 2016, www.gov.uk/natural-england.
- Turhan, A.** (1997). *Gökçeada Sivil Mimari Örnekleri Cephe Analizleri*. (yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- TÜDAV Gökçeada Sualtı Milli Parkı Kararı.** (1999). *T.C. Resmi Gazete* 23618, 1 Şubat 1999.
- TÜDAV Gökçeada Sualtı Milli Parkı Kararı.** (2012). *T.C. Resmi Gazete* 28388, 18 Ağustos 2012.
- Türkiye Doğal Hayatı Koruma Vakfı** (2008). *Türkiye'deki Ramsar Alanları Değerlendirme Raporu*. Erişim 27 Ağustos 2015, awsassets.wwftr.panda.org/downloads/wwf_turkiye_ramsar_alanlari_degerlendirme_raporu.pdf.
- Umar, B.** (1993). *Türkiye'de Tarihsel Adlar*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- UN.** (1992). Rio Declaration on Environment and Development. *The United Nations Conference on Environment and Development*. Rio de Janeiro: 3-14 Haziran.
- UNESCO.** (1972). *Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*. Paris: UNESCO World Heritage Centre.
- UNESCO.** (1992). *Revision of the Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention: Report of the Expert Group on Cultural Landscapes* (Rapor No. WHC-92/CONF.202/10/Add). Paris: UNESCO World Heritage Centre.
- UNESCO.** (1993). *Report of the International Expert Meeting on Cultural Landscapes of Outstanding Universal Value* (Rapor No. WHC-93/INF.4). Paris: UNESCO World Heritage Centre.
- UNESCO.** (1994). *Report of the Expert Meeting on the Global Strategy and Thematic Studies for a Representative World Heritage List* (Rapor No. WHC-94/CONF.003/INF.6). Paris: UNESCO World Heritage Centre.

- UNESCO.** (2003). *Cultural Landscapes: The Challenges of Conservation. World Heritage Papers*, 7. Paris: UNESCO World Heritage Centre.
- UNESCO.** (2009). *World Heritage Cultural Landscapes, A Handbook For Conservation and Management. World Heritage Papers*, 26. Paris: UNESCO World Heritage Centre.
- UNESCO.** (2011). *Recommendation on the Historic Urban Landscape, including a glossary of definitions*. 10.11.2011. Paris: UNESCO World Heritage Centre.
- UNESCO** (2015). *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. Paris: UNESCO World Heritage Centre.
- Url-1** < <http://www.iucn.org>>, erişim tarihi 04.04.2015.
- Url-2** < http://www.nps.gov/cultural_landscapes>, erişim tarihi 08.04.2015.
- Url-3** <<http://www.whc.unesco.org>>, erişim tarihi 12.11.2015.
- Url-4** < <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4881.html>>, erişim tarihi 10.05.2015.
- Url-5** <<http://www.pc.gc.ca/eng/index.aspx>>, erişim tarihi 11.05.2015.
- Url-6** <<http://www.english-heritage.org.uk>>, erişim tarihi 12.02.2016.
- Url-7** <<http://www.historicengland.org.uk>>, erişim tarihi 12.02.2016.
- Url-8** < <http://www.gov.uk/government/organisations/natural-england>>, erişim tarihi 14.02.2016.
- Url-9** <<http://www.planningportal.gov.uk>>, erişim tarihi 14.02.2016.
- Url-10** <<http://publications.naturalengland.org.uk/category/587130>>, erişim tarihi 14.02.2016.
- Url-11** < <http://www.mgm.gov.tr>>, erişim tarihi 09.08.2014.
- Url-12** <<http://www.tuik.gov.tr/ilGostergeleri/iller/CANAKKALE.pdf>>, erişim tarihi 05.09.2015.
- Url-13** < <http://www.gokceadasualtiparki.org>>, erişim tarihi 12.08.2017.
- Url-14** < <http://tuikapp.tuik.gov.tr>>, erişim tarihi 10.08.2015.
- Url-15** < <http://www.kame.gr>>, erişim tarihi 11.08.2013.
- Url-16** < <http://www.tarim.gov.tr/Konular/Bitkisel-Uretim/Organik-Tarim/Projeler>>, erişim tarihi 07.09.2015.
- Url-17** < <http://www.gokceada17.com>>, erişim tarihi 13.02.2014.
- Url-18** < <http://www.emit.gr>>, erişim tarihi 22.02.2015.
- Url-19** < <http://www.meb.gov.tr>>, erişim tarihi 01.03.2015.
- Url-20** < <http://www.awm.gov.au>>, erişim tarihi 12.05.2015.
- Url-21** <<http://www.dogadernegi.org/onemli-doga-alanlari>>, erişim tarihi 19.11.2015.
- Url-22** < <http://www.cittaslow.org>>, erişim tarihi 02.04.2016.
- Url-23** < <http://www.cittaslowgokceada.com>>, erişim tarihi 13.04.2016.

- Url-24**<<http://www.fao.org/giahs/en>>, erişim tarihi 06.10.2015.
- Url-25**< <http://www.tdk.gov.tr>>, erişim tarihi 12.05.2016.
- Url-26**<<http://www.eea.europa.eu/themes/biodiversity/interactive/natura-2000-european-protected-areas>>, erişim tarihi 22.04.2015.
- Url-27**< <http://www.tudav.org>>, erişim tarihi 20.04.2015.
- Url-28**< <http://www.kilda.org.uk>>, erişim tarihi 20.08.2017.
- Url-29**< <http://www.bbc.com/news/uk-scotland-highlands-islands-37196516>>, erişim tarihi 28.08.2017.
- Url-30**< <http://www.arkitera.com/haber/22075/marmara-adasi-mermer-adasi-oldu>>, erişim tarihi 28.08.2017.
- Url-31**< <http://www.milliparklar.gov.tr/istatistik/51.xls>>, erişim tarihi 28.08.2017.
- Url-32**< <http://mpgm.csb.gov.tr>>, erişim tarihi 16.03.2017.
- Url-33**< <http://panoramio.com>>, erişim tarihi 18.02.2016.
- Url-34**< <http://m.koeri.boun.edu.tr/dbs/deprem-tarihcesi.asp>>, erişim tarihi 05.10.2018.
- 3621 sayılı Kıyı Kanunu.** (1990). *T.C. Resmi Gazete 20495*, 17 Nisan 1990.
- 3386 sayılı 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesi Hakkında Kanun.** (1987). *T.C. Resmi Gazete 19497*, 24 Haziran 1987.
- 3194 sayılı İmar Kanunu.** (1985). *T.C. Resmi Gazete 18749*, 9 Mayıs 1985.
- Vostani-Koumbas, E.** (1983). Lesbos. D. Philippides (Editör), *Greek Traditional Architecture, V I*, (ss. 57-98). Atina: Melissa Basımevi.
- Yurtseven, H. R.** (2012). *Gökçeada: Sıradan İnsan Öyküleri*. Akara: Detay Yayıncılık.
- Yücel, T.** (1968). İmroz'da Coğrafya Gözlemleri. *Coğrafya Araştırmaları Dergisi 1*, (ss. 65-109). Ankara: Ankara Üniversitesi Coğrafya Araştırmaları Enstitüsü Yayını.

EKLER

EK A : Eski Haritalar

EK B : Çalışma Kapsamında Düzenlenen Güncel Haritalar

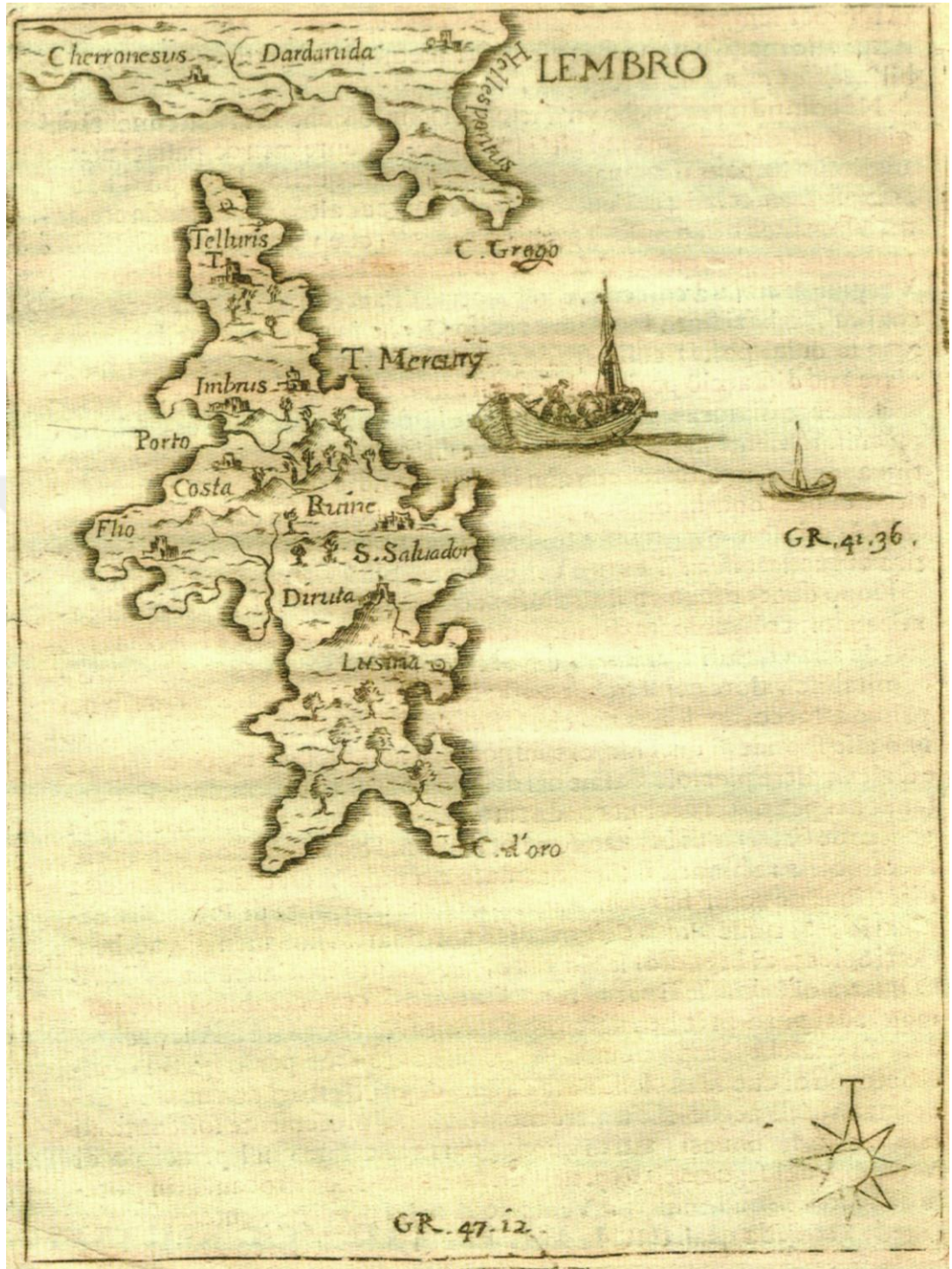
EK C : Fotoğraflar

EK D : Yönetim Modelleri

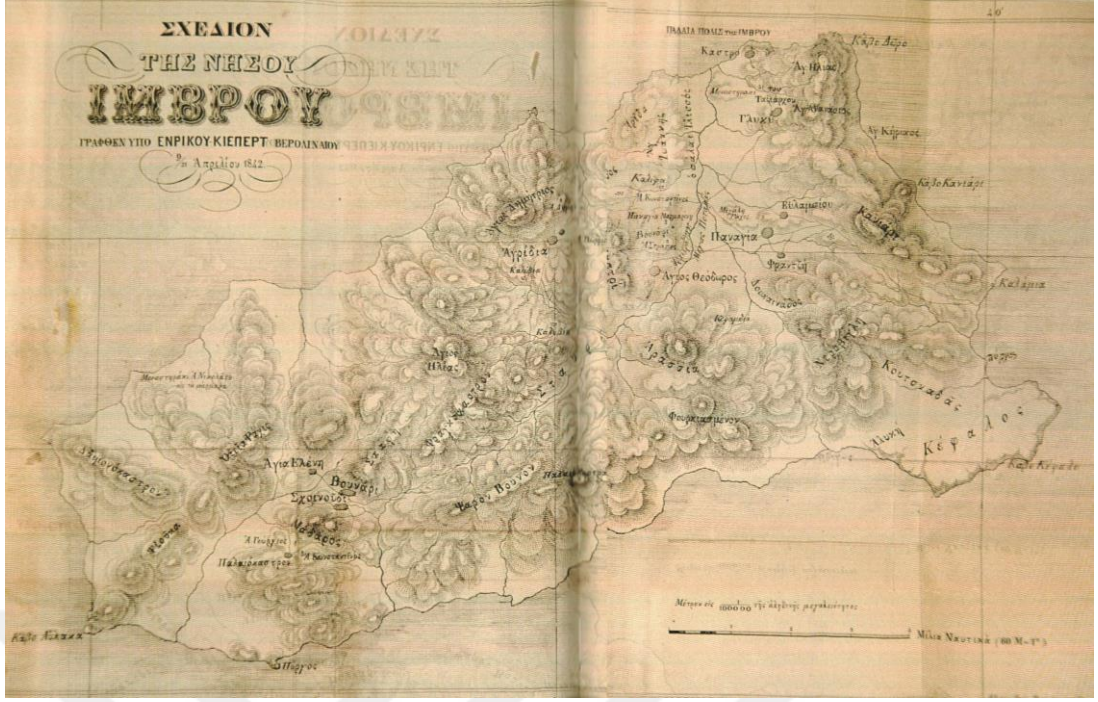
EK A

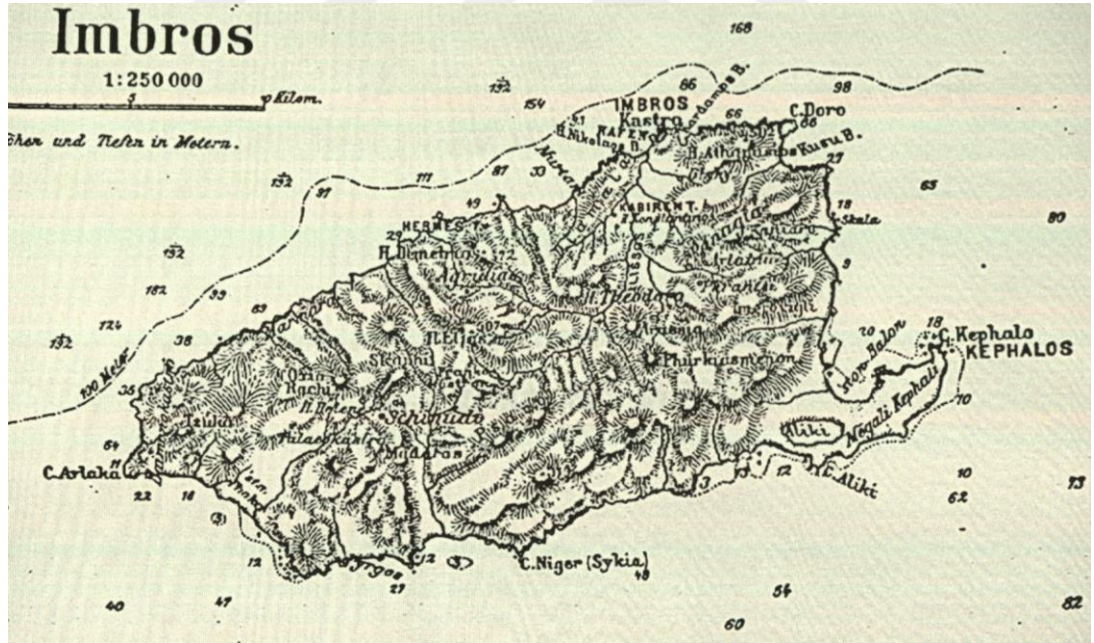
Şekil A.1 : F. Piacenza'nın Lembro (Gökçeada) haritası, 1688 (Piacenza, 1688, s. 440).

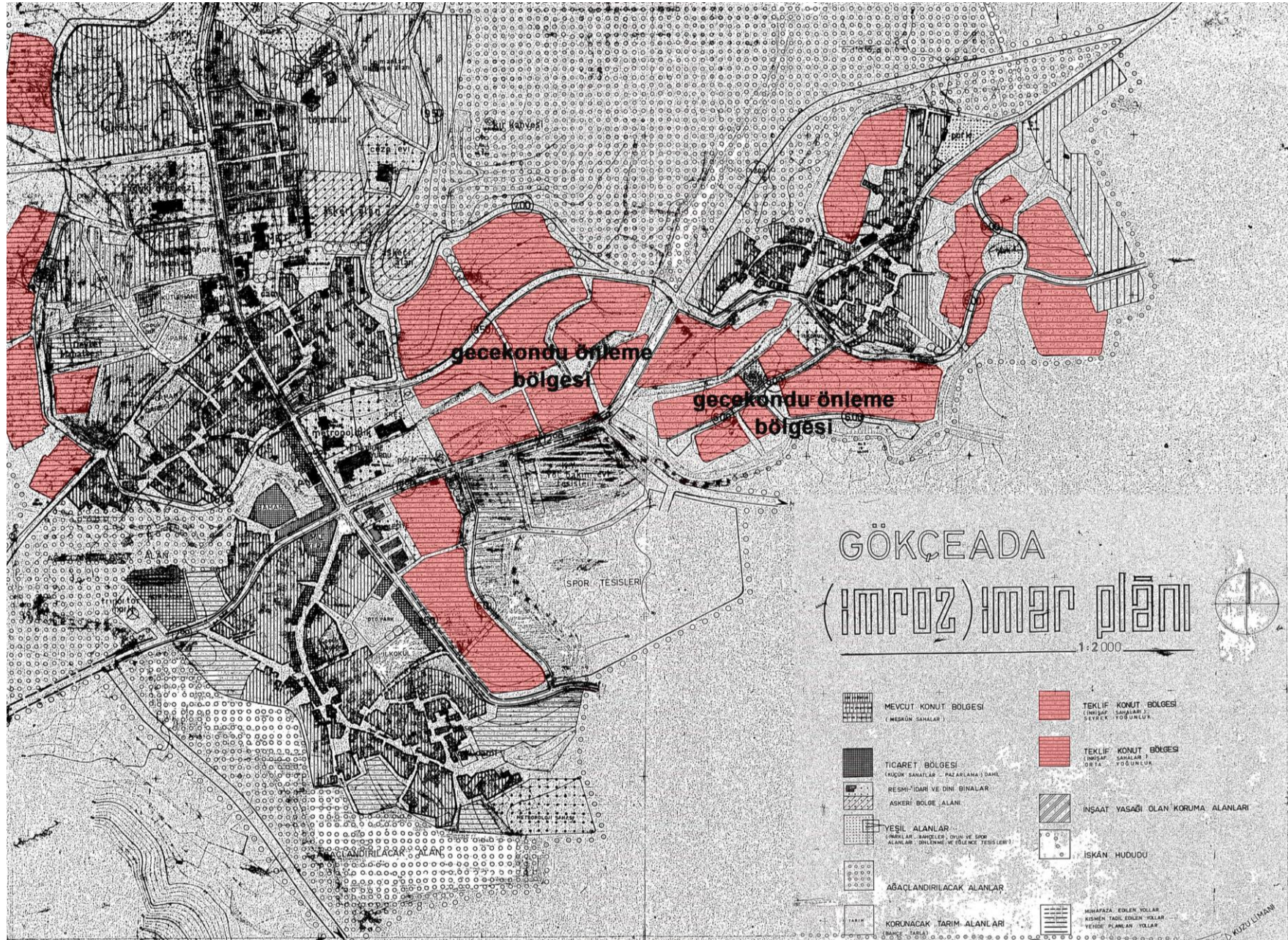
Şekil A.2 : G. Choiseul-Gouffier'in Ege Adaları ve Imbros (Gökçeada) haritası, 1809 (Choiseul-Gouffier, 1809, s. 97).

Şekil A.3 : H. Kiepert'in Imbros (Gökçeada) haritası, 1842 (Moustoksidis ve Bartholomeos, 2010, s. 222).

Şekil A.4 : E. Oberhummer'in Imbros (Gökçeada) haritası, 1898 (Oberhummer, 1898).

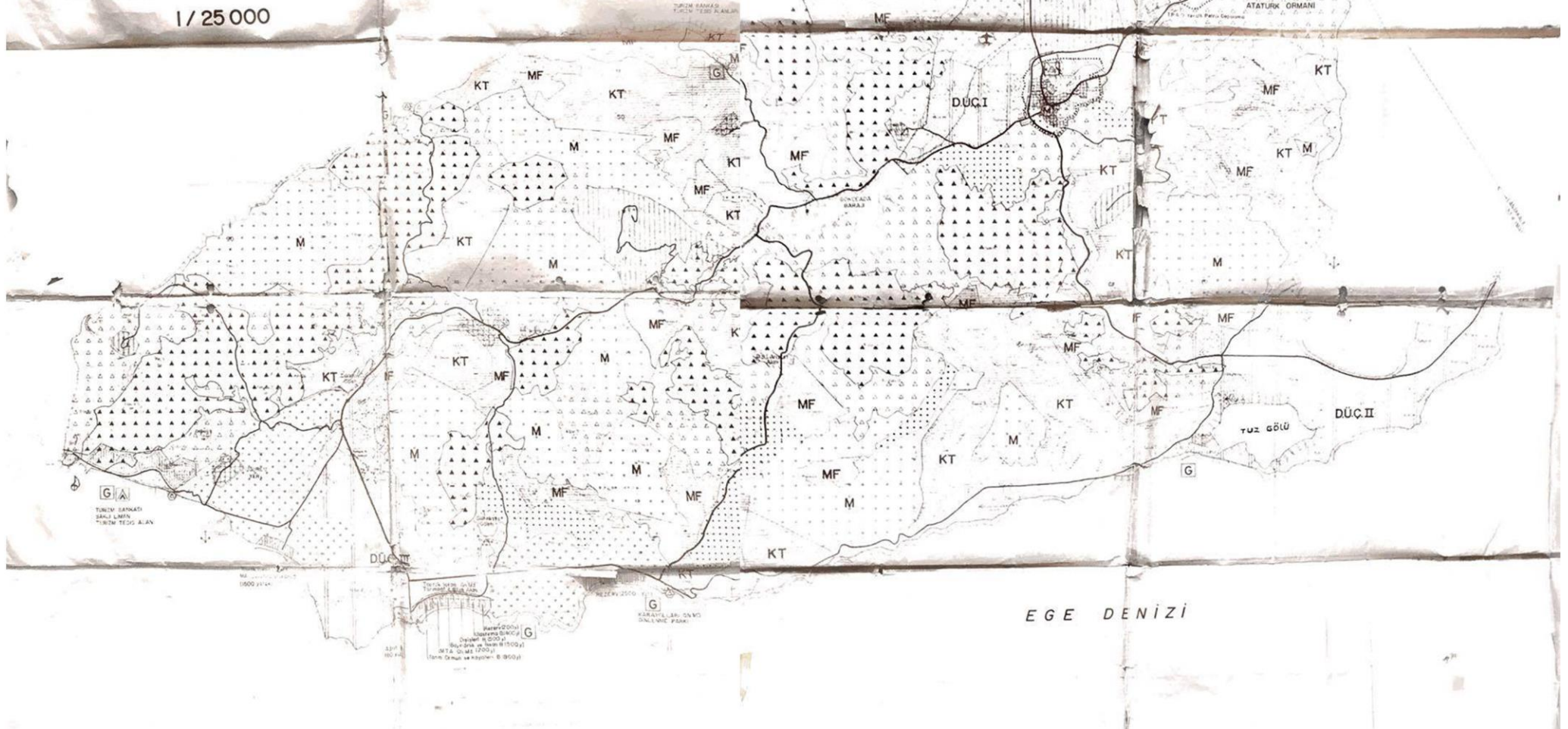
Şekil A.7 : 1/2000 ölçekli Gökçeada-Çınarlı Planı.

GİZLİ

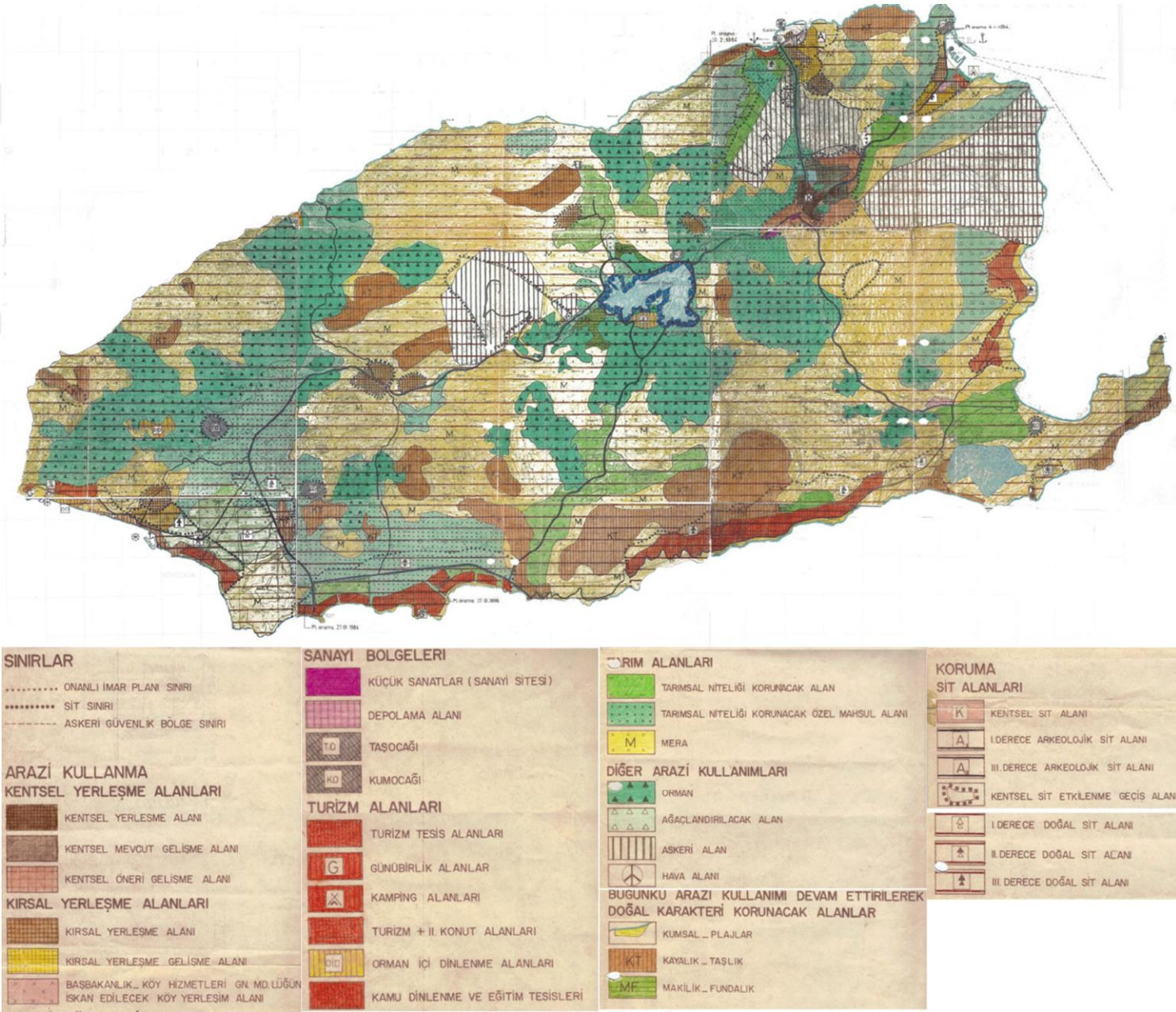
GİZLİ

T.C.
BAYINDIRLIK VE İSKAN BAKANLIĞI
PLANLAMA VE İMAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

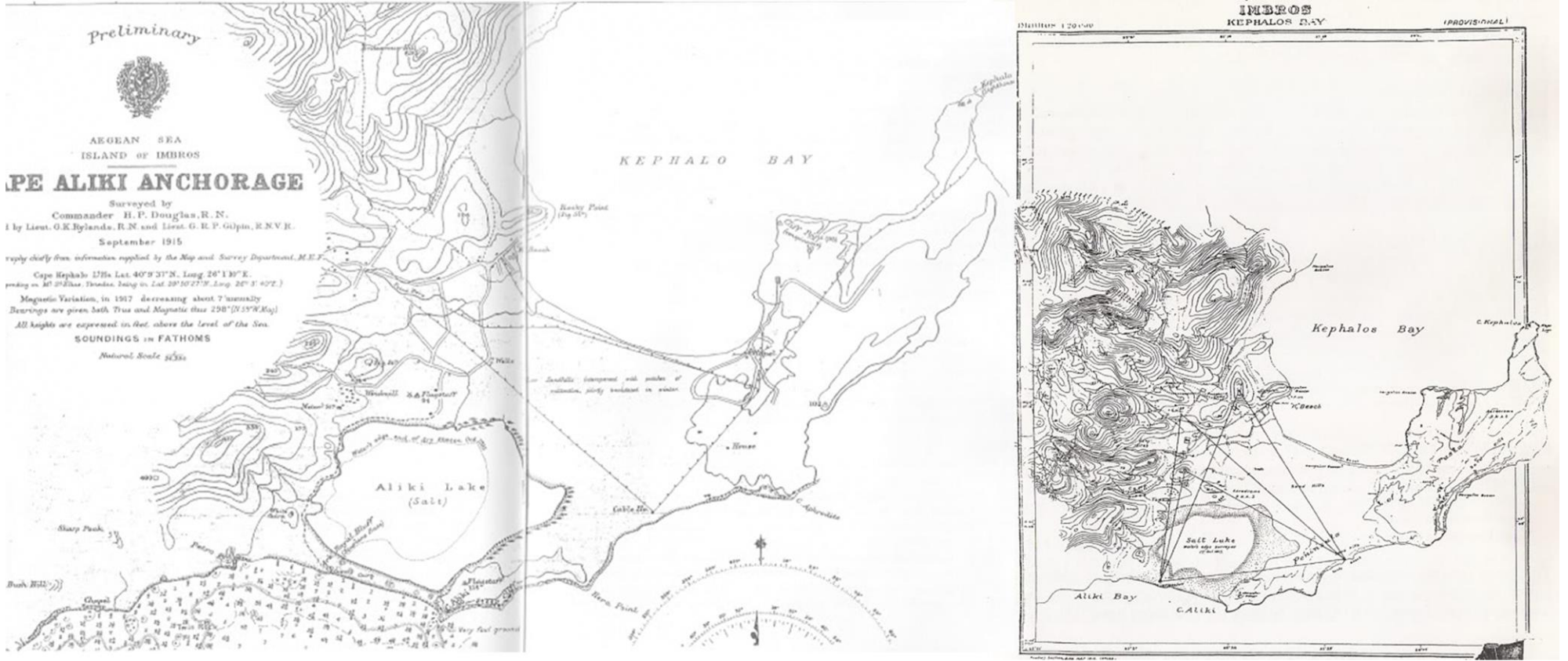
GÖKÇEADA FİZİKSEL PLANLAMASI
GÖKÇEADA BÜTÜNÜ NAZIM PLANI
1 / 25 000

Şekil A.8 : 1984 tarihli Gökçeada Bütünü Nazım İmar Planı.

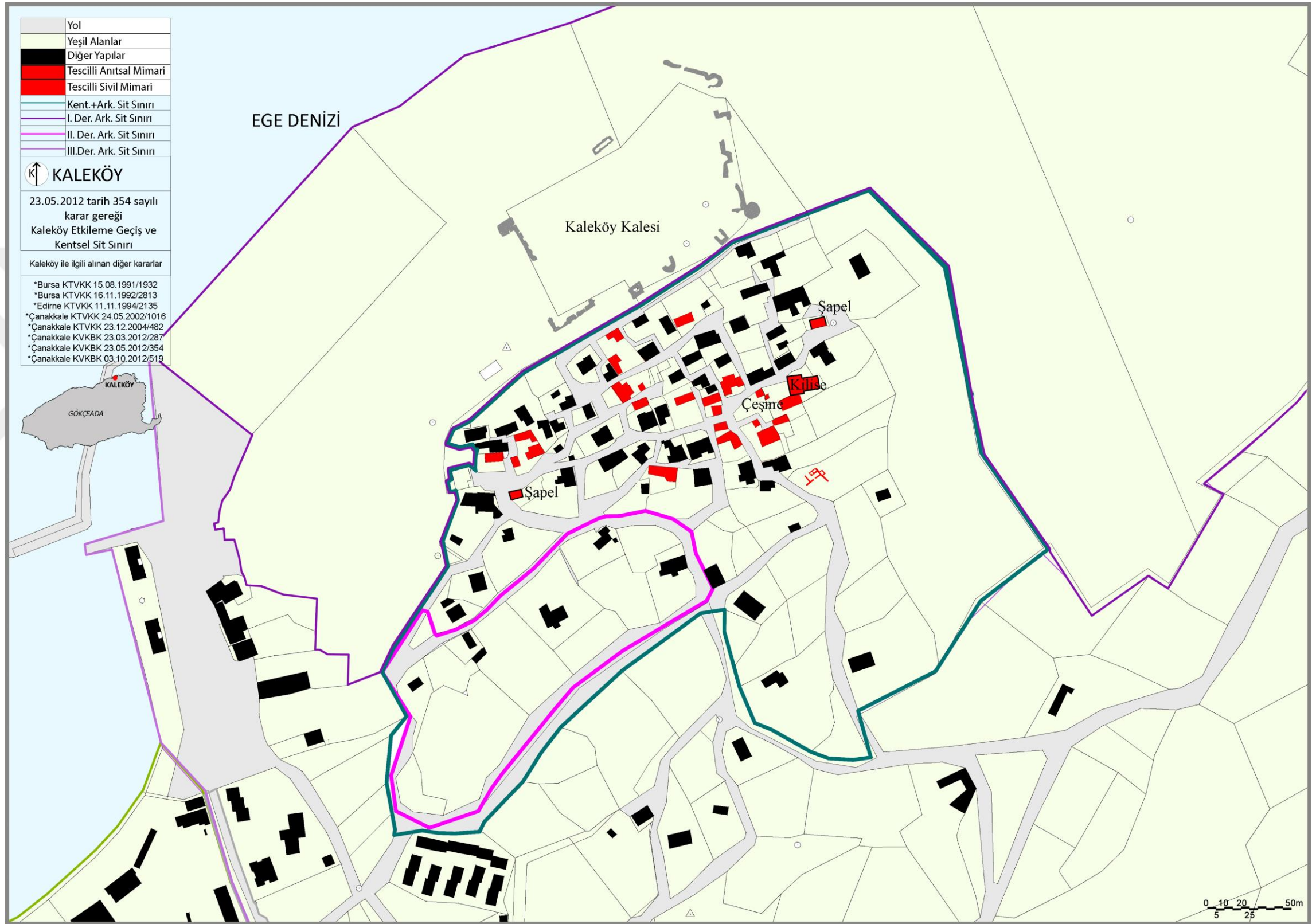
Şekil A.9: 1995 tarihli Gökçeada Çevre Düzeni İmar Planı.

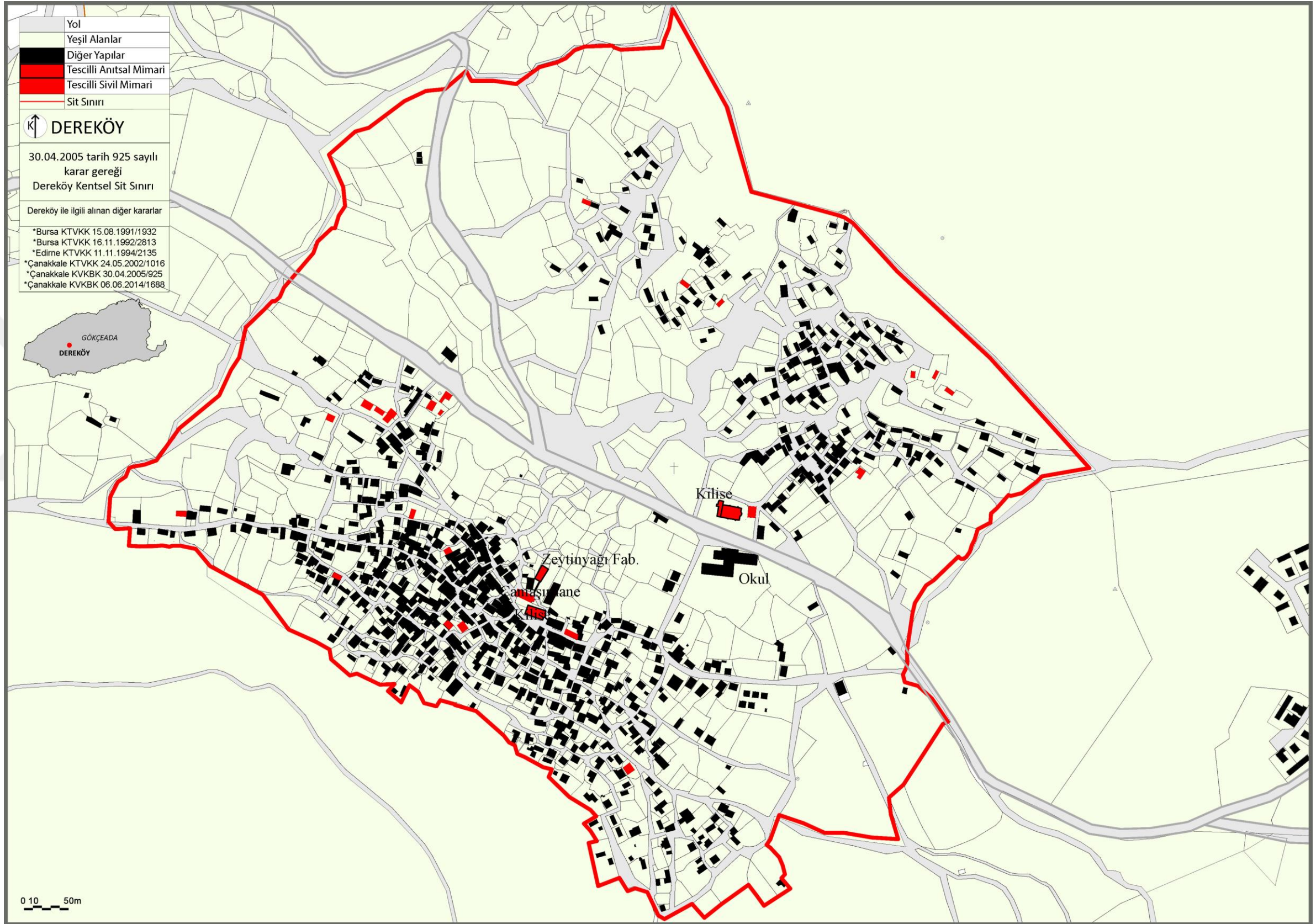
Şekil A.11 : I. Dünya Savaşı Gökçeada Kefalos Koyu haritaları (Url-20).

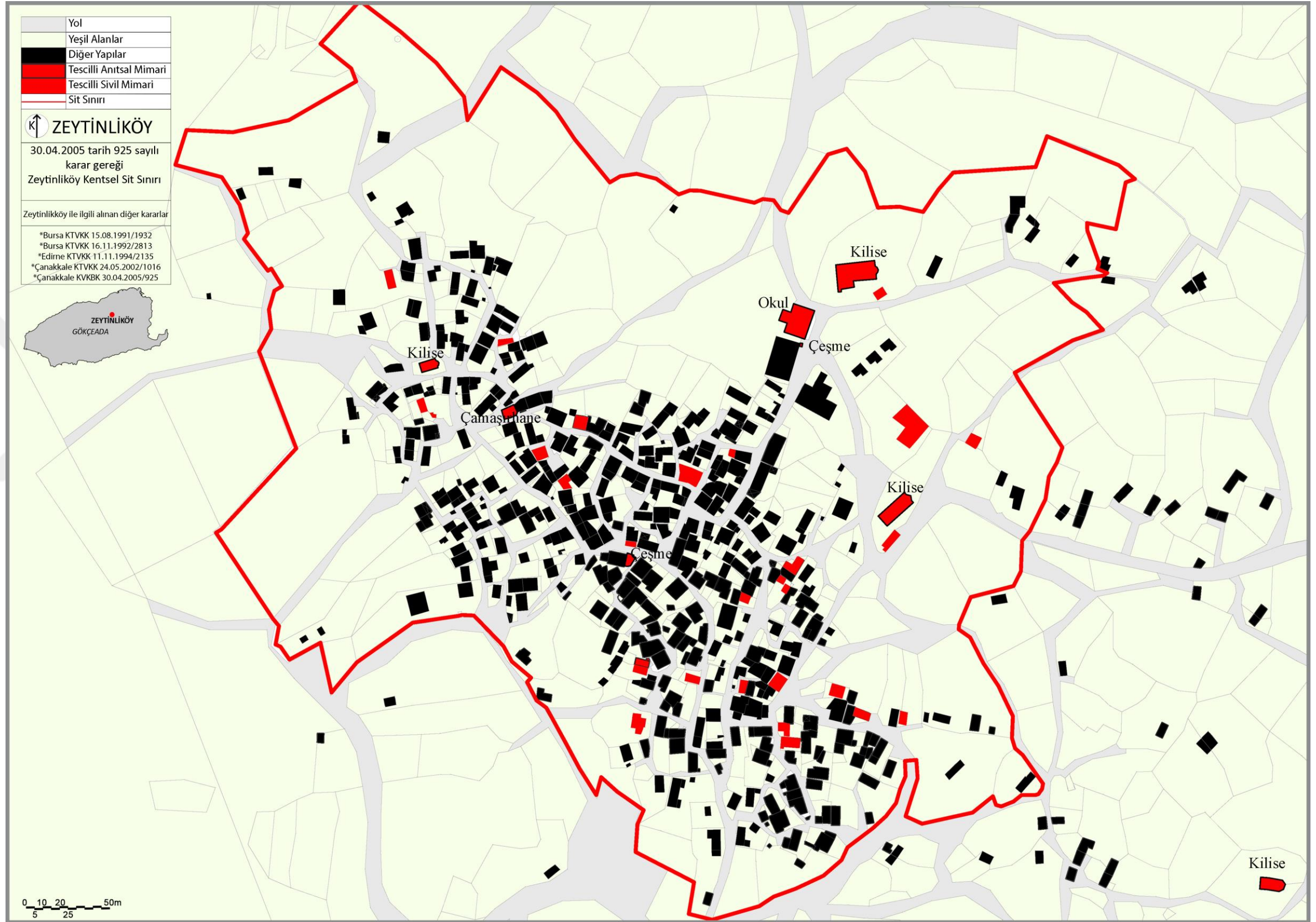
Şekil A.12: I. Dünya Savaşı dönemine ait Gökçeada Haritası.

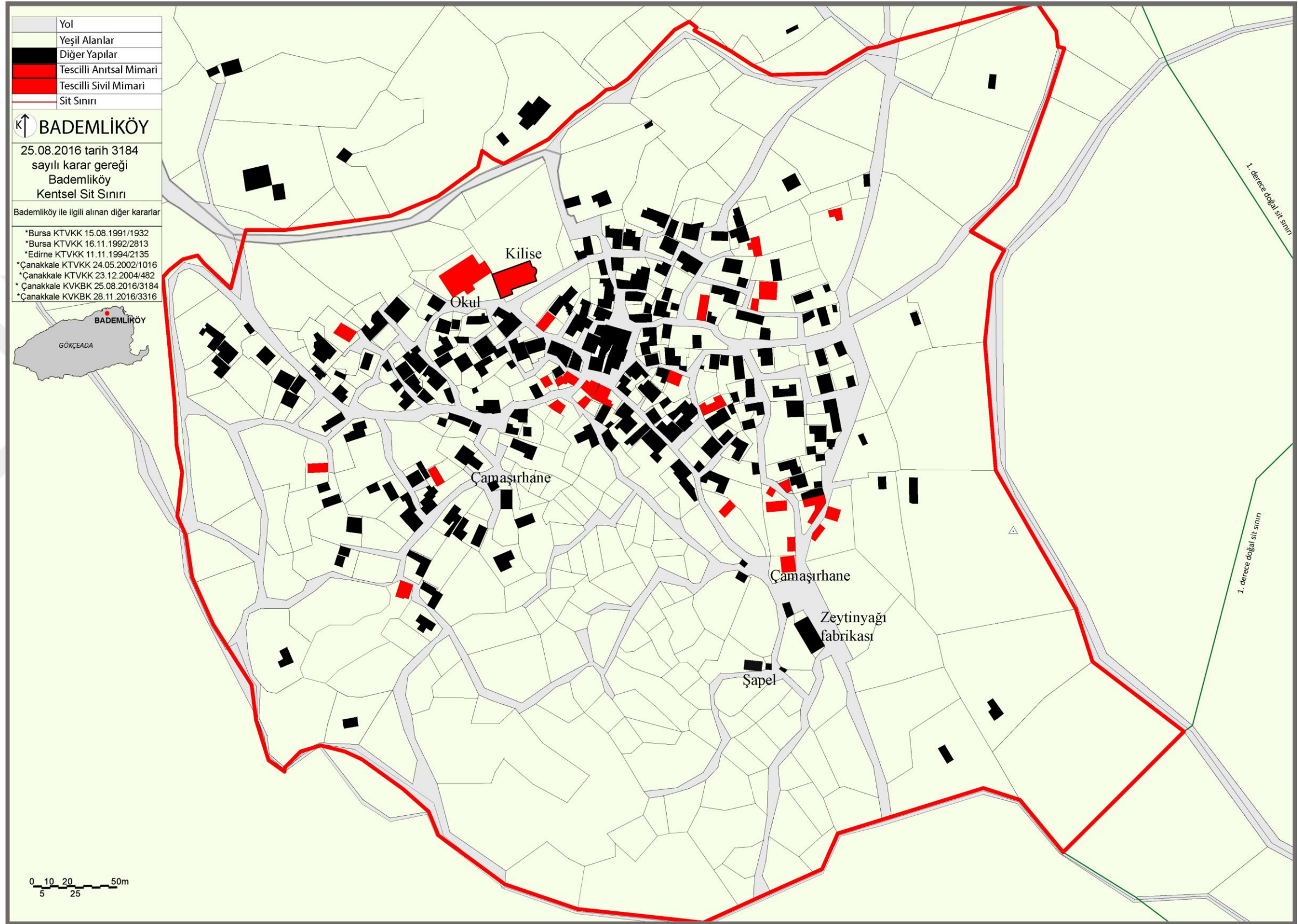
Şekil B.1 : Kaleköy kentsel sit alanı.

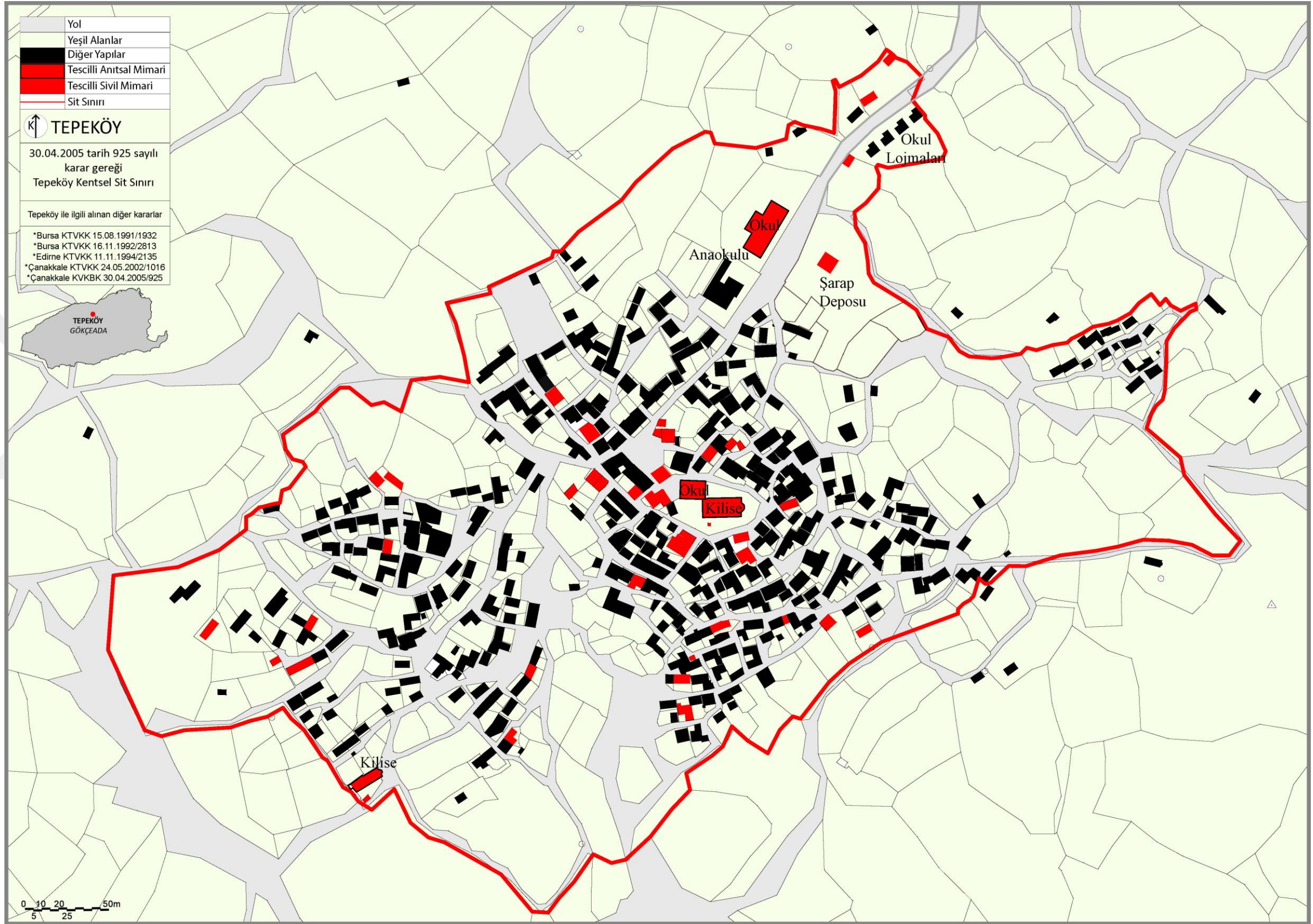
Şekil B.2 : Dereköy kentsel sit alanı.

Şekil B.3 : Zeytinliköy kentsel sit alanı.

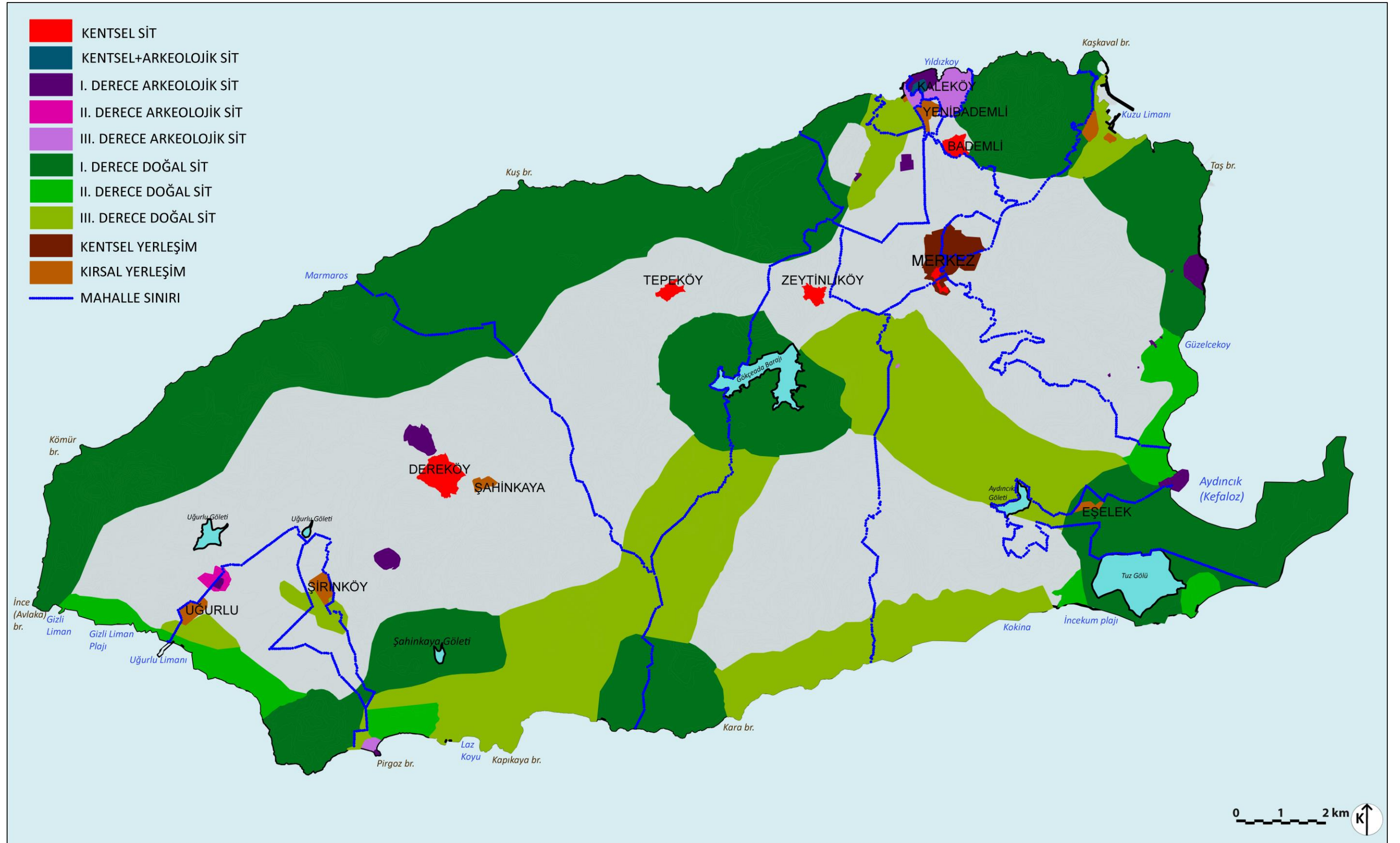
Şekil B.4 : Bademliköy kentsel sit alanı.

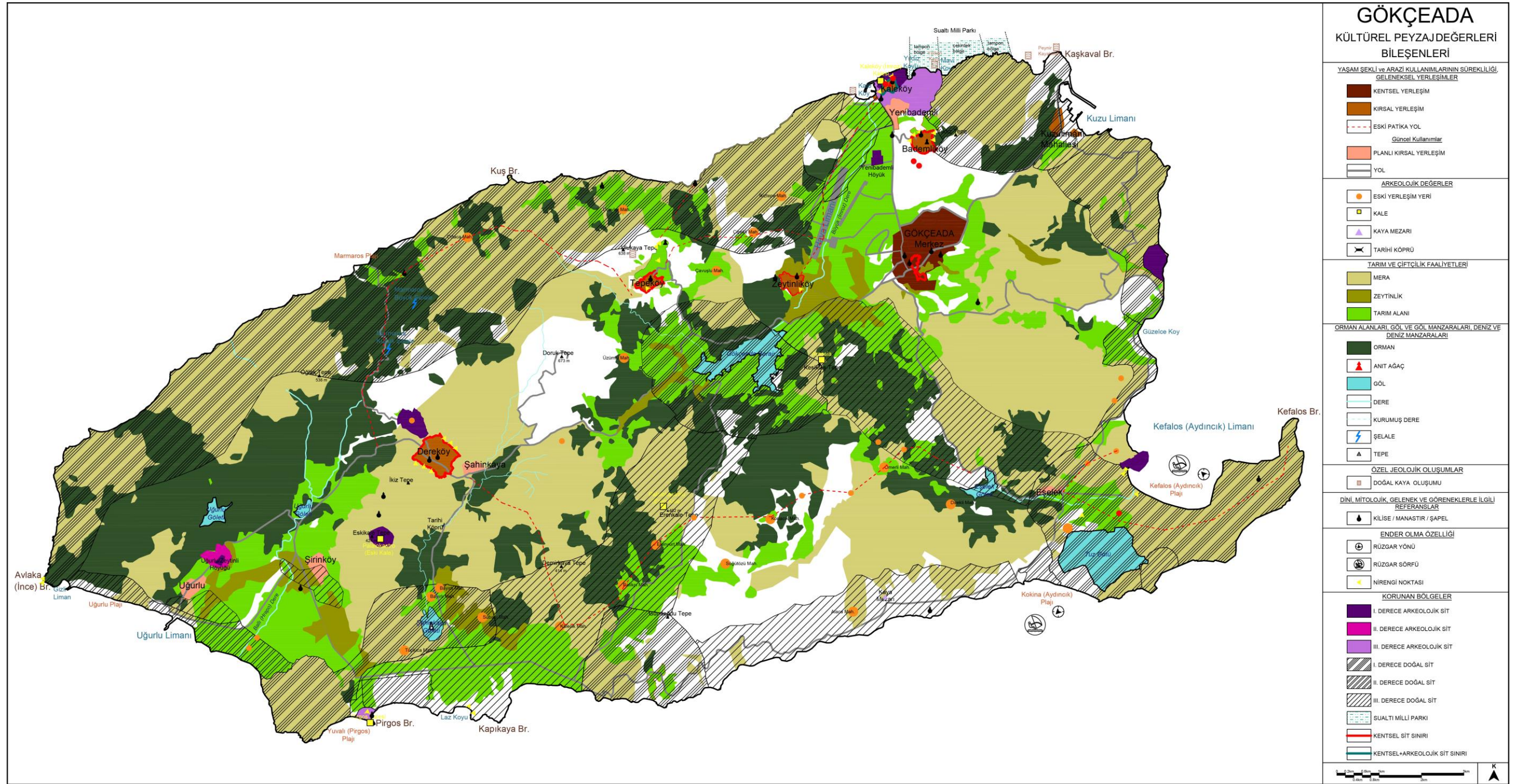
Şekil B.5 : Tepeköy kentsel sit alanı.

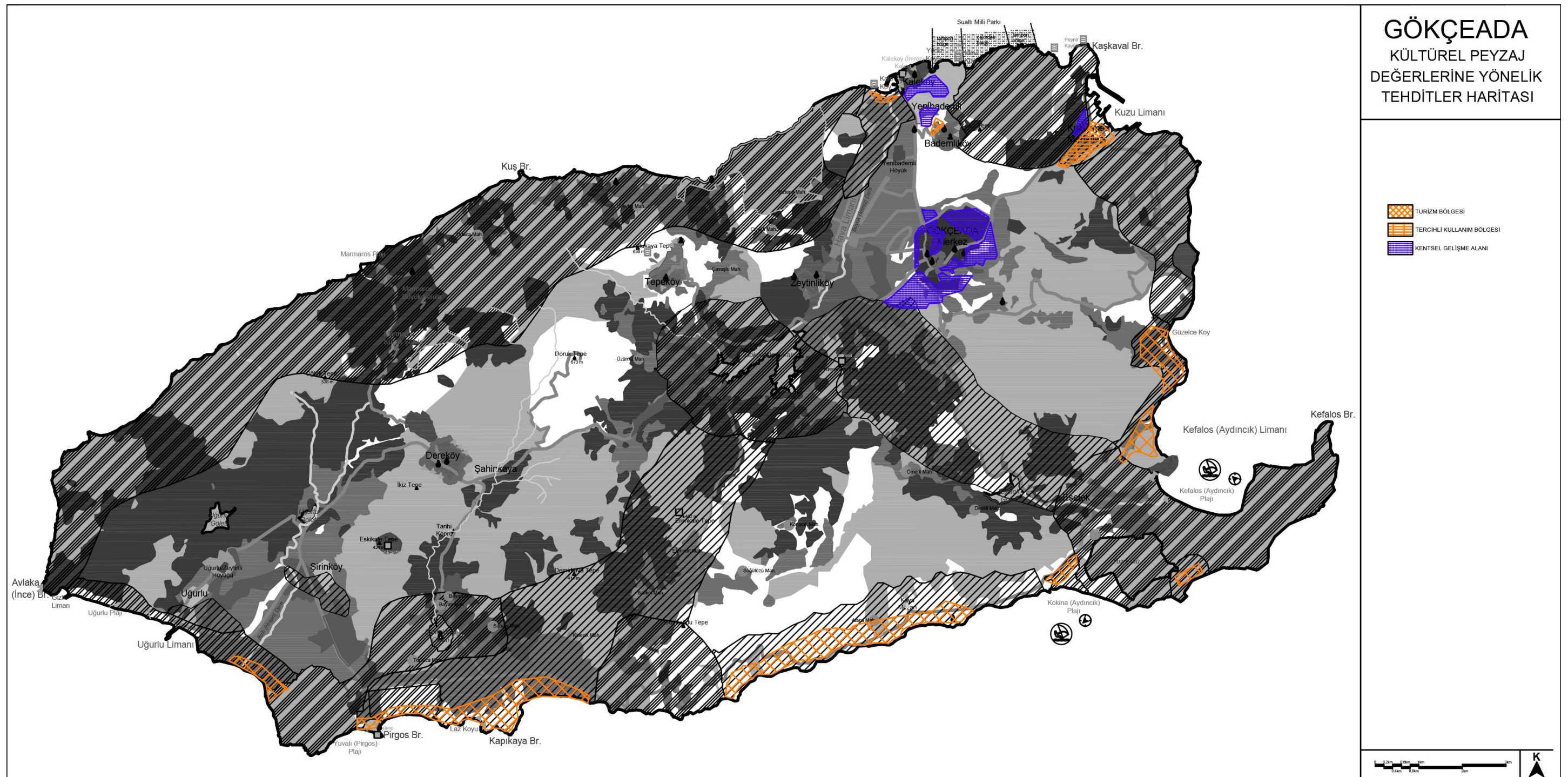
Şekil B.6 : Gökçeada-Merkez kentsel sit alanı.

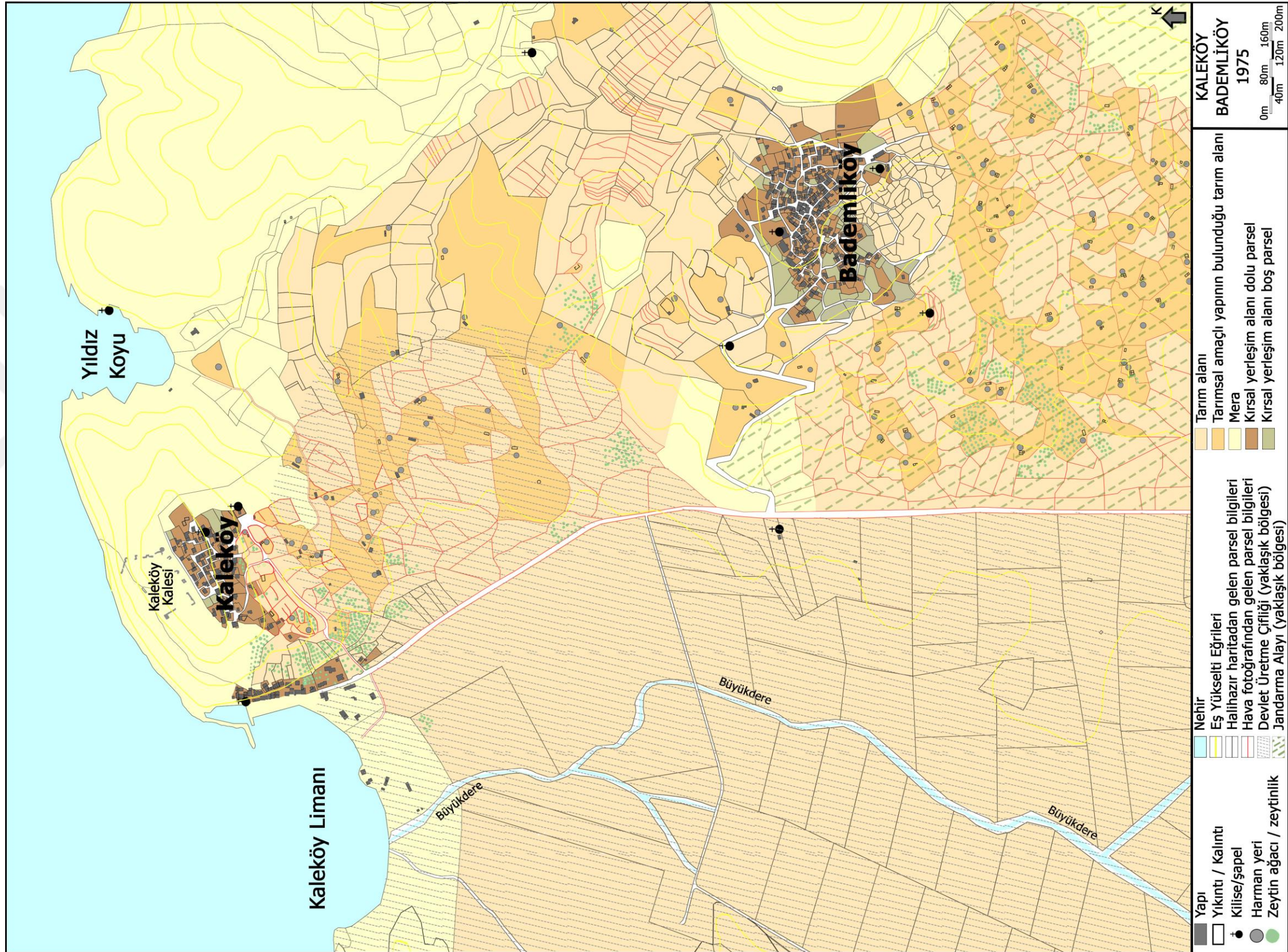

Şekil B.7 : Gökçeada sit alanları haritası.

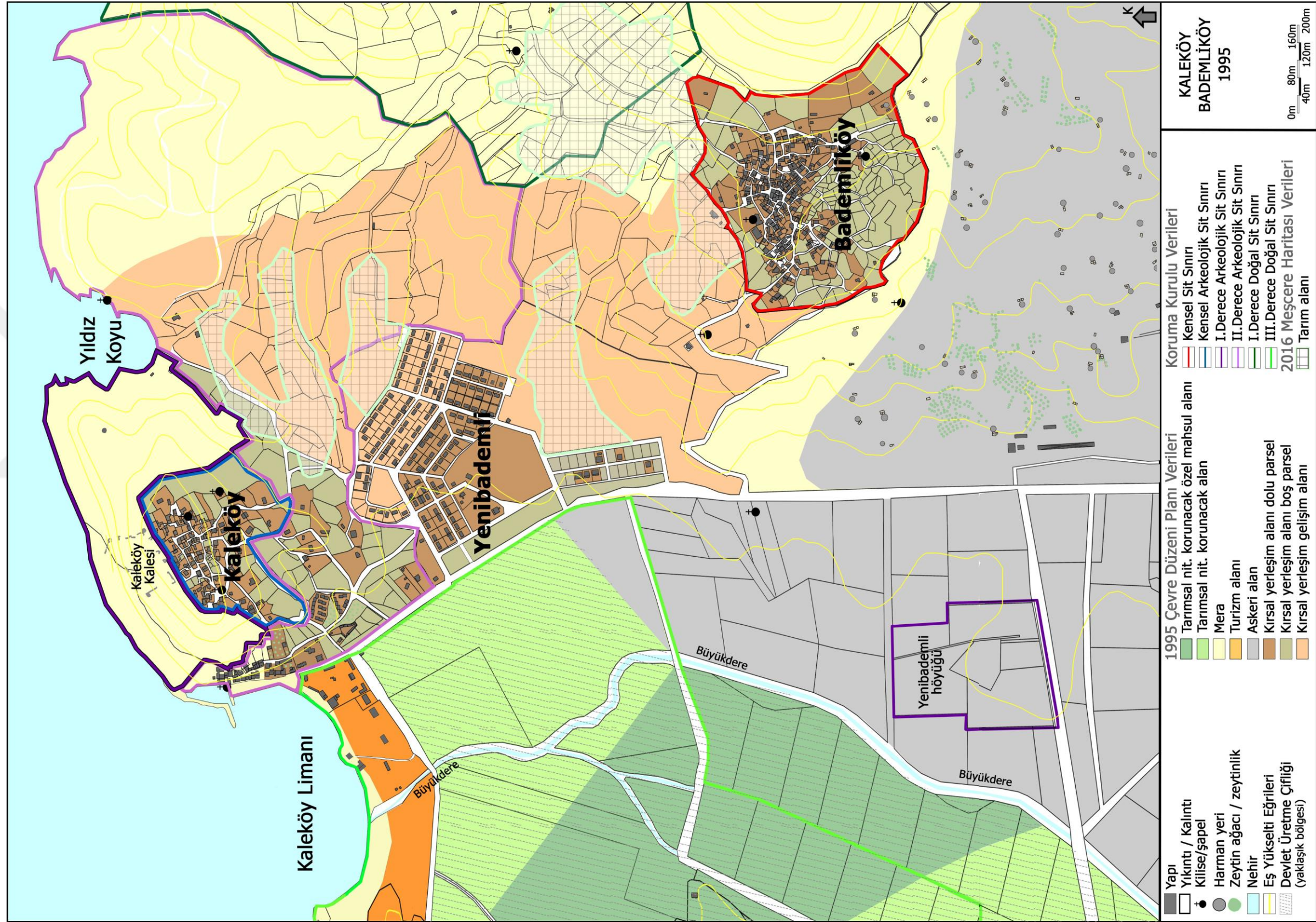

Şekil B.8 : Gökçeada kültürel peyzaj değerleri bileşenleri haritası.

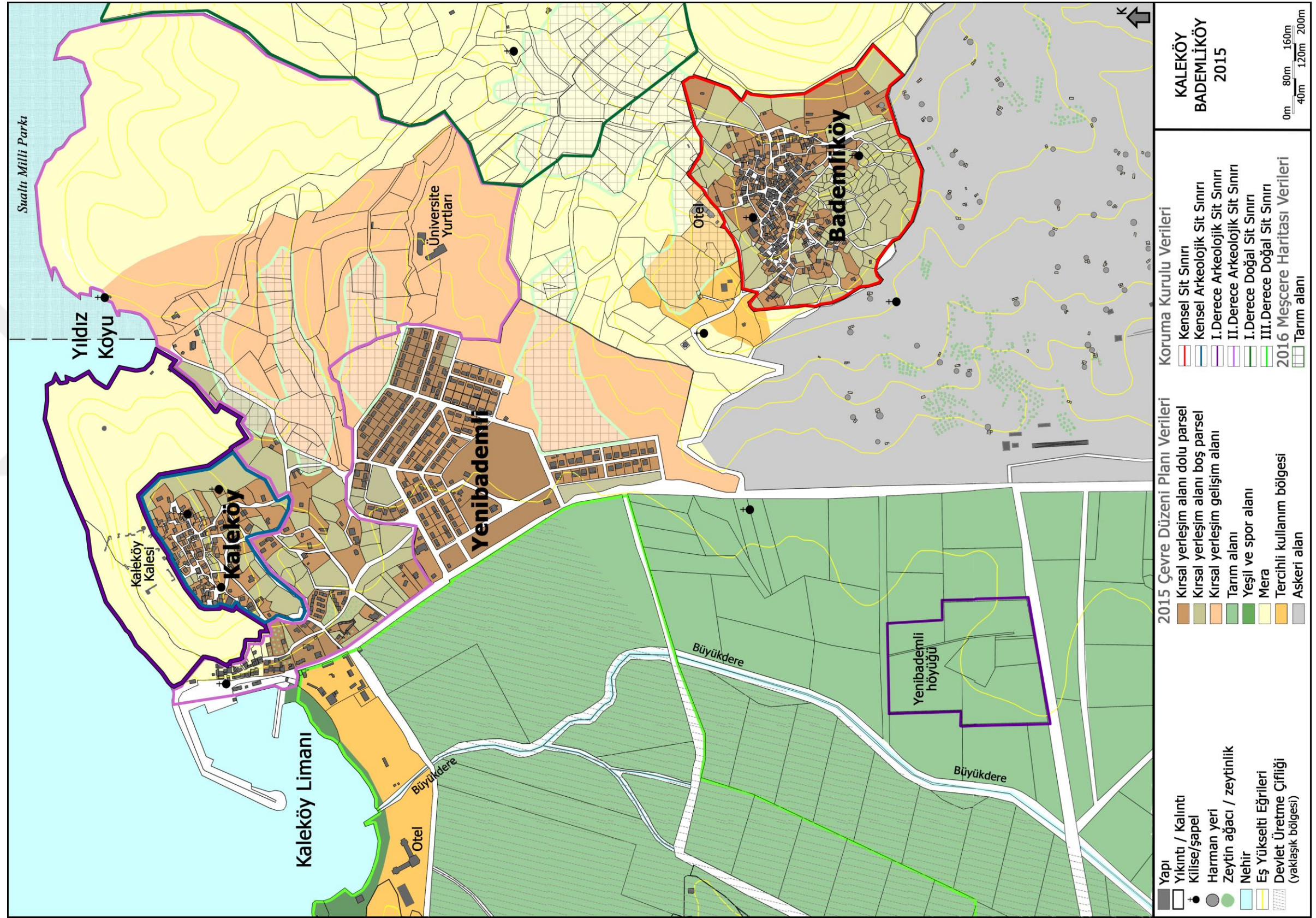

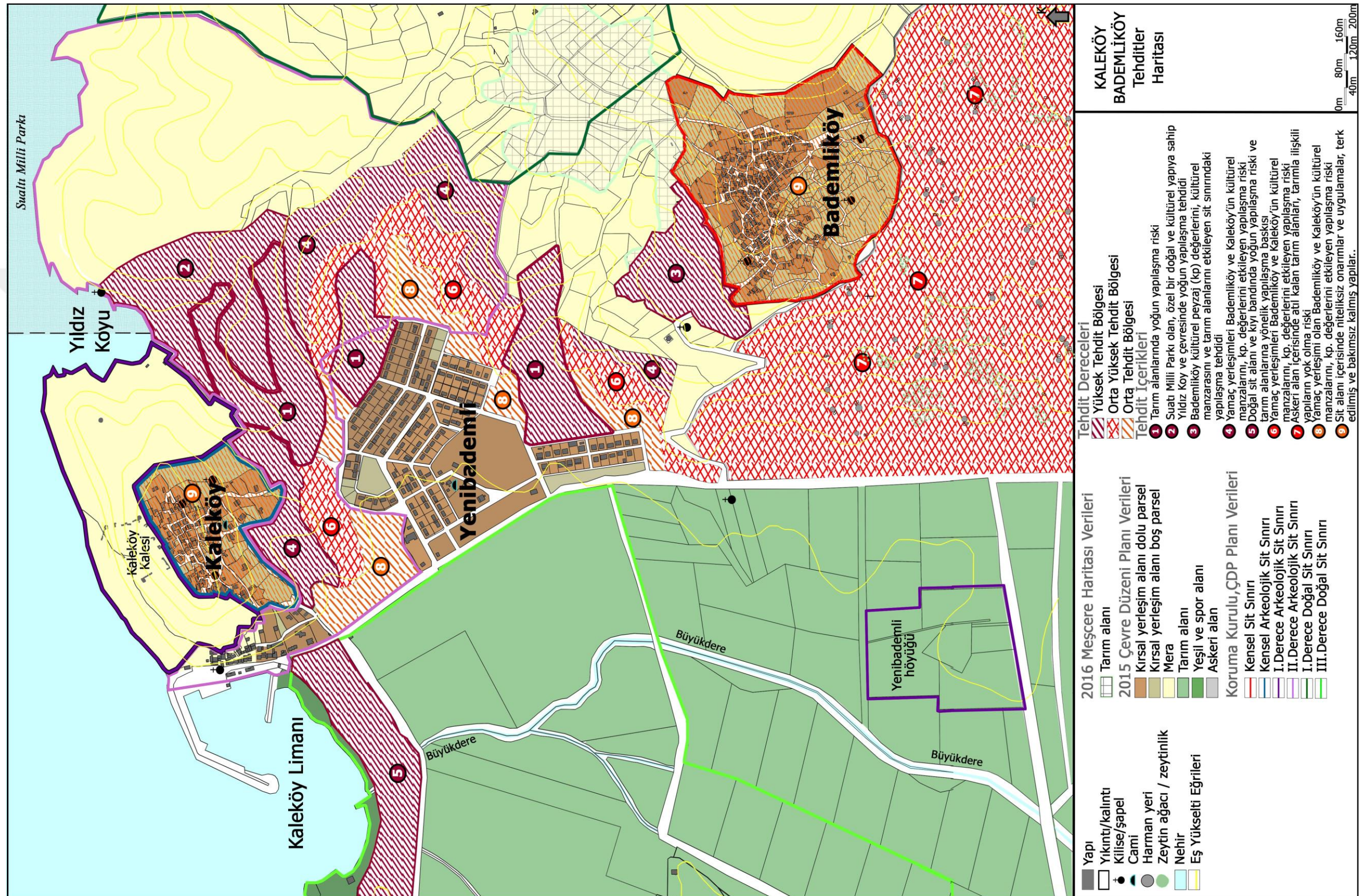
Şekil B.10 : Kaleköy-Bademliköy, 1975.

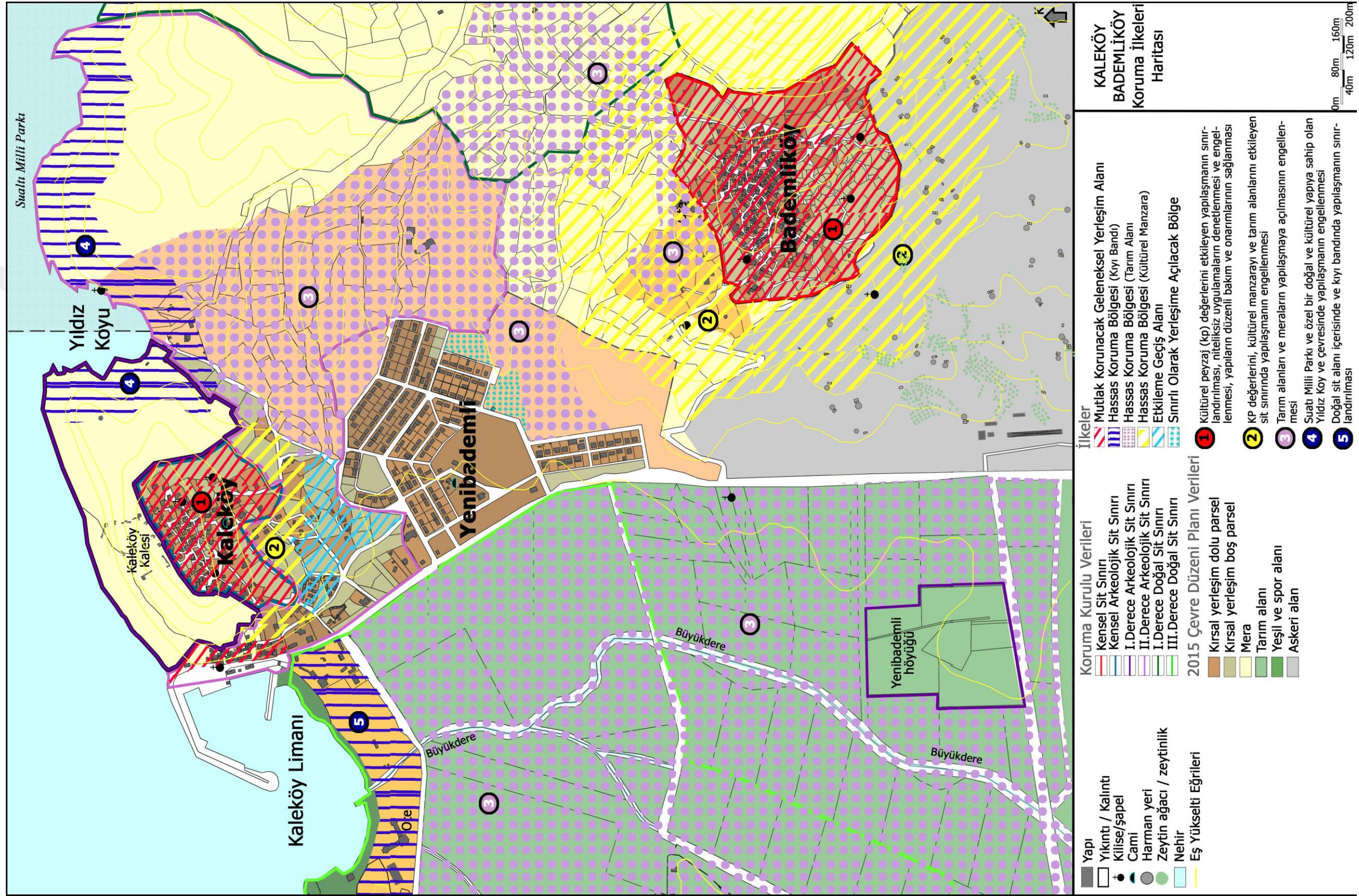

Şekil B.11 : Kaleköy-Bademliköy analizi, 1995.

Şekil B.12 : Kaleköy-Bademliköy, 2015.

Şekil B.14 : Kaleköy-Bademliköy koruma ilkeleri haritası.

DEREKÖY KÜLTÜREL PEYZAJ DEĞERLERİ BİLEŞENLERİ HARİTASI

1- Dereköy Kentsel Sit Alanı

2- Taş kaplı yol dokusu

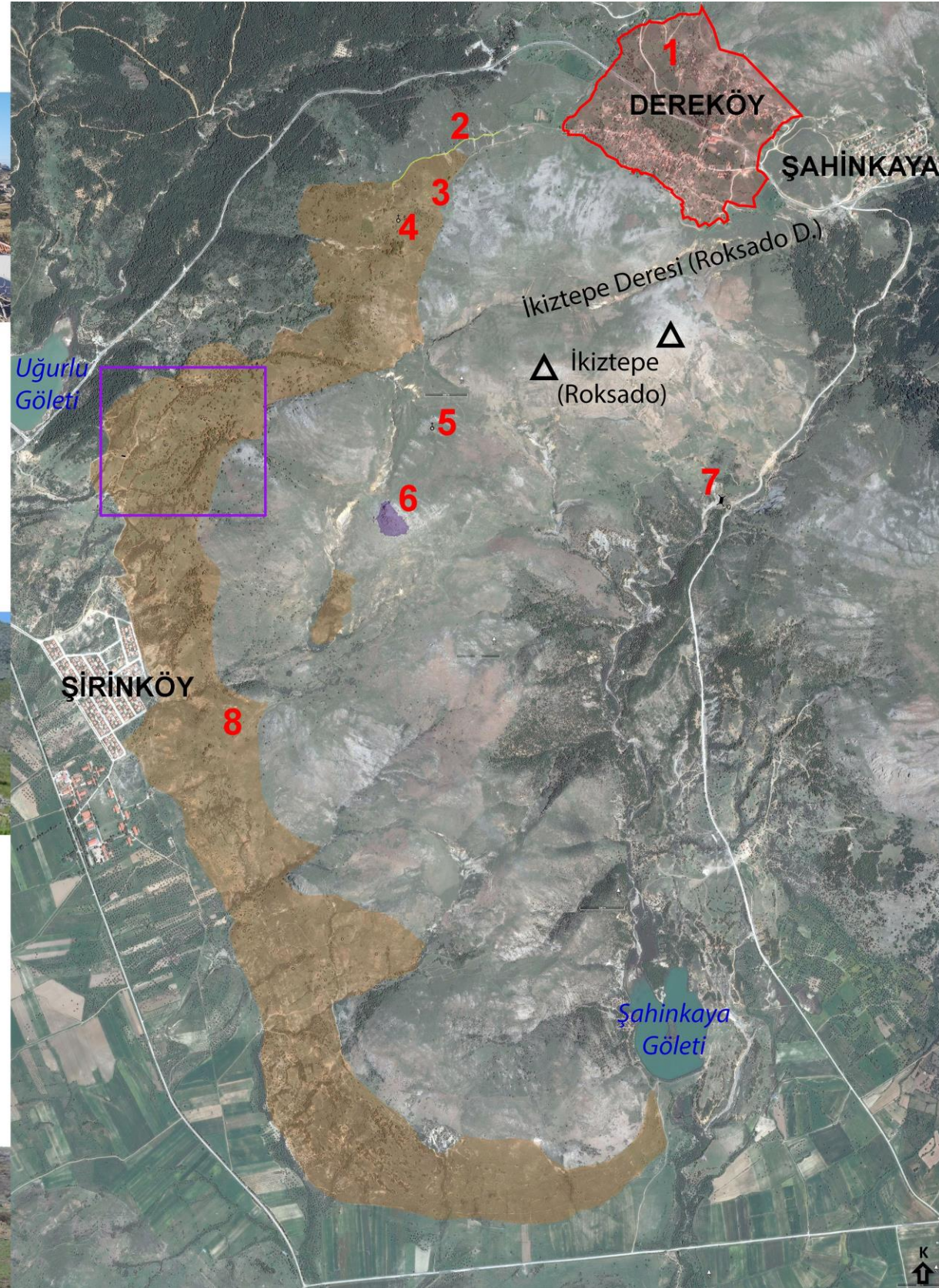
3- Değirmen kalıntıları

4- Manastır kalıntısı

5- Şapel

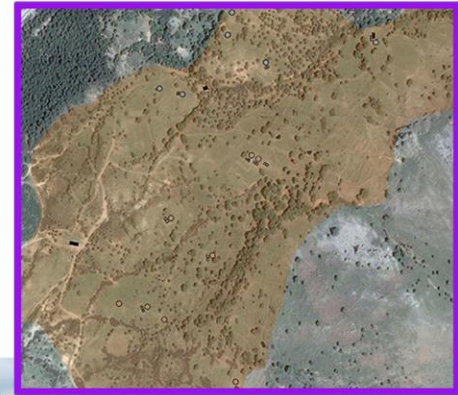

6- Palaiokastro

7- Tarihi taş köprü

■ Dam yapılarının bulunduğu bölgeler

8- Dam yapılarına bir örnek

Şekil B.15 : Dereköy kültürel peyzaj değerleri bileşenleri haritası.

TEPEKÖY KÜLTÜREL PEYZAJ DEĞERLERİ BİLEŞENLERİ HARİTASI

1- Tepeköy Kentsel Sit Alanı ile çevresindeki tarım alanları ve zeytinlikler

Dam yapılarının bulunduğu bölgeler

2- Tepeköy yakınlarında hemen yanındaki harman yeri ile bir dam yapısı

3- Ulukaya (Aya Dimitri Dağı)

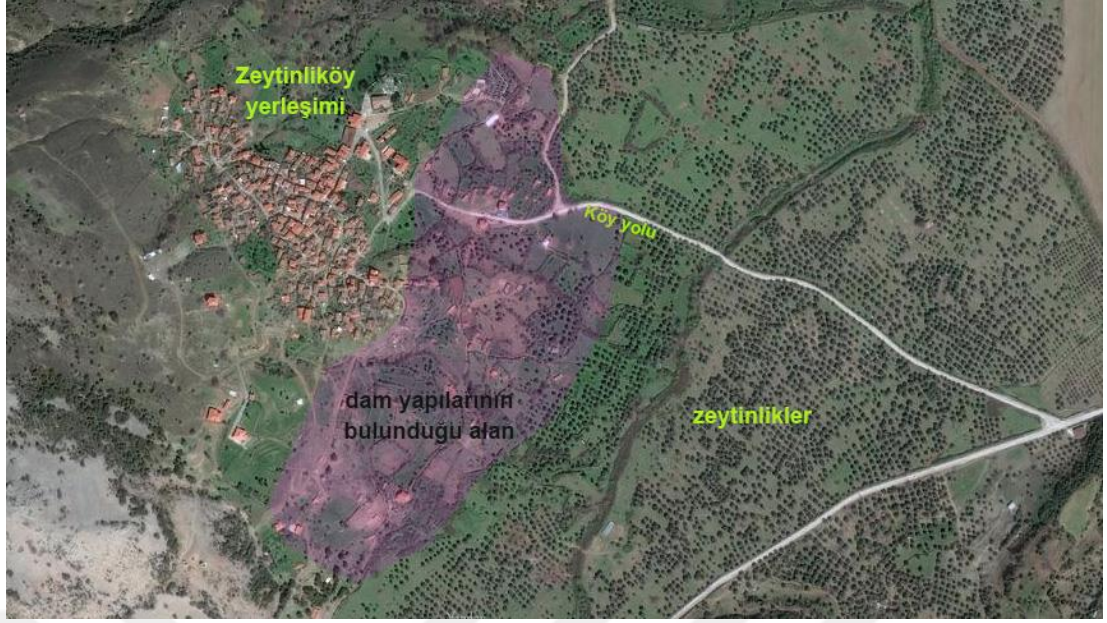

4- Spilia (İspilya) Mevkii, anıt ağaç ve çeşme

5- Semadirek adasına bakan ve çok sayıda dam kalıntısının bulunduğu alan

Şekil B.16 : Tepeköy kültürel peyzaj değerleri bileşenleri haritası.

şekil B.17 : Zeytinliköy yerleşimi ve çevresi.

şekil B.18 : Dereköy yerleşimi çevresindeki dam yapıları.

Şekil B.19 : Tepeköy yerleşimi çevresindeki dam yapıları.

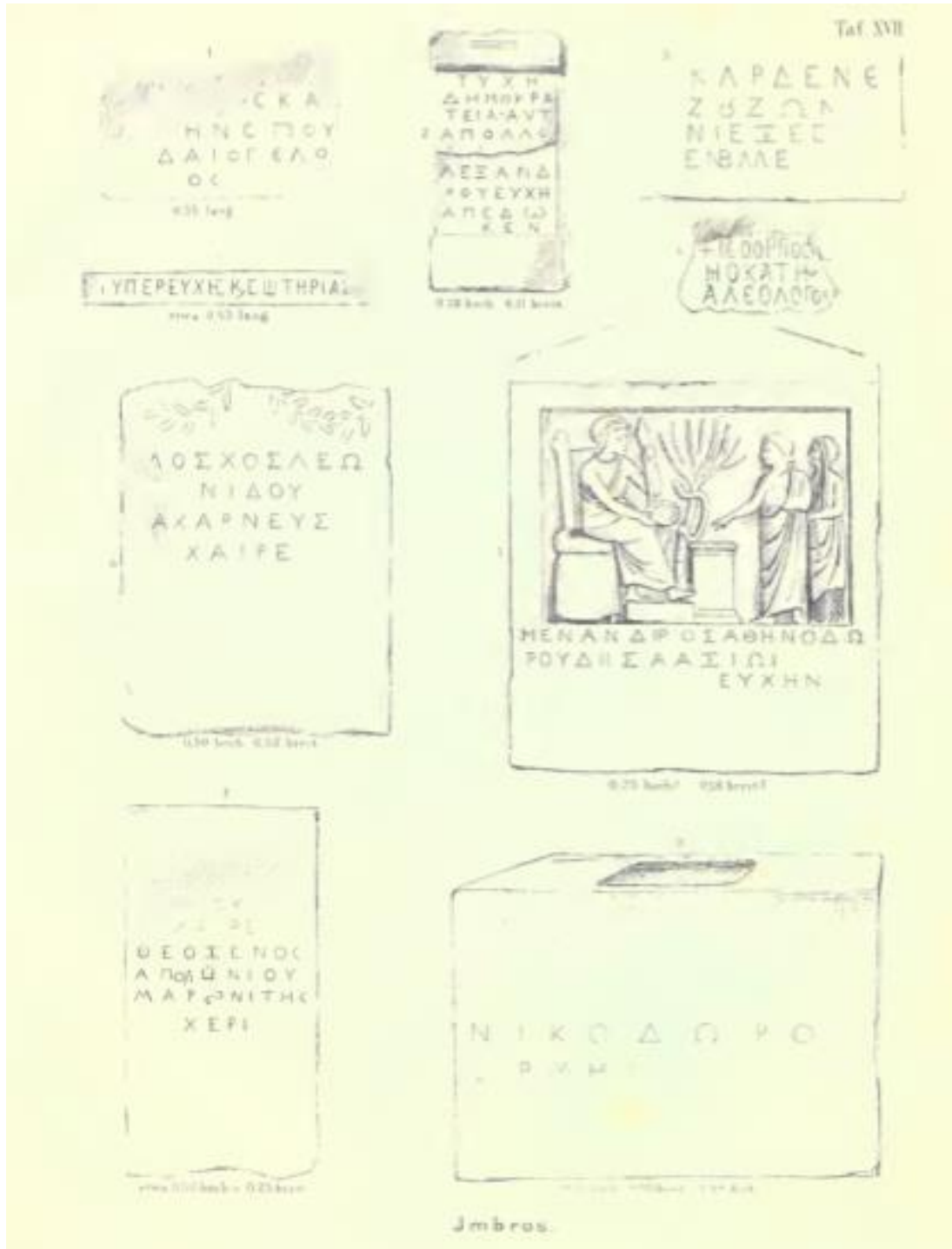

Şekil B.20 : Gökçeada ilçe merkezindeki sit sınırı ve çevresindeki yeni yapılaşma.

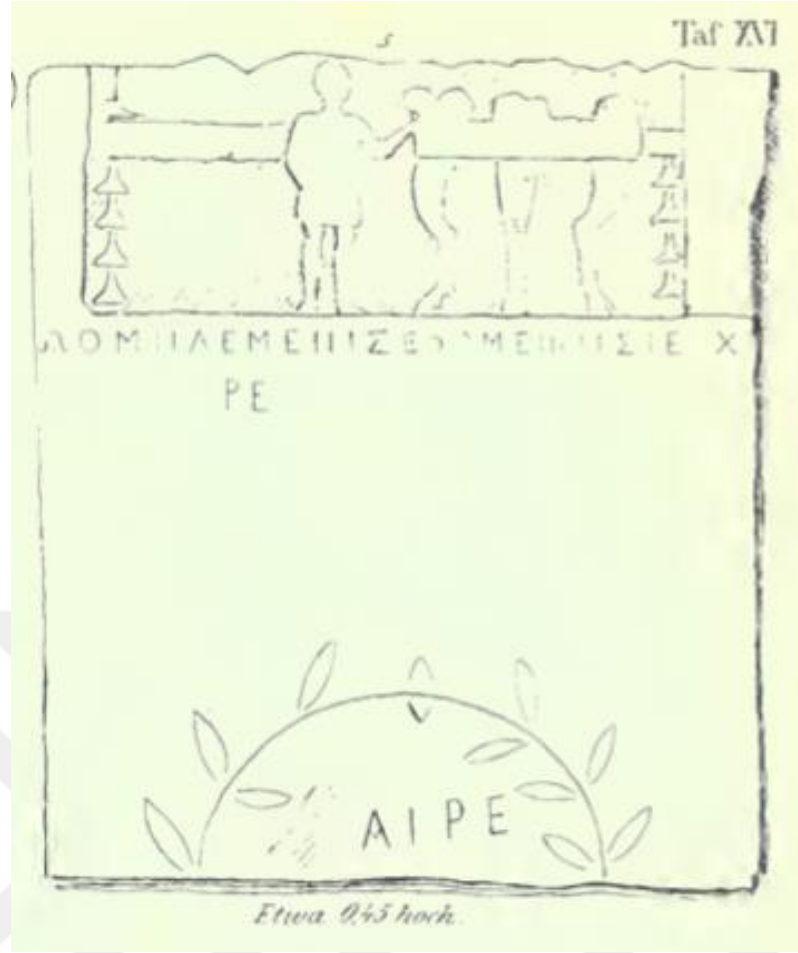
EK C

Şekil C.1 : Gökçeada’da bulunan antik dönem mezar taşları ve kitabeler (Conze, 1860, Levha XV, s. 166).

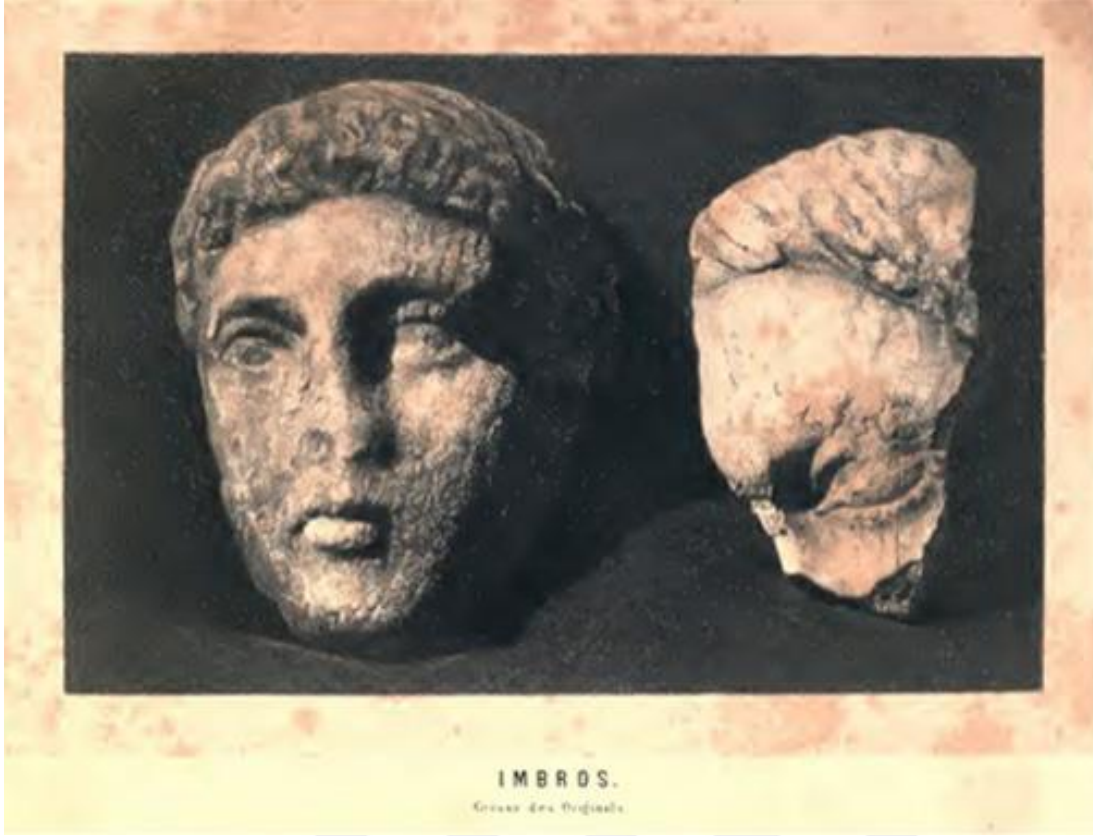
Şekil C.2 : Gökçeada’da bulunan antik dönem mezar taşları ve kitabeler (Conze, 1860, Levha XVII, s. 171).

Şekil C.3 : Gökçeada’da bulunan antik dönem mezar taşı (Conze, 1860, Levha XVI, s. 168).

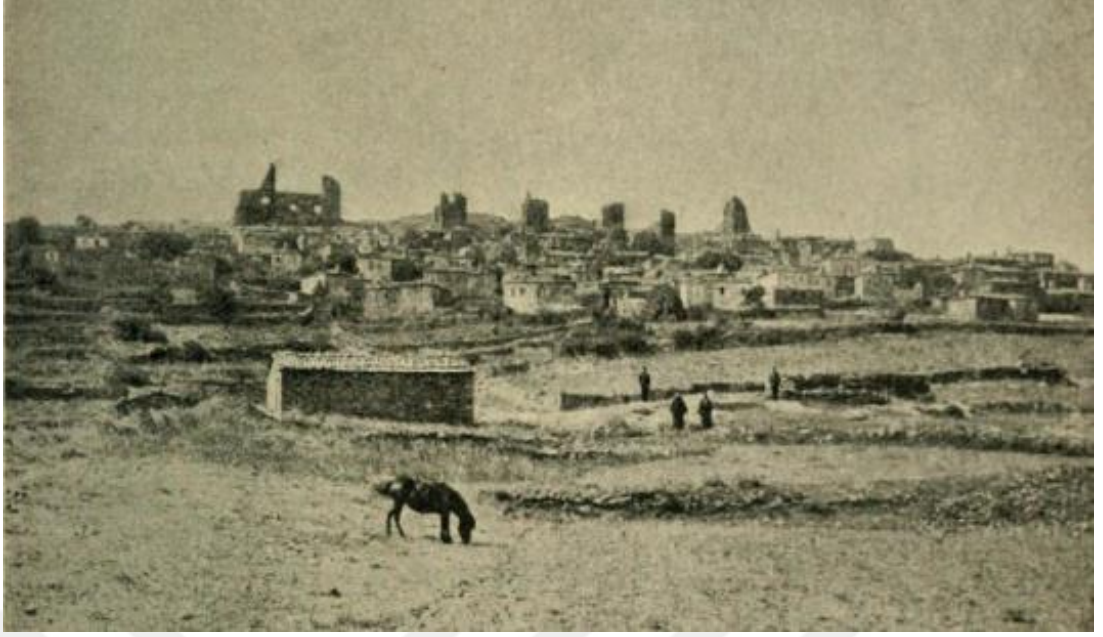
Şekil C.4 : Gökçeada’da bulunan antik dönem sikkeleri (Conze, 1860, Levha XX, s. 176).

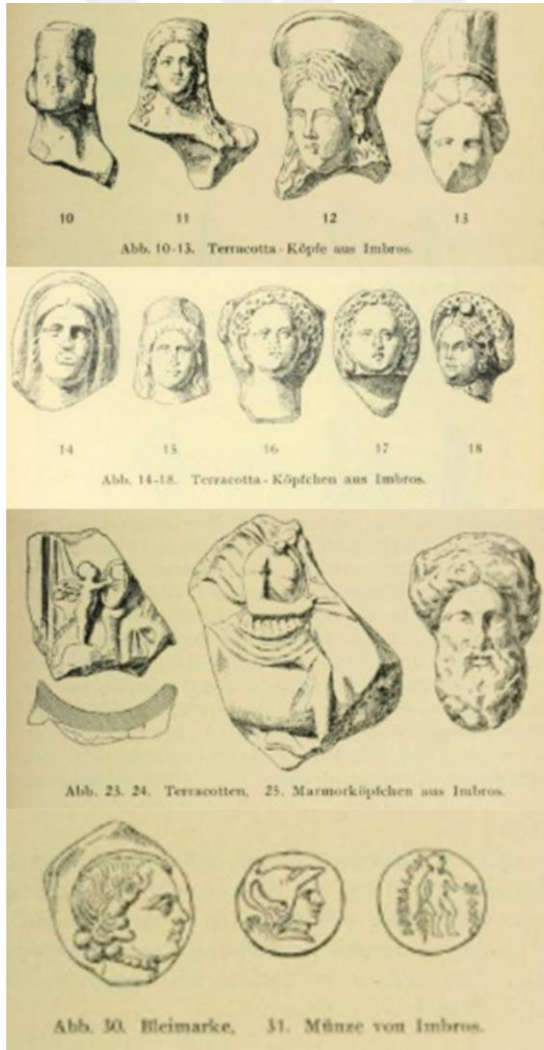
Şekil C.5 : Gökçeada’da bulunan mermer parçalar (Conze, 1860, Levha XIX, s. 174).

Şekil C.6 : Kaleköy Limanı (Fredrich, 1908, s. 86).

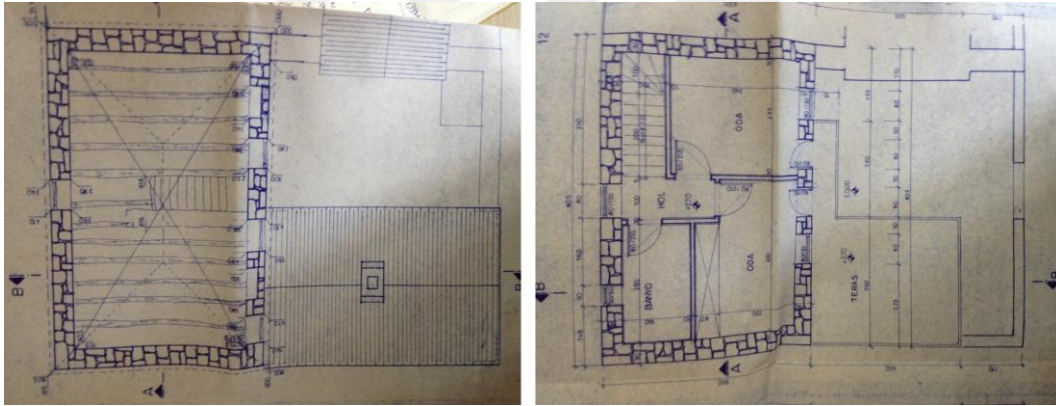
Şekil C.7 : Kaleköy yerleşimi ve kale (Fredrich, 1908, s. 89).

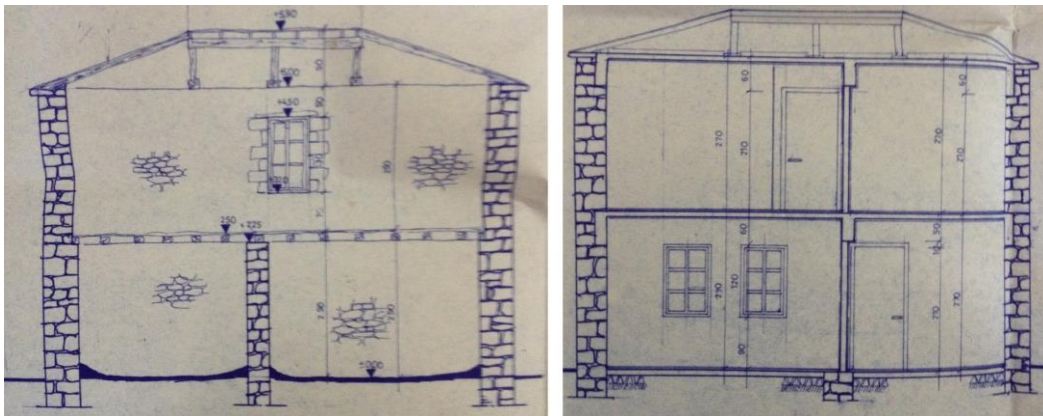
Şekil C.8 : Gökçeada'da bulunan arkeolojik eserler (Fredrich, 1908, ss. 103-105).

Şekil C.9 : Tepeköy 136 ada 1 parseldeki yapının onarım öncesi (üstte) ve sonrası (altta) fotoğrafları.

Şekil C.10 : Tepeköy’deki bir yapının birinci kat planı rölöve ve restorasyonu.

Şekil C.11 : Tepeköy’de bir yapının A-A kesiti rölöve ve restorasyonu.

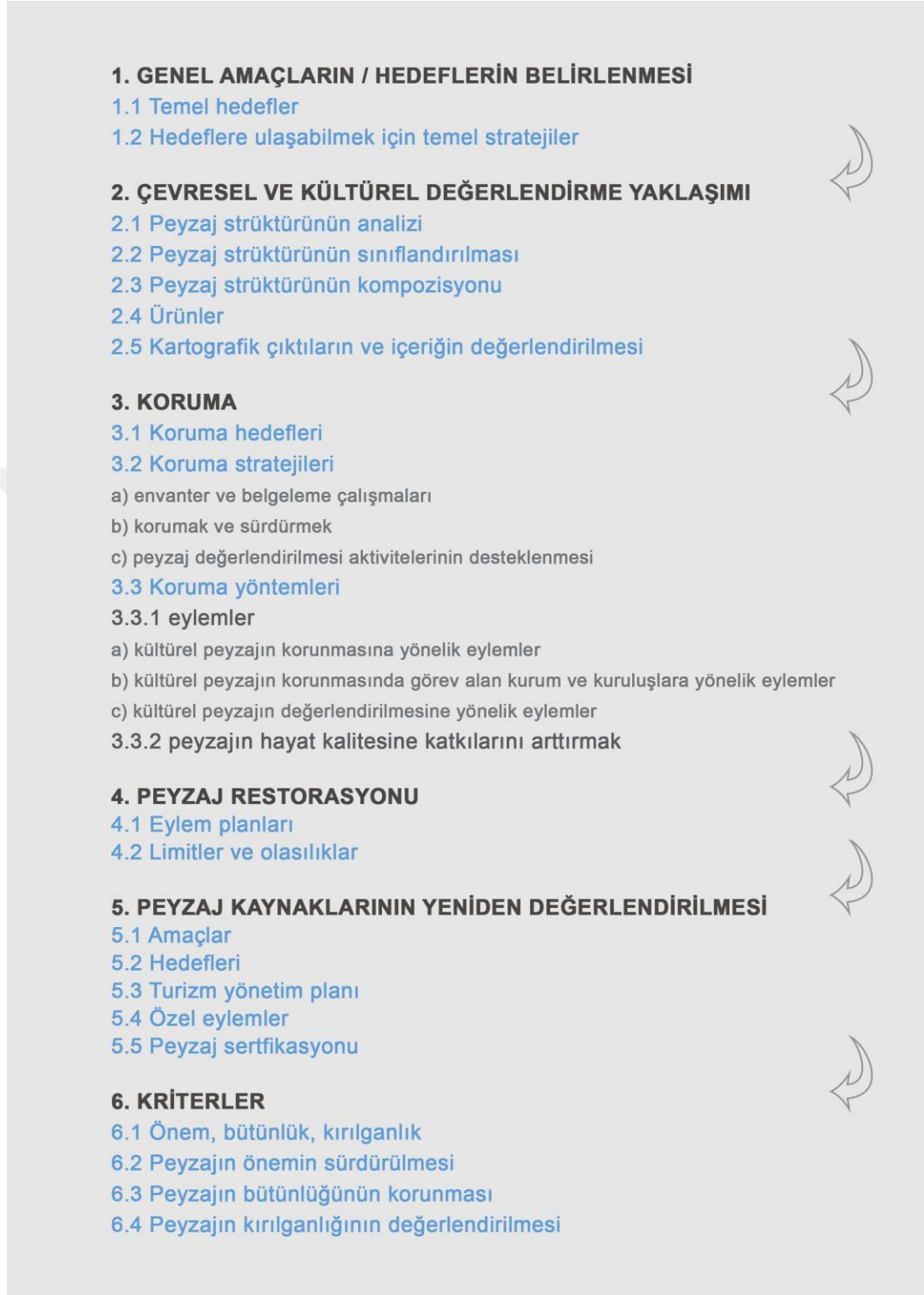
Şekil C.12 : Tepeköy Spilya mevkiî çevresindeki dağınık halde bulunan dam yapıları.

Şekil C.13 : Tepeköy yerleşimi çevresinde terk edilmiş bir dam yapısı.

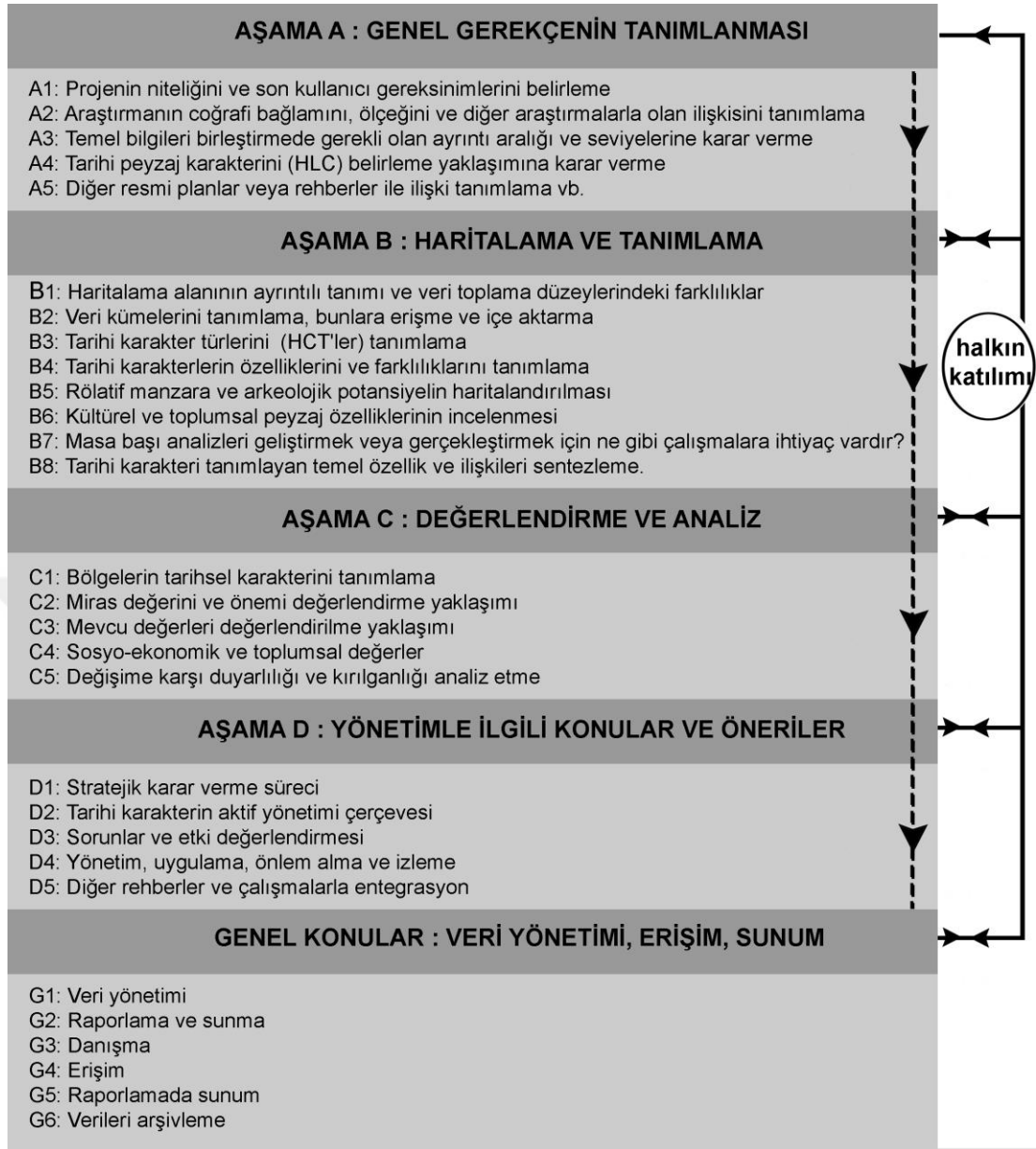
Şekil C.14 : Dereköy yerleşimi çevresindeki terk edilmiş, önünde harman yeri ile bir dam yapısı.

Şekil D.1 : FAO tarafından GIAHS alanları için önerilen koruma modeli (Agnoletti, 2015).

1. aşama	veri toplama	/ kırsal peyzajın tarihsel niteliklerinin tespit ve tanımlama çalışması ** insan faaliyetleri ile şekillendirilmiş doğal ve yapılı çevrenin durumu ** ormanların ve diğer yarı doğal yaşam alanlarının dağılımı ** arazi formları ve sınırları ** yol, sokak ve patika dokuları ** şehir, köy ve kırsal alanlardaki yapıların dağılımı
	gruplandırma	/ belirlenen niteliklerin tarihi peyzaj karakter tiplerine göre gruplandırılması
	analiz	/ belirlenen nitelikler ve gruplar peyzaj ile ilgili ortaya konulmak istenen ** zaman derinliği ** peyzaj değişimi ve alan kullanımı ** arazilerin kronolojisi ** şimdi ve gelecek için arazi kullanımı gibi analizler için kullanılır
	değerlendirme	
	rapor ve analiz öneriler	
2. aşama	değişime sebep olan etkenler değişimin sebep olduğu etkiler	/ mevcut durumun ve tarihi değişimin etkilerinin temel faktör- ler üzerinden değerlendirilmesi **pozitif ve negatif etkenler, tehditler ve fırsatlar **hassaslık, kırılganlık ve risk analizinin yapılması, tanımlanması ve haritalandırılması
	yönetim stratejileri	/ koruma, geliştirme ve sürdürme için **amaçların, hedeflerin ve seçeneklerin belirlenmesi **girişimlere ve politikalara dayanan stratejilerin belirlenmesi (tarım, pazarlama, tarımsal çevre planları, arazi kullanımı planları, yaban hayatı, ekoloji, toplum ve eğitim, turizm ve ulaşım konularında)
	uygulama	/ yerel plan politikaları, koruma mülkiyeti, toplumun katılımı, eğitim, erişime yönelik girişimler gibi yöntemler kullanılarak adaptasyon ve belirlenen stratejilerin uygulanmasıdır

Şekil D.2 : English Heritage’ın kültürel peyzaj alanlarının korunması için önerdiği HLC yöntemi (Clark ve dig., 2004).

Şekil D.3 : İrlanda-The Heritage Council'in kültürel peyzaj alanlarının korunması için önerdiği HLC yöntemi (Lambrick ve dig., 2013).

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad : Ayşe Ceren Güler
Doğum Tarihi ve Yeri : 30.10.1986, Biga
E-posta : ceren.bilge@hotmail.com

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans** : 2010, İTÜ, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü
- **Yüksek Lisans** : 2012, İTÜ, Mimarlık Anabilim Dalı, Restorasyon Programı

MESLEKİ DENEYİM VE ÖDÜLLER:

- 2011-2018 yılları arasında İTÜ, Mimarlık Fakültesi'nde Araştırma Görevlisi olarak görev yapmıştır.

DOKTORA TEZİNDEN TÜRETİLEN YAYINLAR, SUNUMLAR VE PATENTLER:

- **Güler A. C.** 2018. Cultural Landscape Values of Gökçeada. Eurasian Journal, of Social Sciences, 6(3), ss. 18-37, İstanbul. DOI: 10.15604/ejss.2018.06.03.003.
- **Bilge A. C.** 2016. Problems with the Conservation of Cultural Heritage and Cultural Landscapes of the Island Gökçeada (Imbros). *International Cracow Landscape Conference 2016: Landscape as Impulsion for Culture: Research, Perception & Protection*, Haziran 29-Temmuz 1, 2016 , Krakow, Polonya.

DİĞER YAYINLAR, SUNUMLAR VE PATENTLER:

- **Güler, A. C.** 2018. 43 Yıl Sonra Yeniden : 2018 Avrupa Kültürel Miras Yılı. *MİMARLIK Dergisi*, TMMOB Mimarlar Odası Genel Merkezi, Sayı 403, ss. 18-19.
- **Güler, A. C.** 2018. Tamamen Yitirmeden Önce: Maruf Önal İmzalı Çanakkale'de Bir Sosyal Tesis. *MİMARLIK Dergisi*, TMMOB Mimarlar Odası Genel Merkezi, Sayı 399, ss. 54-58.

- **Almaç, U., Güler, A. C., Solmaz Şakar, F.** 2017. Aya Tekla (Hagia Thekla/Meryemlik) Archaeological Site Survey 2016. *ANMED News Bulletin on Archaeology from Mediterranean Anatolia*, Sayı 15, ss. 127-132.
- **Eyüpgiller K. K., Eres Z., Bilge A. C., Çinko Arslan M.** (Editörler), 2017. Kırsal Mimarlık Mirasının Korunması: Türkiye’den ve Dünyadan Örnekler. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul. ISBN 978-605-396-443-8.
- **Almaç, U., Güler, A. C., Solmaz Şakar, F.** 2016. Ayatekla (Meryemlik) Ören Yeri Yüzey Araştırma ve Belgeleme Çalışması 2016. 39th International Excavation Research and Archaeometry Symposium, 22-26 Mayıs 2017, Bursa.
- **Bilge A. C., Güler, K.** 2016. Berlin Duvarı: Utanç Duvarı’ndan Anıta. *MİMARİST Dört Aylık Mimarlık Kültürü Dergisi*, Sayı 56, ss. 57-65, İstanbul.
- Güler K., Bilge A. C., 2016. Modern Mimarlık Mirası Bağlamında Artvin Hükümet Konağı’nın (1974) Değerlendirilmesi. *MEGARON Journal*, Sayı 11(1), ss. 15-34, İstanbul.
- **Bilge A. C., İnan Z., Almaç U.** 2014. Vernacular Architecture of Divriği: The Context, Morphology and Conservation. *7th International Seminar on Vernacular Settlements Re-assessing Vernacular Architecture: Theories and Practices Traditions, Identities and Globalization ISVS-7*, Sayı 1, ss. 357-366, İstanbul.
- **Güler K., Bilge A. C.** 2014. Artvin Hükümet Konağı. *DOCOMOMO-tr Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları X*, Poster Sunuşları Bildiri Özetleri Kitabı, s. 145, 31 Ekim-2 Kasım 2014, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- **Bilge A. C., Güler K.** 2014. Çanakkale İl Özel İdaresi ve Belediyesi Sosyal Tesisleri. *DOCOMOMO-tr Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları X*, Poster Sunuşları Bildiri Özetleri Kitabı, s. 19, 31 Ekim-2 Kasım 2014, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- **Güler K., Bilge A. C.** 2013. Construction Techniques of the Vernacular Architecture of the Eastern Blacksea Region. CIAV 2013 International Conference on Vernacular Heritage and Earthen Architecture, 16-20 Ekim 2013. Taylor& Francis Group CRC Press, ss. 295-300. Londra, İngiltere. Erişim: <http://www.crcpress.com/product/isbn/9781138000834>.
- **Atala Z., Bilge A. C.** 2013. İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Verem Kliniği. *DOCOMOMO-tr Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları IX*, Bildiri Özetleri Kitabı, s. 123, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- **Bilge A. C., Atala, Z.** 2013. İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Cerrahi Kliniği. *DOCOMOMO-tr Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları IX*, Bildiri Özetleri Kitabı, s. 124, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- **Güler K., Bilge A. C.** 2013. Doğu Karadeniz Ahşap Karkas Yapı Geleneği ve Koruma Sorunları. *İstanbul Büyükşehir Belediyesi KUDEB, II. Ahşap Yapılarda Koruma ve Onarım Sempozyumu*, İstanbul. Erişim: http://www.ibb.gov.tr/sites/kudeb/documents/kudeb_Yayinlari.htm.
- **Bilge A.C.** 2013. Çanakkale’deki Azınlık Yapılarına Bir Örnek- Abahunyantz Ermeni Okulu (An Example for Canakkale Minority Architecture: Abahunyantz Armenian School). *8. Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu*, s. 69-74, Edirne.